Verzameld journalistiek werk. Deel 9. Nieuwe Rotterdamsche Courant maart 1916 - september 1919

Karel van de Woestijne

editie Ada Deprez

bron

Karel van de Woestijne, *Verzameld journalistiek werk. Deel 9. Nieuwe Rotterdamsche Courant maart 1916 - september 1919* (ed. Ada Deprez). Cultureel Documentatiecentrum, Gent 1992

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/woes002verz20_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

Verantwoording van de tekstverzorging

Wij brengen Van de Woestijnes artikels in een diplomatische editie, die alleen daar af en toe stilzwijgend wordt gecorrigeerd waar de zetter uit tijdnood een fout maakte, of Van de Woestijnes kleine maar regelmatige handschrift niet kon ontcijferen, namen niet kende of allusies niet begreep. Af en toe werd trouwens ook onze eigen ontcijfering bemoeilijkt door donkere vlekken in het steeds slechter bewaard gebleven papier. De schrijfwijze van namen werd genormaliseerd, in overeenstemming met de in Van de Woestijnes artikels meest voorkomende vorm.

Achteraan vindt men een beknopt personen- en zakenregister. Een omvangrijke cumulatieve identificering van personen, titels en zaken komt in het laatste deel.

[1916]

Memoranda
XXI

Brussel, 9 Maart.

Sedert een kleine maand spits ik mijne ooren, telkens als ik in de gelegenheid ben met mijne Brusselsche medemenschen in betrekking te komen, zij mogen als dagelijksche omgangstaal het Vlaamsch of het Fransch kiezen, of het een door het andere brabbelen, hetgeen wel heel dikwijls het geval is. En dat ik het doe, het is niet omdat ik op oorlogs- of vredesnieuws uit zou zijn: mijne nieuwsgierigheid heeft gronden die, hoe ook actueel, echter voor later slechts belang zullen hebben; zij is alleen philologisch, hoe ik mij ook moet schamen, ik die niet eens beroeps-taalkundige ben, mij in deze ernstige tijden aan zulke bezigheden te wijden. Wel heb ik het dubbele excuus der verveling en van den velen vrijen tijd. Maar ik zal het niet aanwenden, want zooals ik herhaal: dat ik mijn oor spits, heeft wel actueelen grond en beteekenis, en kon daarenboven eerst nù, en onder den oorlog, gebeuren.

- Gij weet hoe bij ieder mensch, hoe in elk gezin, hoe voor iedere gemeenschap, op de algemeene omgangstaal een particulier, een parasitair taaltje, dat van de algemeene taal leeft maar tevens die taal kan verrijken, door aangenomen gewoonten als door buitengewone omstandigheden geënt wordt.

Hoe dikwijls, en vooral in Holland, behoudt het kind den naam niet, dat het zich-zelf, of dat de ouders het gaven? Hoe vaak blijven in het gezin geen aardige taalverbasteringen, geen uitdrukkingen, ja zelfs geen familiespreekwoorden voortleven, die aan een of ander toeval te wijten zijn maar nog voortbestaan als dat toeval sedert lang vergeten is? Wie kent anderdeels de beroepstaal

van elk ambacht niet? Wie weet niet hoe soms een gansche stad vol is van een of andere zegswijze, waar de oorsprong dikwijls bezwaarlijk van te vinden is? - Ik werp hier al die taalkundige verschijnselen door mekaar: beroepsphilologen zullen ze uiteen houden: hier komt het juist aan op hunne veelheid en verscheidenheid, die van de taal een levend organisme maken, reageerend op de minste gebeurtenissen, en soms, op de meest-subtiele.

Zoo herinner ik mij bv. uit den tijd der mobilisatie van het Belgische leger, einde Juli 1914, hoe het opeischen van vervoermiddelen en -krachten de Brusselsche volkstaal onmiddellijk met eene prachtige uitdrukking verrijkt had: ‘wie maar één paard heeft kan maar één paard geven’, zei het volk, ook in overdrachtelijke beteekenis van: ik kan wel niet veel doen voor het vaderland, maar wat ik doe, doe ik van ganscher harte. Het was de prachtige tijd, dat zich, binnen een paar dagen slechts, niet minder dan veertigduizend vrijwilligers voor het Belgische leger aangaven, ter verdediging van het land, dat thans sommige Belgen verbrokkelen willen. Van dien tijd, voor dien tijd nu blijft mij het spreekwoordelijke ‘wie maar één paard heeft kan maar één paard geven’, als een onvergetelijk voorbeeld bij: het drukt er beter de ziel van uit dan alle verklarende boeken....

Aldus drukt het volk de mate uit, waarmede het de omstandigheden volgt; neen, men maakt er uit op in hoever de omstandigheden het volk opslorpen, in hoeverre het volk ze meeleeft. In den laatsten tijd had ik mij dan ook afgevraagd: is het aan de taal der Brusselaars te merken, dat zij in eene door Duitschers bezette stad wonen? Zijn er bewijzen van dat er opslorping van het Bel-

gische element door het bezettingselement plaats grijpt? Met andere woorden: ondergaat de Brusselsche bevolking Duitschen druk; is het van de bezetting afhankelijk in zulke mate, dat men het in de taal van Brussel gewoon wordt? - Ik weet wel dat er andere, en betere inkwestmiddelen zijn. Maar de taal is de psychologische waardemeter bij uitnemendheid, en mijn inkwest wilde juist psychologisch wezen, eerder dan oeconomisch en sociaal; anderdeels zijn de Duitschers nu al sedert 20 Augustus 1914 te Brussel: ruim lang genoeg om hun invloed te merken, zoo die werkelijk bestaat. En ik ben dan ook aan het materiaal verzamelen; sedert een maand doe ik het met ijver en geduld. Helaas, de uitslag van mijne bemoeiingen is mager! Ontgoocheling voor den liefhebber-philoloog, waartegen de geruststelling opweegt van den Brusselaar, die mocht ondervinden hoe weinig zich zijne stadsgenooten om den Duitschen bezetter gelegen laten.

Weliswaar zijn er een aantal Brusselaars Duitsch gaan spreken, en soms wel van het allerkoddigste: onvoorbereid, tenzij door de Brusselsche straattaal, hebben zij zich in één-twee-drie ontbolsterd tot taalvirtuozen met een aplomb en een toegevende zelfbewustheid, die verbijsteren. Vooral de Duitschers staan er verslagen voor, die niet wisten dat hunne taal zooveel verborgen schatten verheelde. Want inderdaad, hier is het het Brusselsch dat het Duitsch annexeert, in een stormwals waar het slagveld geen voorbeelden van kent: de Brusselsche winkelier (gij hebt begrepen dat ik het over hem heb, als de eenige die dagelijkschen omgang heeft met den bezetter) behaalt hier eene overwinning, waar de Duitscher zich bij neerlegt: hij lijkt het wel, die zijne taal onmachtig is,

tegenover den flux de bouche van deze of gene Duitsch-marolliseerende winkeljuffrouw, die zelfs Berlitz niet noodig had om te triumpheeren.

Ziedaar het eenige Duitsch dat door de Brusselaars gesproken wordt, daar diegenen welke werkelijk Duitsch kennen zich doorgaans van het gebruik dier taal onthouden, tenzij waar zij tot beter begrip te pas komt, b.v. in aanhalingen. Daar zijn weliswaar nog de bedelaars, die het woord pfenning heel aardig hebben leeren uitspreken. Daartoe echter bepaalt het zich: aan de taal te hooren is Brussel nog geen Duitsche stad.

Zij is het zoo mogelijk minder nog als men de invloed nagaat die het Duitsch of den Duitscher op taal of uitdrukkingen van Brusselsch-Vlaamsch of Brusselsch-Fransch eventueel gehad heeft. Dit beperkt zich tot een minimum, dat bestaat uit eenige spotternij, zonder kwaadaardigheid trouwens, en die van het Brusselsche karakter onafscheidbaar is. Slechts de Brusselsche ‘zwans’ erkent het bestaan der bezetting, hetgeen weer wil zeggen dat zij de bezetting geestelijk beheerscht. Ik voeg er gaarne aan toe dat zij het in zeer bescheiden mate doet, en veel minder dan men van haar verwachten zou: bewijs van waardigheid die geheel te harer eere is.

De Duitschers schijnen het te Brussel goed te kunnen vinden; zij zullen niet beweren dat men het hun lastig maakt. Anderdeels kan men voor nu en de toekomst uit de taal van den Brusselaar niet opmaken, dat hij zich om de bezetting veel bekommert, en ook niet dat hij er zich aan onderwerpt. Elk leeft langs zijn kant, gelijk hem belieft. Daar kan niemand over klagen....

Gij weet op welke onrustbarende wijze zich hier de

openlijke en verdoken bedelarij onder den oorlog ontwikkeld heeft. Het geringe verminderen der werkloosheid heeft daar nog geen verandering in gebracht, alleen is de toestand als het ware geregulariseerd; de bedelaarsstand heeft zich ingericht; hij heeft nog geen syndikaat, en eene werkbeurs ontbreekt nog; maar misschien moeten wij daar minder-lang op wachten dan wij wel denken: de organisatiegeest heeft blijkbaar ook onze bedelaars te pakken.

Wij zullen er trouwens niet over klagen, ons ook in dàt lot schikken, dat een pijnlijk uitvloeisel is van de heerschende toestanden, en waar de bedelaars-zelf al heel dikwijls niet kunnen aan doen. Bij die organisatie winnen wij overigens: wij weten ten minste waar wij ons aan te houden hebben; wat wij b.v., op dat uur van dien dag aan bezoekers verwachten mogen; zijn wij hardvochtig, dan kunnen wij onder die verwittiging onze deur toe houden, - wat allicht een paar maal helpen kan, want het spreekt van-zelf dat de betrokken bedelaar dan ook zijn dag en uur verlegt; zijn wij milddadig, mits toelating van den porte-monnaie, dan kunnen wij de boterhammen bij voorbaat snijden, wat tijd gespaard is, en het liefdadig geluk verdubbelt.... Die bedelarij is niet éénvormig: zij neemt allerlei gedaanten aan, en daar zijn er werkelijk aandoende onder. Zoo het allerjongste verschijnsel ervan, dat tevens wijst op den tegenwoordigen stand van de volksvoeding te Brussel. Als document wil ik u een en ander van die voeding onthullen. Ik hecht eraan u daarbij te zeggen dat ik hierbij niemand aanklagen wil; dat die toestand niet de algemeene toestand is, dat sommige wijken, dankzij bijzondere wijding der bestuurderen of mildere giften, andere wijken ver voor zijn; dat de volksvoeding dus on-

gelijk is, zonder dat men eigenlijk zeggen kan wie er voor aansprakelijk moet heeten. Gij weet, of gij weet niet, dat een der ergste plagen van Brussel de aardappelplaag is; hetgeen niet wil zeggen dat de aardappels te Brussel lijden aan plaag, vermits het de Brusselaars zijn die geplaagd zijn met gebrek aan aardappelen. Van tijd tot tijd is deze of gene voorstad voor een week of drie van alle aardappelen verstoken. Dit is dan ook natuurlijk het geval met de afdeelingen der Volksvoeding van dien wijk. Die volksvoeding bestaat nu in hoofdzaak uit soep, waar aardappelen den gebenedijden grondslag van uitmaken; verder uit brood, en eindelijk uit patatten. Stel u dan voor wat het voor de volksvoeding beteekent, als bewuste knollen komen te ontbreken: geen grondslag meer in de soep die er al heel waterig bij wordt; de aardappelen vervangen door peeën, die voeden noch vullen vooral; geen ander eigenlijk voedsel meer dan het hompje brood, - dat des te rasser verorberd is. Zoodat alles ineens op is, en geen kruimel meer te vinden voor 's anderendaagsmiddags, op het soep-uur, en de kinderen meestal naar school moeten zonder gegeten te hebben.

Het is wat aan de bedelarij een nieuwe gedaante heeft gegeven: hare jongste en liefste, en misschien hare beklagenswaardigste: sedert korten tijd komen, voor achten al, twee kleuters aan onze bel hangen voor den dagelijkschen boterham die tot de middagsoep hun maag het zwijgen moet opleggen. Zij zien er alles behalve bedelaartjes uit: uiterst zindelijk, en trouwens niks hondsch-nederig. Het zijn alleen kinderen die 's ochtends honger hebben, lijk alle kinderen, en waarvan de moeder geen brood heeft om hun naar school mee te geven. Den eersten dag is zij-

zelf meegekomen, de moeder. Zeer deftig, zonder omhaal, zonder gejammer heeft zij den toestand blootgelegd: op dat paar boterhammetjes zou het bij ons niet aankomen, en hare twee bengels van kinderen (want zij zijn allerliefst) zouden niet tot den middag met een hollen buik hoeven te blijven. - Hoe aan zulke bede weerstaan? Iederen ochtend ontvangen wij het verwacht bezoek, en het geluk van die kinderen straalt op ons terug.

Ik vertel u dat niet, omdat ik het zoo aandoenlijk vind. Maar omdat ik in een Hollandsch blad las, dat men te Brussel van de heerschende armoede niets merkt. Laat dit voorbeeldje dienen tot niets anders dan om aan te toonen, dat zij wel degelijk, en nijpend, bestaat....

N.R.C., 10 April 1916.

XXII

Brussel, 13 Maart.

Er zijn menschen, die aan alles denken: stel u voor, dat iemand zich in een Brusselsch weekblaadje heeft afgevraagd wat na den oorlog worden moet van de poëzie!

Och, ik ken beter dan wie al de geneugten, die het baren van copy onder den oorlog in eene bezette stad oplevert. Wat het leven van een journalist anders aangenaam maakt, wat hem het gevoel geeft een werkelijk-modern mensch, en als het toonbeeld daarvan te zijn, het is dat de volte der gebeurtenissen, de jacht der feiten en ideeën hem gestadig opeischt, hem gedurig gespannen houdt, heel

zijn leven vordert en als het ware opzuigt, zonder dat hij er buiten kan, zonder dat hij er trouwens maar een oogenblik aan denken zou er buiten te willen, hij die zich immers in dat leven onontbeerlijk voelt en daar juist zijne belooning in vindt, hij die de slaaf is der gebeurtenissen, maar tevens hun meester, vermits zij zonder hem toch niet zouden bestaan. Die aanhoudende versnippering van kracht, die tevens beheerschen van het leven is: het is een blijde, een dankbare taak; zij wordt te voozer en te pijnlijker, als ineens alle gebeurends ophoudt, als de tijd staakt, en als daarenboven de vrijheid van het woord beperkt wordt. Er is nog altijd wel iets om over te schrijven, bijvoorbeeld: dat er niets is. Maar zal zelfs dàt de censor mogen doorlaten? Want dàt juist is het geestigste van het geval, tevens troost en wraakneming van den journalist: de censor is nog veel minder vrij, nog veel meer aan allerlei geheime of openlijke machten gebonden dan hij; hij heeft niet eens het recht op argeloosheid, de censor, terwijl den dagbladschrijver nog altijd de impertinentie overblijft, zoo hij daar zin in heeft of heil van verwacht. En knaagt in hem nu en dan eens de worm, dat hij iets weet en het niet zeggen mag, dan is de censor er toch niet beter aan toe: door te zwijgen belet de journalist hem te schrappen, hetgeen zijne straf is.

Intusschen is onze dagelijksche taak de zelf-marteling geworden eener imaginatie, die er misschien in zelfbetrouwen, maar geenszins in vruchtbaarheid bij wint. Ik heb een klein meisje gekend, een zeer gevoelig en zeer verwend kindje, dat in haar eigen arm neep om ‘oei!’ te kunnen roepen en op haar de aandacht te vestigen. Wij,

Brusselsche dagbladschrijvers, wij doen als dat meisje. Onze armen zijn blauw-genepen, en nog altijd roepen wij met overtuiging ‘oei’. De moeilijkheid is echter, in dat oei-geroep zóóveel schakeeringen te leggen, dat het de aandacht telkens als nieuw aandoet; en wij hebben maar twee armen om in te nijpen, die al genoeg krijgen van die dagelijksche foltering!

- Intusschen vragen wij ons in allen ernst af: wat gebeurt er morgen met de poëzie? Althans één van ons doet het. En zijn antwoord is ondubbelzinnig, hoe dan ook allicht verbluffend: de poëzie van morgen zal één vreugde zijn. En zijne redeneering is glashelder: de dichters van vóór den oorlog waren zoo treurig, alleen omdat zij eronder leden, dat zij nooit of nergens de Orde mochten genieten, die de rust en de vreugde is. Maar na den oorlog zal dat natuurlijk veranderen: zij zullen de overeenstemming gaan bemerken, die de natuur tusschen de algemeene bestemming der dingen en hen-zelf heeft gebracht; het zal dan uit zijn met de pijnlijke wanorde van gisteren; zoodat hun dan alleen nog de Vreugd zal overblijven om van te zingen, en de poëzie uit den oorlog oprijzen zal als de blijdste der godessen....

Rechtuit gezeid, ik heb daar niets tegen. Integendeel. Ik waag alleen de vraag: als de dichters van morgen die overeenstemming, die plots-onthulde harmonie nu eenmaal niet ontdekken, wat dan? Bestaat er dan niet heel veel kans, dat zij in hun slecht humeur volharden? En indien het verder gebeurde, dat die dichters wèl de nieuwe Orde beseffen, maar bijvoorbeeld een slechte maag, of een platte beurs met een nest vol kinderen hebben, wat dan weer? Zal de Orde hun beletten er ook in hunne verzen den weer-

slag van te luchten? En als - derde hypothesis - de dichter nu eens een slecht karakter heeft (er zijn er), en weigert te gelooven in die Orde die men hem opdringt, wat dan ten derden male? Zal men hem alsdan verbieden, een dichter te zijn?

- Ik beken, dat mij dit alles bitter-weinig schelen kan. Ik ken persoonlijk een respectabele hoeveelheid dichters: de hoofdhoedanigheid van allen is, dat zij onbarmhartig-eigenzinnig zijn, en dat het zou volstaan, hun die algemeene vreugde op te leggen, om ze op zijn minst weigerig en misschien zelfs wanhopig-droef te stemmen. In welke stemming zij verzen plegen te schrijven....

Wat dan? Ach, ijdelheid van alle theorie!

Maar ook: o pijn van het gedwongen copy-leveren!...

15 Maart.

Aan wie voortgaan met beweren, dat de oorlog een beschavingscrisis beteekent; dat, wie er aan deelnemen, door 't feit zelf terugkeeren, zooniet tot den laagsten natuurtoestand, dan toch tot een zekere barbaarschheid; dat wij bij 't sluiten van den vrede een verwilderd Europa zullen vinden, waar alle moraal weer zal dienen opgebouwd, aan dezen draag ik het volgende verhaaltje op, waar ieder die een half uurtje in Brussel verblijft, de grondstof van ontdekken en billijken kan.

Gij kent de ‘caissette du soldat prisonnier’. Er zijn er zelfs van alle soorten, en, zou ik zeggen, voor alle wapenen: er bestaat een ‘caissette de l'étudiant prisonnier’; er bestaat zelfs eene ‘du joueur de football prisonnier’. ‘Et je ne trouve pas cela si ridicule’, zou de goede François Coppée met zijn beroemd-geworden vers

gezegd hebben: het moet zelfs voor een voetbalspeler een bijzondere vreugd zijn, van den verren thuis het bewijs te ontvangen, dat men aan hem denkt, - een stoffelijk bewijs vol lekkers, dat men in gevangenenkampen doorgaans missen moet: ontbijtkoek en vleeschpastei, sigaren en speelkaarten; het moet nog zoeter zijn, al die versnaperingen te ontvangen van onbekenden, wier anonymaat geheel het vaderland beteekent. - Want zoet is het tevens, aan onze gevangen jongens dat schamele geluk te bezorgen, zelfs als ze u persoonlijk onbekend zijn; en het is dan ook op de rekening van de liefdewerken een dankbare post. Er wordt inderdaad ruim gebruik gemaakt van de machtiging tot het sturen van bewuste kistjes, zóó ruim, dat er al meer dan eens beperkende maatregelen werden getroffen. Die maatregelen leken weleens wreed, zoo de laatste, die verbiedt, voortaan vleeschwaren naar onze geïnterneerde soldaatjes te sturen; al is hij te billijken door de schaarste aan vleesch, waar zoovelen in het land-zelf onder lijden. Men heeft er trouwens iets op gevonden, weer maar eene nieuwe ‘caissette’ op uitgedacht, die heet ‘l'oeuf de Pâques du soldat prisonnier’: zes versche eieren, die hem vijf dagen nadien bereiken, en waar hij, inplaats van vleesch, zijn hart aan ophalen kan.

Het heet in de Duitsche afkondiging tot beperken van het kistjes-sturen, dat onze jongens overvloedig te eten krijgen. Bij zulke bevestiging blijven de Brusselaars nogal sceptisch. En wie de Belgische maag in het algemeen en de Belgische soldatenmaag in het bijzonder kent, kan niet nalaten in dat scepticisme te deelen. Overvloed is trouwens een zeer relatief begrip, en wij zijn nu eenmaal niet gewoon te klagen, als wij te veel krijgen. Hoe het

weze, er doet zich een klein feitje voor, dat juist het verhaaltje ten gronde ligt, dat ik u vertellen wilde; waar ik geenszins het besluit uit trekken wil, dat de Belgische soldaten, krijgsgevangen in Duitschland, van 's ochtends tot 's avonds aan van-spijzen-doorbuigende tafels doorbrengen zouden; dat echter in mijne bedoeling leeren moet, hoe zelfs bij onthouding der vrijheid en onder levensomstandigheden, die zeer zeker de ideale niet kunnen heeten, - hoe, zeg ik, onder voorwaarden, die algemeen als verbeestend gelden, beschaving, nooden van geest en ziel, hoogere moraliteit dus nog de bovenhand krijgen over alleen de behoeften van het lichaam.

Op den Boulevard is er, moet ge weten, een groot magazijn, door het werk der ‘caissettes’ open-gehouden, waar men de kistjes koopen kan en laten opsturen; waar men verder de bedankingsbrieven van de verpleegde soldaten en hunne geuite wenschen, die soms naïef zijn, lezen kan. Nu kon ieder dezer dagen aan de uitstalling van dat magazijn lezen, en kan men het nog doen: ‘Onze soldaten vragen vooral boeken en muziekinstrumenten’.

Stelt u dat goed voor: die jongens hebben den oorlog van dichtbij gezien; zij hebben ruimschoots hun deel gehad in het onmenschelijk-brutale, dat ze van alle beschaving afsloot; zij zijn het, waarvan men meent, dat heel hunne moreele educatie zal te herbeginnen zijn. En inderdaad, zij leven nu nog in eene omgeving, die weinig stichtend inwerkt; hun toestand is niet gemaakt om ze in hunne gevoelens te veredelen; hun voeding is, het spreekt vanzelf, hoe overvloedig ook, die van gevangenen. - En wat vragen nu die jongens? Géén eten: vooral boeken....

Ik kan eraan toevoegen, dat daar ruim in voorzien wordt,

Met dankbaarheid huldigen ook wij de Hollanders, die hier de Belgen in vóór mochten zijn. In België houden zich particulieren en talrijke vereenigingen, als Willemsfonds en Davidsfonds, als de Vereeniging van Letterkundigen, als veel andere nog, ijverig met de zaak bezig. Het verdient bijzondere melding, dat onder de ijverigsten de oud-consul van Turkije is. Ik ken een onzer beste Fransche schrijvers, die zich ten behoeve onzer krijgsgevangenen tot een meester-boekbinder heeft ontpopt. Maar dit was het niet waar ik over hebben wou; alleen over dit: onze soldaatjes, de jongens van het in geestelijk opzicht achterlijke België, vragen eerder boeken dan eten. - Ik waag er het besluit uit te trekken, dat men voor de beschaving nog zoo heel erg niet vreezen moet....

N.R.C., 7 April 1916.

XXIII

Brussel, 17/18 Maart.

Bis repetita placent: gij hebt in dit blad tot tweemaal toe kunnen lezen, dat wij in de Brusselsche eetgelegenheden geen andere aardappelen te genieten meer zouden krijgen, dan ongeschilde, zij het dan ook gekookte. Zulke omwentelingen, hoe gering ook in beteekenis, gaan niet zonder eenige verbijstering der gemoederen. Stelt u, gij Hollanders, maar eens goed voor wat het is, in het restaurant bij elken schotel aardappelen met de pel, dof-zwarte, vormlooze knollen, die er alles-behalve smakelijk uitzien,

te krijgen. Terwijl het pellen eene bezigheid is, die het moeilijk is met fatsoen te verrichten, vooral in aanwezigheid van dames. Waarbij komt, dat met dat pellen een tijd voorbijgaat, waar de andere spijzen zich verhaasten gebruik van te maken om koud te worden, zoodat er geen temperatuurlijke harmonie meer bestaat tusschen uwe beefsteak, doodkoud in hare gestolde saus, en uwe patatten, die het binnen hunne pel lekker-warm hebben: volgens alle maagartsen, die ik erover geraadpleegd heb, een toestand die aller-gevaarlijkst is voor eene welvoeglijke spijsvertering.

En zulken maatregel gaat men juist treffen op het oogenblik, dat het 'Werk der Aardappelschil' zijne eerste vruchten afwerpen zou! - Want ik vergat u mede te deelen, dat het weldadige Brussel weer maar eens een 'Werk' rijker geworden is: het bovengenoemde namelijk. Wat met de door dat werk ingezamelde schillen gedaan wordt, is mij een arcaan. Ik vermoed, dat zij het leven redden moeten van de meedoogende konijnen, die ons, bij schaarschte en duurte van ander vleesch, op hunne beurt met het hunne het leven redden. Aardappelschillen, ik weet het, is anders een voedsel, waar ook kippen op tuk zijn. Waar echter zijn de kippen van voorheen? Allang vonden zij blijkbaar den weg, die thans de konijnen bewandelen, als hierboven beschreven. Een braadkip van niet meer dan gewone proporties kost tegenwoordig te Brussel de som van twintig frank. En dan zou ik er nog niet durven op zweren, dat zij niet allang de jaren harer eerste jeugd achter den rug heeft...[*)]

Maar wij hadden het, nietwaar, over de ongeschilde aardappelen van de Brusselsche restaurants. Plichtbewust, heb ik mij willen overtuigen hoe, en in welke mate, aan

het reglement gehoor wordt verleend. En ziehier het gevolg mijner bevindingen. - De verordening schrijft letterlijk voor: ‘Es ist verboten - Kartoffelen - zu verabreichen, die in rohem Zustande geschält worden sind’. Nu kan ik er een eed op doen, na het experiment, dat ik heb ondernomen: de Kartoffeln worden inderdaad niet roh geschält. Wilt gij echter een beefsteak als hierboven beschreven, maar met lekkere gebakken aardappelen en in hygiënische condities, verorberen, dan bestelt gij eerst uwe patatten: zij worden u zonder blozen ‘en chemise’ onderworpen. Dan geeft gij den ober het bevel, deze reeds gekookte knollen onder uwe oogen het vel af te doen, hetgeen, gij merkt het, voor u zelf eene elegante oplossing is van het schil-probleem. Deze operatie afgeloopen, stuurt gij die aardappelen weer naar de keuken, met het vermaan, ze voor u in schijfjes of liniaaltjes te snijden en ze u terug te brengen, in de boter gebakken, of in een of ander dierenvet, en vergezeld van het vleesch, dat gij wenscht erbij te gebruiken. Aldus eet gij naar al de eischen der gezondheidsleer en der zindelijkheid, zonder nochtans één haar gekrenkt te hebben van de uitvaardiging des Duitschen beheers. Aldus ontneemt gij u tevens een gelegenheid tot morren of sakkeren tegen den bezettingstoestand, wat u evengoed als der bezetting, en dus der algemeene en openbare orde ten goede komt.

Iets is er, dat mij voor die openbare orde heel wat meer zorg inboezemt, dan de Brusselsche aardappel-kwestie: het is het Gentsche vleeschvraagstuk.

Dit hebt gij, geloof ik, nog niet vernomen: dat, ten gevolge van het gebrek aan slachtvee, elke Gentenaar voortaan nog slechts recht heeft op een maximum van honderd-

vijftig grammen vleesch per week. Gij hebt niet verkeerd gelezen: die honderd-vijftig gram zijn een maximum, dat dus heel gemakkelijk honderd gram, of zelfs vijftig gram worden kan; en dat maximum wordt slechts ééns ter week verstrekt, en dan nog na een heele reeks plichtplegingen, te lang om te melden.... Vegetariërs zullen juichen allicht. Maar in Gent, ik weet het bij jarenlange ondervinding, zijn er geen vegetariërs; integendeel is Gent de meest-vleeschetende stad van heel Belgenland, en honderdvijftig gram vleesch wordt er beschouwd als nauwelijks voldoende voor een kwart-middagmaal. En nu zal men er heel de week over moeten doen!.... Dit ziet er nog heel wat zwarter uit dan aardappelen-met-de-pel. Ook gelijkt het een echte exodus, al de Gentenaars te zien, die een voorwendsel zoeken en vinden om een reis naar Brussel te kunnen ondernemen en er vleesch te eten, zonder zich overigens om de begeleidende patatten te bekommeren.

Met het gevolg allicht, dat ook wij, Brusselaars, in een dichte toekomst gerantsoeneerd worden....

19 Maart.

Het aantal zieken is te Brussel onrustbarend. Ieder jaar, ik weet het, is het getal der grippe-lijders om dezen tijd van 't jaar groot, al is Brussel door zijne ligging eene gezonde stad te noemen. Men moet echter jaren terug om op een epidemie te kunnen wijzen, die aan de tegenwoordige in hevigheid gelijkt. Wat erger is: de genezing gaat veel trager dan gewoonlijk; men kon het wijten aan het grillige weer, dat ons, na een reeks zonnige zomerdagen, op enkele etmalen sneeuw vergast. Maar er is een diepere reden, die meer ernstige gevolgen na

zich sleept: de algemeene gezondheid is verarmd; men heeft in het laatste jaar te Brussel te veel honger geleden; de menschen zijn verzwakt, tegen de ziekte niet bestand, die er te gemakkelijker uitbreiding door neemt....

Het ongeluk wil, dat niets voor het oogenblik daar verbetering in brengen kan. Die verbetering zal zelf een heelen tijd nog na sluiten van den vrede uitblijven, want de oeconomische toestanden, die werk en eten verschaffen, zullen niet zoo heel gauw hersteld zijn; waarbij komt, dat het nog heel wat duurt vóór de physiologische schade is ingehaald. Hetgeen, omgekeerd, kwaden invloed heeft op den gepraesteerden arbeid....

Dit is niet het lot van Brussel alleen: het gaat er in industrieele steden nog veel slechter naar, en men mag wel zeggen, dat heel België eraan lijdt. En niet alleen België: wij weten het. - De vrede zal een lichamelijk-verzwakt Europa vinden: het belooft geen toekomst van kracht....

20 Maart.

'Deze tijd leert ons vooral, en ik hoop: afdoend, dat wij onze toekomst niet moeten opbouwen naar het voorbeeld van het verleden, zooals wij doorgaans plegen te doen, maar naar de lessen van dat verleden, zooals ze ons de oorlog leert. - Wij hebben te veel van gewoonte geleefd; misschien hechten wij nog steeds te veel aan onze gewoonten, en vergeten erbij dat alle gewoonte kan gelden als eene verarming, zooals elk verlangen eene verrijking is. Slechts zij die den angst kennen, dien het gevoel der veiligheid in zich houdt, dragen in hun hart en in heel hun wezen de waarborg van morgen, de waarborg

van leven. Geheugen, is het anders dan bezonken verrotting, liefde voor eene rotheid dus, decadentie? - Wij moeten leeren ontdekken, het dekkende wegnemen: de naaktheid, hoe leelijk ook, is altijd eerlijker dan het kleed, al weze het de schoonheid-zelve....'

Aldus sprak gisteren tot mij een oud man, een geleerde die zich een miskende kan achten. Het leven is hem nooit mild geweest: hij echter heeft nooit aan het leven getwijfeld. Wij spraken over den oorlog: ziedaar de lessen die hij er voor mij uit trok. Ik heb gedacht dat ik ze u niet onthouden mocht....

N.R.C., 8 April 1916.

Eindnoten:

*) Nota van den Brusselschen censor: 'Ik heb er nog vandaag een 1/4 poularde in een nogal deftig restaurant gegeten en niet meer dan 3.50 frcs. daarvoor moeten betalen'.

XXIV

Brussel, 21 Maart.

Ten tweeden male wordt de voorjaarsaarde omgedolven; ten tweeden male zien wij hoe, in hunne werkloosheid, de beoefenaars van stadsambachten, er geenszins op voorbereid of toe geschikt gemaakt, den grond omspitten gaan der braaklanden die men zoowat overal in de voorsteden van Brussel tusschen de huizenmassa's in aantreft, en

die de gemeentebesturen hun ter bebouwing hebben afgestaan: leniging hunner armoede door de vrucht van den eigen arbeid; waarborg aldus voor het behoud van een waardigheidsgevoel, dat door de heerschende ellende maar al te zeer bedreigd wordt, waarborg tevens tegen de oproer-kweekende luiheid, vanwege een arbeid die gezond is, door zijn nieuwheid belangwekkend, door de emulatie ijver- en vreugdevol, door de opbrengst nuttig en den vlijt prikkelend.

En nochtans, hoe het aan te zien zonder dat de angst u het hart toe nijpt? Ten tweede male, dat de oogst wordt voorbereid, die anders niet beteekent dan het tweede jaar armoede van twee-derden der bevolking van een groote weeldestad als Brussel, eene stad waar vroeger zoo goed als geene armen waren; een tweede jaar van nog grootere armoede allicht in de meeste andere steden van het land, in de nijverheidscentra vooral, waar de fabriekarbeider, die doorgaans het onafhankelijkheidsgevoel van den Brusselschen werkman niet kent, dientengevolge ook diens gemak van aanpassing, van zich uit den slag te trekken mist, en te gemakkelijker, en te dieper in de modderzee zijner misère wegzinkt met alle gevoel van eigenwaarde, van bestaansreden, met alle zedelijke tucht en zelfs zedelijk besef. Ik zei u hoe weinig weerstand de mindere standen nog bieden aan de heerschende ziekten: physiologische verarming die voor de toekomst bedenkelijk is, te meer als men er de schoone jeugd bijvoegt die het leven liet op het slagveld. Maar zal het, als de vrede weer de ontplooiing van alle krachten mogelijk en ook dringend noodig maken zal, - zal het, ten gevolge der verlammende armoede en de gedwongen luiheid, met de moreele krachten

van ons ongelukkig volk niet nog veel slechter gesteld zijn, de moreele krachten die voor het herstel van het vaderland op elk gebied misschien nog dringender noodig zullen zijn dan de physieke? Het is een leus geworden, dat de oorlog aan ieder volk zijn eigen inhoud, zijn eigen praestatievermogens, naast de innige overtuiging van zijn innerlijke macht, den nationalen trots dus in zijn vruchtbaarste gedaante, zal hebben geleerd of uitgezet. Dat dààr de toekomst der volkeren ligt, staat vast. Maar als dergelijk besef alleen bij dezen bestaat, die onder den oorlog weinig genoeg hebben geleden om er al hunne krachten, lichamelijk en geestelijk bij bewaard te hebben (en zij zijn minder-talrijk dan men denkt): wat dan? Gaat de massa, de anonyme maar uitvoerende, in-het-werk-stellende massa van nu af aan den physieken en moreelen dieperik in, dan is al de goede wil, dan zijn de mooiste bedoelingen van de leiders nihil. Gedachten alleen werken niets uit: er is het werktuig noodig. Helaas, van stonden aan is het werktuig aan het verroesten; morgen valt het uiteen; tegen dat men het weer noodig heeft zal men het moeten hersmeden, - en hoeveel tijd zal daar niet mee verlooren gaan, van dien tijd die op dat oogenblik kostbaarder zijn zal dan ooit! - ten tweeden male keert men de aarde om: begrijpt gij 't gevoel van ontreddering, van hopeloosheid haast bij dezen die het aanschouwen?....

Gelukkig wordt er één ding weer duidelijker door: de blijde werkzaamheid, en ook wel de zorgeloosheid van ons volk, die veel kunnen redden, als men ze maar levendig weet te houden. Dit wordt weer bewezen door dat vruchtbaar-maken, dat bebouwen van braakland door menschen, die er verleden jaar niet het minste benul van hadden,

niet recht wisten nog hoe groente groeit en wat er voor gedaan moet worden. En nu zoudt gij moeten zien hoe zij het, dezen tweeden keer, aanpakken! Ik weet wel dat zij les gehad hebben, dat men hun raad en wenken niet heeft gespaard, dat men hun meststoffen en zaden heeft uitgedeeld. Maar ik weet ook en juist van een les- en raadgever, dat die nieuwe boeren toch alles vooral door eigen ervaring hebben geleerd. Onze werklui zijn doorgaans te weinig geestelijk ontwikkeld om veel waarde te hechten aan, om veel nut te trekken uit theorie, waar trouwens de toepassing reeds bekwame ondervinding eischt. Dat de oogst van dit jaar hoogstwaarschijnlijk den eersten verre overtreffen zal, ligt dan ook in hoofdzaak aan het psychologische feit, dat die stadswerklui zich aan hunne nieuwe bezigheid prachtig hebben aangepast, dat ze zijn gaan denken als echte landbouwers, hunne aandacht zijn gaan wijden aan athmospherische verschijnselen en aan den aard des bodems, dat zij hun genoegen zijn gaan vinden in hun land, zelfs als het wepel lag. Er is bij hen een psychische verplaatsing gebeurd: zij heeft als het ware nieuwe instincten tot ontwaking gebracht, zij heeft in de eerste plaats gedaantewisselingen ten gevolge gehad. Het is een genoegen, de mannen 's ochtends vroeg naar ‘hun land’ op te zien trekken: de zware blokken aan de voeten, die traag en in uitgelengden pas hebben leeren stappen; de jas over den schouder geslagen; de lange, blinkende spade onder den arm; het korte pijpje tusschen de tanden: dat zijn geen typografen en geen electriciens meer, maar boeren naar het probaatste model; zonder het minste opzet trouwens, en alleen omdat zij belang zijn gaan stellen in hun nieuw bedrijf, en dat nieuw bedrijf van lieverlede

deze gedaante aannemen doet. Maar het is aan hun land vooral dat men hunne nieuwe bekwaamheid merken kan. Verleden jaar bewezen de meeste lapjes grond in de eerste plaats eene ongelooflijke onbeholpenheid, waarbij kwam, het dient gezegd, dat die stadsbodem, dikwijls vol gruis en steenen, voor de cultuur al heel weinig geschikt was. Nu is hij niet alleen behoorlijk omgespit en gemest: men merkt er, aan de inrichting, een inzicht, een liefde, een goeden smaak zelfs en haast eene coquetterie, die dan wel degelijk den stedeling verraden, maar waar ook een echte boer fier op zijn kon. Tevens heerscht daar onder het werk een geestigheid, die steedsch is. Zag ik niet op de omheining van een dergelijken lap land, in sierlijke modern-style-letters 'Jardin Albert' geschilderd staan?: patriotische humor waar de boer doorgaans van verstoken is.... Maar buiten dit zijn deze stedemenschen verboerscht in zooverre het moest, om hun land op te doen brengen wat het kon.

Erger: ik ken er die als echte boeren, als de beste onder de boeren, op hun land als verliefd zijn: zij kunnen het niet gerust laten; als echte boeren gaan zij het zelfs 's Zondaags, en in de wit-Zondaagsche hemdsmouwen, bezoeken, rukken hier en daar een kruidje uit, herstellen de rechtheid van dit of geen wegeltje onder den druk van hunne schoenzool. En men kon zich zelfs de vraag stellen of die gemakkelijke verboersching voor later geen gevaar is, hadde men niet gemerkt hoe vlug de aanpassing heeft plaats gegrepen, wat de aanpassing in omgekeerden zin eveneens waarborgt.

Ten tweeden male wordt aldus de voorjaarsaarde omgespit, die ijl de nieuw-azuren hemelen tegen-dampt. Zal

het de laatste maal zijn?....

23 Maart.

Eén van de gemakken van den vrede is, dat men een aantal abstracte woorden gebruiken kan zonder zich scherpe rekenschap hoeven te geven van hun werkelijken inhoud, zeker als men is dat die inhoud past in de algemeen gangbare begrippen en in hunne dagelijksche aanwending als kleine radertjes in een horlogewerk, waar ieder wel het nut van vat, zonder daarom er de preciese rol van vast te kunnen stellen, of zich zelfs om die rol maar eenigszins te bekommeren; terwijl het van den oorlog een gevolg is, te doen inzien hoe ondoordacht en soms onzinnig men die woorden heeft gebruikt, hoe ze zelfs doorgaans een innerlijken zin en waarde hebben die men niet vermoedde en die het tegendeel kunnen zijn waar men ze voor hield, en dat men ze nimmer heeft doorgrond, alleen door luiheid, vanwege de wet der minste inspanning, en ook weleens uit de lafheid die stoornis vreest in de eigene of de algemeen aangenomen opvattingen. Wij hebben op dit oogenblik een ‘Salon des Indépendants’. Dat woord ‘Indépendants’ is voor dit schildersbent niets dan een leuze zonder andere beteekenis dan dat ze ongehoorzaam zijn aan de schoolopvattingen van gisteren, maar morgen zelf de les zullen spellen aan schilders die na hen komen, als ze maar talent genoeg hebben om naar hen te doen luisteren, of als hun werk inderdaad schoon genoeg is om, buiten alle begrip van school, eene bestendige leering te zijn. Met andere woorden: de maat van hunne onafhankelijkheid zal blijken uit hunne zelfstandigheid, daargelaten of hunne zelfstandigheid dankbaar-willig gehoorzaamt of, allicht zonder

het zelf te weten, gebiedend of althans imponeerend optreedt. Want onderwerping kan een eisch en een voorwaarde der zelfstandigheid zijn, evenals het gevoel van machtuitoefening of de noodzakelijkheid daarvan.

Ik zeg dat niet alleen voor deze zich-onafhankelijknoemende schilders en beeldhouwers, die het over het algemeen zoo weinig zijn, juist omdat zij zelfstandigheid missen. Hunne onafhankelijkheid is niet veel meer dan eene oproerigheid waar de meesten niet altijd de reden van opgeven kunnen, en die niets beteekent dan de, op zich zelf te billijken en zelfs nuttige, zucht naar verandering. Want dit is nu in kunst de gewone zin van dat woord onafhankelijkheid. Een zin dien er ook de meest oudere menschen aan plachten te geven: die van het in opstand verkeeren tegen deze of gene ingestelde orde. Die zin echter veranderde als het ging om landen en volkeren. Wij plachten te zeggen dat België onder de onafhankelijkste der volkeren moest gelden, waarmede onze politici, bv., geenszins bedoelden in opstand te komen tegen gevestigde vormen, en zonder dat die vormen ooit maar bleken van de vormen der naburen te verschillen of te willen verschillen. Noemden wij ons misschien onafhankelijk, omdat wij zoo weinig om wet of gewoonte gaven? Maar wij zagen juist dat dit nog geen onafhankelijkheid was, - gesteld trouwens dat de Belgen inderdaad zóó weerspannig waren, hetgeen geenszins het geval was, en al lag hunne betrekkelijke losheid van de wet vooral aan de losheid der uitvoering van die wet. Wij leeren aan de bezetting hoe eene bestaande wet heel anders kan toegepast worden dan het onder het Belgisch regiem gebeurde, en, zonder te willen oordeelen over de beste wijze van uitvoering,

moet ik zeggen dat het logischer is, eene wet strikt in werking te brengen naar letter en geest, dan ze naar letter en geest misschien in de perfectie te maken, maar om er later niet meer naar om te zien: vreemde opvatting van onafhankelijkheid, die geenszins degene kan zijn waar men op doelde als men sprak van onze Belgische onafhankelijkheid, zonder daarbij in het bijzonder op onze politieke onafhankelijkheid, of op de oeconomische, die zeer betrekkelijk was, te doelen.

Die onafhankelijkheid van ons volk blijkt thans weer ook, niet dan ééne dier leuzen te zijn, waar ik van sprak. Onze vrijheidszin is wel heel groot. Maar tot zelfstandigheid heeft hij het niet gebracht, en wie het meest van onafhankelijkheid spraken waren in de meeste gevallen de slaven van kant-en-klaar-staande begrippen waar zij niet de minste kontrool op hadden. Pirenne merkt ergens op dat in België de kultuur steeds den staatsvorm heeft bepaald; wie nu zegt kultuur, zegt zelfstandigheid, die zelfstandigheid welke de voorwaarde der echte onafhankelijkheid is; zoodat wij niet kunnen zeggen dat België in zijn tegenwoordigen staatsvorm (ik bedoel: van vóór de bezetting) een werkelijk-onafhankelijk land is.

Het stelt duidelijk onzen plicht der naaste toekomst vast: ontginning onzer zelfstandigheid. Daartoe bestaan vele middelen: ik ga er hier niet op in, waar zij trouwens voor de hand liggen. Dit zijn trouwens persoonlijke kwesties, ik bedoel vraagstukken die ieder in de eerste plaats met zich-zelf uitmaken moet, en die men verder in familie moet bedisselen. Ik wilde er alleen op wijzen hoe de oorlog, die alles overhoop gooit en niet alleen de gemakkelijke zedelijke begrippen waar wij nooit

over nadachten, ons een zuiverder beeld van onzen plicht vertoont. Laat het ons niet uit het oog verliezen!

N.R.C., 12 April 1916.

XXV

Brussel, 25 Maart.

Wij lezen van president Wilson dat hij, op politieke reis zijnde, zoo vernuftig als poëtisch, en met al de geestdrift die erbij behoort, aan de saamgestroomde toehoorders verklaart, wat de Amerikaansche vlag zoo al beteekenen kan. Tezelfder tijd reikte te Londen de koningin van Engeland op St. Patrickdag klaverblaadjes uit aan Iersche soldaten. Aldus exploiteerden beiden, het weze met allen eerbied gezeid, de kinderlijke liefde voor het embleem, ons allen als het ware aangeboren, en die een mooie illustratie is van de natuurlijke geestesluiheid, waar ik het voor een paar dagen over had. Liefde voor de bevattelijk-gemaakte, de met-bevattelijkheid-omkleede gedachte, die men dan nog alleen bezien moet om ze in eigendom te bezitten, die men zonder meer nog slechts te slikken heeft en zonder verder naar den inhoud hoeven te vragen: bewijs tevens van de vrees voor de gedachte, die men zelf zou moeten vinden, voor de gedachte die nog moet worden gedacht: welk ontmoedigend teeken van het gebrek aan de onontbeerlijke zelfstandigheid!

Overmacht van het zintuig op het begrip, die eeuwig is en onuitroeibaar, en blijkbaar eene psychologische

noodzakelijkheid. Ik heb het dragen van cocardes als het loopen in optochten altijd gevoeld als iets vernederends, als een toegeving aan den kuddegeest. Dat zulk gevoel niet mag, heb ik haast aan den lijve gevoeld den dag, dat België in den oorlog gewikkeld werd. Onbegrijpelijk genoeg: nauwelijks was het nieuws bekend van de ramp, waarin België zoo goed als zeker bezwijken zou (twee dagen tevoren dacht ieder er aldus over, maar de oorlogsverklaring bracht daar in één oogpink verandering in), of aan al de huizen ging de Belgische vlag wapperen. De bekommernis van vier-en-twintig uren vroeger sloeg ineens als het ware in vreugde om; men had den oorlog noodig gehad om den nationalen trots wakker te schudden. En die trots had behoefte zich te vertóónen: geen Brusselaar die niet liep, als bij tooverslag, met een of andere roset, met deze of gene decoratie in het knoopsgat. Behalve ik dan, die den oorlog nu juist niet zoo prettig vond, en geenszins een reden om er mij met linten om te tooien. Hetgeen dan ook voor mij dreigde slecht af te loopen: op een avond zag ik mij in een café gedwongen, eveneens zoo'n versiersel in het knoopsgat te steken, op gevaar van een pak slaag..... Zulke emblemen zijn later in Brussel verboden geworden.... op het oogenblik dat ik juist lust kreeg er een te gaan dragen: nl. wanneer wij het recht op nationale fierheid gekocht hadden met ons bloed, en onze bravade geen gebaar meer was van molenwieken. Maar toen was er bij de Brusselaars het nieuws van af: niemand nog droeg de Belgische kleuren, dan hier en daar eene vrouw in den rouw....

Die liefde voor het embleem is trouwens geen louter-Belgisch verschijnsel: het is internationaal, en het

pijnlijkste, tevens belachelijkste voorbeeld en bewijs dat ik ervan gezien heb, was Duitsch. Het was verleden jaar, op één Mei. Talrijke troepen trokken door Brussel, ik bedoel door de stad en niet door de stations (want nu is het nog alleen bij zeldzaamheid, dat men eigenlijke troepen, echte ‘soldats de la guerre’, gelijk René Benjamin ze naïef-schilderend noemt, door de stad marcheeren doet), - talrijke soldaten liepen door de straten; en zoo ontmoette ik er een bataljon van allemaal jonge, frissche kerels, in volle wapenrusting, met nieuwe uniformen, met al de allures van dezen, die nog het vuur niet gezien hebben, maar.... het spoedig genoeg zouden hooren en voelen: een schouwspel dat gij in Holland niet kent, maar dat ook voor dezen, die in deze soldaten den moord van de Belgische broeders aan het front zien, een tragischen indruk maakt. Welnu, deze Duitsche soldaten, die natuurlijk wisten dat ze morgen reeds vechten zouden waren blijkbaar vooral op dat ééne bedacht: het was de eerste Meidag. Zij waren niet martialer dan behoort; zij zongen het bemoedigend ‘Gloria victoria’ niet, dat te dien tijde onontbeerlijk was bij voorbijrukkende regimenten (nog iets waar verandering in blijkt gekomen); zij zagen er noch buitengewoon uitgelaten, noch buitengewoon ter-neergeslagen uit: het waren dood-gewone soldaten, zonder eigenlijke gedweeheid misschien, maar ook zonder snoeverij. Alleen, het was één Mei, nietwaar? En zij hadden dan ook om de pin van hunne Pickelhaube een kransje gevlochten van madeliefjes, een kinderlijk-klein kransje om die geduchte pin: zinnebeeld van de herlevende natuur om dat zinnebeeld van vernieling, - waar zij trouwens niet aan dachten, aangezien het de eerste dag van de Meie

was, en men in hun land dien dag bloemenhoedjes pleegt te dragen.....

Ik herhaal het: het was ridicuul en het was pijnlijk. Alleen: het was, troostend misschien voor die jonge mannen, die er door vergaten, allicht, dat zij den dood tegemoet traden....

Aldus voeden wij ons met illusie, vaak zonder het zelf te weten, alleen omdat eene traditie het wil, en ook meestal omdat denken zoo'n lastig werk is.

Maar zullen wij ons daar in de toekomst tevreden mee mogen stellen?

N.R.C., 13 April 1916.

XXVI

Brussel, 27 Maart.

Een Zwitsersch professor schrijft over de volksoeconomische kracht van Duitschland, en drukt die kracht uit in het woord ‘aardappelbroodgeest’. Het woord is expressiever dan mooi; de oproepende macht ervan wekt beelden op waarvan de adel eerder zedelijk, en vooral burgerlijk is, dan vorm-schoon en pathetisch. Dat is dan ook de eigenlijke bedoeling van den schrijver, die trouwens voor 't pathetische zorgt in zijn exegesis. - ‘Aardappelbroodgeest’, roept hij uit, ‘aardappelbroodgeest! Dit woord is een hymne op ons goede, Duitsche volk, op zijn gezonde zedelijke kern, de hoogste erkenning, die het buitenland ons onvrijwillig doet te beurt vallen. En waar wij spe-

ciaal op zouden willen drukken: die aardappelbroodgeest is de roemrijke daad der anonyme breede massa des volks, juist van die lagen, die het ontbrekende brood niet door goede en dure surrogaten konden vervangen. Het werkdadige volk, de werkman, de fabrieksarbeider, de huiszittende werkster: voor allen draagt dat woord eene roemrijke beteekenis. Het offer, dat deze Duitsche menschen in hun levensstandaard gebracht hebben, dat zij stil en blijde bij den zwaarsten lichamelijken arbeid brachten, vloeide voort uit onberoepen zedelijk heldendom, en openbaarde stille deugden van edelen, voornamen zin'.

Aldus de Freiburgsche professor, en ik zal er mij voor wachten hem tegen te spreken. Om twee redenen, waarvan de eerste is dat mij alle gegevens ontbreken om te beoordeelen of de toestand onder de arbeidersbevolking in Duitschland werkelijk is zooals hij hem voorstelt, en de tweede dat zoo die toestand inderdaad zoo heldhaftig is (wat ik niet te controleeren, en dus niet te loochenen vermag) zijn lof aan de Duitsche bevolking inderdaad toekomt. Dat lijden voor een schoon doel tot den hoogsten zielenadel behoort, werd lang vóór het Christendom erkend, en er kan geen reden voor bestaan, dien adel aan het Duitsche volk te ontzeggen, als dat volk dien lof inderdaad verdient.

Ik kan hierbij echter niet nalaten, aan mijn eigen volk te denken, en in een gelijk verband. Gij moet mij dat niet kwalijk nemen: twintig maanden bezetting hebben ons, geeft het toe, recht gegeven op eenig egoïsme, dat trouwens van minder-slecht allooi is dan eigenliefde doorgaans pleegt te zijn; men kon hier immers zonder groot bezwaar het woord vertalen door behoudszin, door meer

of min bewusten levenswil, - en wie kan het ons euvel duiden dat wij niet willen ondergaan, dat wij willen blijven, minstens wat wij zijn, en worden - wat wij met alle onze verlangens wenschen, - beter dan wij zijn?

Mijn volk nu, ik kan het wel zeggen zonder de minste snoeverij, heeft gedurende die twintig maanden in aardappelbroodgeest voor het Duitsche niet hoeven onder te doen. Wel te verstaan deugt het woord niet voor ons geval: ons brood immers is geen aardappelbrood: het is misschien kalkbrood, of zandbrood, of op zijn best gruisbrood; maar het aardappelmeel komt in de samenstelling maar zelden voor, geloof ik, vooral weer in den laatsten tijd. Noemt dan den geest die ons volk bezielt, ‘gemalen-baksteen-broodgeest’, zoo gij het goedvindt, en geeft toe dat hij er in zedelijken adel niet door verliest. - Ja, ook ons volk geeft, zonder morren, zonder verzet, zonder oproer, zonder de minste vijandelijke betooging, blijk van een uitstaansvermogen, van een ‘zedelijk heldendom’, die eveneens bewonderenswaardig zijn. Stel u die toestanden van voor den oorlog en van nu, na twintig maand, maar eens goed voor: wij waren een zeer welvarend land, dat oeconomisch aan de spits van Europa stond. Arm was zoo goed als niemand, die het niet wilde zijn. Er was werk voor ieder, en, kon dat werk nu ook beter betaald, onze levensstandaard was zóó, dat, zooals ik zei, ieder er komen kon (behalve, misschien, sommige klassen van intellectuëelen, - waar men overheen kan stappen). - Ineens nu wordt, door 't feit van den oorlog, alle werk stop gezet, en 't is de oorlog ook die, niet-tegenstaande alle pogingen en elken mogelijken goeden wil (want het verzet is korter geweest dan men meent en had kunnen verwachten), het her-

nemen van den arbeid belemmeren en zelfs beletten kwam.

De schaarschte en duurte zullen niet zoo heel veel minder dan in Duitschland geweest zijn, en zij blijven drukken, om niet te zeggen, dat zij lastiger en lastiger om te dragen worden. Daarentegen wordt er niets meer of althans veel minder geld verdiend dan vroeger, terwijl de lasten voor openbare besturen en burgerij, alleen reeds vanwege de openbare liefdadigheid, grooter en grooter geworden zijn. Begrijpt gij ook het verschil tusschen den Duitsche aardappelbroodgeest en den Belgische? In Duitschland werken nog steeds de arbeiders, en winnen dus geld, waarmede zij kunnen koopen; al is hunne portie afgemeten, zij hebben dan toch het middel ze zich aan te schaffen; terwijl het met ons arm volk, dat geen werk heeft, niets verdient, allang geen spaarpenningen meer bezit, toch heel anders gaat: men biedt het een zeker hoeveelheid waren aan, maar zelfs dat weinige kunnen zij niet koopen; wij staan, als de Duitschers, op rantsoen, maar zelfs dat rantsoen gaat aan onzen neus voorbij: druiven die immer te groen zijn, neen: druiven die wanhopig-hoog hangen, - want van smalende ironie hebben wij allang afgezien.... En vraag ik mij dan af: waar is de aardappelbroodgeest?, dan hoef ik waarlijk niet over de Ooster-grens te kijken.

- Ja maar, meent de Zwitsersche hoogleeraar, het gaat hier om gansch iets anders. Het gaat namelijk om de vaststelling, dat die aardappelbroodgeest geenszins ontstaan is door ‘dwang en dril’, zooals hij het uitdrukt; om de bevestiging, dat, met al de discipline, die zeer zeker achter de oeconomische praestaties van het Duitsche volk zit, die praestaties toch in de eerste plaats te danken

zijn aan den vaderlandschen zin van dat volk, aan den geest van offervaardigheid, die het ten algemeenen bate bezielt. Doch daar antwoord ik op: zoo inderdaad een hooger ideaal, zoo den wil tot overwinnen het Duitsche volk sedert lang op de tegenwoordige ontberingen had voorbereid, die het des te gemakkelijker draagt: wat dan te zeggen van den zedelijken moed der Belgen, die heelemaal niet op den oorlog en de oeconomische gevolgen ervan waren bedacht, en den tegenwoordigen nood niettemin met ten minste evenveel geduld als de Duitschers dragen? Ik weet wel, dat niemand onze vaderlandsliefde betwist; ik voeg er zelfs aan toe te willen erkennen, dat zij die op dit oogenblik, onder de bezetting, voor het land allerlei administratieve hervormingen droomen en die aanvaarden willen van waar ze ook komen mogen, zich beroepen kunnen op patriotisme, - hetgeen de toekomst bewijzen of loochenen zal. Maar staan wij in deze buiten betwisting, ook in het buitenland: is het oogenblik niet even vast te stellen, dat wij, die van den oorlog niets te verwachten hebben, en voor wie den oorlog niets kan beteekenen dan een smartelijke crisis zonder bate; - dat wij, zonder hoop of vooruitzicht dan het herstel van het land zooals het was vóór de gebeurtenissen, zoodat de oorlog voor ons tot niets zal hebben gediend dan, misschien, tot een zedelijke revisie van onze waarde en ons gebrek, revisie die dan heel duur komt te staan; - dat wij bij de doel-bewuste Duitschers, die van den oorlog al heel veel verwachten en verwachten kunnen, ja, verwachten moeten, waarlijk aan aardappelbroodgeest niet moeten achter worden gesteld.

Passiviteit, zullen sommigen misschien zeggen; wellicht

zullen zij er aan toevoegen: en vrees. Maar het Duitsche bestuur weet wel, dat de Belgen zich niet zoo licht laten terroriseeren, dat zij eerder geneigd zouden zijn te spelen met het vuur. - Gewoonte, meenen misschien sommige anderen, der eeuwenlange onderwerping aan vreemde machten. Maar daargelaten, dat wij sedert ettelijke generaties die gewoonte hadden afgeleerd en ons meer dan elk volk van onze vrijheid in spreken en handelen bewust waren, kan de geschiedenis leeren hoe hier in het land de onderdrukking steeds opgevat werd: als iets dat nooit den geest, nooit de ziel of het hart kan verknechten; zoodat wij, van bij de vijftiende tot einde der zeventiende eeuw, op het gebied der kunst steeds de overwinnaars van onze onderdrukkers geweest zijn. Onze zedelijke vrijheid kan ons niet ontnomen worden: wij weten het, en daarom dragen wij juist de ontberingen en nooden met zulken moed en zulke zelfbeheersching.

En dan is er, nietwaar, dat de bewusten onder ons in hoofdzaak, en als aan het zekerste bezit, aan morgen denken. Met Pascal mogen zij zeggen: ‘le seul avenir est notre fin’. Zelfs dezen, die niet zoo precies weten waar zij heen gaan, bereiden in zich die toekomst voor. Men verwijt hun toegevingen: zij doen het alleen, onbewust uit instinct des behouds, bewust omdat die toegevingen de borgstelling voor die toekomst zijn. Wij willen, eenvoudig, léven, onzen eigen gang gaan, ons eigen vermogens ontwikkelen tot persoonlijk en algemeen welzijn. Dit gaat voor 't oogenblik maar half: aan de armoede, aan de ellende, die gansch Europa bedreigt en heerscht over ruim de helft ervan, hebben wij de eersten ons deel gehad, en het is ons in volle breedte toegemeten. Maar wij willen

niet ondergaan, en daarom morren wij niet, want wie mort vermindert zich-zelf. Wij wachten. Wij wachten met geduld, omdat wij weten dat wij niet vergeefs wachten. En is het brood van gemalen baksteen, waarvan de geest ons bezielt, wat hard en wat zuur: te zoeter het toekomstige brood, dat wij zeer bewust aan het kneden zijn....

N.R.C., 18 April 1916.

XXVII

Brussel, 29 Maart.

Op het middaguur, door de drukke straat: vier heeren met een hoogen zijden hoed op het hoofd. En heel die deinende menschenvolte, ik ging schrijven: heel de groote stad, die ze verbluft nastaart, hare verrassing toont aan open mond en lachende oogen, aan handen die naar omhoog gaan, aan blijven-staan en zich-omkeeren achter dat vreemd verschijnsel: menschen die nu, onder oorlog en bezetting, met een hoogen zijden hoed op het hoofd op straat durven te komen, en dan nog wel vier te gelijk en gezamen..... Want, kiezelsteentje onder de bouwmaterialen voor de zedengeschiedenis van dezen tijd: de hooge zij, beschouwd als feestelijke galahoed, is uit de circulatie verdwenen. Zelfs waar hij een beroepsteeken, en zelfs een beroeps-noodwendigheid was, bij doctoren, bij voorbeeld, of bij behoudsgezinde Kamerleden, was hij vervangen geworden door een nederiger hoofddeksel, - gesteld dat hoeden óók hun ijdelheid hebben.... Nog slechts lijk-

bidders bleven er zich mee tooiën, uit eerbied voor den dood, - nu het met den eerbied voor het leven wel amen en uit schijnt te zijn. Maar behalve deze dienaars der allerlaatste boven-aardsche stonden, inleiders tevens tot het onder-aardsche, hadden de Brusselaars afgezien van het joviale, dat schijnt te liggen in het dragen van dat ongemakkelijk en potsierlijk tuig.

Is het teeken van grootere zedelijkheid bij de mannen? Het kan niet gezegd dat de vrouwen den oorlog zoo tragisch opnemen, dan dat zij er pronkzucht en mode aan offeren zouden. En daardoor zijn zij het misschien juist, die de zedelijkheid ophouden. Want zedelijkheid kan niet liggen in vernietiging: zij vindt in den moed een harer hoogste uitingen. En de vrouw, die voortgaat zich te kleeden naar de eischen der mode, bewijst de ontmodiging tegen te willen werken; terwijl de ernst van den hoogen-hoedbannenden man wel iets heeft van fnuikende treurnis...

Vindt dit nu een paradox, zoo ge wilt: ik geef het alleen als verontschuldigende uitlegging van het feit, dat onze dames niet ophouden, zich naar de mode te kleeden. Naar de allerlaatste mode. En nog wel, als immer trouwens, naar de mode van Parijs. - Want (nieuw kiezelsteentje onder de bouwmaterialen voor de zedengeschiedenis van dezen tijd), want wij ontvangen nog steeds de Parijzer modestijdschriften. Terwijl het zoo goed als onmogelijk geworden is, zooniet geheel verboden, boeken te laten komen die in Frankrijk uitgegeven zijn, hebben de dames het gedaan gekregen, de bijzondere modesliteratuur over de grenzen te halen, dwars door den electriciteit-beladen prikkeldraad. Ik zou het niet hebben geloofd, had ik het niet met eigen oogen gezien. Maar ik heb zelf zoo'n album in

handen gehad, uitgegeven door een Fransche firma. Welis-waar was het gedrukt te Baarn, in Holland. En de verklaringen waren in het Duitsch vertaald.

Want, wat men ook doe, de mode is internationaal, zelfs in oorlogstijd. En zij wil daar ronduit voor uit komen, zelfs te Parijs.

30 Maart.

'Nous ne sommes jamais chez nous'. - Wat is het, dat mij ineens die woorden van Montaigne in het hoofd brengt?... Ik wandel over straat, in een afgelegen wijk. Hier loopen mij geen Duitschers voorbij. En trouwens, hebben de Duitschers ons ooit, behalve de eerste bezettingsweken, ooit kunnen beletten, ons te Brussel volkomen thuis te voelen? Blijven zij daarentegen zich hier niet gedragen en vertoonen als vreemdelingen, voor dewelke het waarlijk niet gemakkelijk schijnt te gaan, zich aan te passen?... Het is heden een teedere voorjaarsdag, een dier dagen waar wij zoo gemakkelijk weer jong bij worden, weer dweepen gaan, hoe gemakkelijk ook weemoed ons te pakken krijgt; een dag van exaltatie, waar men zich-zelf bij voelt in volle ontplooiing, onafhankelijk van alle beperkende contingentie. En nochtans, dat bittere woord, plots: 'nous ne sommes jamais chez nous', met de openbaring van eene fatale evidentie, die ik niet eens pogen zal, weg te redeneeren....

Wie verklaart ooit die geestesflitsen, waarin ons, zonder de minste aanleiding, buiten alle logica, tegen eigen denken in, iets geopenbaard wordt dat ons treft als de waarheid-zelve? Vreemd spel van het geheugen, dat zich voordoet, ineens, als een soort verwittiging,

als eene voorzienigheid, als de wakende engel waar uwe dagen zijn aan toevertrouwd... - Ik denk na: wat toch, dat mij in deze woorden treft, die natuurlijk buiten alle verband werden gehaald; die op dit oogenblik, en voor mij, heel zeker eene andere beteekenis hebben dan voor Montaigne, toen hij ze neerschreef? En om te beginnen: wélke is die beteekenis die ze voor mij kregen?... - 't Genot mijner ochtendwandeling is bedorven. Ik zie de sliertige, zon-doorzeefde nevelen niet die de graszoden ontrijzen van het park waar ik ben beland. Ik weet niet meer waar ik loop. Mijne gedachten worden opgeslorpt, worden gemarteld door die looze geniepige woorden: ‘nous ne sommes jamais chez nous’... - Lengerhand ontwikkelt zich echter het kluwen van mijn denken. Er komt een zekere orde in de denkbeelden; zij gaan elkander volgen, niet zooals de rede het eischen zou: meer naar de logica der mijmerij. Zij zeggen: ‘Wij voelen ons niet thuis. Hoe zouden wij ons ook thuis gevoelen? Wij wachten immers; onze angst is de angst der afwachtende houding, der schijnbaar-kalme maar innerlijk-woelige afwachting, die niemand ziet. En niemand ziet die angst. Maar gaat het ons niet allen zoo? Wachten wij niet allen? Maar geen die het van de andere ziet. Wij glimlachen mekaar tegen, alsof wij volkomen gerust waren; en niemand bekent zijn angst. Doch de angst is dezelfde voor allen... - Wat dan wachten wij af? Waarop wachten wij? Van het stoffelijke is dat wel te zeggen. Maar er is iets anders, iets dat wij niet zeggen kunnen, en dat juist onzen angst verklaart. Wij kunnen ons wel een beeld vormen van wat morgen ons land zal zijn. Maar de anderen, dezen die weggegaan zijn en terug zullen komen: is hún beeld van de toekomst niet

noodzakelijk anders; zal het met onze inzichten overeen te brengen zijn? Zij weten niet hoe het hier gaat; hunne voorstelling van het heden kan met onze ervarende vaststelling niet overeen komen: wat met hunne illusie van morgen? Wij hebben, gedwongen, de toeschouwende houding aangenomen. Wij hebben veel gezien dat wij liever niet hadden gezien; wij hebben geprobeerd ons over de werkelijkheid te begoochelen; maar die werkelijkheid is oppermachtig, en ten langen leste zijn wij zelfs de schoonste leugen gaan haten. Aldus zijn wij wijs geworden, heeft de toekomst voor ons een gedaante gekregen die eene mogelijkheid, eene waarschijnlijkheid inhoudt. Maar de anderen? Zullen zij met hunne illusie tegen onze bittere kennis niet aanbotsen? Zal onze kennis tegen hunne illusie bestand zijn?... - Wij, de thuisgeblevenen, de bewakers der haardsteden, wij kunnen ons niet meer thuis gevoelen: zijn niet zoovelen van den huize weg, aan dewelke de lange afwezigheid een gewijzigd beeld van het huis zal hebben gegeven, dat zij niet meer zullen herkennen? Of zullen zij het huis niet dermate willen wijzigen, dat wij, die er geleden hebben, er ons ongelukkig zullen gaan voelen?... “Nous ne sommes jamais chez nous”, nu niet dat het huis ontvolkt is, morgen niet dat het huis ons misschien niet meer zal gelijken...’

Aldus mijmer ik: ijle gedachten waar ik voor schrik. Want kan het inderdaad niet blijken dat de verwijdering oneenigheid ten gevolge zal hebben? Ik huiver bij dit denkbeeld...

N.R.C., 18 April 1916

XXVIII

Brussel, 1 April.

- ‘Een Aprilvisch!’

Het is een Brusselsche ziekte, wel eens bedroevend waar men ze ingewreten ziet als een kanker, onuitroeibaar als een onkruid, onontwortelbaar als een manie, van in alles den lachwekkenden kant te zoeken, aan alles een belachelijken kant te leenen, alles te onthalen op een scepticisme, waarvan de spot al te opzettelijk en zelfs al te onrechtvaardig is, dan dat men er geen weerzin voor voelen zou: gezond verstand dat al te zeer ingenomen is met zich-zelf, om zich niet het recht toe te eigenen allen adel beneden zich te achten en er om te smalen; zoo zeker van de onfeilbaarheid van zijn oordeel, dat het weleens niet verder in een gedachte doordringt dan de eerste indruk dien het ervan ontvangt, dan de eerste inval waar zij uit ontstaat; te zelf-voldaan om tevens niet koppig te zijn en, zelfs bij erkend dwalen, in de dwaling niet te volharden. Waarvan dan, zooals ik zei, de uiting liefst spottend is, soms oer-grappig, ook nu en dan storend door grofheid en onbegrip; vol eigen fantasie en krasse verbeelding trouwens, maar zelden diep, en veeleer kwetsend dan prikkelend. - Niet dat de Brusselaar kwaadaardig zou zijn: hij is van nature joviaal, en dat hij zoo licht tot spotten komt, bewijst misschien niets anders dan dat hij sentimenteel is; hij weet trouwens dat hij zich doorgaans meet met iemand die tegen hem is opgewassen, want niets lijkt hierin beter op den Brusselaar dan een andere Brusselaar, die dus weet wat hij van ‘zwans’ en boert moet denken; maar zelf-genoegzaam en koppig, ziet hij te weinig graag af van zijn domheid,

zelfs als hij weet dat het een domheid is, dan dat iemand, die bij ongeluk geen geboren Brusselaar is, er niet onaangenaam door aangedaan wordt, er zich wrevelig om gaat toonen, - tot grooter genoegen dan van den Brusselaar, die niets prettigers kent dan zich iemand te zien ergeren om wat bij hem, per slot van rekening, toch geenszins ernstig gemeend is.

- ‘Een Aprilvisch!’

Vanmiddag, eerste dag der Aprilmaand, om vier uur, heb ik dat woord op wel honderd lippen gehoord, binnen het bekrompen grondgebied van één café. De ingeboren spotlust, de gelegenheid die juist den datum bracht, een gemakkelijk middel om niet verder op het voorval hoeven voort te redeneeren: die uitroeping: ‘een Aprilvisch'’ was bij velen de ontvangst, waarop een nieuws werd onthaald, waar wij Belgen toch ook wel eenigszins in betrokken waren. Pas was nl. een Brusselsch blad met het bericht verschenen, geheimzinnig maar aangedikt, dat de mogelijkheid niet uitgesloten was, Holland in het wereldconflict betrokken te zien. - Ik zeg niet dat het geen opwinding ten gevolge had. Eene zenuwtrilling ging door de stad. Het is het uur, dat de café's volloopen: geen gesprek, of het liep over de vraag: ‘Zou Holland meedoen?’, waarop de andere vraag volgde: ‘Maar aan welke zijde dan?’... Doch daar ging door de lucht, als een fusée: ‘Bah! een Aprilvisch!’ Men lachte; kwinkslagen volgden; men was gerustgesteld; men was bijna over het geval heen.

Niet iedereen, wel te verstaan: daar zijn nog wel ernstiger menschen in Brussel, die er over aan het redeneeren gingen. Te meer dat nu ook de Hollandsche bladen aangekomen waren, - de Hollandsche bladen, die heel voor-

zichtig deden, waar men nog minder van te weten kwam dan iedereen al te weten meende, en die trouwens aan elke gissing de deur openhielden. - ‘Zullen zij vechten?’ - En de minst-ernstigen meenden, vol energie: ‘Ja! En het is maar tijd ook!’ Want bij sommige Belgische patriotten staat de overtuiging nog zoo pal als een muur, dat Holland van bij het uitbreken van den oorlog blijk heeft gegeven van eene lankmoedigheid, waar het nu hoog tijd van wordt, dat zij ze afschudt. - ‘Oui, et c'est tant mieux!’, meenen dan die Brusselaars, erbij bedenkend al wat wij Belgen van den oorlog te lijden hebben gehad, - wat goed te begrijpen en ook te billijken is, en die nu maar goed vinden dat de neutralen ook hun part krijgen, - wat misschien ook wel heel menschelijk is, maar weinig menschlievend.

Dit is het standpunt van de sentimenteelen, dezen die weer sentimenteel durven zijn, en er voor uit komen. - ‘God!’ meenen dezen, ‘is er nog geen menschenbloed genoeg vergoten? Zal dan geen enkele natie ongeschonden uit dit tijdsgewricht komen, om te getuigen, zonder de opwinding van de in den strijd betrokkenen, met onomwonden maar onaangetast hart en verstand van bloot een eerlijk mensch, van wat al gruwelijks en schandaligs deze oorlog over het menschdom gebracht heeft?’ - Zulke sentimenteelen zijn er, merk ik, in Brussel weer meer en meer. Men houdt ze hier wel eens voor zwakkelingen, voor lafhartige zielen, die te gauw het geleden onrecht vergeten hebben, voor oude wijven, die meer van hun gemak houden dan van de eer des vaderlands. Ik ben niet zoo onvoorzichtig, dan dat ik mij in den twist zou mengen: hij is trouwens louter-academisch, opent geen practische horizonnen, en wordt hier alleen aangestipt als een geestelijk verschijn-

sel, dat mij sedert korten tijd veld schijnt te winnen, ook onder menschen, die men bezwaarlijk voor oude wijven houden kan.

Practisch waren dezen die, bij het alarmeerend nieuws, dachten: ‘En de aardappelen die ons uit Holland zijn toegezegd, en die nog niet toegekomen zijn?’, hetgeen zij luidop formuleerden onder de diepzinnige woorden: ‘Gij vergeet, mijne heeren, dat wij op het oogenblik misschien meer dan ooit oeconomisch van Holland afhangen, en dat, Holland in den oorlog betrokken, dit voor ons zoogoed als den volledigen hongersnood beteekenen zou’. Waarop de gérant van het café, tevens een druk-bezocht hotel, volmondig en met schrik in de oogen zijne instemming te kennen gaf: wat zou van de voeding van zoo'n hotel, neen: van Brussel, neen: van heel België geworden indien Holland voor ons verloren ging?.... Wie aldus redeneerden, waren nog de ernstigsten van al. Het klinkt wel heel terre-à-terre, wel heel brutaal: Holland mag niet vechten, of wij sterven van honger. Maar twintig maand bezetting hebben ons recht gegeven op wat egoïsme, waar wij anders toch waarlijk geen misbruik van maken....

Intusschen zijn, in dat café, behalve de gaande en komende zwetsers, de gewone bezoekers op hun vasten tijd aangekomen, en nemen hunne gewone, vaste plaats in. Het is, moet ik zeggen, een deftig café, en die gewone bezoekers zijn deftige lui, die doorgaans goed op de hoogte zijn, trachten een gezond oordeel over de gebeurtenissen te krijgen, hun zenuwen weten te beheerschen zonder daarom van hunne overtuigingen maar iets af te doen, en trouwens hunne overtuigingen op logische gronden trachten te vestigen. Daar is het tafeltje der advocaten; het tafeltje

der hoogere ambtenaars; het tafeltje der groot-industriëelen; daar is zelfs het tafeltje der correspondenten van de N. Rott. Ct. Er is ook een tafeltje der gepensioneerde generaals; maar deze heeren komen slechts des Zondagnamiddags, zoodat wij vandaag hunne gewaardeerde appreciatie moeten missen. Het bezorgt mij de eer, mijn norsch incognito verbroken te zien, door menschen die meenen dat ik zoowaar het lot van Europa in mijne handen draag. Gelukkig valt mij die eer niet elken dag te beurt; heden wil men echter van mij weten, primo, of Holland werkelijk vechten zal, secundo, met en tegen wie dat zal gebeuren. Ik verzeker met ongeveinsden ootmoed, dat mijn particuliere koerier uit den Haag nog niet is aangekomen; dat zij ongelijk hebben te gelooven, dat ik nog steeds per draadlooze telegrafie in betrekking sta met het ministerie van Buitenlandsche Zaken aldaar; dat ik, moest ik wél iets weten, het dan nog begrijpelijkerwijs niet zoo maar klakkeloos openbaren zou. En dat ik intusschen voorloopig nogal gerust was in het verder verloop der gebeurtenissen. Deze laatste verzekering was mijn vonnis: ik moest natuurlijk verklaren op wat die gerustheid berustte. Ik kon geen ander antwoord geven dan dat dit oordeel hoofdzakelijk intuïtief was; dat ik aan partij-kiezen voor deze of gene vechtende groepeering werkelijk geen touw zou weten vast te binden. Gelukkig kwam mij een advocaat, specialist in volkenrecht, de reddende hand bieden; hij opende zonder verwijl een leergang over het vastbinden van touwen in internationaal-Europeesche geschillen; het was actueel zonder het te zijn; het deed zoo geleerd aan, dat al de heeren aan zijne lippen hingen, en ik.... weer in de schelp van mijn incognito kruipen kon, zonder verder

de aandacht te trekken....

Ziedaar hoe in het kringetje, waar ik nu en dan het Brusselsche leven waarneem, de Hollandsche oorlogsgeruchten ontvangen zijn geworden. Ik vrees, er persoonlijk van mijn pluimen bij gelaten te hebben: zoo'n onwetende correspondent! Daar echter komt het maar weinig op aan: ik geloof dat verstandige Brusselaars zeer goed inzien, dat het zeer ongewenscht zou zijn, Holland in den oorlog betrokken te zien, - in de eerste plaats dan voor België zelf, en dat uwe neutraliteit, ook voor ons, van het grootste gewicht is.

3 April.

Ik ontmoet de Optimist (let op de hoofdletter), en die zegt mij met nijdige stem: ‘Gij gaat voort, putten in de aarde te klagen over den toestand der voeding te Brussel. Hewel, ik verklaar u rechtuit, dat ik u niet begrijp’.

Ik antwoord: ‘Mijne verklaringen zijn nochtans niet zoo onverstaanbaar, en de gronden waarop zij berusten liggen duidelijk voor ieder open; niemand trouwens die ze tegenspreekt, tenzij gij; zoodat....’

‘Allemaal misverstand,’ zegt hij. ‘Ik geef toe dat het vleesch schaarsch en duur is; maar is groente niet gezonder dan vleesch, en onberekenbaar goedkooper?;

Er is gebrek aan aardappelen, en zij klimmen tot duizelingwekkende prijzen; maar zijn boonen en erwten niet veel voedzamer, en in de gemeente-magazijnen niet goedkoop?;

het bier wordt duurder en de kenners verzekeren dat de geuzen-lambiek bij gebrek aan ik weet niet welke bouw-

stoffen op weg is naar het land der mythen; maar welke drank haalt het, voor de frischheid, de onschadelijkheid en den prijs, bij het goddelijk water?;

het heet dat de koffie weer gevaarlijke lucht-acrobatiën staat te doen en zoo hoog wil stijgen op de prijsladder dat zij met de oogen niet meer te volgen zal zijn; maar kan chicorei ze voor zenuwen en maag niet weldadig vervangen, zonder de porte-monnaie er van angst om te doen transpireeren?;

en moest het gebeuren, dat chicorei, fier op de rol die ze te spelen kreeg, de kuren uit ging halen der koffie-zelve (want evenals gij hoorde ik van dergelijk dreigement): is daar niet de kostelijke, de voorjaar-geurende lindenthee, voor maag en zenuwen nog beter dan chicorei en die, hoe dan ook in prijs geklommen, voor burgerbeurzen nog geenszins een weeldeartikel hoeft te heeten?;

en voor al de rest: is daar niet de onthouding, de in dezen vastentijd prijsbare soberheid, waarvan de weldaden, zooals door de meeste hygiënisten is bewezen, niet louter-geestelijk zijn?'

Ik beken, dat ik eenigszins uit mijn lood geslagen was. Deed hem echter opmerken dat het volk en de mindere burgerij er magerder en magerder, zwakker en zwakker uitzag, en het ook was; dat dit gebrek in voeding moest beteekenen; dat dit gebrek te wijten was aan de zeldzaamheid en duurte der eetwaren, naar trouwens algemeen aangenomen wordt; dat....

'Allemaal kwestie van aanpassing!' meende de Optimist. 'Laat ze groente eten in plaats van vleesch, en boonen in plaats van aardappelen; laat ze water drinken in plaats van bier, en lindenthee in plaats van koffie: gij zult

zien hoe...'

'Juist', merkte ik met zachte stem op; 'maar ik geloof wel dat velen sedert lang uwe culinaire voorschriften volgen, zonder dat hunne gezondheid er op vooruit blijkt te gaan; integendeel, durf ik zelfs op goede gronden beweren; dat...'

'Ja!' juichte de Optimist, 'dan is dat eenvoudig omdat de verandering van diëet..... Wacht echter maar tot dat de aanpassing voldoende is: dan eerst zult gij zien...'

'Maar als ze tegen dien tijd allemaal dood gaan?' opperde ik, verontschuldigend, met nog zachtere stem.

'Bah!' vergoelijkte de Optimist, 'gij moet het zoo tragisch niet opnemen! En trouwens, het princiep...'

Daarop hebben wij ons gesprek afgebroken. In het naar-huis-gaan heb ik er, niet zonder weemoed, over nagedacht dat de oplossing van het voedingsprobleem toch nogal ingewikkeld mocht heeten...

N.R.C., 25 April 1916.

XXIX

Brussel, 5 April.

Deze bezettingstijd is voor ons één lange les in de rekenkunde geweest. En daarmee wil ik nog geenszins beweren, dat wij er de geneugten gemakkelijk kunnen van tellen; dat men ons heeft geleerd rekening te houden met allerlei voorschriften, waar wij in vorige tijden luchthartig plachten overheen te stappen; dat wij de dagen

naar beteren tijd aftellen naarmate de ongemakken zich vermenigvuldigen. Ik zou, gij weet het, op die wijze tot morgen kunnen voortgaan, al is het avonduur nog geenszins gevorderd. Maar ik heb betere voorbeelden ten bewijze van wat van ons op arithmetisch gebied gevergd wordt, nu al twintig maand; zonder dan nog maar in de verste verte te denken aan de ons opgelegde zuinigheid, die anders een uitmuntende rekenmeesteres is, en die zich als betaling voor hare diensten gaarne vergenoegt met onze zuchten. - Neen, niet zulke redenen des gemoeds zijn het, die onzen geest een rijkelijke oefening in het cijferen hebben bezorgd, noch zelfs de redenen des gewins: onze mathesis, zooals zij ons is opgelegd, is zuiver; zij is los van alle materiëele gebondenheid, en van alle sentimenteele; zij is ‘an sich’, zij is speculatief, en zij wil niet anders wezen, daar ze hare belooning vindt in den ijver dien wij tegenover haar betoonen, - daartoe trouwens gedwongen, als een student die examen moet doen, en met dezelfde voorwaarden tot slagen.

Daar hebt gij eerst: onze finantie. Ik bedoel geenszins de persoonlijke status daarvan, zijne berekening, zijne belegging. Want arm of rijk, allen zijn gedwongen tot dezelfde uitcijferingen; ieder heeft zijn geest moeten scholen naar zelfde leering en gelijke theorie; zonder dat trouwens wie ook er maar het minste persoonlijke profijt bij heeft. Het valt zelfs op dat de knapste geenszins de rijkste hoeven te zijn: tramconducteurs en kellners zijn slechts bij hooge zeldzaamheid menschen die hun bad in goudstukken plegen te nemen: zij zijn nochtans in de berekeningen, die ik, figuurlijk gesproken, op het oog heb, de virtuozen die mijne bewondering in de eerste

plaats hebben gewekt. Laat ik er trouwens billijkerwijs aan toevoegen, dat de Belgen in deze geenszins met uitzonderingsmaatregelen worden geplaagd: de mathematische wet is dezelfde voor de in België vertoevende Duitschers, en voeg er medelijdend aan toe, dat zij er dieper onder bukken dan wij, omdat wij den tijd hebben gehad om eraan te wennen, terwijl de Duitschers naar de loopgraven worden gestuurd zoodra zij er een zwak begrip van beginnen te krijgen.... Gij hebt, ik zou er mijne financieele toekomst op verwedden, reeds geraden, dat ik bedoel: de moeilijkheden die het meebrengt, een dubbelen muntstandaard binnen één enkele portemonnaie, en ook daarbuiten (meest daarbuiten, helaas!), te moeten hanteeren. Gij stelt u inderdaad niet, dan uiterst onvolledig, voor, wat het is, van 's ochtends tot 's avonds pfennige in centimes om te zetten, en omgekeerd. Betalen is nog niet zoo erg: terug-ontvangen is alles. Want men zorgt er natuurlijk voor, niet te veel te geven; maar is er te meer om beducht, te weinig te ontvangen; terwijl men er dan nog doorgaans, en met alle oplettenheid van de wereld, voor een kwart-centiem aan bestolen is, - wat in deze hachelijke tijden indésirable is.

Maar erger dan die geldkwestie is de kwestie van het uur. Geldelijk behooren wij nog altijd tot de Latijnsche Unie, al gaan wij in feite onder het Duitsche mark-regiem. Voor de tijd-meting is het andersom: officieel is ons de midden-Europeesche tijd opgelegd, maar wij plegen het nog te doen met onzen ouden Greenwich-tijd, waar wij ons zoo slecht niet bij bevonden hebben. - Ik spreek hier, wel te verstaan, voor de Brusselaars. In andere steden huldigt men, schijnt het, het Duitsche uur als een verbe-

tering; in nog andere, waar het beheer strenger is, legt men er zich meer of minder onwillig bij neer. De Brusselaar is echter in deze behoudsgezinder dan men hem anders kent. Er is tusschen zijn uur en het Duitsche een verschil van zeven-en-vijftig minuten. Vrijgevig heeft hij die tot zestig minuten afgerond (want onze dagelijksche cijferij is immers al ingewikkeld genoeg). De Duitscher zegt b.v., negen uur; de Brusselaar, hij knikt, ten teeken dat hij verstaan heeft; maar in petto vertaalt hij: acht uur, en is innig tevreden over deze lichte verschalking. Nu echter dreigen de zaken nog heel wat gecompliceerder te worden: Duitschland voert zomertijd in, met het natuurlijk gevolg, dat ook wij daar deelachtig in worden. Op één Mei zal de Duitscher zeggen: tien uur; daarmee zal hij meenen: negen uur; wat voor ons, gij weet het, acht uur moet beteekenen. Wij zijn gewoon, om acht uur op te staan; nu zal het tien uur zijn, als wij de veeren ontrijzen, - hetgeen ons den schijn van eene luiaardij gaat bezorgen, waar de streng-zedelijke naturen, die wij zijn, geen vrede mee hebben kunnen. Een troost zullen wij echter vinden in.... de zon. De zon pleegt in Mei zoo tegen een uur of vier op te staan; althans, ik vermoed het, want het is al een heelen tijd geleden, dat ik daarbij aanwezig was. Nu wordt dat voor de zon: zes uur, Duitsche zomertijd. En die zonne-luiheid is voor ons natuurlijk de beste der verontschuldigingen. Voor 't eerst in ons leven zullen wij trouwens zien gebeuren, dat zij, de zon, slechts om tien uur ondergaat: eene buitensporigheid, die wij als excuus zullen aanhalen, als men ons om één uur 's nachts nog op café vindt; excuus dat wij echter in ons morrend binnenste wel zullen kunnen missen: één uur wil immers

voor ons elf uur zeggen, en dat weinig-zeggend politieuur was, is en blijft voor een Brusselaar veel te vroeg. Want met dat al geloof ik niet, dat men den Brusselaar van den ouden Belgischen tijd afbrengen zal. Was er geen dwang in 't spel, dan zou hij misschien wel erkennen, dat die uur-verandering voor hem geen diep-gaande beteekenis heeft; hij zou er een weekje lang om lachen en ze daarna aannemen als iets van werkelijk heel weinig belang: aldus liet hij zich indertijd het Greenwich-uur welgevallen, al zag hij daar ook de noodzakelijkheid niet van in. Nu echter moet hij dat Duitsche zomeruur aanvaarden, en dat moeten komt weinig met zijn temperament overeen. O, zich verzetten zal hij niet; hij vindt de rol van belhamel, die bij voorbaat geklopt is, wel veel te ridicuul, om ze te willen spelen. In schijn zal hij dus om tien uur opstaan, en nog later, zoo men wil; maar in zijn diepste ik zal dit natuurlijk acht uur blijven, en hij zal nog niet weinig lachen om het aldus gepleegde bedrog! Alleen, het zal van zijn herschenschors weer maar nieuwe cijferkunstjes vergen. Kan dit echter, na twintig maanden bezetting, nog een bezwaar wezen? Het is gebleken, dat in iederen Brusselaar een Inaudi sluimert: de oorlog heeft dezen wakker gemaakt, en hij zorgt er blijkbaar voor, de oorlog, dat hij niet weer indut....

8 April.

Er zou een Brummel of een Morny, laat staan een Barbey d'Aurevilly noodig zijn, om dag aan dag de veranderingen te noteeren, die het Brusselsche leven uiterlijk ondergaat. En niet alleen, bedoel ik, wat de mode betreft. Het is de rol van een dandy, althans: het ligt in diens

rol, zijne aandacht te concentreeren op de algemeene omgeving en hare wisselvalligheden: eenig middel om ze te beheerschen met de eigen uiterlijke perfectie, - wat de sociale roeping van den dandy, professor van aesthetica der menigte, in hoofdzaak is. Hij, die de schoonheidsnooden der menigte heeft te raden in hetgeen zij in de eerste plaats merken en behoeven, in kleedij en manieren namelijk, hij moet er voor zorgen, dat ook van de gebreken dier massa hem niets ontgaat (al kan hem dit pijnlijk vallen), om dan van die gebreken de deugden te maken, die ze ter moreele gezondheid van het volk dienen te worden.

Zoo'n dandy nu zou in de laatste maanden een groote verandering in het Brusselsche schoeisel hebben gemerkt. Sedert een heelen tijd lijden wij gebrek aan leder. Een eerste gevolg daarvan was, dat onze leêren schoenen fabelachtig in prijs stegen. Een tweede, waar het dandysme zeer zeker haar deel in heeft als het kwijten van haar plicht, dat men algemeen half-stoffen schoenen ging dragen, wat zeker niet leelijker was, en.... haast evenduur kostte, niet vanwege gebrek aan stof, maar om reden der nieuwe schoonheid, die dan toch ook hare waarde heeft.

Dezer dagen doet zich nu echter een vreemd verschijnsel voor. Gij moet weten: er is in Gross-Brüssel een hond razend geworden; onmiddellijk: een Duitsch politiereglementje, waarbij elke hond hoegenaamd, klein of groot, tot den muilband verplicht is, en daarenboven zich niet meer op straat mag vertoonen, zonder dat zijn meester of diens afgevaardigde hem leidt bij een stevig touw. Het geeft aan onze straten een nieuw uitzicht: al die arme beesten met hunne neus-verwringende muilbanden en ge-

kortwiekte vrijheid, binnen perk en paal gehouden door dames en heeren, die er, onder het loopen, heel wat ergerlijke of lachwekkende ongemakken van ondergaan.

Maar dàt is het ergste niet: het ergste is, dat al die muilbanden, en zelfs een deel der leitouwen.... uit leder vervaardigd zijn. Er is geen leder meer voor het menschelijk schoeisel; er is er nog voor hondelijke muilversierselen. En dat is zoowaar één der ondoorgrondbaarste nonsensicaliteiten van onzen bezettingstijd; stof tot meditatie voor elken dandy, zoo hij eenig begrip heeft van zijn plicht tegenover zijn evennaaste....

N.R.C., 25 April 1916.

XXX

Brussel, 9/11 April.

Van bij het uitbreken van den oorlog, gij weet het, had onze koningin het gansche middenvak van het koninklijk paleis als ambulance laten inrichten. Daar werden, onder leiding en medehulp der koningin-zelve, de eerste gekwetsten van bij Luik en van voor Diest liefderijk verpleegd: het verblijf onzer vorstin was het huis geworden van de dienaren des lands; dezen was het, bij al hunne smarten, zoet, verzorgd te worden in het opperste huis van den lande; der koningin was het een eer, te harent dezen te ontvangen die voor het vaderland hun leven op het spel hadden gezet. Korten tijd daarop zag het koninklijk gezin zich genoopt, verblijf te kiezen in Antwerpen: de ambu-

lance van het paleis bleef, onder het bestuur van 's konings geneesheer, dienst doen; zij kon eene Belgische ambulance blijven, in dezen zin, dat er slechts gewonden der gealliëerde legers werden verpleegd door Belgisch personeel. Thans wordt zij nog op dezelfde wijze gebruikt: onze gewonde soldaten, door de Duitschers krijgsgevangen gemaakt, worden, na gebleken onbekwaamheid voor verderen militairen dienst uit Duitschland naar Brussel in het koninklijk paleis overgebracht; na voldoende herstel worden zij zelfs op parool vrijgelaten; zij beschikken verder te Woluwe over een uitgestrekte villa met prachtig park, dat hun herstellingsoord is; zij zijn, in één woord, thuis, en zij zijn het koninklijk.

Ik heb de ambulance van het koninklijke paleis bezocht: het was er druk van bezoekers, meest dames uit den gegoeden stand en die volkomen vertrouwd waren met het huis en de tegenwoordige bewoners, aan de verpleegden allerlei lekkers, sigaren en sigaretten bij de vleet, vruchten en gezelschapsspelen, en zelfs boeken uitdeelden, onder het gegons der opgewekte gesprekken, in een atmospheer van weldadige liefde. Eén zusterken; verder wereldlijke verpleegsters; blank schuiven zij door de zalen, tusschen de beddekens, langs de groote diepe leunstoelen der herstellenden; hier is alles rust en innigheid; de oorlog is ver; men ademt hier den vrede.

Want men heeft zelfs zooveel als doenlijk alles geweerd, wat aan een hospitaal kon herinneren, en aan de ellende daarvan. - Slechts als men, langs de groote eeretrap, tusschen de zwart-granieten, Egyptische godenbeelden met den jakhalskop, hoog en star op hun verbrokkeld voetstuk, de bovenverdieping betreedt, moet men door het vertrek -

de vroegere muziekzaal als ik mij niet vergis, - waar de wagentjes staan, de rollende berries, waar de gechloroformeerde gekwetsten naar de operatiezaal worden vervoerd. De operatiezaal-zelf, zij is ingericht in de serre, daarnaast: men ziet ze niet; door het mat-gekalkte glas der groote deuren merkt men echter het wittere, het scherpere, koelere licht; men denkt onwillekeurig aan flitsen van messen, aan de witte kielen der heelmeesters, aan het blanke gewaad der helpsters, en dan ineens, aan klare fonteinen bloeds. Maar die indruk duurt nauwelijks; misschien - en ik hoop het - onderga ik hem alleen; men treedt, tusschen de strakke spiegels en het Louis XIV-verguldsel, de antichambre binnen van de groote ontvangzaal; achter de tochtwerende schermen hoort men het blij gegons der stemmen: zijne majesteit, de verdediger van het vaderland ontvangt.

Het is er, zoals ik zei, druk van bezoekers; maar niets wat aan stijve hofhouding herinneren kon. In den gemakkelijken stoel, liefst zelfs op hun bed, zoo dit hun toegelaten is, ontvangen soldaten met dankbaren eenvoud, allen in het donkerwollen uniform, dat door niets dan de snede nog iets militairs heeft. Enkelen, die zich genezen kunnen achten, en bij mooi weer dan ook uit mogen, zitten zelfs in burgerkleedij: een nieuw, stijf pak, waar zij er naïefzondags uitzien; kuieren, op hun stok, door de vergulde zalen; groeten de gewone klanten (want er zijn dames, die voor niets ter wereld één bezoekdag voorbij zouden laten gaan; heel Brussel kent o.m. de dame, die bij beurt één of meer genezen verpleegden meeneemt naar een groote patisserie van den Boulevard, waar ze met hen den namiddag-thee gaat gebruiken). Ik heb een introductiekaart

voor een der zwaarst-getroffenen: de twee beenen verlamd door een kogel in het ruggemerg, die men niet heeft kunnen uithalen. Het zusterken stelt mij voor. Het flinke Waaltje met het zwarte snorretje, het verzorgde kuifkapsel, de rozige wangen: het knappe 'chasseurke', fier op zijn uiterlijk, dankt mij voor de aangeboden sigaretten (naast hem op zijn bed is het als een bazar van allerlei nuttigs en aangenaams), en toont mij, niet zonder fierheid, zijne dagelijksche bezigheid. Hij is juwelier van stiel: nu nog, in zijn leunstoel, maakt hij ringen; de menschen brengen hem zilverpapier mee; hij perst het samen in een toestelletje, dat naast hem staat; hij kneedt en smeedt het rond, hij vijlt en polijst het tot ringen, die dan ver-zilverd worden; in den stempel ervan graveert hij een Belgisch leeuwtje, rood of zwart, of een wapperende nationale driekleur; liefdadige bezoeksters verkoopen die ringen in de stad: van de opbrengst, die hem iedere week gebracht wordt, gaat een deel zelfs naar Duitsche gekwetsten van den oorlog, die in een der Brusselsche lazaretten verpleegd worden: elke soldaat die zijn plicht heeft gedaan, heeft immers recht op waardeering en kameraadschap. En aldus deelt mijn soldaatje broederlijk met dezen, die geen geld kunnen verdienen om hun toestand van gekwetste wat te veraangenamen....

Wat verder, op den rand van zijn bedje, het aangezicht waschkleurig en gezwollen, ontroerend en gedwee van houding, zit een ander soldaat, het hoofd naar voren hangend, voor de oogen een zwarte bril. Hij is blind, deze. Een kogel vlak in het rechteroog, het andere oog uitgeëtterd. Liefdevol buigt zich over hem een jong meisje der wereld, schikt op de nachttafel het lekkers, dat men hem heeft

gebracht, dankt in zijn plaats met weemoedigen glimlach voor de geboden liefdegaven. Zij heeft de verpleging van den ongelukkige op zich genomen, de dagen dat het mag; zij heeft zich tot de liefdezuster gemaakt van den blinde, die niet meer zien kan met welke teederheid zij hem omringt, maar het gevoelt; ze volgt met zijne doode oogen al waar hij haar spreken of bewegen hoort, en dan gelaten glimlacht....

Grappig deze, die door een kogel heel eenvoudig in de hersenen is getroffen. Men heeft hem getrepaneerd en de operatie is uitnemend geslaagd. Hij moet er aldoor maar om lachen, toont, tusschen het dikke, zwarte borstelhaar de plaats der wond, brabbelt met dikke tong. Want praten gaat nog niet zoo heel goed, al is dat al veel beter; de menschen begrijpen haast nooit, vragen hem telkens wat hij zeggen wil. Hij herhaalt; ze verstaan hem nog minder. En hij, hij lacht; hij vindt niets zoo grappig dan al die fijne dames, die daar om hem heen staan, hij eenvoudige boerenjongen. Hij moet telkens herhalen hoe dat gebeurd is; telkens toont hij zijn wonden. Maar zij kunnen niet begrijpen: is dat niet werkelijk allerkoddigst?....

De meeste verwondingen zijn beenwonden: geen, die daar heel veel belang aan hechten. Het eene been is nog wat korter dan het andere: maar dat komt immers weer in orde, nietwaar? Men spant er gewichten aan: dat doet ze uitlengen. Na den oorlog zal men er niets meer van merken: zij zullen op de kermis nog dansen, gelijk al de anderen. - ‘En 't is maar alleen, dat het mij embêteert, op mijn krukken te moeten springen al in die schoone stad van Brussel!’, verklaart mij een aan de dij ge-

kwetste Gentenaar, die, heel gekleed, op zijn bed zit: het was zijn uitgangsdag; hij had er zich blijkbaar heel wat van voorgesteld, ondanks de verveling, de hoofdstad op krukken te moeten doorhuppelen; maar dan is het beginnen regenen bij volle tobben: mistroostig zit hij daar, te turen naar de witte ruit met het groote roode kruis, waar men niet doorheen kan zien; waar men alleen de vlagen tegenaan zwiepen hoort. ‘En dan komen dié daar ons nog embêteeren met hun geronk!’, voegt hij er morrend aan toe. ‘Dié daar’ zijn werklui, die met een snorrend tuig het stof wegzuigen van tusschen pleisterwerk en spiegellijsten: de voorjaarsschoonmaak, tegen Paschen, zegt glimlachend de zuster. Maar hij, de Gentenaar, ziet het nut daarvan over het hoofd: het was zijn uitgangsdag; nu houdt de regen hem gevangen, hij die de open lucht gewend is: voerman van ambacht, - en daarbij analphabeet, die geen plezier heeft aan een mooi boek uit de ambulancebibliotheek (al leert hij nu ook lezen, waar hij niet weinig fier op is).

Eén die zich om het kwade bui-weer niet veel gelegen laat, is het vlugge Franschmannetje met de rateltong. Een kring toehoorderessen om hem heen, als verbluft door zijn spraakvaardigheid. Hij vertelt zijn geval: hij is geen soldaat, hij: hij is niets dan een Fransch spion. Goed: men snapt hem; men zet hem gevangen. Maar daar wil het toeval, dat hij ineens zijn been breekt. Anders niet dan een ongeluk; heeft niets te maken met den oorlog. Vreemd toch, hoe men in een krijgsambulance terecht kan komen! Hij is trouwens wat blij, hier beland te zijn! 't Had hem heel wat slechter kunnen bekomen!....

Hij vertelt; maar men hoort ineens een licht gekreun:

één dien men gisteren weer nieuwe splinters uit de dij heeft gehaald; dat ondergaan zij zoo goed als allen, herhaald, vóór de afdoende genezing. Deze lijdt; zijn wonde doet hem pijn: men kan het hem aanzien, aan zijn vertrokken gelaat en de diepe wallen om zijne oogen. - Waarom ze hem niet afzonderen, in een zaal waar hij kalmer zou liggen dan hier, bij de drukte der bezoeken, die hem misschien koorts bezorgt? Ja! juist dàt willen zij niet!, is het antwoord; zij willen menschen zien, willen hun deel hebben in de feestelijkheid van den bezoekdag!....

Een bed, waarnaast een stoel, waarachter een rekje, en dat alles vol boeken. Het is, heet het, de plaats van ‘het Rusje’. Het Rusje is uit: het geeft mij gelegenheid kennis te maken met zijne bibliotheek: allemaal wetenschap, en van de dorste. De verklaring is eenvoudig: leerling-ingenieur te Luik, heeft deze Rus zich als vrijwilliger bij het Belgische leger aangegeven. Naar Rusland kon hij immers niet meer terug: zich dan maar engageeren in het leger van den bondgenoot, heeft hij als velen van zijne landslieden gedacht. Helaas, of ongelukkig: lang heeft hij niet hoeven te vechten: gekwetst onder Luik, was hij onder de eersten om hier te belanden. Gekluisterd aan het ziektebed, heeft hij zich niet laten ontmoedigen: met de volharding en den ernst van zijne landgenooten, heeft hij zijn studie voortgezet, zoo goed dat ging. En het gaat, schijnt het, heel goed: van 's ochtends tot 's avonds in de boeken. Hij is hier de eenige misschien, die niet zoo heel erg op den dag der bezoeken gesteld is; hoe dankbaar dan ook voor al de bewijzen van vriendschap die hij van de Belgen, die hij hielp verdedigen, ontvangen mag.

Andere intellectueele: een artiest, deze, een vioolvirtuoos, die zijn makkers op concerten vergast, en nog zingt op den koop toe, en dan nog wel in het Engelsch. Want hij is tevens polyglot, is juist een Engelschen roman aan het lezen, als ik hem word voorgesteld. Om zijn bed heen is het expositie: een aantal teekeningen, heel aardige aquarellen, decoratieve composities. Want merkt wel: hij is ook schilder; naast zijn viool ligt, vlak onder zijne hand, zijn verfdoos; op zijn nachttafel een vaasje met teedere orchideeën. Want de dames brengen hem fijne, dure bloemen mee, waar dikke druppels dauw op flikkeren; hij schildert ze; vertelt ervan op nogal-geblaseerden toon, terwijl hij aan zijn dun, blond artiesten-snorretje plukt, zeer bewust van zijne meerderheid....

Aldus wandel ik de zalen door, voorbij al die dapperen, die voor hunne medeburgers, voor dezen die mij lief zijn, voor mij-zelf hun leven gewaagd hebben, en.... het zoowaar schijnen vergeten te zijn. Want wie in den hemel belandt, zal het vagevuur al gauw vergeten hebben. - Van de ellende des oorlogs, van alle menschelijke ellende, merkt men hier zoo goed als niets, behalve dan de ongelukkigen, die voor hun leven lang getroffen zijn, maar die - o onuitroeibaren levenszin! - het niet schijnen te gevoelen.... Slechts bij één bed heb ik het gevoel van de misère, die ons bestaan is: bij het bed van iemand, die niet gekwetst werd, die alleen in de loopgraven rheumatiek kreeg, en daar nu maanden reeds in deze koninklijke zaal dag en nacht te lijden ligt: de eenige eigenlijke zieke hier; de eenige haast, die waarlijk het medelijden afdwingt, onmiddellijk zonder redeneering. - Toegedoken tot over zijn grooten, rossen baard, staart hij, in het

gele, droog-rimpelig gelaat de smartelijke oogen met verglaasde blikken. Spreken doet hij niet: men zou te zeer hooren welke pijn hij lijdt, en dat mag niet: naast hem immers zit zijne vrouw, zijne jonge blozende vrouw, haar kleinen dikken zoon op den schoot, die hem meewarig beziet, en hare tranen moeilijk bedwingt. Het is een vrouw uit het volk. Zij ziet er zindelijk uit. Zij ook heeft lekkers meegebracht, naar schaarsche middelen het toelieten. Maar hij heeft geen trek, 'lijk de anderen. Hij voelt zich dichter bij den dood dan bij het leven, hij. En hij durft niet kijken naar zijne vrouw en naar zijn kind, die voor hem het leven zijn.....

N.R.C., 22 April 1916.

XXXI

Brussel, 13 April.

Frans van Cauwelaert meent, in een artikel waarin ik overigens alles ten volle en met geestdrift onderschrijf wat hij zegt van de noodzakelijke geestelijke verzorging van ons volk, - meent, zeg ik, dat, tengevolge van den oorlog, de zedelijke krachten van dat volk verminderd zullen zijn.

Die onderstelling is te billijken bij iemand, die al zooveel maanden uit het vaderland afwezig is: kan de afstand perspectief verschaffen, die toelaat een toestand in zijn geheel te overzien, hij kan ook het beeld vertroebelen en vervormen. Waarbij komt dat, zooals ik nog

onlangs zei, het buitenland zich van het tegenwoordige België een oordeel heeft gevormd, dat stellig niet overeenstemt met den werkelijken staat van zaken; a fortiori de Belgen, die in het buitenland verblijven en met kommer danken aan den thuis en aan wie er bleven. Niet dat ik u zou willen doen gelooven, dat onze toestand nu zoo heel benijdenswaardig is: dat is hij alles behalve. Maar buiten de Belgische grenzen ziet men niet genoeg, stelt men zich niet goed voor, hoe hier het leed gedragen wordt, hoe men zich in den nood schikt: want maken wij er nu juist geen deugd van, wij willen toch ook niet in zak en asch gaan zitten, hetgeen eerst voor ons den verzekerden ondergang beteekenen zou. Ons volk bezit taaiheid en geduld, levenszin en levensmoed; en daarmeê zet het zich over heel wat pijnlijke omstandigheden heen.

En dat is juist een eerste reden om niet al te zeer voor den zedelijken ondergang van het volk te vreezen. Wel heeft het twee sterke vijanden te duchten: werkloosheid, die luiheid kweekt, en dan, eenvoudig, de honger, die physiologisch, en als weerslag moreel, verarmt. Maar het dient ter eere van ons volk gezegd: te Brussel (over andere steden vermag ik niet even goed te oordeelen) heeft de werkman, de eenvoudige arbeider, blijk gegeven van een afschuw voor leegloopen, die bij de genoten ondersteuning, verrast en aangenaam aandoet. Overal waar hem daar gelegenheid toe geboden wordt, steekt hij gaarne en ijvervol de handen uit de mouwen; zelfs waar hij er niet dan schaarsch voor betaald wordt, is hij voor het minste karreweitje te vinden, dat hij uitvoert met overtuiging en niet veel minder dan blijdschap. Zoo zijn daar, bij voorbeeld, de werklieden, die meehelpen aan het uitdeelen

der volkssoep: als eenige vergoeding ontvangen zij een portie meer; zonder de minste geldelijke retributie offeren zij een deel van hun dag op; welnu, nooit is er gebrek aan zulke hulp geweest; ongevraagd hebben deze helpers zich aangeboden in grooter getal dan gevraagd; hetgeen wel bewijst, dat de onzaligheid van hun staat ze nog geenszins ter neer heeft geslagen (hoe weinig zou dat met hun karakter overeenstemmen!), en dat ze instinctmatig een bezigheid hebben gezocht, niet zoozeer nog, omdat zij er merkelijk profijt bij vonden, maar eenvoudig uit behoefte aan werkzaamheid. Sufferige en huilerige thuiszitters vindt men dan ook tegenwoordig in veel mindere mate dan onder de eerste bezettingsmaanden; sommigen (zij zijn helaas de minderheid) hebben weêr werk gevonden; de anderen hebben zich o.m. ontpopt tot straatverkoopers van allerlei waren. In den tijd van de 'belle chicorée de Bruxelles' waren de venters legio; daarna zijn zij appelen gaan verkoopen; nu zijn het mosselen. Zij verkoopen doorgaans zéér goedkoop, soms onbegrijpelijk goedkoop: gevolg der vergroote concurrentie; de winst zal dan ook wel niet heel groot zijn, en in elk geval niet in evenredigheid van de gegeven moeite; maar: de arbeidszinblijft er mee wakker, door de mededinging nog aangeprikkeld; en dat de zedelijke kracht er bij wint hoeft wel geen verder betoog.

Het bewijst vooral één ding, dat voor mij een tweede reden is om niet te gelooven aan verslapping van die kracht onder ons volk: het bewijst er de zeer echte en bewonderenswaardige zelfstandigheid van. Wie niet werkt dan op gezag en onder toezicht, wie niet kent dan op gebod en op goed geloof af, wie niet gelooft dan uit kuddegeest

en onder autoriteit van wie zich op te dringen wist, verliest natuurlijk alle macht en alle middel, zoodra gezag en toezicht, zoodra gebod en autoriteit wegvallen, of zelfs alleen maar worden geschokt: het is de ontreddering, de hulpeloosheid, de onvermijdelijke ondergang. Wie echter zich-zelf tot de eigen werkzaamheid, tot de eigen kennis, tot het eigen geloof ontwikkelt, vestigt daardoor in zich de moreele krachten, die van werk, kennis, geloof onafscheidbaar zijn. En voor wie het nog niet wisten (en velen onder ons waren in dit geval) heeft de oorlog ons juist de geest van zelfstandigheid van ons volk, van het Brusselsche althans, geleerd. Nood-gedwongen? Maar geen nood helpt bij onmacht, bij afwezigheid der noodige vermogens. Ons volk zou zijne zelfstandigheid niet kunnen bewijzen indien het deze niet in zich had, weze het ook latent en onbewust.

Intusschen geeft het ons vertrouwen in de toekomst. Wie zich-zelf vermag te helpen ziet ook in waar zijne hulp het beste baten kan: de heropbouw van het vaderland kan er niets dan profijt bij ondervinden. Ook zedelijk dan. Want mocht er werkelijk in dit opzicht afval en vermindering zijn: er is het voorbeeld dat sterkt en beschaamt.

Wat echter het meest te vreezen valt, meer en meer dreigt, onontkomelijke gevolgen hebben kan: physiologische misère, de verarming der lichamelijke krachten. Dàárheen is het, dat wij in hoofdzaak onze blikken wenden moeten. Van die uitputting is het ergste te verwachten. De arbeidszin, de arbeidswil, waarborg der zedelijke kracht, is wakker gebleven, ook zonder hoop of uitzicht op profijt: wij kunnen dan ook vaststellen dat, niette-

genstaande de ellende, de criminaliteit te Brussel eerder af- dan toegenomen is. Maar knelt de honger zoo, dat zelfs het mogelijke werk hem niet vermag te stillen, dan kan men natuurlijk voor de moreele toekomst, ik bedoel de onmiddellijke, niet instaan. Het gebeurt heel dikwijls dat het volk zelfs zonder aardappelen zit; het gebeurt zelfs dat de gemeentemagazijnen wèl zeep, bv., maar geen boonen of rijst te koop bieden. Ik klaag hier natuurlijk niemand aan: wie zou wel schuldigen kunnen noemen? Ik stel alleen vast dat, waar voor zedelijke vermindering van het volk gevreesd wordt, die vermindering, zoo zij werd vastgesteld, niet te wijten zou zijn aan het volk zelf, maar aan de voeding van dat volk. Het is triviaal om te zeggen, maar niets bevordert de zedelijkheid zoozeer als een goed-gevulde maag. Men late toch ons arme volk niet verhongeren!...

14 April.

Een schok door het hart, een steek in de keel, weldra de tranen die den blik vertroebelen: August van Cauwelaert is gewond; wij zien onzen goeden Gust liggen, de borst doorboord, wit en zwijgend, in een ver hospitaal, waar wij niet heen kunnen, waar ons geen meerder nieuws van bereiken kan. Wij hebben hem, toen hij heen-ging, geen vaarwel kunnen zeggen; nu is hij gekwetst, en wij hebben niets van hem, dan onzen angst....

Niemand die hem naderde, of hij had onmiddellijk vertrouwen in dezen jongen man vol eenvoud en voornaamheid; niemand die met hem maar even had omgegaan, of hij gevoelde aangroeiende sympathie voor deze ziel zonder omwegen dit hart zonder verraad, deze geest vol breedheid en oprechtheid.

Mij is hij sedert ons eerste ontmoeting al, nu haast tien jaar geleden, een vriend, die mij dierbaarder werd naar ik hem als steeds trouwer en edeler leerde kennen. Hoe dikwijls heb ik zijn geestdrift benijd, zijn ongerept en blij schoonheidsgevoel, zijn liefde voor al wat jong en teeder was! Dichter van een maagdelijke aandoening, was hij als een kind eenvoudig, als een jong meisje frischsentimenteel. Hij bezat het geheim der openhartige verlokking; hij nam ieder in zonder andere moeite dan dat hij was zooals hij was. Hij was de altijd welkome gast, deze swaar men aan denkt bij eigen vreugde, deze die men van 't eigen verdriet als den natuurlijken vertrouweling maakte.

- Ik spreek van hem in den verleden tijd. Onwillekeurig. 't Is dat ik hem dan ook zie in het verleden van vóór den oorlog, hem, den vriend des huizes, die als het ware deel uitmaakte van het gezin. Toen ik hoorde dat hij wegging, heeft mijn hart zich toegenepen. Iederen dag haast dacht ik aan hem: het was geen voorgevoel, het was een zékerheid, dat hem overkomen moest wat zich werkelijk heeft voorgedaan: Gust gekwetst, - het moest gebeuren....

'La guerre peut dégager des héros de ceux qui ont en eux l'étoffe des héros; elle ne développe chez les autres que des instincts de brute': ik heb het, heel in den aanvang van den oorlog, overgeschreven uit 'Dingley, l'illustre écrivain', van de gebroeders Tharaud. Ik wist, ik voelde dat het in August van Cauwelaert niet anders kon dan bewaarheid worden.

Hij was te edel, te eenvoudig -, te natuurlijk-edel, dan dat hij niet een held zou worden, zonder omhaal, zon-

der snoeverij, omdat hij immers buiten zijne natuur niet kon. Ik zou van niemand willen zeggen, zelfs als ik het ervaren had, dat de oorlog in hem het beest heeft wakker gemaakt: ieder is immers heengegaan met de bedoeling, zijn plicht te doen; en men kan het niemand euvel duiden, zoo hij geen held geboren is. Maar deze: kon het wel anders of de ridderlijke jongen zou het oordeel niet beschamen, dat hij ons van hem-zelf gegeven had? Een held: wij stellen hem ons echter moeilijk anders voor dan gewond; nu wij het vernemen van Gust, nu wij hooren dat het is geschied wat wij wisten onontkomelijk te zijn, nu nijpt ons hart toe, en wij lijden.

Maar wij zijn fier ook. Helaas, niet ieder die het hadde gewild, mocht mee naar de plek gronds, waar de eer van het land op het spel stond. Maar te weten dat dààr, op de gevaarlijke plaats, maar de eervolle, iemand staat dien gij acht en liefhebt en die ook aan u met eenige vriendschap denkt, het kan u met fierheid, zij het onverdiende, vervullen; het leert u tevens den eigen plicht kennen; en zijn moed leert u, ootmoedig, moedig zijn. Dat danken deze die bleven aan degenen die heengingen, - ook te uwer verdediging; het vermeerdert den eerbied en dwingt daardoor tot inkeer. En zijn zij op het slagveld gekwetst, - gekwetst ook voor u, dan hardt het in den wil en in de overtuiging, dat wij elk binnen onze macht het vaderland hebben te dienen en te behouden, van hetwelk de vriend met inzet van zijn leven de goede zaak bewezen heeft.

Dit is de les van August van Cauwelaert's wonde. Hij ontvange, met mijn innigste vriendschap, onze oude, goede vriendschap van vóór den oorlog, mijn bewogen-eerbiedigen,

mijn dankbaren groet.

17 April.

De aardappel staat in Brussel een geheime macht te worden: zijne zeldzaamheid maakt er iets als een fetisch van, nagenoeg gelijk een soldatenknoop het voor den Kongoleeschen neger is. Op ééne der caricaturen, waar de archaeoloog der één-en-twintigste eeuw het leven van Brussel-onder-de-bezetting in bestudeeren zal, die men zoowat in alle papierwinkels verkoopt, en waar ik u meer dan eens over gesproken heb, ziet men een onderwijzer, eveneens der één-en-twintigste eeuw, die in een bokaal een vreemden knol vertoont aan zijne leerlingen, met de vermelding: ‘ziet, dit is nu de eenmaal beruchte aardappel, waar gij wel eens van gehoord hebt, en die men naar het schijnt voor het laatst heeft gekweekt in 1915’.

't Eigenaardige van die caricatuur is nu, dat zij haast niet overdrijft. En daar heb ik twee overtuigende bewijzen van. Voor een paar maand al, kon men in de groentenwinkels geen aardappelen krijgen, dan na ook andere, te dien tijde reeds dure, vegetaliën te koopen. Kocht men, bij voorbeeld, een pak schorseneeren van vijftig centimes, dan had men recht op één kilo aardappelen tegen vijf-en-twintig centimes; zoodat men zich de schorseneeren liet welgevallen omwege de patatten. Maar thans daag ik wie ook uit, nog één enkelen aardappel te bemachtigen, kocht hij er ook al de schorseneeren van de Brusselsche markt voor op.

Maar mijn tweede voorbeeld, tevens bewijs van de geheime macht, die de patat tegenwoordig bezit, vind ik in het volgende feit. Dezer dagen kon men in de uitstalling

van een fijne papeterie van den Boulevard, tusschen vulpennen en paaschbeeldekens, een blauw-zijden kusseken zien liggen. Op het kusseken lag een aardappel van redelijke, maar geenszins buitengewone proportie. En er achter stond, op bristol gedrukt: 'Tout achat de vingt francs donne droit à une pomme de terre'.

Welnu, die aankondiging, het blauw-zijden kusseken en de aardappel die het versierde, waren reeds na drie dagen uit de uitstalling verdwenen. De reden heeft men niet openbaar gemaakt. Mijn vermoeden echter is, dat na die drie dagen heel den voorraad der beschikbare aardappelen was uitgeput!....

N.R.C., 19 April 1916.

XXXII

Brussel, 18 April.

Al moet men zulks in dezen tijd en in dit land, nooit met al te groote beslistheid beweren, toch ben ik mij zoo goed als bewust, nooit iets te hebben begaan of misdreven, dat mij het leven of de vrijheid kon kosten (en daar ben ik nu geenszins fier op, waar het begrip misdrijf onder de rubriek betrekkelijkheden is gaan behooren).

Maar....

Er is iemand ter dood veroordeeld, die drie jaar lang vlak over mijn deur heeft gewoond, die een aangenaam mensch was, en waar ik dan ook al dien tijd vriendschappelijk mee heb omgegaan;

er is kort geleden iemand tot gelijke straf verwezen, die geboren was op denzelfden dag als ik-zelf;

en nu hoor ik verder, dat iemand voor zijn leven lang in eene Duitsche gevangenis vast wordt gezet, dewelke mijn hoogst-eigen naam voert....

- Ik ben niet bijgelovig; ik hecht weinig belang aan eventuëele voorteekenen. Maar stel u nu eens voor, dat ik er wél aan gelooven zou.... Wij leven hier in een vreemde wereld, vol wreede vermaningen, die ons tot de verschrikkelijkste hersenschimmen verleiden kon....

20 April.

Wij hebben weer hooge gasten. Dit gebeurt ons vrij dikwijls, en zelfs meer nog dan wij zelf denken, misschien. Want de bescheidenheid van die gasten staat gelijk met hunne verhevenheid. Niet dat zij zich maar eenigszins bij hunne bezoeken aan Brussel zouden verduiken. Zoo ken ik de pâtisserie waar een zoon des keizers zich, nauwelijks een paar maanden geleden, bij een verblijf in Brussel - waarvan ik trouwens niet weet of het reeds is afgebroken, - zich, zeg ik, aan lekkers kwam verkwikken, en dit dagelijksch deed, en het misschien nog doet. En ik ben de eenige niet die dit weet: die pâtisserie heeft als alle andere hare gewone klanten, en die zagen dagelijks den prins, en nochtans heeft de prins nooit last gehad van hunne beleefdheden of onbeleefdheden: hij mocht een incognito genieten dat de volmaaktheid naderde. Want de Brusselsche nieuwsgierigheid gevoelt blijkbaar de behoefte niet, zich aan die bron te laven.... Zijn wij over dergelijke vorstelijke bezoeken dan zóó geblaseerd? Ik schreef u, in Januari geloof ik, hoe een

Duitsch koning door de hoofdstad toeren kon, zonder op de buitenboulevards meer de aandacht te trekken dan, bij voorbeeld, een het-asfalt-besproeiende dienstman of een voorbij-kuiërend kindermeisje achter een dito -wagentje (en misschien zelfs nog wat minder dan deze laatste); al wist iedereen heel goed dat hij niemand minder was dan de koning van Beieren.... - Er is trouwens in de Koninklijke straat een groot hôtel waar, bij alle andere ontstentenis, nog slechts gekroonde hoofden, of die het kunnen worden, afstappen, natuurlijk met hun gevolg. En waar, tusschen haakjes, op sommige oogenblikken het hart van de midden-Europeesche rijken niet zonder hevigheid kloppen moet, wat aan dit hôtel een historisch karakter verleent. - Aan dat hôtel nu staan officieele schildwachthuisjes, met officieele schildwachten daarin, wier aantal aangroeit naar de verwachte of aangekomen gasten vorstelijker zijn. Dan komt zich daar trouwens nog een fotograaf bij vervoegen, ter vereeuwiging der vermenigvuldigde schildwachten. Die fotograaf fungeert dan gewoonlijk tusschen elf en twaalf. En zie, elke Brusselaar, die maar eenigen zin voor humor paart aan een greintje opmerkingsgave (en daar zijn zij allen in getraind, zooals gij weet), weet dat zoo goed als ik en kon er zich dus in verlustigen. Maar geen, of het moesten spleenitieke renteniers zijn die zich door de verveling naar een vroegtijdig graf voelen slepen, dewelke zich ook maar één enkel maal gederangeerd heeft om aan bewust hôtel te gaan onderzoeken of daar niet wat prinsen van den bloede waren aangekomen, en of de fotograaf zich niet verslapen had. Wij zijn blijkbaar een ras geworden dat van alle reizen terug is. In tegenstelling dan met de vorsten, die zich van een bezoek

aan Brussel niet kunnen onthouden.

Nu heeft het hôtel weer nieuwe gasten. En die van ver komen: uit Turkije namelijk. Het zijn zonen van den sultan, die ons komen bewijzen hoe gemakkelijk men thans van Konstantinopel naar België komt. Bittere ironie voor dezen, die niet eens van Brussel naar Gent mogen, - en nooit naar buitenhuizigheid hebben verlangd als thans (ik ken verlamden die van een reis rond de wereld droomen). Wij benijden aan de Turksche prinsen dan hunne reismogelijkheden wel. Maar, het dient gezegd, verder reikt onze belangstelling weer nauwelijks. Zij reikt, onze belangstelling, niet verder dan tot het hoofddeksel der sultankinderen. Terwijl zij in hunne auto's voorbij snorren, mijmeren wij: ‘Zij hebben, deze Turken, eene elegante oplossing gevonden voor het vraagstuk, hoe Muzulmansche fez, of hoe dit onmisbaar en onafzetbaar hoofddeksel ook heeten moge, om te zetten in een shako of kolback, die der centrale mogendheden niet onwaardig zij. Zij blijft nog wel herinneren, en zelfs uitdrukkelijk, aan wat wij wisten van Mohammedaansche hoofddeksels, zooals ze droegen onze officieele algemeene consul voor Turkije, die de aardigste en vriendelijkste der Brusselaars is, en onze officieele dito Perziër, die evenzeer de koning der Antwerpsche diamantnijverheid is te noemen, welke beide heeren onderling het verschil in zake muts bewezen tusschen Sunnieten en Sjiïeten - muts waar ze telkens niet weinig verlegen mee waren als hun Europeesch gevoel ze heette zich het hoofd te ontdekken, voor den koning bv., of bij een kerkelijke plechtigheid, en hun dit door hun Mohammedaansche waardigheid verboden werd. Aan die rood-vilten of zwart-astrakan muts nu herinnert de mili-

taire hoed der Turksche prinsen wel; maar hij herinnert evengoed (en dat is er het aangenaam-verrassende van) aan de shako der Huzaren van den Dood, waar de Duitsche keizer indertijd een bezoek aan Brussel mee bracht. En dat is werkelijk merkwaardig!'

Aldus de opmerkzame Brusselaar. Gij-zelf vindt dit nu misschien zoo heel merkwaardig niet? Dan is het eenvoudig, omdat uwer opmerkingsgave misschien een ruimer veld geboden wordt. Maar wij wonen tegenwoordig in de engste der werelden (wat ik u hierbij bewijzen wilde) en zijn al heel blij als een Turksche prins ons zijne muts toonen komt.

Al laten wij daarvan natuurlijk niet het minste merken....

N.R.C., 29 April 1916.

XXXIII

Brussel, 24 April.

Het tegenwoordige Brusselsche leven is, zooals den oplettenden lezer uit deze gedenkwaardigheden blijken kan, aan verscheidenheid niet zeer rijk. Zelfs wie zijn vermaak buiten huis zoekt, in theaters en tingel-tangels, moet het doorgaans met opgewarmden kost doen. De bioscopen vertoonen ante-oorlogsche films; de 'ernstige' schouwburgen, na een tijd op vaderlandsche produkten geteerd te hebben, - en, ik moet zeggen, met sukses, en verder met patriotische Vlaamsch-Waalsche broederlijkheid, zoodat

Fransche ondernemingen hun beste avonden dankten aan vertalingen van Vlaamsche stukken, - de ‘ernstige’ schouwburgen zijn aan ‘Twee Weezen’ en andere ‘Dochters van den Jachtopziener’ toe; daar, waar revues gespeeld worden, - en de gelegenheden zijn velen! - vindt men nog steeds dezelfde uitgekleede dames van voor 1914, die er in jeugd natuurlijk niet bij gewonnen hebben, en wier lichtheid nog steeds, zooals gij misschien weet, aangroeit naarmate zij zwaarder worden. Er zijn dan nog de concerten: zij hebben in omvang, zoo wat het getal der uitvoerders als dat der programma's betreft, verloren, zoodat wij het meestal stellen moeten met uitsluitend kamermuziek, eenige breeder aangelegde, zeldzame pogingen niet te na gesproken, dat zou dan ook iets nogal nieuw zijn, en nieuw ook het oneindig getal der Brusselsche zangeressen en klavier-, viool-, en cello-virtuosen die er zich iedere week bij openbaren; maar.... zulk een toestand duurt nu al ruim anderhalf jaar, zoodat dit nieuwe aan 't verzuren is gegaan, te meer daar het beschikbaar kamermuziek-repertorium blijkbaar beperkt schijnt en van uitputting aan het bezwijken: wij mogen zeggen dat wij de oudste klassieken als de hypermodernsten lengerhand van buiten zijn gaan kennen, - zonder dat cantatrices en virtuozen er trouwens aan schijnen te denken, het spel op te geven. Ik moet er overigens aan toevoegen, dat wij heel zelden nog naar de comedie, de variétés, de kinema, en zelfs naar de concerten gaan, - zoodat zelfs het eventuëele nieuws voor de meesten onzer verloren is. De verscheidenheid in ons leven moet dan ook doorgaans van binnen-ons-zelf komen,... wat zij alleen bij bijzonder-aangelegden pleegt te doen; tenzij zij ons geboden wordt door de Straat: het koste-

looze schouwspel dat ons bij den aanvang van den oorlog en van bij de bezetting vooral beter te schokken wist dan de handigste draak, maar dat thans verloopt in sleur en moeheid. Dit laatste brengt weliswaar mee, dat onze gevoeligheid ervoor gewijzigd is; de ontbering heeft ons zoo niet gretiger, dan toch bij het reageeren erop, frisscher gemaakt; wij zijn als het ware naïever geworden; de verveling, het grauwe, en zelfs veldgrauwe, van het dagelijksche gebeur maakt ons gevoeliger voor elke toonschakeering, zoo buiten als binnen ons; ik ontveins mij niet, dat mijne mededeelingen u wel eens onnoozel moeten voorkomen: het is dat wij dan ook in alle werkelijkheid onnoozeler geworden zijn, als menschen die uit een milieu van effen vereenzaming nu en dan komen te staan voor gebeurtenissen welke, voor anderen dood-gewoon, voor hun den prikkel van het nieuwe bezitten. Ik mag er trouwens wel aan toevoegen, en dan met eenigen trots, dat het ons nu en dan gegeven is, indrukken te ondergaan, die men in Holland, zelfs onder de mobilisatie, zeker niet dan bij zeldzaamheid genieten mag. En daarvan heb ik het volgende voorbeeldje.

Ik ben namelijk van middag naar huis gekomen, omlijst door drie authentieke machine-geweren.... Stelt u gerust: ik had niet het minste misdrijf op mijn kerfstok, en die mitrailleurs waren niet bestemd voor eene voorbeeldige terechtstelling. Het waren, zooniet vredelievende, dan toch welwillende, eerder argelooze dan vervaarlijke machine-geweren. Hetgeen niet nalaat dat ze zoo echt-mogelijk waren, geen speelgoed en geen namaak: alles heusch koper en staal, en zeer geschikt om er mee te schieten. Het geeft een eerste reden tot griezeligheid aan; eene tweede

reden was, dat zij op een bom-vollen tram zaten. Stelt u voor: twintig menschen binnen de vijf vierkante meters van een middagtram, zonder de twintig reizigers op de balkons, en verder den conducteur en den wattman te rekenen, en daartusschen in, op de best-geschikte plaats, drie dragers van, misschien geladen, in elk geval onvervalschte mitrailleurs. - Ik moet zeggen: die bedieners van moordtuigen zagen er haast even verlegen uit als hunne naaste bankgenooten, die trouwens een voorzichtige ruimte lieten tusschen hen en de soldaten, hetgeen de innerlijke beklemdheid met uiterlijke vermeerderde; zij vervulden hun plicht, die bedieners, met onbetwistbare nauwgezetheid, maar waren er tevens door in het nauw gezet, als ik dat aldus uitdrukken mag; de ééne, die de dikste was, zat er overtuigd bij te transpireeren, hetgeen ik gaarne aan verlegenheid toeschrijf; de tweede, met een grooten ronden bril op, die hem een Homerisch boôpis-gezicht gaf, en dien ik niet aarzelde Herr Professor te doopen, zag er grondeloos melancholiek uit; het minst-heldhaftige was echter nog de derde, die eene verkoudheid fingeerde, om zijne schaamte telkens en telkens in een rooden, en niet zeer zindelijken zakdoek te verbergen... - De medereizigers, zij, deden wel erg luchtig; zij zegden nu en dan: ‘qu'il fait chaud!’ en schenen dit der voorjaarszonne te willen wijten, die inderdaad op haar best was voor het seizoen; maar aan den lijve werd ik, die niet huichelen kan, gewaar, dat hunne benauwdheid toch nog een andere reden kon hebben.... - Aldus reden wij: een veertig man, ten prooi, binnen de enge grenzen van een tramwagen, aan drie machine-geweren. Wij reden, met rijzenden angst, tot aan de terminushalte. En toen wij daar

aangekomen waren, slaakten wij een zucht van verlossing: - helaas, deze was voorbarig, althans wat mijn persoon betreft. Want nauwelijks stond ik op het voetpad, dankbaar voor de vrijheid, of, eenigszins verlegen, maar vastberaden toch als iemand, die zijn plicht tot het einde door dik en dun vervullen zal, trad Herr Doctor op mij af, bleef op twee passen afstand staan, bezag mij in de oogen, alsof ik een veldmaarschalk was, sloeg zijne botten tegen mekaar, en vroeg mij zeer beleefd en in zeventiend eeuwsch Fransch den weg naar de kazerne. In petto zond ik hem naar den duivel; daar ik echter den weg dier kazerne uitmoest, zei ik hem dat zij maar volgen zouden. Zij schouderden hunne zware wapenen op, en weken geen duimbreed van mijne hielen. De kleine dikke scheen van het vrachtje geen al te grooten last te hebben; de Professor echter en de pseudo-verkouden vonden het voor hunne schonken wat zwaar: zij bleven even staan, de achterste nam de twee koperen kolven vast, de andere het uiteinde der loopen; en aldus kwamen zij weer op een drafje achter mij aanzetten, - alsof zij eene berrie droegen, eene berrie, waarvan ik mij zonder groote inspanning verbeelden kon dat ik er zelf zou opgelegen hebben, met ontallige machinegewerenkogels in mijn kop.

Aldus hebben zij mij, tot grooten schrik van mijne toeziende familie, tot aan huis gebracht. En ziedaar eene gebeurtenis, zooals niet velen onder mijne lezers die hebben beleefd.....

De verscheidenheid is in het tegenwoordige Brusselsche leven niet groot. Dat wij echter impressies mogen genieten, waar wij in vredestijd van gespeend zijn, moge hieruit blijken....

26 April.

Taft is hier te Brussel ten zeerste in de mode.

Meen nu daarom maar niet, dat de Brusselsche bevolking, zich hals over kop in de Amerikaansche politiek heeft geworpen: ze stelt wel heel veel belang in de laatste nota van de Vereenigde Staten aan Duitschland, waar zij als iedereen, eenige verandering in den eindeloos-gelijken oorlog van verwacht of althans hoopt; maar verder bemoeit zij zich allesbehalve met overzeesche belangen en aangelegenheden, en allerminst met den lijvigen oud-president. Zoodat, als ik beweer, dat Taft in de mode is, dit geenszins met internationale politiek en andere duikbooten te maken heeft. Ik heb erbij alleen de heerschende mode op het oog, dewelke wil, dat de dameskleeren gemaakt worden uit taft, Vlaamsche uitspraak van uw Hollandsche taf.

Ik weet: mijn ‘jeu de mot’ is wel heel erg flauw. Maar opzettelijk. Omdat ik op die wijze in den toon blijf van den geest en de geestigheid der kooplui, die hier voor dames-kleerstoffen zorgen. Zoo heet één dier nieuwe stoffen: ‘la côte flamande’; ‘la côte flamande tient la vogue’, heet het in de uitstalling een der chicste magazijnen; gij vertaalt: ‘de Vlaamsche kust blijft aan de orde’, en gij denkt aan luchtaanvallen op Oostende, aan beschietingen van Zeebrugge, aan het Belgische leger, dat het uiterste hoekje van het vrij-gebleven Belgische grondgebied met heldhaftigheid verdedigt. Maar gij hebt ongelijk, aldus in opwinding te geraken. Want ‘côte’ wil ook ‘rib’ zeggen, en ‘côte flamande’ is anders niet dan een soort geribde stof, vermoedelijk in Vlaanderen gefabriceerd, nu wij de Engelsche stoffen moeten ontberen, en die de dames gaarne blijken te dragen....

Daarmede zij bewezen, dat de geest nog het land niet uit is, en wij nog zoo versuft niet zijn als na twintig maanden bezetting kon worden verwacht; althans, het wijst erop dat wij ons niet willen laten versuffen. Al is die geest nu ook niet transcendentaal. Maar wat zou dat geven? Wij lachen, en om argelooze dingen. En dat bewijst onze moreele gezondheid....

N.R.C., 12 Mei 1916.

XXXIV

Brussel, 27 April.

Verbeeldt u: wij hebben wittebrood gegeten; wittebrood dat niet gesmokkeld was, onverboden wittebrood; wittebrood dat mocht. Weer een gebeurtenis die niets lijkt te zijn: voor ons een datum in den tijd der bezetting, en dien wij niet vergeten.

Niet zoozeer misschien omdat wij dat wittebrood sedert anderhalf jaar ontberen, en het zagen vervangen door een baksel, dat er aanvankelijk door kon, wisselvalligheden in smaak en samenstelling vertoonde, nu eens (bij uitzondering) lekker, vaak onverduwbaar was, en in den laatsten tijd beneden alle kritiek stond, in zooverre ik menschen ken, die er sedert een maand aan verzaakt hebben nog brood te eten. Niet zoozeer dus omdat wij ons aldus tot den ouden goeden tijd terug gebracht konden wanen, maar.... omdat dat wittebrood voor ons als iets geheel nieuws, als iets voor dezen geheel ongekend is geweest.

Lag het aan de hoedanigheid van het wittebrood? Het kwam uit Holland: reden om er geen kwaad van te spreken; heel nieuwbakken was het niet: maar te beter voor de maag, en trouwens wij hebben vroeger wel meer oudbakken brood gegeten, dat lekker smaakte. Ditmaal is het echter leelijk tegengevallen. Na de aanvankelijke extase: een écht wit brood, als in den ouden tijd, is de ontgoocheling te erger geweest, van bij de eerste bete al: wij waren zoowaar den smaak van het wittebrood ontleerd! - Meen maar niet, dat ik in het minst overdrijf; gij zijt weleens ziek geweest, waag ik te onderstellen, en men heeft u dan voor een tijdlang verboden, bier te drinken. En als het dan weer mocht, hebt gij misschien met gretigheid naar uw eerste glas bier gegrepen, maar het weldra van u afgewezen: het bier lustte u niet meer, gij hadt er den smaak van verloren.... Welnu, hetzelfde doet zich voor met het wittebrood. Wij hebben allerlei zaagmeel te slikken gekregen, en dit eerste wittebrood komt weer op een oogenblik, dat wij van ons dagelijksch baksteenbrood walgen. En nochtans: het heerlijk-verlokkend wittebrood, de lang-verwachte, de liefste versnapering is ons vreemd geworden, vervult ons, haast tot huilens toe (ik heb het met eigen oogen gezien), met desillusie....

Natuurlijk is de indruk voorbijgaand. Al wordt ons de gelegenheid tot weer wennen onthouden, daar wij dat wittebrood niet dan bij intermittentie krijgen zullen. Maar juist daarom diende de eerste impressie vastgelegd: het is mogelijk gebleken den smaak van het brood te vergeten!

Waarlijk, wij hadden het niet zoo licht gedacht....

29 April.

Een wereld, die ons journalisten lief is, de wereld vol drukinkt - en machinesmeerwalmen, vol schrijfkoorts en persgesnor, die de voormalige Brusselsche dagbladenkosmos is, en waar wij ons sedert maanden van verstoken gevoelen als bannelingen, die zich aldoor maar afvragen wat ze toch misdreven hebben om aldus gesloten te zijn buiten den hellekring, die hun even onontbeerlijk was als de Belgische politiek, - die wereld, voor zoover hij nog bestaat en in wat er uit den vredestijd aan zuchtende, lamgeslagen eenheden van overgebleven is, is de phasis der laatste ontmoediging ingetreden. De ultieme vertegenwoordigers ervan klagen steen en been; zij zitten in zak en asch; de laatste moed ontzinkt hun met het laatste beweegbare bewijs hunner vroegere bedrijvigheid: hun papier. In de meeste drukkerijen van Brusselsche bladen lagen nog een aantal rollen krantenpapier: die willen de Duitschers nu opkoopen, en dat beteekent zoowaar het einde....

Niet dat zij er aan dachten, de Brusselsche dagbladdirecteuren, weer de handen uit de mouwen te steken en morgen reeds het nijvere bedrijf weer aan te vatten: er bestaan gelegenheidsbladen genoeg en teveel zelfs, om bij zulk plan maar een oogenblik in gedachte bij te verwijlen. Ook niet dat zij aan geldelijk verlies zouden denken: de prijs van het papier is haast driemaal in waarde gestegen en er kan geen reden bestaan om niet den prijs van den dag betaald te krijgen, of hem althans te vragen. Maar er is, dat men hun de laatste illusie van een werkelijk bestaan, weze het een bestaan-in-afwachting, een bestaan-in-disponibiliteit beneemt. Een journalist, een dagbladbestuurder, zelfs als hij rust, zelfs als hij

met vacantie is, loopt meestal met het besef rond, voor hem trouwens eene noodzakelijkheid, dat hij iemand is, dat men hem niet kan missen, dat hij onder de hoofdfactoren van de moderne samenleving is. En nu heeft de oorlog hem niet alleen uitgeschakeld, in dit bezette land althans, nu ontneemt men hem het laatste bewijs van zijn macht: het verduldige, maar oppermachtige papier.

Dat papier, geachte lezer, was voor een goed deel Hollandsch papier; de Brusselsche pers drukte gedeeltelijk op papier van Van Gelder Zonen. En ik deel u dit in vertrouwen mee, omdat gij aldus misschien nog dieper het leed zult gevoelen van de Brusselsche dagblad-directeuren.

Zij zijn niet de eenige slachtoffers van het heerschende papiergebrek: 'De Vlaamsche Post', het nogal beruchte blaadje waarover en waaruit gij hier wel eens gelezen hebt, wijt er zijn, dezer dagen geleden, dood aan. Wij hebben tegenwoordig in Brussel wel een vijftiental oorlogsbladen: één daarvan wil zijn prijs verdubbelen; terwijl men zegt, zonder dat ik maar iets bevestigen kan, dat er binnen kort nog slechts drie zullen mogen verschijnen. Onze horizon zal er niet door ingekrompen worden: het is iets zeer pijnlijks, iederen dag in al dat papier naar iets nieuws te moeten visschen. Zoodat men misschien wel goed doet, het te sparen, vermits men aldus onze steeds gedupeerde nieuwsgierigheid beperkt. Want niets is ons zoo dierbaar geworden als onze zenuwen....

30 April.

- 'Hij legde zijne hand liefkozend op het kanon'.

Ik heb het woord uitgeknipt, en opgeschreven onder de specimina van oorlogsontaarding, uit een verslag van

een journalist, die een bezoek brengt aan een artilleriekamp: de bevelvoerende officier spreekt met grooten lof over zijne vér-treffende en vlug-schietende stukken, en ‘legt zijne hand liefkozend op het kanon’.

Ik wil hierbij niet onthouden tot welk leger die officier behoort: alle officieren, Fransche als Duitschers, om alleen van dezen te spreken, die werkelijk soldaten zijn door school en door gevoel, moeten dezelfde teedere vereering voor hun wapen koesteren. Ik wil, om dezelfde reden, niet denken aan stijlfraaiïgheid, vanwege den oorlogscorrespondent, die ons argeloos het tooneel en het gebaar beschrijft. Wie de psychologie van den beroepssoldaat kent, twijfelt hier geen oogenblik aan de echtheid van het feit: de officier streelt en liefkoost zijn kanon, omdat het zooveel menschen in zoo korten tijd vernietigt.

En terwijl zooiets mogelijk is, niettegenstaande twintig volle maanden oorlog, komt men van vrede spreken!.... Alsof zulke geest, een geest die, letwel, in ieder oorlogvoerend land als de eenig-goede geprezen wordt, een bestendigen vrede, waar wij toch allen naar schreeuwen, ooit mogelijk maakt.

Wat wij na den oorlog in de eerste plaats zullen moeten vernietigen is: de antinomie tusschen de belangen van de geheele wereld en den geest die nog steeds als eene noodzakelijkheid, neen: als een hoogstaand ideaal, in de krijgsacademies van zelfs kleine staten als België, gehuldigd en aangekweekt wordt. De officieren zouden moeten leeren inzien, dat zij niet uitsluitend de meesters zijn van 's lands lotsbestemming, en dat hunne opvattingen die bestemming kunnen verduisteren en te niet doen.

Ontwapening is misschien niet te verwezenlijken, - tenzij misschien een land als Frankrijk, dat voor het ridderlijkste van Europa doorgaat, daartoe ipso facto het voorbeeld gaf. Maar men leere aan den beroepsmilitair, dat de waan van zijn meerderheid een moorddadig anachronisme is. Zoo moeilijk is het niet, en het ware wetenschappelijk. En het ware menschelijk vooral....

N.R.C., 12 Mei 1916.

XXXV

Brussel, 1 Mei.

Had ik u niet gezeid dat de Brusselaar er iets op gevonden zou hebben? Niet dat de zaak er eenvoudiger op wordt: integendeel! Maar cijferen is ons zoodanig eene gewoonte geworden, dat het, zooniet in een behoefte, dan toch in een soort dilettanterig spel is ontaard, en eenmaal dat wij het zoover gebracht hebben, zouden wij waarlijk ongelijk hebben voor een nieuwe moeilijkheid terug te deinzen. Wij hebben het ding dan liever nog wat ingewikkelder gemaakt, en voor een eersten dag hebben wij er niet over te klagen gehad....

Het gaat, gij hebt het geraden, om het nieuwe uur. Om middernacht, oud-Belgische tijd, is het ineens twee uur, nieuw-Duitsche tijd geworden (een globe-trotter verzekert mij dat dit eigenlijk anders niet is dan: gewone Petersburgsche tijd; ik ben daar nooit in de buurt geweest, zoodat ik niet op de hoogte ben; maar zoo dit werkelijk

zoo is, dan mag dit eene mooie zedelijke overwinning van de Russen heeten). Ik moet u bekennen dat ik vannacht op het middernachtelijke uur niet ben opgestaan om mijn klok te versteken; ik ben nog minder onder den toren gaan staan van het gemeentehuis mijner voorstad om den wijzer te zien verspringen. Ik hou nu eenmaal niet van zulke verstoring der natuurlijke orde: zij doet mij aan als futuristisch schilderwerk, en heeft op mijn zenuwen een invloed dien ik kan missen. Ik ben dan ook maar doorgeslapen, zonder mij om de uurwijziging te bekommeren, en eerst vanochtend heb ik er iets van gemerkt.

Ik moet zeggen: de eerste, indrukken zijn aangenaam geweest: de post is een uur vroeger gekomen, en mijn barbier, die anders altijd een half uur te laat komt, was ditmaal een half-uur te vroeg. Zegende ik deshalve den Duitschen zomertijd? Neen: ik wenschte me-zelf geluk met de poets die ik aan de Duitschers speelde: zij hadden gedacht, dat ik eerst tegen elf met mijn kranten en met mijn toilet klaar zou zijn, en ik was het al om negen. - Toen ik echter op straat kwam, zei mij de eerste kennis dien ik ontmoette, dat het geen negen uur was en trouwens ook geen elf, maar tien uur. Die kennis is namelijk een ambtenaar en hij heeft kinderen die school gaan: des was het voor hem tien uur, als het voor mij negen uur was, en voor de Duitschers, alsook voor de pneumatische straathorloges, elf. - Gij begrijpt mij niet goed? 't Is nochtans zonneklaar: wij hebben tegenwoordig te Brussel drie soorten tijdmeting: de Greenwich-Belgische of oud-vaderlandsche, de zomer-Duitsche of officieele, en de tusschentijdsche, die met het Fransche zomeruur overeen komt en zelfs eenigszins voor semi-officieel kan gelden.

Gij ziet dat het eenvoudig is: met een goede logarithmentafel kan men zich in minder dan vijf minuten uit den slag trekken; vóór men zijn berekeningsboekje openslaat, vraagt men alleen aan zijn toehoorder of hij een Duitscher is (wat doorgaans onnoodig is), of wel een Belg-uit-de ambtenaarswereld of -met-schoolgaande-kinderen, ofwel, eenvoudig, een rentenier of een correspondent der N. Rott. Ct. In het eerste geval gebruikt gij den officieelen (en waarom zoudt gij u tegen zulke beuzelarij verzetten? Er zijn ergere dingen gebeurd!); in het tweede geval het semi-officieele of Fransche uur (zonder op dat Fransche in aanwezigheid van Duitschers te drukken); en in het laatste houdt gij u bij dat oud, goed Belgisch uurtje, dat u heeft toegelaten, al de jaren van uw leven vóór 4 Augustus 1914, zoo dikwijls den tijd aangenaam door te brengen. - Ik weet niet of wij aan dat driedubbel systeem zoo heel spoedig zullen wennen; maar dat hoeft ook niet, vermits wij tijd hebben tot 1 October; en het houdt uw denkvermogen in beweging, wat in de lamheid der bezettingsmaanden toch ook niet zonder nut is. Ik zeg dan ook maar tot mijne Hollandsche vrienden: hebt gij soms een zoon, die in wiskunde nu juist geen phenix is, maar daarentegen geen al-teveel-eischende maag bezit: stuur hem naar Brussel, liefst met een officieele opdracht (dit vanwege het pas), en ge zult zien welke vorderingen hij na ettelijke maanden zal gemaakt hebben in het rekenen, - om niet van het vasten te spreken!

Hoe wij nu aan dat tusschentijdige uur komen, waarvan men liefst maar niet zeggen moet, dat het eigenlijk Fransch is? De meesten zullen het hebben aangenomen uit die eeuwige contramine-geest, die den gemoedsgrond uitmaakt van

elken Belg in het algemeen en van elken Brusselaar in het bijzonder, zonder dat daar trouwens maar eenigszins moet bij gedacht worden aan georganiseerd of zelfs maar werkdadig verzet: uiting alleen van dat onafhankelijkheidsgevoel, waar wij groot in gebracht worden en dat ons in het bloed zit; enkelen zullen er bij juist aan dat Fransche gedacht hebben, waarover men het niet hebben moet; eindelijk is er het practisch nut: er is een officiëele afkondiging, waar ik alleen van onthouden heb, dat er spraak in was van 30 graden ten Oosten van Greenwich (zou dat niet eenvoudig Petersburg beteekenen? Waarom het dan niet openlijk gezegd? Wij hebben immers al genoeg uit te cijferen!), maar waarvan de zin kan samengevat worden aldus: alle scholen, alle kantoren, alle koffiehuizen, alle andere.... 'sociétés savantes', zooals Alphonse Allais zou hebben gezegd, gaan op hetzelfde uur als voor den ingestelden zomertijd open en toe. Bij voorbeeld dus: om acht uur, - dat door den zomertijd feitelijk zeven uur werd. Gij stelt u voor, ik twijfel er niet aan, dat de rekenkundige marteling wat al te bar werd met zulk systeem; door de klok anderdeels één uur voor te steken bleef de proportie tusschen Belgisch en Duitsch uur dezelfde, één uur verschil, - eene vereenvoudiging die niemand kwalijk nemen kan. En aldus namen de meesten dan het tusschenuur aan, natuurlijk privatim en zonder sanctie van het General-Gouvernement; en trouwens niet zonder inspanning; zoo kan ik mededeelen, dat de Kamer der Brusselsche Notarissen drie uur over het ding heeft gedelibereerd, en niet zonder moeite is t' akkoord gekomen....

Zij, die intusschen geen ambt bekleeden dat bezigheid op vaste uren oplegt, behouden op hunne klokken dat anti-

quarisch curiosum: ons oud-Belgisch winteruur. Zij willen noch van Petersburg, noch van Parijs weten, om van Berlijn te zwijgen. Misschien zijn zij wel de eenige patriotten, die een zuiveren blik op de toekomst hebben.... Maar genoeg hierover: laat ons op de gebeurtenissen niet vooruitloopen. Waar het trouwens op niets anders aankwam dan op de vermelding, dat wij, in al onze armoede, er toch nog eene driedubbele tijdrekening op na houden....

N.R.C., 15 Mei 1916.

XXXVI

Brussel, 2 Mei.

Nasleep eener crisis die wij genezen dachten? Of eenvoudig gevolg eener eeuwenlange gewoonte die nu aan de omstandigheden een bijzondere beteekenis ontleent? - Gisteren en vandaag, eerste dagen der Meimaand, der maand gewijd aan Maria, hebben wij zwermen dorpelingen voorbij zien trekken, met gebogen hoofden en prevelende lippen, traag van tred in de lompe schoenen, achter hun herder aan, den pastoor, die wijdingvol zijne getijden leest, maar nu en dan zijn boek sluit op zijn wijsvinger om zijn kudde te monsteren die dan aan hem voorbijtrekt terwijl de beiers van den paternoster tusschen de dik-eeltige vingeren schuiven. De mannen zien er linksch en bedremmeld uit in de lakensche zondagkleeren; de vrouwen het roode of hemelsblauwe congregatielint om den hals en langs achteren in den rug mooi in keggevorm vast-gespeld, schuiven

kwezelig voorbij op de platte zolen, de tallooze plooien van de rokken om de beenen slaand, en, onder den hoogen bloemenhoed waar fuchsia's bengelen, het strak-vrome maar heet-roode gezicht-van-vermoeienis. De geestelijke heft zijn paraplu omhoog, knikt diep en matelijk met zijn hoofd: zijn grove stem zet een kantiek in: onmiddellijk, eerst wat aarzelig, weldra met overtuiging, stemmen de schrille vrouwen in, wat de pastoor toelaat zonder verwijl te zwijgen: de stoet loopt traag voorbij, tegen de maat in van het gewijde lied, dat valsch klinkt... Zoo zijn ze van heinde en verre gekomen, uit alle hoeken van Brabant, meestal te voet, enkelen in sjeezen, de witte wegen langs, op den sukkeldraf van dikkoppige paardekens, oude platte knollen, die hun grijsheid of hun aemechtige krankheid voor opeisching gespaard heeft: hun moede pooten, die ze bij iederen stap van iedere hoef als een straatsteen uit den witten weg schijnen te lichten (het beeld is, geloof ik, van Francis Jammes), zeulen van uit de verste gehuchten de bedevaarders naar het heiligdom waar zij van de Moeder-Maagd den vrede afsmeeken gaan.

Het heiligdom: ik heb het onder den oorlog-zelf zien verrijzen: te Laeken, een klein laag kerkje, waar achteraan eene grot en de verschijning van O.L. Vrouw van Lourdes; er omheen een groot bekiezeld plein en een predikstoel in open lucht, van waar de menigte kan worden toegesproken: de pompeuze periodes galmen over de hoofden, tot in de tuinen der lusthuizen, waar de vermoeide pelgrims zich aan perelenden faro verkwikken en de meegebrachte boterhammen gebruiken. Het kerkje-zelf vertoont binnenin het eigenaardige schouwspel van honderden soldatenportretten, der Hemelsche Beschermvrouw gewijd en aan-

bevolen, en vóór dewelken het veelvoudige licht der offerkaarsen beeft en flikkert. Want niet alleen op bijzondere dagen als gisteren en heden wordt het kerkje druk bezocht: alsof het in eene behoefte voorzag, zooals dat heet, waren er van bij de inwijding de bezoeken talrijk; het heiligdom was onmiddellijk te Brussel en op het platteland vermaard, zoodat ook niet-geloovigen het zich tot een plicht rekenden, ‘eens te gaan zien’; er omheen gingen allerlei winkels open, zoo van heiligheden als van eetwaren; de tram moest een nieuwe halte instellen; een nieuwe wijk is daar aan het verrijzen, die druk belooft te zijn.

Aan wat het oord zijn heiligheid dankt, weet ik niet. Dit komt er ook minder op aan: de bijval is groot en lang niet verminderd. Nasleep eener crisis, vroeg ik, de godsdienstcrisis die bij den aanvang des oorlogs Brussel evengoed als welke andere stad heeft gekend, en die soms de vreemdste verschijnselen openbaarde? Ik geloof wel dat die crisis in het algemeen voorbij is: elk is tot zijn normaal geloof of ongeloof teruggekeerd, en verwacht daar blijkbaar geen groote hulp meer van. Ik bedoel dat men niet meer half- of ongeloovigen ziet, die zich plots in de mystiek werpen met de meening, dat wij daardoor van den oorlog worden verlost. Maar er blijkt de behoefte aan troost en vertrouwen uit, die wel ieder eigen is, en die zich bij geloovigen uit in het gebed. Al die portretten van soldaten waar het licht der kaarsen voor wemelt: het is een schouwspel dat ontroert, hoe men er ook over denke. En die honderden boeren die komen uit de diepten der horizonnen, niet ditmaal, als op andere jaren, om den zegen des hemels af te smeeken over hunne

velden, maar om het einde van den oorlog en den terugkeer van hunne zonen te vragen - men kan er de schouders voor ophalen, maar, in zijn potsierlijke leelijkheid, stemt het ernstig en weemoedig....

N.R.C., 15 Mei 1916.

XXXVII

Brussel, 4 Mei.

Wij hebben niemand niets meer te benijden: wij hebben bijna hondenvleesch gegeten. En het is dan nog zoo heel zeker niet, of ik dat 'bijna' niet in de pen had mogen houden!

Men vertelt namelijk, en er bestaat geen reden om het niet te gelooven, voor ons, die anders sceptisch hebben leeren worden, - men vertelt, dat de politie de sluiting van een spekslagerij heeft bevolen (en die inderdaad gesloten is: ik heb het met eigen oogen gezien), omdat men er vier prachtige honden had zien binnen gaan, die er nooit meer buiten waren gekomen. Men is, schijnt het, gaan zien, waar de beesten toch mochten vertoeven: men heeft, helaas, nog alleen hun lijk mogen ontdekken; wat zeg ik: hun lijk?: hun gevierendeelde ledematen, hun stuk-gesneden ingewand, klaar om tot worst gemalen of gehakt te worden, om dan verder, zooals men licht vermoedt, met een beminnelijken glimlach, zij het dan ook tegen hoog geld, aan de menschelijke consumptie te worden overgeleverd.

‘Nous l'avons cette fois, Marquis, échappé belle!’ zou Madame de Sévigné hebben uitgeroepen. En ik herhaal erbij, dat het dan nog zoo heel zeker niet is, dat wij aan mopsenvleesch vooralsnog en geheel zijn ontsnapt. Want zou het niet waarlijk verwonderlijk, en haast niet te denken zijn, dat de politie juist bij dat éérste, dubbel-cynisch vergrijp, de hand op den schuldige legt? Dat zijn wij zoowaar van haar niet gewoon...

Ik voor mij zal dan nooit aarzelen te verzekeren, een jaar of twintig na het sluiten van den vrede, dat men te Brussel onder de bezetting hondenvleesch at. Het is de glorie van de oudere inwoners van Parijs, dat zij onder het beleg van 1870-71 allerlei viezigheden verorberden, en er dan nog om lachten op den koop toe. Tot op heden kon Brussel dit aan Parijs benijden; nu echter mogen wij op beide onze ooren slapen: wij hebben onze culinaire legende, die, wie weet, misschien alleen de zuivere waarheid is.

En die mij, terwijl ik dit zit te schrijven, met niet veel minder dan walg vervult....

6 Mei.

‘Ik ben alle welsprekendheid beu!’, moet Carson hebben gezegd; en zie, dat is een woord dat mij onmiddellijk naar het hart is gegaan: geen dat beter het gevoel weergeeft van wie de juiste waarde der woorden weet te appreciëeren, en zich al de woorden herinnert die, officieel en niet officieel, deze oorlog heeft uitgelokt.

Deze oorlog heeft alle wapenen gemobiliseerd, ook de menschelijke tong, volgens Esopus den Phrygiër het beste en slechtste der dingen. Over al de andere wapenen mogen

wij nu deze één-en-twintig maanden heel wat hebben geleerd: wij blijven niet te minder onbevoegd over hunne ware beteekenis, en men kan er ons heel wat over blijven wijs maken. Wat echter het woord aangaat, gesproken of geschreven, naakt of omkleed met rhetoriek: daar heeft de gewoonte en het eigen gebruik ons een zuiverder inzicht in gegeven; men kan ons er niet mee bedotten dan als wij daar in toestemmen; toegeving of niet, moeten wij eindigen met er de waarde en de dracht van in te zien. Ik hou het er dan ook voor, dat de grootste verbluffing van den geleerde, die in latere tijden de geschiedenis van den oorlog schrijven zal, zal zijn: eerst dat gansche volkeren er waarlijk in toegestemd hebben zich door woorden te laten bedriegen die het tegendeel zegden van wat zij met hunne oogen zien en met hunne ooren hooren konden; daarna dat zooveel bloed vergoten werd voor leuzen en beginselverklaringen, waar ieder van inzien kon dat zij niets dan inaniteit, of zelfs leugen inhielden. Eenmaal de oorlog gedaan, dan zullen wij, ik twijfel er geen oogenblik aan, elkander in de oogen zien en zeggen: wat heb ik mij moedwillig laten bedriegen en hoe heb ik me-zelf bedrogen, - zoo, dat de oorlog er telkens door verlengd werd. Maar zulke vaststelling zal dan wel wat laat komen, vrees ik....

Intusschen is een der leidende mannen in Engeland alle welsprekendheid beu, - buiten de zijne allicht. Maar zelfs als ieder met welgevallen nog slechts naar die eigen stem bleef luisteren, doch de ooren sloot voor die der anderen: zou het ons niet reeds een stapje verder brengen? Wie in de woestijn preekt, kan al niet heel veel kwaad meer berokkenen. De paradoxaalste verklaringen worden er de onschuldigste bij. En misschien zouden de verwoed-

ste redenaars, overtuigd dat hun schittering slechts ijdelheid is, zich gaan tevreden stellen met handelen, in den éénigen zin waar heil van te verwachten is; dien van het recht.

Helaas, zoover brengen wij het niet, zoo lang het woord blijft dienen ‘pour déguiser la vérité’....

8 Mei.

België, hoewel voor het overgrootste deel bezet, hoe dan ook oeconomisch verlamd en ten deele gedood, kon niet nalaten in de algemeene beweging, die dringt naar het voorzien in de eigen behoeften, die tracht naar de eigen oeconomische onafhankelijkheid, mede te willen doen: wij zien hier kleine industrieën ontstaan, die geen karakter van tijdelijkheid dragen, en, is het de nood vooral, die deugden deed ontwaken, waarvan wij niet bewust waren, dat zij in ons te sluimeren lagen, hebben wij ons in vele gevallen moeten gaan behelpen met eigen producten, waarvan wij niet vermoedden, dat wij ze bezaten of zelf maken konden: wij zien verder dan de tegenwoordige omstandigheden, en het is niet alleen om wat werk te verschaffen aan werkloozen, dat sommige nijverheidstakken in het leven zijn geroepen.

Zoo, bijvoorbeeld, de poppenfabricage: een allerliefste vak, voor hetwelke wij als de geheele wereld van Duitschland en van Frankrijk - meer bepaald van Leipzig en van Parijs - afhingen, en dat nu reeds inheemsche proeven heeft voortgebracht, waar men zich waarlijk niet voor schamen moet. In een winkel der Koninklijke Plaats heb ik ze uitgestald gezien: vergelijkingen wil ik niet maken, gesteld dat ik daartoe in staat zou zijn. Maar ik

mag zeggen dat die poppen, heel goed uitgedost, iets bijzonders hebben, dat ze weldra zal doen onderscheiden zoo ze op de markt komen, en waarvan ik niet twijfel of het bezorgt hun bijval.

Eene andere nijverheid, die niet nieuw is, maar uitbreiding schijnt te willen nemen: de messenmakerij. Gij weet, dat onder de Belgische huisnijverheid de wapenmakerij der omstreken van Luik onder de bloeiendste was. Die wapenmakers nu, het spreekt van zelf, zagen zich onder den oorlog van hunne broodwinning beroofd: zij hebben niet lang geaarzeld, en zijn messenmakers geworden. Enkelen smeden zelfs luxe-messen, waar allerlei versieringen op gegraveerd worden: een ander groot magazijn der stad toont daar stalen van, die zeer geslaagd zijn. Worden nu, met en door den vrede, de bewapeningen der onderscheidene naties beperkt (en waarom zou ik voor een oogenblik die illusie, waar ik trouwens niet overdreven in geloof, niet koesteren), dan hebben die nieuwe messenmakers eene blijvende broodwinning, die weer aan de nationale nijverheid ten goede komt.

Aldus bereiden wij, niettegenstaande dat alles, de toekomst voor. Het is zeker niet zoo heel veel. Maar het heeft niet te minder beteekenis.

N.R.C., 16 Mei 1916.

XXVIII

Brussel, 9 Mei.

Gevolg van het voorjaar en de nieuwe, blijde werkzaamheid, die het meebrengt? Sedert één Mei en het driedubbele uur, die het ons schonk, beleven we te Brussel verrassing na verrassing. De winterdommel is blijkbaar uit: bij elk levensverschijnsel genieten wij als van iets nog nimmer beleefds, iets onbekends dat ons met vreugde vervult, of althans ons goed humeur prikkelt waar het werkelijk aangenaam, en kittelt waar het onaangenaam kon zijn, en er niet in slaagt, in geen geval, het te verstooren. Vóór een maand, om een voorbeeld te noemen, stegen de eieren tot vijf-en-twintig centimes: wij zuchtten als versleten blaasbalgen; nu gaan, sedert een paar dagen, diezelfde eieren twee-en-dertig centimes, en de kruidenier, die een ernstig man is, verwittigt ons dat zij weldra vijftig centimes zullen doen; maar nu is het voorjaar, nietwaar?, zoodat wij om die klimmende prijzen lachen, niet zoozeer ‘de peur d'en devoir pleurer’, dan omdat wij iets fantastisch, ‘en haast komisch’ zijn gaan vinden aan het feit, dat een nietig ding als een ei zulke reuzachtige prijzen gaat bereiken. - In de laatste dagen is het weêr niet zoo bijster mooi; maar verleden week is de lente zóó plots en zóó oppermachtig ontwaakt, dat wij er een portie levensmoed en levensvreugd bij opgedaan hebben, die nu heel goed tegen een paar regendagen kunnen. En wie nu nog klagen, doen het alleen uit gewoonte, en omdat het goed staat.

Maar niet dat geestdrift-wekkende weêr alleen is het, dat ons optimistisch stemt en onze misères lichter om te dragen maakt; er zijn nog andere verrassingen, waar

men buiten Brussel, of beter: buiten België, de volle beteekenis en waarde niet geheel van beseffen kan, en die in gewonen tijd ook ons niets zoo heel buitengewoons zouden bieden, maar die ons dit jaar vervullen met dankbaarheid, - hetgeen het nut der ontbering bewijst (gij ziet dat ik-zelf in de milde stemming deel). Er is, bij voorbeeld, dat wij sedert ettelijke dagen weer terrassen aan de café's hebben, hetgeen voor ons zooveel als een terugkeer tot den vredestijd beteekent.

Verleden jaar, dezen tijd, was hier een Hollandsch vriend over, dien ik onmiddellijk gebruikte als toetssteen van de eigene, en de algemeen-Brusselsche gewaarwordingen. Een goed middel daartoe is: niets te zeggen, zoodat uw slachtoffer zich uit beleefdheid genoopt ziet en gedwongen acht, aldoor maar te praten. Daartoe scherpt hij natuurlijk zijne opmerkingspotentie, dewelke hij daarna uitwringt tot bij het laatste dropje impressie en reflexie toe. Welnu, één der eerste indrukken van mijn vriend was: Brussel doet mij aan Pompei denken; en toen ik hem daar de verklaring van schuldig bleef, vond hijzelf de reden: er waren geen terrassen meer aan de koffiehuizen. Gij allen, die het zoo prettig vondt, 's avonds na het diner vóór een der groote café's van den boulevard een sigaar te zitten rooken in een rieten zeteltje, en de gangen na te gaan van de lichte dametjes met de lange kohol-oogen in het angstig-bleeke gelaat met het glimlachvertrokken bloed-roode mondje: stelt u voor, o gij Nederlandsche reizigers, die van dergelijke grootsteedsche, zij het verderfelijke pikantheid in het eigen land doorgaans gespeend zijt en er te Brussel gaarne de praestaties van gade sloegt, - stelt u voor dat de zalige zomeravond-

terrassen bij hooger bevel afgeschaft waren, en bedenkt daarna hoe Brussel er uit moest zien, bij voor de helft verminderde straatverlichting dan nog, een algemeene sluiting om elf uur, Belgisch!.... Ik moet zeggen: wij Belgen, die van zulke schouwspelen geblaseerd zijn, gaven daar nog het minst om, en ik stel mij heel goed voor, dat de Duitsche officieren er in de eerste plaats onder leden. Maar het feit bleef: Brussel, dat al zoo stil geworden was, zoo geprovincialiseerd, werd er nog wat doodscher door, en dat is iets waar de meest-huishokkende Brusselaar zelf onder lijdt.

Waarom ons dit verbod had getroffen? Eerst zei men, dat het gevaarlijk was voor de troepen: men mocht er eens van uit zoo'n terras op schieten! Daarna heette het voor ons eigen veiligheid te zijn: nu en dan kwamen weleens Engelsche of Fransche vliegtuigen over Brussel zwieren, die ons dan bedachten met de gebruikelijke granaten, die heel goed midden in zoo'n terras konden terecht komen, al was hunne bestemming dan ook anders. Hoe het weze: de tafeltjes en de stoeltjes moesten binnen gehaald, wie zin had in een bom moest maar zien er op andere wijze aan te komen; en de troepen kregen er de zekerheid bij, eerder in een loopgraaf kapot gemaakt te worden, dan op het Brusselsche voetpad. - Wij, Brusselaars, wij verloren er aan heldhaftigheid bij: eene heldhaftigheid, die lang geen snoeverij was. Immers, heel in het begin van den oorlog had wijlen Von der Goltz-pasja het echt-Turksche middeltje bedacht om ons den benarden toestand, waarin wij verkeerden, en dien wij anders hadden kunnen vergeten, in de gedachte te prenten: aan het Noorderstation, waar zich de drukst-bezochte café's der stad bevin-

den, had hij twee mitrailleurs laten plaatsen; de terrassen waren nog niet afgeschaft: zoo kon men daar, weken lang, zijn apéritif gebruiken op enkele meters afstand van die steeds-dreigende vuurmonden, waar vaardige en ijvervolle kanonniers de wacht bij hielden, bereid tot prompt uitvoeren van het minste bevel. - Met de terrassen verdwenen de machinegeweren,... die de Brusselaars ter zelf-geruststelling telescopen hadden gedoopt. Tevens verdween er eene aanleiding tot heldenmoed mee. Wij werden, binnen de tabakwalmige, zwoele muren der café-zalen, kleinstedelingen van het ergste soort: kleinstedelingen, die hunner minderwaardigheid bewust zijn....

Den goden dank: nu is dat veranderd: wij hebben de terrassen weer! Of het eigenlijk mag, weet ik niet; moet ik de loopende geruchten gelooven, dan heeft niemand gevraagd of het mocht. De koffiehuis-houders, bewaarders der vroegere Orde, hebben allen samen, op den gewonen tijd van het jaar, en gelijk toen het nog geen oorlog was, de marmeren tafeltjes en rieten stoeltjes buiten laten brengen. De verbruikers, daar heelemaal niet op voorbereid, hebben gretig gebruik gemaakt van het geboden buiten-zitten onder den borrel, - ook zonder mitrailleurs. Het is of Brussel weer een groote stad gaat worden. En niemand protesteert, ook de politie niet, en ook het Duitsche bestuur niet. Zou het allicht eveneens den charme ondergaan? Of zijne vrees voor gewapende Brusselaars en dito vliegmachines verloren hebben?

11 Mei.

Ik ken hier in Brussel een aantal menschen, die sedert enkele dagen loopen met een lijkbidders-gezicht. Terwijl

andere lieden, ambtgenooten nochtans der eersten, er triumphant en haast-uitdagend uitzien, vooral als zij de eersten ontmoeten. Deze heeren zijn volksvertegenwoordigers. De eenen verblijven te Brussel; de anderen wonen doorgaans in de provincie. Dit verschil is het, dat hun humeur uitmaakt en vaststelt. Niet omdat het leven in de provincie zooveel aangenamer zou zijn, voor Kamerleden vooral: ik heb weleens het tegendeel hooren beweren door lieden, die zeer deftig zijn en daar geenszins om liegen zouden. Maar omdat het mandaat van de helft der afgevaardigden aan het zieltoogen is, en zij dus eigenlijk dienden herkozen; terwijl het tweede soort zich in de gunst der bevolking rechtmatig gehandhaafd kan achten, tot einde-Mei 1918, tijd waarop men vermoedelijk reeds aan vrede zal kunnen denken. - Dus loopen een aantal leden van ons Parlement met lange, een ander aantal met eerder-ronde gezichten; terwijl de kleur navenant is.

Aan herkiezing valt er op dit oogenblik natuurlijk niet te denken: o! de gejaagde dagen vóór 24 Mei 1914! O, mijn brief van 26 Mei 1914, waarin ik u ‘de oude en de nieuwe Kamer’ mocht voorstellen! Het was de tijd, dat men den Heer Woeste graaf geslagen had als troost voor geleden nederlagen, die overwinningen waren geweest voor den vooruitgang, hoe dan ook verminkte overwinningen.... - Gij kunt mij gelooven als ge wilt, maar niets vervult mij met weemoed als de herinnering aan mijn gejaagden, maar blijden journalistenarbeid van toen, aan dat bewustzijn van mee-doen aan de gebeurtenissen, die wel zoo heel belangrijk niet waren, maar binnen de traditie van het land toch streefden naar het welzijn van het land; toen elk zijn best kon doen, zij het ook met kleine

middeltjes en onder naijver en geringschatting! - Wij hebben het thans heelemaal niet zoo druk; feitelijk hebben wij niets te doen, vermits er niets gebeurt. Maar het is juist wat in ons knaagt als eene wroeging: 't is ons of wij in onzen plicht te kort kwamen, niet tegenstaande alle inspanning....

Om tot onze wanhopige Kamerleden terug te komen: één heb ik ontmoet die onder het feit, dat het uit was met zijn kamerlidschap, al het leed van zijne gezamenlijke lotgenooten op zijne schouders getorst scheen te hebben. Ik troostte hem met het vooruitzicht, dat vermoedelijk te Hâvre reeds eene werkelijkheid was, waarbij zijn mandaat tot bij het sluiten van den vrede, of althans voor zoolang de uitvoerende macht buiten den lande vertoeven zou, zou worden verlengd. - ‘Ja, dàt is het juist!’, was het jammerende antwoord. ‘Parlementslid zal ik nu nog wel zijn en blijven, maar misschien zonder instemming van mijne kiezers. Willen zij van mij nog weten? Achten zij niet dat ik voor hun vertegenwoordiger niet meer deug? Van den bezetter heb ik nooit last gehad, maar had ik dat wél, dan had ik mij nog altijd kunnen troosten met de gedachte, te lijden voor een deel der bevolking: datgene dat mij naar de Kamer heeft gestuurd, en waar ik één mee ben. Gesteld nu dat men mij een of ander kwalijk gaat nemen, zelfs als volksvertegenwoordiger; zal ik dan nog kunnen zeggen dat ik voor het volk geofferd heb, - het volk dat mij niet heeft verkozen om in zijn plaats te handelen?.... Er is iets anders, dat misschien nog grievender is: ja, de regeering zal in mij vertrouwen blijven stellen; bij gebrek aan de kiezers van het algemeen stemrecht, zal ik mij voorloopig voor den gekozene

van eene oligarchie mogen achten, hetgeen toch ook iets vleiends inhoudt en feitelijk een vorm van democratie kon heeten. Maar zal ik juist daarom bij het Duitsch bestuur niet alle gezag verliezen? Ik koester geen illusies: ik weet wel dat dit gezag niet groot is, en dat ik nooit onder de bezetting gelegenheid heb gehad mij daar op te beroepen. Maar gesteld dat daar verandering in komt, dat het volk mijne oude rechten erkent, mij op mijne oude plichten wijst, en eischt dat ik bij een of ander geschil tusschenkome: wat dan, als het Duitsch beheer mijn gezag ontkent, en mij misschien aan den lijve bewijst dat zij het vervallen acht?'

Ik kon hem onmogelijk tot meer-opgewekte gevoelens brengen: dit was inderdaad een gewetensvol volksvertegenwoordiger,.... gelijk zij het trouwens allen zijn, ook buiten bezettingstijd. En aldus moogt gij leeren dat wij niet alleen materiëele zorgen hebben: die van ons innerlijk wezen, waar goed en kwaad, recht en onrecht met elkander kampen, zijn soms heel wat ingewikkelder. Ik heb daar nog heel wat drastischer voorbeelden en bewijzen van: ik bewaar ze voor een andere gelegenheid, als de omstandigheden ze mij in het geheugen brengen zullen. Vandaag was het mij alleen te doen om aan de Belgische Kamerleden, die in Holland verblijf houden, te toonen, wat hunne collega's, die te Brussel bleven, in deze dagen, die verkiezingsdagen moesten zijn, lijden onder den twijfel of zij nog werkelijk volksvertegenwoordiger mogen heeten, en er nog meer onder lijden dan eventueel onder de zekerheid van.... een buis!

13 Mei.

De vijf-zes laatste dagen hebben wij weer vertooningen gehad in den Muntschouwburg; Duitsche vertooningen natuurlijk, en ditmaal van een gezelschap, hetzelfde misschien wel dat Nederland dezer dagen heeft aangedaan, en dat den 'Ring' vertoonde.

Naar dergelijke uitvoeringen gaat het Belgische publiek doorgaans niet. Gij zult u herinneren hoe kwalijk het een hoogleeraar van de Brusselsche universiteit genomen werd, dat hij het wél had gedaan. Die afkeer is bij een groot deel der Brusselsche burgerij blijven bestaan: bij dat deel vooral dat men vroeger juist bij dergelijke gastvoorstellingen, deze o.m. van de uitnemende Duitsche zangers die ieder jaar een Wagner-reeks kwamen geven, in de eerste plaats en op de eerste plaats aanwezig zag. Of andere Brusselaars er wél naartoe gaan, kan ik niet zeggen, omdat ik mijzelf onthou. Ik moet trouwens bekennen dat er weinig gedaan wordt om het publiek naar den schouwburg te lokken. Niet dat er gebrek aan, drietalige, plakbrieven zou zijn. Of dat ons de naam der vertolkers, die wij van vroeger kennen als onder de allerbesten, zou zijn onthouden. Maar omdat op de avonden van zulke vertooningen de schouwburg zoo bewaakt wordt door politie en krijgsmacht, dat iemand allen lust zou vergaan door het kordon heen te breken, en het aesthetische genot bij voorbaat te niet wordt gedaan door dat onaangenaam machtsvertoon, dat wel indrukwekkend is, maar in den zin dan van wreveling-makend.

In 1914 was dat misschien te billijken: die eerste concerten op een oogenblik dat de angst nog lang niet geweken was en dat men telkens vernam van gevechten waar

vooral onze eigene dapperen in betrokken waren, leken hier wel een uitdaging. Er liepen trouwens allerlei vreemde geruchten, van luchtschepen die er wel voor zorgen zouden dat de vertooningen niet onopgemerkt zouden voorbij gaan, en andere geheimzinnigheden meer, die in zekeren zin de politiemaatregelen wettigen konden. Die politiemaatregelen zorgden er intusschen voor, dat de uitvoeringen een echt-Brusselsch sukses zouden worden, een ‘succès d'hilarité’ namelijk, waar de Brusselsche politie trouwens zelf eene aandikkende rol met alle mogelijke overtuigende middelen bij speelde. Stelt u voor: al de straten, die tot het plein voor den Muntschouwburg van uit de vier windstreken en wijken der stad toegang geven, waren op ruim driehonderd meters afstand door kordons soldaten, bajonet op den loop van het geweer, afgezet, zoo dicht dat er geen denken aan kwam daar door heen te glibberen. Het was zelfs zoo goed als onmogelijk tot die vervaarlijke hoeders der schoonheid met hun gezaagtand wapen door te dringen: eerst moest men de Thermopielen door van de Brusselsche politiemacht, die u in schilderachtige bewoordingen en hoogst-deftige mimiek vroeg wat je hebben wou, en hare verbazing niet meester kon worden, als uw argeloos antwoord luidde dat gij over de Muntplaats heen moest. Wilde het ongeluk dat uwe woning juist op bewust plein was gelegen, dan werd gij behandeld met een argwaan, opgedreven tot bij de uiterste kimmen van het ongeloof. Wie immers woont op de Muntplaats tijdens een Duitsche vertooning? Hadt gij echter voldoende bewijzen overlegd, dan werd gij door de krijgsmacht naar uw huis als naar een kerker gebracht; gij werdt er binnen gegrendeld; een schildwacht zorgde er voor dat gij het niet verliet; in-

tusschen was het u toegelaten eene ballade te dichten op uwe gevangenschap, zoo gij daar zin in hadt....

Aldus gingt gij naar de comédie, onder de eerste bezettingsmaanden. En in de comédie zat gij al den tijd onder den indruk van al het geweld dat gij als een nieuwe Sigurd hadt moeten overwinnen, vóór gij mocht genieten wat u geboden werd. Stelt u dan de kwaliteit der genieting voor!

Lateren tijd verbeterde het nauwelijks. Zag men, 's avonds tegen zessen, aan de onderscheiden politieposten der stad abnormale beweging van agenten die geschouwd werden, van agenten die in rij en gelid werden gesteld, van agenten die elkander een geheimzinnig ordewoord toefluisterden, en dan, bij twintigtallen, rechtsomkeert, en avant'arche! zich in beweging stelden: dan moest gij niet twijfelen aan het doel van den ongewonen tocht: er was een groot Duitsch concert, of het was een groote Duitsche vertooning. Dan stonden u twee dingen te doen: ofwel gingt gij vluchten, ver, van het oord dat gij toch niet zoudt betreden; ofwel gij spoeddet u naar een der kleine cafétjes die dicht bij den Muntschouwburg zijn. Wel te verstaan werd gij daar in opgesloten tot dat het gordijn zou worden gehaald voor het eerste bedrijf. Maar intusschen zaagt gij al de groote en opperste bezettingskoppen voorbij komen en met gezette deftigheid het schouwburgperron betreden; iemand, die hem goed scheen te kennen, zou u met opgewondenheid Gouverneur-General Freiherr von Bissing hebben getoond. En ten slotte zoudt gij u misschien niet méér verveeld hebben dan onder de vertooning-zelf, waar het verschrikkelijk-stijf moest toegaan, te oordeelen naar de buitenzijde, en - waar er toch wel eenigszins gebrek aan dames moest wezen....

En nu is daar nog altijd, na één-en-twintig maanden bezetting, maar weinig verandering in gekomen. Ik bedoel wat politie betreft (de dames nl. zijn er sedertdien bijgekomen, en er bestaat geen reden, voor zoover ik weet, dat zij niet naar den schouwburg zouden gaan). Nu is nog alleen de Muntplaats-zelf afgespannen, niet zoozeer meer door soldaten, maar door Brusselsche agenten die goedmoedig zijn, voor dewelken echter het nieuws er af is, zoodat zij door niets meer bewijzen het geval buitengewoon te achten. Men kan dus vrij loopen langs al de straten die naar het plein leiden; op het plein-zelf is zelfs rondom een smalle strook den voetgangers voorbehouden; waar het echter verboden is te blijven staan. Voor de Duitschers bestaat dus blijkbaar nog het gevaar, na al dien tijd; het gevaar, dat mij, indien ik, naar zoo'n vertooning gaan wou, al het genot bederven zou, hoe denkbeeldig ik het ook weten zou. Voelen de schouwburgbezoekers het anders? Des te beter voor hen! Moest men echter een vrije Brusselaar vragen waarom hij nog altijd niet verkiest naar den Muntschouwburg te gaan, dan heeft hij als reden, dat hij daar liefst niet gevangen zit, als hij, wel te verstaan, de andere redenen voor zich wil houden....

N.R.C., 22 Mei 1916.

XXXIX

Brussel, 14 Mei.

Het is vandaag een Zaterdag: beursdag. Vóór den oorlog

was de eigenlijke beursdag, deze die de provincie naar Brussel lokte en aan den Boulevard een zeer bijzonder uitzicht gaf, een uitzicht waar de echte Brusselaar zich weleens om ergerde, de Woensdag. Onder de bezetting doet zich echter het vreemde verschijnsel voor dat, naarmate de zaken verminderen, het aantal beursdagen zich uitbreidt. Nu zijn daar blijkbaar ten minste drie dagen in de week goed voor bevonden: de oude Woensdag, de Vrijdag en de Zaterdag. Misschien tellen ook de andere dagen mee: ik ben geen ingewijde, want zaken drijf ik niet; ik zie ze alleen drijven, en dan, naar me voorkomt, meestal op voormelde dagen.

De Beurs is van bij het uitbreken der vijandelijkheden gesloten geworden. Zij is het gebleven. Men ziet er nog alleen Duitsche schildwachten, die Duitsche soldaten bewaken, dewelken aldaar binnengesloten zitten, zooals men zien kan aan de zorgvuldig-gesloten ramen, waar zij achter op en neer loopen als wilde dieren in een kooi. Aldus is de Beurs een gevangenis geworden, althans naar het uitzicht. De kooplui moeten het dus doen met de café's van den omtrek, en.... zij doen het overvloedig. Ik heb u reeds gezeid dat het aantal kooplieden ontzaglijk is toegenomen. Het gaat met hen als met de beursdagen: hoe minder koopwaren, hoe meer verkoopers. Het komt er op aan, het dagelijksch brood te verdienen: velen, die het zich door den oorlog afgenomen zagen, zochten naar het beste middel om het weer te bemachtigen; dat beste middel bleek het koopmanschap, en ik ken er, die zich bij de nieuwe broodwinning zóó goed bevinden, dat zij ze vermoedelijk ook na den oorlog zullen blijven uitoefenen. Arme kantoorklerken, beambten van post en telegraaf, die het

vroeger met een paar duizend frank in het jaar moesten doen, ziet men thans rondloopen met de zwaar-gouden horlogeketting op den buik en de Havannasigaar in den mond van den groothandelaar. Deze zijn echter de merkwaardigste voortbrengselen niet van de nieuwe toestanden, die aldus een zorgelijken huisvader omzette in een royaal speculateur: een nieuwen vorm hebben wij er aan te danken van de fortis femina, van de sterke, moedige vrouw. Immers, op de vermenigvuldigde beursdagen, in de vele café's waar beurs gehouden wordt, doet zich niet zelden voor, dat de drukste bezoekers dames zijn, zaken-doende, monstersuitstallende, prijzen-debatteerende, en zelfs groote-glazen-bier-drinkende dames. Want zij nemen hun taak blijkbaar ernstig op, en tot in de minste bijzonderheden, waar bier en apéritifs toe behooren.

Moet ik u zeggen dat zij met het beste van de markt wegloopen? Daar zijn immers vele redenen voor; primo, het zijn vrouwen; ten tweede, haar bedrijf is iets nieuws; tertio, zij zijn volijverig en welbespraakt, waarbij komt dat zij den klant niet zoo heel gemakkelijk loslaten; en eindelijk, die vrouwen, die heel dikwijls van goede huize zijn, werken eenvoudig voor hunne kinderen, in de plaats van den echtgenoot, die weg is, - naar het slagveld. Zoo iets wekt den diepsten eerbied: het bewijst overvloedig den moed der Belgische vrouw. Die dames, die men anders niet dikwijls in café's ontmoette, en dan zeker nooit alleen (in geheel België gaat alleen de Brusselsche vrouw haar glas lambiek drinken zonder daarbij behoefte aan een dienenden ridder te gevoelen); met zaken hebben zij nooit te maken gehad; de man vertrokken, hebben zij echter geen oogenblik geaarzeld; de fabriek moest blijven

draaien, zoo dit nog kon, vermits zoovele menschenlevens daar van afhangen konden; en zij trok op, de city-bag met de monsters ter hand, en men zag haar de hoofdstad afloopen, van café tot café, de eenige plaatsen immers waar nog zaken gedaan worden, - de zaken daar zij de eerste bij is waar het gaat om bestellingen en verkoop....

In zoogoed als alle andere oorlogslanden heeft de vrouw voor een goed deel de plaats van den man ingenomen. Bij ons ging echter alles weldra zoo slecht dat er waarlijk geen te kort aan werkkrachten was, en er genoeg mannen zonder werk bleven loopen, om geen vrouwen ervoor te moeten recruteeren. In de wereld der nijverheid blijkt het echter anders te gaan: deze dames van niet geringen stand, de eenige vrouwen dan die de oorlog aan een ongemeen werk heeft gesteld, bewijzen een moed, die niet alleen een persoonlijken eerbied afdwingt, maar tevens van de oeconomische positie van het land helpt redden wat er nog van te redden valt. Aldus dienen zij het vaderland, - evengoed als hun man aan het front. En daarom verdienen zij, hier even bedacht te worden....

17 Mei.

Het mooie weer heeft mij naar buiten gelokt: ik heb een prachtige wandeling gedaan.... die ik u (vrees maar niet) geenszins beschrijven zal. Ik heb alleen een paar aanteekeningen gemaakt van hetgeen ik gezien en gehoord heb; die wil ik u hier ter stichting overschrijven. Niet dat zij eene groote statistische waarde zouden hebben, of dat ik mijne plaatselijke opmerkingen veralgemeenen wou; maar omdat zij, hoe dan ook alleen op een klein gebied betrekking hebbende, toch wel wat af kunnen doen

van het sakkerend optimisme, dat bij sommige stedelingen aangaande het leven van den boer onder den oorlog blijft heerschen.

Zeker, wie het voorrecht heeft, thans op het land te wonen, en de eischen niet stelt van een stedelingsleven, bezit heel wat hulpbronnen, die de stedeling missen moet: groente en zuivel, kippen en konijnen, meel tot het bakken van eigen brood, waar aldus de zuiverheid en de voedzaamheid van gegarandeerd is: het zijn voordeelen die wij den platteland-bewoner kunnen benijden. Waarbij wij hem, vaak terecht, een egoïsme kunnen verwijten, waar wij, als bij het inhouden van aardappelen, het slachtoffer van zijn. Velen zijn er dan ook, die voor den boer niets dan scheldwoorden over hebben en hem zelfs om zijn gemakkelijker leven vermaledijden. Kenden zij echter den tegenwoordigen toestand van den boer, zooals zelfs oppervlakkig toezien hem vertoont, zij zouden allicht een toontje lager zingen....

Ik heb dan gewandeld door een der weelderigste streken van Brabant. Het land behoort er doorgaans aan groote eigenaars; het dorp of het gehucht is er meestal verdeeld onder een klein getal boeren; mindere pachters zijn er zeldzaam. Ik weet niet hoe landbouwkundigen daarover denken: één ding heeft het zeker voor: weidschheid der cultuur en schoonheid van het vee.

De streek waar ik was behoort aldus aan een pachter of vier, die elk regeeren over een groot aantal hectaren grond en over uitgestrekte stallingen. In gewonen tijd zitten deze laatste natuurlijk vol zwijnen, vooral in dit seizoen. Welnu, weet gij hoeveel nesten van deze sympathieke dieren uren in het ronde te vinden waren? Eén

enkele, met een negental biggetjes. Men kwam dan ook van al die uren in het ronde naar het wonder zien: al die rijke boerenheeren, die gewoonlijk in de zwijnen vergaan, als ik het aldus uitdrukken mag, kilometers ver om naar die arme negen biggetjes te kijken, en naar dat ongelooflijke verschijnsel: eene zeug die geworpen heeft! - In gewonen tijd gaat zoo'n biggetje een maximum van vijftien frank. Nu vroeg er de gelukkige boer, ik zei haast: de gelukkige vader, honderd-vijftig frank voor, en 't ergste van al: hij kreeg ze.

Dit is een staaltje van hoe het met ons vee staat. Daar waren trouwens de weiden om tot verder bewijsmateriaal te dienen. Het is de tijd, gij weet het, dat het vee weer buiten gelaten wordt: in deze waarlijk-gezegende, rijke-menschen-streek was het vroeger een oogenlust, van op de hoogte in de diepe vallei de tallooze prachtige dieren te zien grazen, als reusachtige bloemen bont op het smaragden fluweel der grenzelooze weiden. En nu? Hier en daar een mager beestje, dat men alleen opmerkt, omdat het daar zoo verlaten staat. En ik herhaal dat dit één der rijkste deelen van Brabant is....

Trouwens: de beste werkkrachten zijn aan den oorlog, en verder ontbreekt het aan werklust. Wat zal dit jaar geven? De heeren halen hunne schouders op....

Nochtans lees ik vandaag een telegram van het Nordenbureau, dat een officiëuzen inlichtingsdienst moet hebben verklaard, natuurlijk in Duitschland en aan de Duitschers: ‘Wat de rijke korenschuren van (o.m.) België zullen opbrengen, beteekent eene aanmerkelijke verlichting voor Duitschland’. Dit is natuurlijk op zijn minst eene vergissing: opeischen kan men alleen ten bate van het bezet-

tingsleger; waarbij komt dat G.-G. von Bissing nu juist besloten heeft dat voortaan niets meer voor dat leger mocht opgeëischt en aangekocht worden wat voedingswaren betreft. - Maar juist dit verbod bewijst, dat het met onze landbouwprodukten niet zoo schitterend belooft te staan. Helaas, wat men ook onzen boeren, en wellicht zeer terecht, moge aanwrijven, ik heb moeten vaststellen, dat de oorlog ze nog lang niet van hongerlijders tot millionairs heeft gemaakt!....

N.R.C., 9 Juni 1916.

Belgische dooden

Brussel, 19 Mei.

‘Een vlugge ruiter is de Dood’: nauwelijks twee maand geleden moest ik u schrijven over het afsterven van twee personaliteiten der Belgische politiek; nu meldt men ons weer het heengaan van Emile Royer; terwijl wij nauwelijks voor een paar weken vernamen dat Raoul Warocqué de andere zijde van het leven bereikt had. De oorlog heeft heel wat slachtoffers gemaakt, ook buiten het slagveld. Want is de opwinding, de geleden smart, de spanning der geestelijke en emotieve krachten, de, zoo niet onbetwistbare, dan toch zeer goed mogelijke reden van sterfgevallen, die in de meeste omstandigheden te meer verbazen dat de meeste getroffenen juist uitblonken door hun levensenergie, hunne werkkracht, of althans hunne struische gezondheid? Maar juist die levensvolheid stelde ze bloot aan sterkere, daardoor gevaarlijkere aandoeningen, zooals de oorlog ze heviger en talrijker bracht, naar men er de beteekenis van inzag, naar men er, als politicus, de drijfveeren en gevolgen te beter van besefte. Slechts artiesten misschien zullen de worsteling met even groote intensiteit hebben ondergaan, - onder dezen bedoel ik natuurlijk, die buiten het slagveld bleven. Naast onze politieke dooden zijn het dan ook kunstenaars die wij betreuren: de arme Victor dela Montagne is voorgegaan: hij, die feitelijk aan leven al lang had verzaakt, maar wist, door de fijnheid van zijn geest en de kiesche mildheid van zijn hart, op bijzondere wijze, met iets als dankbare, zij het zacht-weemoedige teerheid aan het leven

te binden, dat hij toch ook met kuische liefde had vereerd. En het is nog zooveel dagen niet geleden, dat weer een andere dichter, een Fransch-Belgische deze, Théo Hannon, door zijne vrienden in stilte ter laatste rustplaats gedragen werd, - een die toch ook nog niet zoo oud was; die het, twee jaar geleden, vooral niet worden wilde; die in zich te fel en aldoor maar weer opborrelend de bron der levensvreugde voelde, om aan oud-worden te kunnen denken; dien de oorlog echter had gekraakt, zoodat wij hem moeder en moeder zagen worden, en zijn gezicht pijnlijker-ernstig....

Ik wil de rubriek België niet vullen met alleen een wekelijksche necrologie: daargelaten dat ik hierin plagiaat zou plegen (een geïllustreerd weekblad van hier heeft in ieder nummer een dergelijk doodsbericht.... dat meestal anthuum is: satire op de valsche nieuwsjes, die in de laatste tijden, zoo in Antwerpen als in Brussel, de ronde doen), zoudt gij dit terecht een misplaatst grapje kunnen vinden, hoe ernstig dan ook mijn bedoeling, en hoe schaarsch de stof tot alle andere copy mochten wezen. Eens om de twee maand over Belgische dooden: het lijkt mij, meer dan wien ook, helaas veel te veel. En gij weet nochtans, dat het, actualiteitshalve, veel te weinig is.... Maar dat gedenken van figuren die voor goed heen zijn, die men rond den vaderlandschen disch niet terug zal vinden als de vrede er ons toe nooden zal, zij die wij er het liefst weer ontmoeten zouden, omdat zij voor ons het concreetste beeld, en misschien het noodigste, van het vaderland waren, van de Belgische gemeenschap, zooals zij ons het liefste was en blijft: aan dezen te denken, vervult ons niet alleen met droefheid;

er komt in ons wrevel op en wrok, maar tegen den afschuwelijken en idioten oorlog, die ons ook dezen ontroofde, als een wraakneming om hunne te groote gevoeligheid.

In minder dan een maand dus: drie nieuwe dooden: Théo Hannon, Raoul Warocqué, en gisteren nu Emile Royer. - Ik noemde Hannon een dichter: hoe, in welken zin hij het was, de titel van een paar zijner bundeltjes leert het u. 'Rimes de joie', 'Au clair de la lune': jool en de guitigheid van een dichterlijk-pittoreske woordspeling, zij behelzen heel de frissche wispelturigheid van zijn lichten geest vol meanders en schitteringen, zijn geest als een kronkelend vlietje in de zon, zijn geest die luchtig was en bang voor zwaartilligheid, zijn geest die men elders voor Fransch zou houden en van de beste hoedanigheid, Fransch in Frankrijk-zelf misschien, en alleen niet.... in België, neen: in Brussel, omdat men er voelde hoe Hannon wel degelijk van ons was, weze het dan ook verfijnder, beschaafder, - ce qui n'est pas pour nous déplaire....

Leid nu, bid ik u, uit die karakterizeering niet af, dat de dichtkunst van Hannon iets als cabaret-kunst zou zijn: de eerste der Brusselsche revuedichters, die Hannon was, uit een tijd dat de revue nog iets beters kon zijn dan eene gelegenheid tot grove onbetamelijkheid en het uitkleeden van arme, leelijke vrouwen; de kroniekschrijver-op-rijm, die hij verder de laatste jaren in een Brusselsch blad, naar voorbeeld van een Raoul Ponchon, was geworden, onder den geestigen schuilnaam van 'Hannonyme': zij stonden achter bij den verskunstenaar, die 'la Toison de Phryné' had gedicht en als meester noemde een Théodore de Banville, die zich over zulken leerling

niet zou hebben geschaamd. De dagelijksche taak, de nood tot leven, hoe dan ook vol blijden moed gedragen: zij lieten Hannon niet altijd, en zelfs niet dan bij zeldzaamheid toe, zulk een leerling, zulk een dichter, ik zei haast zulk een meester te wezen. Deze journalist - dit was hij dan toch in hoofdzaak - bleef dan ook voor de meesten een dilettant. Maar dan toch een dilettant van hoogere orde. Wie heeft daar eens den dilettant gedefinieerd: ‘un laissé pour compte du talent’? Misschien ik-zelf wel. Maar is de bepaling juist, dan is Hannon zeer zeker geen dilettant meer. Ook niet als schilder. Want hij was ook schilder: een aquarellist vol ernst en niet zonder forschheid, met diep schildersgevoel, doordrongen van schilders-aesthetiek, wat niet dikwijls het geval is met literatoren, die het ook eens met verf willen probeeren, zelfs niet als zij er even goed in slagen als met Hannon het geval was....

Het is op een schilderijen-tentoonstelling, dat ik hem voor het laatst heb ontmoet: hij had het gele, vertrokken gelaat gekregen der rheumatieklijders: onder de borstelige brauwen toonde hij den blik ervan, als van een zieken hond; zijne gestalte boog door op den stok: deze man was gebroken. - Het is ook op een schilderijententoonstelling, dat ik zijn dood vernam: midden in de zaal van het tegenwoordige armzalige ‘Salon du Printemps’ stond zijn, zeer schoon, borstbeeld door Lagae: dáár zag ik voor het laatst die schalksche blikken, dien korten opsnuivenden neus, dien vlokkigen baard, als van een zeer modernen faun, wiens zinnelijkheid twintigst'eeuwsch vergeestelijkt en veroolijkt was. En helaas, dat borstbeeld was met rouw omkript....

- Het is niet zooveel langer geleden, dat ik ook voor het laatst Raoul Warocqué, liberaal lid en quaestor der Kamer van Volksvertegenwoordigers, ontmoeten zou. Mijne verbazing was nog veel grooter. Warocqué, de groot-industrieel, de gastheer van Mariemont, waar hij tevens burgemeester van was, één der allerrijkste menschen van het land, was ook gewichtig wat zijn lichaam betreft: hij was ongetwijfeld het dikste parlementslid van België, in zooverre dat men hem in de Kamer een plaats had moeten inruimen op den hoek van een bank, om hem in zijne bewegingen niet te belemmeren. Die bewegingen waren echter verwonderlijk vlug en haast scherp: er was in dezen nog jongen man een groote levendigheid, die de uiting was van eene buitengewone intelligentie. Geen rijke zal misschien zijn geld zoo goed gebruikt hebben als hij: het ontzag dat hij erdoor genoot, werd nooit zoo doelmatig aangewend. Laten dezen onder mijne lezers, die willen weten wat Warocqué voor het Kasteel van Mariemont, één der prachtigste van België, gedaan heeft, het vragen aan mijn vriend Louis Piérard, den naar Holland uitgeweken wallonisanten Waal, die het beter kent dan ik en er lyrische bladzijden aan gewijd heeft, hij die weet dat liefde voor het kleine plekje geboortegrond, voor het verleden en voor het heden en voor de toekomst ervan, de grondslag is en de eerste reden van de liefde voor het grootere Vaderland, waar men aldus den algemeenen, den gemeenschappelijken nood te beter van begrijpen en mede-lijden leert. Warocqué heeft het slot van Mariemont niet alleen met de meeste zorg en het zuiverste inzicht laten restaureeren: hij had er een eersterangs-museum van gemaakt; voor den ingang er van prijkten, tusschen ander belangrijk

beeldhouwwerk, Rodin's ‘Bourgeois de Calais’: voor kunstminnaars zegt dit reeds genoeg. - De grond van Mariemont verborg schatten van Gallo-Romeinsche antiquiteiten: het is weer eene eer van Warocqué, ze te hebben ontdekt en verzameld; niet echter voor hem alleen: hij schonk ze aan de openbare massa of stond ze in bruikleen af, en droeg aldus tot de volksontwikkeling bij. Die volksontwikkeling vond echter haar grootsten steun bij den industrieel en het Kamerlid. In beide hoedanigheden was hij in den socialen strijd der vijf-en-twintig laatste jaren ten nauwste gemengd, en het is misschien de schoonste lof, van hem te getuigen, dat deze groot-kapitalist nooit geaarzeld heeft, zijne eigen belangen over het hoofd te zien voor de nooden van het volk, en de eischen ervan te bepleiten, telkens als zij vereenigbaar waren met goede industrieele oeconomie. - Uit dit alles kunt gij leeren, dat Raoul Warocqué een man was van gewichtige veelzijdigheid en van veelzijdig gewicht. Behalve dan nog het lichamelijke. Helaas, dien laatsten keer bleef daar maar heel weinig van over. Ik zag hem uit zijn rijtuig stappen vóór een bankhuis: verbluffend-mager geworden, citroen-geel het gevlekte gezicht, waar zwarter aan geteekend stond het sikje, dat hij langer was gaan dragen en dat aldus de fletsche magerheid van het gelaat vol zakken en kuilen vermeerderde. Zijn blik, vroeger wat stuursch achter de brilglazen (het was zijne eenige ‘morgue’), was zachter geworden, en als het ware bleeker. Zijn ingevallen gestalte had in den gang alle assurantie verloren: Warocqué verscheen mij ineens als een oud man. - Toen ik kort daarop zijn dood vernam, heeft het mij pijn gedaan, maar niet verwonderd....

- En nu, vèr van ons, Royer. En ditmaal is het de brutale stomp in het hart: deze, de jongste der drie, zoo jong nog, dat men waarlijk nog aan geen leeftijd denkt. Een figuur trouwens geheel van levenszin, van kracht en van drift, van geest tevens en van vinnigheid, met die schoone eigenschap der werkelijke jeugd, dat bij haar alle gedachte doorsidderd is van levend bloed en werkende zenuwen, en dat de vluchtigste indruk rechtstreeks vermag te groeien tot het denkbeeld dat als schakel der gedachte de eigen plaats onmiddellijk vindt en inneemt. Dit maakte van den vurigen, maar gewiksten, den meesleependen maar gedocumenteerden Royer een eerste-rangs debater, die niet alleen te overrompelen: die te overtuigen wist. Na Vandervelde, luisterde men gaarne naar hem, vooral in zaken als onderwijs, waar zijne bevoegdheid, hoe dan ook natuurlijk partijdig, algemeen erkend werd. Aldus rees het gezag van Royer, ook buiten zijne, de socialistische partij, en boven de partijen uit. Ongetwijfeld zou hij het definitief bevestigd hebben in de Belgische Kamer van na den oorlog, waar de engere partijbelangen zullen geofferd worden aan die van het geheele Vaderland, zoodat ons veel kleingeestigheid zal zijn gespaard, en het talent van ieder naar de juiste waarde en zonder bijgedachte zal kunnen gewaardeerd. - Helaas, Royer zal er niet meer zijn, op het oogenblik dat men zijn blijde geestdrift ten bate van ' t gemeene best had kunnen gebruiken!....

De oorlog duurt nu haast twee jaar: hij heeft ons niet alleen de bloem der Belgische jeugd gekost, hij heeft ons de besten uit de wereld van kunst en politiek, dat engere wereldje dat voor ons terecht dé wereld is, vermits zij het hart en de geest is, van het land ontroofd.

En wij weten dat de oorlog nog niet gedaan is; en wij huiveren bij de gedachte aan al dezen, die nog vallen zullen.....

N.R.C., 23 Mei 1916.

Memoranda
XL

Brussel, 20 Mei.

Wij krijgen weer iets nieuws, dat werkelijk alleraardigst is: van één Juni af worden onze posttarieven verhoogd. Om een brief te verzenden, zullen wij er een zegel van tien, plus een zegel van vijf centimes moeten opplakken; terwijl een postkaart ons helaas op acht centimes zal komen te staan.

Meen echter niet dat wij daarom in zak en asch gaan zitten: zooals ik u zei, vinden wij dat alleraardigst; was het niet dat wij niet onwelvoeglijk willen worden, wij zouden het uitproesten van pret; deze nieuwe vermeerdering van onze ellende, zij brengt ons in een soort extase van komischen aard: het doet ons werkelijk deugd, de posttarieven aldus te zien stijgen!

Als ik zeg: wij, dan moet gij dit natuurlijk vertalen door: de vijf millioen en half Belgen van het bezet gebied. Iedereen heeft neiging, de wereld te beperken tot den kring van zijne betrekkingen, - als hij ze dan nog niet verkleint tot zijn eigen individu. Ik zeg dan ook: wij; en ik bedoel ermee een bepaalde reeks Brusselaars, waar ik mij trouwens zorgvuldig en bescheidenlijk van uitzonder, waar ik echter mee omga omdat zij behooren tot de beste, de verstandigste, de meest-ontwikkelden van mijne stadsgenooten. Denk overigens niet dat zij maar een handvolletje zijn: hun aantal is niet onaanzienlijk; zij vormen niet eens een vaste, wel-omschreven groep met bepaalde statuten; men vindt ze overal, en zelfs waar men ze het minst verwachten zou: geen samenzweerderij,

zelfs geen afspraak, - gevolg alleen van eene natuurlijke geestesgesteldheid, door de omstandigheden bepaald, en waar een tijd lang heel Brussel deelachtig in geweest is.

Die menschen nu lachen zich om de verhooging der posttarieven een onesthetischen, maar des te beter gemeenden bochel, heel eenvoudig omdat zij sedert 20 Augustus 1914, onzaliger gedachtenis, van alle briefwisseling per post hebben afgezien. - In den aanvang was dat goed te verklaren: men zond geen brieven meer,.... omdat de post stop gesteld was: anderhalve maand bleven wij onder meer andere van de geneuchte gespeend, een brief in de bus te gooien, met de zoete illusie dat hij enkele uren nadien zijne bestemming bereiken zou. Zeker voortaan, dat dit niet meer kon, besloten wij zélf onze boodschappen te gaan doen, hetgeen hygiënisch is, en goedkoop voor wie graag loopt. Toen de post weer te onzer beschikking gesteld werd, waren wij hem dan ook zoogoed als ontwend. De barokke maatregelen, die ons aanvankelijk dwongen zelf onze brieven te gaan afgeven en te gaan afhalen in het hoofdbureel, en verder het feit dat wij alleen open correspondentie mochten verzenden, deden er veel toe, dat wij volhardden in ons besluit, de Duitsche post ongebruikt te laten.

Later werd de dienst veel beter: het belette niet dat de meesten, voor zoover zij er buiten konden, bleven weigeren, de Duitsche Staatskist te stijven met hunne penningen. Zij schreven, eenvoudig, niet meer, zelfs niet als ons voor Brussel het brievengeheim verzekerd werd. - Brieven-schrijven is een sport: velen, die nauwelijks schrijven kunnen, leggen er zich met hartstocht op toe,

terwijl beroeps-letterkundigen, die ik ken, het niet dan gedwongen, en dan nog meest zeer onhandig doen.... Van die sport hebben wij nu afgezien: ik ben overtuigd dat men het in de verkeerstatistieken, zoo die bestaan, moet hebben opgemerkt.

Of men dan de tarieven ja dan niet verhoogt: wat zouden wij er om geven? Het gebeurt buiten ons om; wij zullen er nooit iets van merken; niemand zal rijker worden op de postzegels die wij aankoopen, - of liever, niet aankoopen....

21 Mei.

Wij krijgen weer maar eens nieuwe formulieren thuis: ditmaal wil men weten of wij ons toeleggen op de hoenderenteelt; hoeveel wij op datum van 1 Juni aan koppen pluimvee tellen. Gelukkig niet om ze ons te komen afnemen. Integendeel: men is voorkomend genoeg om in de gemeentemagazijnen eene zekere hoeveelheid voedsel voor die kippen beschikbaar te houden; nog vóór Berlijn krijgen wij vermoedelijk een kippenkaart; wij mogen ons voor gezegend houden door deze nieuwe zorg waar het gemeentebestuur blijk van geeft voor wat betreft ons dierlijk voedsel.

Het is daar niet toe overgegaan, het gemeentebestuur, zonder de minste aanleiding: de duurte van het vleesch (tien frank) haalde vele Brusselaars tot deze liefhebberij over: het aanfokken van pluimvee, of beter het opleiden daarvan. Men koopt kuikens en zelfs jonge eenden; men verstrekt hun behoorlijke voeding, en na ettelijke maanden verspreiden zij aan uwen disch een aangenamen geur. Daar zijn, weliswaar, gevoelige zielen, die walgen voor dieren, die ze zelf gekweekt hebben en misschien liefgehad. Maar

wie heeft daar gezeid, dat wij boven de sentimentaliteit heen waren, of althans dienden te zijn? En zoo mesten wij kippen, met de vaste bedoeling ze eens te verslinden....

Het eigenlijke uitbroeden van kuikens is dan ook eene ras-zich-uitbreidende en zeer winstgevende industrie geworden. Vóór twee maanden betaalde men voor een kuikentje, zoo pas uit het ei, één frank vijf-en-twintig; nu gaat het reeds één frank vijf-en-zestig; de vraag overtreft aldoor maar meer het aanbod; weldra betalen wij voor het onmondig, pas-geboren kuiken meer dan eertijds voor een volwassen braadkip. Zoodat men goed doet, zich te haasten, wil men er eenig profijt aan hebben....

De duurte van het vleesch en de schaarschte ervan (van de kwaliteit spreek ik niet eens: ze schijnt iederen dag slechter te worden), komt ook ten bate van de vischkoopers. Visch kan men tegenwoordig gemakkelijk koopen. Het spreekt vanzelf, dat ook hij voor meer dan de helft duurder is. Maar hij blijft dan nog altijd goedkooper dan vleesch. Aldus voeden wij ons te Brussel, uit nood, dikwijls met spijzen, die vroeger een weelde waren. En wij zijn er geenszins fierder om geworden....

24 Mei.

Weet gij het al? De Duitschers gaan uit Brussel weg!

En denk nu maar niet dat ik u iets op de mouw wil spelden: ik ga niet eens zoover als de vele Brusselaars die vertellen: de Duitschers ontruimen België; zonder dat wij het wisten is men met vredesonderhandelingen begonnen; gij zult het zien: over een paar weken, op zijn hoogst een paar maanden, is het met den oorlog gedaan!

En inderdaad, ik moet het met eigen oogen vaststellen: overal neemt men de grijze of zwart-wit-roode schildwachthuisjes weg; de deftige en bedaagde landsturmmannen, die er het droefgeestig sieraad van waren, of ter bewaking ervan er uren lang schroomvallig voorbij wandelden, zijn sedert gisterenochtend in het niet verzwonden; groote wagens ziet men voorbij rijden, die met bedoelde hokjes beladen zijn.

Er is erger: men verzekert, en maakt zich boos als men het niet gelooft, dat de Zeppelin-loodsen, die de Duitschers in de omstreken van Brussel hebben, opgebroken worden of het reeds zijn; zij worden zelfs voor een prikje verkocht als brandhout; wie een mooi souvenir van de bezetting wil, kan gemakkelijk zoo'n bergplaats meester worden, en ze opstellen laten in zijn eetzaal.

Maar 't ergste van al: de kazernes loopen, in de beste orde der wereld trouwens, ledig van manschappen, en die manschappen, hoe dan ook zwaar-beladen met allerlei militair en ander tuig, zien er opgetogen uit: zij hebben iets mystieks over zich, dat geen twijfel meer overlaat: deze mannen kennen de bestemming van Europa, en die bestemming is, de eeuwige vrede, waar de azuren hemel door geen wolkje ooit nog wordt gestoord....

Wat het eigenlijk alles te beteekenen heeft, weet ik natuurlijk niet. Te gelooven wat het volk gelooft,.... neen, daar ben ik nog niet aan toe. Het blijft echter een feit: geen schildwachten meer, en talrijke soldaten die met stralend gezicht naar huis trekken, terwijl in hunne vervanging niet is voorzien vóór zij heengingen, zooals gewoonlijk geschiedt. Misschien is zelfs die afbraak der Zeppelin-loodsen geen uitvinding; noch dat een

groot Duitsch warenhuis weldra gesloten wordt; noch dat talrijke, hier-gevestigde Duitsche gezinnen weer willen vertrekken: al gevleugelde geruchten die een halstarrig leven hebben....

- Er gebeurt iets te Brussel.

Maar wát dan toch?....

N.R.C., 10 Juni 1916.

Over volksuithongering

Brussel, 25 Mei.

Meer dan u misschien lief was; meer in elk geval dan ik het had gewenscht; maar ertoe genoopt door de pijnlijkste en blijkbaar de onafwendbaarste der omstandigheden, moest ik u hier herhaald schrijven over de verarming, de physiologische vermindering van ons volk. Niet alleen ging, tengevolge van werkgebrek en oeconomischen achteruitgang, het geld meer en meer ontbreken: de meeste eetwaren worden schaarscher en schaarscher, soms op onbegrijpelijke, soms op helaas al te begrijpelijke wijze; daardoor werden zij ook natuurlijk duurder en duurder, zelfs in eene mate, die niet langer natuurlijk was. Ondervoeding van het volk, op een oogenblik, dat men juist moest kunnen denken aan het aanleggen van reserves van wilskracht, was daar het noodzakelijke gevolg van; uitbreiding der tuberculosis bij volwassenen, van sommige oogziekten bij kinderen, der besmettelijke en endemische ziekten in het algemeen en bij iedereen, waren er onder meer de nasleep van; de nood drong zich op, ten dringendste te zorgen voor de toekomst van het ras, door bijzondere aandacht te wijden aan de jonge moeders uit de volksklasse; zwakke kinderen werden afzonderlijk en doelmatig verpleegd. Aldus trachtte men te redden wat nog te redden was. Helaas, de ondervoeding van het Belgische volk ten gevolge van den oorlog blijft niet te min een feit, dat de toekomstontwikkeling in den weg zal staan en waarvan wij niet dan langzamerhand genezen zullen.

Maar er is niet alleen ondervoeding: er is uithonge-

ring. Er is, dat willekeur en opzet die ondervinding bewerken en bestendigen; die volksarmoede, die lichamelijke waardevermindering van het ras uitbuiten. Hoe dikwijls heb ik u al niet geschreven over prijsverhooging van waren, die door geen enkele natuurlijke wijze te verklaren, laat staan te billijken was! En het ergste van al: de onnatuurlijke redenen waren zoo dikwijls niet na te speuren, dat de gissingen elkander tegenspraken en dat het opnemen, van overheidswege, der voorraden heel dikwijls het tegenovergestelde resultaat opleverde dan men ervan verwachtte. Aan wie de schuld der opdrijverij van de prijzen? Wie zijn de ware schuldigen in de moedwillige volksverarming, in de uithongering van dezen, die juist het best tegen totalen ondergang dienden beschermd, aangezien zij er het slechtst tegen gewapend zijn? Ik beschik over sommige gegevens, waarvan ik weet, dat zij absoluut betrouwbaar zijn, en die op zulke vraagstukken, op enkele althans, een eigenaardig licht werpen. Zonder mij te moeten verlaten op veronderstellingen of vage aanwijzing, kan ik u een en ander mededeelen over de wijze, waarop de, reeds zoozeer getroffen, Belgische bevolking door sommige Belgen geëxploiteerd wordt. Om de zekerheid mijner informatie durf ik het vraagstuk in enkele zijner zijden weer maar eens aan: velen mogen erdoor gesticht zijn. Daar is dan in de eerste plaats

De Suikerkwestie

Einde verleden maand nam baron von Bissing, als gouverneur-generaal over het bezette gebied, een nieuw besluit: al de beschikbare suiker zou, te beginnen met 1 Mei, aan

de gemeente-overheden worden overgemaakt, en aan de bevolking a rato van elks recht en behoefte tegen normale prijzen uitgedeeld worden. Sedert enkele dagen hebben wij dan ook weer in de gemeentemagazijnen suiker en zijn wij zeker er ook in de toekomst te vinden, zoolang de voorraad strekt; wij weten tevens, dat hij strekken zal tot einde der campagne 1915-'16, i.e. tot midden-October; er bestaan goede redenen om te gelooven, dat ook na dien tijd de suikerbezorging zonder hinderpalen een normaal verloop zal kunnen nemen; zoodat wij op het gebied: suiker voortaan gerust kunnen zijn: wel zal ons rantsoen wat kleiner zijn dan in vredestijd, maar - het is ons verzekerd, en dat is het allermeeste wat wij in deze benarde tijden wenschen kunnen.

Die gerustheid gunt ons de gelegenheid, met kalmte na te gaan, wat belet kan hebben, dat het onder de bezetting niet altijd zóó is geweest. Iedereen kent de voedingswaarde van suiker, en hoe noodig zij in de menschelijke voeding is, vooral in tijden, waar gebrek geleden wordt aan aardappelen, aan vleesch, aan vetstoffen, aan melk. Iedereen moest dan ook inzien, en in de eerste plaats de producenten, hoe noodig het was in suiker te voorzien: hier lag een nationale plicht te vervullen voor ieder, die in de zaak betrokken kon zijn, zonder dat die plicht trouwens maar de minste opoffering kosten zou. Helaas het is gebleken, dat menigeen in plichtbetrachting tekort is geschoten....

Hoe immers deed zich de zaak voor?

De suikerproductie gaf voor de campagne 1915-16 ongeveer 95,000,000 K.G. Daarvan eischte de Duitsche overheid 40,000,000 K.G. op. Bleven dus voor de burgerbevolking

van het bezette gebied over: 55,000,000 K.G. Die bevolking bedraagt tegenwoordig 5,500,000 inwoners. Het geeft dus 10 K.G. per inwoner. In normalen tijd verbruiken wij 14 K.G. per hoofd: de vermindering was dan ook zoo heel groot niet, althans niet in schijn; wij konden het met onze 10 K.G. doen. Wij werden echter van meet af bedreigd door een eerste gevaar: het suikerverbruik voor industrieele doeleinden; men vertelt het geval van distillateurs, die tegen zeer hoogen prijs siroop opkochten om ze in alkohol om te zetten. Het huiselijk gebruik werd erdoor verminderd: de Duitsche overheid trof dan ook maatregelen en verbood het gebruik van inlandsche suiker in de nijverheid.

Dit niettegenstaande zou de suikerhoeveelheid voldoende, of nagenoeg voldoende zijn geweest, indien men de noodzakelijkheid van systematische en gelijke verdeeling had ingezien en deze verdeeling had bewerkstelligd. Dit had veel minder moeilijkheden meegebracht dan b.v. het geval was met de aardappelen. Suiker is zoo goed als gemonopoliseerd; het door de regeering ingestelde toezicht van den fiscus laat der overheid toe, met stiptheid de bestaande hoeveelheden te kennen, in alle suikerfabrieken, in elke raffineerderij. De suiker kan deze niet verlaten zonder bijzondere machtiging: eerst dienen daartoe de rechten betaald. Dit zou hebben toegelaten, van aanvang af de suikerbevoorrading veel doelmatiger te organiseeren dan het geval was met welke waar ook. Men heeft het niet zoo onmiddellijk gedaan; men heeft zelfs tot het uiterste gewacht vóór men het deed: daar hebben de suikerproducenten en zij, die met hen gelijk gesteld kunnen worden, gebruik van gemaakt; in de plaats der algemeene hebben

zij hunne eigen belangen verzorgd; daar ligt de oorsprong van alle wantoestanden.

De suikerproducenten hebben naast zich makelaars, die weinig talrijk zijn en in gewonen tijd tusschen den fabrikant en den raffineerder, en anderdeels den verkooper, den handelaar staan. De taak van deze makelaars, indien zij hun vaderlandschen plicht hadden begrepen, had heel eenvoudig kunnen zijn: zij waren aangewezen voor de verdeeling, a rato, der beschikbare hoeveelheid, onder de voortverkoopers en naar dezer gewone behoeften, en konden zoo noodig een gelijkmatige vermindering instellen, zoodat niemand schade, dan gelijk verdeeld, geleden zou hebben.

De prijzen, die wij voor kort voor suiker betaalden, bewijzen, dat daar maar heel weinig van gekomen is. De normale prijs der suiker werd bij officieel besluit voor de tegenwoordige campagne als volgt vastgesteld: gecristalliseerde suiker aan de fabriek de 100 K.G. 45 fr., voor den zak 2.50 fr., voor de Zentrale 1 fr., accijnsrechten 20 fr., samen 68.50 fr.; courtage (5 pct. ad valorem) 3.42 fr., verzendingskosten 1 fr., winst van den kleinhandelaar 10 fr., totaal 82.92 fr.

Eén kilo suiker moest dus normaal kosten 0.83 fr.; zij kostte tot voor kort 1.50 fr., 2 fr., ja, tot 3 fr. toe! En ga nu maar de kruideniers niet verdenken: de meesten hadden niet den minsten voorraad; enkelen weliswaar maakten gebruik van de hoeveelheden en hebben er nog steeds, die zij bezaten om den verkoop ervan, natuurlijk tegen de hoogste prijzen, afhankelijk te maken van het koopen van andere waren. De groenteverkoopers waren hen hierin voorgegaan: wilde men aardappelen hebben, dan moest men ook, meest dure, groente erbij nemen; hetzelfde

nu voor de suiker: men kreeg er gene, zonder er b.v. koffie bij te koopen à tien francs den kilo! Zelfs de groote verbruikscoöperatieven waren niet meer dan onvoldoende bij machte, hunne klanten te gerieven: de Samenwerkende Maatschappij 'Het Volkshuis' ontving sedert November voor hare 46 bijhuizen slechts 27,000 K.G., terwijl zij er ongeveer 125,000 had moeten ontvangen. Waar bleven de overige 100,000 K.G., waarvan men immers wist, dat zij bestonden? Het antwoord is gemakkelijk: bij de speculateurs!

In de wintermaanden heeft hier groote, zij het schijnbare, schaarschte aan suiker geheerscht. Het belette echter niet, dat al, die er den hoogen prijs, welke ervoor gesteld was, betalen kon, voorraden vermocht te bemachtigen van vijftig, honderd, en méér kilo's. Ik weet van eene stapelplaats, waar duizenden kilo's lagen, die de makelaar er zorgvuldig bewaarde, tot hij nog wat duurder verkoopen kon.... natuurlijk op valsche factuur. En nochtans won die makelaar eene reeds hoogere courtage dan in normalen tijd: 5 pct., zooals ik zei, terwijl hij zich vroeger tevreden stellen moest met 0.25 fr. per zak, zoodat een zak suiker van plus minus 8 fr., inplaats van 0.25 fr., thans 4 fr. opbrengt. Slechts gegoeden dus konden suiker koopen en.... ophopen. Niets immers belette hun daarenboven in de gemeentemagazijnen hun deel te gaan eischen, zoo daar suiker voorhanden was. En wie waren de slachtoffers? Dezen, die physiologisch aan suiker de meeste behoefte hadden....

Moeilijk te bewijzen valt dat niet. Hoe immers komen zij aan suiker? Wij hebben gezien, dat de kruideniers er geen hebben, tenzij bij zeldzaamheid, en dan weleens

bovenmatig duur. Rechtstreeks bij den, terecht achterdochtigen, makelaar koopen, gaat niet aan, zelfs niet in groep. Blijft dan alleen het gemeentemagazijn. Welnu, weet gij hoeveel suiker de gezamenlijke gemeentemagazijnen van Gross-Brussel in vijf maanden tijd hebben kunnen bemachtigen? 780,000 K.G., hetgeen uitmaakt: tweehonderd grammen per maand en per inwoner! Waar die schaarschte aan toe te schrijven? De gemeentemagazijnen koopen natuurlijk niet dan tegen den officieel-gestelden prijs; zij zijn dus slechte klanten; men verkoopt niet aan zoo'n volk dan nood gedwongen en uit vrees voor hoogere tusschenkomst....

Het is nog niet al: de producenten hadden zich de laatste maanden ontfermd over de verbruikers: zij stelden voor sommige categorieën burgers, het genus ambtenaar n.l., zekere hoeveelheden suiker ter beschikking, tien à vijf-en-twintig kilo, tegen den normalen prijs, maar vermeerderd met de tien centiemen, die den voortverkooper toekomen. Aldus wordt alweer een privilegie ingesteld ten voordeele van menschen, die er heel goed buiten konden; maar tevens wordt er de kleinhandel eenvoudig mee vermoord. Terwijl aldus weer belangrijke hoeveelheden aan het gemeen worden onttrokken....

Dat aan zoo'n onrechtvaardigen en voor den volkswelstand gevaarlijken toestand een einde moest komen, heeft het General-Gouvernement begrepen: ik zei u op welke wijze er een einde aan gebracht werd. Het is zeker jammer, in beginsel althans, dat de vrije handel erdoor lijdt: er bestond echter geen ander middel om de speculatie tegen te gaan en verder onmogelijk te maken. In tijden, als die wij beleven, dient in de eerste plaats gezorgd, niet

voor den eenling, maar voor het geheele volk, en in de eerste plaats voor de meest-behoeftigen....

Deze maand krijgen wij reeds zeshonderd gram per hoofd. De volgende maanden zal de hoeveelheid grooter zijn. En ziedaar eene hoofdvraag van onze volksvoeding in het klare getrokken, - voor enkele maanden althans. Hoe zal het met de campagne 1916-17 gesteld zijn? Daar staat nog niets bepaalds van vast, voor zoover men weet. Maar wat er voorbereid wordt, zal ik u in een volgenden brief kunnen mededeelen.

N.R.C., 28 Mei 1916.

Over volksuithongering
De suikerkwestie
II

Brussel, 29 Mei.

Na u in mijn vorig schrijven aangetoond te hebben wat gedaan was geworden om de suikerbevoorrading te regelen voor den overigen duur der campagne 1915-16, zóó, dat ieder een gelijk deel in wat nog overblijft zal krijgen, vroeg ik wat men had beslist voor het volgende suikerjaar. Gij weet reeds dat ik u een bepaald en afdoend antwoord schuldig zal blijven, - zoo goed, trouwens, als al wie ge daarover raadplegen zoudt. Niet omdat uwe nieuwsgierigheid misplaatst is, maar omdat, geloof ik, nog geen definitieve beslissing is gevallen. Ik kan intusschen de verwachting eenigszins korten met de voorspelling dat, zoo de jongste uitdeeling, die ieders portie voor de maand April moest beteekenen, ons vierhonderd grammen per hoofd heeft bezorgd, de volgende uitdeeling, deze voor Mei, zeshonderd grammen zal bedragen, en dat men ons, naar het schijnt, voor Juni daarenboven vijf kilogrammen per gezin verstrekken zal, tot het maken van confitures. Deze laatste mededeeling is niet voorbarig: er zal, naar ik uit goede bron verneem, het noodige gedaan worden om te beletten, dat het zoo gewenschte buitenkansje ons ontgaat.

Dit alles is, voor het oogenblik, zeer geruststellend; en wij zijn het zoo gewoon geworden, alleen nog van en voor het oogenblik-zelve te leven, als echte armen, die wij zijn, dat wij ons daarmede tevreden zouden stellen.

Dat dit echter voor ons het allergrootste gevaar zou

zijn, hebben gelukkig klaarziende geesten, die hebben nagegaan, wat de mogelijkheid van het vasthouden der voorraden suiker beteekent en tengevolge heeft, ingezien.

Zoo danken wij aan Senator Emile Vinck een verslag over het vraagstuk, dat, voor zoover ik weet, nog geen officiëele sanctie van het Duitsche beheer ontvangen heeft, maar geheel uitgaat in de lijn van de nu onlangs voor de loopende campagne getroffen maatregelen, zoodat het dan ook maar heel logisch ware, het aan te nemen en de besluitselen ervan toe te passen.

Hoe doet de zaak zich voor de campagne 1916-17 vóór, voor zoover daar reeds iets over gezegd kan worden?

Men schat de opbrengst van die campagne op 110.000.000 K.G. voor de zeven bezette provincies, het etappengebied dus niet inbegrepen. Zooals ik u in mijn vorigen brief schreef, bracht 1915-16 aan bruto-suiker 95.000.000 K.G. op. Er komt dus een vermoedelijke vermeerdering van 15.000.000 K.G. Anderdeels heeft het Duitsch bestuur verleden jaar 40.000.000 K.G. opgeëischt; onlangs echter heeft het General-Gouvernement het besluit genomen, allen uitvoer, alle opeisching, allen aankoop voor de bezettingstroepen van elke inlandsche voedingswaar te verbieden. Dus ook van suiker. Daar nu voorloopig geen reden bestaat om te meenen, dat deze maatregel zal ingetrokken worden vóór met de verdeeling van den nieuwen suikervoorraad begonnen wordt (tegen midden-October dus), kunnen wij het er voor houden, dat de 40.000.000 K.G., verleden jaar opgeëischt, dit jaar voor de Belgische bevolking zullen behouden blijven, en wij aldus onze volle opbrengst zullen genieten.

Deze voorraad is ruim voldoende voor het normale gebruik van ons volk, welk gebruik, zooals gij reeds weet,

veertien kilo per hoofd en per jaar bedraagt. Hij zal ons vermoedelijk toelaten, af te zien van den invoer der 12.000.000 K.G., die wij dit jaar voor nijverheidsdoeleinden uit Holland moesten betrekken.

Deze gunstige toestand moet ons echter niet verleiden tot al te groote gerustheid; hij moet ons vooral niet doen verlangen naar de verkoopsvoorwaarden van vóór den oorlog; normale opbrengst brengt niet gedwongen normale exploitatie mee. Ziehier waarom.

Men dient eerst en vooral rekening te houden met den prijs. Daar is in de eerste plaats af te rekenen met de prijsverhooging der suikerbieten. Van 35 fr., is deze tot 55 fr. gestegen. Dit heeft natuurlijk een eersten weerslag op den suikerprijs, te meer, omdat men moet aannemen, dat het suikergehalte van 1000 K.G. bieten, vroeger 150 à 160 K.G., ditmaal om allerlei redenen vermoedelijk niet meer bedragen zal dan 130 K.G., hetgeen den suikerprijs vermeerdert met 15,33 fr. de honderd kilo, en den prijs der gecristalliseerde suiker van 45 op 60,33 fr. brengt. Daaraan dienen toegevoegd de 20 fr. rechten, zoodat de prijs al 80,33 fr. wordt. Ik heb u in mijn vorigen brief verteld, dat de courtage van 25 centimes per baal op 5 pct. ad valorem was gebracht, i.e. 4,01 fr. op de 100 K.G., ad 80,33 fr. hetgeen den prijs per 100 kilo opvoert tot 84,34 fr. De kleinhandelaar heeft daarenboven recht op 10 centimes winst: onze suiker zal ons dus 95 centimes het kilo kosten, wat twaalf centimes meer is dan tegenwoordig.

Weliswaar kunnen de twee laatste prijsopdrijvende posten geheel worden afgeschaft, en het zijn de fabrikanten zelf, die ons daar het middel van aan de hand doen: immers

zijn zij, zooals gemeld, rechtstreeks hun productie aan den verbruiker gaan verkoopen, zonder tusschenkomst der makelaars; aldus werden de courtagekosten ingespaard. Nog steeds heffen zij hierbij de winst, die aan den kleinhandelaar toekomt; maar een paar regels reglement kon aan die wederrechtelijke handeling een einde stellen. Aldus zou den verbruiker de suiker aan 85,33 fr.(95,33 fr. geraffineerd) komen te staan: de tegenwoordige prijs dus, op weinig na. Op ééne groote voorwaarde echter: dat wij aan speculatie ontsnappen. Want, gesteld dat wij aan de exploitanten van tegenwoordig, de makelaars nl., ontsnappen door het generaliseren van rechtstreekschen verkoop van producent aan verbruiker, niets zal den fabrikant beletten, naar willekeur de middeltjes aan te wenden van die makelaars; hetgeen natuurlijk en zoo mogelijk afdoend, dient vermeden.

Daar heeft senator Vinck dan ook het volgende op gevonden: alle suiker, in welken toestand ook, wordt van meet af en zonder tusschenpersoon opgekocht door eene centrale organisatie, hetzij het Nationale Comité, hetzij een centraalbureau, de gemeentemagazijnen, of verder elk ander organisme dat voor de fabrikanten eenerzijds, voor de verbruikers anderdeels alle mogelijke waarborgen oplevert, zoo financieel voor de eersten, als in zake rechtmatige verdeeling voor de anderen. Om alle ophoopen en vasthouden te beletten, wordt de suikerkaart ingevoerd. Daar de geheele voorraad zal zijn opgekocht en men zich alleen in vastgestelde magazijnen van suiker zal kunnen voorzien, is alle bedrog uitgesloten.

Financieel worden de operaties zeer eenvoudig: men zou betalen bij maandelijksche afkorting, zoodat de op-

brengst der eene maand de schuld der volgende dekt. De fiscus eischt slechts na twee maand betaling der verschuldigde rechten: deze zouden dus ook reeds door het publiek zijn opgebracht tegen den vervaldag.

Het voorgestelde centraalorganisme zou niet alleen de suiker voor de dagelijksche mondbehoeften opkoopen: ook de suiker, bestemd voor nijverheidsgebruik, zou onder haar bevoegdheid vallen. Dit geheel in het voordeel van die nijverheid. Wij hebben immers gezien, dat men verleden jaar gedwongen is geweest, gebruik van inlandsche suiker voor nijverheidsdoeleinden te verbieden. De fabrikanten hebben zich dan ook suiker moeten aanschaffen in Holland, - natuurlijk aan prijzen die het normale cijfer ver te boven gingen. Nu nog kunnen zij geen suiker krijgen dan ad 185 fr. de 100 K.G. Het spreekt vanzelf, dat de verbruiker daar in de eerste plaats den last van te dragen kreeg, en dat anderdeels de productie er onder leed, tot schade van de werkkrachten, anders al ruim genoeg getroffen. - Dit jaar, wij zagen het, zal de eigen, Belgische voortbrengst groot genoeg zijn, en niet alleen allen invoer onnoodig te maken, maar om de nijverheid, naar dezer behoeften, van inlandsche suiker ruimschoots te voorzien tegen normale prijzen.

Aldus zou de suikerkwestie eene volledige oplossing vinden, die geheel overeenstemt met de tegenwoordige nooden. Het nieuwe ervan kan sommigen afschrikken: de heerschende toestanden hebben echter al zooveel nieuws noodzakelijk gemaakt, waar wij thans dankbaar voor zijn! Ik toonde aan, dat het voorstel des heeren Vinck in de lijn ligt van de voor de tegenwoordige campagne getroffen maatregelen: er bestaat dan ook maar weinig twijfel, of men

zal het aannemen, na beraadslaging, natuurlijk, met de producenten, die bij de regeling trouwens geen schade lijden kunnen. Alleen de uithongeraars van hun eigen landgenooten verliezen erbij: dat men hun den kop in kan drukken is echter maar heel gelukkig!.....

N.R.C., 2 Juni 1916.

Memoranda
XLI

Brussel 25 Mei.

Met de redenen en voorwendsels tot uitspanning en vermaak (er zijn menschen die er blijkbaar niet buiten kunnen), groeit het getal der gelegenheden ertoe aan. Nieuwe kinema's gaan open; schouwburgen, waar revue's en operettes en zelfs ernstige werken worden vertoond, worden dag aan dag talrijker. Als verontschuldiging - want het gebeurt dat zij zich verontschuldigen, waar zij heel goed het abnormale van hun bestaan, en van hun ontstaan vooral, gevoelen, - als verontschuldiging voeren deze oorden des pleiziers aan, dat een acteur ook een mensch is, met evenveel rechten op leven als elk ander mensch. Dat de schouwburgen er echter niet alleen zijn voor de tooneelspelers, bewijzen iederen avond de talrijke bezoekers, - zonder dewelke trouwens het voornoemde levensrecht het niet verder zou brengen dan onvruchtbare theorie. Het dient nochtans gezegd dat de Brusselaar - zelf niet dan bij zeldzaamheid uitgaat. Wie iederen avond de schouwburgen bevolken, zijn, behalve de bende fêtards, die niet tot inkeer bij machte zijn, vooral de kooplui uit de provincie die elke week of om de veertien dagen een paar dagen in de hoofdstad doorbrengen, waar voor hen veel geld te verdienen valt (Brussel heeft nooit veel voor zich-zelf geproduceerd), en die niet goed weten hoe de lange avonden, te Brussel al niet veel vermakelijker dan in de mindere steden, door te brengen. Voor dezen zijn de oude en nieuwe schouwburgen een welkome gelegenheid tot het dooden der lange avonduren. En daar het leven in de provincie door-

gaans nog heel wat minder prettig is dan in Brussel, waar het nochtans reeds vervelend genoeg is, kan men het dezen lieden niet kwalijk nemen, een onschuldig vermaak te zoeken, dat doorgaans naar hunne maat is.

Bij al die theaters, ernstige en dartele, missen wij een opera. Wel was er eene gelegenheid tot het hooren van operamuziek, voor wie daar van houden. Men voerde er echter niets dan fragmenten uit. Thans hebben wij echter een echt en volledig gezelschap, dat geheele werken uitvoert in passende décors, bij een degelijk orkest, in eene zaal die er wel niet voor gebouwd is, waar de akoestiek niet onberispelijk is, maar die met wat goeden wil toch kan voldoen. Men heeft geopend met Gluck's ‘Orphée’: zoo niet eene model-vertooning dan toch eene zeer te waardeeren praestatie; en van bij die eerste vertooning af is dit gebleken: die opera was er noodig; de Brusselaar, die niet meer naar theater ging, wil naar de opera komen.

Ik heb mij dikwijls afgevraagd welke de reden is van het voorrecht, dat de muziek op het gesproken tooneel geniet. Van bij de eerste bezettingsdagen ging men naar het concert; voor dezen die ook hiertegen bezwaren hadden werden gewijde concerten in kerken ingericht, die nog steeds zonder ophouden plaats hebben. Muziek: dat mocht dus; neen: men had er een wezenlijke behoefte aan. De schouwburg echter, ook waar men er niet dan even deftige als onschuldige draken opvoerde, was en bleef in den ban. Ziedaar een psychologisch verschijnsel, dat den geschiedschrijver der zeden onder oorlog-bezetting niet mag ontgaan.

Weshalve ik het hier aanteeken.

27 Mei.

Alle baten helpen, zei de muis, en.... de rest van het spreekwoord kent gij. De Duitschers van Brussel beoefenen muizen philosophie: ‘il n'y a pas de petites économies’, zeggen zij den Franschman na (ze halen dolgraag Fransch aan!) en zij bewijzen het.

Bij voorbeeld: Gij weet dat het hooitijd is; ik bedoel: gij weet het, omdat gij een kalender rijk zijt, of omdat uw melkboer het u gezeid heeft. Want in stad merkt men zooiets niet. Brussel is een stad, een groote stad zelfs, en eene doorgaans goed-verzorgde stad. Er zijn te Brussel tallooze squares en andere begraasde oorden; maar die worden natuurlijk even glad en zuiver gehouden als de kin van een stam-bewust Engelschman: zij worden angstvallig geschoren, het gras wordt er nooit langer dan enkele centimeters, zoodat men daar nooit, dan felhyperbolisch, van hooi kan spreken.

Tot op het oogenblik dat de Duitscher kwam, neen: dat de Duitscher bléét. Aan het stadstoilet hebben de Duitschers niets te zeggen. Maar er zijn sommige oorden waar zij zich het uitsluitende vruchtgebruik van verzekerd hebben, zoo, b.v., het Brusselsche stadspark. Nu dient te hunner eer gezegd, dat de Duitschers doorgaans zorg dragen voor de gelegenheden die zij bezetten. In den aanvang was dat niet heelemaal zoo; nu zij er echter in permanentie vertoeven geven zij blijk van germaansche zindelijkheid, wat ons Belgen, een troost is. Het stadspark werd echter door hen in een toestand gebracht en gelaten, die vele strenge blikken van afkeuring te verduren kreeg: de Brusselaar, die op zijne mooie Warande fier is, zag er zich niet alleen uitgesloten: hij moest gedoogen dat

er stallingen gebouwd werden in de mooiste allee, dat men er garages optimmerde, dat de perken een manège werden voor dartele paarden. - Hij zou er zich, bij lengte van tijd bij neer hebben gelegd (zelfs aan smart went men), was het in de laatste weken niet wat al te buitensporig geworden. - 'Het park laat zijn haar staan, gelijk de artisten!', spotten de ketjes; en inderdaad, de oplettende en afkeurende wandelaar zag het gras van wandelgangen en bowling-greens groeien als de nimmermeer geschoren baard van een troosteloozen weduwnaar.

Tot op het oogenblik dat wij van het verschijnsel de verklaring kregen: eergisteren, en gisteren ook, en vermoedelijk vandaag zelfs, zag men over de zoden, waar rozen en gouden gramineeën wuifden, groote mannen in feldgrijs spanceeren, dragers van groote zeisen, die ze rythmisch bewogen door de grassen, dewelke gekwetst, onthoofd, geveld, hun laatsten en geurigsten adem loosden. Zij gingen, de mannen, in groote regelmatige stappen, en hun breed en blinkend wapen schreef halve cirkels over het gras: telkens viel in halve cirkel de lichte massa der kruiden voor hunne schrijdende voeten (de overige beschrijving laat ik aan uwe overvloedige verbeelding over). Het gras van de stadswarande had zijne bestemming gevonden: het was niet langer meer een weeldegras. In dezen tijd moet ieder maar zien dat hij zich nuttig maakt: het stadsgras was hooi geworden, evenals eerlijk en argeloos boerengras, dat van niets beters weet....

'Alle baten helpen,' meenen de Duitschers met de spreekwoordelijke muis: het Brusselsch park zal eten opgebracht hebben voor wel drie paarden, wel drie dagen lang!

28 Mei.

Ik ken ten minste tien menschen, die met ontgoochelde gezichten loopen. En waarlijk is daar reden toe....

Een dag vier-vijf geleden vertelde ik u dat men zoo goed als overal de schildwachthuisjes met hun inhoud verwijderd had; dat er geen Zeppelin-loodsen meer waren in de omstreken van Brussel; dat men er den aanstaanden uittocht der Duitschers uit besloot, en zelfs met eenige onschuldige vreugde. Er liepen zelfs nog andere geruchten: baron von Bissing voelde zich te Brussel en in het kasteel dat hij te Vilvoorden betrekt, alles behalve veilig: hij had dan ook een slot in pacht genomen in het zeer onzijdige Groot-hertogdom Luxemburg, van waaruit hij ons zou regeeren,.... zoolang dat nog duren zou. Want het sprak vanzelf dat het niet heel lang meer zou wezen...

Vandaag is helaas de ontgoocheling gekomen. De Duitschers zijn van gevoelen veranderd: zij willen ons vooralsnog aan ons pijnlijk lot niet overlaten, en.... blijven. De wagens, die de schildwachthuisjes hadden weggevoerd, hebben ze terug op hunne plaats gebracht. Weer hebben de manschappen ze betrokken, versche manschappen nogal, die het heel wat kunnen uithouden. Ik weet niet of de Zeppelin-loodsen al weer opgetimmerd zijn: het zou mij niet verwonderen dat zij in één nacht weer uit den grond verrezen zijn. Wat generaal-baron von Bissing betreft: men vertelt mij, zonder dat ik de echtheid van het feit controleeren kan, dat hij met den eigenaar van het Vilvoordsche Schloss Trois-Fontaines een nieuw en lang huur-contract heeft aangegaan....

Alles is dus bij het oude. Menschen, die niet gaarne in hunne gewoonten gestoord worden, verademen. De meesten

echter slaken zuchten. Allen hebben nogmaals blijk gegeven van hunne schitterende verbeelding....

Iemand, die altijd angstvallig-juist ingelicht is, fluistert in mijn oor: ‘Weet gij wat het is? Zij hebben eenvoudig aftocht-manoeuvre uitgevoerd!’, en hij glimlacht triumphantelijk.

Nietwaar, dat onze imaginatie weergaloos is?....

30 Mei.

Ik moet bekennen dat de gebeurtenissen ertoe meewerken om ons, Brusselaars, te doen gelooven dat er iets, voor ons belangrijks, aan het gebeuren is. In maanden hadden wij het liefelijk geluid des kanons niet meer gehoord, en, zoudt gij 't gelooven?, ook daar hadden wij ons aan gewend. Als vanavond, tegen zeven uur ongeveer, de vensterramen aan het daveren gaan, plots, van het geluid dat men nimmer meer vergeet. Hevig als onder het beleg van Antwerpen, alleen bedaarder als het ware, met zeldzame regelmatigheid en de precisie van een klok, vernemen wij het: telkens de bons en de wederbons; twee minuten luisterend zwijgen; dan weer, lang niet zoo heel ver, bons en wederbons. Enzoovoort, meer dan een uur lang.

Het was, zoowaar, als eene verademing: er gebeurde dan tóch iets! - Iedereen aan zijn deur, natuurlijk. En de passende commentariën.

‘Ziet gij wel dat men ons iets verzweeg!’, triumpheert de meneer-die-goed-ingelicht-is. En met een venijnigen blik aan mijn adres, smalend: ‘zij zijn zoo geloovenswaard, die Hollandsche bladen!’

Als hij is zoo goed als iedereen overtuigd dat de geallieerden in aantocht zijn. Althans schijnt het hun niet

uitgesloten. - ‘Ah! les gaillards!’, meent iemand, zonder te preciseeren wie aldus zijne goedkeuring wegdraagt....

Iemand interviewt mij: ik ben immers journalist. Ik weet natuurlijk niets meer dan iedereen, ben aleven verwonderd. - ‘Misschien eenvoudig schietoefeningen’, waag ik.

‘Allo, kunnen ze nu nog niet schieten!’, wordt mij spottend toegevoegd. - Intusschen aldoor maar dat bedaarde kanon, dat zich blijkbaar om ons niet bekommert.

En aldus beleven wij weer eens een verrassing: na de grijze eentonigheid die maanden heeft geduurd nu dag op dag haast telkens maar iets nieuws om onze nieuwsgierigheid aan te laven. Maar telkens, ook, natuurlijk, de ontgoocheling....

Helaas wij gevoelen er te beter aan dat de echte, de groote, de eindelijke en beslissende verandering nog lang op zich kan laten wachten!....

31 Mei.

Wij weten wel wat wij zooal moeten denken en gelooven van den eerbied dien de bezetter van een vreemd land aan de grondwet en andere wetten van dat land verschuldigd is: van bij het uitbreken van den oorlog, en zelfs daarvoor, hadden wij, Belgen, evengoed als welk ander volk ook ondervonden hoe precair eene grondwettelijke vrijheid is, b.v., der drukpers, waar de moderne tijd nochtans het fierst op is. Door de eigen regeering verloochend, is het dan ook maar natuurlijk dat de bezetter niet al te gewichtig doet als eene dier vrijheden hem bij het uitoefenen van zijn ambt of anderszins in den weg staat. Men legt er zich bij neer: niet alleen omdat het moet

en weerstand onnoodig is, maar omdat de oorlog soms wel eene apathie ten gevolge heeft, eene verdooving die tevens eene verharding is, dewelke belet dat wij al te lang om de verloren vrijheid tobben zouden. En nochtans: kunnen wij zeggen dat wij aan de krenking onverschillig zijn geworden, ook waar wij er niet persoonlijk onder lijden, en de maatregel geen pijnlijke gevolgen, ook niet voor het algemeene hebben kan? - Neen, wij zijn niet zoo ongevoelig als wij dachten, zelfs niet als het gaat om ideëele rechten, wier schending geen weerslag heeft op ons feitelijk of op ons gemoedsleven. En wij ondervinden het weer vandaag.

Vandaag immers wordt ons officiëel en bij plakbrief de vrijheid tot vergaderen ontnomen; weer dus maar eens een grondwettelijke vrijheid minder. In feite was die vrijheid natuurlijk al heel krank: het spreekt van-zelf dat opruiënde meetings per se uit den kring onzer werkzaamheden gesloten waren. Veilig is men eigenlijk nergens, zelfs niet in den familiekring: er is zoo weinig noodig om u verdacht te maken. Vertelde mij niet dezer dagen een dame, aan wie ik werd voorgesteld, dat zij mij sedert ruim één jaar voor een Duitsch spion hield? Ik weet niet of die dame praatziek is: zoo ja, had haar vergissing mij in een gesloten Belgischen kring een leelijke part kunnen spelen.... Een paar nieuwe maatregelen meer, nog wat engere officiëele beperking van het vergaderingsrecht hebben voor ons dan ook zoo goed als geen feitelijke beteekenis, tenzij vanwege de nieuwe formaliteiten, die ze kan meebrengen. En nochtans.... Nooit misschien heb ik mij zoo pijnlijk gegriefd gevoeld als daareven toen ik het nieuwe besluit over de vrijheid van bijeenkomen las.

Hetgeen natuurlijk niet de minste beteekenis, niet het minste belang oplevert!.....

N.R.C., 12 Juni 1916.

Fr. Stroobant †

De nestor der Belgische schilders is overleden: ruim zeven-en-negentig jaar oud, is François Stroobant, te Brussel geboren in 1819, dezer dagen te Elsene gestorven.

Dat Stroobant sedert jaren niet meer tot het strijdende schilderschap behoorde, is goed te begrijpen: men moet een groote kracht in zich hebben, de eeuwige jeugd van het genie, om zijn tijd te volgen en bij te houden in zijne volle evolutie, meer nog om dien tijd te overheerschen, hem de eigen inzichten te imponeeren. Dat de kunst van Stroobant velen verouderd voorkomt, is natuurlijk, waar zij vasthield aan vormen van voorheen, zonder dat die vormen ooit de uitdrukking geweest zijn van een machtige personaliteit, zonder dat zij absoluut zijn eigendom waren, zonder dat wij in het tijdelijke ervan het merk konden vinden der eeuwigheid. Maar het belet niet dat Stroobant een aanzienlijk schilder is geweest, terecht gewaardeerd toen hij in zijne volle kracht was, ook in het buitenland, en tot bij zijn dood geëerbiedigd.

Schilder vooral van stadszichten, zich daarin tot meesters de oud-Nederlandsche zeventiend'eeuwers kiezend; in den keus zijner onderwerpen een zoeker naar het romantisch pittoreske, schilderde bij Brugge en Dordrecht, Brussel en Heidelberg. Hij ging en werkte langs den Rijn evengoed als in Galicië, verbleef te Krakau, en bracht overal een rijken oogst aan werken mee. Nog trekken deze de aandacht in vele Belgische musea: te Brussel vindt men schilderijen van hem in het Moderne Museum, in het

Koninklijk Paleis, in de Kamer der Volksvertegenwoordigers, in het Kabinet van den burgemeester, in den Kunstkring, waar hij één der stichters, de laatst-levende, van was.

Hij was niet alleen schilder: ook als illustrator was hij eens zeer gezocht: talrijke lithographieën van hem versieren reisverhalen, werken over bouw- en beeldhouwkunst, enz. Hij was ook meewerker aan een aantal geillustreerde tijdschriften.

Eindelijk heeft hij zich ook als paedagoog verdienstelijk gemaakt: reeds in 1865 stichtte hij de school voor teekenen en decoratieve kunsten van Molenbeek, de eerste in dien aard, die tot voorbeeld diende van al de andere, en die hij bestuurde. Als dusdanig heeft hij baanbrekend gewerkt, en met de beste gevolgen.

N.R.C., 24 Juni 1916.

Memoranda
XLII

Brussel, 1 Juni.

Een jong Belgisch ethnograaf, secretaris van het Solvay-instituut te Brussel, de heer Fernand van Langenhove, moet in Zwitserland een boek hebben uitgegeven over het ontstaan van oorlogslegenden. Het boek is niet tot hier doorgedrongen: wij zullen het waarschijnlijk eerst na den oorlog te lezen krijgen. Met des te meer gretigheid zien wij het te gemoet: wij Belgen houden van legenden en vertelsels, misschien juist omdat wij, als alle weinigkultureele volkeren, zulke prachtige uitvinders en omwerkers van dergelijke volksliteratuur zijn. Wij hebben in ons land uitmuntende folkloristen. Voor Vlaanderen alleen kan ik noemen een Alfons de Cock, een Isidoor Teirlinck, een Pol de Mont. Geen enkele trouwens onder ons die aan verzamelen van verhaaltjes en liedjes niet meegedaan heeft: dat bijeenbrengen van bouwstoffen tot de kennis der Vlaamsche traditie is één der belangrijkste zijden, en misschien de vruchtbaarste, der Vlaamsche Beweging geweest.

Na den oorlog zullen de verzamelaars, de ‘zanters’ gelijk Guido Gezelle ze noemde, over de bezetting de handen vol werk hebben. Vele der legenden zullen een historisch-anecdotischen ondergrond hebben. Het kan echter niet anders of ook het fantastische heeft er zijn deel in. En meer nog misschien het familiair-godsdienstige. Ons volk is vroom, maar op vertrouwelijke en gemeenzame wijze: daarvan getuigen de meesterstukken van onze primitieve schilders, waarop Jezuken melkpap eet en van den

donateur een mooien appel krijgt. Onze volksliederen zijn vol dergelijke naïeve vrijheid, en in vele landen zou de kameraadschap, waar het allerheiligste ten onzent mee behandeld wordt, voor erger dan vrijpostigheid doorgaan. - De oorlog, en wat hij schept aan legenden, blijft hierin niet achter. Daar heb ik heden een voorbeeldje van gehoord, dat sommige lieden misschien oneerbiedig zullen vinden. Mij heeft het zoo diep door de echtheid van toon, door de zuiverheid van traditie verrast, dat ik het u, als eene bijdrage tot de volksliteratuur van den oorlog, onvervalscht mede wil deelen. Luistert dan.

'De Paus van Rome begon zekeren dag te vinden, dat de oorlog nu al lang genoeg geduurd had. Wat deed hij? Hij ging naar den Hemel, en wendde zich tot God den Zoon. - 'God de Zoon,' zei hij, 'ik vind dat het nu maar moest gedaan zijn in België: de menschen vallen er als vliegen, en het brengt toch geen aarde aan den dijk. Zoudt gij niet eens naar de wereld terug keeren, om daar een beetje orde in te brengen?'

- 'Gij hebt mij zeker niet goed bezien?' antwoordde Jezus-Christus. 'Ik heb al eens drie-en-dertig jaar op aarde doorgebracht, met het gevolg dat de menschen mij hebben gekruisigd. Ik heb geen lust te herbeginnen: wend u tot den Heiligen Geest: hij is de jongste!'

De paus bij den Heiligen Geest: 'Heiligen Geest,' zei hij, 'vindt gij niet dat het nu al lang genoeg oorlog is in België? Ik heb al geprobeerd om ze te doen ophouden, maar het is al boter aan den galg. Zoudt gij niet eens naar beneden komen en een handje toesteken?'

- 'Wat blieft?' antwoordde de Derde Persoon, 'ik denk er niet aan! Ge weet dat ik geen andere gedaante aanne-

nemen kan dan die van een duif. Maar de duiven mogen niet uitvliegen in België of de Duitschers schieten er op! Ik dank er voor! Spreek er eens over met God den Vader: hij is de oudste, hij!'

De paus bij God den Vader. - 'Ja, Benedictus' zei deze, 'ge hebt, gij, geen ongelijk. Wacht een beetje: ik ga mee!'

En God den Vader gaat bij Sinte Pieter: 'Petrus jongen,' zegt hij, 'leen mij uwen mantel.'

- 'Waarom te doen?' vraagt Petrus, achterdochtig.

- 'Om er mee naar België te gaan,' zegt God de Vader.

- 'Neen-neen!' roept Petrus uit, 'mijn mantel krijgt gij niet: de Duitschers zouden hem in België opeischen! Wilt gij daar naar toe, het is uwe zaak. Maar mijn mantel krijgt gij niet mee!'

Bij dit antwoord dacht God een tijdeken na, en hij vond dat Petrus geen ongelijk had. En hij dacht nog verder na, en zei bij zich-zelf dat hij misschien beter zou doen, naar de aarde niet te gaan: de keizer moest eens komen in zijne afwezigheid, en zijn Heiligen Troon bezetten!... En God zei tot Benedictus: 'Benedictus, ik ga niet mee, jongen: 't is te gevaarlijk!'

En zoo komt het dat geen enkele der Drie Personen in het lot der arme Belgen wil tusschenbeide komen, en daarom duurt de oorlog nog altijd voort....

- Aldus vertellen, in de lange avonden, de Vlaamsche boeren. Waarna ze, met diepe vroomheid, een paternoster bidden voor den vrede....

3 Juni.

Ik heb vandaag een pijnlijke, tevens diep-aandoenlijke

plechtigheid bijgewoond: de huwelijksinzegening van een verminkt soldaat. Zulke huwelijken zijn in den laatsten tijd geen zeldzaamheid: de jongens, ongeschikt voor verderen dienst, en die daardoor weer den vaderlandschen grond mogen betreden, vinden de trouwe meisjes terug die zich door een arm of een been minder niet laten afschrikken. Beter: de geleden verminking wordt wel eens aanleiding tot het aanknoopen van teedere betrekkingen en de wettelijke bezegeling ervan; onze dochters geven er blijk van, dat sentimentaliteit nog geenszins de wereld uit is, wat men ook mocht meenen; en zijn het de dochters niet, dan zijn het de moeders die zich, met al den invloed waar zij over beschikken, een verminderd maar roemvol schoonzoon aanschaffen; want zoo niet meer van onzen, dan is sentimentaliteit in elk geval een kenmerk van háár tijd.

- In hoeverre zulke huwelijken aan te moedigen zijn, moge hier buiten beschouwing blijven. De meeste menschen zien hier alleen het romaneske van, ik beken er ter wettiging niets anders in te vinden. Een geluk dat op een belooning gelijkt eenerzijds, eene opoffering anderdeels die ook iets als vaderlandsliefde wil zijn: of zij in zich de macht der bestendiging hebben die, in het huwelijksleven, het abnormale van een dergelijken echt kan vergeten doen: ik weet het niet. En wil er ook niet verder over redeneeren, - waar ik ieder op aarde, vooral in dezen tijd, gaarne de illusie gun die hem een oogenblik gelukkig kan maken. Opperde ik mogelijke bezwaren, dan alleen om te komen tot vermelding van het feit, dat een Werk zich speciaal bezighoudt met verminkte verloofden, en hun huwelijk bespoedigt en mogelijk maakt door het

schenken van meubelen, linnen, wat weet ik al. Dit ‘Aide au Mariage’ is een nieuwe afdeeling van het comité ‘Aide et apprentissage aux Invalides de la Guerre’: nieuw voedsel voor de weldadigheidskoorts die de Brusselsche burgerij heeft aangegrepen, die wel eens iets anders is dan een ijdelheidsverschijnsel, maar waar de schoone zijde niet minder alle waardeering van verdient. - Of die ‘Aide au Mariage’ het, met het oog op de toekomst van het ras of zelfs maar het geluk, het gezonde en stevige geluk der echtelingen, niet mis heeft, laat ik dus buiten bespreking: ik heb gezien hoe de dames het er van ganscher harte op aanleggen om den jonggehuwden dan toch één dag vreugde te bezorgen, en verder dan toch deze verzekering: een vriendelijk en gezellig thuis. Het was ontroerend te zien hoe ijvervol zij in de kerk haar best deden om het feestelijke van den dag te verhoogen. En zij slaagden er dan ook wel in.

Anders was het huwelijk, zooals ik zei, wel eenigszins pijnlijk, hoe ontroerend ook. Bij vaderlandsche orgelmuziek die stoet, geopend door vier invalides die lastig liepen; waarna onbeholpen witte maagdekens met bloemen; en daarna het bleeke, zorgelijk-schijnende bruidje en de opgetogen, maar op zijn stok zwaar-leunende bruidegom en de heerige getuigen: er was de tragiek in, die de romantici zochten in het abnormale, het wanstaltige. - Misschien ben ik de eenige die het aldus heeft gevoeld? Ik hoop het van harte, want ik word niet gaarne een vreugdestoorder. Moge dit huwelijk dan ook gezegend wezen! Maar ik zal naar geen trouw van verminkten meer gaan zien....

N.R.C., 26 Juni 1916.

XLIII

Brussel, 6 Juni.

Meer en meer, duidelijker en duidelijker, blijkt ons de hond de beste vriend van den mensch te zijn. En om niemand te kort te doen: de kat de beste vriendin van denzelfde....

Geen maand geleden gaf de politie mij gelegenheid het vermoeden uit te spreken dat hondenvleesch reeds op onze tafel had geprijkt, zij het dan ook onder zorgvuldig-verduikende worstgedaante. Nu staat ontegensprekelijk vast, dat voor een aantal onzer medeburgers dit vermoeden een treurige waarheid is, des te minder dubbelzinnig dat de hond geen vermomming, op z'n hoogst nog een pseudoniem aanneemt: hij doet zich voor zooals hij is, al geeft hij om zijn bezoek te melden een valsch visitekaartje af....

Gij moet weten dat sedert ettelijke dagen sommige stadswijken worden afgeloopen door plattelanders met groote, zorgvuldig-toegedekte manden.

Hunne verschijning bezit voor de Brusselsche huisvrouw, vooral deze der voorsteden, niets buitengewoons, vooral niet op sommige tijdstippen des jaars: einde des zomers tot begin van het prille voorjaar. Die boeren zijn anders niet dan de bemiddelaars tusschen de wildstroopers en de koopgrage burgerij, die in gewonen tijd 't onwettelijke der herkomst en van den verkoop, deels uit natuurlijk verzet tegen het gezag, deels eenvoudig vanwege de zeldzaamheid der waar en den matigen prijs ervan, gaarne over het hoofd zien. Die bemiddelaars nu hebben weer, hoe dan ook buiten seizoen, hunne verschijning gedaan: onder het geruite doek der korven boden zij met omzichtigheid, maar verlokkelijke extase in de oogen en tempteerend water

in den mond, niets minder aan dan heerlijke hazen, en de billen der teedere reeën. Aldus gaven zij vóór, althans. En zij vonden zoowaar slachtoffers.

Want die bemiddelaars waren anders niet dan bedriegers. Of op z'n hoogst heldenmakers, ik bedoel: de aanleiding tot de martelie-der-verplichte-wanvoeding-tegen-phenomenale-prijzen. De reebok dien zij verkochten bleek bij deskundig onderzoek niets dan hond te zijn; terwijl de haas eenvoudig de gedienstige kat was.

Dit laatste is geen nieuwigheid: er moet zelfs in Brussel een kring bestaan, die geen ander doel nastreeft dan op vastgestelde data zich aan goothazen, zooals de katten in der leden taal heeten, te goed te doen. De hond is echter in deze als voedingsmiddel eene nieuwigheid: ik ken er alleen het dusdanig gebruik van, en dan ook onder de benaming van chevreuil, in eene novelle van Hugo van Walden. Hebben de Brabantsche boeren, die zich op den smokkelhandel in wild toeleggen, onder de bezetting Hugo van Walden gelezen? Het ware voor de Vlaamsche letteren eene schoone overwinning! Die echter den ongewilden opofferingsgeest der beste vrienden van den mensch nog niet wettigen komt, meen ik....

8 Juni.

Wij vieren vandaag Medardus, de heilige die, naar Belgisch-Fransche overlevering, zes weken lang hemelwater meebrengt, als het op zijn feestdag regent.

Stelt u gerust: het regent altijd op Sint-Medardus. En dus ook dit jaar. 't Ergste is echter, dat het nu al een kleine drie weken regent, en bijna zonder ophouden. Waar Medardus verder zijne reputatie als regenheilige

gaarne verdient, wordt dat meer dan twee maand aanhoudenden regen, en de hemel schijnt er niet op gesteld te zijn dit pronostic tegen te spreken. Met het gevolg dat ik vanochtend een interview heb afgenomen van mijne melkboerin.

Helaas, ik schrijf het u over met niet veel minder dan den dood in 't hart! De oogst beloofde dit jaar goed te zijn: de oogst die nooit voor ons van zooveel beteekenis is geweest, nu wij zoo goed als zeker konden rekenen op uitsluitend-eigen gebruik ervan. Welnu: nog niet geheel uitgebloezemd, ligt de oogst ter aarde neergesmakt, en, moet de regen aanhouden, dan zal hij op voet verrotten. De vruchtboomen stonden, een goede maand geleden, in prachtigen, in veel-beloovenden bloei: een paar dagen geleden tijdens een verschrikkelijk onweer dat al de dakruiten van Brussel stuk sloeg en twee-derden der kelders onder water stelde, een kwartier lang vielen hagelsteenen zoo groot als duiveneiëren, zooals men ze in geen jaren gehad had; en gij weet hoe weinig dit den ooftteelt bevorderlijk is!

De aardappeloogst deed zich enkelen tijd geleden niet kwaad voor; maar het zou geen wonder zijn indien er nu de plaag in kwam, vooral als het slechte weer voortgaat, zooals Medardus schijnt te willen waarborgen.

Gij ziet hoe wij er weer eens voor staan. De stedelingen denken daar nu niet zoo heel erg aan: alleen de buitenlieden loopen met een lang gezicht. Maar het zou mij geenszins verwonderen dat de menschen-uit-de-stad het hun over enkele maanden ontleenen gingen....

N.R.C., 28 Juni 1916.

Over volksuithongering
III
Nog: de suikerkwestie

Brussel, 10 Juni.

Mijn twee brieven over den stand en de oplossing van het suikervraagstuk nu en over de volgende campagne, hebben een antwoord uitgelokt: eene belangrijke suikerfirma te Antwerpen zondt mij een lang stuk, dat niet mij maar de suikermakelaars en producenten aangaat, en waarin ik niet steeds op zeer heusche wijze behandeld word, al zijn wij het, de inzenders en ik, zoo goed als eens, nl. dat het rechtmatig suikerverbruik der minder-gegoede bevolking op schandalige wijze onmogelijk is gemaakt door gewetenlooze speculanten. De heeren staan natuurlijk op een ander standpunt dan ik: ik bepleit de nooden van het volk, zij hunne professioneele belangen. De omstandigheden willen dat deze niet zoo heel goed meer overeen te brengen zijn, - de belangen althans niet der makelaars. Dat de eerlijke lieden onder dezen moeten betalen voor het gedrag der beunhazen ben ik de eerste om te betreuren: zooals ik reeds betreurd heb dat, door de regeling die vermoedelijk zal worden genomen, de groot- en kleinhandel getroffen worden (dit schijnen de heeren in mijn tweeden brief niet te hebben gelezen). Hoe echter onder bedoelde maatregel de producenten, - fabrieken en raffineerders -, lijden zouden, begrijp ik niet, zeker als ze zijn van den verkoop in billijke voorwaarden van heel hun voortbrengst. Dus zijn het wel de volksuithongeraars alleen die men bedoelt te treffen, - tot schade helaas van hunne onbe-

sproken - eerlijke vakgenooten: ik heb nooit bedoeld iets anders te zeggen....

Ik zou het factum dan ook ter zijde hebben gelegd, indien het mij de gelegenheid niet bood mijne gegevens, waarvan geen enkel trouwens wordt betwist, op een enkel punt aan te vullen. Zoo wat het verbruik in 1914/15 betreft: bedoelde firma doet mij opmerken dat dit verbruik de tien kilo, die volgens den voorraad lederen inwoner toe moet komen, en het helaas niet deden, in feite bij enkele consumenten veel grooter is geweest: de hooge prijs eensdeels van andere voedingswaren, en anderdeels het gebrek aan sommige ontbrekende grondstoffen voor de nijverheid, kunnen de tien kilo der theorie eenerzijds verhoogd, anderdeels verlaagd hebben. De heeren schrijven: ‘Zoo zag men in 1914/15 het verbruik der aan de rechten van 20 frank onderworpen suiker stijgen tot 157.000 ton in September-October, zonder te rekenen dat de eerste maanden het verbruik abnormaal beperkt was en de geheele afleveringen (opeischingen niet bijgerekend) zoowat 175.000 ton hebben bedragen, d.i. dertig kilo per hoofd, of driemaal de hoeveelheden beschikbaar in 1915/16. Anderdeels heeft het publiek er zelf toe bijgedragen, de suiker kunstmatig zeldzamer te maken, door buitengewone inkoopen te doen toen een lage prijs voor de suiker was vastgesteld geworden, welke prijs, kwam hij ook meer of minder overeen met den prijs der fabricage, het evenwicht verbrak met de andere voedingswaren.’

Ik haal dit aan, omdat het eens te meer bewijst hoe abnormaal de toestanden in 1914/15 waren; hoe alleen gegoeden ervan profiteeren konden, natuurlijk ten nadeele van het mindere, meest getroffen volk; en hoe strenge,

afdoende reglementeering dus hoogst-gewenscht is.

Dit brengt mij voor een oogenblik terug op mijn derden brief ‘over volksuithongering’, dezen waar ik het heb over volksondervoeding en het tegenwoordig-mogelijke verhelpen hierin. Ik vergat onder de waren, die de zelfstandige of geholpen man uit het volk zich aanschaffen kan, 't zij tegen geld, 't zij als kostelooze gift, de suiker te noemen. Dit ligt hieraan, dat men, gelijk gij weet, eerst sedert enkele weken in de gemeentemagazijnen suiker op regelmatige wijze krijgen kan. Hetzelfde geldt voor de kostelooze uitdeelingen. Mijne cijfers waren van voor dien tijd, - die gedeeltelijk beter was dan den tegenwoordige. De tegenwoordige verstrekking van suiker komt in de volksvoeding goed te stade: de verhoogde voorraad dien men voor de volgende campagne verwacht, zal vermoedelijk toelaten door suiker te vervangen wat nu zoo pijnlijk ontbreekt, - al was het maar voor een klein deel. Hoe dringend dit noodig is, vooral met het oog op de toekomst van het ras, moge blijken uit mijn volgenden brief, waarin ik het hebben zal over den gezondheidstoestand van het volkskind, en wat er voor gedaan wordt.

N.R.C., 22 Juni 1916.

Memoranda
XLIV

Brussel, 10 Juni

Wie niet ziet naar de kwaliteit van het vermaak; wie zich niet al te zeer een verleden herinnert waar twee wereldtentoonstellingen de een op de andere ons aan het reusachtige en monsterachtige tot beuheid toe hadden gewend, kan in Brussel nu en dan wel, zonder heel ver hoeven te zoeken, iets vinden dat zijne belangstelling gaande houdt en de noodzakelijkheid eener eerlijke verstrooiing bevredigt. Trouwens, het dient erkend, het Duitsche bestuur zorgt daar zelf voor: ik kan het zeggen zonder bitterheid en zonder ironie, zonder de minste bijgedachte aan afschuwelijks of eenvoudig-sarrends. Ik zei u immers dat ik alleen eenvoudige, gezonde, burgerlijke, provinciale vermaken op het oog heb, en... ik bewijs het.

Ik vertelde u dezer dagen wat al veranderingen onze heerlijke, achttiend'eeuwsche Stadswarande sedert de bezetting en vanwege de Duitsche overheid heeft ondergaan: de sierlijk-naakte Venus'sen snuiven er den symbolischen rozengeur niet langer op: in hare hooge nabijheid heeft men de benzine-bergplaats opgetimmerd, waar dorstige auto's zich komen laven; Apollon presideert er thans andere klankharmonieën dan deze van de Waux-hall, lust der avondlijk-sentimenteele Beulemans-bakvischjes: hij hoort nog alleen de manhaftige, ook wel soms weemoedige zangen van de landstormers uit het Soldatenheim; de baardige veldgoden, gevangen binnen hun vierkante schacht, waar onderaan hunne tenen uitsteken, waken, in plaats van over denkbeeldige landeigendommen, over de stallen van Duitsche

paarden. Voor de paarden heeft men als manege gekozen het liefelijk plekje, hun voorbehouden, waar zij plachten de heerlijke Brusselsche babies te zien spelen. Voor die paarden ook, die nooit dit park mochten betreden toen de Brusselaars er nog meester waren, liet men er dit jaar het gras tot hooi groeien, kwelling der menschen die aan dito-koorts lijden, en ik heb u medegedeeld hoe men er onlangs dat hooi aan het maaien was. - En nu biedt de Warande ons weer een nieuwe verrassing, en weer eene van dierlijke aard.

Aan dieren was in gewonen tijd het park arm. Zelfs de eenden, kwakend sieraad der vijvers, waren eruit gebannen. Alleen het kleine gevogelte, dat men niet verdrijven kan, had er toegang, alsmede een koppel kirrende boschduiven en, in den vroegen ochtend en bij dalenden zomeravonden, de huppelend-familiaire merels en hun gemoedelijken zang vol vragen en verhalen. Thans hebben wij er paarden. Maar wij hebben er ook nog ganzen bijgekregen. - Ik meldde u dat de Brusselsche burgerij zich met hartstocht is gaan toeleggen op intensieve hoenderteelt. De Duitschers denken blijkbaar als de Brusselaars: bewijs van de aanstekelijkheid des Brusselschen geestes. Waarbij de overweging is gekomen, dat eene Kerstmisgans ettelijke maanden vergt om op datum naar behooren groot en vet te zijn. Die ganzen nu, die ons watertandend aan de geneuchten des winters doen denken (ik stel mij hier natuurlijk op Duitsch standpunt), hebben in het Park een veilig onderkomen gevonden, en een heerlijk wandeloord. De eene na de andere, als Indianen op het oorlogspad, maar lang niet zoo omzichtig; opgeblazen-deftig als parvenu's uit den winkelstand, stappen zij op hunne pooten, die gele

handschoenen dragen; de herpel vooraan met zijn kop- en zijn staartkuifje, die nu en dan zijn hals strekt en den hoorn steekt als een nachtelijke brandweerman uit den ouden tijd; achter hem aan, nederig, maar toch nogal geinfatueerd, zijn harem, waarvan elk lid te zelfvoldaan is om jaloerschheid te laten merken; de babies eindelijk, de jongst-gekomenen, nog in hunne grijze jongenskleeren, potsierlijk waggel-loopend als meisjes met te dikke kuiten, die ongemanierd-hongerend doen en aan de overoude Gaiophagen van Herodotos herinneren door hun weinig-kieskeurige vraatzucht. Aldus tel ik elf dieren: voldoende kerstspijziging voor heel het Soldatenheim. En dat ik ze u zoo nauwkeurig beschreef is, omdat men in stad niet zoo dikwijls gelegenheid heeft ganzen te zien, tenzij overdrachtelijke ganzen....

- 'Met dat al wil dit nog niet zeggen dat de Duitschers hopen, tegen Kerstdag uit Brussel weg te zijn,' meent naast mij een oud heertje, dat zucht.

- 'Hadt u het dan wèl gehoopt?', vraag ik hem glimlachend.

Het oude heertje ziet mij achterdochtig aan en vervolgt zijn weg. Want de vrees voor spionnen is onder de Brusselaars even groot als onder de Duitschers. Zij het ook voor tegenovergestelde redenen....

12 Juni.

Het Russisch offensief heeft weer de belangstelling den noodigen prik gegeven, om haar op te doen springen en levendiger te doen uitzien: het blijkt onmogelijk, in een bezette stad, weze die stad dan ook een groote stad die afleiding biedt, en misschien wel juist ten ge-

volge van die afleiding; - het blijkt onmogelijk iedereen haast twee jaar lang, dag aan dag en zonder onderbreking, aan den oorlog te interesseeren. Wel zijn er, onder de intellectueelen vooral, menschen die zich tot oorlogs-specialisten ontpopt en gevormd hebben, en de gebeurtenissen dan ook met een kouden, een wetenschappelijken hartstocht volgen: nooit telde Brussel zoo'n aantal bekwame geografen, en, bij gebrek aan andere, kenden wij nooit zulke intensieve geheugenoefening. Maar er zijn ook heel wat menschen, die zonder twijfel de meerderheid uitmaken, dewelke er van af hebben gezien, nog een dagblad in de hand te nemen, of het althans niet meer doen dan met een gevoel van geblaseerdheid; het belet hun natuurlijk niet, u telkens als eerste vraag te stellen: 'Wat nieuws?', en met een schouderschokkend 'il parait' vol bijbedoelingen en insinuaties, de dolzinnigste valsche berichtjes te verspreiden. Het dient echter gezegd: juist de valsche berichtjes hebben bij de meesten hun sukses verloren; bij sommigen is scepticisme zelfs eene pose geworden; de levensvoorwaarden hebben ons trouwens gedwongen tot een egoisme, dat wel te verstaan de weldadigheid niet uitsluit, gekeerd als het vooral is tegen al wat ons niet rechtstreeks aangaat. Wij kunnen dan ook de officieele mededeelingen lezen, waar ze ook mogen vandaan komen, zonder te moeten vreezen voor hartaderbreuk: wij kennen geen ontsteltenis meer, zelfs als de centrale berichten den juichtoon aanslaan, - wat zij trouwens niet zoo dikwijls meer doen als in den aanvang. Zonder te berusten, hebben wij de noodzakelijkheid ingezien der rust. Wij verkiezen, kalm te blijven; gelijk wij willen, dat men ons niet bedriegt.

Daar zijn echter gebeurtenissen.... - Ik zal, wel te verstaan, in geene beschouwingen verdwalen over wat thans aan het Oosterfront gebeurt. Ik zal zelfs niet uitweiden over de gevoelens die deze gebeurtenissen in Brussel hebben gewekt; ik enregistreer alleen het feit: weer opleven van een nijvere belangstelling, van een blijde koorts. Met als gewonen weerslag: schaarste en duurte der Hollandsche bladen.

Want dàt is een automatisch en onontkomenlijk verschijnsel: zoodra er belangrijk nieuws is, is men zoo goed als zeker zijn krant van den gewonen besteller, aan den gewonen prijs, niet thuis te krijgen; - tenzij men, natuurlijk, geabonneerd is; en aangenomen, verder, dat het nummer mag worden verkocht....

In dezen tijd van nieuwe industrieën levert deze van het kranten-achterhouden bijzondere profijten op. - De lezers zien natuurlijk met ongeduld het uur te gemoet, waarop de krant aankomt. Dit weet de verkooper zóó goed... dat hij op het gestelde uur onzichtbaar blijft. Het doet de nieuwsgierigheid, het doet de onrust rijzen. De verkooper wacht maar, glimlachend, in zijne schuilplaats. - Intusschen is het nieuws van bij een of ander abonné uitgelekt: goed of slecht, verheugend of ter-neer-drukkend, doet het te meer en te heviger naar het Hollandsche proza, het eenige dat geheel-vertrouwbaar is, verlangen, begeeren, hunkeren. En - de verkooper wacht maar....

Eindelijk is het zoete avonduur aangebroken, dat de Boulevard, de van-verlangen-gloeiende Boulevard vol loopt. Nu verschijnt deze koning: de krantenman. Men dringt om hem heen: hij doet bedaard, heeft geen ooren voor wie te ongeduldig zijn, stopt een pijpje terwijl men om hem

heen giert en trippelt. Als hij tot den verkoop overgaat - eindelijk stemt hij daar in toe! -, wordt hij meer en meer de man die de omstandigheden beheerscht: de krant kan natuurlijk geen twintig centimes meer kosten! Hij heeft er trouwens slechts enkele nummers van. Ditmaal zal het dan ook vijftig centimes zijn: geen halve cent minder!.... En men betaalt natuurlijk, blij de zalige krant te bezitten.... - Later op den avond wordt het erger en erger: men brengt het blad niet aan dan in kleine pakjes: telkens wordt het aldus het laatste exemplaar, dat natuurlijk ten minste een frank, en méér waard is.

En aldus bewijzen de verkoopers een zeer juist begrip van zaken-doen te bezitten, - van zaken-doen zooals men het onder den oorlog, van hoog tot laag, zoo niet algemeen, begrijpt. Dat de krant tegen geen hoogeren prijs dan den vastgestelden verkocht mag worden? - Maar als de menschen het er voor geven willen?!... En zoo vergaat het met de dagbladen als met de suiker en de aardappelen.

Intusschen is het aan de verkoopers van de N. Rott. Ct. dat het Russisch offensief het meest opbrengt. Te Brussel althans; en voorloopig....

N.R.C., 28 Juni 1916.

XLV

Brussel, 15 Juni.

- ‘Six forts chevaux tiraient un coche’....

Maar het zijn er geen zes: het zijn er acht-en-twintig; acht-en-twintig van de sterkste, de schoonste paarden

die men in België zien kan; bonkige, schonkige ruinen met roode huid die dampt en blonden staart die zich recht onder de inspanning; schoftige dieren die norsch den nek krommen en de dijspieren spannen, waar de aangetrokken mond van kwijlt en wier hoeven klaveren over de straatkeien: zoo trekken zij traag vooruit onder het aanhoudend vermaan der ijverig-oplettende voerlui die flink stappen naast hunne prachtige dieren, kletsend met een hooge zweep waar de lucht blij van zingt, rukkend aan de teugels die spannen, omzichtig en forsch waar ze mennen dit reuzengespan van acht-en-twintig natiepaarden, geschaard vier aan vier, zeven rijen na mekaar, over heel de breedte haast van de straat.

- 'Le coche': het is zoowaar geen pleizier-rijtuigje, en zelfs geen loome goederenwagen: zes ijzeren wielen, laag en breed, die blinken, weerszijds van stalen balken en gebindten, die de keien lichten uit den straatweg, kuilen graven en de wanden der huizen daveren doen; en op zulk voertuig een reusachtigen stoomketel, ook al feldgrau, honderden dik-koppige bouten in rechte lijnen over den loggen ijzeren romp van meters hoog, vol luiken en mannegaten, met pijpen die er uit rijken of die men er in verdwijnen ziet: een wonder toestel van bovenmenschelijke afmetingen waar men de bestemming en het nut niet van raden kan, dat allerlei gissingen, dat schatten van wijsheid ontlokt aan de mee-loopende menigte, moeilijk ter zij gehouden door drukke politie die naast het gespan spoedt, en er vóór, om de tram te verwittigen, andere rijtuigen stil te doen houden, de straat te zuiveren voor 't naderen van het log-majestueuze monster dat verschrikkelijk is in zijn goedaardigheid.

De stalen strengen spannen naast en tusschen de paarden; de paarden leggen telkens aan en doen de dubbele borst zwellen; de voerlui galmen, ophitsend of bedarend; de wondere verschijning gaat kalm hare bestemming te gemoet.

Een oorlogsbestemming? Zulke stoomketels ziet men niet in vredestijd: ook in vredestijd zouden zij verbazing, en haast bewondering wekken. Dit is dan ook een gebeurtenis, waar de herinnering van naleven zal....

'En ze zeggen dat de nijverheid in België dood is!', schokschoudert een Landstormman tot zijn maat, terwijl beider verbazing nog grooter, en duidelijker althans is dan die der Brusselaars....

18 Juni.

De dag druilt om den schat der rozen; de grijze, huiverige dag om dit zachttonig bloemenfeest dat de droefgeestige lucht doorgeurt, zooals een weemoedig-zoete herinnering een mistroost tot schoonheid maken kan.... - Zou ik probeeren dichterlijk te worden, waar deze dag is één poëzie, een diepe en schoone aandoening in de barheid dezer tijden? Ach, het doel en de reden zijn treurig genoeg, wijzen genoeg op de misère die aanleiding is tot deze bloemenweelde: vandaag nog lees ik in de krant, in één enkel nummer van dézelfde krant, dat men op straat drie menschen in bezwijming heeft zien vallen; en.... men valt niet in bezwijming van teveel gegeten te hebben. Ik hoorde vandaag dat op school sommige kindertjes niet meer van het bord kunnen lezen, - natuurlijk niet ten gevolge van overvoeding.... Daarom juist is er deze bloemendag: de weezen vooral van onze dapperen dienen in

de eerste plaats geholpen, en het is te hunnen behoeve dat de meisjes van al de scholen van Groot-Brussel zich tot bloemenverkoopstertjes hebben gemaakt, ons heel den dag hebben geplaagd met hare onweerstaanbare aanhalerigheid. - 'Het is vandaag een ruïne, te Brussel!', zei mij een Hollandsche kennis, glimlachend en gevens-bereid. Kon die ruïne, die toch nog al licht te dragen is als men den adel kent die ze heeft verwekt, - kon die ruïne maar voldoende hulp zijn voor wie ze zoozeer behoeven!...

Het is gisteren-namiddag al begonnen: na schooltijd het garen der geurige gaven. Meer dan welke andere is deze weeldestad eene bloemenstad. Wel zijn hier in stad de eigen tuinen zeldzaam. Maar in de voorsteden, zijn haast geen huizen of ze hebben hun tuintje, en, wendt men dit nu ook dit jaar als het vorige, hoofdzakelijk aan tot het kweken van groenten (al heeft dat kweeken ten gevolge van onervarendheid wel veel desillusie gewekt): er is geen verloren hoekje zoo klein, of het siert zich met een rozelaar; zooals er trouwens geen vensterramen zijn, of de roode geranium teekent er zijn vurige kruisjes.... Nu had men beslist: op 18 Juni zullen bloemen worden verkocht voor de Weezen van den Oorlog; maar men kon er natuurlijk niet aan denken, die bloemen te gaan koopen. De kinderen zijn dan ook, gisteren, rond-gegaan; waar het vermoeden bestond van een binnentuintje, of waar vóór het huis een paar vierkante meter prijkten met geurige kleuren, werd aangebeld en met glimlach-pruilend mondje, zelf half-ontloken bloem, gebedeld. Wat later in den avond, in het zoete uur dat bekwam van den langen motregenenden dag, zag men de rijk-beladen manden brengen naar de bergplaatsen: de scholen, de partikuliere huizen

waar de rozen en margarieten, de late anjers en de prille anemonen tot ruikertjes zouden worden gebonden. Ik ben zoo'n lokaal voorbijgegaan: het open raam walmde van zoele reuken, bij den zoeten zang der boeketten-bindende meisjes. Hoe voelde men dat daar geluk werd voorbereid!..

En vanochtend, heel vroeg al, is het de uitbloeseming geweest der bloemenmeisjes: al dreigde de eindelooze regen, de witte kantkleêrtjes liepen vol ijver over straat; de blonde en bruine kopjes, schuchter soms, meestal echter met de brutaliteit van het goede recht en de fierheid van de weldaad, boden de bloemen aan, drongen aan, lieten u niet los: ‘dix centimes seulement, Monsieur!’ luidde de glimlachende smeekstem; en gaf men zijn penning, dan klonk het triumphant-guitig: ‘mais on peut donner plus!’...

In het midden der stad waren het grootere meisjes: de juffertjes uit de kweekschool voor onderwijzeressen, de jonge dames der hoogere standen die op gestichten van meer-gevorderd onderwijs school gaan. Hier krijgt de verleiding natuurlijk een ander karakter: de bloemen niet alleen meer, noch de goede wil der verkoopstertjes dwingen tot vrijgevigheid; de frissche zomertoiletjes, de sierlijke schikking der bloemenmandjes vol linten en strikken, de hoogere waarde der heerlijke rijkelui's-bloemen....; maar vooral, nietwaar, de verleidelijkheid, die niet altijd argeloos meer is; het persoonlijke charme; het.... Maar ik ga niet verder: gij zoudt mij dingen doen zeggen waar ik niet aan denk. Om het met één woord uit te drukken: het had wel iets van een liefdadigheids-bazar. Houdt u van liefdadigheids-bazars?.... In elk geval weet gij dat de verkochte waar er doorgaans meer opbrengt dan zij waard is. En nu weet ik toevallig dat sommige van de mooie

verkoopsters voor de opbrengst van den dag zeer dankbaar zijn....

Deze dag zal dan ook vruchtbaar zijn geweest. Er is niet zoo heel veel geld meer in Brussel. Maar nooit heeft men er zoo gevoeld hoe saamhoorigheid paste ook in de weldaad. Juist omdat iedereen onder levenskrimping heeft geleden....

N.R.C., 29 Juni 1916.

Nieuwe Fransche boeken

Lyon heeft onlangs een groote boekenmarkt gehouden, de markt, zoo niet der Fransche oorlogsliteratuur, dan toch der Fransche literatuur onder den oorlog, - talrijk en belangwekkend genoeg, om er een gansche markt mee te vullen.

Het is een troostend verschijnsel, te zien dat midden in deze crisis, klap in het gezicht van alle beschaving, aan de bloem dier beschaving, de schoone letteren, niet alleen hulde wordt gebracht, maar dat ze beschouwd gaat worden als een der voornaamste nationale producten, en als dat waar men het fierst op is. Van allen, die leven naar den geest, buiten de enkele verbijsterden die in den oorlog de opperste poëzie zagen, is het, toen de krater losbrak, de eerste bekommernis geweest: wat dan gewordt van de kunst, wat vooral van de intellectueelste der kunsten, die meer dan welke de spiegel is der geestelijke orde? In waarheid: terwijl wij duchtend waren voor den ondergang der schoonheid die ons boven alle andere lief is, zagen wij in, eerst dat zij tegen het krijgsgeweld niet was bestand, daarna dat zulk geweld haar waarlijk onwaardig was. Wij bekennen, gesmaald te hebben om dezen, die uit den oorlog dachten literatuur te moeten slaan, zich vergrijpend aldus aan de literatuur, en ook aan het grootsche, het helsch-grootsche dat dan toch de oorlog is. - Later kwam bezinning, kwam bezonnenheid. Onze geestelijke gewoonten, een tijd geschokt van wat wij oordeelden de vernietigende eindschok te zijn, kwamen terug: zij bleken, gelukkig, behoeften te zijn, en niet

alleen der literatoren. Eene schrijfkunst ontstond, die den oorlog als beschrijvend en verdedigend tot onderwerp nam: hoogere reportage, die vaderlandslievend was, en die, zoo in Duitschland als in Frankrijk (van wat in Engeland geschiedt ben ik niet op de hoogte), boeken bracht van eene menschelijke schoonheid, een schoonheid gesproten uit afschuw of uit liefde, die lang na den oorlog, en zeker na den oorlog vooral, boeien zal en zal blijven boeien. Maar er ontstond nog eene andere literatuur, eene van andere, misschien hoogere orde: eene meer beschouwende. Daar waren dichters die, onder den oorlog, nog de kracht behielden van het zelf-onderzoek, en den moed der openbaar-making daarvan. Dient het gezeid dat hun egotisme eerst afkeer inboezemde? En nochtans zijn zij het, waar men als in een spiegel de zedelijke crisis, van ontstaan tot oplossing, die als weerslag van den oorlog op het diepere gemoed der menschheid gelden zal, kan lezen, herkennen, in hare onderlinge verschillen bestudeeren, met de gevolgen die er voor het geweten van morgen uit te trekken zijn. Dagboeken en opstellen van dezen die, zonder rechtstreeks in den oorlog gewikkeld te zijn, er als den resoneerbodem van uitmaken: morgen zijn zij allicht het moreele richtsnoer der volkeren. - Eindelijk is er nog een derde literatuur: deze waar, met meer of minder persoonlijk inzicht en verwerkingsvermogen, de oorlog stof bij bood voor roman of gedicht. Deze dan is, of moet althans beschouwd, als louter woordkunst. Ook waar de auteur bedacht was op den dienst van het vaderland door het offer van zijne bijzondere gaven, kunnen wij ons des te meer bij die bijzondere letterkundige hoedanigheden houden, dat het oorlogs-onderwerp, hoe dan ook doorleefd, niet

is bedoeld dan als voorwendsel, en dat het hier minder gaat om de realiteit en de veraciteit, dan om de uitbeelding en den schoonheidsvorm daarvan.

Van de twee boeken die ik hier aankondigen wil, en waar ik deze rubriek mee wensch te openen, behoort het eerste tot de eigenlijke romanliteratuur, al is het bij uitstek een oorlogsboek, en het tweede, zij het op eigenaardige wijze, tot de betoogende en reflecteerende letterkunde, waar later de geestelijke gesteldheid in Frankrijk onder den oorlog, of althans een facet daarvan, te zien en na te lezen zal zijn. Het zijn geen van beide meesterstukken, en ik vermoed, al kan ik het niet geheel controleeren, dat, in het eene als in het andere genre, deze laatste, literair-vruchtbare maanden, wel beters zal zijn voortgebracht. Maar ik heb ze voor deze boekbeoordeelingen gekozen als eersten, omdat zij zoo echt-Fransch, zoo toonbeeldig-Fransch zijn, Fransch zooals men dat van dezen tijd verwachtte en wenschte, en zooals Frankrijk gebleken is te zijn. Andere beschouwingen, over boeken die dieper gaan en ernstiger aandoen, mogen onder deze rubriek volgen: deze hier, die ik heden bespreek, zijn zoo kenschetsend voor den moed en de zedelijke beteekenis van den Franschman, en meer bepaald den Parijzenaar dezer dagen, zoo aan het front als onder de burgerij, dat ik niet heb geaarzeld deze kronieken onder hunne bescheiden hoede te stellen, ik die anders betere peters had kunnen kiezen.

Zij zijn echt-Fransch nog vanwege andere hoedanigheden, die zuiver-literair zijn. Het spreekt van-zelf dat gij van mij geen polemieken verwacht: ik zal het hier niet over waarheid, maar over schoonheid hebben, - letterkundige schoonheid dan in den ruimsten zin, hetzij ik ze

vind in belletrie of in de geschiedenis daarvan, in de geestelijke stroomingen die in Frankrijk hun oorsprong vinden of hunne aanpassing, als in de studie waar zulke stroomingen geschift en geordend bij worden. Zoo is het dan ook om het bij-uitstek-Fransch in literairen zin, dat ik deze boeken uitkoos en bespreek. Het eerste immers is een roman, zooals men het in het tegenwoordige Frankrijk opvat: niet het uitgewerkt verhaal van een afgerond levensgeheel, met alle aanvullende en wijzigende bijkomstigheden en niet zelden de zedelijke lessen die er uit te halen zijn; maar het vertellen van bloot een geval, ofwel de vlotte analyse van een bepaald karakter, in niet dan los verband met het tijdsgewricht waarin het aangegeven staat, en waar het meer om aardig of aangrijpend vertellen gaat dan om diepere en breedere schildering van dat tijdvak en van wie het bevolken. Wel zijn de pogingen, en vaak geslaagde, tot het scheppen van werken die als den bijbel van een ganschen tijd kunnen zijn, in Frankrijk geen zeldzaamheden, al durven er niet velen een 'Jean-Christophe' aan, en worden er niet ieder jaar boeken als 'Les Déracinés' uitgegeven. Het is echter dat soort uitgewerkte schets, soms een uitgebreide novelle, dat thans geldt voor Franschen roman, en tot dat soort behoort, in sommige deelen met eere, het boek waar ik het hierover heb, en dat heet: 'Les Soldats de la Guerre: Gaspard'. De schrijver heet René Benjamin; hij heeft zijn boek doorleefd op het slagveld en geschreven onder een ziekteverlof; de Académie de Goncourt heeft er haar prijs voor 1915 aan toegekend.

- Van eene jury, waar zulke ongelijke en zelfs tegenstrijdige geesten en talenten als, bijvoorbeeld, een Elé-

mir Bourges en een Paul Margueritte lid van zijn, kan men verwachten, dat zij werken bekroont die liefst eene personaliteit verraden. Waar men het niet eens is over richting en strekking, kan men het worden over persoonlijkheid in de gedachte, in de schoonheidsaanvoeling, in de uiting. Niet al de schrijvers die de Académie de Goncourt ons bij hare jaarlijksche prijzen heeft geopenbaard hebben evenveel talent; ik weet niet of er één onder is, die genie bezit; de meeste gaven echter, en van meet af, blijk van eene eigen geaardheid, die zich niet altijd heeft ontwikkeld in de lijn die men had verwacht, en wier afwijkingen zelfs ongelukkig konden schijnen, maar die daarom nog geen zelfverraad hebben gepleegd. Schrijvers als een Claude Farrère en als de gebroeders Tharaud, hoe onderscheiden ook in wezen en uiting, behooren zeker tot de belangwekkendste van hun land, en ik twijfel er haast niet aan, dat men hetzelfde zeggen zal van den jongen Alphonse de Châteaubriant, al is zijn ‘Monsieur de Lourdines’ weer met geen der vroegere Goncourt-prijzen te vergelijken. - Zulke uitnemende en opvallende personaliteit lijkt mij René Benjamin niet te zijn, en het is niet omdat zijne eigenschappen subtieler of meer verborgen zouden wezen. Zijn realisme is subjectiever dan bij vele anderen: in het angstvallige naturalisme van den eersten Huysmans zit echter meer persoonlijkheid dan in de leukheid van Benjamin's observatievermogen. Ik weet dat hij, naar het voorbeeld van een jongere literatuur, die in Gide haar voorlooper, zoo niet haar meester vond, en die, voorbereid door Barrès, weer de moreele waarden in de literatuur naar voren wenscht te brengen, hierin de zuiverste Fransche traditie getrouw; - ik weet, zeg ik, dat

hij zich weleens verleiden laat tot het verheffen van zijne helden en van de toestanden die hij behandelt, tot op een hoogte van waar zij archetypisch de tijden overzien, aldus zijn zin der realiteit, waarvan ik de fijnheid en de juistheid telkens erkennen moet, tot generaliteit in een ideëelere wereld verplaatsend. Maar daargelaten dat ik juist heb aangegeven waar hij die zucht van veralgemeenheid vandaan heeft, wat reeds op onoorspronkelijkheid wijst, zijn het vooral die deelen welke in zijn boek valsch, wijl geforceerd en 'literair' aandoen. En bij Benjamin is dat 'literair', van sommige auteurs aan te nemen als den grond van hun talent, en dat zoo prachtig wijst op het geleidelijk-natuurlijke, maar tact- en discipline-volle der Fransche traditie, - van René Benjamin is het te minder aan te nemen, dat zijn talent geheel spontaneïteit is, en buiten die spontaneïteit kan noch mag.

Het is dan ook geen nieuw en uitmuntend woordkunstenaar dien de Académie de Goncourt ons ditmaal in René Benjamin heeft geschonken: veel meer (en het was misschien hare bedoeling, in dezen tijd, door dezen tijd te billijken) veel meer dan de man die, van uit den oorlog, het beeld van den Franschen soldaat, van den 'poilu' heeft weten te schetsen, zooals hij misschien niet heelemaal is, - hetgeen wij natuurlijk niet kunnen beoordeelen, - maar zooals het wenschelijk is dat men hem uit dezen oorlog komen zie, zoo voor de oogen van Frankrijk als voor de oogen van de gansche wereld. Want daar is Benjamin prachtig in geslaagd: hij heeft een type geschapen dat onvergetelijk is, en het weten te omringen met figuren die het aanvullen in wat het te persoonlijk en te weinig

ideëel zou hebben; zoodat als eindindruk van het boek een geheel van den ‘troupier’ naleeft, waar men dankbaar voor is, omdat het tevens zoo humaan en zoo edel is, tot bij het boven-menschelijke. Ja, wat Benjamin niet gelukt als hij het met opzet aandurft: het veralgemeenen wordt het natuurlijk gevolg van zijn arbeid als hij zich laat gaan op de doorleefde herinneringen en op de liefde vooral voor zijn held.

Die held? Hij is eenvoudig: Gaspard, ‘le marchand d'escargot de la rue de la Gaîté’, de parigot uit de volksklassen ‘qui s'en va-t-en guerre’; heel het boek is niet anders dan wat hem als eenvoudig soldaat aan geestigs en grootsch voorbij gaat of waar hij zijn deel in heeft. Een verhaal is het nauwelijks: de intrige is zoo goed als afwezig en er is geen passend slot. En er is ook niet, dan zeer onvoldoende, wat men noode mist: de groote oorlog, zooals een Gaspard hem voelen moest. Maar er is: Gaspard-zelf; neen: er is een nieuwe Cyrano de Bergerac.

En er is ook, lust voor wie van vlugge, levendige boeken houdt, boeken die boeien en meesleuren, de ‘verve’ van een stijl, die heel zijne eigenaardigheid daaraan dankt, dat hij is als Gaspard-zelf: frisch en spontaan als het Parijzer volk. Laat mij, tot besluit, het volgende beschrijvinkje overnemen:

‘Ce boucher était remarquable. Une tête bestiale énorme, irrésistible. Le nez épaté tenait du museau de boeuf; ses petits yeux, mal fondus dans la graisse, faisaient songer à ceux d'un porc; les joues charnues, tendues, n'avaient rien d'un visage; aucune espèce de front, les derniers cheveux formant sourcils; pas l'ombre d'un menton, car la bouche se perdait dans le cou. A la réflec-

tion, ce devait être un homme, mais à le regarder simplement, c'était un monstre étrangement farce. Qui aurait cru que ce fût un tueur et qu'il passait sa vie à donner la mort?.... Il était bavard, roublard, paillard. Il savait faire des yeux blancs, rouler sa langue, remuer les oreilles....

Les chariots de ravitaillement se trouvaient massés sur la place de l'église, et dans une voiture à clairevoie, où étaient suspendus d'énormes quartiers de boeuf, on apercevait le monstre-hercule à la tête rasée, avec sa petite mèche dansante, qui faisait rire tous les hommes accourus. Il apparaisait et disparaissait entre des cuisses sanguinolentes, des épaules et des carcasses. Les manches troussées sur ses biceps, il soulevait, pesait, raccrochait. Et il plongeait, fouillait, s'enfonçait dans l'intérieur des bêtes ouvertes; puis, il les déplaçait avec couteaux et scies, et parmi ces paquets de chair morte, il avait l'air de se livrer à un carnage pour rire, le geste mou, les yeux farceurs, essuyant du bras le bout du nez ruisselant.'

* * *

Het moge paradoxaal klinken, dat ik een boek van Tristan Bernard aanbeveel als een handleiding tot het beoefenen der burgerdeugden. Een boek? Neen: niet dan de volledige verzameling der 'Gazette d'un Immobilisé', der periodieke uitgave waar, in 1914 en 1915, de bekende humorist zijne 'remarques, commentaires, conjectures, poèmes de circonstance', mitsgaders een onvoltooide 'roman d'

actualité', onder den verzameltitel van 'Le Poil-Civil' heeft uitgegeven.

'Pour ce que le rire est le propre de l'homme', heeft Tristan Bernard, - evengoed, naar ik vermoed, als andere 'auteurs gais', - waarschijnlijk gedacht, dat de oorlog geen voldoende reden was om den stroom zijner gezonde geestigheid in te dammen. Hij heeft trouwens andere redenen om zijne Muze de schande eener palinodie te sparen. Aan wie zeggen: 'C'est bien! Amusez-vous. On a besoin de ça', zoo goed als aan wie meenen: 'De la gaîté! Quand il y a tant de tristesse et quand on se bat!', geeft hij als antwoord: 'Le Poil-Civil ne se propose pas de distraire ceux qui passent. Il veut leur parler de la guerre et des questions qui s'y rattachent, mais avec une bonne humeur entretenue par une solide espérance, de la victoire d'abord, d'une paix confortable ensuite'.

Ziedaar het geheele programma: het geeft tevens de ethisch - sociale rol aan, die de schrijver zich oplegt en die hij speelt met eene overtuiging en eene 'bonne humeur', die eerst doen lachen, die eerbied afdwingen weldra. Want deze humor is vol 'bon sens', die anders in het geronk van patriotardische periodes wel kon verloren gaan, of althans vergeten; wat voor het Frankrijk der Encyclopedisten en der synthetische wetenschap toch wel heel jammer zou zijn....

Een handboekje der burgerdeugd: 'Nous n'avons jamais eu l'intention d'exalter le courage civil aux dépens du courage militaire, ni d'opposer l'une à l'autre les deux sortes de poil. Quels que soient les mérites du poilu civil, le poilu militaire conservera toujours sur lui cette supériorité qu'il risque sa vie. Mais ce que nous

demandons aux civils qui ne sont pas dans les tranchées, c'est de s'abstenir de toute vaine parade militaire, et de se contenter - ce qui n'est déjà pas mal - de courage civil.' - Hij bepleit l'union sacrée: 'L'union sacrée nous commande de ne plus parler de nos opinions. Beaucoup de personnes, d'ailleurs, qui ont laissé leurs opinions au vestiaire des vêtements civils, seront étonnées de na plus les retrouver après la guerre. Elles seront plus étonnées encore en voyant que des "idées", qu'on leur avait représentées comme contradictoires, se donnent gentiment la main. Les idées ne sont pas des massues. Pourtant c'est comme telles qu'elles servent aux politiciens. Alors elles s'abîment en se cognant. Les politiciens considèrent que les idées leur appartiennent quand ils n'en sont que les serviteurs. Les idées devraient se constituer en syndicat.'

Aldus de grondslag van het boekje, al is de aard er doorgaans boertiger van. Met eene verscheidenheid die telkens verrast, léért Tristan Bernard naar de wijze van de oude Fransche anecdotiens, met den toon van de oud-Fransche moralisten.

En daarop wilde ik vooral wijzen: op den toon, op de zegswijze, die voldoende blijkt uit mijn citaat; scherp en onmiddellijk pakkend, 'à l'emporte-pièce', gelijk van Rochefoucault, gelijk van Pascal. Overdrijf ik? Het heeft het incisieve dat het woord in de gedachte drijft en als bijt. Ook de allergrootsten, die ik daar noem, schrikten niet terug voor dat directe in de uitdrukking, ook niet waar het triviaal mocht klinken ('qui veut faire l'ange fait la bête'), allerminst waar het paradoxaal aandeed. Eene gedachte immers vindt alleen door haar vorm ingang:

het is het werk der moralisten, niet de gedachte uit te vinden, maar ze te formuleeren. Ik heb u getoond dat Tristan Bernard de macht over de juiste, de pakkende, de geestige formule bezit.

Deze vindt men natuurlijk niet overal terug in de vijftien afleveringen van ‘le Poil’, die niet louter-aphoristisch bedoeld is. Maar wat men er overal in vindt: die illustratie van het ‘le style c'est l'homme même’, welke van de Fransche humoristische literatuur van den dag iets zoo heel aparts maakt. Men vindt inderdaad de beste Fransche stylisten onder de ‘auteurs gais’: hunne taal is zoozeer, met zulke fijnheid en zulke gulzige weelde het kleed van hunne gedachte, dat men vaak het malle der gedachte vergeet voor die voorname vormschoonheid. Is Courteline niet een groot schrijver? En was het parodische in den stijl van een Allais niet van de geestige kunst? - Tristan Bernard bereikt de vlekkeloosheid van den eene noch de virtuositeit van den tweede. Maar zijn Fransch is van het beste allooi; hij weet het met pittigheid te behandelen. En in den ‘Poil-civil’ brengt hij er dingen in tot uitdrukking, die mochten gezegd worden en die hij heel goed heeft gezegd.

N.R.C., 1-2 Juli 1916.

Memoranda
XLVI

Brussel, 19 Juni.

Is hier te Brussel wel alles gedaan om onder de bezetting het volk nuttig bezig te houden? Een vriend uit Antwerpen werpt mij het voorbeeld zijner vaderstad tusschen de beenen: voorlezingen over literatuur, wandelvoordrachten door de musea, en wat al meer. Ik moet mij niet lang bedenken om te antwoorden: wij hebben voor het volk beters dan uw vermaak: wij oefenen de lui in hun ambacht, of leeren hun een ambacht aan als zij er nog geen hebben. Ook hier heeft men er aan gedacht, in de eerste bezettingsmaanden al, het volk te onderrichten door dergelijke lezingen; men is toen echter afgestuit op allerlei bezwaren; talrijke struikelblokken kwamen in den weg liggen, en onder deze het feit dat de Brusselsche bevolking voor zulke geestelijke vergaderingen niet zoo licht te vinden - en niet zoo ontvankelijk is als het Antwerpsche: de tweetaligheid, en vooral het tegenwoordige onderwijs, dat door die tweetaligheid in de war wordt gebracht, stelt de Brusselaar der mindere standen zeker lager dan den Antwerpenaar van zelfde conditie. Waarbij de vraag rees: is er voor onze werkersbevolking niets nuttigers, op het ogenblik, dan, nogal problematiek, kunstgenot? Kunst: hoe stond zij ons-zelf, in die eerste oorlogsmaanden, als iets onwelvoeglijks, tegen! Toen bedacht Kamiel Huysmans zijn scholen voor werkloozen: elke werkman, van zestien tot veertig, zou de ambachtsschool bezoeken die paste bij zijn vak, op poene zich volkssoep en werk-

loozentoelage onthouden te zien. Daar meer van te vertellen hoeft niet: ik heb u inrichting en werking van die scholen uitgelegd toen ze pas gesticht waren, en kan het er dus voor houden dat gij daar minstens even goed op de hoogte van zijt als ik.

De werklui, het eigenlijke volk, heeft dus zijn dagelijksche bezigheid die tegen luiaardij verhoedt. Met den kleinen burger, die wel wat voorlezingen over letteren of kunst verdragen kon en er beter op voorbereid kan geacht dan de werkman, is het echter eenigszins minder-gunstig gesteld. Niet dat deze lieden - mindere handelsklerken, lagere beambten uit Staatsbeheeren die op wachtgeld staan, of helemaal niets trekken, zooals dezen van het spoor of van de post, - de handen in den schoot zouden hebben gelegd en waarvan iedere ademtocht een zucht zou wezen, om in 't voorbijgaan even Shelley te citeeren: de Volkssoep en de Gemeentemagazijnen hebben er hunne verkleefdste helpers onder gevonden, tegen vergoedingen die dikwijls niet veel meer dan nul zijn: een bewijs van de arbeidzaamheid onzer menschen. Dezen echter die van welke bezigheid ook verstoken blijven, vinden dan nog steeds gelegenheid hun tijd leerrijk en aangenaam bezig te houden. Zij hebben, waar dit nog noodig was, de Volksbibliotheken van Willemsfonds e.d. ontdekt; veel meer dan vroeger treft men ze in de musea aan, en wel het meest nog in de wetenschappelijke. Hierin trouwens gevolgd door de meer-gegoede standen, die ook heel wat minder te doen hebben dan vroeger: zoo is hier een zeer uitgebreide leenbibliotheek, die het getal harer abonnenten onder den oorlog meer dan verdubbelen zag. Er is trouwens beters nog, dat er dezer

dagen is bijgekomen; de ‘Société nationale des aquariums et terrariums de Belgique’ heeft in de lokalen der Universiteit een alleraardigste tentoonstelling geopend van levende visschen en schaaldieren, insecten en vorschen, uit onze wateren als uit de verste zeeën. Gij betaalt vijf-en-twintig centimes voor de Volksvoeding (hetgeen bij alles regel is geworden, en de eerste der noodwendigheden), en het is u gegeven alen uit hun zandige woningen, zeelten ‘du fond de leur demeure’ op te zien duiken, tusschen den verschietende vlucht der forellen en de luie vaart der karpers. Gij leert er den gemakkelijken aard kennen van stekelbaarsjes die men van uit de wateren der oerlandsche Woluwe gedompeld heeft in het zilte nat van den Golf van Napels, zonder dat zij er het minste letsel van voelen. De vieze bloedzuiger huist er naast den goudbevlekten salamander. Gij ziet er Mexikaansche goudvischjes met hanestaarten en sluiervinnen. Sommige zwaardvischjes zijn nog onzichtbaar, niet zoozeer vanwege hunne doorschijnendheid, maar omdat zij pas vier-en-twintig uren oud zijn. En dit alles, en nog heel wat meer wonderen, moet gij u niet eens de moeite doen te ontdekken: een aantal jongelui, studenten en meisjes-studenten der universiteit, geven u uitleggingen op de welwillendste wijze der wereld, leggen er hier het bewijs van af welke uitnemende professoren zij eens worden. Het beste echter is: zulke tentoonstelling wordt veel drukker bezocht dan men zich zou voorstellen. Wij bezitten sedert jaren te Brussel een groot aquarium, hoogst-belangrijk o.m. voor de kennis der Kongo-visschen; welnu: geen beter oord om er zijn middagdutje te gaan doen, zeker als men was er

niet gestoord te willen worden. Dit schijnt nu echter gekeerd: Brussel toont zich ineens gepassioneerd voor ichtyologie. En niet alleen meer-of-minder-ontwikkelde lui ontmoet men in bedoelde tentoonstelling: ik was er een maandag-middag, een halve Zondag dus, en dit hadde men geraden, alleen reeds aan het groote getal werklui in hunne beste kleeren, die gretiger dan wie ook naar de uitleggingen luisterden. De Brusselaar gaat gaarne op visschen uit in een van de talrijke, mooie vijvers der omstreken van Brussel; de oorlog heeft die liefhebberij te meer aangemoedigd, dat zij kon verhelpen in de schaarschte en duurte van het voedsel; er is trouwens met dat doel niets verwaarloosd om ze aan te moedigen: wedstrijden, toegankelijk maken, mits lichte vergoeding, van gemeentevijvers waar visschen anders verboden was; enz. Nieuwe en oude visschers hadden hier gelegenheid zich op gemakkelijke wijze een wetenschappelijken grond voor hun sport aan te schaffen: het lijdt geen twijfel of brasem en snoek krijgen er een geheiligden smaak door....

Ziedaar Brusselsche volksbezigheden, waar alle maatschappelijke lagen deel aan hebben kunnen, en waar de mindere man, ik zeg het te zijner eer, het gretigst van geniet.

N.R.C., 4 Juli 1916.

XLVII

Brussel, 22 Juni.

Weer mogen wij iets van den oorlog zien: weer vergeten de Brusselaars, dat bij staat van beleg, a fortiori: van bezetting, alle samenscholing van meer dan vijf personen verboden is (ik heb misschien ongelijk hieraan te herinneren: wij hebben immers een dubbele politie, die werkzaam en ijverig genoeg kan heeten!).

Ik spatieer: zien. Hooren doen wij den oorlog nog dagelijksch, nu eens hier, nu eens daar in de Brusselsche voorsteden: het kanon herinnert ons aan de fronten die wij, gemakshalve, de Maas of La Bassée noemen; en verder hooren wij ook van den oorlog, en wij hooren er zelfs meer van dan er waarlijk van is. Het zien is ons echter doorgaans onthouden, en wordt dit nog meer en meer. Brussel gelijkt op een Duitsche garnizoenstad: de soldaten komen er zich hoofdzakelijk vermaken, de dagen dat zij vrijaf hebben, hetgeen hun alle krijgshaftige norschheid ontneemt. De Duitsche soldaat wordt te Brussel idyllisch en gemoedelijk, waartoe de ‘gute Biere’, die hem in honderden gelegenheden aanlokken, en de Hebe's, die deze taveernen bedienen, ruimschoots toe bijdragen. Alleen de Landsturm blijft droefgeestig: dit toevals-feldgrau wordt echter door niemand als iets-des-oorlogs beschouwd; zoodat het tot het ‘zien’ van den oorlog weinig meehelpt.

Ditmaal echter zien wij: een commandant te paard; twintig passen achter hem aan een luitenant op de stijfste beenen der wereld, de oogen koel-dweperig gericht naar verten die hij-alleen te zien vermag; daarna weer een vijftien meters ijlte, en acht mannetjes in even-stijven paradepas. En nu het waarlijk-oorlogskundige; een wagen,

getrokken door twee Pommersche paardjes, waarop een venijnig-smalle mitrailleur. Twintig passen; weer een luitenant-naar-het-vorige-model, alleen een ietsje dikker; weer de acht man, op bekwamen afstand; weer in gelijke voorwaarden, een mitrailleur. En het schouwspel herhaalt zich zesmaal: zes mitrailleurs en hunne bediening, die naar den oorlog trekken. Wat eene nieuwsgierigheid wekt, waar ik de Brusselaars niet meer in staat toe achtte....

Zij, de mitrailleurs, trekken van het Zuiden der stad naar het Noorden. - ‘Naar den Yser’, meent iemand, die blijkbaar den weg kent. - ‘Welnee!’ zegt een ander, ‘zij gaan immers naar het Russisch front: daar kan men ze best gebruiken! Alleen doen zij een omweg, om ons te verschalken.’ - ‘Zij gaan misschien eenvoudig den trein nemen aan den Nord,’ verzoent een derde, die een gemompel van instemming mag boeken....

Tezelfder tijd stappen, aan de overzijde van de plaats drie soldaten af de tram, die blijkbaar met verlof komen: het aangezicht van den Duitschen verlofganger is een ondubbelzinnige spiegel. Zij vragen aan den conducteur, waar zij een groote slagerij kunnen vinden; maar 't moet een groote zijn, een heel bijzondere, waar zij de worst zullen vinden, die beantwoordt aan hunne verzuchting. De conducteur doet of hij hen niet begrijpt: ‘De Abattoirs?’ vraagt hij met een onnoozel gezicht, terwijl hij voortrijdt en het gebaar maakt dat het ver is, héél ver.

Maar de soldaten worden geholpen door een landstormer, wien een lang verblijf in Brussel vertrouwd heeft gemaakt met alle spekslagerijen, hun inhoud, en hunne vertrouwbaarheid. Hij geeft inlichtingen: eerst rechts, dan

links, dan weer rechts, en nogmaals rechts; waarna zij twee gelegenheden vlak over mekaar vinden; maar zij moeten die nemen aan de linkerhand: die is veruit de beste! - De soldaatjes zijn wel wat verbijsterd: wat is dat Brussel een groote stad! En wat zijn zij zwaar-beladen! - Maar zij laten het aan hun hart niet komen: zij zijn immers met verlof! En dan: zal het niet weldra verlof zijn voor altijd: de vrede, waar zooveel van gesproken wordt? Maar toch....

En de ééne zegt tot den andere, terwijl een zalige glimlach zijn zalmkleurig gelaat verlicht:

- 'Ach, kameraad, wanneer dan toch koopen wij ons weer eens een goeden wandelstok?!'....

26 Juni.

Enkele dagen geleden bracht het toeval hier twee heterogene, door de bezetting samengevoegde zaken te gaar: het volksonderwijs en de gemeentemagazijnen.

Ik wees er namelijk op, dat de tweetaligheid van het volksonderwijs te Brussel de slachtoffers ervan van een geestelijk genot uitsloot, dat vermoedelijk den Antwerpenaar der mindere standen ten goede kon komen. Hier kan ik aan toevoegen, wat ik voor jaren te dezer plaatse al geschreven heb, dat het onderwijs niet deugt omdat de wet niet wordt toegepast, en dat de wet niet wordt toegepast omdat de opleiding in de kweekscholen dit den onderwijzers niet toelaat. Het allereerste werk na den oorlog zal zijn: herinrichting van dat normaal onderwijs, vooral met het oog op de voertaal in het lager onderwijs te Brussel. Hoe dringend dit noodig is, heeft het stadsbestuur voor de stad Brussel, die men overigens niet van overdreven

Vlaamschgezindheid kan beschuldigen, bij de toepassing der wet op het lagere onderwijs, zooals het Duitsch beheer die is gaan eischen, ingezien. Bij de toepassing is het gebrek aan Vlaamsche leerkrachten hierbij schreeuwend aan den dag gekomen: men kon er niet meer buiten, of men diende in nieuwe normaalscholen (scholen voor onderwijzers) te voorzien.

En nu moet deze alleen dienen om u met vreugde te melden: de staat zal in October al een dergelijke school voor jongens openen. De lokalen zijn te Laeken gelegen. Dat die school niet moet vreezen gebrek aan leerlingen te lijden, ligt voor de hand: de nieuwe Vlaamsche onderwijzers zullen niet moeten duchten lang op een benoeming te wachten, zooals nu weleens het geval is: het aantal Vlaamsche scholen, dat men in Groot-Brussel zal moeten oprichten, staat er borg voor.

Hetzelfde voor de juffrouwen. Met het gevolg, dat ook zij vanaf October eene Vlaamsche normaalschool krijgen. De bestaande inrichting wilde men eerst van Vlaamsche leergangen voorzien; het is echter gebleken, dat het niet goed ging. Zoodat men ook voor de meisjes naar een geschikt lokaal uitziet. Groote kosten natuurlijk, nu onder den oorlog. Maar is er beter belegging voor de toekomst, dan te zorgen voor het onderwijs van het volk naar de taaleischen van het volk, tot ontplooien, met de meest logische en zekerste middelen, van de energie van het volk?

Welke elegante overgang mij toelaten zal, van normaalscholen op gemeente-magazijnen te komen, weet ik niet beter dan gij. Ik zoek dan maar liever niet en waag den sprong. Ik heb hier al dikwijls genoeg op het nut van die maga-

zijnen gewezen, om geen nieuwe dithyrambus aan te moeten. Maar wat ik u nog niet heb verteld, is, dat in die gemeentemagazijnen ontzettend wordt gesmokkeld. De lectuur onzer Brusselsche bladen is doorgaans weinig hartverkwikkend: gij hebt trouwens aan deze Memoranda een staaltje van wat een journalist te Brussel zooal vertellen kan. Er is echter een nieuwe rubriek: die van het bedrog in de gemeentemagazijnen. Groote en kleine bedienden, die, ik zei het u, heel dikwijls voor niets werken, trekken daaruit het gevolg, dat zij eerst voor zich zelf mochten zorgen en voor hunne vrienden, die er wel een vergoedende fooi konden voor over hebben; raadsleden maken van hun plaats gebruik om denkbeeldige rechten, die de occasioneele verkoopers niet tegen durven spreken, te doen gelden en tot het einde toe te handhaven: het is schering en inslag geworden van ingezonden stukken en anonieme brieven, van inkwesten en aanklachten, die eindelijk vermogen wat afwisseling in ons eentonig bestaan te brengen. Nu is er weer een geval te Auderghem: iemand kon er de zeer gezochte rol van volksuithongeraar spelen bij middel van de waren, die een weinig-nauwgezette verkooper van het gemeentemagazijn hem aan de hand deed: aldus slaat men twee vliegen in één klap, hetgeen, in deze barre tijden, zoo goed als het eenige middel is om nog een dragelijk leven te lijden....

Gelukkig komt men er meer en meer achter: op dit oogenblik zelfs wordt te Antwerpen het proces gepleit van niet minder dan vijf-en-twintig uithongeraars in eens, en ik hoor van wel meer gevallen, die binnenkort voor het gerecht zullen komen.

En dan zijn er nog menschen, die spreken van overdrijving, als men durft gewagen van systematische uithongering!....

N.R.C., 6 Juli 1916.

Emile Waxweiler †

Brussel, 29 Juni.

Van al de hoogere personaliteiten die de dood, ook buiten het slagveld, van België heeft geëischt - en gij weet dat zij deze laatste maanden buitengewoon talrijk waren - zal deze van Emile Waxweiler misschien het meest worden betreurd. Dat hij moest sterven bij ongeval, ver van het vaderland, heeft zijne vrienden dubbel getroffen. En zijne vrienden waren te talrijker, naar beter werd ingezien, en meer algemeen, welke kracht de nog jonge Waxweiler ware geweest voor morgen.

Die hoop, neen, die zekerheid, berustte op vaste gronden, waarvan de eerste was: het karakter van den verongelukte. Dat karakter kan ik onmiddellijk aangeven en kenschetsen door een voorbeeld.

Het moet in 1895 of '96 zijn geweest, dat wij, zeventien- of achttienjarige jongens, een leergang volgden in de geschiedenis der staathuishoudkunde, ingericht door de 'University Extension' der Gentsche Hoogeschool. Het was een tijd die stond in het teeken der sociologie: nooit hebben wij bij onze studies meer vurigen ijver gevoeld dan voor dat vak, waarin wij de gronden leerden kennen van, waaruit wij de redenen putten voor de omwenteling die toen in de lucht hing, en die velen als onvermijdelijk beschouwden. Niet echter het onderwerp, noch zelfs de boeiende wijze waarop het werd behandeld, waren de oorsprong van onze geestdrift; evenzeer, meer zelfs misschien de leeraar, die evengoed als wij in vervoering was voor het onderwerp van zijn onderwijs. Die leeraar

was Emile Waxweiler, een jong ingenieur van nog geen dertig (hij is geboren in 1867), en een Waal. Die Waal echter gaf ons les bij middel van het Nederlandsch, een zeer gekuischt Nederlandsch, dat hij had aangeleerd omdat hij van oordeel was, dat het elken Belg betaamt de twee landstalen te kennen, en die hij in zijne lessen gebruikte uit overtuiging dat het streven naar hooger onderwijs in de moedertaal de eenige zekerheid gaf van een sterk en harmonisch-zich-ontwikkelend Vlaanderen, hetwelk er zijn maximum van volkskracht in vinden zou ten gemeenen bate van het gezamenlijke vaderland der Walen als der Vlamen.

Die Waal die het niet liet bij theoretische goedkeuring (wat reeds een mooie beteekenis zou hebben), maar zich de moeite getroostte van de daad: heel de rechtschapenheid van Waxweiler, heel het absolute van zijne eerlijkheid en van zijn wilskracht, liggen in dit kleine feit van iemand die, nog geheel in het begin zijner carrière, er geen andere beweegreden toe had dan eenvoudig zijne overtuiging. Het was die uitnemende eerlijkheid gesteund op de grondigste wetenschap, gewapend met een onbevangen scherpzinnigheid die open stond, zonder vooringenomenheid, voor elke nieuwe geestesuiting, welke van Waxweiler had gemaakt niet alleen één der beste en meestgeziene mannen der Belgische aanvoerende kringen, maar ook deze waar het België van morgen het stevigst op rekende, wars als hij bij nature was, hoe dan ook rotsvast in zijn politiek geloof, van alle kleine partij-politiekerij. Toonbeeld van den completen Belg, was hij vooral, hij de Waal, de hoop der Vlamingen, - hij die immers deel had willen uitmaken van de Vlaamsche Hoogeschoolcommissie,

en aldus beter dan ooit het goede recht op die hoogeschool bewees. Naar hem hielden wij dan ook onze oogen gekeerd: hij heeft helaas de zijne voor eeuwig gesloten....

De groote gaven en eigenschappen van Waxweiler kwamen vooral uit in zijne grootsche schepping: het Sociologisch Instituut, 'Institut Solvay' genoemd, waar hij tal van jonge geleerden om zich heen wist te scharen tot leveren van stevigen en aanhoudenden arbeid. Het is hier plaats noch oogenblik om u het Institut Solvay binnen te leiden en er u de werking van te verklaren: men houde mij dit voor een ander maal ten goede. Ik wil alleen herinneren aan de 'Semaine sociale' van voor een drietal jaar, die onder meer een inkwest naar de taalgrens instelde, waar studenten van de vier Belgische universiteiten voorlezingen hoorden over verscheiden vakken der sociologie of over andere wetenschappen door de sociologie belicht, uitstapjes meemaakten naar verschillende deelen des lands ter bestudeering van arbeidsvoorwaarden en loonregeling, enz. Als geleerde en professor der Vrije Universiteit te Brussel, als afdeelingshoofd van het Arbeidsambt, droeg hij ten zeerste bij, niet alleen tot wetenschappelijke vorming, maar tot practische uitvoering. Want deze geleerde was in de eerste plaats een man van de daad. Niet van zijne boeken alleen als daar zijn: 'Esquisse d'une Sociologie', 'La Belgique est-elle un pays de grande industrie?' 'La concurrence américaine et le rôle de l'ingénieur commercial', 'Les sélections sociales et l'avenir de la civilisation', werken die trouwens alle op practische ondervinding berusten als op de zekerste wetenschappelijke basis; - niet alleen van zijne boeken en van deze zijner medewerkers uit het Institut de Sociologie, in dewelke zijn deel

als leider steeds groot was, gaat de werking uit die zijn kort leven zoo vruchtbaar heeft gemaakt: zijne medewerking aan congressen, zijn arbeid in allerlei commissies was minstens even rijk aan tastbare gevolgen. Zoo overlegde hij aan het 'Congrès de la Législation du Travail' een belangrijk rapport over de internationale inrichting van de arbeidsstatistiek; op het 'Congrès international pour la protection légale des travailleurs' stelde hij de stichting voor van een wereldbond die zich deze bescherming ten doel zou stellen. Aldus was sociologie voor hem niet een dorre wetenschap, met meer of min liefde behandeld: zij was bij hem aanleiding tot werkdadig optreden, tot eenvoudig goed-doen overal waar dit kon, en dat goede te bestendigen door associatie en wetgeving.

Het spreekt van-zelf dat zijne studies Waxweiler moesten leiden tot de politiek: die studies echter hielden hem tevens ver van enge partijdigheid. Toen, vier jaar geleden, de politieke hemel dreigend leek voor de regeeringspartij en de vrijzinnigen konden hopen terug aan het bewind te zullen komen, werd de naam Waxweiler uitgesproken als die van een aanstaanden minister. Die naam kon niets dan eerbied wekken: hij was één der weinigen die door de tegenpartij niet op smalende woorden ontvangen werd; iedereen erkende de diensten die een Waxweiler in eene regeering bewijzen zou: koning Albert, die Waxweiler met eene bijzondere vriendschap vereerde, was één der eerste geweest om zulks in te zien.

Daarom juist werd zooveel van Waxweiler voor morgen gehoopt. Die hoop was aangevuurd door wat men van hem onder den oorlog vernam. Ik betreed hier een terrein dat mij is ontzegd: ik zal dan ook zwijgen. Niemand echter

zal mij het recht afnemen te zeggen, hoe pijnlijk wij het verlies gevoelen dat wij in Waxweiler als in een vermindering van het vaderland ondergaan, en dat dit gevoel te smartelijker is omdat wij er ook onze toekomst door verminderd zien.

N.R.C., 1 Juli 1916.

Georges Lemmen †

Brussel, 6 Juni.

Zal ik hier dan steeds over dooden moeten schrijven? Gaat de baan onzer Belgische toekomst, voorwerp onzer dierbaarste en meest gevreesde bekommernis, over het lijk van de besten onder ons, waar wij het meeste van hoopten, die wij minder dan wie konden missen? Geen week geleden treurden wij over Emile Waxweiler: thans is het Georges Lemmen, die, vol kwalen en vol verdriet, heengaat. De zorgen van twee zijner vrienden, twee dokters die kunstenaars zijn, de romancier Louis Delattre, de dichter Georges Marlow, hebben tegen den dood niets vermocht: gisteren-middag is Georges Lemmen, die lang reeds leed aan oogexorbitatie, waar de laatste dagen meningitis bij kwam, ontslapen in de armen zijner drie-en-negentig-jarige moeder, die het nog moest beleven, dezen vreeselijken oorlog te zien, haar kleinzoon aan het front te weten waar hij den dood zijns vader niet dan later zal vernemen, en haar geliefden zoon te verliezen....

Georges Lemmen, die de bescheidenheid zelve was, is een zeer belangrijk artiest geweest. In dit land, waar de begaafdste schilders soms nauwelijks lezen en schrijven kunnen en geen oog, geen belangstelling hebben dan voor wat in hun kunst ambachtelijk is - daar komt nu wel verandering in: de zucht naar beters houdt echter geen tred met de wezenlijkheid daarvan, - was hij een geest van breede en zeldzame ontwikkeling, iemand die denken kon en zijne gedachten uitdrukken, iemand die veel wist en nochtans zijne scherpe persoonlijkheid vermocht te behou-

den, ze er door zelfs te verscherpen wist in al de verfijnde en aristocratische soberheid die haar kenmerk was. Portret- en figuurschilder vol doorzicht en van eene subtiele gratie, met een bijzonder toongevoel dat nooit dan met overleg werd aangewend, was hij ook daarin een sierkunstenaar, evenals in de talrijke tapijten, wandbekleedingen in papier en in linnen, boekverluchtingen en -banden, die hij, in het vruchtbaarste deel zijner carrière, in de jaren '90 namelijk, naast een Willy Finch, naast een Henry van de Velde, bij voorkeur geweest is: decoratief kunstenaar dan in dézen zin, dat hij onder de eersten heeft ingezien, hoe de kleur van een portret, en in het algemeen van elk schilderij dat in een woonkamer zal komen te hangen, met den algemeenen toon daarvan in eenheid dient te blijven.

Nochtans was Lemmen tot rijpheid gekomen in een tijdperk, dat het schetterende Fransche impressionisme ook de Belgische kunst zou renoveeren. Seurat en Signac vonden hier hunne eerste en vurigste bewonderaars: geen wonder in dit land van geweldige kleurgenieters. Het was te Brussel, waar Lemmen woonde (hij was er geboren, hoe dan ook van Hollandsche, i.e. Maastrichter afkomst), het was te Brussel dat het groepje van Willem Vogels, Péricles Pantazis, Finch, James Ensor den geestdrift der jongeren ontketenden: als zij stond het schildersbent van ‘L'Essor’, van ‘Les XX’ kort daarop, van ‘La Libre Esthétique’ eindelijk, de belangrijkste en beteekenisvolste groepeeringen die de negentiende eeuw heeft gekend, in het teeken der vernieuwde, der oppermachtige kleur, de absolute, de onvermengde kleur. Na eene korte aarzeling wist echter Lemmen eraan te ontsnappen: zijne personaliteit (en niet

alleen als schilder) was geheel gedempte, subtiele schakeering, fijne stemming; voor alle andere Fransche tonalisten schiep hij eene kunst die was geheel intimiteit, voorname intimiteit; dekoratief dan in dezen hoogeren zin, dat zij het sentiment in overeenstemming wist te brengen met het décor, zonder dat het er door leed, en met het gevolg dat het décor er door werd bezield met innigheid.

Schroomvallig teekenaar wars van alle academisme, maar vol eerbied voor den adel van lijn en vorm, was hij dan ook de schilder, in een uiterst persoonlijke, zij het zeer matige kleurgama, waarvan de moedwillige beperking één distinctie was, van meest-kleine tafereelen, die niet waren dan aandoening, dan stemming. Een schuchter, een pudiek gemoed sprak er zich in uit met zorgvuldig-gekozen, maar innig-oorspronkelijke middelen. En die voorname innigheid sprak ook uit zijne ontwerpen die dan louterdekoratief wilden zijn: stylisatie van bloemen en planten, waar maar zelden de oorspronkelijke natuurvorm in teruggevonden wordt, echter bewerkt en omgezet in lijnenschoonheid van zulke kiesche keurigheid, dat alle gedachte aan knapheid, aan beredeneerdheid zelfs, onderdoet voor de gewaarwording van zuivere, doorleefde schoonheid, evengoed als bij een schilderij, méér dan bij de meerderheid der gewone schilderijen. Als men bedenkt dat dit sierwerk ontstaan is te gelijker tijd, en misschien wel onder invloed van het werk zijns makkers Henry van de Velde, dan kan men niet nalaten de echtheid van gevoel ervan boven dat van laatst-genoemden te stellen, evenals het er op wint aan zuiverheid. Als sierkunstenaar had Lemmen dan ook een goedklinkenden naam verworven, niet zoozeer in

België helaas, maar in Frankrijk en in Duitschland. Zijne opvattingen en idealen in deze had hij met overtuiging en een zeldzaam gemak op schrift gesteld: tijdschriften als ‘L'Art décoratif’ telden hem onder hunne beste medewerkers.

Ons echter was hij vooral lief als schilder-zondermeer, als figuurteekenaar, als etser. Hij-zelf trouwens scheen geheel teruggekeerd tot wat de zuiverste, meestrechtstreeksche uiting was van zijne ingetogen ziel. De diepe, schuchtere, kuische schoonheid ervan kon hem de algemeene waardeering niet bezorgen waar zij recht op had: daar is nu eenmaal ons publiek niet naar, - het publiek waar Lemmen nooit aan heeft geofferd natuurlijk. Maar wie hem begrepen, hadden hem onmiddellijk en onweerstaanbaar lief.

Nu lijden zij onder zijn verscheiden. Hij was geen vijftig jaar oud. Wij hoopten nog zooveel van hem....

N.R.C., 9 Juli 1916.

Reis

Brussel, 24 Juli.

Hooggeachte lezeressen en lezers, ik ben terug uit Gent, hoofdstad van Vlaanderen.

En nu durf ik u met aandringen verzoeken: haalt daarvoor uwe schouders niet geringschattend op: naar Gent gaan van Brussel uit is een gansche expeditie; Gent immers ligt tegenwoordig buiten België, beschouwd als staatseenheid; geheel Vlaanderen, en Gent in het midden, staat en gaat onder gansch andere instellingen en wetten; zij zijn etappengebied; men leeft er onder oorlogsregiem met al wat zulks medebrengt. Voor een journalist wil dus naar Gent gaan zeggen, iets als oorlogscorrespondent worden, met al de gevaren, maar ook al het heroïsche, dat daar aan verbonden is. Dit was ik mij dan ook zeer bewust: het had mij in eene stemming gebracht, waar ik wenschte u van te doen profiteeren: ik wilde u, trouwens met instemming van wie daarover beschikken, enkele lessen geven over de anatomie en physiologie van eene etappenstad, en ik stelde mij voor dat gij daar genoegen aan beleefd zoudt hebben. - Helaas, ik wist nog niet welke bittere desillusie ik me-zelf, om niet van u te spreken, bezorgde!

Oorlogscorrespondenten, gij weet het, worden tot hunne krijgshaftige tochten doorgaans uitgenoodigd door de strijdende partij die daar eenig heil van verwacht. Met etappengebiedcorrespondenten is het eenigszins anders gesteld: dezen moeten zelf de toelating vragen, hunne standplaats te mogen verlaten voor de oorden waar, als men het aldus uitdrukken mag, de oorlogssaus wordt klaargemaakt. Hij

moet het vragen, en is dan ook heelemaal niet zeker, dat hij wordt verhoord. Het evangelische ‘Klop, en men zal u opendoen,’ geldt niet voor de etappe, dan als men heel lang klopt, alle vrees voor onbescheidenheid terzijde stelt, en een struisch geloof heeft in de uitkomst: wat driemaal geweigerd wordt, wordt een vierde maal toegestaan misschien: als zooveel in dezen oorlog komt alles op uitstaansvermogen aan; en dat ik veel heb moeten aandringen, spijt mij niet, vermits het mij mijne taaiheid bewijst. Ik moet trouwens bekennen, dat, eenmaal den weerstand gebroken, alles van een leiën dakje scheen te willen loopen: nooit werd een pas zoo spoedig en met zooveel inschikkelijkheid uitgereikt; nooit werd iemand, wiens geval op het mijne kon gelijken, zooveel bereidwilligheid bewezen. Mijn etappengebiedpad liep, scheen het mij, over rozen: van de enkele dagen, die ik in Gent door zou brengen stelde ik mij, ook en vooral voor u, het beste voor. Het was dan ook met een gerust en voldaan hart, dat ik gisteren-middag aan het Noorderstation te Brussel om een kaartje tweede-klasse verzocht, dat mij uit vrouwevingeren zonder moeite werd toegereikt; de man, die mij dóór zou laten, bestudeerde zonder veel aandacht mijn pas en mijn portret (dat trouwens alles-behalve merkwaardig is), en vertrouwde mij zeer beleefd toe, dat mijn trein op Gleis 9 naar mij stond te wachten. Argeloos waagde ik mij op het perron: ook dáár niets abnormaals; ik had er desnoods op beide ooren kunnen slapen, hoe ik het ook in geen twee jaar tijds haast betreden had, hetgeen zoo'n perron eene nieuwe jeugd schenkt, die uwe aandacht wakker houdt.

Wij reisden met Duitsche stiptheid af, ik en een uniek

reisgezel, die eenigszins schichtig scheen, en niet op zijn gemak. Kwam de conducteur, die een rechtmatigen eisch naar ons kaartje formuleerde, dan bezag mij mijn medereiziger, en knipoogde of hij een poets aan dien conducteur had gespeeld. Toen het een deftige heer in licht zomerpakje was (een toilet, dat ik overigens vanwege het onzekere weêr niet goedkeuren kon), welke heer, na ons geheimzinnig een papier achter een groenig mica-ruitje getoond te hebben, ons zeer beleefd naar ons pas en Personal-ausweis vroeg, gaf de reisgezel gejaagd gevolg aan dat verzoek, maar knipoogde weêr zoodra de heer den rug had gekeerd, om uit te barsten in een onhoorbaren lach zoodra hij verdwenen was. Die medereiziger deed zoowaar of wij einde der achttiende eeuw door Calabrië aan het reizen waren, met eene diligence waar de gebruikelijke roovers het ditmaal bijzonder op gemunt moesten hebben. Maar het gebarenspel van mijn makker maakte op mij geen abnormalen indruk. Ik kon natuurlijk niet weten hoe het stond met zijn geweten: het mijne was volkomen in orde, en op alle omstandigheden en gebeurlijkheden voorbereid; er was zelfs die kalmte in mij, die den grooten veldheeren den vooravond van een slag eigen moet zijn. Ik ging, eenvoudig, naar Gent, zooals ik voor den oorlog wel vijfhonderd maal, eveneens te uwen behoeve, gedaan had. En in die gesteltenis des gemoeds was het, dat ik te Gent, even eenvoudig aankwam.

Reiszak in de ééne, pas-identiteitskaart-Fahrkarte in de andere hand, stapte ik naar den uitgang. Ik liet beleefd de dames vóór (ongelooflijk hoeveel meer dames dan heeren reizen tegenwoordig), zoodat ik zoo goed als de laatste was om mijne papieren, mijn ‘sesaam, open u!’

te doen controleeren. De onderofficieren die met dat werk belast waren, zagen er mij zeer inschikkelijk uit: onder hunne bezigheden dronken zij een onschuldig kopje koffie, hetgeen de bezigheid niet is van menschen die op iemands vrijheid loeren. En nochtans....

Ik toonde mijne papieren. De ééne onderofficier toonde ze aan den andere. Zij betuurden ze alle twee met vlijt of het palimpsesten waren. Dit gaf mij nog geen argwaan: die menschen deden hun werk met zorg, en dan.... ik was immers in orde! - 'Waar komt gij vandaan?', werd mij met een ietwat scherpen blik gevraagd. Ik antwoordde met nobelen eenvoud, en zonder de minste achterdocht: 'Uit Brussel, zooals u zien kunt.' 'En wat komt gij hier doen?' werd mij andermaal toegevoegd op een toon, alsof men er mij wilde doen inloopen. Ik zei bij mezelf: de dienst wordt hier met merkwaardige nauwkeurigheid waargenomen, en luidop verklaarde ik, ditmaal eenigszins uit de hoogte: 'Maar dat ziet u toch: Geschäfte!' De twee Cerberussen bezagen elkander, terwijl een geheimzinnige glimlach over hunne lippen kwam spelen. 'Wacht een beetje!' zei de ééne, en hij liep met al mijne papieren weg, terwijl de andere bedaard aan zijn koffie nipte, en mij een knipoogje gunde, dat mij aan mijn medereiziger denken deed, zonder dat ik trouwens in de verste verte aan een complot zou denken, en met geen ander gevoel dan dat men mij, om redenen die ik niet kennen moest, een bijzondere onderscheiding vereerde; dat men mij trouwens oogenblikkelijk doorlaten zou, daar kon ik niet aan twijfelen.

'Gij moet onmiddellijk weêr naar Brussel!' kwam mij de eerste onderofficier met eenige gejaagdheid melden.

Ik was verbluft: ‘Zijn dan mijn stukken niet in orde?’ vroeg ik. ‘O ja!’ stemde de man in. ‘volkomen in orde! Maar.... gij moet zoo spoedig mogelijk weér naar Brussel!’ Ik dacht aan een grapje: ‘Zijn hier misschien gevallen van cholera in Gent?’, gekscheerde ik, want ik zag het hachelijke van mijn lot nog niet in. ‘Weet ik niet’, zei de sergeant, ‘maar gij moet terug naar Brussel, en met den eerstkomenden trein nogal’. Ditmaal begreep ik: ik was in Gent blijkbaar ongewenscht. ‘En waarom moet ik dan terug?’ vroeg ik, met een begin van arrogantie, ‘er is toch uit Gent een Genehmigung gekomen: zie maar op mijn pas!’ ‘Ja, ja, dat is volkomen juist’, meende mijn zegsman, ‘maar... gij moet terug!’ ‘En men heeft mij te Brussel toch een reiskaartje gegeven!’ verhief ik de stem. De man bleef kalm, langde zijn kop koffie ten teeken dat de audiëntie was afgeloopen, en murmelde voor zich uit: ‘Gij moet terug naar Brussel...’ Ik zag wel dat er niets aan te doen was. ‘Das ist der Krieg,’ philosopheerde ik, en vroeg als de ter-dood-veroordeelde die naar een laatste glaasje rhum verlangt: ‘En wanneer heb ik een trein?’ Dit luchtte de heeren op: ik was geen weerbarstige, zij zouden van hunne wapenen geen gebruik te maken hebben. Vol dienstwilligheid werd mij nu verklaard dat die eerste directe trein eerst vier uur later wegging; maar men vond een combinatie uit die uiterst voordeelig mocht heeten: over twee uren zou ik in een trein stappen, na natuurlijk een nieuw kaartje genomen te hebben (dit sprak immers van zelf!) in een goeden bommeltrein vol degelijke traagheid, die mij brengen zou naar Denderleeuw, alwaar ik overstappen zou en een anderen trein nemen die mij veilig in Brussel brengen moest. Ik

zou aldus wel een uurtje langer moeten rijden, maar.... men zou twee uur vroeger van mijne aanwezigheid verlost zijn. Ik nam een besluit. ‘Goed,’ zei ik, ‘dan ga ik hier vlak over het station iets eten, wat ik sedert vanochtend niet meer gedaan heb. Op gesteld uur ziet gij mij hier terug. Ik zal u mijn bagage in pand laten.’ De twee bedienden zetten verschrikte oogen op. ‘Neen, in Gods naam neen,’ barsten zij uit. ‘Hier blijven! Daar, op dat bankje gaan zitten, onder onze oogen! Geef hier uw pas: wij schrijven er op dat gij vooral het station niet verlaten hebt!’ Zij deden het, geachte lezeressen en lezers; zij deden het in prachtig onderofficieren-schrift, en met veel applicatie, na nogmaals, als echte Lavaters, mijn portret te hebben onderzocht, dat prijkt op de kaart die men in het officiëele Vlaamsch ‘eenzelvigheidsbewijs’ noemt: een woord waarvan mij eerst nu de volle beteekenis en de onschatbare juistheid duidelijk werden....

Ik ging zitten op mijn bankje. Vóór mij stapte, met gemeten stappen en de vrees dat hij vooral geen stap te veel zou doen, een schildwacht. Telkens bezag hij mij tersluiks: ik beantwoordde zijn blik met den mijne, die er uit moest zien als die van een hond voor een slagerswinkel-van-vóór-den-oorlog. Dat duurde al een kwartier, als de schildwacht mij argwanig vroeg: ‘Wat doet gij hier?’ Ik antwoordde: ‘Wachten.’ - ‘Op wat?’ vroeg de man. ‘Op den trein,’ zegde ik. - ‘Maar gij zijt pas aangekomen!’ verwonderde zich deze man-vol-argeloosheid. - ‘Dat is zoo’, wederwoordde ik, ‘maar men stuurt mij terug.’ - ‘Ach zoo!’ zei de schildwacht die zijn wandeling hernam zonder zich verder te verbazen.... Tien minuten later naderde hij mij weêr. ‘Moet gij nog lang wach-

ten?' ondervroeg hij. - 'Twee uur', zuchtte ik. 'Ach!' beklaagde hij mij; maar voegde er na een paar minuten troostend aan toe: 'Ik wacht hier al twintig maanden!...'

Ik begon mij te vervelen, ging machtiging vragen tot het koopen van sigaren die men in het station krijgen kon. Ja, dat mocht. Ik kocht sigaren. Ik proefde al de merken die daar te krijgen waren. Intusschen bestudeerde ik het station: ik had het tot hiertoe verfoeid; nu vond ik het buitengemeen-oordeelkundig gebouwd, want gevangenschap stemt mild bij het beoordeelen van architectuur. - Met een kennersoog gunde ik ook eene lange reeks minuten aan het boekenstalletje waar ik drie verschillende Duitsche vertalingen van Hendrik Conscience's 'Leeuw van Vlaanderen' vond. Mij overleveren aan vergelijkende vertaalkunde ging echter niet: dat boekenstalletje staat dicht bij den uitgang; ik mocht eens aan ontvluchten denken; ik werd teruggeroepen... Gelukkig was daar het sigarenstalletje waar ook allerlei 'herinneringen aan Gent' worden verkocht. Ik heb mij altijd door de studie van dergelijke volkskunst aangetrokken gevoeld: ik wijdde al mijn sympathie aan de houten klompjes die vernuftig als spaarpot zijn ingericht en waarlijk den dag van heden een nuttig werk mogen heeten; aan de pennestokken-met-een-gaatje waarin men het Gentsche Belfort, naar het leven geconterfeit, in bewonderen kan; aan de zijden en fluweelen lappen van alle kleur en vorm, waarop teedere vrouwenvingeren allerlei embleemen, en zelfs dit eigenste stationgebouw, vaardiglijk hebben gestikt, en die zonder twijfel een waardige versiering van menig Duitsch burgergezin zullen uit weten te maken.... Intusschen rookte ik maar al die onderscheiden soorten sigaren, die eene dankbare juffrouw

mij aanprees. Tot op het oogenblik dat ik daar dorst van kreeg, en mijne oogen uitzagen naar de bronne waar ik mij aan lesschen zou.

Ik waagde mij tot bij de wachtzaal. Binnen in die wachtzaal was eene monumenteele toonbank te zien in neo-Gothischen stijl, voorzien van blinkende bierpompen. O! deze bierpompen voor wie dorstig is en gevangen zit! Er was echter een heele afstand tusschen die pompen en mijne lippen: die afstand was afgebakend door eene duidelijkgedrukte melding, waarbij alleen aan Heeresangehörigen toegang tot de drinkhalle verleend wordt. Zoover heb ik het voorloopig nog niet gebracht: stel u dan ook mijn wanhoop voor!.... Ik ging naar mijne cipiers, trachtte ze te vermurwen: zij bewezen mij echter een zin der discipline te bezitten, die geheel te hunner eere ware geweest, indien ik zoo'n dorst niet gehad had. In dezen dorst was ik dan ook even standvastig als zij, en zelfs standvastiger. Want, na goed uitgekeken te hebben of geen officieren in aantocht waren.... (hier werp ik een floers over de gebeurtenissen; het weze genoeg dat ik gedronken heb. Ik zeg u alleen: krijgt gij ooit krijgsgevangenen te martelen, gebruik dan den dorst: probatum est....) Aldus verliep de tijd, - o! zonder zich te haasten!.... Ik nam een kaartje voor den terugtocht; mijn coupé reed voor; ik kon vaarwel zeggen aan de stad der Artevelden. Al wat ik er gehoord en gezien heb vindt gij hier boven getrouwelijk medegedeeld. Ik kan er nog aan toevoegen dat onderweg mijn pas het voorwerp was der bewondering van al de Duitsche staatsambtenaren die het te zien kregen.

Wat de reden is van mijne gevangenschap kan ik niet zeggen, en zelfs niet raden. Aan een uitzonderingsmaat-

regel wil ik niet denken: ik zou waarlijk niet weten wat mij de onderscheiding bezorgt. - Dat er in Gent nog heel wat meer te zien is, spreekt vanzelf. Ik keer dan ook bij de eerste gelegenheid terug, en men verzekert mij ter bevoegde plaats dat ik dan een eindje verder kom dan de binnenzaal van het St. Pietersstation.

Ik verzeker u bij deze dat ik niet beter vraag....

N.R.C., 27 Juli 1916.

Brusselsche dietetiek

Brussel, 15 Augustus.

Gij weet evengoed als ik - hetgeen wil zeggen, dat ik er niet meer van weet dan gij, - gij weet, dat Skandinaafsche socialisten onlangs, via Duitschland, Brussel hebben bezocht. Te Brussel moeten zij allerlei aangename indrukken hebben opgedaan, waaronder in de eerste plaats gustatieve. In Brussel eet men tegenwoordig heelemaal niet slecht, hebben zij verklaard; heel wat beter zelfs dan, bijvoorbeeld, te Berlijn. Dat vleiend oordeel over de Brusselsche oorlogskeuken, is niet louter-Skandinavisch: enkele weken geleden had ik het genoegen hier in een restaurant te dineeren met neutrale journalisten, dagbladcorrespondenten wier gewoon verblijf Berlijn is, en ook dezen verwonderden er zich over, dat men nog zooveel, en in zulken overvloed, krijgen kon, wat in de Duitsche hoofdstad heel wat schaarscher, laat staan duurder was. En ik-zelf, die sedert den oorlog had afgezien van dineetjes in restaurants, ik moet bekennen, dat ik wel wat verwonderd was over het aantal en de verscheidenheid der schotels, en zelfs over de betrekkelijke geringheid der prijzen. Verwondering, die trouwens bij wat redeneering niet lang duurde: Brussel is, behalve een bezettingsstad, waar heel wat officieren verblijven, ook een ontspanningsstad voor officieren, die hier van het front komen uitblazen; het brengt een status meê, waar zij, die een huishouden recht hebben te houden en weten wat dit in dezen tijd beteekent, slechts een zwak vermoeden van hebben. Zijn de goede Brusselsche restaurants zooveel beter voorzien en in verhouding goedkooper dan

de Berlijnsche, dan wil dit nog geenszins zeggen, dat de bevolking, die niet in restaurants eet, in weelde zwelgt, of zelfs, dat zij het beter hebben zou dan die van Duitschland. Den buitenlanders, hoe neutraal ook, en hoe vriendelijk gezind, ontbreekt het dus aan het noodige vergelijkingsmateriaal tot een volledig oordeel; de vergelijkingstermen zijn niet gelijksoortig; en ik vermoed, dat er te Berlijn gelegenheden bestaan, die de kleine Brusselsche burger, mits van geld voorzien, voor een bijhuis van het paradijs houden zou.

Maar hier wil ik het vandaag niet over hebben: bij mij is de vraag gerezen: wat hebben, bij allen overvloed, die Skandinaven in Brussel moeten ontberen? Wat hebben zij, met andere woorden, hier niet gegeten? Want het is een feit, een verschijnsel van onzen bezettingstijd: behalve de duurte en de schaarschte, die zich over zoogoed als alle levensmiddelen uitstrekken, ondergaat onze diëtetiek nu en dan wijzigingen, die, voor enkelen hinderlijk, dan toch tot de verscheidenheid van de spijskaart, tot zelfs in de best-voorziene eethuizen, ten zeerste bijdraagt. - Mijne vraag is dus: wat kan Brussel thans aan reizigers bieden, - of beter: niet bieden?

Daar is dan eerst de kalverenquaestie. Het is vandaag juist een maand geleden, dat kalveren bij onze voeding uitgeschakeld werden; sedert 15 Juli kennen wij den smaak van kalfsvleesch niet meer. - Hier gaat het niet om bedeelen, zooals onlangs met de suiker, of om achterhouden, zooals verleden winter met de aardappelen: hier gaat het alleen om prophylaxie tegen hongersnood. Onze veestapel is, om allerlei redenen, die ik u gissen laat, omdat ik ze u niet met stiptheid en de noodige bewijzen op kan ge-

ven, onze veestapel dus is, naar het schijnt, in dergelijke mate geslonken, dat hij de zorg heeft gewekt van wie hem onder zijne hoede heeft. Men vond er op, dat het beste middel om koeien en stieren aan te kweeken nog was, het dooden van kalveren te voorkomen. En men verbood eenvoudig, dat deze nog zouden worden geslacht, tenzij de kalveren hun genus onwaardig waren, als zijnde niet geschikt voor de voortplanting van het ras, of aldus gevormd, dat zij niet langer voldoen aan eene gezonde kalveren-aesthetica. 't Gevolg was, dat van tien tot vijftien Juli het kalfsvleesch aan duizelingwekkend-lage prijzen ging en zelfs de mindere luyden er zich tot een laatsten troost zat aan eten konden. Waarna het kalf van markt en spijskaart verdween. Misschien vindt de reiziger het nog verdwaald op deze of gene gasttafel; heeft hij echter deze regelen onder zijne oogen gehad, dan raadt gij wel, dat hij het met iets als walg afwijst: men moet laag gezonken zijn om zich te voeden met dieren, die mismaakt zijn of voor de reproductie onbekwaam. Het belet niet, dat de Brusselaar zich bij het kalfsverbod dubbel gespeend voelt, eerst van kalfsvleesch als zulkdanig, ten tweede van wat als minder-edele deelen van het dier - kop, tong, lever, nieren - niet door den gewonen slager, maar in ‘triperies’ of penserijen verkocht werd: dan toch ook vleesch, en niet onder het minstlekkere, en dat veel minder kostte dan gebraad of cotelet. In dezen zin trof het verbod, hoe goed bedoeld ook, en hoe noodig, vooral de mindere beurzen: die penshuizen waren voor velen, in tijden, dat het vleesch tot twaalf frank het kilo gaat, eene uitkomst. Helaas, ook dit is nu voorbij!

Het is niet het eenige. Sedert geruimen tijd was een

deel der Brusselsche bevolking in ruime mate ichtyophagisch geworden. Altijd vanwege de duurte en de mindere hoedanigheid van vleesch, waren vele gezinnen er toe overgegaan, zich twee-driemaal in de week met visch te voeden: eene niet te misprijzen afwisseling. Ook dit is nu echter sedert enkele weken onmogelijk geworden. En wel om deze reden: die visch moest uit Holland komen. Hier dus geen quaestie van bedeeling of van achterhouding of van voorzorg: een quaestie van invoer. Waarom nu sedert geruimen tijd die invoer van versche zeevisch stop is gezet: ik vermoed, dat gij het beter weet dan ik. Het belet niet, dat wij er onder lijden: dierlijk voedsel wordt schaarscher en schaarscher, en dat wordt wel bedenkelijk.

Ook vetaardig voedsel. Terwijl reuzel weinig te krijgen is, maken wij weer maar eens een botercrisis door. Hier ligt de reden van een verschijnsel, dat wij sedert twee jaar telkens weer zien opduiken: zoodra reglementeering der prijzen vanwege de gewinzucht der kooplui noodig wordt, ziet men de getroffen waren van de markt verdwijnen. Boter ging tot dolle prijzen: van hooger hand zag men zich genoopt, prijzen vast te stellen, die waarlijk nog hoog genoeg waren, en verkoopverbod uit te vaardigen tegen al wie niet van het ambacht was. De ‘Ligue des marchands et producteurs du Brabant’ trad den maatregel bij, en nam zelfs op zich er politie over uit te oefenen. Het belet niet, dat er gisteren en vandaag geen kilo boter in heel Brussel te koop was, en dit nog lang kan duren, vermits de bestaande voorraden best kunnen ingemaakt worden tot op het oogenblik, dat men ze aan smeekende huisvrouwen tegen ongehoorde sommen verkoopen zal. Dat het weer de mindergegoeden zijn, die het meeste lijden, spreekt vanzelf.

Intusschen zien de boterwinkels der stad er als sterfhuizen uit; deur en blinden dicht, en het bordje: ‘geen boter, pas de beurre’, en niet zelden, ook ‘keine Butter’, want ook de Duitschers lijden onder de levensvoorwaarden eener bezette stad.

Hebben wij geen boter, dan hebben wij toch brood; dat brood heeft zelf ook een wijziging ondergaan, en daarom verdient het deze vermelding in de tegenwoordige diëtetiek van België's hoofdstad. Van bruin en dikwijls slecht, is het voor velen wit en doorgaans goed geworden. Officieel is het wel te verstaan bij het oude gebleven. Maar nooit heeft het officieele in België een lang leven gehad, als het niet volkomen overeen stemde met den volkszin, en het Duitsche bestuur heeft herhaald ondervonden, dat daar maar weinig aan te veranderen is. - Wij krijgen dus bruin brood, maar er bestaan twee middelen om aan wittebrood te geraken. Het eerste is: ziek worden. En denk nu niet, dat daar heldenmoed toe noodig is; eene slechte maag is voldoende, en in de tegenwoordige voedingswaarden is dat niet moeilijk. Gij hebt dus eene slechte maag (en wie heeft daar geen voldoende verbeelding toe?); gij laat het vaststellen door een goedwillig dokter, die meent, dat wittebrood voor u hoogst-gewenscht zou zijn, en het op een papiertje schrijft; met dat papiertje gaat gij naar een zeker lokaal, waar men u meer of minder onderzoekt; en aldus krijgt gij geregeld wit brood thuis gebracht, dat niet duurder, en veel smakelijker dan bruin brood is. - Er is een ander middel: te gaan wonen in ééne der voorsteden, die door het bekende ‘Comité-Fleskens’ bediend worden. Door tusschenkomst van dit weldadig Nederlandsch comité, dat enorme diensten bewijst, kan heel de provincie Brabant geregeld

Hollandsch wit brood krijgen, en zoo daar gemeenten zijn, die van de geboden gelegenheid geen gebruik maken, dan is dat zeker de schuld niet van bedoeld comité. Gelukkig wordt er wel gebruik van gemaakt, en steeds ruimer. Onze volksvoeding komt het zeer ten goede als men bedenkt, dat het Nationale voedingscomité in de meeste landelijke gemeenten geen brood, maar meel verstrekt. Men moet dus zelf bakken of laten bakken, wat voor velen bezwaren heeft, en voor rationeele voeding in vele gevallen niet bevorderlijk is.

Dat wij voor den winter een algemeen-goede hoedanigheid van het brood verwachten mogen, kan afgeleid uit den oogst, dien men thans overal aan het pikken en binnenhalen is. Hoe het in het etappengebied gesteld is, kan ik moeilijk zeggen: ik heb nog geen machtiging ontvangen, er sedert mijn kortstondig en gevankelijk verblijf terug heen te gaan. Ik vrees echter, dat de oogst er minder-voordeelig zal zijn uitgevallen dan in Brabant. Men verbouwt er immers in hoofdzaak rogge, en die zal er, even goed als overal in ons land, veel door de aanhoudende regens van voor een paar maanden geleden hebben, zonder dat de Julizon nog veel kon verhelpen. Met de tarwe echter, de vrucht van Brabantschen bodem, staat het zeldzaam goed. Het is een heerlijk genot, thans door onze velden te wandelen, die, onder de kromme pikken, die zoevend de zuchtende aren vellen, geuren, oppermachtig, als warm koekebrood. Naast de roode tarwe staat de zijdig-blonde haver veel magerder. De suikerbiet daarentegen laat zich heerlijk aanzien. Gij weet tevens, dat ook het hooi goed uitgevallen is. En aldus hebt gij een overzicht van den toestand des landbouws in België: hij kon zeker slechter zijn.

Een dergelijke wandeling langs de velden leert u nog iets anders: zij herinnert er u aan, - nieuw bestanddeel in onze diëtiek - dat de intensieve fokkerij van konijnen een tijdstip van grooten bloei doormaakt: men zal een nieuw Grieksch woord moeten smeden om de voorkeur aan te duiden, die de bezette Belgen voor konijnenvleesch aan den dag zijn gaan leggen. Gezegende konijnenprolixiteit, hoe dankbaar kloppen voor u de Belgische harten, in dezen kalver- en vischloozen tijd! Maar ook: hoe weet gij de Belgische breinen te teisteren, die zich afvragen hoe zij aan voedsel moeten komen voor zoo talrijk en zoo kwistig, en ook zoo gulzig een broed! Gelukkig is het vacantie. Naar zee kan men niet, en om naar de Ardennen te gaan moet men veel meer geld dan vroeger hebben. De tijden zijn trouwens onzeker: men waagt zich niet gaarne ver van huis. En de omstreken van Brussel zijn immers prachtig. De Brusselaar-met-vacantie gaat dan ook die omstreken ontdekken. En hij oefent er het utile dulci bij uit. Van huis uit heeft hij natuurlijk de levensmiddelen medegenomen, die hem ook dezen dag het bestaan moeten verzekeren; hij draagt ze in een valies. Komt nu dit valies middenin den dag ledig aan menschelijk voedsel, dan wordt gedacht aan het konijn, vriend des menschen, die thuis in een hokje zit bij gebrek aan malsche weide, en zonder andere nooddruft dan wat aardappelschillen: het eenige, waar de huisvrouw over beschikt, wil zij geen groente koopen voor het konijn, dat haar aldus weldra de oogen uit het hoofd zou gaan kosten. Wat nu wordt gedaan. Onmiddellijk na het middagdutje gaat de heele familie, gewapend met de messen van het landelijk maal, op den buik liggen als kruipdieren. De linkerhand grijpt in het ruige gras der boschkanten, in de weeke krui-

den van de meerschzoomen, en zelfs, helaas, in de stoffige netels, die maar al te dikwijls onderaan de hagen overvloedig zijn. De gewapende rechterhand nu snijdt toe: een geluid als van een grazend schaap. Aldus wordt de gansche namiddag zonder groote vermoeienis doorgebracht. Is de vader een geleerde, dan geeft hij er zijne kinderen eene nuttige les in de botanica bij. De huismoeder, die tegen niets-doen moeilijk kan, vindt er een niet-onpoëtische bezigheid in. En aldus is iedereen tevreden, en niet het minst het konijn, dat zich 's avonds, op het oogenblik, dat het aan de dagelijksche portie ging wanhopen, zich den ganschen inhoud van den propvollen reiszak in het enge stadshokje met al de geuren van den geliefden buiten plengen ziet....

N.R.C., 21 Augustus 1916.

Nog: Brusselsche dietetiek

Brussel, 17 Augustus.

Of zij er op gewacht had, heeft nauwelijks één dag nadat ik u de tegenwoordige diëtetiek van Brussel had voorgesteld als iets bij uitstek veranderlijks, heeft, zeg ik, de Duitsche overheid een paar besluiten openbaar gemaakt, die mijne meening als de eenig - juiste komen bevestigen. Ja, onze officieele voedingswijze, zooals zij ons wordt opgelegd, mag afgewisseld heeten; zij gaat tevens - en het is het eenige wat aan haar bestendig is, - zij gaat tevens verminderend, hetgeen der spaarzaamheid, en volgens sommigen zelfs onzer gezondheid bevorderlijk mag heeten, vooral voor dezen die hunne maaltijden in restaurants, of wat daarmede gelijk kan gesteld, plegen te gebruiken.

Het is dus op deze laatsten, en dus ook op de Deensche sociaal-democraten, die Brussel bezoeken, en zelfs op onzijdige journalisten, die met mij uit eten wenschen te gaan, - het is op zulke epicurianen, dat het eerste decreet wes quaestie slaat. Het luidt, naar den geest zooniet naar de letter: voortaan zal in dergelijke lokalen nog slechts één schotel vleesch per maal mogen opgediend. Bovendien mag dat vleesch, op Maandag en op Donderdag, noch gebakken, noch gebraden, noch gestoofd worden in welk vet hoegenaamd, tenzij, o ironie, in het eigen vet, zoo het daarover beschikt. En daarenboven zal ieder des Zaterdags alle zwijnenvleesch derven, al was er in Groot-Brussel niets anders dan zwijnenvleesch voorhanden. - En meen nu maar niet dat gij,

slim als gij u waant, den maatregel ontwijkt door, bijvoorbeeld, uw schotel vleesch door een schotel visch te laten voorafgaan, of door, op verboden dagen, in plaats van vleesch, een zeetongetje te laten bakken in geurige roomboter: visch is immers ook vleesch, al mocht gij zulks allicht tot op heden ignoreeren. Zelfs vleesch-uit-blikjes, zelfs worst wordt als vleesch beschouwd, al kon in deze ernstig reden tot twijfelen bestaan. En tracht nu maar verder geen variaties uit te voeren op het begrip-vet, door daar plantaardige producten, als margarine b.v., uit te schakelen: zelfs geen steenolie, zelfs geen petroleum wordt voor het bereiden der spijzen toegelaten, en gij zoudt dus ongelijk hebben het er mee te probeeren.

Met dat al komt Brussel culinair een heel eind dichter bij Berlijn te liggen, en het beneemt den Skandinavischen socialisten allicht den lust, nog naar Brussel vergelijkende studies te komen maken. Wie weet trouwens of zij aan den getroffen maatregel geen schuld hebben.....

Gelukkig worden dezen, die niet meer in spijshuizen eten, door den maatregel niet getroffen. Zij worden het echter door het tweede en gelijktijdige besluit, waar ik het hier over hebben wou. Dit besluit handelt over melkroom. Melkroom mag voortaan niet meer verkocht worden, dan met zijn natuurlijken ondergrond. Want het schijnt wel dat men in Brussel nog ongeroomde, laat staan ongedoopte melk verkocht, hetgeen velen zal verbazen. Zelfs slagroom zal voortaan niet meer te krijgen zijn, tenzij voor zieken. Ook taartjes-met-slagroom behooren voortaan tot het verleden, tenzij men dus over eene

ziekte beschikte, die ze als geneesmiddel onontbeerlijk maakt. En ik vrees ten zeerste dat zulke ziekten niet endemisch worden. Ook als men zelf den room tot boter wil verwerken, mag ze u worden afgeleverd. Hier, vrees ik, staat een deur open voor bedrog; wie, in dezen tijd van botersnood, kent de aanvechting niet, zijn eigen boterboer te gaan worden? Dit echter gaat niet zonder moeilijkheden en bezwaren, die vermeerderd worden met de dreigende straffen op elk misbruik en vergrijp....

Met dat al wordt ons leven weer maar wat vereenvoudigd.

Er zijn menschen die dat onaangenaam vinden....

N.R.C., 21 Augustus 1916.

De dietetische schommel

Brussel, 23 Augustus.

Waarom zouden wij het onderwerp niet ineens uitputten, in afwachting.... dat wij zelf uitgeput zijn? - De actualiteit trouwens dwingt mij, hier terug te keeren tot de schommelingen die ons voedings-regime ondergaat, schommelingen die, na een paar maanden rust, nu ineens onrustbarend-vlug en -afwisselend zijn geworden.

Na vleesch, gaat het ditmaal om brood: nauwelijks zijn diegenen, welke hunne malen in restaurants genieten, op periodieke vleeschloosheid gesteld, waartoe, naar men mij verzekert, de restaurateurs het hunne bijdragen door beperking van de verkrijgbare schotels, of daar duikt eene nieuwe broodquaestie op. Dat zij voor de Belgische bevolking van nog heel wat grooter belang is dan die van verminderd vleeschgebruik, welke trouwens niet algemeen is, spreekt van zelf; ik heb er overigens welsprekende bewijzen van, die ik u straks overleg.

Ik juichte hier, nog geen week geleden, vanwege het gemak waarmede wij in den laatsten tijd aan wittebrood komen; gij herinnert u de middelen daartoe: óf ziek worden, óf aankloppen bij de ‘Koninklijke Nederlandsche Commissie tot Regeling der Voorziening van noodzakelijke levensmiddelen in België’, die het veel gemakkelijker is, ‘Comité-Fleskens’, en veel moderner ‘C.R.F.’ te noemen. Welnu, terwijl ik u dit met een zeldzaam genoegen aan het mededeelen was, complotteerde men achter mijn rug om die dubbele weldaad eenvoudig uit de voeten

te ruimen. Ten eerste zal men, naar ik hoor, in eene dichte toekomst heel wat strenger worden bij het verstrekken van witte brood aan maaglijders; ten tweede: de uitvoer van zulk brood uit Holland door tusschenkomst van het 'C.R.F.' werd stop-gezet, zelfs zonder naar die dichte toekomst te wachten. Aldus volgt de eene levens.... vereenvoudiging op de andere, onmiddellijk en zonder mededoogen. Hemel, wat leven wij vlug tegenwoordig, - in afwachting weer dat wij vlug sterven!...

Dat het 'Nationale Comité' zijn wittebrood niet gaarne verspild ziet aan wie het niet absoluut noodig heeft, is te billijken. Was ons bruinbrood nog even-slecht als voor enkele maanden geleden, dan zou ik de prophylaxie als eene hoofddeugd der geneeskunde inroepen tot wettiging van het wittebrood, dat ook gezonden wisten te bemachtigen. Maar dit is niet het geval: de meeste onzer bakkers zijn heel knap in het kneden, deesemen en bakken van oorlogsbrood geworden, en ik ken menschen, welke wittebrood krijgen, maar nu en dan een boterhammetje bruinbrood gebruiken.... als dessert. - Nu hangt wel weer een nieuw gevaar boven ons hoofd: het gerucht loopt met halsstarrigheid, dat onze dagelijksche broodportie gaat verminderd worden. Wie zulke geruchten verspreidt, gesteld dat zij valsch zijn, moest men hangen. De vraag is echter: zijn zij valsch inderdaad? Ik hoop het;.... al werden toch de porties meel, die op het platteland verstrekt worden, reeds kleiner. Zijn wittebrood vervangen te zien door bruinbrood: ik stel mij heel goed voor, dat enkelen het niet dan met angst en weemoed tegemoet zien, - te meer dan nog als de bruine mik nog kleiner uitvallen gaat dan zij vroeger was...

Dat de Hollandsche regeering zich genoopt zag, uitvoer van brood naar België te verbieden, is echter nog heel wat erger. Ik zei het u: het ‘Comité-Fleskens’ bewijst hier enorme diensten: deze worden nog niet algemeen ingezien; wie er echter deelachtig in is - en iedereen kan het worden, ik bedoel al de gemeenten, die het maar wenschen, - weet ze naar waarde te schatten en verbergt dan ook zijne dankbaarheid niet. 't Bewijs vindt men in de brieven, die het comité ontving ter gelegenheid van den maatregel, dien de Nederlandsche regeering trof.

Ik mocht inzage nemen van sommige dier brieven van burgemeesters uit de provincie Brabant: uit alle blijkt dat de maatregel beschouwd wordt, en terecht, als eene ramp. - ‘Krijgen wij geen brood meer,’ zegt de eene, ‘dan gaan de menschen hier van honger niet meer kunnen werken’; hetgeen een ander als volgt verklaart: ‘Tot 15 September a.s. blijft de nood zeer groot, omdat bij vele kleine landbouwers het graan van verleden jaar op is, en dat er voor gezegden datum geen graan van den nieuwen oogst mag gemalen. En vele van die kleine landbouwers kunnen van het (nationale) Komiteit weinig of niets bekomen’ een derde vult aan: ‘de nood laat zich nog nijpender gevoelen, nu de bevolking verstoken is van aardappelen, en er weinig hoop bestaat, spoedig in de zoo dringende behoefte aan dit voedingsmiddel te kunnen voorzien’; terwijl een vierde burgemeester, uit eene Waalsche gemeente ditmaal, er aan toevoegt: ‘la ration de farine à distribuer à chaque chef de ménage de notre localité étant diminuée’ (ik deelde het u daareven mede;) ‘la classe nécessiteuse aura faim

et se verra plongée dans la misère'. Eene andere Waalsche gemeente was tot het 'C.R.F.' juist toegetreden, toen de uitvoer verboden werd; en nu is de burgemeester het hart in: 'Notre population' schrijft hij, 'attendait avec impatience ces pains qui devaient servir d'appoint aux 250 gr. de farine qu'elle reçoit par jour, quantité absolument insuffisante pour des ouvriers agricoles qui, en cette saison, sont occupés aux durs travaux des champs du lever au coucher du soleil'. De nijverheidsstreken staan er trouwens niet beter voor: 'De pijnlijke tijding heeft den diepsten indruk gemaakt op onze bevolking, die voor de overgroote meerderheid fabriekwerkers, en in grooten getale arbeidloos zijn', schrijft een Vlaamsch burgemeester. Zoodat al die overheidspersonen zich zeker vereenigen in den wensch van een hunner aan den Minister van Buitenlandsche Zaken van Nederland: 'Wij nemen de eerbiedige vrijheid Uwe Hooge Welwillendheid te bidden, al het mogelijke te doen, opdat de broodzendingen naar ons diep beproefd België opnieuw toegelaten zouden worden.' - De oprechtheid der bede moge de naïefheid van den stijl vergoeden: dit zijn geen klachten, men vergete het niet, van particulieren die van overdrijving konden verdacht: hier zijn officiëele verantwoordelijke personen aan het woord in naam van uitgebreide gemeenschappen. Het zijn verder stemmen, men lette er op, uit het rijke Brabant: men stelle zich dan den toestand in minder-gezegende streken van België voor....

Dat wij aan het uitvoerverbod hier in België zooveel verliezen, dacht men in Holland misschien niet. Men weze echter gerust: Waal noch Vlaming schiet er den

moed bij in. Verbeeld u, dat men in sommige gemeenten, vooral in de voorsteden van Brussel, tegen zulke ontmoediging gevonden heeft.... kookscholen in te richten. Hier dringt zich een gemakkelijke ironie van-zelf op: leeren koken aan lieden die honger lijden en daar waarlijk door niets in verhelpen kunnen! Die ironie echter ware misplaatst: hoe minder men heeft, hoe zorgvuldiger men er mee om moet gaan; hoe meer men moet zien, vooral niets verloren te laten gaan. Dàt nu leert men in die scholen aan, en, hoop ik, met succes. In elk geval weet ik van een school, die door talrijke leerlingen, zonder de minste ironie, bezocht wordt. Voor wie niet naar school kan gaan, worden in sommige gemeentemagazijnen (die, tusschen haakjes, in enkele gemeenten al bijzonder-slecht voorzien zijn, terwijl dit elders, onbegrijpelijkerwijs, niet het geval is), worden, zeg ik, keukenboeken, of beter: keukenbrochures uitgedeeld, waar men goedkoop en voedzaam eten, vooral met rijst als basis, in bereiden leert. Die komen zelfs der burgerij ten stade: of wij Italianen waren, zijn wij ons met verwoedheid op het klaarmaken en smakelijk-vinden van allerlei rissotti toe gaan leggen, en vaak met bijval. Ook ons zijn zulke boekjes dus van nut. Al halen wij wel eens bij voorbaat, en misschien ten onrechte, onzen neus op voor het recept van aanbevolen schotels. Wat zegt gij bijvoorbeeld van rijst met mosselen? Ik ken menschen die het nooit zouden aandurven.

En à propos van mosselen: het is, met garnaal, de eenige zeevisch die ons nog bereikt, - misschien omdat het geen eigenlijke visch kan genoemd worden. Het belet niet dat er ruime hoeveelheden van gebruikt worden.

Een plaatselijk blad meldt heden dat het verbruik van garnaal voor Brussel van 5000 tot 25,000 kilo per week, dus tot het vijfdubbele gestegen is. Wat de mosselen betreft, vroeger door het eigenlijke volk zeer begeerd (iedere week brachten talrijke schuiten hun waar uit Zeeland aan op dagen die het volk blijkbaar goed kende, te oordeelen naar de massa, die telkens op de aankomst te wachten stond), - wat de mosselen betreft: die dreigen weer te duur te worden om nog als eigenlijk volksvoedsel te kunnen gelden. De aanvoer is trouwens daartoe vermoedelijk te klein. Ik hoorde echter gisteren een denkbeeld opperen, dat ik bijtreed, omdat het der volksvoeding zeker en in hooge mate ten goede zou komen: Waarom neemt het 'Comité-Fleskens' het niet op zich, mosselen in te voeren en over de verschillende gemeenten, die er vraag naar doen, te verdeelen? Bij gebrek aan vleesch, bij gebrek aan vetwaren, bij de tegenwoordige vermindering aan brood, zouden de mosselen zeer zeker aan velen welkom zijn....

N.R.C., 26 Augustus 1916.

Kunst te Leuven

Brussel, 30 Augustus.

Beeld u niet in, bid ik u, hier eene beschrijving te zullen lezen van toestand te, en uitzicht van de stad Leuven, ruim twee jaar na de bekende gebeurtenissen. Wél zou zulke beschrijving de moeite loonen; ik zal er mij echter van onthouden, omdat ik weet dat de moeite vergeefsch zou zijn, in dezen zin dat zij, als ongewenscht, u niet bereiken zou. Nog meer dan het ‘in twijfel, onthoud u’, geldt ‘onthoud u bij zekerheid’, en aldus zult gij van mij niet vernemen, hoe Leuven er tegenwoordig uitziet.

Zelfs wat er zooal te Leuven gebeurt, zal ik u niet mededeelen. Behalve dan op dat ééne gebied: de Kunst. Het is mij telkens een verrassing hoe, in de hachelijkste omstandigheden, na de ergste slagen, de behoefte aan schoonheid bij mijn volk door alle leed heen breekt, - schoonheid die afleiding brengt, die over de teistering heenvoert en den levenszin wakker houdt. Ik ben de eerste geweest om de lichtzinnigheid te laken, waarmede het eigenlijke volk, in de angstigste uren, naar de tallooze bioscopen liep - hunne schoonheid! - en er het geld der liefdadigheid verteerde. Nu echter, na twee jaar, vraag ik mij af of de kinema niet het oproer heeft afgewend, het leven niet dragelijker heeft gemaakt, de toekomst niet gevrijwaard heeft. Meer-ontwikkelden, hoe ook weigerig in den aanvang en zelfs met een gevoel van schroom en schaamte, zijn weêr kunsttentoonstellingen en concerten, en zelfs de schouwburgen, die talrijker dan in vredestijd zijn, gaan bezoeken: zij hebben er ondervonden hoe wij buiten

kunst niet kunnen; de meest-sceptisch-aangelegden, die de artiesten-zelf zijn, gingen de sociale rol der kunst inzien en begrijpen; de schroom keerde in een gevoel van dankbaarheid.

Een Leuvensch kunstenaar heeft begrepen wat eene tentoonstelling thans voor zijne diep-beproefde stad kon beteekenen. Niet alleen in opzicht van aesthetisch genot, maar ook wat liefdadigheid en practisch nut betreft. De kunstschilder, Alfred Delaunois, ten onzent hoog-aangeschreven als een zeer nobel artiest, één der zeldzamen die naar hooger dan materiëele uitdrukking streven, vergeestelijking zoeken zonder daarom ooit literair te worden, tot den innigen grond der zaken doordringen zonder naar symbolisme of andere occultisme te streven; - de zeer veelzijdige Alfred Delaunois, wiens gemakkelijkheid steeds bezield wordt door den adel van zijn gevoel, ook in de arabesk der lijn en de verzadigde fijnheid der kleur; - Alfred Delaunois heeft, waar het gold, eerst eene zeer behoeftige bevolking ter hulp te komen, daarna veel vernietigds weêr op te bouwen, eindelijk wat leven te schenken aan zijne stad door er vreemdelingen heen te lokken, - heeft, zeg ik, een comité 'Art et Charité' samengebracht, dat in een zeer composiete tentoonstelling alles wist samen te brengen dat tot welslagen van het drievoudig doel kon samenwerken.

Die expositie is - eerste verrassing, - ondergebracht in het nieuw-herstelde Geertruida-klooster; de bouwmeester, die de restauratie op zich nam, kanunnik Thierry, gaf blijk van een goeden smaak en van een kieschheid die vele zijner ambtgenooten missen; schroomvallig werd bewaard wat kon, viel het ook buiten den stijl van het ge-

heele; is sommig nieuw beeldhouwwerk er uit den booze, het bijgekomen bouwwerk, daar waar herstelling niet volstond, is kieschkeurig aangebracht zonder dat het naast het oude stoort. Zoodat dit klooster een fraaie reconstructie werd, naast eene keurige restauratie: dat de bijzonder-mooie toren der Geertruida-kerk, die er naast staat en onder de schoonsten is in dit land, er niets bij verliest, en er zelfs, op de binnenplaats b.v. van het klooster, aan stevig-slank uitzicht bij te winnen schijnt, is voor den restaurateur eene niet geringe eer.

In dat lokaal nu heeft Delaunois eene tentoonstelling van kunstwerken weten bijeen te brengen, waar de eerste merkwaardigheid van is, dat schilders en beeldhouwers hun werk in vollen eigendom aan het comité, als geschenk voor eene tombola, afstonden, - tombola die natuurlijk den behoeftigen ten goede moet komen. Dient het gezegd dat de kunstenaars het werk gaven, waar zij-zelf het meest van hielden? - Zeker, ook hier is heel wat geliefhebber, dat men vanwege de goede bedoeling eene plaats moest gunnen naast eerste-rangs-werken: dat echter die eerste-rangs-werken er zijn, is, voor bezoekers als voor armen, hoofdzaak. Daar hebt gij dan, in de eerste plaats te noemen, eene heerlijk-innige teekening van den grijzen Xavier Mellery, eene symbolische voorstelling van Leuven onder de gedaante van eene Brabantsche boerin, in den rouwkapmantel, tegenover den juweelerigen stadhuistoren: Jakob Smits heeft er één zijner allerschoonste doeken; een kruisberg vol dramatiek en oneindig wee; de oude Charles Hermans toont er eeuwig-jong schilderwerk; de diepe Donnay een synthetisch Ardennenlandschap van diep-bewogen gevoel. Alfred Delaunois, stond, behalve één zijner schoone

landschappen, eene reeks etsen af van Belgische kunstenaars die voor 't oogenblik in den vreemde bedrijven: een zeer goeden De Bruycker, een waarlijk-wonderbaren Van Rysselberghe; Ciamberlani schonk een nobel decoratief doek; onder de beeldhouwers trekt vooral Jules Lagae door een zeer eigenaardig werkje aan. Nog velen zou ik er moeten noemen: Léon Frédéric, den betreurden Georges Lemmen, Armand Rassenfosse, Eugène Laermans, Auguste Oleffe, - iedereen eigenlijk die hier naam heeft verworven of roem draagt. Ik wil sluiten met de vermelding van twee jonge talenten, voor dezen nog geheel onbekend, en wier naam wij zeker voor de toekomst moeten onthouden: Louis Broka die, nog onder den invloed van een Degouves de Nuncques en een Le Sidaner, getuigenis van teeder kleurgevoel aflegt, en Yvonne Missoul, een nog zeer jong meisje, naar ik verneem, van dewelke een fantastisch stilleven bijzonder de aandacht boeit.

Het nuttige in dit expositie - complex wordt vooral door de tentoonstellingen van architectuur opgeleverd. Gij weet hoeveel in België, zoo in steden als op het land, weêr dient opgetrokken: menigmaal schreef ik u daarover, en ik zal het nog wel meer moeten doen. Als voorbereiding daartoe helpen de verschillende afdeelingen dezer architectuurtentoonstelling. Stede-architectuur dan eerst, waar den bezoekers aan foto's getoond wordt wat de moderne bouwkunst in België aan schoonheid heeft gepraesteerd: middel misschien tot voorkomen van toekomstige wanstaltigheid. Dezer afdeeling is, zooals van-zelf spreekt, eene bijzonder-Leuvensche tentoonstelling toegevoegd, retrospectief en actueel; wij leeren er, aan oude platen en schilderijen, het voormalige Leuven kennen; een reeks

reproducties naar werken van Delaunois toont ons de vergeestelijkte schoonheid van Leuven vlak vóór den oorlog; oude plattegronden kunnen bij her-opbouw misschien helpen tot vaststelling van nieuwe rooilijnen; intusschen ontbreekt het geenszins aan nieuwe ontwerpen van Leuven's stedeschoon van morgen. Een andere afdeeling houdt zich met architectuur op het platteland bezig: eene ruime documentatie stelt lokalen en gewestelijken stijl vast, waar enkele geslaagde maquettes blijkbaar op geïnspireerd zijn, zooals naar algemeen oordeel behoort; nog nuttiger misschien zijn de foto's die toonen, hoe men niet moet bouwen: afschuwelijkheden uit de laatste vijftig jaar, gelijk men ze helaas maar al te dikwijls in onze dorpen aantreft, en - die de oorlog heeft weten te sparen. Een derde afdeeling dezer bouwkundige expositie is aan tuinaanleg gewijd; zij gaat vergezeld van practische demonstraties in den tuin van het Geertruida-klooster; kunstenaars hebben zich verder beijverd te toonen hoe de meest-gewone bloem een binnenhuis, en zelfs het schamelste, sieren kan: een niet-onnoodig voorbeeld in dezen tijd dat men, vooral in kleine steden, niet veel uitgaat (daar heeft Leuven mij grondig van overtuigd!) En eindelijk is daar de afdeeling voor werkmanswoningen: men heeft een wedstrijd ingericht voor typische plattegronden; men toont wat in het vak reeds is gepraesteerd; ook hiervan zal niemand het nut van over het hoofd zien....

Eenige maanden geleden schreef ik u onder mijne oorlogs-‘memoranda’, dat de omstandigheden ook in België nieuwe industrieën hadden opgewekt, zij het dan ook, en gelukkig, vreedzame. Daaronder is de Belgische Pop, door gravin de Mérode in het leven geroepen, door de vereeniging

‘Romdéo’ in het leven gehouden. In groote uitstalkasten zien wij boerenbruiloften en Alpijnsche, gestoffeerde landschappen, binnenhuizen, en wat dies meer, waar de Belgische poppen met hunne fel-blauwe oogen - hun bijzonder kenmerk, - en hun blakend goed humeur de overwegende rol in spelen.

Deze poppen zijn hier echter niet de aandoenlijkste: op dezelfde étage zijn de voortbrengselen uitgestald van het werk ‘Le Jouet Belge’, waar mevrouw Franchomme de leiding van heeft. Het is zeer eenvoudig, maar doorgaans smaakvol speelgoed, door artiesten ontworpen en uitgevoerd door verminkte Belgische soldaten: vouwmessen op het heft van dewelke heel ons dapper leger defileert; uitgezaagde ganzen en konijntjes die allergrappigst zijn; speldedoozen die Vlaamsche boerenhuisjes voorstellen. Er is een Vlaamsch dorp aan zee, dat wij niet kunnen aanzien zonder dat ons hart feller gaat kloppen: de baksteenen toren der kerk van Lisseweghe, dat machtige wonder, waarvan het lot ons helaas onbekend is, omringd van visschershutten, met als achtergrond de verwrongen boomen der wegen die het land voeren naar zee. Onschuldig, maar schoon is het hier afgebeeld, en.... wij weten niet wat daar nog van overblijft, van dat grootsche en beminde en lange jaren vertrouwde; want - dáár is het oorlog, thans. Aan dien oorlog hebben zij onder het werk gedacht, zij die hem hebben meegemaakt en waar zij verminkt uit terug zijn gekomen, onze arme soldaatjes die dit dorpje hebben gesneden en samengebracht en gekleurd, naïef en zorgvol: is het daarom dat uit dit schamel speelgoed zooveel innigheid uitgaat, die ons boeit en nadenkend maakt? - Dat speelgoed blijft van den oorlog zeker een der schoonste

souvenirs, ook, het dient herhaald, aesthetisch....

En nu zou ik u over nog iets van deze tentoonstelling, deze zeer geslaagde tentoonstelling waar al heel wat belangrijke concerten plaats hadden en voorlezingen gehouden werden, moeten vertellen: over Gobelin-weefsels, nl., en vooral over allermerkwaardigste muurschilderingen, die Kanunnik Thierry te verzamelen wist. Maar die zijn een afzonderlijken brief ruimschoots waard. Die schrijf ik u één dezer dagen.

N.R.C., 8 September 1916.

Louis en ik

Brussel, 30 Augustus.

Vermits het moest, zijn ook wij gegaan. Waarom aan verordeningen te willen ontsnappen? Er staat niet alleen zware boete op: men veroordeelt er in deze zichzelf tot minderwaardigheid door, en dat is een blijk van nederigheid die, zedelijk als physisch, volkomen overbodig is.

Ik moet zeggen, dat Louis er minder scheen onder te lijden dan ikzelf. Er zijn schapen, vertelt Buffon, die, als men ze ten slachthuize leidt, uit beide hun oogen tranen met tuiten huilen. Ik betwijfel zeer of dit Louis mogelijk zou zijn geweest: zijn één oog immers, het linker, ziet er uit als een melkwitte opaal, met groene en oranje wolken doorglansd, hetgeen op gevoellooze blindheid wijst. Louis is trouwens een wezen vol gelatenheid, want met de jaren is hij de illusies ontgroeid; hij is niet zeer jong meer; ik vermoed dat men zelfs zijne jaren niet meer aan het getal zijner tanden zou kunnen lezen, want van zijne tanden zijn er ettelijke uitgevallen; zoodat men zijn leeftijd nog alleen aan de rimpels kan raden, die zich één voor één, jaar na jaar, rond zijne oogleden gaan plooien zijn.

Louis - gij hebt het reeds geraden - is een paard. Louis en ik gaan naar hetgeen wij euphemistisch: de paardemarkt noemen. Ik althans noem het, tot eigen troost aldus. Wat Louis betreft: die heeft sedert lang van alle euphemisme afgezien. Wilde hij zich maar eenig begrip vormen van dezen tocht, dan zou hij zeggen, dat hij, naar eisch der Duitsche overheid, eenvoudig gevolg geeft aan

de paardenrequisitie. Hij is sedert lang meer dan drie jaar oud; hij kan er zelfs niet tegen inbrengen, dat hij voor het voortbestaan van zijn geslacht onontbeerlijk is, want hij is niets den een ruin, - een oude, half-blinde, rheumatiek-lijdende ruin, alle onvoldoende redenen dus om vandaag, dat men hem opeischt, thuis te blijven.... En daarom gaan wij, Louis en ik, naar het oord der, mogelijk-laatste, bestemming.

Dat ik in zulke mate met het lot van Louis ben begaan, heeft geen anderen grond, dan eene hippofilie, die gij gerust overdreven kunt noemen; eene andere reden is misschien, en zelfs waarschijnlijk, journalisten-nieuwsgierigheid. Het leedwezen van den eigenaar, die zich, zij het ook tegen behoorlijke betaling, het dier ziet afnemen, dat hij tot uitoefening van zijne dagelijksche werkzaamheden noodig heeft, is dus bij mij in elk geval afwezig: ik bezit geen paarden, en bezat ik ze wel, dan vlei ik mij met de hoop, dat zij er anders zouden uitzien dan deze oude, versleten, suffe Louis. Maar Louis is dierlijk gerief van een groentenboer, en als dusdanig zeer aannemelijk; het kan niet betwijfeld of als zulks is hij zeer bekwaam in hetgeen van hem wordt vereischt; hij is trouwens zóó doordrongen van zijne schamelheid, dat hij zelfs op eenigszins ruwe, zij het ook joviale bejegening, niet eens reageert. En aldus is Louis in zijn soort een achtenswaardig schepsel, dat zijn plicht doet.

Dat schijnt zelfs mijn groenteboer te elfder ure ineens gevoeld te hebben. Ik was hem zijn paard voor de keuring gaan ontleenen: het eenige middel voor mij om eens van dichtbij te zien hoe zulke plechtigheid ineen zit; zeer gerust overigens over den uitslag: Louis behoort eerder

tot het geslacht van Rossinant dan tot het ras der Bucephalen, zoodat het Duitsche leger het zeker wel zal kunnen doen zonder hem. Dat ik hem naar.... de paardemarkt wou brengen was echter den groenteboer, onverwacht, als eene verademing. Niet dat de man zoo overgevoelig is: alleen omdat hij dacht dat mijne verschijning als eigenaar van het beest misschien de jury imponeeren zou en milder stemmen. Want er zijn nog naïeve groenteboeren in België....

In den vroegen ochtend dan, zijn wij gegaan, Louis aan een streng, die ik in de hand hield, naar het oord der bestemming. Het was de eerste maal dat wij samen uitgingen; maar Louis kent geen bevreemdingen meer: zeer mak en zonder overhaasting stapte hij naast mij, diep in gedachten verzonken, zoodat hij mij den ongewonen last overliet, hem te mijden voor de talrijke rijtuigen, met jongere ras- en lotgenooten bespannen, die drukker deden naar zij dezelfde plaats nader kwamen. Van ons beiden, kende ik alleen dus de zenuwachtigheid die bij de gebeurtenissen passend was. Ik zei telkens: 'Louis! Louis!', en vleide het dier met korte slagjes van mijn hand, zooals ik had zien doen door bekwame stalknechts bij wedrennen. Niet omdat Louis schichtig was: omdat hij mij veel meer al te onverschillig scheen in het gevaar. Hetgeen waarschijnlijk niet moet toegeschreven worden aan paardenphilosophie, daar Louis half-doof is, boven zijne half-blindheid....

Dat wij aankwamen was voor mij dan ook eene verlichting: hier immers heerscht orde. Twee hooge uhlanen, op hunne paarden die Louis ironisch bezagen al waren zij toch ook maar boerebeesten uit Pommeren, lieten ons zonder plichtplegingen tusschen hunne half-gevelde lansen door.

Vooraf-gegaan door een welgedane, roode merrie met blonde manen, dewelke den weg wees, heupen-wiegend en met telkens-krommenden nek; gevolgd door een tachtig-centimeter-hoog Iersch ponytje, dat op zijn smalle hoefjes achter ons aan een cake-walk uitvoerde, stapten wij, dwars over het driehoekige plein en zijne dood-kranke parasol-accaciaatjes die het omschreven en tusschen dewelke zich de meewarige of wrokkige menigte hield, stapten wij naar een onschuldig tafeltje, dat tot bureau diende voor ettelijke onderofficieren. Toen dezen Louis zagen, lachten zij niet eens. Toen ik hun, op hunne vraag, mededeelde dat hij Louis heette, namen zij dit even-rustig op; en aldus kreeg ik een nieuw blijk van den ernst der Duitsche organisatie. Louis kreeg iets anders: zijn eerste visite-kaartje. Aan den band, die, als bij Helleensche jongelingen, over zijn voorhoofd loopt, vestigde men een vierkant karton, waar eene vlijtige hand zijn naam, en zelfs den mijne als eigenaar op geschreven had. En toen zei men ons, dat wij in de rij moesten gaan staan.

Die rij was een zeer gemengd gezelschap (en dan bedoel ik nog alleen de paarden). Vigilante-knollen met een draadjes-nek als oude heertjes, en evenveel leuke levens-ervaring die bleek uit hunne observeerende blikken; voormalige heere-paarden die, de ééne voorpoot over den andere geslagen, een nonchalante houding aannamen; armzalige beesten uit den werkenden stand, de gepelde knieën dik van jicht en de hoekige heupen vol reusachtige eksteroogen; schimmelige schimmels met doorgezakten rug maar, aan de wervelketen, het volle getal hunner goed-zichtbare ribben; ook wel dieren echter waar een vervallen baron nog prat op kon gaan; dravers die, hoe dan ook op jaren, koket leken

als tot-inkeer-gekomen cocottes; goede, zware landbouwruinen eindelijk, de volle manen lichter van kleur dan de huid, gelijk zij doorgaans zijn ten onzent, glanzend van goed-doorvoede zorg: stonden zij, kwijlend, meestal gedwee zooals het hunner jaren past (dit is immers de eerste schifting niet!); velen die nog behoorlijk dienst kunnen doen; meer nog echter die, de huid afgesleten, de pooten wrattig, en niet zelden doorkeend van etterende wonden hunne geholde flanken....

Louis, die een nog vrij-behoorlijk gezicht slaat, Louis en ik staan aldus in de rij. Wij wachten onze beurt af. Die beurt bestaat hierin, dat men ons uitnoodigen zal te verschijnen vóór gindschen grijzen automobiel. Dáár staan paardenkundige officieren; dáár zijn ook raadplegende veeartsen in politiek. Elk paard wordt den heeren voorgesteld, die het onmiddellijk afwijzen, of wel onderwerpen aan nauwer onderzoek. Als wij gedaagd worden, na een tijd die mij lang voorkwam, behandelde men ons niet zonder consideratie. Ik ging haast betreuren, niet de eigenlijke eigenaar van Louis te wezen: hij bleek eene aandacht waard te zijn, die mij verbaasde. Men noodigde ons zelfs uit, na lang over ons vel gewandeld te hebben met tastende en nijpende vingeren (ik vereenzelvig mij hier met Louis), - men noodigde ons uit zeg ik, een eindje te loopen. En nu zou ik niet langer alleen-reflectief het lot van Louis deelen: ik moest meê. Ik moet zeggen, dat ik zelfs de eenige was, die eigenlijk liep: terwijl ik, met zoet vermaan mijner opwekkende tong, Louis tot het drafje trachtte te bewegen waar ik me-zelf voor inspande, kwam ik tot geen anderen uitslag dan dat hij aan mijn uitgelengden en vermoeiden arm zijn magere muil met het opalen

oog en zijn oneindigen nek rekte, doch zijn stappen niet plooide tot het loopje dat men van hem verlangde, ze alleen wat breeder uitzette zooals kameelen plegen te doen langs de dorre wegen der woestijn.....

Het was misschien zijn redding: de deskundigen schenen er uit op te maken dat van Louis geen cavalerie-charge te verwachten was. Het werd in een register geschreven. Wij mochten weer naar huis.

Toen wij thuis kwamen, vonden wij onzen groenteboer, op wiens voorhoofd dikke perelen van angstzweet stonden. Hij omhelsde ons niet, - gelukkig, want zijn mond vertoonde meestal maar al te duidelijk de sporen van doorkauwde pruimtabak. Maar hij vereerde mij een reusachtige bloemkool, uit dankbaarheid. Hoe duur ook bloemkool tegenwoordig is, ik wees ze vriendelijk af. Ik had immers mijne belooning reeds beet: ik had van dichtbij mogen zien, hoe tegenwoordig eene paardenopeisching in België geschiedt. Hoe eenvoudig dit ook in zijn werk moge gaan, het is oorlogsgeschiedenis.

Geachte lezer, dit is eene bladzijde geschiedenis uit de Belgische Bezetting.

N.R.C., 10 September 1916.

Naar Holland

Brussel, 2 September.

Vanochtend, half-vijf. In de geluidlooze, als doove, gevoellooze atmospheer, onder de melk-witte lucht, die, nauw aan het opklaren, roerloos is; in het broeien der nachtwarmte, waar het wekkende ochtendkoeltje nog niet in ontwaakt, sta ik op straat reeds, uit de geniepige huisschemering, die als medeplichtig is aan mijne ongewone vroegtijdigheid, waar ieder nog rustig en voor uren slaapt.

En ik zou me-zelf over me-zelf verbazen: als ik om vier op en wakker wil zijn, dan begin ik daarmee, doorgaans, van den vorigen avond af. Ditmaal echter is er opzet geweest; gisteren ben ik vroeg gaan slapen om tijdig op post te zijn: meer dan zevenhonderd-vijftig Belgische kindertjes zouden immers vanochtend halfzes naar Holland vertrekken, en, niet zonder eenige jaloerschheid, wilde ik daarbij aanwezig zijn; als het ware iets van mij, weze het maar een dankbaar herdenken, meegeven. En dan, ik heb den nood van dichtbij gezien, die tot deze vacantiereis, tot een verblijf in weldadig Holland aanleiding gaf; als elke Belg die wat verder ziet dan zijn egoïstische neus lang is - en zoo zullen er wel niet veel meer zijn -, had ook ik mij het lot van ons volk binnen de, helaas geringe, mate van mijn kunnen aangetrokken, en daarbij gezien wat een weldaad het kon worden voor onze kinderen, voor de toekomst van ons ras, eenige weken in zuivere lucht, met voldoende voeding, door te brengen. En ook dat was aanleiding,

dat ik vroeg op zou staan: ik wilde de kinderen uitgeleide doen, al was het niet verder dan tot aan het station, hun vaarwel zeggen met de hartelijke hoop dat ze in het vriendelijke buitenland, het buitenland-van-vrienden, gezondheid en sterkte mochten vinden.

Gij stelt u voor, met welke vreugde vernomen werd, dat een aantal kinderen naar Holland zouden kunnen gaan, buiten de bedorven lucht vol ziektekiemen, waarin zij doorgaans leven moeten, om daar een paar weken, verre van de gedruktheid waarin wij leven en die zij toch ook ondergaan, gezond en voldoende voedsel te genieten. Het was mij gegeven, van die vreugde getuige te zijn: het zijn, onder den oorlog, mijne zoetste stonden geweest.

Vanochtend dan zouden zij vertrekken. Ik liep over de wezenloos-blanke, nog verlaten straat, de gesloten en als blinde huizen voorbij, en de enkele herbergen, waar het licht nog aan was en de melk- en groenteboeren, die naar de markt gaan of er van terug komen, een kop heete koffie of een verwarmenden borrel gebruiken. Niemand, dan hier en daar een geeuwend politie-agent, of een voddenman, die met een krom ijzer in de vuilnisbakken pikt als een nijdige kloek. Aldus, tusschen roerelooze en stof-grijze boompjes van een boulevard, nader ik de stad. Ineens trilt er een ijzige tocht, heel even maar, door de lucht: de eigenlijke dag die wil beginnen, het eerste levensbewegen van den aanwassenden, nijveren dageraad. Het matte licht gaat wemelen. Er komt speling in het gebladerte. Vogelen gaan piepen, en krakeelen weldra. Dit is nog echter de dag niet van den arbeidzamen mensch. Tot daar plots de grond van uit de verte gaat

daveren en dreunen; een groot rood-geel cyclopenoog nadert: de eerste werkliedentram, die van het verste voorgeborchte naar de afgelegen bestemming en de naargeestige werkzaamheid voert. Hier en daar, aan kleine winkeltjes, worden de luiken geopend door vuile, slaperige vrouwen in nachtgewaad. Zware arbeidersstappen klinken traag en moe. En nu komen mij ook moedertjes voorbij, zorgvuldig gekapt en in de Zondagskleeren; zij dragen onder den arm een dik pak in grauw lijnwaad gewikkeld; zij voeren aan de hand sleepende kinderen-in-het-nieuw; zij zien er wel wat gejaagd uit. Hoe dichter ik bij het station kom, hoe meer ik er uit de zijstraten opduiken zie. Zij kijken elkander aan met eene bevreemding, waar sympathie uit spreekt. Allen volgen denzelfden weg als ik: gij vermoedt, als ik deed, hunne bestemming.

Aldus komen wij aan het station. Dààr is het, in dit prille uur, vreemd-druk. Vijf-zes politieagenten handhaven er de orde. De moeders mogen niet meê binnen: het afscheid van de met hartstocht aan de borst gedrukte kinderen is er te vuriger, te angstig-vuriger om. Ja, zij weten het wel: het is voor hun welzijn. ‘Maar’, huilt er ééne die mij tot haar vertrouweling maakt, ‘het is de eerste maal dat de kleine, nog maar vier jaar is hij, op den trein gaat zitten, en dan nog zoo'n verre reis, en alléén met vreemde menschen. Gij verstaat dat toch, nietwaar, meneer?’.... - Ik ga de wachtzaal binnen, terwijl het aantal der moeders en vaders buiten, achter den rug der sussende politie, dichter en dichter wordt. Hier, in de schemerende zaal, gaat het druk en tevens ordelijk toe. Dames en heeren van het comité,

behulpzame onderwijzeressen en onderwijzers stellen de kinderkens, die onthutst en gedwee zijn, in rij en gelid. Het is geen klein werk, die zevenhonderd-vijftig kinderen op rang te stellen! Allen hebben zij een brassard om met een volgnummer; het nummer vindt men op den zak terug, dien zij op den rug dragen of onder den arm, en die hun bagage bevat. Allen zien zij er zindelijk, liefderijk-verzorgd uit: het laatste geld is besteed geworden aan het onontbeerlijke ondergoed; waar er geen geld was, heeft de openbare of private liefdadigheid even geholpen. - De bleeke gezichtjes staren wijs uit; slechts een paar, de héél-kleinen, huilen, maar worden weldra compassielijk gesust; een driejarige kleuter, zijn dik pak tusschen de korte knuistjes op den buik, loopt telkens verbijsterd uit de rij, schijnt niet te begrijpen waar het om gaat; een tenger meisje speelt, tot tijdverdrijf, pop met haar dunnen zak, dien ze in slaap wiegt en als een moedertje liefkoost; de grooteren echter doen kranig of gewichtig; zij fluisteren elkander korte opmerkingen toe. Aldus schuiven de rijen tusschen de ijzeren barreelen het station binnen.

Daarbuiten huilen de moeders, praten koortsig onder mekaar, wuiven met hunne zakdoeken. Eene juffrouw van het comité treedt ze nader, zegt met luide stem: ‘Wekt toch niet te veel hunne aandacht, het kan alleen den last vermeerderen, en dat kunt gij toch niet wenschen! En daarbij, zij hebben slaap. Straks, in den wagen, gaan ze een lekker dutje doen. Stoort ze nu maar liever niet!’ De echt-vrouwelijke wenk heeft de gewenschte uitwerking die moeders begrijpen: zij zwijgen. Maar het belet de tranen niet over de wangen te rollen, en

het wordt zóó aandoenlijk, dat een dikke reus van een politie-brigadier zich niet meer weêrhouden kan, tranen uit zijne oogen te pinken met zijne wit-katoenen handschoenvingeren.....

Op weinigen na, zijn nu al de kinderen binnen, op het perron. En al met eens, op een sein, dat niemand geeft en niemand verneemt, onder den druk van een gemeenschappelijk instinct, dat ze allemaal op hetzelfde oogenblik tot dezelfde daad aanzet, zetten de mannen en vrouwen van vóór het station het op een loopen. Zij stuiven de straat op, en het is zoo onweêrstaanbaar, dat ik meedraaf. Wat verder immers is er een plaats, waar men den trein, achter een barrière, voorbij kan zien rijden. Dáár is het weldra zwart van volk. Allerlei lui, die naar hun werk gaan - het is half-zes geworden en volle dag, een rinsche najaarsdag, die huiveren doet -, allerlei menschen, die niet weten wat er gebeurt, vullen nieuwsgierig de massa aan. Men hoort een ver gefluit: eene rilling gaat door de menigte. Men verneemt het gestommel en gestamp van een trein, die nadert: een galm gaat op, zakdoeken gaan weêr wuiven. En het is nu geen droefheid meer: het is een laatste afscheid vol opgewondenheid, die haast blijdschap gelijkt.

De trein rijdt voorbij, vlugger steeds. Van de kinderen krijgt men niet veel te zien: misschien slapen reeds de meesten. Maar de juffrouwen, die naar Holland meêgaan, antwoorden in hunne plaats, groeten met de hand. Lang nog wuiven de zakdoeken, als de trein reeds uit het gezicht verdwijnt.

Nu trekken vaders en moeders weêr naar huis. Zij knoopen gesprekken aan, troosten elkander. Zij beseffen volkomen, welke weldaad hunner kinderen wordt gepleegd. De

laatste tranen worden weggewischt - ‘'t Is gelijk, ik zou toch al willen weten of zij goed toegekomen zijn,’ zucht een jong vrouwtje, terwijl ze gelaten glimlacht...

Ik ga naar huis, gelukkig alsof ik-zelf eene goede daad had gedaan: een bewijs ervan, hoe ijdel wij zijn; tenzij het beteekenen moest dat eene goede daad uitstraalt ook over dezen, die er geen deel aan hebben, - al was het dan maar als een vermaan....

N.R.C., 18 September 1916.

Aspecten

Brussel, 13 September.

Hoe groot is de afstand tusschen Zuid-Afrika en de hoofdstad van bezet België? Hoe lang de tijd tusschen den Grooten Trek en dezen tegenwoordigen wereldoorlog?.... Ijdele vragen, zou de vreemdeling kunnen zeggen, die één dezer ochtenden met mij door Brussel wandelen zou....

Wij Brusselaars, hetzij wij lijdelijk de gebeurtenissen aan ons voorbij laten gaan, sterk als wij zijn van onze struische hoop en ons sterk geloof in de toekomst; hetzij wij er eigen profijt of zelfs het welzijn van het gemeenebest in zien, de tegenwoordige toestanden bestendigd te wenschen (want in een bezet land mag men alles verwachten, zelfs bij wie en van wat men het nooit hadde gedacht), - wij Brusselaars merken de geleidelijke veranderingen in ons dagelijksche bestaan lang niet zoo goed als vreemdelingen dat doen. Moest men ons, bijvoorbeeld, ineens weêr de dagelijksche voedingswijze van vóór den oorlog terug schenken, dan eerst zouden wij merken hoe die van tegenwoordig daarvan verschilt; moesten wij plots worden verplaatst op den Boulevard, een gewonen dag, maar ook met het gewone verkeer van voor 20 Augustus 1914, het zou ons ongelooflijk schijnen, hoe doodsch het er tegenwoordig uitziet. Men went aan alles: gelukkig dat op den diepsten bodem van ons geheugen het vroegere beeld leeft, hetwelk wij ten gepasten tijde terugvinden zullen met des te grootere vreugde naar mate de verandering grooter is geweest.

Daar hebt gij het vraagstuk der ontaarding van de ver-

voermiddelen. Vóór den oorlog had niemand willen gelooven, dat men de taxi's, de zoo gemakkelijke taxi's, nog hadde kunnen afschaffen zonder dat een goed deel der bevolking daar niet onder geleden zou hebben. Nauwelijks nochtans was de oorlog uitgebarsten, of zij verdwenen spoorloos, - en niemand scheen ze nog te missen, zoodat men ze zich tegenwoordig nauwelijks herinnert. De auto's volgden: ook zij verdwenen weldra, en, kan men nu ook zeggen dat daar minder menschen bij verloren, een feit toch is het dat hun verdwijning heel het gewone stadsdécor veranderen ging, zoodat ieder die oogen heeft en ooren, erbij betrokken was; nochtans zijn wij het zoo gewend geworden, nog alleen feldgraue oorlogs-torpedo's en -vrachtwagens te zien, dat wij ons telkens verbazen als eene civiele auto, die aan het verleden herinneren komt, - auto dan van een of ander gezantschap, - ons voorbij rijdt. Met de paardenrijtuigen, die de auto's in het verminderings-, in het uitstervens-proces opvolgden, is het evenzoo vergaan: voor den oorlog waren er honderden en honderden huurrijtuigen in Brussel; op dit oogenblik, alles samen genomen, nog slechts een veertigtal: een verschil dat een vreemdeling zeker onmiddellijk opvallen zal; - dat voor ons echter niet meer bestaat, misschien wel omdat wij er niet meer aan denken, in een bakje te gaan rijden, en verder omdat, bij de algemeene vermindering van het verkeer in Brussel's straten, het onlogisch zou zijn, de vigilantes weerspannigheid te zien vertoonen.

Maakt dat afstompen der opmerkzaamheid aldus een deel uit van de bezettingspsychè, toch gevoelen wij het telkens als een prikkel onzer nieuwsgierigheid, als een nieuwe factor weêr verandering in onze levensomstandigheden bren-

gen gaat. Daar is, bijvoorbeeld, de paardenquaestie die, naar het wel schijnt, hare definitieve oplossing staat te krijgen. Ik ben verleden week met Louis naar de paardenrequisitie geweest, en heb u te dier gelegenheid verteld hoe zoo'n requisitie in den haak zit. Het gevolg van dergelijke herhaalde opeischingen is, dat het aantal mooie paarden, vroeger zoo talrijk hier, steeds verminderen gaat, en zelfs op niets schijnt te willen slinken. Niet dat het paard te Brussel even zeldzaam wil worden als te Venetië: wie zich zijn paard afgekocht ziet, heeft nog steeds gelegenheid er zich een nieuw aan te schaffen onder de beesten die voor en door het Duitsch legerbestuur zijn.... afgekeurd. Maar daar ligt juist de knoop: wij zien niets anders meer dan knollen, en zelfs die knollen worden langs om zeldzamer.

Ook daar echter waren wij langs lijnen van bezettingsgeleidelijkheid gewend aan geworden. Toen daar opeens een klein feit, maar dat zich snel scheen te willen uitbreiden, er ons aan herinneren kwam dat wij prachtige vrachtpaarden hadden, - voorheen. Dat feitje was: een lange, zware, hoog-met-tonnen-beladen bierkar reed over den Boulevard, bespannen met.... vier prachtige ossen. Zij had natuurlijk een overweldigend sukses, dat een kolenkoopman naijverig maakte: 's anderendaags zag men eveneens midden door de stad zijn zwaren stortwagen rijden, voor denwelke men twee allerliefste, roomwitte koeien gespannen had. - Het is geen tien dagen geleden, dat deze herkauwers door de straten van Brussel een dienst bewijzen, waarvan de laatste historische voorbeelden uit den tijd van den Zuid-Afrikaanschen Grooten Trek dateeren, als ik mij niet vergis, en zoo men de plattelandsche ge-

bruiken, in de groote stad niet bekend, uitschakelt. Het lijdt echter geen twijfel: daar het aantal onzer bruikbare paarden niet in eene dichte toekomst te vermeerderen staat, is die toekomst meer en meer op trekossen en -koeien aangewezen, zoodat wij morgen misschien reeds moe zullen zijn van een schouwspel, dat ons heden prikkelt en boeit....

* * *

Na dit nieuwe dag-aspect, een avond-aspect.

Ditmaal zal ik u meêvoeren naar pampa's en prairieën, u in herinnering terugbrengen naar een pakkende episode van ‘De Reis rond de Wereld in 80 dagen.’ Want ditmaal verbeeldt het tooneel: een trein bestormd en geplunderd door Roodhuiden....

Het schouwspel is, wel te verstaan, tot Brusselsche proporties herleid: de trein is een buurtspoorwegje; de bende Roodhuiden is vervangen door Duitsche Polizei die er lang niet zoo pittoresk uitziet; het bestormen geschiedt ook met veel minder animo dan, bijvoorbeeld, voor eene kinematische opname zou gewenscht zijn; en zelfs de aangevallen reizigers vertoonen lang niet den schrik en de verwildering die men welvoeglijk van hen mocht verwachten. Ook hier is de emotie-doodende beschaving over heen gegaan. Wij staan hier trouwens voor een wisseling-van-begrippen, die, bij feiten die strikt genomen dezelfde zijn als in zoo'n Gustave Aymard-geschiedenis, aan de plundering, en zelfs aan het geplunderd-worden, een ganschandere beteekenis verstrekken.

Eigenlijk is het geheele geval, dat gansch Brussel zich thans dag-in dag-uit buiten de muren en naar het Brusselsche, het bewogene platteland begeeft, niet om langs verbronzende dreven, over zilver-mistige vijvers, langs blauw-wazige horizonnen, eene laatste portie poëzie voor den invallenden winter te gaan opdoen, maar eenvoudig om er boter te vermeesteren en aardappelen op te koopen. Dat bedrijf is zondig, als niet strookend met de reglementen. Maar de Brusselaar heeft van den oorlog geleerd dat wettelijkheid een zeer rekbaar ding is: een studie waar hij trouwens enorm veel aanleg toe bezat, doordrongen trouwens als hij is van het 'primum vivere'. De Brusselaar gaat dus, overal waar de buurtspoorwegen hem brengen kunnen, op zoek naar de voedingswaren, die te Brussel te zeldzamer worden, naarmate ze onontbeerlijker zijn. En 's avonds keert hij terug, heel dikwijls als een jager die niets geschoten heeft (want de boer wijst weleens eene medeplichtigheid af die hem duur kan komen te staan, vooral wanneer die medeplichtigheid hem niet genoeg opbrengt; zoodat het smokkelen ook al niet veel meer geven gaat!) keert hij terug, zeg ik, soms ook wel eens ongewoon-bevracht, en met op zijn gelaat een schelmsche uitdrukking, - die hij echter maar liefst voor betere gelegenheden sparen moest. Want juist daar loert die psycholoog van een Duitsche Polizei op: zoodra het rood-gloeiend oog van het treintje nadert, stormt zij het in dichte gelederen tegen; hare blikken gluren en snuffelen; denk maar niet te ontsnappen: bajonetten bedreigen u; rauwe kreten, zij het ook con sordino, klinken u tegen; gij verlaat uwe plaats niet, zonder dat de zak dien ge draagt gepeild, zonder dat uwe mand geopend wordt. Reeds zijt

gij bij de afreis, reeds zijt gij onder weg een paar maal gevisiteerd; die buurttreintjes bieden echter ook voor de Duitsche politie onbekende bergplaatsen aan, en wie weet hoe veil een conducteursziel, eene meêlijdende Belgische conducteursziel kan wezen! Dan maar een laatste visite bij het onontkomelijke uitstappen.... Ik moet zeggen: eene gemütliche lankmoedigheid is niet gansch uitgesloten; hebt gij niet meer dan één kilootje boter, niet meer dan een tiental kilo's aardappelen weten te bemachtigen, dan laat men u door, al wordt uw facies met scherpte opgenomen, want het zou niet goed zijn, hetzelfde spelletje dagen na mekaar op dezelfde spoorlijn te herbeginnen. Voeren uwe machtige schouders echter hoeveelheden meê, die er op wijzen dat zij niet voor het dagelijksch gebruik van uw diep-bedroefd gezin zullen bestemd zijn, dan is de Roodhuid onvermurwbaar; het wordt een ‘uw beurs of uw leven’ in meer beschaafden, weze het toch nog-al hardhandigen vorm. En aldus kunt gij uwer geblaseerdheid weêr aandoeningen bezorgen, waar gij zonder de bezetting voor eeuwig van gespeend hadt moeten blijven....

* * *

Tot slot: het allerjongste aspect van Brussel, dat ik niet aarzel een negatief aspect te noemen.

- In het Ochtendblad van gisteren hebt gij kunnen lezen dat, enkele dagen geleden, en 's nachts half-elf een Belgisch vlieger ons kwam verrassen. Zulke bezoeken zijn nu juist geen zeldzaamheid: geen schouwspel van den oorlog wordt ons immers onthouden. Het verrassende lag dan alleen

in het uur van het bezoek en wat daarmee in verband staat: terwijl de aëronaut heerlijk-kleurige licht-bollen in het uitspansel zaaide, stegen van op den grond, aan de vier windstreken allerlei wonderen van de moderne pyrotechnie hem te gemoet, die wij vrijgevig den Duitschers toeschreven (want wie heeft in deze barre tijden nog fusée's in zijne voorraadkamer?) Tevens bulderden van allen kant de kanonnen, die overal in de omstreken van Brussel zijn opgesteld, iedereen weet heel goed waar, zonder dat het mij echter veroorloofd is het u mede te deelen. Allentwege zag men de kartetsen ontploffen in de zwarte lucht. En dit alles leverde, met het gerucht, een schouwspel op, dat de neutralen helaas moeten ontberen. Die vlieger nu moet, meer nog dan anderen, een waaghals zijn geweest: in het midden der stad daalde hij zoo laag, dat hij de sky-scrapers der Boulevards rakelings overvloog, en men hem dus heel goed zien kon. Het gaf aanleiding tot enkele manifestaties.

De verwachte straf bleef niet uit: ditmaal echter niet in den vorm van eene geldboete (en gelukkig maar: wij hadden immers geen schuld aan het bezoek), maar in dien van iets heel nieuws.

De overheid had, zegt zij, ontdekt, dat de mooie lichtsignalen wel degelijk van Brusselaars afkomstig waren; en nu kondigde zij haar besluit af: van 12 september af zouden, voor een gansche week, alle café's die geen speciale vergunning kregen, alle schouwburgen, alle bioskopen, 's avonds zeven uur gesloten worden, in de geheele ruimte, begrepen tusschen de Brusselsche buitenboulevards, dus geheel het oudere Brussel, waaraan de voorstad Sint-Joost-ten-Noode, en een deel van Molenbeek werden gevoegd.

Meer: niemand zou dat gebied na half-acht nog mogen betreden, noch er zich buiten wagen, of hij moest dan een Duitscher zijn, of op zijn hoogst een vreemdeling.

En aldus verdwijnt voor ons, Brusselaars, ineens geheel onze middenstad: een negatief aspect dus, zooals ik waagde het te noemen. Men moet immers niet diep-Hegeliaansch zijn aangelegd om van het lijstje van het bestaande te schrappen al datgene, wat niet meer onder het bereik der menschelijke zintuigen valt: niets meer dat wij daar nog zien of hooren, smaken of betasten, en zelfs maar ruiken kunnen; het wordt voor ons een catacombe, een Pompeji van voor de opgravingen, eene verzwolgen Atlantis. Onze beste vrienden houden ineens op, klokslag half-acht, voor ons bestaanden te zijn, opgezwolgen, verdonkeremaand, ontlichaamd door het geslotene, het verbodene, het gesubtiliseerde stadsdeel. Alleen astraal zullen wij ze in onze droomen terug vinden. Terwijl wij, andere Brusselaars, zéér-lichamelijk in het ongestrafte deel blijven omloopen, pinten drinken en kaartspelen te Anderlecht of te Ukkel, te Schaerbeek of te Laeken....

Ik schreef u in den aanvang dat niets ons meer verwondert in deze bezettingsstad (of zei ik het u niet?) Dit is echter eene gewaarwording van meer-geestelijke orde, die ons te dieper ontroert naar zij uitzonderlijk is als zeker geene vroegere.

En ik vraag mij af wat men nog uitvinden kon, om zulke verfijnde emotie te overtreffen.....

N.R.C., 19 September 1916.

Aspecten
II

Brussel, 28 September.

Het ware eene ongemeene, of hebt gij het liever: werkelijk ál te gemeene vrijpostigheid, iemand in dezen tijd een bezoek aan Brussel aan te raden als aangenaam of zelfs maar hygiënisch. Waarin de onbetamelijkheid zou bestaan, verzwijg ik u maar liefst: het blijve hier bij de vermelding, dat de vereenvoudiging van ons leven niet geschikt is om voorloopig van Brussel eene villegiatuurstad te maken; en dat het er, in de laatste weken vooral, nog iets anders regent dan onschuldig water.

Nochtans biedt die vereenvoudiging telkens nieuwe verrassingen aan. De eerste, en dus oudste, van die verrassingen, die trouwens eeuwig jong blijft door de zorg die men draagt er telkens met aandringen aan te herinneren, is, dat die steeds grootere eenvoud duurder kost. Het is om het begrip weelde in ons levend te houden? Bij den minsten aankoop doet men ons gevoelen, dat wij geld hebben, gewaarwording, die op haar-zelf niet onaangenaam zou zijn, was het niet, dat men ons dat geld op hetzelfde oogenblik in groote hoeveelheid afhandig maakt. Het is echter over deze verrassing niet, die trouwens sedert lang geen verscheidenheid meer brengt in ons leven, dat ik heden uitweiden wou: goddank, iedere dag haast levert surprises op, die meestal kosteloos zijn, en des te verkwikkelijker.

Nog zoo heel lang niet geleden, vertelde ik u van de ossewagens, die ons, Brusselaars, herinnerden aan een verleden, even liefelijk als Zuid-Afrikaansch. Vandaag kan ik het

hebben over iets, dat, in den tijd als in de ruimte als vervoermiddel, nog primitiever is, gesteld zelfs dat het ooit heeft bestaan: namelijk over fietsen-zonder-banden.

Hoe het komt weet ik niet, of mag ik althans niet weten, maar in de zes-en-twintig laatste maanden werd gummi, rubber, kaoetsjoek, of hoe gij het noemen wilt, te Brussel zeldzamer en zeldzamer. Het is als met het leder: men ziet er nog wel, en zelfs in groote hoeveelheden; de schoenmakers echter verzekeren dat er geen meer is, en die zullen het wel beter weten. Zoo is het alleen nog aan millionairs mogelijk, hunne schoenen te doen verzolen met fragmenten van gelooide dierenhuid: wie geen millionair is, doet het tegenwoordig met balatta; die balatta is rood: het geeft weer eenige diversie. En wie voor balatta nóg te arm is, verzoolt zijn schoeisel zelf naar de methode door den betreurden Charles-Louis Philippe aangewezen in 'Croquignole': op plaatsen waar men een stuk straat of boulevard aan het asfalteeren is, - en die zijn er steeds in overvloed te vinden, - gaat hij met zijne stukke zolen in den nog natten, warmen aardpekbrij staan, die bij die operatie wordt gebruikt; hij blijft staan tot hij de taaie vloeistof eenige stevigheid voelt krijgen, waarop hij dan met een goed-snijdend pennemes rondom zijn schoen eene inkerving maakt, die zijn voet verlost en tevens een goedkoope zool bezorgt. Het middel is practisch, de zool doet ten minste evenlang dienst als die in balatta, en zij is minder hard, en dus onaangenaam, daar de warmte van den voet de bitume lenig houdt.

Maar ik zou het immers hebben over fietsen-zonder-banden: mijne parenthesis heeft mij daar echter niet

heel ver afgebracht. Want het ging met gummi in het algemeen, en met gummibanden in het bijzonder, geheel als met schoenleder: men zei, dat er geen meer te vinden waren, maar men zag er nog overal (al bestaat er veel kans, naar mij gedane mededeelingen, dat de kwantiteit ervan toch aanmerkelijk geslonken is). Is het om die anomalie, die eigenlijk een slag in het gezicht is van de elementairste menschelijke logica, dat de Duitsche overheid besloot, alle fietsbanden, op enkele na, - waarschijnlijk voor de rariteit, - te doen verdwijnen? Hoe het weze: er werd gedecreteerd, dat tegen twintig dezer alle buitenen binnenbanden, darmen en luchtkamers op een aangegeven uur, in een aangegeven lokaal moesten binnengebracht, op poene, natuurlijk, van de gebruikelijke boete, en - het dient er aan toegevoegd - tegen een briefje, waarop de som vermeld stond, die men er voor krijgen zou.

En nu leverde Brussel weêr maar eens, een paar dagen lang, tot onze levendige nieuwsgierigheid het nieuwe schouwspel op van duizenden menschen, die als beroepsrijders of kandidaat-drenkelingen met gummibanden om hun lijf liepen; hetgeen, bij het naderend winterseizoen, aan een vreemdeling uit onbeschaafde landen de illusie kon geven van eene nieuwe mode, geïnspireerd op het afzetten-met-bont, uit een tijd, dat er nog bont was, en geld om er te koopen.

Maar dit was - en ik liet het u tot tweemaal toe raden -, dit was nog lang niet alles: wel was op de banden beslag gelegd, maar geen verbod op het fietsen, voor enkele dagen nog althans. En zoo kwam men op het idee, het maar zonder banden te doen. Dit ging natuurlijk niet overal, zonder gevaar voor de fiets en zelfs voor den rijder.

Maar daareven juist vertelde ik u, welke aandoenlijke zorg te Brussel besteed wordt aan het asfalteeren der boulevards, en zelfs van enkele straten. Het brengt meê, dat het een wellust is, er overheen te wandelen. Het moest blijken, dat ook bandloos, en zelfs bandeloos fietsen er een sport kon worden, waarvan de geneuchten waarlijk al te lang verborgen zijn gebleven.

Men stelde zich nooit ofte nimmer, en zelfs niet in de primitiefste fietstijden, zoo'n rij-tuig voor dan behoorlijk omkleed met kaoetsjoek: de oorlog moest komen om te bewijzen, dat het begrip fiets heel goed van het begrip gummiband afscheidbaar is. Het is een kleine reden om den oorlog eenigszins te rechtvaardigen...

* * *

De zonnebloemen bloeien uit; de zonnebloemen zijn uitgebloeid....

- Dit wil, ik verhaast mij het u te zeggen, geen elegie worden in den aard van Millevoye: niets dan eene eenvoudige constatatie, gisteren gedaan op een bepaalde plaats van de stad, en waar ik zelfs geen veralgemeenende beschouwingen aan vast zal knoopen. Als ik eraan toevoeg: de Oelzentrale zal tevreden zijn, dan zult gij er uit afleiden, dat het mij alles-behalve om stemmingspoëzie, met een weemoedig najaarstintje erover, te doen is. Ik zeg alleen maar: de zonnebloemen naderen hun einde als dusdanig, ik bedoel als bloem. En breng dit in verband met een Brusselsch straataspect, zonder mij zelfs in de Oelzentrale-vreugd te mengen, - integendeel....

Ge moet weten: al is België geen groot kultuurland, toch heeft het meest-altijd eenige geleerden, en zelfs kunstenaars bezeten. Om de zeldzaamheid nu pleegt men dezen, na keuring, samen te brengen, als zij een zekeren leeftijd hebben bereikt, in wat men noemt eene academie, waar alleen vooralsnog literatoren uitgesloten zijn, waarschijnlijk omdat ze in ons land noch als geleerden, noch als kunstenaars worden beschouwd. De vergaderplaats nu dezer heeren is een fraai gebouw, eenigszins in den stijl der Italiaansche Renaissance, en dat men noemt: Palais des Académies. Aan dat Paleis nu heeft de Duitsche bezetting eene andere bestemming gegeven, waar gij de fijne ironie ongetwijfeld van smaken zult: zij heeft er een hospitaal van oud-gedienden van gemaakt. Daar verpleegt men sedert maanden Duitsche, en zelfs Belgische, Fransche en Engelsche soldaten, die voor den dienst niet meer geschikt zijn. Hun academisch uniform bestaat in een soort lichtblauw-katoenen kiel zonder palmen, in hun middel door een riempje samengehouden, en in de kepi, die hunne ethnographische herkomst vaststelt. Aldus ziet men ze, onder hoede van een tucht, die ik niet aarzel wetenschappelijk te noemen, door de lanen en onder de zeer schoone boomen hinken van den fraaien tuin, die het paleis omringt, evengoed als dood-eenvoudige peripatetici in hun tijd zouden hebben gedaan.

Als elke tuin levert deze der Academie menige open plaats op, waar niets dan een welig gras placht te tieren. De Duitsche bezetting, die als de Natuur afschuw voor de ijlte koestert, heeft die leegte aangevuld met wat haar daartoe het nuttigst voorkwam, en misschien zelfs het schoonst: sedert ettelijke maanden zien wij er, rond

het standbeeld van Quetelet, vader der Statistiek, dat den voorgevel van het Paleis beschermt, en dat van den Discobool, dat er den achtergevel van inleidt, om van andere beeldhouwkundige versierselen te zwijgen, zien wij er, zeg ik, dag aan dag en maand aan maand perken van zonnebloemen groeien en gedijen, die weldra de afmeting van kleine boschjes aannamen. Het leverde in korten tijd een prachtigen aanblik op: al die breede bloemen en hun zonnegoud, op de hooge, verstoft-groenen stengels en bladeren, waar Quetelet, die ze scheen te denombreeren, nog nauwelijks boven uitreikte. Voor de Brusselsche wandelaars was het een geneuchte: men heeft zoo weinig tegenwoordig, waar men zijne oogen nog aan verkwikken kan! Den Duitschers was het echter om nog heel iets anders te doen, dan om louter-schoonheid, en dat kan men best zien, nu de zonnebloemen aan het verwelken zijn, nu de zonnebloemen haast alle zijn uitgebloeid. Terwijl voornoemde wandelaars ze niet dan met een zucht nog beschouwen, waar ze daar staan als een beeld der wereldsche vergankelijkheid, wrijven zij, de Duitschers, zich voldaan in de handen. Want die zonnebloemen werden er niet gezaaid voor de weelde onzer oogen. Zelfs de hypothesis, die ik zekeren dag door een oud heertje hoorde opperen, als zou het zaad ervan moeten dienen tot den aankweek van papegaaien, die, zooals men weet, op zonnebloemenzaad verzot zijn, moet afgewezen worden. Uit dat zaad, immers, wordt eene zeer geprezen olie geplet, en dat was het Duitsche oogmerk, toen tot den aanbouw van deze duizendtallige zonnebloemen werd besloten, - een besluit dat, zooals gij ziet, de aesthetica met het wetenschappelijke nut wist te vereenigen, zooals in de tuinen eener Academie past.

Van daar, nu de zonnebloemen weldra niets anders zullen zijn dan eene schoone herinnering, de vreugd der Duitschers in het algemeen, en van de Oelzentrale in het bijzonder.

Eene vreugd waar ik echter een emmer koud water meen over te moeten plengen.

Want staat daar niet geschreven, dat al wat in België aan nuttigs wordt verbouwd, ten behoeve van het land moet blijven behouden? En wat hebben wij hier in België voor het oogenblik meer noodig, dan vetstoffen? Wat kunnen wij, die sedert maanden zijn gespeend van mayonnaise, wien alle sla bij gebrek aan dito-olie smaakt als eene straf, wat kunnen wij beters gebruiken dan de vetstof, die door zonnebloempitten wordt afgescheiden? Hoe die stof smaakt, kan ik bezwaarlijk zeggen. Maar vermits papegaaien, die zoo dicht bij den mensch staan, ze zoo bijzonder lusten, lijkt het mij een dringende noodzakelijkheid er voor te pleiten, dat de vrucht dier academische zonnebloemen voor ons, Belgen, bewaard zou blijven. Heb ik eenige kans, verhoord te worden? Helaas, ik betwijfel het. Maar meen dat ik mijn plicht zou te kort zijn gekomen, door te verzuimen aan bovengemeld besluit te herinneren.

N.R.C., 12 October 1916.

De Belgische boerenbond in 1915.

Een paar dagen geleden ontving ik van den heer kan. Luytgaerens, algemeen secretaris, het jaarverslag over het dienstjaar 1915 van den ‘Belgischen Boerenbond’, dat nu pas verschenen is. Herhaald is in de laatste maanden te dezer plaatse de Boerenbond ter sprake gekomen. Uw correspondent te Luik o.m. had het erover in een zijner landbouwkundige brieven, en wees op de politieke rol, die de Bond wel eens speelde, en die afbreuk kon doen aan zijne moreele en sociale werking. Ik zal daar op mijn beurt niet in treden en kan mij daarvan te beter onthouden, dat juist uit het verslag weskwestie blijkt, hoe de Boerenbond onder den oorlog naar partijdigheid streeft, om alleen de belangen van den landbouwersstand in zijn geheel te behartigen. Goddank, het blijft onze eer, dat, van alle oorlogvoerende landen, het onze alleen den godsvrede heeft weten te handhaven op het gebied der politiek. De Boerenbond geeft er blijk van, de noodzakelijkheid daarvan begrepen te hebben: met verbreede inzichten, hebben de leiders ingezien, dat hunne machtige organisatie in de tegenwoordige, treurige omstandigheden geroepen was, en als aangewezen, om de crisis te helpen doorworstelen, en dit niet voor hare leden alleen; dat zij aan een meer algemeen werk hun hulp hadden te verleenen; dat zij hare talrijke landelijke instellingen aan te zetten had, zooveel mogelijk te arbeiden voor het welzijn van heel de buitenbevolking.

Aan het spoedig inrichten en bekend-maken van plaatselijke hulp- en voedingscomité's op het platteland (en men bedenke hoe dringend noodig die er waren!) werd van in den beginne des oorlogs door den Boerenbond werk gemaakt: hij had tot in de kleinste dorpen zijne mannen zitten; dezen liet hij op de hoogte brengen door zijne inspecteurs die reeds in de laatste maanden van 1914 naar alle richtingen uit werden gestuurd, niet enkel om de plaatselijke vereenigingen te bezoeken - hunne gewone bezigheid - maar om raad en hulp te gaan bieden aan de geheele bevolking. Onophoudelijk reisden zij de dorpen en gehuchten af en kwamen geregeld verslag uitbrengen en nieuwe onderrichtingen ontvangen te Leuven, zetel van den Bond.

Dit bleek weldra nog onvoldoende te zijn: de verkeersmiddelen, ten zeerste verminderd en zelfs geheel geschorst, beletten de volle ontplooiing hunner werkzaamheid. Toen besloot men tot het houden van zitdagen. Deze werden belegd in alle eenigszins-belangrijke centra; geregeld hield er een inspecteur gehoor, bood er aan leden en vereenigingen uit den omtrek gelegenheid tot het afhandelen van hunne zaken met Leuven, stond er alle landbouwers zonder onderscheid te woord tot het verstrekken van nuttige inlichtingen. Zulke zitdagen hebben nog steeds plaats, zij het dan ook in mindere mate: de verbeterde toestanden zijn daar schuld van.

De belangen van den boer eischten een gansch-bijzondere bezorgdheid: met de overtuiging dat de samenwerking van alle beschikbare krachten nauwelijks voldoende zijn om afdoend hulp te verstrekken, ijverde de Boerenbond, in samenwerking met invloedrijke mannen, voor het op-

richten van eene landbouwafdeeling in den schoot van het Nationaal Hulp- en Voedingscomité. Deze afdeeling kwam tot stand; iedere provincie kreeg een onderafdeeling; op de landelijke gemeenten werden de landbouwbelangen toevertrouwd aan het plaatselijk hulp- en voedingscomité of, waar dit ging en wat beter is, aan eene op-zich-zelf-staande afdeeling. Hierbij liet de Boerenbond zich niet ongenegen, ten minste in de provinciën waar hij zijne meeste vereenigingen telt. Zijn programma was: de belangen van den landbouw behartigen, en daarvoor op den voorgrond treden of zich achteraan houden, naar gelang die belangen er het best mede gediend zijn. In dit opzicht ziet men zijne werking in zijn Aan- en Verkoopvennootschap. Deze afdeeling, die in normale omstandigheden voor zijn leden aanzienlijke hoeveelheden veevoeder en meststoffen aankoopt, was er geheel op ingericht om er in den beginne voor te zorgen dat de boeren geholpen werden, daar waar dit het meeste drong. Samen met de Nationale landbouwafdeeling stelde zij alles in het werk, vooral om hun het zoo onontbeerlijke krachtvoeder voor hun vee te bezorgen; het gelukte haar dan ook tamelijk flinke partijen aan te koopen die zij, altijd in overeenkomst met de Nationale Landbouwafdeeling, onder alle landbouwers zonder onderscheid verdeelde. Toen werd de samenwerkende maatschappij ‘L'Assistance Agricole’ gesticht, met het doel zulke aankoopen te doen; het gevolg was, dat de Aanen Verkoopvennootschap er zich verder toe bepaalde, ze uit al hare krachten te ondersteunen. Zij staakte hare eigen werking en stelde hare magazijnen ter beschikking der provinciale landbouwafdeelingen. Dit leidde wel is

waar, naar blijkt uit het verslag, de vennootschap bij het einde van het jaar tot een aanmerkelijk verliescijfer, - dat echter niet dan te harer eere strekt...

Onophoudend, zegt hetzelfde verslag, kwamen vragen in aangaande den landbouw en de plattelandsbevolking: opeischen van den oogst, regelen van den aardappelenverkoop, bezorgen van zaai- en plantgoed, bestrijden der vervalsching van veevoeder en meststoffen, die met verbazende stoutmoedigheid werd gepleegd: over dit alles werden inlichtingen gevraagd, die natuurlijk bereidwillig en zaakrijk gegeven werden. Niet minder trok de Bond zich het lot aan van den werkeloozen landarbeider. Toen hij vernam, dat heel wat grond braak moest blijven liggen bij gebrek aan volk, gespan en tuig, wendde hij zich tot de onlangs, ook deels door zijn toedoen gestichte, Belgische Heidemaatschappij, die voor de bewerking van den grond zorgde. Aan de velen, die huis en have weer op te bouwen hadden, werd in eene brochure practische raad verschaft. De leemte, veroorzaakt door het schorsen van zijn weekblad, trachtte hij aan te vullen door circulaires en vlugschriften. Ten bate van de besturen zijner Boerengilden gaf hij een bundel ‘Toespraken’ van haast 700 bladzijden uit...

Wat mij in het verslag vooral belangwekkend voorkomt, zijn de mededeelingen omtrent de werking der Middenkredietkas of Centrale Boerenleenbank. Dezer rapport over 1914 toonde vooral aan dat zij bij het uitbreken van den oorlog geen crisis doorstond en hare leden geen oogenblik vertrouwen verloren in haar. In 1915 heeft zij druk gewerkt. Niet minder dan vier-en-veertig plaatselijke spaar- en leenbanken kwamen tot stand. Haar

waarborgkapitaal is gestegen tot negen millioen francs Op 31 December bezat zij in bewaring twee-en-twintig millioen frs. spaargeld, zijnde ruim zes millioen meer dan het vorige jaar. Hierbij denkt men natuurlijk onmiddellijk aan de buitengewone winsten die de boeren hebben gedaan. De vraag rijst: is deze toename van het overgespaarde geld een maatstaf voor de oorlogswinst der Belgische landbouwers over het eerste oorlogsjaar? - winst die dan wel wat heel hoog zou zijn, houdt men de levensomstandigheden in het oog! Volgens het verslag van den Boerenbond is dit echter niet het geval: die vermeerdering, meent zij, is voor een groot deel bedrijfskapitaal dat de landbouwers moesten te gelde maken; aan scheikundige vetten werd haast geen geld uitgegeven, maar de gronden verarmden; krachtvoeder werd niet gekocht maar de dieren namen in getal en in hoedanigheid af... In hoeverre dit gezichtspunt het juiste is, moet ik bij gebrek aan andere gegevens in het midden laten...

In het bijzonder dient hier een woord gezegd over eene nieuwe soort leening, ontstaan onder en ten gevolge van den oorlog. Aan buitenlieden die zich in nood bevonden, vooral aan dezen die ten gevolge der gebeurtenissen bijzondere schade hadden geleden, werd, met persoonlijke borgstelling, geld geleend tot een bedrag van zeshonderd frs., tegen twee pct. in het jaar, op voorwaarde dat de ontleende som zou dienen tot het aankoopen van landbouwbenoodigdheden of bedrijfsbehoeften. De som dient binnen de vijf jaar terugbetaald, bij jaarlijksche afkortingen. Gaan echter de aangekochte voorwerpen ten gevolge van oorlogsfeiten verloren, dan wordt de schuld kwijtgescholden. Deze bijzonder-gunstige condities konden

toegestaan dank zij eene overeenkomst weer met de Nationale Landbouwafdeeling, die één derde der leening voorschiet en een deel der verantwoordelijkheid draagt. In hoeverre die leening op haar tijd kwam moge blijken uit het resultaat: In April 1915 ingesteld, was het getal der ontleeningen bij de Middenkredietbank op het einde van het jaar 2.561, over een bedrag van 1,262.045 frs.

Over nog andere instellingen van den Boerenbond kon hier uitgeweid. Aldus beijverde zich de Boerinnenbond met het verspreiden van nuttige wenken over volksvoeding, een brandend vraagstuk, en wel het meest misschien op het platteland. Verder geeft over het zuivelconsulentschap het verslag de oorzaken weer van den tijdelijken achteruitgang der samenwerkende zuivelfabrieken, en wordt over de ongevallenverzekeringen uitgelegd waarom in 1915 slechts 3200 ongevallen werden aangegeven tegen 5900 in 1913.

Aldus levert het verslag van den Belgischen Boerenbond het bewijs op van eene onvermoeide werkkracht; dat zij hare uitoefening vindt op een breed-vaderlandsch terrein, stemt dankbaar en vol hoop.

N.R.C., 17 October 1916.

Te Gent
I
Opening der hoogeschool

Gent, 24 October.

De correspondent van de Nieuwe Rotterdamsche Courant te Brussel heeft de heropening bijgewoond van de universiteit te Gent. Waarvan verslag.

Dient aan de praeliminaria herinnerd? - Het ligt versch in het geheugen hoe, op Oudejaarsavond '15, door de Duitsche overheid besloten werd, de Hoogeschool te Gent weer voor studenten open te stellen, en dat leergangen er voortaan in het Nederlandsch zouden worden gegeven; op welke moeilijkheden dit besluit zou stuiten; hoe deze moeilijkheden te boven werden gekomen. In Augustus jongstleden verschenen de eerste professorsbenoemingen, Vlaamsche en Hollandsche, met de gevolgen die gij eveneens kent. Zaterdag, 21 dezer maand, ging gouverneur-generaal baron von Bissing naar Gent; droeg, namens zijn regeering, de Gentsche universiteit over aan het college van curatoren, met een redevoering, waar Wolff u over geseind heeft; en die beantwoord werd door prof. dr. P. Hoffmann, rector. - ‘Vous le savez, tout cela’, gelijk Verlaine zegt. Wat daarop volgt, weet gij echter nog niet: ik ben naar Gent gegaan (een volgende maal zeg ik u hoe), om het te vernemen en het u over te brieven.

Wat daarop in de eerste plaats volgde was... de dood van den secretaris van den academischen beheerraad, prof. dr. Adolf van den Berghe. Deze hoogleeraar in de scheikunde was, na de overdracht der universiteit per fiets

naar zijn woning gereden, te Sinte Martens Laethem aan de Leie, alwaar hij sedert kort burgemeester was. 's Nachts zal hij zich ongesteld hebben gevoeld; hij is naar beneden gekomen, waarschijnlijk om hulp te vragen (hij was ongehuwd en woonde alleen); een hartader zal gebroken zijn; boeren die 's Zondags naar de vroegmis gingen, hebben hem dood vinden liggen op den drempel van zijn huis. Treurig einde voor een zéér levenskrachtig en strijdvaardig man, - tragisch vooral in de omstandigheden waarop het plaats heeft.

Maar laat uwe gedachten niet overfloersen door deze rouwmare; wijt het der chronologie alleen zoo ik er mijn verslag mee begin; en leen mij, durf ik u bidden, een goedgunstig oor voor het minder luguber vervolg van dit mijn relaas.

Laat ik u maar onbewimpeld bekennen, dat ik, hedenochtend, kwart voor elven, het universiteitsgebouw betrad met een popelend hart. Men heeft goed een journalist te zijn; men is niettemin een mensch, - een mensch met heel een verleden van herinneringen, die het leven verzuren en verzoeten. Nu moet ik zeggen, dat de Gentsche Hoogeschool mijn herdenken eerder met zoetende stof drenkt, - in dezen tijd van suikerduurte zeker te apprecieeren. Vooral de ronde feestzaal van die Hoogeschool is mij in het verleden lief. Als kind heb ik er lauweren geplukt in den tuin van Minerva, die er mij, als jongeling, telken jare verwelkoomde onder hare kweekelingen. In andere, eenvoudigere woorden: in het amphitheater der Universiteit vinden de prijsuitreikingen plaats der lagere en middelbare scholen, en ieder academisch jaar wordt er, bij aanwezigheid der studenten plechtig voor open ver-

klaard.

Het belette niet, dat bedoeld amphitheater er vrij groezelig uitzag. Stelt u maar eens voor: het is gebouwd juist honderd jaar geleden, in opdracht van de Hollandsche regeering. In 1816, dat zult gij wel weten, heerschte een nog onvervalschte Empire-stijl; ook over deze zaal zwierde hij den schepter. Maar het wonderbare is, dat in de jaren '90, waar ik van spreek, en zelfs nog in het jaar '14, toen ik voor 't laatst het lokaal betrad, die stijl even onvervalscht, dewijl onaangeroerd was gebleven. De stoelen en hun grove trijp, tusschen de muren en hun groen katoenen behangsel, tegenover de amphitheatertreden en hare groene banken, stonden er, nauwelijks afgestoft, als in den tijd toen Willem de Eerste de universiteit inhuldigde. Boven de middenloge bleef het Hollandsche wapen gebeeldhouwd; het tapijt dat deze loge versiert, kreeg alleen een L in plaats van eene W als gulden versieringsmotief; de buste onzer vorsten verving dat hunner voorgangers, en - dat was alles.

Nu heeft men dat voor de gelegenheid wat opgeknapt. De zetels kregen nieuw fluweel; ik geloof wel dat de banken nieuw overtrokken werden. De deuren bekwamen een nieuw laagje verf; het werd eene frisschere harmonie-van-groen. Won de zaal er bij? Helaas, het nieuwe groen der deuren, een flets zee-groen, kan mij de voormalige, en voortreffelijke, imitatie van bronsgroen niet uit het geheugen verdrijven; het blauw-groen der banken vloekt tegen het geel-groen der zetels; het geheel mist patine; de adem van den tijd heeft daar nog niet over heen geblazen. Wordt de universiteit nog een honderd jaar ouder, dan wordt dat ook wel weer beter. Helaas, dan zullen wij het niet

meer mogen beschouwen!....

Ik zit aldus te mijmeren, terwijl ik de overige vernieuwingen in oogenschouw neem. Geen verandering aan de middenloge: het roode peluche prijkt er steeds met de gouden L. Alleen zijn de vorstelijke bustes vervangen geworden door een reusachtig Minervabeeld. Dat Minervabeeld bewijst mij de delikate attentie, mij, waar ik zit, te wenken met den wijsvinger van hare rechter hand. Waarom? Telkens, als ik, onder de plechtigheid en bij het drukke nota's nemen, even op zie, bemerk ik dien vinger dewelke mij wenkt. Het wordt een obsessie. Keer ik opzettelijk mijn hoofd om, dan voel ik dien vinger in mijn nek. Telkens als ik....

Maar laat ons het publiek in oogenschouw nemen. Hedenochtend, kwart voor zeven, zijn een vijftig à vijf-en-zeventig Brusselsche flaminganten, onder leiding van Frans Reinhardt, met mij naar Gent gereisd; de dichter Raphaël Verhulst voerde evenveel Antwerpenaars aan: zij vullen samen de zaal met bekende gezichten. Zij zijn natuurlijk de eenigen niet: professors, in hunne nieuwe toga, loopen gezellig rond, veel losser dan dit bij opening van vroegere academische jaren placht te gebeuren. Prof. Willem de Vreese houdt een koutje met dominee Domela Nieuwenhuys Nyegaard die er Tolstojaansch uitziet; het Kamerlid Augusteijns vertoont een gekleede jas, terwijl het Kamerlid Adelfons Henderickx een habietcostuum draagt. Vele gekleede dames, die plaats genomen hebben in de arena, ik bedoel de open vlakte onder het amphitheater; vele kinderen zelfs die onder den indruk zijn van de regeerende plechtigheid. En dan, de honderd-vijftig nieuw-ingeschreven studenten, die zich blijkbaar nog niet geheel thuis

gevoelen, het studentikooze missen, dat dergelijke vergaderingen placht op te fleuren. En dat is het tweede verschil dat mijne herinnering bij deze heropening merkt.

Het derde verschil brengt mij het leerpersoneel. Het treedt, zes en dertig geleerden sterk, achter zijn rector aan, terwijl een strijkje het bekende 'Berg op Zoom, houdt u vroom' aanheft, dat de gebruikelijke Brabançonne van vroeger verhangt. Naast den rector nemen de professoren Haerens, administrateur, en De Vreese, waarnemend secretaris, plaats. Van de vroegere hoogleeraren, behalve de voornoemden, alleen prof. dr. J. Obrie daar prof. dr. Lahousse ernstig ziek is. Al de anderen zijn nieuwe gezichten, behalve natuurlijk voor mij, die iedereen ken. Stelt u voor: vier dier professoren, getabbaard en gebarret, hebben hier hunne prijzen van middelbaren scholier naast en na mij afgehaald; naast en na mij hebben zij er gezeten als student. Hemel, ben ik dan al zoo oud? Neen, zij zijn het, die nog zoo jong zijn. Want dat hoogleerarenkorps bestaat voor de overgroote meerderheid uit jonge krachten: beneden, en even boven de veertig. En ik verhaast mij u te zeggen dat ik dat heelemaal niet kwaad vind.

Rector prof. dr. P. Hoffmann houdt de inhuldigingsrede. Want, vierde verschil: hier is natuurlijk geen spraak van de rectoraatsoverdracht; wij zullen het ditmaal niet bijwonen, dat twee oude heeren elkander een aandoenlijken zoen geven (waarbij telkens uit een studentenmond moest klinken... 'afblijven of trouwen!') De Gentsche universiteit treedt, als Vlaamsche Hoogeschool, eene nieuwe aera in; prof. Hoffmann opent ze met de vraag: welke is de maatschappelijke rol der hoogescholen, en in welke mate

heeft die van Gent hare rol gespeeld. In een zeer lange rede, die hij in merkwaardig zuiver Nederlandsch uitspreekt (de rector is een geboren Luxemburger), stelt spreker de viervoudige taak der universiteiten, als wetenschappelijk instituut vast: wetenschappelijke kennis, theorethisch en practisch; toepassing daarvan; zelfstandig onderzoek; methodische opleiding. Hij weidt uit over de noodzakelijkheid van den wetenschappelijken geest en van de denkontwikkeling. In dit alles bleef Gent niet achter, de universiteit vervulde haar rol. Slechts in nieuwe eischen van den tijd, als hoogeschooluitbreiding en vacantieleergangen, kan nog verbetering komen. En die blijft zeker niet uit. Bleef de Gentsche universiteit even getrouw aan hare sociale roeping? En, in de eerste plaats: welke dient de sociale werking van eene universiteit te zijn? Door sterke organisatie, waarbij specialiseering moet opgenomen worden in den schoot van een algemeen geheel, stelt zich eene hoogeschool de aanhoudende, de eindelooze volmaking ten doel, met een vast ideaal voor oogen. Zij wordt geleid door een idealisme, deels practisch, deels intellectueel, dat een etisch idealisme noodzakelijk in zich houdt. Het brengt tot de vraag: welke is de houding der universiteit tegenover de staat? Is zij, zooals wordt beweerd, internationaal? Dit is een middeleeuwsch begrip, dat eigenlijk de zaken op hun kop zet. De universiteit is, het spreekt vanzelf, algemeen menschelijk. Maar het is natuurlijk en normaal, dat zij zich in de eerste plaats wendt tot het eigen volk, vooral waar zij ingericht is door den staat. Dat nationale ervan doet ze van staat tot staat verschillen, maar belet daarom nog geenszins het algemeene: het leidt integen-

deel het eigen volk, naar eigen aard, de trap van het algemeen op. Op welke wijze nu richt zich de universiteit op de meest logische wijze tot het volk? Natuurlijk door de taal, de eigen taal. Hoofdvoorwaarde voor de nationale hoogeschool is: onderwijs bij middel van de volkstaal, waarbuiten zij hare sociale rol slechts gebrekkelijk spelen kan.

Onderwijs bij middel van een vreemde taal kan alleen een aristocratie, of wat daar voor doorgaat, bereiken. Kan dit ooit een voordeel zijn? Integendeel, vermits het af doet wijken van eigen aard en een kloof delft tusschen hoogere en lagere standen. Het voorbeeld van Vlaanderen is kenschetsend: het eigenlijke volk verachterd, de gestudeerden verbasterd, en - het ergste van al - de stameenheid bedreigd. Men zal antwoorden: is echter de vervlaamsching van het onderwijs een niet veel grooter dreigement voor de eenheid der Belgische natie? Neen, want het is zeker in het voordeel der staatseenheid dat elke taal volle recht geschiedt, opdat volledige gelijkheid heersche. Daarom was de vervlaamsching der Gentsche Hoogeschool een rechtmatige eisch, en een noodzakelijkheid wilde zij hare rol vervullen. Want de taal van Vlaanderen is Vlaamsch, en geen andere. (Toejuichingen). Alle andere taal werd ons opgedrongen van buitenuit en van bovenaf: het volk echter is Vlaamsch, uitsluitend. Daarom zou zelfs een tweetalige universiteit een kweekschool zijn van onnatuur: logisch, psychologisch en kultureel kan alleen volstrekte vervlaamsching bevrediging geven. Men zegt ons wel, wat de universiteit te Gent betreft: ‘on ne démolit pas ce qui existe.’ Maar als het bestaande nu eenmaal slecht is? En trouwens: breken wij af? Neen:

wij verbeteren. Brak men de universiteiten af, toen de nationale talen er het Latijn verdrongen? Neen immers! - De kultuur groeit niet meer in een aristocratisch park: wij hebben ze overgeplant in vollen, eigen bodem (toej.). Aldus dient zij het volk: zijn waardigheid en waarde moge er bij winnen. Zulks wenschen en zulks hopen wij!

Aldus de rector, bedolven onder het applaus. Een zanger heft Benoit's ‘Mijn Moederspraak’ aan. Een klein knaapje brengt den rector orchideeën, samengebonden met de Vlaamsche kleuren. En daarop geeft prof. De Vreese verslag over den tegenwoordigen toestand van de universiteit, en van wat in de dichtste toekomst denkt gedaan te worden: oprichting van landbouw-, mijnbouw- en veeartsenijscholen; aldus krijgen wij, zegt hij onder gejuich, de volledige universiteit, zooals Lodewijk de Raet ze droomde.

De rector leest een necrologie over den dood van prof. Van den Berghe; daarna een adres van de leden van Hollandsche Studentenafdeelingen van het Algemeen Nederlandsch Verbond.

Weer het strijkje; weer de zanger met het Wilhelmus en den Vlaamschen Leeuw. Allen zingen mee, de professoren incluis.

En het is afgeloopen.

Men merkte dat geen enkel Duitsch overheidspersoon aanwezig was. En ook geen enkel lokaal overheidspersoon.

De politie, die het niet druk had trouwens, was echter in staatsieuniform.

N.R.C., 29 October 1916.

Te Gent
II
De tweede reis

Gent, 26 October.

Bij al de onaangenaamheden, die de bezetting meebrengt, bezorgt zij den bewoners van het bezette land toch dit ééne aangename: het gevoel zijner eigenwaarde. Ik bedoel daar geenszins mee: het gevoel zijner waardigheid; deze is zoo natuurlijk, dat men er niet over spreekt, - niettegenstaande de uitzonderingen die den regel kunnen bevestigen. Eigenwaarde is hier trouwens maar een half-goed woord, en gebruikelijk alleen als men het vertaalt door ijdelheid. Ieder is, bij nature, ijdel, was het maar uit atavisme, ik bedoel: als heer, bij erfrecht, der Schepping. En dan kan hij het wezen zelfs met het besef van zijne nietigheid. Hij wordt het overigens gemakkelijk, doordat hij zich in eigen oogen verheffen wil.

Onder de bezetting is er nu nog iets anders, dat die vanitas aankweekt, en de kweekster is de bezetting zelve: het is het bewustzijn dat men een gevaarlijk persoon is. Eigenlijk weet men maar al te goed, dat men het niet is. Men staat er verbluft over, dat men voor gevaarlijk gehouden wordt; men ergert er zich zelfs aan, omdat men heel goed inziet hoe moeilijk het ware, gevaarlijk te worden, en... hoe gevaarlijk. Maar men zegt het u zoo dikwijls, men laat het u althans zoo uitdrukkelijk gevoelen, dat gij het ten slotte gelooven gaat. Het streelt u in uw eigenliefde, anders te zijn dan de overige ‘bezetten’, en.... men denkt er niet aan, dat die overigen,

om dezelfde reden, zich eveneens en evenzeer gestreeld voelen. Men gaat zich inbeelden, werkelijk ‘iemand’ geworden te zijn, een wezen dat men ontziet, - zij het dan ook van uit de hoogte en negatief. En men eindigt met er niet meer buiten te kunnen, het als een behoefte gewaar te worden.

Zoolang het, wel te verstaan, geen vermeerderde belemmering wordt van vrij doen en laten. Dat doen en laten is immers al beperkt genoeg, en worden de maatregelen, op ieder toepasselijk, voor u verscherpt tot persoonlijke berooving der vrijheid of zelfs maar den schijn daarvan, dan gaat men licht den last van dat ijdel eigenwaardegevoel dragen, en men wenscht al gauw, liefst maar niet langer voor gevaarlijk te worden gehouden.

Ik-zelf heb het ondervonden. Waarmede ik geenszins bedoel dat het mij ooit aangenaam heeft aangedaan, mij voor gevaarlijk of verdacht te voelen versleten. Maar, omdat ik, niettegenstaande dat... gebrek, tot tweemaal toe heb ervaren dat, ook daarbuiten, het mangel aan vertrouwen vanwege de bezettende macht, zij moge algemeen zijn en geen personen kennen, toch minder-pleizierige gevolgen hebben kan.

Om op mijn onderwerp te komen: uw geheugen kan niet zoo defect zijn, dan dat gij zoudt hebben vergeten hoe ik einde-Juli van Brussel naar Gent vertrok. Sedert maanden had ik een pas aangevraagd. Ik moet bekennen, dat men hem mij niet had geweigerd. Maar... gekregen had ik hem toch ook niet. De reden? Men zei ze niet, dan fluisterend, en dan nog niet eens in mijn eigen oor; maar men kon ze overal lezen: Spionengefahr. - Had men, na al die maanden, leeren inzien dat ik voor spion niet bruik-

baar was? Toen ik zekeren dag weer naar een pas voor het Etappengebied, hoofdstad Gent, gevraagd had, stond ik niet weinig verwonderd toen men mij zegde: jij zult het bekomen nog voor de haan driemaal heeft gekraaid. En inderdaad: uit Gent kwam Genehmigung, in Brussel werd ze bekrachtigd, de Passzentrale betoonde zich charmant, de Pressezentrale verschafte mij faciliteiten voor het verzenden mijner copy (want copy-leveren was natuurlijk mijn hoofddoel), en - ik reed naar Gent, precies alsof er geen bezetting was.

Zoo reed ik tot binnen het Gentsche station. Daar echter.... was ik blijkbaar weder gevaarlijk geworden. Want nauwelijks had men er mijn neus gezien, en al wat daar rondom was (ik bedoel mijne pampieren), of ik werd tegengehouden. men gaf toe dat nooit één reiziger zijn pas in orde had gehad als ik den mijnen, maar.... ik mocht niet door. Twee uur bleef ik in het stationsgebouw gevangen, - zelfs zonder water en brood. En daarop stuurde men mij met een verbitterd hart en een boemeltreintje terug naar Brussel.

Het avontuur bewees mij, wat ik nog niet wist: dat ik namelijk koppig van aard ben. Ik besloot, kost wat kost, naar Gent te gaan, in het hart-zelf der stad door te dringen, en dit.... langs de meest-wettelijke wegen. Me-zelf door de Etappengrens binnen te smokkelen zou waarschijnlijk zoo heel, heel moeilijk niet zijn geweest: wat wordt er niet al gesmokkeld, naar men zegt! Ik wilde de hulp, ik, van het Duitsche bestuur. Ik wilde Gent niet, dan met regelmatige middelen bereiken. Ik stelde er mijne eer in, correcter te zijn dan wie ook. En er kwam daar zelfs iets heldhaftigs aan.

Die heldhaftige houding duurde niet minder dan drie maand, - dag op dag. En nochtans, wat deed men niet al om ze te ontzenuwen! Voorkomend was men genoeg, en vriendelijk. Men ontnam mij zelfs de illusie, dat ik gevaarlijk kon wezen, men herhaalde mij, dat ik boven al de verdenking der wereld stond. Men ontzag mijn gevoel der eigenwaarde in zulke vernederend-geringe mate, dat men geliefde mij als volkomen onschadelijk te achten. Maar dag aan dag ontmoedigde men mij, als het ware naar een goed-overwogen plan. Men versnipperde alle reiskansen onder mijne oogen. Mijn zucht naar Gent voelde ik tusschen mijne vingeren wegvlieten als het water van eene beek. Het brak echter mijn offensief niet, dat alleen nog slechts een defensief leek, - ook naar een goed-overwogen plan. Tot daar eindelijk sprake was van de heropening der Gentsche Hoogeschool.

Men was zoo vriendelijk mijne gevaarlijkheid voor een tijdje vacantie te geven. Weer werd ik argeloos geacht als een lam, dat nog op zijne geboorte wacht. En die argeloosheid werd zelfs beschouwd als ettelijke dagen te zullen duren: ik mocht naar Gent voor haast al den tijd dien ik had aangevraagd. Wie was om die oplossing in den zevenden hemel? Ik.

Maar voor niet lang. Want toen ik mijn pas eergisterenavond afhalen zou, bleek het.... dat die voor slechts één enkelen dag - dit is: vanaf 7.46 uur, eersten trein, tot ongeveer 10 uur, laatsten trein - geldig was en dat men mij heden op het Brusselsche bureau der Passzentrale, gelegen op de Place royale, zooals het liedje zegt, met vaderlijke bezorgdheid terug zou verwachten.

Mijn hemelsch geluk stortte in als een kaartenhuisje,

en maakte plaats voor eene ergernis die, zonder helsch te zijn, toch wel rechtmatig mocht heeten. Men gaf het trouwens volgaarne toe: weêr had de Etappe er geen graten in gevonden, dat ik naar Gent komen en het gestelde aantal dagen blijven zou; weêr had het General-Gouvernement ingestemd en vrijgeleide toegezegd. Er was dus... vergissing.

En dit bleek, inderdaad, het onvervalschte geval te zijn. Nadat men, op mijn verzoek, uit Brussel had getelefoneerd, was men het er te Gent over eens dat ik langer dan den gestelden dag blijven mocht. Ik moet zeggen dat de heeren in Gent zich even voorkomend als de heeren te Brussel hebben getoond. Niet den minsten last had ik te verduren. Alleen heb ik er een beetje voor moeten loopen, hetgeen mij zeer te stade is gekomen om mijne herinneringen aan de Arteveldestad op te frisschen. Eerst naar het Persbureau, waar ik een aanbevelingsbrief kreeg; daarmee naar het Pasbureau, waar de pas werd verlengd; eindelijk naar het meldingsbureau waar men mij verlof zou verstrekken 's nachts in Gent te blijven slapen.

Sedert gisteren-avond, zeven uur, ben ik volkomen in orde. En verheug er mij ten zeerste in. Neem dit briefje dan ook niet op als een uiting van wrevel; ik ben wel koppig, maar niet zoo gauw uit mijn humeur te brengen. En bovenal: ik ben dankbaar aangelegd. Ik wilde alleen bewijzen: 1e, dat het geen kleinigheid is, in het jaar 1916 van Brussel naar Gent te reizen, en vice versa, zelfs voor een journalist; 2e, dat het misplaatste eigenliefde is, voor gevaarlijk te willen doorgaan, aangezien men er zonder die eigenliefde al last genoeg mee hebben kan.

N.R.C., 31 October 1916.

Te Gent
III
Uitzicht der stad

Gent, 27 October.

Ik heb nu drie volle dagen in Gent doorgebracht, en dit is de vierde ochtend. Ik heb rondgekeken als een vreemdeling, iemand, die in de hoofdstad van Vlaanderen geen belangen zou hebben, maar alleen twee oogen en eenigen zin voor opmerking. Iemand, die echter het Gent van voor den oorlog toch eenigszins kent, en dus bij machte is te vergelijken met den tegenwoordigen, trouwens louteruiterlijken, toestand.

Merkt die meneer Iemand verschil?

Laat ik mijn onderwerp verdeelen in drastisch verschijnen en in plastisch verschijnen, en mijne indrukken in dien zin ordenen.

Drastisch, bewegend, is Gent niet de bedrukte en gedrukte, half-doode en half-verlaten stad, die men zich allicht in het General Gouvernement voorstellen zou. De imaginatie heeft ons onder de bezetting heel wat poetsen gespeeld; die poetsen zouden allen philosophen, die zich de wereld niet dan als subjectieve voorstelling denken kunnen, hoogst onfatsoenlijk voorkomen; den gewonen mensch hebben zij geleerd, zich schrap te zetten tegen vooropgezette beelden, die wij meestal hebben uit slechte literatuur. Goddank, het leven is rijker en verscheidener dan onze verbeelding; het kan ons verrassingen bezorgen, die ons storen, omdat zij onze koppige en eigenwijze denkbeelden omverwerpen en te niet doen; wij mogen het echter

dankbaar zijn, dat het ons steeds voorkomt als onvergankelijk en daardoor steeds opnieuw hoop-gevend.

De menschenbeweging op straat, de dagelijksche handel en wandel, lijken dus in Gent zoo goed als onveranderd: op weinig na die van voor den oorlog, naar de onderscheiden deelen van den dag ze aanwakkeren of verslappen doen. Tegen den middag en bij invallenden avond natuurlijk veel grooter dan 's ochtends en bij naderenden nacht; maar voor een oud-Gentenaar als ik, hij moge Gent sedert een paar lustra verlaten hebben, precies als vroeger op hetzelfde uur. Althans, het weze eens voor altijd gezegd, oppervlakkig beschouwd.

Geen verrassing dus, voor wat Zivilpersonen aangaat.

Eene halve verrassing, wat betreft das Militär.

Gent immers ligt midden in de Etappe. Het is eene soldatenstad geworden. Er zijn dus betrekkelijk heel wat meer soldaten dan te Brussel. Dat is echter het opmerkelijke niet: het opmerkelijke is, dat het te Gent echte soldaten zijn. - Te Brussel zien wij niet anders dan landstormmannen, die aan hunne verlaten zaken denken, en zich bekommeren om hunne kinderen.

In Gent valt het verschil den Brusselaar onmiddellijk op: hier niets dan flinke, meestal jeugdige manschappen, die, in lange en diepe kolommen, marcheeren als echte soldaten, muziek in top, bereden officieren aan hun hoofd: een schouwspel, dat de hoofdstad sedert twee jaar heeft verleerd. Gisteren vierden de Duitschers hier hunne successen in de Dobroedzja: de soldaten zongen opgewekt onder het stappen, gelijk toen ze in Augustus '14 voor 't eerst ten oorlog togen. En de indruk was niet die van gedruktheid voor de bevolking, of van ijzeren tucht voor

de manschappen, zooals men zich in de Etappe denken zou: hij was lichter, levendiger dan te Brussel.

Wil het zeggen, dat de gedruktheid niet bestaat, dat de tucht minder zou zijn dan in het General-Gouvernement? In schijn, waar het hier om gaat, was het althans zoo. In werkelijkheid natuurlijk anders. De gedruktheid laat ik er voor heden buiten; wat tucht betreft, kan ik wel zeggen, dat hij er in wezen is.

Een voorbeeld ervan levert mij het plastisch, onbeweeglijke stadsuitzicht, waarop ik even overstap. Er is namelijk in Gent een maatregel getroffen, die ieder, welke het Gentsche volkskarakter eenigszins kent, zeker toejuichen zal. Dat karakter is norsch en kitteloorig, 'fiévreux, redoutable et narquois', gelijk Verhaeren het merkwaardigraak uitdrukt. Toen op 12 October 1914 de Duitschers Gent binnenrukten, om er te blijven, was mijne eerste vrees: botsing tusschen de Gentsche bevolking en den bezetter. Daar is, den goden dank, niets van gekomen, eenvoudig omdat men den soldaten den toegang tot de meeste drinkgelegenheden ontzegd heeft. Niet alleen werden er te Gent ruim tweeduizend herbergen en koffiehuizen gesloten: op zeer enkele na, die 'nur für Heeresangehörige' voorbehouden zijn, leest men aan het raam der tallooze anderen: 'Für Heeresangehörige verboten'; en verboten is dik onderlijnd, en - men gaat er haast met de Heeresangehörige, wie toch niemand recht op dorst ontkennen kan, compassie om krijgen....

Die aanplakbiljetten, zwart of wit, zijn niet de eenige plastische wijziging, of verrijking, die Gent heeft ondergaan. Gent is eene door en door Vlaamsche stad, die, naar mij onder dit bezoek is gebleken, Vlaamscher en Vlaamscher

wordt. Wie het weten kan, bevestigde het mij heden nog: meer en meer ontwaakt het Vlaamsche bewustzijn, ook in de hoogere standen; en dat is een groot geluk. Heeft de bezettende overheid dat bewustzijn vastgesteld? Althans heeft zij het Vlaamsche wezen van Gent bevestigd door haast-reusachtige borden op elken straathoek. Daar placht men tot voor den oorlog den naam der straat vermeld te vinden, Vlaamsch eerst, Fransch daaronder, in witte letterkens als cubistische wolkjes op een ijzeren plaat, die blauw was als een Napolitaansche hemel. De Duitschers hebben nu, telkens daaronder, een bord laten plaatsen, waar zwart op wit - de Duitsche, en toevallig ook de Gentsche kleuren, - de Vlaamsche naam, en de Vlaamsche alléén overtuigend op uitkomt.

Dat zijn, behalve wat vlaggen, de eenige plastische wijzigingen in het decor. Er gebeurt echter wel iets nieuws, iets drastisch weer,.... achter de schermen. Gent telt heel veel weidsche en prachtige patriciërshuizen, die ons, klein-gehuisde Brusselaars, telkens met weemoed vervullen. De bewoners waren vermoedelijk gevlucht: de Duitschers betrokken hunne schoone woningen. Zij houden van open lucht, - zelfs als het motregent: de ramen staan wijd open, en het blijkt dat de bezetters niets van hunne doening verbergen willen. Aldus eene verandering binnen huize.

Kom ik weer buiten huis en in de straat-drastiek, dan zie ik.... dat ik, behalve het reeds beschrevene, niets meer te zien heb.

Behalve dan twee schouwspelen, die mij eergisteren en gisteren troffen.

Eergisteren zag ik, tot mijn groote verbazing, een

lange rij gesloten koetsen voorbijrijden, voorgezeten door onvermurwbaar-uitziende koetsiers, en die inhielden niets dan dames, waar het blanketsel mij van opviel. Ik vroeg inlichtingen aan den gegaloneerde der Hermandad. Hij antwoordde mij joviaal: 'Hawel, dat zijn....' - Mevrouw, ik zal met het woord uwe ooren niet kwetsen. Weet alleen dat hij bedoelde: vrouwen, die zich buiten de loopende zedelijke begrippen hebben gesteld, en voor die vrijheid gaarne vooruitkomen. Dezen dames wordt nu sedert kort de attentie bewezen, dat men ze geregeld aan hare woningen, die ze doorgaans met enkelen samen betrekken, afhalen gaat in een dubbel bespannen rijtuig, om ze te brengen bij een dokter, die naar hare gezondheid informeert. Waarna ze even feestelijk, als vorstinnen op kroningstournée, naar hare paleizen terug worden gevoerd.

Dat is eene innovatie.

Er is, sedert enkele dagen, eene andere innovatie.

Daar schrijf ik u morgen over.

N.R.C., 2 November 1916.

Te Gent
IV
Ethiek en dietetiek

Gent, 28 October.

Ik zou het me-zelven ten zeerste kwalijk nemen - want ik ben Gentenaar, en niets Gentsch' mag mij vreemd blijven -, indien ik verwaarloosde, hier een verzuim in mijn vorigen brief weêr goed te maken. Het ging, gij herinnert het u, over het uitzicht van Gent, plastisch en drastisch. En nu is er aan dat uitzicht sedert mijn laatste bezoek, in Februari 1915, iets veranderd, dat mij niet zoo onmiddellijk is opgevallen, juist omdat ik het, als Gentenaar, sedert twintig jaar heb zien gebeuren, maar dat de vreemdeling steeds opmerkt en hem met hooge waardeering vervult. Den vreemdeling kan ik hier zelfs, symbolisch, een goed-klinkenden, vereerenden naam geven: dien van den Engelschen schilder Brangwyn. Brangwyn namelijk heeft, voor enkele jaren, te Gent verblijf gekozen om er het restaureeren van de Gentsche oude gebouwen na te gaan en hij heeft er etsen van gemaakt die hun weergade niet vinden, voor wat Gentsche dramatiek betreft, zelfs niet bij groote Gentsche etsers als Jules de Bruycker en Albert Baertsoen, den satirischen en den bitteren uitbeelder hunner stad. Sedert lange jaren herstelt Gent aldus zijne eeuwenoude schoonheid in het eigen, het onuitroeibare en onsterfelijk-onveranderlijke karakter. Geen stad in België bezit zooveel geclasseerde gebouwen; geen stad ook waar zij met even grooten kunstzin, met even innige vroomheid tot hun oorspronkelijken staat worden terugge-

bracht. Van Brugge heeft men één groot bouwkundig museum gemaakt, iets doods, vooral door te veel heropbouw, te weinig eerbied voor het nog-bestaande en, voor het door-den-tijd-vervormde. In Gent en zijne tallooze, groote en kleine merkwaardige monumenten, die over ruim negen eeuwen heen de bouwkundige geschiedenis der stad vertellen op den grondslag van éénzelfden, geweldigen en koppigen geest, die rocaille-huizen aan romaansche kloosters appariëert - ik overdrijf geenszins: ieder die Gent kent zal hiervan getuigen -, in Gent heeft men voor het Leven, het altijd-wisselende, maar altijd-ééne Leven, een eerbied, die bij het restaureeren vooral duidelijk wordt. Weêr, nu onder de bezetting, eene etappe-bezetting, blijkt het ten overvloede: overal in de stad - het werd hier reeds vermeld - worden merkwaardige gevels van kalk- of verflaag gezuiverd. Werkloozen - en dat is van geen gering belang! - worden erdoor aan den arbeid gehouden; de stad-zelve wordt er weer maar eens dieper door ontbolsterd. Huizen van de vijftiende eeuw in hunne baksteenen sierlijkheid, huizen van de achttiende in hun adel van Fransche zandsteen, verschijnen weêr in hunne oorspronkelijke schoonheid. Alles gebeurt kieschkeurig en met eerbied. Wat de tijd heeft afgesleten, wordt niet vervangen, zooals elders doorgaans gebeurt: men maakt geen oudnieuw: daarvoor heeft men het oude te lief. Een voorbeeld?: de torentjes aan den zij-ingang der stoere Sint-Nikolaaskerk dreigden in puin te stuiken; zij brokkelden langs onder af en helden gevaarlijk over. Overal elders zou men ze ongetwijfeld hebben herbouwd: het leek wel de eenige remedie. In Gent heeft men gedaan, - wat men van in de Renaissance heeft gedaan: men heeft er eenvou-

dig stutblokken tegen gemetseld. Een aestheet der Sint-Lukasschool zal natuurlijk spreken van gebrek aan stijlgevoel: die baksteenen schuine ‘contreforts’ zijn inderdaad niet den stijl der kerk. Maar zij zijn het Leven, het sterke Leven, het stuttende Leven. Zij zijn Liefde, zij het misschien brutale liefde, - beter in elk geval dan gevoellooze, futlooze mooidoenerij. En daarin openbaart zich weêr een trek van het Gentsche karakter, dat tot den grond der zaken doordringt en niets zoozeer haat als gevoelerigheid, als laffe uiterlijkheid....

Het brengt mij zoowaar tot mijn onderwerp, dat bestaat in de vraag: hoe gedraagt zich het Gentsche volk onder de etappebezetting? Die vraag kan ik, evenals voor wat het aspect der stad betreft, bemoedigend beantwoorden. Gent houdt zich goed, - met een zeldzame soberheid in de zeden. Zeker, het is de Brusselsche luchtigheid niet, het negeeren haast van den druk, het afwijzen met een kwinkslag, een oppermachtige ironie, van het vreemde gezag: Gent is daar van nature te wrokkig voor, te ruig, te weinig soepel; maar het bezit boven Brussel eene grootsche eenheid in den eigen aard, kantig maar onverzettelijk, die het vertrouwen geeft in zich-zelf, genoeg om aan opstandige aanvliegingen te weerstaan. Ik heb daar ook al een goed voorbeeld van, dat ik u reeds in mijn derden Gentschen brief aankondigde. Men leest namelijk sedert een paar weken op de Gentsche muren een verordening van Hertog Albrecht von Württemberg, generalchef van het etappengebied, met als eerste kapittel het volgende: ‘Personen die in staat zijn te werken, kunnen tot werken - ook buiten hunne woning - gedwongen worden, zoover zij tengevolge van spel, dronkenschap, ledigheid, vrijwillige

of onvrijwillige werkeloosheid, voor hun onderhoud of voor het onderhoud van degenen tot wier onderhoud zij verplicht zijn, vreemde hulp verkrijgen of vragen.' (Ik schrijf letterlijk af.) Gij stelt u voor wat zulke bekendmaking uitwerkt in eene nijverheidsstad, die als zoodanig geheel stilligt en waar tienduizenden zonder werk loopen. Te erger waar het verluidde dat men de werkloozen eenvoudig naar Duitschland stuurde. Dit gebeurt echter alleen wanneer de werklui vrijwillig en onder handteekening daarin toestemmen; in welk geval zij een behoorlijk loon genieten. De anderen blijven in België, en werken er vooral aan de openbare wegenis.

Rest mij te zeggen, hoe de burgerij het uithoudt. En hier past het, onmiddellijk eene vaststelling te doen: Gent kent zoo goed als geen minderen middenstand, de kleinere burgerij, die in Brussel de meerderheid uitmaakt. In Gent is men ofwel werkman, ofwel - rijk. Rijk dan natuurlijk binnen de maat van alle betrekkelijkheid; rijk echter in vergelijking met de hoofdstad, de weeldestad, waar men met gelijke inkomsten een veel bekrompener leven leidt. Zoodat zelfs het wereldje van beambten en bedienden, zooveel minder talrijk dan te Brussel, het te Gent doorgaans veel beter heeft. En nu ook onder de bezetting. De eigenlijke rijken - fabrikanten, groot-industrieelen, aristocratie - hebben enorm veel geld verloren, verliezen er nog dagelijks, daar alle bedrijf zoo goed als stil ligt (het is het geval met de groote weverijen en spinnerijen, die den rijkdom der stad uitmaken, benevens de bloemenkweek, die niet meer uitvoeren kan en dan ook tot een minimum herleid is). Maar het leven te Gent is dan ook veel goedkooper dan te Brussel. Het spreekt vanzelf,

dat men er evenzeer den druk van den oorlog gevoelt, dat er schaarschte heerscht, dat de prijzen zijn opgejaagd. Maar dan toch in minder mate dan in de hoofdstad. Theoretisch krijgt de Gentenaar slechts 90 gram vleesch in de week; maar sedert maanden heb ik niet zooveel vleesch gegeten als hier te Gent, en tevens zoo goed en zoo goedkoop (juist de helft goedkooper dan thuis). Te Brussel betaalt men geregeld tot 100 fr. de 100 kilo aardappels: te Gent gaan ze van 23 tot een maximum van 30 fr. De koffie die wij te Brussel 22 fr. betalen, kost er te Gent 12; de boter geldt te Gent 9, ten onzent 13 à 14 fr.; een ei, dat wij 45 cent. betalen, heeft men te Gent voor 35. Er dient bijgevoegd, dat de gemeentemagazijnen mij hier beter voorzien schijnen dan in de Brusselsche voorstad waar ik woon. Zeep, bij ons haast niet meer te krijgen, dan tegen ongelooflijke prijzen, is er te Gent nog aan veel matiger prijzen te vinden....

Dit voor de burgerij.

En de werkman?

Ik zeg het u morgen.

N.R.C., 9 November 1916.

[1917]

Nieuwe Fransche boeken

Na twee jaar en meer, zal zeker niemand mij, en anderen het genot ontzeggen, of de behoefte ten kwade duiden, den oorlog te ontvlieden in boeken: dat wij het thans weêr kunnen in volle overgave, en zonder dat de oorlog ons telkens midden in lectuur, storen komt en opeischen, is een teeken en waarborg van de onvergankelijkheid des geestes en, misschien van de verschrikkelijke ijdelheid van het tegenwoordige wereldgebeuren. Er boven uit te kunnen rijzen zonder dat de angst u telkens weêr naar beneden haalt, zooals onder de eerste oorlogsmaanden: het moge afslijting van onze gevoelsvermogens beteekenen, - het stemt niettemin dankbaar: dankbaarheid van den drenkeling, die zich redden voelt. Te dankbaarder nog dan, als het boek u door zijn inhoud niet middellijk of onmiddellijk aan den oorlog herinnert.

De oorlogsliteratuur is anders in Frankrijk niet minder omvangrijk dan in Duitschland: ik zei het u reeds, en dat zij daarenboven boeken biedt, die het gewoel overleven zullen, niet alleen als document: ook als kunstwerk of als werk der gedachte. Zulke boeken dienen hier besproken, en ik zal zeker niet nalaten het te doen. Maar mij trekken voor 't oogenblik eerder déze boeken aan, en ik behandel ze dan ook in de eerste plaats, die met den oorlog niets gemeens hebben: ze leiden naar, ze spreken van een verleden, dat u, als mij, ongetwijfeld liever is dan den tegenwoordigen tijd, en trouwens meer, althans voorloopig, van levenswaarde blijft.

Jammer maar, dat het eerste van die niet-actueele

geschriften, dat ik hier vermelden zal, in zich zoo weinig waarborgen van bestendigheid, en zelfs maar van leven bevat. Is het, dat het onderwerp dan tóch nog te dicht bij ons staat, literair nóg te actueel is, dan dat de schrijver het in den tijd definitief bevestigen zou? Ik geloof het niet, en wil probeeren u te zeggen waarom.

Ik heb het over het lijvige, imponeerende, tweeledige boekdeel, dat André Barre, 'docteur ès lettres', gewijd heeft aan 'Le Symbolisme', als een 'Essai historique sur le mouvement symbolique en France de 1885 à 1910', waar hij eene 'bibliographie de la poésie symboliste' aan toegevoegd heeft (Paris, Jouve et Cie. Als jaar van uitgave geeft het voorwerk 1911, de omslag 1912 op, terwijl de Fransche bibliografieën het bij mijn weten eerst in 1915 vermelden, zoodat het vermoedelijk eerst dàn op de markt is gebracht).

Het onderwerp is dus wel nog zéér actueel, hoe sommigen het symbolisme ook voor dood verklaren, terwijl ik meen, dat het eerst nú zijne gaafste vruchten afwerpt. Kan dat actueele de reden zijn van een, ik zal niet zeggen onjuist, maar onkundig en verward oordeel? Integendeel, want het feit, dat men middenin gebeurtenissen en gedachtestroomingen staat kan wel aanleiding zijn van verkeerd begrip, maar ontneemt alle recht op onkunde, en zelfs op verwarring aan wie zich als een historicus aanmeldt. Partijdigheid is in deze.... menschelijk; gebrek aan kennis echter, en aan de ordening daarvan, aan den geleerde stellig onwaardig. Drift vóór of tégen is natuurlijk en in vele gevallen schoon; mangel aan wetenschap en wetenschappelijkheid niet te verdedigen. Maar in ons geval is juist het merkwaardige, dat het den heer Barre zelfs

aan drift ontbreekt. Zoodat zijn zwaar boek, 414 plus 294 octavo-bladzijden, meer dan welk ander het ‘denk er om, wantrouwig te zijn’ der ouden in het geheugen roept, en dat wantrouwen rechtvaardigt.

Ja, den schrijver over zulk hedendaagsch, en veel besproken, onderwerp ontbreekt het blijkbaar aan passie, en zelfs misschien aan vooringenomenheid. Om het beter te zeggen: het ontbreekt hem aan liefde. Een leerling van wijlen Emile Faguet en van Gustave Lanson, aan wie de twee deelen onderscheidenlijk opgedragen zijn, draagt André Barre in zijn arbeid wel het merk van de koele dorheid der ‘Ecole normale’, zooals, o.m., deze twee leeraars ze hebben helpen maken; hij mist, behalve dezer smaak, hunne uitgebreide kennis, en zijn boek verliest aldus in zekere mate het documentair belang, dat het zou kunnen hebben. Het bibliografisch deel is zeker veruit het beste, vooral het nuttigste: het is echter onvolledig en slordig opgesteld; zoo wordt Richard Dehmel er herhaald Dehnel genoemd, en de titel- en naamopgaven van niet-Fransche publicaties worden niet minder-onbarmhartig verminkt; maar zelfs de Belgische dichter Iwan Gilkin, laureaat, meer dan ééns, der Académie française, en die de heer Barre dan ook wel zou moeten kennen, was het dan ook slechts bij naam, heet er tot tweemaal toe: Ivan Gilquin, - lapsus die een staaltje biedt van de betrouwbaarheid dezer bibliographie.

Met het eigenlijke, lange, essay, dat evenzeer aesthetisch als historisch is bedoeld, is het echter nog veel slechter gesteld. Wèl kan het de belangstelling wekken, waar het, tot in de middeleeuwen, de geestelijke voorouders der symbolisten van gisteren naspeurt. Hoe het

echter, behalve zijn willekeur, die vaak niet is te wettigen, het onbegrip van den schrijver kan verraden, moge hieruit blijken, dat onder die voorvaders.... Sainte-Beuve wordt genoemd als één der consequentste. Waarom? Omdat Sainte-Beuve zich eens, in zijn Joseph Delormetijd, bezondigd heeft aan een zéér cerebraal gedicht, dat eene fantazie is op de gele kleur: overdrachtelijk prototype, meent nu onze auteur, nog vóór Baudelaire's ‘Correspondances’, van Rimbaud's ‘Sonnet des Voyelles’, en van al de instrumentistische praestaties van René Ghil's volgelingen! Kan er wel een beter bewijs van 's schrijvers schoolvosserigheid? - Lezenswaardig ook de bladzijden, gewijd aan ‘Les milieux symbolistes’; al gaat het toch waarlijk niet aan daar al de ‘cercles’, die hij noemt en uitvoerig beschrijft, zoodat per slot blijkt, dat men er slechts heel enkele symbolisten en zelfs decadenten in aantreft, voor te houden.

Kan de beruchte ‘Chat noir’ gelden voor een ‘milieu académique’, omdat de latere académicien Maurice Donnay er debuteerde, of voor een ‘milieu ministériel’, omdat minister Couyba er eens liedjes zong? - Het hoofdstuk over de symbolistische tijdschriften heeft zeker zijn nut; waarom echter moet ik onder de Belgische periodieken de vermelding missen van ‘Le Réveil’, die toch wel van beteekenis is geweest, en zelfs van ‘Le Coq rouge’, die hier eens der symbolisten vlag tegenover de verouderde ‘Jeune Belgique’ hooghield? - Het heeft zijn belang, verder van de struikelblokken te vernemen, die de jongere dichters op hun weg ontmoetten, en hoe zij er zich tegen verdedigden in betoog en manifest. Maar is het, anderdeels, niet al te ver gaan, en weer een bewijs van de stompe

kortzichtigheid des auteurs, in allen ernst Huysmans' Des Esseintes als hun archetype, en vooral de bekende ‘Déliquescences’, eene parodie immers!, als hun ‘chaperon’ te noemen? Dan maar liever Nordau's uitlatingen over hun ontaarding als de Bijbel hunner aesthetica!

Over die aesthetica, of liever over de aesthetica hunner aanvoerders - Verlaine, Mallarmé, Moréas, - en hunner voornaamste vertegenwoordigers - te veel om hier te vermelden, en trouwens weer zeer willekeurig en zonder voldoenden kritischen grond gekozen -, is André Barre uitvoerig genoeg. En ook wel conscientieus. Zóó conscientieus, dat hij de dichters dikwijls zelf aan het woord laat. Maar hoe gevaarlijk zulk spelletje, en hoe weinig wetenschappelijk! Want hoe vaak gebeurt het niet, dat een schrijver zich over de beteekenis van zijn werk vergist, en dat het werk de inzichten tegenspreekt, althans vervormt naar mysterieuze wetten!....

't Ergste wordt het echter als het op coördineeren aankomt, het tot-eenheid-brengen der diverse verschijnselen, zonder hetwelk immers van geen literaire school spraak kan zijn. Dán vooral merkt men, hoe weinig de heer Barre van het streven, en minder nog van de dichterschap der besproken symbolisten heeft gesnapt; met hoe weinig medegevoel, hoe weinig liefde hij hun verzen heeft gelezen. Dat koude en ledige, hetwelk secuurheid-zonderscherpte tot eenige deugd heeft, blijkt zelfs, en misschien in hoofdzaak, uit de schifting, die de geschiedschrijver zich heeft opgelegd: het doodt tot zijn kritisch vernuft toe. Hoe anders te verklaren, dat een Charles Guérin volkomen verzwegen en zelfs onvernoemd blijft, terwijl een Georges Rodenbach, als een representatief

meester in het lange en breede behandeld wordt? Guérin is trouwens de eenige niet, die vergeten blijkt: zulke vergetelheid strekt zich, bij voorkeur zou men zeggen, over een aantal Belgisch-Fransche dichters uit, die onder de oorspronkelijkste der symbolisten zijn, zoo Max Elskamp. Terwijl de schrijver het uitvoerig over een aantal dichters heeft, die met het symbolisme niet de minste verwantschap vertoonen.

Maar wat het symbolisme eigenlijk is, of is geweest, of is geworden (waar het in dit boek toch eigenlijk om ging!) komt vooral niet tot zijn recht. Wél stipt de schrijver, en gij merkt er onmiddellijk zijn oppervlakkigheid aan, - wel stipt hij in zijn 'Conclusion: le bilan du symbolisme', vier hervormingen aan: 'réforme poétique, réforme prosodique, réforme syntaxique, réforme lexicographique; maar hoe blijft dat alles het werk van een middelmatig 'normalien'; hoe weinig benadert het den geest van het eigenlijke symbolisme; hoe weinig komt die geest er in tot uiting! Liever dan nog 'Le Symbolisme' van Adolphe Retté, al is het maar een verzameling van soms muffe anecdootjes. Liever vooral de bundels gedichten, koorts onzer avonden, toen eene geestdriftige jeugd er eene schoonheid voor 't geheele leven uit dronk....

Ik zei het: een boek, liefdeloos, onkundig en verward, en daarenboven onvolledig en onbetrouwbaar: geen aanbeveling voor een 'essai historique', die, op zijn best, een mislukte poging is.

De onvoldaanheid over het werk van André Barre maakt te grooter de vreugd, dat ik u hierbij als een liefdevol, grondig, methodisch boek 'Stendhal et le Beylisme', door

Léon Blum (Paris, Ollendorff, z.j.), aankondigen en aanbevelen mag. Met welke stralende klaarheid, niet te bereiken dan door grondigheid des inzichts na volledige en onbaatzuchtige overgave, wordt het figuur, dat zoo ingewikkeld scheen, van Stendhal ons voorgesteld. Welke elegante kracht van ontleding, welke sobere zekerheid in de voorstelling, maakt ons vergoelijkend- en aanneembaar-duidelijk wat ons den schrijver van 'Le rouge et le noir', steeds belangwekkend, soms weleens onsympathiek deed zijn! Met het werk van het definitieve en de overredingsmacht van het volledig-levende schenkt ons Léon Blum een beeld van Stendhal, waar wij, bij herlezing van dezes boeken, telkens aan terug zullen denken als aan een licht dat ze bestraalt, en zonder hetwelk wij telkens in het duister zouden moeten zitten: ik zelf heb de proef ondernomen, en telkens heeft het mij verrast, hoe onweerlegbaar meestal, hoe aannemelijk steeds, en steeds ook hoe doorvoeld en doorschouwd het oordeel van Blum en zijn commentaar waren.

Stendhal: een lyricus, die het koppig aangaat, zich niet uit te willen drukken dan in haast mathematische formules; de man die zich geheel en in zijn gestadige autonomie uitdrukt in de twee woorden, die hij steeds op de lippen heeft: Espagnolisme en Machiavelisme; dien men het best leert kennen in zijn theorie der liefde en de wijze waarop hij ze in praktijk stelt: schuchtere, die niet tot handelen komt dan uit 'amour propre', de schrijver van boeken, waarvan hij het onderwerp toevallig hier en daar opraapt en dat hij niet eens behoorlijk tot eigen doeleinden verwerkt - voor wien het er vooral op aankomt wat hij er aan eigen jeugdervaringen in verwer-

ken zal (en geeft mij zulks het recht niet hem een lyricus te noemen?), maar die, - hij die in zijn jeugd hartstochtelijk aan wiskunde deed, - vooral prat gaat op zijn woord-uitvindingen als ‘cristallisation’ en ‘imagination renversée’ vanwege hunne stiptheid en haast-wetenschappelijkheid; de eeuwig-jeugdige, de onverwelkelijke gemoeds-‘adolescent’, die schreef: ‘Le pire malheur qui pourrait m'arriver, c'est que les hommes devinassent ma passion’, maar er aan toevoegde: ‘C'est par là que je suis venu à avoir de l'esprit’; de angstige, die vreest voor spionnen, zoo de omstandigheden, waarin hij verkeert, als om de intiemere roerselen van zijn gemoed, en die zich trouwens niet inhouden kan, dagboek op dagboek te vullen, - voorvader tevens van den modernen ‘romancierpsychologue’, wien hij zijn werkwijze nalaat, en vooral de beteekenis van het uitzonderingstype wijst, maar die den mond steeds vol heeft van Redelijkheid en Logica als de eenige literaire stelregels; apostel der geestelijke exaltatie, waar hij tevens een voorbeeld van is, maar die Chateaubriand haat en uitscheldt om zijn geexalteerden stijl: het zijn tegenstrijdige kenmerken, waar ik hier helaas niet verder over uitweiden kan, welke absurd zouden schijnen, indien ze niet zoo levens-echt waren, en die de oprechtheid van Stendhal, welke hij zoo koortsachtig nastreefde, lyricus, die hij was, waar hij trouwens als empirist en sensualist niet buiten kon, maar waar de rationalist voor duchtte en per slot onder leed, die de oprechtheid, zeg ik, van Stendhal, naakt tot het cynisme toe, tot een literair verschijnsel niet alleen, maar tot een toonbeeld van verrassende, maar complete menschelijkheid maakt.

Dit zal wel de reden zijn, waarom Stendhal door zijn tijdgenooten over het hoofd werd gezien, en zelfs door een vriend als Mérimée niet volkomen begrepen. Het is tevens de reden, waarom het nageslacht hem niet alleen recht liet wedervaren, maar op een voetstuk plaatste, waar de schrijver, levend, zeker wel op geduizeld zou hebben.

Wie hem het eerst opnieuw ontdekten, nadat hij tientallen jaren reeds sliep in vergetelheid, waren Sarcey en Taine. Dit moge bevreemden: verklaarbaar is het echter onmiddellijk door de zucht van Stendhal, telkens uitgesproken, naar logica. Vond Taine, wiens bewondering later merkelijk verkoelde, niet een voorlooper in wie verklaarde: ‘à tous les trois degrés de latitude, la musique, les paysages et les romans devraient changer’? Het volle begrip van Stendhal's beteekenis kwam echter alleen, toen men het naturalisme eenerzijds, de ‘écriture artiste’ anderdeels beu werd. Bourget en de analytisch-psychologische roman vonden er den onmiddellijken en volmaakten voorganger in: de actie tegen Zola zou er te sterker door zijn. De lastige stijl-oefening, die de noeste navolging van Flaubert, opgedreven door de eischen, die de Goncourt's zichzelf en anderen stelden, geworden was, vond in de losheid van Stendhal, die zoo levendig aandeed, omdat hij nooit schreef dan onder den invloed der rechtstreeksche inspiratie, een dankbaar, dewijl gemakkelijk voorbeeld. Aldus kreeg Stendhal's voorspelling, in 1830, dat hij eerst in 1880 zou gelezen worden, hare bevestiging. Het was echter vooral Maurice Barrés die de eerste en echte discipel van Stendhal, de eerste bewuste Beylist zou wezen. Charles Louis Philippe zegt ergens smalend: ‘il

y en a qui doivent aller à Venise et à Tolède pour découvrir leur âme.' Maar wat deed Barrès hier anders bij, dan de methode volgen, die Stendhal heel zijn leven had toegepast: die der projectie van eigen wezen op de uiterlijkheid; de meest-subjectieve die zich denken laat, en die dus het meest-rechtstreeks ingaat tegen het objectivisme waarvan men meende, dat het had uitgediend?

Alleen: niet in zijn stijl, ik bedoel in zijn haat voor lyrische uiting, zou Barrès Stendhal volgen: bewust misschien, maar dan met de wetenschap dat alleen in iemand als Stendhal de zucht naar logica voet weet te houden met overdrachtelijke, of geëxalteerde, of gesublimiseerde autobiografie. Een lyricus is immers onbeschaamd, en een Chateaubriand is het niet minder dan een Verlaine. Bezit men nu de ziekelijke vreesachtigheid van Stendhal niet, en ook niet zijne wiskundige verzuchtingen, dan laat men zich gaan. En daarom vergiste Stendhal zich toen hij die andere voorspelling waagde: dat men Chateaubriand in 1913 niet meer lezen zou. Men leest hem immers om dezelfde redenen dan men Stendhal leest: om de oprechtheid, - die ons nog liefst van al doet grijpen onder Stendhal's werken, naar de 'Henri Brulard', het 'Journal', de 'Souvenirs d'égotisme', die hij niet persoonlijk zou publiceeren, en waar hij zich dan ook geheel laat gaan, buiten logica om, en niet zelden tot lyrisme toe....

Ik heb daareven den naam neergeschreven van Gustave Flaubert: laat ik tot besluit hier melden, dat de bekende bloedverwante van den Meester, Caroline Franklin Grout, een bundeltje 'Pensées' uit dezes werken en brieven heeft samengelezen, die in een zeer verzorgde uitgave bij Conard, te Parijs (1915) verschenen zijn.

Over het geestelijke leven van Flaubert is in de laatste jaren heel wat geschreven. Hier-zelf werd daar toen ter tijd van bevoegde zijde verslag over gedaan. Ik kan er dus over zwijgen naar aanleiding van dit boek, dat trouwens niet systematisch is samengesteld, en waar Flaubert niet uit te voorschijn komt als een diepzinnig philosoof. Hoe dit trouwens te verwachten voor wie zeer oprecht beleed: ‘l'amour de l'Art, tout est là’?

Wat in deze ‘Pensées’ weêr treft, het is hun vorm: met wat meer oorspronkelijkheid zou de meester dan ook wel voor een wijsgeer hebben kunnen doorgaan: want wat is meestal wijsbegeerte, behalve formuleering?

Niet dat het Flaubert aan originaliteit der gedachte mangelen zou. Ten bewijze, weersta ik aan den lust niet, er u het volgende voorbeeld van over te schrijven:

‘Le rève du socialisme, n'est-ce pas de pouvoir faire asseoir l'humanité monstrueuse d'obésité, dans une niche toute peinte de jaune comme dans les gares de chemins de fer, et qu'elle soit là à se dandiner sur son siège, ivre, béate, les yeux clos, digérant son déjeuner, attendant le diner, et faisant sous elle.’....

N.R.C., 3 Januari 1917.

[1918]

Over het roest van stalen pennen

Brussel, 14 Juli.

Ik durf u niet goed vragen of gij hebt opgemerkt, dat gij ruim anderhalf jaar het genot van mijn proza hebt moeten ontberen. Niet dat ik zoo ijdel ben, en een negatief antwoord vrees: de oorlog heeft ons al te zeer de nietigheid van het eigen persoontje doen inzien dan dat wij eenig belang zouden hechten aan wat geen betere toekomst voorbereidt. Dat ik er voor huiver, uwe aandacht op mijne lange afwezigheid te vestigen, ligt dan ook alleen hieraan dat ik niet gaarne een ‘waarom’ van uwentwege uitlokken zou. Waarom nam ik al dien tijd een streng stilzwijgen waar? Waarom speende ik mijne beste vrienden van het leedvermaak eener doeltreffende kritiek? Waarom ontzegde ik mezelf 't genoegen van den spot en de bitterheid van sommige vaststellingen?

Sedert een paar dagen beijver ik mij in het schuren van ros-geroeste stalen pennen, werktuigen van mijne voormalige bezigheid. Het hoopje rood stof hoopt zich op als her bergje in een leeg-vloeiende andlooper. Als een aandachtige waarzegster, en even onbevooroordeeld als zij, tracht ik in dat stof te lezen, of het koffiedik ware. En minder stoutmoedig dan zulke sybille, moet ik bekennen, eenigszins tot eigen verwondering, dat ik niets vind.

Neen, redenen voor mijn mutisme, redenen althans die u interesseeren, laat staan bevredigen kunnen: ik vermag ze niet te ontdekken. Wel zouden er, natuurlijk, voorwendsels te putten zijn in de schatkameren der eigenliefde, in aanklacht als in verweer, in lijdelijkheid en zelfs

in een zeer bijzonder soort strijdbaarheid. Ik ben er mij echter al te zeer van bewust: die redenen deugen niet, - al zijn het allesbehalve ondeugende redenen; al kan ze niemand deugeniets-redenen noemen. Heb ik zoolang gezwegen, dan bestaat daar, ik verzeker u, geen deigdelijke grond voor dan, misschien, de zucht naar, de noodzakelijkheid van.... zelf-censuur, ik bedoel natuurlijk: zelfkritiek. En die noopte mij tot het nemen van rust, van roestende rust, hoe afkeerig ik er anders van weze.

Wat zou ik u trouwens wel hebben verteld, al dien tijd? Zou ik u onpartijdiger hebbe kunnen inlichten over de politiek van mijn land, dan hier van andere zijde werd gedaan? Deden zich hier gebeurtenissen voor waar mijne gewone vrijpostigheid de stof in ontdekken kon tot schokkende berichten?... Ik roer, als boven-gemelde koffiedik-juffrouw, in mijn hoopje oude-stalen-pennen-roest (waar ik nu genoeg over verteld heb om mijn titel te rechtvaardigen) en....

Hewel, neen. Ik vind niets dat ik u had kunnen melden, want werkelijk: er is niets. Aleen dit: wij leven nog; na een kleine vier jaar oorlog leven wij nog. En dit is misschien een wonder. Maar op mij moest gij niet wachten om het te vernemen. En zelfs niet, wellicht, om het te verklaren.

Wij leven nog, en, voeg ik er aan toe: wij leven vrij goed. Ik ga verder: wij klagen veel minder over het leven, dat wij leiden, dan wij een paar jaar geleden plachten te doen. Wetenschappelijke menschen zullen spreken van aanpassing; historici zullen het woord overnemen en voorbeelden noemen, actavistische voorbeelden uit de Belgische geschiedenis van voor 1830; lirici zullen gewagen van

een onverwoestelijken levenszin; en ik heb eens een buitenlander het harde woord ‘lafheid’ hooren gebruiken. Ik kies geen partij. Ik stel alleen vast: wij leven nog, hebben het klagen verleerd, en hebben nooit vaster vertrouwen gehad in de toekomst.

Aan wat dit liggen mag? Ik zeg het uit volle overtuiging: aan eene grootere vrijheid.

Schrik of verheug u niet te vroeg: onze onafhankelijkheid hebben wij, geheel of ten deele, niet teruggewonnen, en zijn positief genoeg van aard om ons niet voor onafhankelijk te houden, alleen door te zeggen dat wij het zijn: illusies hebben wij afgeleerd in deze vier laatste jaren, - afdoend verleerd. En toch waag ik te spreken van: meer vrijheid. Hetgeen gij dan moet interpreteeren als: meer geestelijke vrijheid, iets als de mystieke vrijheid van kloosterlingen en dichters, de onaantastelijkheid van het moreel bezit, de onaanroerbaarheid van de goederen des Verstands. - O, zoover zijn wij niet gekomen dan na veel kastijding, maar zonder die kastijding was het ook niet mogelijk. Vermindering kan verlossing wezen: wij ondervonden het aan den lijve, en - waarachtig, wij bevinden er ons nog zoo slecht niet bij.

Ik spreek hier natuurlijk niet van alle lichamelijke kwalen, die ons teisteren kwamen, en waarvan de laatste Spaansche griep is, die te dezer stede al aardig wat slachtoffers heeft gevergd. Voor die griep waren er haal wat andere ziekten, en de ergste van al: de tuberculose. Ik zei u echtern dat wij sedert lang niet meer klagen: immers de meerheid is zelfs aan de tering ontsnapt, - en dat is veel. Die meerderheid won het op de ziekte. Zij won het zelfs op den honger, want zij sterft er niet van. Ik

vrees niet gelogenstraft te worden, als ik beweer, dat er in België nog maar zeer weinig van honger gestorven zijn: is dat na vier jaar schaarschte niet prachtig? Wel lijdt men honger, maar vooralsnog zonder het schrikbeeld der vleeschlooze weken of zelfs dagen. Ook daar zijn wij voorloopig vrij van, en het is eene dierbare vrijheid.

Vrijheid, die te grooter is, dat zelfs de zorg voor het dagelijksch brood ons ten zeerste wordt verlicht. Hoe wij aan dat brood komen: waren de diverse steuncomité's daar niet, dan zou dat voor de meeste een geweldig probleem zijn. Want van een andere zorg zijn wij allang, jaren al, vrij; de zorg namelijk om het hamsteren. Wat zijt gij, Hollandsche vrienden, achterlijke wezens. Sedert jaren hebben wij niet meer om op te bergen; over dat troglodytisme zijn wij ruim drie jaar heen: ik verzeker u, dat het een heel pak van onze maag wegneemt!

Er op verdikt zijn wij weliswaar niet. Nieuwe vrijheid: wij zijn, voor zoover het aanwezig was, verlost van ons persoonlijk vet. Zooals trouwens het graan op onze zomerakkers, staan wij op het oogenblik vrij mager. Maar leelijk doet dit eigenlijk niet aan. Onze 'lijn' wordt er soepeler, eleganter, aristocratischer door; wij merken het: wij gaan er onzen aesthetischen zin door verrijken. En dit brengt mij op eene tweede vaststelling die iedere bezoeker van Brussel maken kan: bewuste aesthetische zin heeft zich ten onzent tot eene ongeloofelijke hoogte ontwikkeld, en dit met de eenvoudigste middelen der wereld, eenvoud trouwens de eenige basis van den echten 'chic' wezend.

Gij zijt niet zonder te weten dat wij sedert enkele maanden afgezien hebben van het epicurisme der wollen ma-

trassen. Wij slapen op hygiënisch stroo, of veerkrachtige oude kranten, of dienstwillige houtskrollen, en zelfs op het merkwaardige gewas dat men zeegras noemt. Al deze grondstoffen hebben trouwens duizelingwekkende prijzen bereikt, hetgeen ze ons dierbaar maakt, zoo niet zachter. Meent echter niet dat het gebrek aan zachtheid onze bedden minder-aangenaam heeft gemaakt. Sommige vinden ze blijkbaar te gemakkelijk zelfs, en dan nog wel de dames. Want wat krijgen wij te zien?

Nieuwe parenthesis: gij zijt eveneens niet zonder te weten dat alle kleerstoffen hier sedert evenlang in beslag zijn genomen. Dat heeft nu tot gevolg eene nieuwe heeren-aesthetiek: de aesthetiek van de gekeerde jassen. Geen enkele mannelijke Belg voor 't oogenblik, die niet met gekeerde kleeren loopt, hetgeen een niet onaangenaam tijdverdrijf is. Den dames vergaat het echter anders. Het is blijkbaar heel moeilijk dameskleeren te keeren. Maar blijkbaar heel gemakkelijk daarentegen uit beddelakens en zelfs uit het overtrek van ontwolde matrassen japonnen te knippen en costumes te naaien. Een onderdompelen in gedienstige werfketels (ook dat soort verf staat heel duur te worden!), en - men ziet er frisch uit als eene roos, terwijl men eindelijk, los van Parijs en zelfs van Weenen, eene echt-Belgische aan het scheppen is.

En aldus worden wij rijker en rijker,.... waar wij ons met minder en minder tevreden moeten stellen. Wij blijken een volk van buitengewone draagkracht te zijn, aangezien wij op prachtige manier onze misere weten te dragen. Anderen is dat niet het zwaarste; ons: het lichtste, - wat het immers in alle werkelijkheid is. Weliswaar ondergaat ons dagelijksch leven een aanhoudende stofwisseling,

die ons hoedt tegen tobben, tegen de melancholia, die volgens de oudere geneeskunde niets anders is dan een verdikken, een verzwaren der humeuren. Ons bestaan van dag aan dag is zoo afwisselend, dat het onze humeuren, dat het ons humeur frisch en levendig houdt. Ik vertel u daarover in een volgenden brief.

N.R.C., 23 Juli 1918.

Brussel bij dag
I

Brussel, 19 Juli.

Wie het voorrecht der verbeelding geniet en wien tijd als ruimte voordeelig zijn, kan zich tegenwoordig te Brussel in eene groote badplaats denken, bij het einden van 't seizoen en het uitwijken der tijdelijke gasten. Mits deze derde voorwaarde dan - ik verhaast mij ze bij de vorige te voegen, al behoort ze reeds bij de eerste - dat hij zich in de menigte te isoleeren weet, eene atmosfeer weet te genieten buiten de beweging die ze vertroebelt, den indruk mag ondergaan van een décor zonder zich te laten storen door wie of wat het stoffeert.

Brussel is verre van uitgestorven. Demographische tabellen heb ik voor het oogenblik niet te mijner beschikking, maar, buiten alle statistiek om, kan ik u verzekeren dat het ten onzent, en niet alleen in kinema's en café's, vrij druk kan zijn, al is er natuurlijk geene vergelijking, met de voor-oorlogsche toestanden, en hoe groot op sommige dagen de Duitsche toevloed zijn moge. Ebbe en vloed wezen dan ook, op sommige uren, tegen den avond vooral, niet vol en niet zoo logt meer; het tempo ervan zij eerder allegro en zelfs allegretto geworden: de menschenstroom is blijven bestaan, en ik zal de laatste zijn om hem te loochenen of zelfs te verloochenen.

Maar ik vraag u, hem met mij en in mijn gezelschap - uitstekend tegen spleen - te vergeten; en dan krijgt gij ongetwijfeld dien badplaats-indruk, einde-September. Dat ligt nu in de eerste plaats aan het feit, dat zoo goed

als alle groote magazijnen gesloten zijn. Die magazijnen, deze der middenstad vooral, hadden, gij weet het, hun bestaan te danken aan de behoefte die wij, heeren, gevoelen aan het bedekken onzer naaktheid, en vooral aan de zucht der dames, hare gelijkaardige behoefte op te voeren tot eene veeleischende, wispelturige en steeds wisselende kunst. Onnoodig er u aan te herinneren, dat er onder- en dat er bovenkleeren zijn; dat de eerste uit dunne lijnwaden, katoenen en dergelijke stoffen gemaakt zijn, terwijl de tweede vervaardigd worden, in de meerderheid der gevallen, uit wollen weefsels. Beide soorten stoffen of weefsels zijn nu echter sedert maanden, in beslag genomen, in zooverre dat wie ze nog gaaf en onversneden bezit zich mag verheugen in een klein fortuin: het noodige voor een paar beddelakens is, nieuw, een paar honderd frank waard, en een damestoilet geldt, wat de grondstof betreft, niet veel minder dan duizend frank. - De winkels nu waar zulke grondstoffen verkocht of verwerkt werden, zijn door den aard der zaak gesloten: het eenige wat gij er nog gedaan kunt krijgen is, er uwe afgelegde kleêren van in vredestijd te laten keeren, de lijfspreuk van Breêroo tot troost indachtig. De schoenenwinkels, die geen fabrikant beneden de tweehonderdvijftig frank meer aan te bieden hadden, hebben voor een goed deel het voorbeeld der kleêrmagazijnen gevolgd. En zoo komt het dat Brussel er als eene zich-tot-den-winterslaap voorbereidende badstad is gaan uitzien.

Als men zich verder maar voorstellen kan - wat misschien minder gemaakelijk is - dat bewuste badplaats, ook nà de season, teren blijft op tombola's, antiquiteiten en ijsroom.

Tombola's zijn hier te lande altijd een aangenaam tijdverdrijf geweest: een papiertje koopen en het te mogen

uitwisselen tegen eene pendule of een levend varken, is een zeer bijzonder genot. Dat genot wordt dubbel groot, in dezen lastigen tijd, als de te winnen prijzen uitsluitend uit levensmiddelen bestaan, en krijgt een nobel karakter, als de bestede gelden dienen om wat armoede te lenigen. Vroeger kochten sommigen langs den weg eener loterij Chineesjes af van hardvochtige mandarijnen, de raseigene liefhebberij kan thans aangewend voor nijpender realiteiten: neemt ons derhalve niet kwalijk als wij onze zeldzame centen verspillen aan zulk dubieus waagspel. Vooral, als dat waagspel de gesloten magazijnen weer openen gaat.

Ik verzeker u, dat de tallooze uitstallingen van tombola-prijzen den Brusselaar, die er den tijd voor heeft - en wie heeft dien niet, helaas! -, soms heel aardige verrassingen voorbereiden. En hier bedoel ik nog geenszins de Zichten-op-Venetië uit postzegels geplakt, of de dessert-borden waar het hoofd der oorlogvoerende vorsten in opgediend wordt, zooals het schitterend prijkt op sigarenbandjes. Ik heb het veel meer over de stukken echte zeep - waarde: vijftien of twintig frank - of de kruik authentieken ouden klare - koopprijs: een frank of veertig - die uwe gelukster u tegen oblatie van een Mark-briefje voorspiegelt. Want deze tombola-uitstallingen worden soms echte folterkamers, als gij geen mark te verteren hebt: zij toonen gevulde kistjes sigaren, waarvan de eenheden in vredestijd wel tien centiemen waard konden zijn, maar nu één frank kosten; zij reiken u pakken tabak toe, die gij anders tachtig frank het kilo zult betalen, zonder trouwens de minste zekerheid dat zij niet uit kastanjeblaren bestaat.

Maar wenden wij onze oogen af van zulke Tantalusschatten; ik vind wel eens tijd en gelegenheid om u, Hollanders,

tot troost van eigen ontberingen, een tafereeltje op te hangen, een lijstje op te maken van wat het leven hier tegenwoordig kost. Voor heden wil ik het houden bij het verhaal van hetgeen verder aan Brussel het karakter van eene badplaats-in-ruste... afneemt, ik bedoel: wat onze modewinkels weer maken kwam tot aandacht-prikkelende gelegenheden.

Na de tombola's noemde ik de antiquiteiten. Niet met honderden, maar toch met tientallen zijn de nieuw-geopende antiquariaten in Brussel te noemen. Er dient bijgevoegd, dat het begrip antiquiteit eene grondige herziening heeft ondergaan, herziening die vermoedelijk gepaard ging met deze der Brusselsche zolders. Aanvang 1915, toen de oorlog nog in de luren lag, kreeg ik het bezoek van een meneer die er uiterst deftig uitzag - de eenige allicht die te dien tijde een hoogen zij droeg -, die voortreffelijk Hollandsch praatte, en.... alles wilde opkoopen wat hij om zich heen zag: van een paar schilderijtjes die hij aan den wand zag hangen af tot den stoel toe waar hij op zat, en dien ik geërfd had van mijn grootvader. Ik heb dien dag geen zaken gedaan, en dien heer ook geenszins het adres gegeven van vrienden die in den nood zaten (zulke vrienden heb ik niet), zooals hij mij vriendelijk vroeg. Waarschijnlijk heeft hij echter elders meer geluk gehad. En met dat geluk heeft hij nu al die antiquiteitenwinkels kunnen openen. Daar nu verkoopt men allerlei, dat nooit voor antiek heeft gegolden. Is een paar gelapte laarzen antiek? Men verkoopt ze voor hondervijftig frank, aan een adres dat ik te uwer beschikking houd. Is een photografisch portret van Multatuli antiek? Ik weet er een te koop, waar ik den prijs van vragen zal op een wenk van uwentwege...

Dit alles leert ons één ding: er zijn heel veel men-

schen, die tegenwoordig geld te kort hebben en daarom alles verkoopen wat zij niet broodnoodig hebben. De loterijen echter zouden kunnen bewijzen, dat er ook wel heel veel menschen zijn, die tegenwoordig geld te veel hebben. En dat is, als ik mij niet vergis, een economisch probleem.

Te veel of te weinig geld: wat de vele nieuwe ijsroomgelegenheden beteekenen, is minder gemakkelijk om te zeggen. Ik stel mij zelfs niet zeer goed voor aan welke behoefte zij beantwoorden. En vraag mij af van wat die, betrekkelijk-goedkoope, ijsroom gemaakt wordt, in dezen tijd dat weinig voedingswaren zoo zeldzaam en zoo... roomvrij zijn als de melk, die wij daarenboven een frank vijftig per liter betalen. Wie tegenwoordig geen zuigeling is, mag van geluk spreken! Al kan het, anderzijds, weer geen geluk heeten, de afwezige melk te moeten vervangen door verdachte crême à la glace, of biertjes en likeuren die het niet minder zijn, en trouwens verkocht worden tegen prijzen!.... Weten de Brusselaars die in Holland verblijven hoeveel thans een flesch echte geuzen-lambiek kost? Eevenveel als voor den oorlog een geurige Nuits-St. Georges of een fijne Pontet-Canet: de som van zes frank vijf en twintig.

Intusschen - nieuw verschijnsel, dat eenige afwisseling brengt in ons, wél bezet, nochtans ledig bestaan, - intusschen nemen de café's ontustbarend in aantal toe. Waar tombola's, antiquariaten en ijsroom-rooms (twintig maal na mekaar uit te spreken) eenige ruimte open laten, komt er een koffiehuis. In 1915 hadden wij de vermenigvuldiging der bioscopen gevreesd: mijne stadsgenooten bewezen de uitnemendheid van hun smaak, door er drankhuizen boven te verkiezen. En die nieuwe drankhuizen zien er wàt chic uit,

een chic, die door de Duitsche officieren ten zeerste wordt gewaardeerd. Al is daar nochtans een vlekje, een blauw vlekje. En dat heeft weer het requireeren van ons linnengoed gedaan.

Gij zijt goed genoeg op de hoogte van de koffiehuisgebruiken, om te weten dat de bedienden ervan zich plegen te omgorden met een spierwit schort, terwijl over hun arm een even-blank servet in bevallige plooien pleegt te hangen. Welnu, daar is het mee uit. Nog worden er schorten gedragen, maar het zijn blauwe schorten, reeds-afgewasschen schorten, boezeroen-kleurige schorten die doen denken aan roet-zwarte stokers op stinkende buurttram-locomotieven. Terwijl de sierlijke servetten - wie zou het hebben durven droomen? - eenvoudig vervangen werden door schotelvodden.

Ziedaar een eerste overzicht van wat Brussel ons voor het oogenblik aan nieuws en wisselends biedt. Gij kunt het zien van op de tram. Gij bemerkt het ook van op het voetpad, als een eenvoudig wandelaar die zich nog niet moet schamen om zijne schoenenn. Maar het best van al ziet gij het van op de hoogte der Brusselsche hangende tuinen.

Want dit is het allernieuwste. Gij weet dat alle beschikbare grond ten onzent in moestuin is herschapen: dat is zoo sedert ruim drie jaar. Maar dit vierde jaar bleek het ontoereikend. En nu hebben wij alle zinken daken, al stonden zij twintig en dertig meter hoog, eveneens tot moestuin verheven. De erwten komen er prachtig op. En vandaag eet ik voor het eerst snijbonen, die een heerlijk symbool van zoo noodige ‘sursum corda’ zijn....

N.R.C., 27 Juli 1918.

Brussel bij dag
II

Brussel, 25 Juli.

Ik heb u medegenomen door Brussel's straten, i het gewijzigde uitzicht, de nieuwe gestalte ervan getoond, u gewezen hoe de levensvoorwaarden, die wij ondergaan, ons aan de plastiek onzer stad steeds nieuwe verrassingen, steeds gewijzigde gedaanteverwisselinngen doen ontdekken.

Maar, niet meer dan wij dood zijn, is Brussel eene doode stad geworden. Binnen het decor beweegt zich het leven, en dat leven is voorloopig, en voor wie de binnenlandsche politiek te vergeten vermag, een blijspel. Gij zoudt het mij terecht kwalijk nemen, zoo ik u 't genot daarvan ontzei. Dus leid ik u binnen in de, zeer gulle drastiek van het tegenwoordige Brusselsche leven.

Een blijspel. Althans in schijn? Een schijn, waar ik het echter bij hou, om de dubbele reden, dat de kern, de ondergrond, het innerlijke wezen, de geest en de ziel van dat leven u voldoende bekend zijn en dezelfde blijven, terwijl het uiterlijke verschijnen, de gebaren, het woord, de verkleeding ervan steeds veranderend, steeds vol verbazende en verschalkende tooneelen zijn die u boeien, minder om hun inhoud dan om hun vertoon. Dat we om dat vertoon weleens den inhoud vergeten: gij kunt het met strengheid beoordeelen, maar ik verzeker u, het is een weldaad. Behalve dat wij nu eenmaal een decoratief volk zijn, belust op veranderlijke schouwspelen, kinderlijk genoeg om gretig een schoonen schijn boven een ernstig wezen te verkiezen (en dit kunt gij nu weer doodjammer vinden, maar dat daar

maar heel weinig aan te veranderen is, zou nu juist onder dezen oorlog diensten bewijzen), - behalve de erkenning der Brusselsche lichthartigheid, die een natuurlijk bestanddeel van de Brusselsche geaardheid is, is daar de overweging dat het zeker thans niet gewenscht kan heeten, in zak en asch te gaan zitten, en van het Boek Job een dagelijksch referein te maken, hoe waardig en voorbeeldig zulks wezen mocht. Want er is, nietwaar, dat dergelijke houding een bedenkelijk ziekteverschijnsel zou wezen, op eene verzwakking althans, en zelfs op een geestelijke verlamming zou wijzen die ten zeerste te betreuren ware. Eenige maanden geleden maakte een Hollandsch criticus er sommige Vlaamsche litteratoren op nogal smadende wijze een verwijt van, dat ze onder den oorlog waren blijven schrijven en uitgeven, en dan nog wel dingen die met den oorlog niets te maken hadden? Weliswaar vond hij als wettiging de verveling die in België heerschen moet en zelfs den nood waar men er zich in bevindt. Maar dat was, naar zijn oordeel, geen reden om de wereldramp onopgemerkt en met luchtigheid voorbij te gaan. Daardoor bewees die criticus, eenvoudig niets te snappen van wat hiet in België omgaat. Het is niet meer uit verveling, en het is ook niet om den broode alleen, dat bedoelde Vlaamsche schrijvers, en met hen alle arbeidende Belgen, hunne bezigheid weer opgenomen hebben; het is geene lichtzinnigheid zoo zij buiten den oorlog om weer aan werken denken: het is uit niets anders dan uit verweer tegen den oorlog; het beteekent niets meer dan dat zij niet wenschen onder te gaan, en daartoe geen beter middel bezitten dan het hoog- en zuiver-houden van hunne geestelijke onafhankelijkheid. Wat heeft men, in Holland zoo goed als in Vlaanderen, gesold met den

geest van Uilenspiegel, dien geest die nooit sterven kan! Maar waarlijk, de leus is voor ons nog iets meer dan een literair tremolo; zij heeft eene diepere, eene breedere, vooral eene meer ernstige beteekenis dan de ‘panache’ van Cyrano de Bergerac. Zij behoeft nog geenszins eene bravade in te houden, om echt te zijn. En al dezen - ze zijn zeer talrijk, al verschijnen zij niet allen op het podium der openbaarheid - die in stilte en naar hunne beste krachten hun werk doen, ook ver van het marktgeschreeuw, met de diepe overtuiging dat zij de toekomst voorbereiden: zij zijn Uilenspiegel's geest even-diep bewust als dezen wier aanleg drijft tot luchtruchtig commentarieeren van helaas nog steeds actueele aangelegenheden.

Het Brusselsche publiek intusschen, dat zich trouwens allerminst van klagen onthoudt, blijft van Uilenspiegel's geest toch in de eerste plaats de joviale zijde vertoonen. En dat is nog iets anders dan Figaro's lachen, dat huilen vreest te worden. Het is veel meer de zeer natuurlijke keus tusschen de twee zijden, die aan elke zaak te vinden zijn: de keus van de lichtzijde, de lichte zijde, de verlichtende zijde. Drie jaar geleden al - het is reeds zoo lang dat ik het hier nog wel eens herhalen mag, - vertelde ik u de rol, die de caricatuur in ons leven was gaan spelen. Geillustreerde weekbladen hebben wij niet meer, althans geene van satirieke aard, en dat is goed te verklaren. Maar, met een terugkeer tot de oudste tijden, tot den tijd althans van Pasquino en Marforio, ziet men ten onzent zoo wat overal spotprenten uitgestald, waar ons tegenwoordig leven dag aan dag in bijgehouden wordt, uit dien lichthoek beschouwd. Wie van deze spotprenten - zij zijn zeer primitief uit de hand geteekend en ‘verlucht’ - wie van

deze spotprenten eene verzameling heeft aangelegd, zal later van den oorlog niet alleen een eigenaardig souvernir hebben bewaard: hij zal een ethisch monument bezitten, dat niet alleen van historisch, maar ook van geestelijk belang zal wezen. En die geest, waar thans om gesmaald wordt, zal eens daags misschien niet minder dan bewondering wekken.

Een beschrijvend bijhouden van deze prenten zou eene reeks genoeglijke ‘correspondenties’ uitmaken. De laatste in de rij geven een paar gevallen aan uit ons dagelijksch leven, die er het laatste nieuws van uitmaken. Ik geef er u geen beschrijving van: ik wijs alleen op de onderwerpen.

En dan het allereerste, want allerbelangrijkste onderwerp: le ventre de Bruxelles. Daar voor te zorgen is een probleem, dat niet alleen heel de vrouwelijke, maar zelfs een goed deel van de mannelijke bevolking der hoofdstad niet alleen reflecteerend, maar zeer achtief bezighoudt. Een probleem, dat in ons sociaal bestaan als eerste gevolg eene grondige wijziging heeft gebracht: voortaan is de plaats der vrouw niet meer binnenshuis; zij is, voor ruim de helft van den tijd, erbuiten. - Gij weet, gij die den zelfden weg te bewandelen begint, - gij weet dat wij zoo goed als onder communinstisch regiem leven. Ons kaart-systeem is, verzekert men mij, niet zoo uitgebreid als het uwe, maar toch wel wat meer ingewikkeld, in dezen zin dat eene zelfde kaart voor diverse artikelen moet dienen. Zoo krijgt men spek op eene boterkaart, misschien wel schoensmeer op eene suikerkaart, en in elk geval de meest-heterocliete zaken op de minst-verwachte kaartaanduidingen. Maar genoeg hierover: het is alles behalve nieuw. Nieuw is zelfs niet, dat de lange rijen, die voor gemeente-

magazijnen en burger-restaurants op hunne dagelijksche, wekelijksche, of veertiendaagsche porties staan te wachten, -dat de lange rijen, zeg ik, voortaan niet meer uit uitsluitend-staanplaatsen bestaan: van bij de eerste zomerhitte heeft man mogen zien hoe dames uit de meer-begoede standen zich voortaan naar bovengemelde winkels begeven, voorzien van een dier lichte vouwstoeltjes, die het sieraad uitmaken van het strand onzer badplaatsen (laat mij, bid ik u, den waan over dat die stoeltjes er nog stan). Bewuste dames dan, beladen met hun stoeltje, trachten een voordeelig plaatsje te veroveren, en korten den tijd, meestal met een haakwerkje en onder gemoedelijk gepraat over de nooden van den dag. Maar, zooals ik zei, ook dit is al eenige maanden oud. Wat echter allernieuwst is: de uitbreiding van den gemeentelijken sanitairen dienst tot op gemelde stationeerende dames. Het is immers geen dienstbodenwerk meer (want wie heeft nog dienstboden?), de communistische waren af te gaan halen; de corvee tast zelfs onze aristocratie aan, en.... deze is men attenties schuldig. En zoo gebeurt het - ik heb het met eigen oogen gezien - zoo gebeurt het dat, waar eene der zelfs zittende mevrouwen het in de rij te benauwd krijgt, de van-wachtzijnde politieagent op haar toesnelt en onder haar neus het flesje zwavelaether houdt, dat de bevoegde gemeentedienst hem voor dit doeleinde heeft toevertrouwd.

Niet de gemeentemagazijnen: wat nog overblijft van vrijen handel biedt mij stof tot het malen van een ander straattooneeltje. Ook dit is actueel: het gaat om versche groente. Groenten komen van den boer; deze brengt ze op de markt, en het is op de markt dat de zuinige huismoeder ze bij voorkeur koopt. Nu verkoopt de boer zijne groenten

tegen zeer hoogen prijs, en de man - of de vrouw - op de markt tegen nog hoogere, al zijn ook op groenten maximum-prijzen gedecreteerd, waar zich echter niemand om bekommert, zelfs niet de zich gefopt-achtende kooper. Want, dit dient erkend, eene keerzijde van onzen onafhankelijkheidszin is onze hekel aan maximum-prijzen, al zijn wij van dien hekel de eerste slachtoffers. Ditmaal maakten de groenteverkoopers het al te bont, het leger der verbruikers stond op, kramen werden leêggeplunderd, en weldra zag men de boeren hunne waar gewapenderhand verdedigen. Men verkoopt ook groenten in winkels: daar ging het er gansch anders toe. De nieuwe worteltjes en jonge erwtjes werden er eenvoudig verstopt, kwamen niet te voorschijn dan na betaling van de geëischte prijzen, - nog hooger dan op de markt. En ook hier moest de politie tusschenkomen. Echte ontdekkingstochten werden door haar ingericht. Men zag politiemannen, aan het hoofd van heel een stoet huisvrouwen, van winkel tot winkel trekken, er alles onderste boven gooien tot de verstopte waar aan het licht was gebracht, en daarna verkocht tegen de vastgestelde prijzen. En zoo kostte het een helve dag loopen achter een politieman aan, om zich eene bloemkool te verschaffen, die een frank vijftig kostte. - Thans is dit alles, goddank, vereffend. Al heeft de vrije handel het wéer maar eens voor het collectivisme moeten afleggen. Zelfs op de markt is het werkstaking. En toen ik daar gisteren-ochtend voorbijkwam, zag ik er op de kraampjes geene felkleurige waren meer. Maar ik zag, in eene groote ronde, de dikke groentevrouwen ‘Pater gij moet kiezen’ dansen, en met zulke uitbundigheid, dat de rokken wapperden en de straten galmden als van heldhaftigen oorlogszang.

N.R.C., 1 Augustus 1918.

Brussel bij nacht

Brussel, 1 Augustus.

De Duitschers, wij weten het, bezitten geene zwarte hulptroepen, en de blankheid hunner huidskleur is voor hen als eene verzekeringspolis tegen alle verbazing. Wij Belgen, van onze kant, hoe impressionistisch ook van aanleg en hoe rijk anders aan uitdrukkingsvermogen - hoedanigheden die de bezettingsjaren geenszins vermochten af te stompen -; onze hoofdstad placht steeds te zeer voor verrassingen te zorgen, dan dat wij al te uitbundig aan onze verwonderingen lucht zouden geven, - hetgeen eene zekere waardigheid ons trouwens in de tegenwoordige omstandigheden verbieden zou.

Wijt het dan ook daaraan, dat Brussel nog steeds Brussel heet, en niet, bijvoorbeeld, ‘de Stad der blauwe Lantaarns’, zooals een uitheemsche held van Kipling, deze of gene kleurling of zelfs een doodgewoon Vlaandersch boertje de Belgische hoofdstad zou gaan noemen, viel hij er onvoorbereid en met al de ongereptheid zijner natuurziel in het avonduur of des nachts binnen.

Ik bied het u wel te verstaan niet als een alleenstaand verschijnsel aan. Londen en Parijs zijn ons ook in deze sedert onheuglijke tijden voor; Berlijn is er, naar ik op goede gronden vermoed, niet aan ontsnapt; en zelfs Antwerpen en a fortiori heel het Etappengebied, kenden het, lang voor het hart van ons land zou komen tot een zelfde ervaring.

Toch moet ik er over schrijven, - al kom ik er, vanwege mijne lange vacantie, vrij laat mee voor den dag. Ik moet

er u over schrijven, omdat het, zoo niet zeldzaam, dan toch heel bijzonder is. Brussel zonder kunstverlichting, Brussel-in-het-donker zoodra de zon onder is, ‘dark Brussels’, is wel geen uniek wonder, maar - een wonder is het toch, en een wonder niet alleen voor wie van dit duisternis profiteeren, maar ook wel voor die onbaatzuchtigste der menschen, die men artiesten noemt.

Ik schrijf dit bij helder daglicht (gas- en electriciteit worden steeds schaarscher en duurder, en gisteren nog kwam er een nieuw beperkingsgebod), maar reeds verkneuter ik mij in de gedachte van het schemerwendelingetje, dat ik straks doen zal. De drukke binnen-boulevards, die Brussel van Noord tot Zuid doorsnijden, zal ik niet volgen: zij zijn van al de wegen diegene die onder den oorlog het minste hebben geleden. Vooral bij dagseinde blijft het verkeer er druk. Er zijn nog wel menschen die werken in Brussel; en wie niet werkt, wandelt. Wie werkt nu, en wie wandelt, keert tegen avond naar huis, en dat gebeurt voor zoo goed als iedereen langs die drie knoopen van het Brusselsch leven: Zuid-station, Beur of Noordstation. Het is er zelfs eenigszins gejaagder dan een jaar geleden, en dat ligt aan de trams, die voor dien tijd onhebbelijk veel ‘stilstanden’ hadden, maar nu hunne drijfkracht moeten besparen en ons daardoor dwingen soms een heel eind te loopen voor wij kunnen worden geladen. Die laadplaatsen zijn dan ook meer dan ooit oorden des gevachts geworden, en op sommige uren - middag, val-avond en elf uur 's nachts - kan men er niet zien, dat Brussel zooveel rustiger geworden is, - rust die, ik zeg het u in het voorbijgaan, op een paar dagen na nooit gedruktheid is geworden.

Die gedruktheid: men zou ze, indien zij bestond, vooral moeten ondergaan in de straten, de zeer aristocratische straten waar ik u heden bij schemerlicht door leiden wil. Maar neen: hoe ook verlaten, en al zijn veel der heerenhuizen nu sedert een kleine vier jaar gesloten, zij bieden niet, die straten, dan een zachten en haast zaligen weemoed. Het licht weegt er nog langs de blanke keien, rijst rozig en lila langs de blinkende gevels, teekent in bleekpaars het lijstwerk om deuren en vensterramen. Alle schaduwen zijn verwaasd, gelijk de gezichteinder gulden verpulvert daarginder, over de zware looveren heen van een square. De zeldzame voorbijgangers, die niet haastig zijn, genieten, evengoed als wij. Er is een zeer bijzondere charme aan die weidsche groote-stads-straten en de sobere, gezette weelderigheid van hunne architectuur. Zelfs over dag is het moeilijk, hier gemeene gedachten te hebben; tegen den nacht wordt het nog beter; de stijl der gebouwen, die niet van dezen tijd is, maar van dezen der Fransche Lodewijken, vervult u met de melancholie van zijn statig anachronime. Men eischt, men schreeuwt, men gilt haast om een ‘modernen stijl’, ik, die er bang voor geworden ben - en dat hebben de monsters gedaan die er ons van geboden worden -, ik onderga van die oudere bouworde de les en de leer: zij onderwijst ons in adel en in zelf-respect die, ik geef het toe, niet dan uiterlijk zijn, maar.... toch dat nog voor hebben op onze tegenwoordige, en zelfs vooroorlogsche zeden.

Doch het is vooral als roze en lila-tonen verijlen tot een lichtloos grijs, dat weldra blauwer en blauwer wordt; het is als een harde, vlugge stap de stilte bevolkt en af komt meten. (‘Jantje komt, Jantje komt, Jantje de

lantarenman,' zongen wij als ik kind was), het is bij definitieven avond dat Brussel zijn nieuw aspect krijgt, dat ons ongetwijfeld lang nog na den oorlog in het geheugen zal blijven hangen. Op afstand, op zeer grooten afstand gaat een lichtje pinken, gaat een nauwelijks-stralend oog open, - een diep blauw oog. Want eerst dan merkt men dat de lantarens tot driekwart-hoofte in translucide blauw zijn geverfd. Alle naar-buitenstralend licht (en het is tot een uiterst minimum beperkt) dient eveneens blauw-omsluierd. Bij dit al is de geheele verlichting, die blauwe verlichting, uiterst schaarsch. En nu wordt gij de prooi - ik kies het woord met opzet, en vrees geen tegenspraak - van de meest-romantische indrukken.

Ik vraag het u in vollen ernst: zijt gij ooit aan zee verliefd geweest? Dan zijt gij ongetwijfeld - de liefde erkent een internationaal recht, ook zonder tractaten of vredesconferenties - dan zijt gij met uw meisje den dijk ontvlucht, waar het vol is van kuiërende menschen en zoetelijk van Weensche damesstrijkjes, en afgedwaald naar het strand, tot dicht bij de zee die rythmisch zingt, en waar nu en dan een ver lichtje pinkt. Ik weet niet of gij welsprekend zijt, maar wensch van harte dat gij het niet waart in die vreemd-beangstigende oogenbikken. De lucht boven uw hoofd wemelde van vage, blauw-sombere weerglansen; de wind bracht u bij vegen de sentimenteele Weensche muziek aan; de zee fluisterde in aanhoudenden slag en weêrslag, als een menschenhart, haar levenszang. Gij waart met uw tweeën alleen, onzichtbaar voor anderen, en heel dicht bij eene oneindigheid. Gij hebt - ik hoop het althans - van die oneindigheid een eeuwig gevoel ontvangen. Misschien waart gij tot niets beters in staat dan wat te

schwärmen; misschien ook hebt gij de ijdelheid van uwe eigen gewaarwordingetjes ingezien, u armzalig-nietig gevoeld, en nochtans.... opgewonden-gelukkig als nooit of nergenns elders. - Welnu....

Welnu, ik overdrijf natuurlijk, ik overdrijf schromelijk: geene enkele straat, zelfs niet de meest-aristocratische der verlatene Brusselsche straten, der straten-met-de blauwe-lantarens, is bij machte u de aandoeningen eener strand-vrijage te bezorgen, en ik kan u niet aanraden, een pas te vragen om er u te komen van vergewissen (die pas zou u trouwens geweigerd worden). Maar geef toe, dat het toch al heel merkwaardig is, zoo een eenvoudig mensch als uw dienaar, die van alle fantasie vrij is, op drentelende wandeling door een slecht verlichte stadswijk, vanwege die verlichting zulke buitengewone herinneringen in zich opduiken voelt.

De indruk is trouwens, zoo niet vluchtig, dan toch kort van duur. Er is in den mensch, naast zijn gevoelder-oneindigheid, ook dat-van-het-lichaamsbehoud. Zooals er, naast de aristocratische wijken, fabriekswijken liggen. In dat soort wijken, tusschen de hooge, zwarte, grimmigleelijke huizen-blokken, vierkant-brutaal als het kwaadzelf, krijgt men vaak het gevoel, dat men er maar liefst niet te lang moet verwijlen. Het gebeurt, dat men den overkant der straat niet ziet. En dan is er niets zoo gemakkelijk dan de voorstelling, dat zich een deel der dikke duisternis onhoorbaar losmaken gaat, zich zonder gerucht op u gaat laten vallen en u worgen zal nog voor gij den tijd zult hebben het door de politie te laten constateeren. - Er gebeuren te Brussel niet zoo heel veel meer moorden dan in vredestijd. Hewel, rechtuit gezeid, het verwondert

mij; en ik beken zelfs, dat ik, indien ik een moordenaar was....

Ik ben echter geen moordenaar. Ik ben integendeel een Brusselaar, die, te uwen behoeve en omdat het bij ‘Brussel bij nacht’ behoort, zooals duizenden anderen 's avonds een theater of een bioscoop bezoekt, niet om u het schouwspel te beschrijven, maar om een nachtelijk kijkje te hebben op de middenstad, na afloop van de vertooning. Met uw goedvinden zullen wij weer de binnenboulevards ontwijken: het deugt er niet voor uwe zeden, bijaldien gij deze zuiver wenscht te bewaren en gij zwak van karakter mocht zijn, want het wemelt er van wat een vriend van mij, die van beeldspraak houdt, ‘lichte sigaren’ pleegt te noemen. Wij gaan liever langs de Nieuwstraat, Brussel's Kalverstraat, die onder den oorlog geducht geleden heeft, juist omdat zij eene handelstraat is, en.... er 's nachts tegenwoordig ‘Rembrandtiek’ uitziet, om een woord te gebruiken van een ouden vriend die eveneens van beeldspraak, en nog meer van kunst houdt. En inderdaad, gezien van aan de Groote post, is de Nieuwstraat een trechter geworden van aanzuigende duisternis, een trechter.... waar stroop door vloeien zou, dikke, donker-bruine stroop, met fluweelige toon-diepte en nu en dan eene vage glanzing. Zij ziet er uit, die Nieuwstraat, als....

Maar, neem me niet kwalijk: het is voor de Belgen elf uur geworden, hetgeen voor de Duitschers twaalf is. Onze tram wacht op ons; neen: hij wacht niet, en - hij is de laatste. Willen wij op een deftig uur thuis komen - alle café's zijn overigens gesloten, - dan zullen wij er plaats in nemen, in die, ook al slacht-verlichte, tram, waar de gloeilampjes een even-eens-blauw kapje kregen en de

ruiten van geblind zijn. Van ‘Brussel bij nacht’ zullen wij vandaag niets anders zien: misschien vertel ik u een ander maal hoe ellendig het zijn kan, er door de straten te slenteren, als iedereen braaf slaapt, en gij-zelf geen bed kunt vinden. Want dat is mij eens gebeurd, mij Brusselaar, die hier nochtans een thuis heb, en in dat huis ‘tout ce qu'il faut’ om te slapen.... Dit zal echter voor een anderen keer zijn.

N.R.C., 13 Augustus 1918.

Joseph Hoyois †

Brussel, 26 Juli.

Het is grimmige tragiek, dat zoo dikwijls de herinneringen, in deze barre tijden aan het verleden verwekt, van lachwekkenden en spotzieken aard zijn. - 'Van de dooden niets dan goed', wordt ons geleerd, en de gebeurtenissen zijn er waarlijk niet naar, dat ik ze hier belasten en beladen zou. Zelfs wekt het innige deernis, te vernemen, zooals wij heden deden, dat het Belgische Kamerlid Joseph Hoyois te Holzminden gestorven is, - ver van het vaderland, in onvrijwillige ballingschap. Doch, waar onmiddellijk de zeer echte deugden aan strijdvaardigheid, aan overtuiging, en niet het minst aan moed van den overledene worden erkend en gehuldigd, hoe te verzwijgen dat hij den voormaligen Kamer-bezoeker onvergetelijk blijft vooral door eigenschappen die, door hunne eigenaardigheid, aan Hoyois eene plaats verzekerden liefst onder de meer-excentrieke figuren van ons parlement?

Verschrikkelijk ernstig, een ernst die schoolknapen tot angstzweet zou hebben gebracht, deed Hoyois maar zelden zijn mond open, of hij wekte den lachlust op van zelfs zijn katholieke partijgenooten. Die lach placht hem niet te ontwapenen: hij stormde er op los als een stier op den rooden lap. Zijne brouwen - groote harige rupsen - gingen kronkelen boven zijne kleine, maar vuur-vinnige oogen. Zijn breeden Mirabeau-neus, waar de vleugelen van trilden, snoof hoorbaar. Onder zijn enormen snor bewogen de driftige lippen, en zijne bronzen stem galmde boven het geblaf uit, waar de kornuiten der uiterste linker-

zijde hem, zijn naam indachtig, op plachten te ontvangen. In al den tijd dat hij zitting had in onze Tweede Kamer - en dat is twintig jaar - kon hij niet wennen aan de ontvangst die hij zich van meet af verzekerd had. Ten zeerste overtuigd van zijne voortreffelijkheid, ontvlamde hij in woede bij de eerste burleske onderbreking - en die kwam al van voor hij zijn mond opendeed - welke zijne welsprekendheid perse uitlokte. De rimpelen van zijn kort voorhoofd gingen spannen als kabels, evenals de aderen in zijn korten hals; hij balde zijne harige vuisten; vol vermaledijdingen, die de lachbuien tot gejoel aanbliezen, bimbamde zijn klokke-geluid over de vergadering heen. Voor niets deinsde hij terug; door dik en dun wilde hij zijne meening openbaar gemaakt. Intusschen was hij, zeer ongewenscht, onder dezen die, bij soms vervelende discussies, voor de noodige afleiding zorgden, en dat deed hij op eene wijze waarin hij onnavolgbaar was.

Het ontbrak hem nochtans niet aan goede bedoelingen, en zelfs niet aan talent. Met groote werkkracht en taaien ijver had hij zich bij voorkeur, zooals vele jongere katholieken, aan sociale wetgeving gewijd. De bescherming van vrouwenarbeid onder meer, vond in hem een wakkeren voorvechter. Journalist die, ook als kamerlid, niet gaarne zijne pen roesten laat, betoonde hij eene strijdbare voortvarendheid, waarbij hij zich minder kieschkeurig misschien, dan waarlijk dapper betoonde. Zijn groote ambitie trouwens, alsook zijn onverdroten ijver en eene onverdraagzaamheid die voorbeeldig was, maakten, dat hij voor de minst dankbare karreweitjes was te vinden. In elke partij vindt men van die mannen, welke niet terugwijken voor mindere middeltjes, als daar zijn persoonlijke aantijgingen, ver-

dachtmaking van den tegenstander en wat dies meer. Voor zulk worstelaars-werk was Hoyois, ook physisch, als geknipt. Het ongeluk wou echter - en voor zijne partij was het in sommige gevallen een geluk - dat hij moeilijk ernstig kon opgenomen worden. In zijne geboortestad, Doornik, zou hij misschien een groot man zijn geweest: de hoofdstad toonde er zich nimmer dankbaar om, dat hij haar boven zijne geboortestad had verkozen; en Hoyois moest er heel zijn carrière door onder lijden, dat hij Caesar's spreuk vergeten had, en niet verkozen de eerste in zijn dorpje te zijn, liever dan de... ik weet niet hoeveelste in de Staten-Kamer.

Dat hij er in 1894 was binnengekomen in de plaats van den befaamden liberalen staatsman Bara, op wien hij het te Doornik gewonnen had, was trouwens weinig geschikt om er hem de sympathie der linkerzijde te verzekeren. Zijn optreden - bij zijn uiterlijk, over de middelen heen die hij soms gebruikte, tot bij den bijzonderen aard zijner eloquentie, - deden het overige: in de rangen zijner eigene partij zou hij nooit eene plaats innemen, gelijk aan deze die hij aan Bara in de zijne had doen verliezen.

Tot onze verbazing vernemen wij thans zijn heengaan, op den betrekkelijk jeugdigen leeftijd van zeven en vijftig jaar, verre van zijn land, en zonder dat wij zelfs de reden zijner verwijdering kennen. Welke herinneringen zijn verscheiden ook wekte: die herinneringen maken weldra plaats voor kommervollen ernst. Want, voeren ze ons tot het verleden terug, zij doen ons ook, nietwaar, denken aan de toekomst....

N.R.C., 13 Augustus 1918.

Op het land
I
Natuurkundige aardrijkskunde

Brussel, 8 Augustus.

Toen het duidelijk was geworden, dat de oorlog wel eenigen tijd duren kon en het leven te Brussel meer en meer moeilijkheden opleveren ging, rijpte in het brein van een aantal Brusselaars het ontwerp, de stad voor het land te ontvluchten. Aan dat ontwerp was weinig geniaals, en aan het verwezenlijken ervan weinig bezwarends. Het lag voor de hand, dat het gemakkelijker en goedkooper was, op eigen gewin dan op de gemeentemagazijnen te teren - die trouwens te dien tijde nog niet bestonden; voor bedoelde Brusselaars bestond anderdeels de noodzakelijkheid niet meer, de stad met hun persoon te blijven bevolken; kleine rentenierkens met zeer geslonken inkomen, afgedankte kantoorklerken, staatsgepensioneerden, ministerieambtenaars die zichzelf vacantie hadden gegeven, geen van allen die in de hoofdstad onontbeerlijk was. De verkeersmiddelen waren trouwens te dien tijde van nog zulken aard, dat die hoofdstad in betrekkelijk korten tijd te bereiken was; trams en buurtspoorwegen, die een eind naar buiten leidden, waren overvloedig en goedkoop. Dat is nu wel heel erg veranderd. Een aantal van die buurtspoorwegen zijn sedertdien opgebroken, zoodat het thans uren loopens vergt om de voormalige haardsteden weer te bereiken; het is de eenige reden niet die een goed getal van de tijdelijke plattelands-

bewoners weer naar stad dreef: het leven kost tegenwoordig op den buiten even duur als in stad; de eieren gaan er één frank dertig het stuk, de boter vijf en dertig frank het kilo, en het vleesch vijf en twintig; er komt bij dat vele spaarpotten leeggeloopen zijn en dat menige ambtenaar, die vroeger als dusdanig aanzien genoot, thans blij is een heel gering plaatsje in een of ander steuncomité te krijgen. De uitwijking van vóór een paar jaar is dan ook weer gedeeltelijke inwijking geworden. 'Bruxelles se repeuple', zou Victor Hugo hebben gezegd; al is er tusschen stad en land eene wisselwerking gebleven die uiterst belangwekkend is voor wie van aardappelen en tabak houdt, en waar ik u een anderen keer van vertel.

Voor heden zult gij het moeten doen met het relaas van de wijzigingen, die het land onder den oorlog heeft ondergaan, buiten de schuld om, ik verhaast mij het u te zeggen, van bovengemelde stedelingen. Sommige van de veranderingen zijn van blijvenden, andere van tijdelijken aard. En onder deze laatste zijn er al verdwenen.

Zij waren ook al bijna vier jaar oud, en wij denken er niet aan terug zonder dat eene koude rilling als een beek tusschen onze twee schouderbladen loopen komt. Hij is voorbij, de tijd dat onze akkers doorploegd waren met loopgraven, dat grachten en slooten vol soldatenransels en gebroken wapenen lagen, dat wij de dorpen in lichterlaaie tot puin zagen vergaan. Wij zullen daar voorloopig maar niet aan terugdenken; niet omdat wij per se vergeten willen, maar omdat de schijn-vrede (wij hooren nog immer het kanon) den toeschouwers minder-schokkende, maar toch wel belangwekkende schouwspelen genoeg oplevert, en die, voor heden en voor de toekomst, hunne beteekenis hebben,

die van langeren duur kan zijn dan de oorlog-zelf.

Daar is, in de eerste plaats, het rooien van tallooze boomen. Over andere boomen - beuken en eiken vooral - heeft de bevolking-zelve beschikt. Het is zeer merkwaardig hoe het eigendomsbegrip van wezen veranderd is: verleden winter en den winter daarvoor, was het heel koud, en.... daar waren tallooze stammen, heele boschjes soms, die uitstekende brandstof konden worden. Naar den rechtmatigen eigenaar, die trouwens meestal ver vandaan was, hebben de landbewoners niet gevraagd; zij hebben zich verwarmd, eerst met het eigenhandig uitkappen, daarna met het opbranden van takken en stammen, zoodat belangrijke groepen boomen voortaan van den Brabantschen bodem verdwenen zijn en de natuurkundige aardrijkskunde dezer streek uit dezen eersten hoofde eene belangrijke wijziging heeft ondergaan. - Men liet het trouwens niet bij gerekwireerde notelaars en andere aangeslagen soorten, niet bij beuken en eiken die in den haard zoolang aanhouden en zulke lekkere vlammen vertoonen: daar was nog heel wat hout dat industrieel nut opleverde - populieren en wilgen vooral - die, ik weet niet door wie en ik weet niet met welk recht, eveneens zijn geveld, ettelijke jaren vroeger dan men in vredestijd placht te doen. Zoo zijn er wegen, die men van ver zag, dank zij hun hooge, babbelende canada's en die over een paar jaar ongetwijfeld nauwer- en nauwer-wordende wegeltjes zullen zijn. En aldus ondergaat het land eene wijziging in uitzicht die, naar ik vrees, ook wel een wijziging in rijkdom zal zijn.

Het heeft een gevolg, dat een stedeling niet vermoeden zou, maar dat de tallooze ornithologen onder mijne lezers

zeker zal boeien. Dit gevolg is, dat onze tuinen en boomgaarden vol woudvogels zitten. Er gebeuren verschijnselen, die men anders zelden zag gebeuren: de schuwste beestjes worden tam, en, terwijl de menschen zich beijveren, weêr wilde dieren te worden, zien wij gevogelte, dat wij alleen bij hooren kenden, zich humaniseeren.

Leid, bid ik u, uit deze diepzinnigheid niet af, dat de boeren elkander dagelijks verscheuren. Maar elkander bestelen doen ze toch wel, en daarin worden zij met treffende doortastendheid geholpen door de tallooze wandelaars, die, om nog andere dan gezondheidsredenen, de mijlen afleggen, die de stad scheiden van de aardappel- en tarwevelden. Gij hebt er geen idee van, hoe gemakkelijk het is, bij middel van eene goede schaar eene zekere hoeveelheid broodkoren op te doen. En anderdeels baart het bijna bewondering, te zien hoe tengere stadsschouders den last weten te torsen van heelder balen zelf uitgedolven patatten. Zaterdag zag men zóóveel hagen, die boomgaarden en moestuinen beschutten moesten, tot groote gaten uitgesneden, langs waar men groenten en vruchten naar buiten halen kan. Ja, het communisme heeft zulken vooruitgang gemaakt in hoofden en harten, dat het niet zelden de dieven zijn, die zich het best verdedigen, mocht een eigenaar soms tegen hunne beroovingen eenig bezwaar opperen. - Het heeft als gevolg, dat onze aardrijkskunde een nieuw ‘uitzicht des bodems’ is gaan vertoonen: geen hectare bouwgrond meer, of zij prijkt met een uit planten en stroo gemaakte hut, waar een man zonder al te groot ongemak eene schuilplaats in vinden kan, om 's nachts over zijn goed te waken. Niet dat het zoo heel veel helpt: deze constructies kunnen misschien wat vrees inboezemen

(ik betwijfel het trouwens), maar.... de verdediger, die vaak een eenzame is, heeft geen wapenen: er staat verbod op, terwijl de dief gewoonlijk in gezelschap opereert en het gevaar allang heeft leeren trotseeren.

Wat de landerijen opleveren is anders wel het verdedigen waard, al heet ook alles, of zoo goed als alles, bij voorbaat opgeëischt. De boer mag, zooals men weet, één procent behouden op zijn koren en op zijn aardappelen, - procent, dat heet onvoldoende te zijn, en.... natuurlijk nog kleiner wordt, waar de algeheele hoeveelheid door diefstal vermindert. Hoe het dan komt, dat men op vele plaatsen koren en aardappelen vervangen ziet door andere gewassen, die trouwens ook wel zullen aangeslagen zijn? Men moet boer zijn om er het fijne van te weten: wij, wandelende stedelingen, kunnen alleen gissen, en - ons vergissen.

Het heeft het voordeel, dat het eveneens afwisseling brengt in onze aardrijkskunde, hoofdstuk der landbouwproducten. Wie had er ooit onze Brabantsche akkers beplant gezien met labboonen? Wij kennen thans den weeën zeepgeur der diep-paars bevlekte vlinderbloemen, de vette grijs-groene bladeren, de harde okselpeulen, die de smakelijke vrucht inhouden. Velen hebben ook ontdekt, hoe boekweit er uit ziet. In geen vijftig jaar had men er nog in het westen van Brabant verbouwd, naar mij een oude boer verzekerde; nu hebben wij uitgestrekte velden hooren zingen en sidderen van de bijen, die in dichte zwermen over de rozige bloementrossen hingen, gelijk wij ze hoorden, trouwens, over de veldboonen voornoemd, en over de uitgestrekte partijen koolzaad, die, in veel ruimer mate dan ooit vroeger, hunne gele tapijten breiden tot aan

den horizon. Het zal dit jaar in Brabant een bijenjaar geweest zijn, al heb ik niet gemerkt dat de apicultuur er uitbreiding heeft gekregen.

Maar waarom dan niet in het verbouwen van tabak? - Want tabak spant, onder de, zoo niet nieuwe, dan toch veld-veroverende gewassen, de kroon. Men ziet er overal; geen halve vierkante meter bleef leeg, of de breede bladen gingen hem overschaduwen. Op alle plantsoen ging hij de bovenhand krijgen. Hij ging zelfs zeden en gewoonten van heele dorpen wijzigen.

Maar dit brengt mij op een nieuw hoofdstuk van mijn landelijk-geographisch betoog: dat der ethnographie. En dat zal voor een volgenden keer zijn.

N.R.C., 15 Augustus 1918.

Op het land
II
Zeden en gebruiken

Brussel, 10 Augustus.

Indien het de gewoonte was....

En waarom, ik vraag het u, zou het de gewoonte niet worden? Het zou de taak van den journalist heel wat verlichten, en zelfs die van zijne lezers. Want: What's in a name? Het is eene vlag, eene vlag hoog aan een mast, die zelfs tegen duikbooten kan vrijwaren. En in het geval dat ons bezighoudt zou het dan ook onmiddellijk inlichten over des schrijvers inzichten, over zijne bedoeling pro of contra, en zelfs over zijne relaties, wat niet alleen voor de politie van nut kan zijn....

Indien het dus de gewoonte was (om deze parenthesis te sluiten), boven een dagbladcorrespondentie eene opdracht te schrijven dan zou het stukje, dat ik hier aan het neêrpennen ben, bovenaan prijken met den naam van Cyriel Buysse, met toevoeging van eenige vleiënde vokabelen. (En komt hij dit ooit te lezen, dan moet hij het er maar voor houden dat ik het waarlijk onder zijne bescherming stel, als een huldeblijk van mijnentwege aan den vader van ‘Het Recht van den Sterkste’ en van ‘Schoppenboer’.)

En ziet ge wel dat die gewoonte meer veld moest gaan winnen?: reeds weten de al te teergevoelige onder mijne lezeressen dat zij zich moeten wapenen met moed tegen de moreele schokken die haar hier te wachten staan; dat

zij zich desnoods op haar stoel kunnen laten vastbinden; dat mijne mededeelingen in elk geval van minder-zoeten aard zullen zijn dan wanneer ik ze, bij voorbeeld, op naam van wijlen Hendrik Conscience zou hebben gedediceerd. Laten zij zelf oordeelen trouwens.

Men zal dan, als eerste mededeeling weten, dat, een goed jaar geleden, op het eigen geboortedorp van niemand minder dan Frans van Cauwelaert, de mulder, zijne zuster en zijn knecht door ettelijke menschenmoordenaars om het leven werden gebracht, omdat bij gebreke van dezen maatregel het onmogelijk zou zijn geweest, genoemden mulder te berooven van sommige begeerenswaardige voorwerpen.

Tweede feit, dat weer op een molen zijne schouwplaats vindt, dewelke molen op nog geen uur afstand ligt van den bovengemelde. Daar krijgen twee broeders twist - het is geen twee maanden her, - ditmaal om eigendommelijke aangelegenheden. Met het gevolg dat de tweede broeder den eerste zijn hartader afsteekt, en.... daarna een verkwikkend dutje gaat doen.

Derde demonstratie, nauwelijks ééne week na het feit nummer twee: iemand, die zeker wel geen rentenier zal zijn, bemorst zijne handen met het oprapen, in eene weide, van hetgeen de koeien er, als gevolg eener voldoende spijsvertering, achterlaten, en wat men, in Henegouwsch-Waalsch met een prachtig-schilderend woord ‘el flatt’ noemt. De boer nu, wien weide, en vermoedelijk ook koeien, toebehooren, - deze boer en dezes zoon, die de heiligschennende daad hebben gezien, grijpen naar hunne bijlen en doen den dader in het zand bijten....

Deze drie gebeurtenissen hebben plaats in het Westen van Brabant. Ik ken er eentje, gelijkaardig en gelijk-

tijdig, dat meer in het Noorden dezer provincie speelt. Daar vindt een boer, die toevallig eene zeis hanteerde, even toevallig een vrouwspersoon, die, als Job, gezeten was op een mestvaalt. Daar die mestvaalt nu den boer een eigendom was, en de vrouw er misschien wel andere bedoelingen had dan hare nederigheid te belijden en haar nood te klagen, maakt de boer haar met zijne zeis af.

De dag, trouwens, dat mij dit voorbeeld van doortastendheid verteld werd, zag ik, eveneens in het Noorden van Brussel, een kruiwagen aan mij voorbijrijden, beladen met menschelijke restanten: een in stukken gehakten jongen, die graag andermans aardappelen proeven wou....

Om het reeksje te volmaken met een exempel uit het Oosten van Brabant: niet verre van de kleine stad Thienen wordt een man bevonden - het kan eene week geleden zijn - dewelke, Ruth indachtig, de schaarsche aren las, die het laatste sieraad van een voormalige partij rogge waren. De eigenaar nu van het stuk land liet hem geenszins eene maat graan dragen voor zijne moeder Noemi; hij dreef hem, integendeel, op jacht, zette hem, eveneens met zijn zoon, na (die boerenzonen krijgen tegenwoordig eene mooie educatie!); vallen hem op het lijf, en doorboren hem den schedel met den riek of greep, die hun wapen uitmaakte.

Deze aanminnigheden, waarvan ik het lijstje tot een paar kolommen van dit geëerd blad zou kunnen uitbreiden, en die in het oog springend veel talrijker zijn dan vóór den oorlog, wijzen in de eerste plaats op eene hypertrophie van het eigendomsrecht, en in de tweede plaats, die de moeder is der eerste, op de geldelijke waarde, die sommige landbouwproducten en -benoodigdheden erlangd hebben. Zij is ook moeder van de driestheid, waarmede

tegenwoordig gestolen wordt.

Zal ik weer maar concrete bewijzen geven? Ja? - Welnu, een vriend van mij, dien ik bemin als mezelf, en die, in de streek waar bovengenoemde drie moordgevallen plaats grepen, een oud huis met een ouden tuin bewoont (hetgeen, niet waar, een zekeren moed bewijst), had dit jaar al zijne hoop gesteld in eene partij aardappelen, die hij bij de uitkomende gepoot had (tusschen haakjes: te dien tijde kostte dergelijk plantgoed niet minder dan vier frank het kilo). Hij stak zijne aardappelen op behoorlijke diepte, vulde de putjes waarin ze zaten, en nam zelfs de voorzorg, er eene hegge over heen te trekken, om de sporen van zijn ijver te verduiken. Wat gebeurde hem echter, toen hij 's anderen daags, klokslag zes uur in den ochtend en gedreven door ik weet niet welk voorgevoel, naar zijn, nota-bene dicht-omheinden, tuin ging zien? Er gebeurde dat hij niets meer zag: al zijn goede, dure pootpatatten waren 's nachts gestolen geworden.

De dieven hadden nochtans eene goede reden om mijn vriend's beplantingen dit jaar niet aan te doen: zij waren er namelijk verleden jaar reeds geweest. Echter - het dient gezegd - op een ander tijdstip: op het tijdstip dat de vroege aardappelen rijp zijn, zijnde op den feestdag der H.H. Petrus en Paulus. Op dien dag pleegt men in die streek de eerste nieuwe patatten te eten, en mijn vriend bereidde er zich toe voor, te doen als iedereen, - als hij bemerken moest dat men hem, weêr eens 's nachts, verlost had van den last, zijne vrucht te gaan uitkappen...

Het is trouwens niet ' s nachts alleen dat de heeren en dames dieven opereeren: diezelfde vriend, die overigens nooit veel geluk heeft gehad in zijn leven, wandelde

zekeren dag in gemelden tuin, op het uur dat de klok één uur van den middag slaat; en wat moesten zijne oogen ervaren? Dat drie volwassen vrouwen en twee die op het punt stonden het te worden, bezig waren de perziken te stelen van een aardig krom boompje waar hij ze dag aan dag had zien groeien en kleur krijgen, en waar hij zich eenige levensvreugde van voorgesteld had. En nu denkt gij dat bedoelde vrouwen het op een loopen stelden toen zij waren ontdekt? Geenszins. Met groote waardigheid en volle schort trokken zij mijn vriend voorbij, die te verbijsterd was om iets te zeggen en te wel opgevoed om eene vrouw slecht te behandelen; en toen zij het tuinpoortje genaderd waren langs waar ze verdwijnen zouden, keerden zij zich om, schoten in een schaterlach, opperden over mijn vriend eene meening die ik hier niet neêrschrijven zal maar die hij verdiende, en.... gingen, naar hij vernam, elders hun rooftochten voortzetten....

Maar, vraagt gij mij: is er dan op het Brabantsche platteland geen politie? Hemel ja, er is politie. Er is zelfs vermeerderde politie. Vroeger was er één champetter; tegenwoordig zijn er wel tien, geloof ik, die men stokchampetters noemt, omdat zij met een gaanriet versierd zijn. Er is zelfs, sedert een paar maanden, eene nachtwacht, precies als in het Rijksmuseum. Dat is zelfs heel geestig: op geregelde, goed-vastgestelde uren van den nacht wordt gij door bedoelde patrouille wakker gelachen, want voor een klein gerucht is zij niet vervaard. Wie trouwens geen lust heeft er deel van uit te maken, betaalt vijf frank of zoo, en is er van af. En dit heeft doorgaans tot gevolg, dat de standen er niet zeer in gemengd zijn, en dientengevolge de tucht niet al te grimmig.

Ik wil er trouwens geen kwaad van spreken, de uitwerking ervan zelfs niet in twijfel trekken. Want sedert wanneer hebben dieven en moordenaars eenigen eerbied voor politie? Het te vergen zou waarlijk te veel eischen zijn!....

Stelen is trouwens zóózeer in de zeden doorgedrongen, dat geen politie daar nog iets tegen vermag. Laat ik er, als 'mot de la fin' een voorbeeldje van geven. Men vroeg aan een vrouw naar haar man, en waar men hem op dat oogenblik vinden kon. - 'Is hij misschien aardappelen gaan stelen?', voegde men er schertsend aan toe. - 'Neen, dat zou ik niet denken,' was het argelooze antwoord: 'de aardappelen zijn immers nog niet groot genoeg!'

N.R.C., 27 Augustus 1918.

Adolphe Bastin †

Brussel, 12 Augustus.

Er is vandaag te Brussel iemand begraven, die in deze barre tijden vooral, voor een zonderling mocht doorgaan: een philanthroop, namelijk, en dan nog wel een die het niet deed uit beuheid, uit overlast van aardsche goederen, maar met een geloof en eene liefde.... die waarlijk niet meer van dezen tijd zijn.

Adolphe Bastin was trouwens maar heel weinig meer van dezen tijd: hij is vijf en negentig jaar oud geworden, en, bleek zijne passie ook eeuwig jong - ‘ce qui ne meurt pas’ was voor hem dat allerhoogste en allerzeldzaamste: menschenliefde, - sedert jaren leefde hij volkomen afgezonderd, ver van alle wereldsch gedoe, en.... als een arme, in een groot maar schaars-gemeubeld huis, streng voor eigen genot, mild alleen voor minder-bedeelden.

Eigenlijk rijk is hij nooit geweest, maar met hetgeen hij bezat deed hij wonderen, zooals alleen de liefde dat vermag: een Franciskaansche ziel zou men mogen zeggen. Nooit betrad hij een koffiehuis: hij spaarde voor den arme. Niets was lastiger dan hem nieuwe kleêren te doen aantrekken; hem ze te doen behouden, was onmogelijk. - Men vertelt van Guido Gezelle eene anekdoot, die weinig bekend is. Eene milddadige dame wist, dat de dichter niet al te best in zijn ondergoed zat: zij liet hem een mooi flanellen hemd bezorgen. Toen zij een paar dagen daarna een hospitaal bezocht, meende zij het hemd te herkennen aan het lichaam van een oud, ziek man. En deze

vertelde haar dat hij het goede, warme hemd inderdaad den braven heer Gezelle dankte. - Men vertelt ook van Alphonse de Lamartine, dat zekeren dag een jong dichter hem zijne verzen onderwerpen kwam. Of de verzen mooi waren, wist men niet; men weet alleen dat Lamartine bemerkte hoe haveloos zijn jongen confrater er uit zag, en dat hij hem, bij het heengaan, zijn eigen, nieuwen mantel om de schouders hing. - 'Dat is mijn mantel niet,' meende de bedremmelde jonge man. - 'Het is de mijne niet meer', antwoordde Lamartine... Aan die twee verhaaltjes heb ik gedacht, toen ik vandaag den dood van Adolphe Bastin vernam: het is een bewijs van zeldzame zielegrootheid, de herinnering op te wekken van groote dichters, die ook groot waren in goedheid.

Al het goede, door Bastin in het geheim gedaan, zal men nooit weten. Wij kennen alleen het uiterlijke, openbare van zijne menschenliefde, en - dat is heel veel. Hij is de Monthyon van België geweest: om den 'Prix Bastin' heeft men al evenveel geschertst; men heeft er zelfs het onderwerp van eene operette in gevonden, en... dat bewijst alleen hoe populair hij was, hoezeer hij deel uitmaakte van onze zeden. Ieder jaar werd die prijs in elf steden van België uitgereikt: hij bedroeg duizend frank en ging naar het meisje - zij behoefde geenszins 'rosière' te zijn - die het beste voor hare ouders gezorgd had. Ieder jaar was de plechtige uitreiking ervan een nummer op het programma der gemeentekermis; men heeft er kunnen om lachen: dat het luid-verkondigd voorbeeld van kinderliefde, die er door werd beloond, aanstekelijk werkte, is een bewezen feit.

De laatste levensdaad van den ouden Adolphe Bastin

is geweest, het bedrag van zijn ‘prijs’ te verdubbelen: daartoe is eene som op zijn testament uitgetrokken. In dat testament vraagt hij tevens, in allen eenvoud begraven te worden, zooals hij leefde.... als een arme.

N.R.C., 20 Augustus 1918.

Op het land
III
Andere zeden en gebruiken

Brussel, 12 Augustus.

Het ware eene schromelijke overdrijving te meenen, dat het platteland rondom Brussel uitsluitend met dieven, moordenaars en politie is bevolkt, zooals uit mijn vorigen brief lichtvaardig kon worden afgeleid. Er zijn daar nog wel andere lui, wier usantiën ende costuymen het voorwerp zullen zijn van hierna volgende letteren. Dewelke letteren ik ditmaal, ter karakteriseering mijner helden, aan Stijn Streuvels opdragen zou, indien het sedert eergisteren in-der-daad gewoonte geworden was, courant-correspondenties met eene opdracht op te luisteren.

Ik zou ze aan Stijn Streuvels opdragen in de eerste plaats, omdat onder die lieden een goed getal zijner streekgenooten, ik bedoel: West-Vlamingen zijn. Sedert een jaar is de inwijking begonnen: gansche dorpen, de verwoesting ontvlucht; heel de grensstreek, heel het deel der Leieboorden, zoo benoorden als bezuiden de rivier, die in de vuurlijn was komen te liggen en waarvan de inwoners zekeren nacht in het Westen van Brussel zijn ontscheept, beladen met luttele bagage, wat kleeren en wat keukengerief, ondersteund weliswaar door een bijzonder fonds - zij krijgen één frank daags per man en zijn deelachtig in eene aparte voedselbedeeling -, maar voor het overige geheel overgeleverd aan den goeden wil van de autochtonen. Die autochtonen hebben zich trouwens in deze

prachtig gedragen: bedoelde West-Vlamingen, en ook de Noord-Franschen, die onder de vluchtelingen zijn, zijn ontvangen geworden als broeders; er zijn zoowaar vette kalveren geslacht geworden.... hetgeen volgens de reglementen niet mocht; en nu leven die lieden onder de Brabanders alsof zij er van kindsbeen af hadden verbleven; de lucht zingt van hunne zoete taal; zij maken zich nuttig bij wien zij inwonen of verhuren zich bij den boer; zij oefenen hun ambacht uit voor zoover dit gaat, of zijn een nieuw ambacht gaan leeren, waar hun dit eenig profijt kon geven; zij zijn ons een voorbeeld van het leven der overoude nomaden, van hun aanpassingsvermogen, en, in één enkel geval, van hun.... zal ik het roofzucht noemen?

Dat één enkel geval is dat van een bende West-Vlaamsche zigeuners, van 'Gypten', gelijk men ze in hun geboortestreek noemt, die men allen samen in de stallingen van een ontruimd landgoed had gehuisvest; dewelke men overdag maar zelden zag, maar die, eene week na hunne aankomst, heel de streek gezuiverd had van katten en.... honden. Men moet immers eten!....

Thans hebben zij vermoedelijk van poedelvleesch afgezien; eerst vanwege de door hen geschapen schaarschte aan dit gerecht; ten tweede omdat zij geld winnen als slijk, geld bij volle schepels. Hoedat? Door het voorbeeld te volgen der meeste oerbewoners van de streek: door te smokkelen.

Want wie tegenwoordig niet steelt en niet vermoordt, smokkelt. Er is tweeërlei smokkelen: het steedsche en het plattelandsche. Het eerste, bij uitsluiting door Brusselaars uitgeoefend, en waar ik bij gelegenheid op terug-

kom, heeft geen ander doel dan de stad van al het eetbare, door het land opgeleverd, te voorzien; het is onmiddellijk-practisch; het financieele eraan is zelfs voor velen dezer smokkelaars bijzaak; een hooger, industrieel of commercieel doel is er vreemd aan.

Dat hoogere behoort den boer, vooral dezen, die niet ver van het etappengebied woont. Men zou het nooit gelooven, maar dat etappengebied schijnt wel onuitputtelijk aan allerlei voorraden. De reden daarvan is, dat de reglementeering er strenger is, en beter wordt uitgevoerd, dan in het General Gouvernement. Het is niet zoo gemakkelijk, er boven de vastgestelde prijzen te verkoopen. Met het gevolg, dat men er alles verstopt wat maar eenigszins verstopbaar is, om het tegen hoog geld den nachtelijken smokkelaars aan de hand te doen, die het tegen nog hooger geld aan den man brengt, die het leeggekochte General-Gouvernement bewonen.

De smokkelaar is zelden een eenzame. Meestal behoort hij tot eene bende, waar de strengste hiërarchie in eere is. Er is eerst de kapitalist, de groot-smokkelaar, die, al strijkt hij de grootste winst op, het minste gevaar loopt: hij ligt warm in bed, terwijl zijne onderhoorigen... werken. Deze onderhoorigen zijn in twee groepen te verdeelen: er zijn de intellectueelen, die de koopwaren opspeuren en de koopen afslaan; er zijn daarnaast de manueelen, die de waar ter bestemming brengen bij den kapitalist, welke, zooals behoort, de markt beheerscht. De associatie werkt, zooals gezegd, des nachts. Men trekt de grens over op de plaats, waar de kans op schildwachten het geringst is. Er zijn trouwens speurders, die vooruit loopen en door een of ander wachtwoord tegen het gevaar verwittigen.

En aldus zijn, alle Duitschers, alle nachtpatrouilles ten spijt, duizenden kilo's graan, aardappelen, garen en tabak uit Vlaanderen in Brabant overgesmokkeld geworden.

Het zaakje is, natuurlijk, winstgevend, zelfs voor de manuëelen. Dezen ontvangen één frank per kilo overgesmokkelde waar, en - brengen geregeld vijftien à twintig kilo over per reis. Wat aldus in ééne week verdiend wordt, door lieden die vóór den oorlog zelden twintig frank per week verdienden, is licht na te rekenen. Wat er de gevolgen van zijn, is even gemakkelijk af te leiden: overdag wordt natuurlijk niet gewerkt; er zijn echter zoo wat overal danszalen gekomen; en het is geen zeldzaamheid, jonge lui op ‘ankers en zonnen’ briefjes van vijftig mark te zien verspelen, terwijl ze sigaren rooken van twee frank stuk.

Het ambacht levert echter zijne gevaren op: men kan een geweerschot krijgen, of op zijn minst eene belangrijke geldboete. Er bestaat echter een middel daartegen: het stieltje dat het tegendeel is van smokkelen, - verklikken namelijk. Wie het smokkelen beu is, gaat de smokkelaars aangeven bij de bezettende macht. Evenveel brengt het wel niet op, maar toch genoeg. Men kan trouwens de twee bezigheden samen doen gaan: het is zelfs een middel om zich van mededingers te verlossen....

Er is nog eene andere industrie, die, deze, bij klaren dage wordt uitgeoefend, en dan nog wel met fier-opgeheven hoofde, want er is geen enkele verordening die ze verbiedt. Gansche dorpen vinden er hun bestaan in; de landbouw lijdt er wel onder, maar de landarbeider vaart er wel bij. Geen wonder dan ook, dat bij hem de idee aan kiezen totaal

afwezig is. Deze industrie stelt zich tot doel, den handel in tabak van het zoo dringend noodige surrogaat te voorzien. Zoo ziet men honderden menschen van in den prillen ochtend optrekken naar wat in den omtrek aan bosschen overblijft. Daar worden droge bladeren geraapt, bij voorkeur kastanjebladeren en deze van de braamstruik: deze bladeren gelden tegenwoordig tien à twaalf frank het kilo, hetgeen toelaat de tabak te leveren ad tachtig tot honderd, en in sommige streken voor honderdvijftig frank. Gij ziet dat het ambacht noch lastig noch gevaarlijk is. Het wordt bij voorkeur uitgeoefend door jonge lieden van beider kunne. Daaraan is het te danken, misschien, dat men nu en dan in bovengenoemde bosschen een pasgeboren zuigeling opraapt.... waarvan doorgaans, en zonder veel moeite, de moeder onmiddellijk daarop ontdekt wordt.

Want dit dient gezegd: de oorlog is den openbaren zeden niet bevorderlijk geweest. Er wordt te veel en te gemakkelijk geld gewonnen. Hetgeen niet belet dat de bedelarij, ook op het land, toeneemt. Ik ken het charmante geval van een man en een vrouw, die door smokkelen, of nog ergers, ruim aan den kost komen, maar.... dagelijks hun zes of zeven kinderen uit bedelen zenden.

Nochtans is het loon van wie niet smokkelt, niet steelt, niet moordt, naar eisch der dure tijden behoorlijk verhoogd. Een landbouwwerkman verdient in dezen oogsttijd zijn tien à twaalf frank daags, plus den kost. Maar - daar moet hij voor werken, werkelijk werken; terwijl het zoo gemakkelijk is, veel meer te verdienen met veel minder moeite....

N.R.C., 22 Augustus 1918.

Op het land
IV
Het boerenprobleem

Brussel, 26 Augustus.

In drie vorige brieven heb ik geprobeerd, u in te lichten over den tegenwoordigen toestand op het land, in de omstreken van Brussel, toestand die, naar ik voor u als voor mij hoop, ongeveer dezelfde is in gansch bezet België. (In het onbezette gebied is hij, naar ik weet, anders; persoonlijke constataties zijn daar echter onmogelijk, zoodat ik u alle inlichtingen onthou, zelfs diegene uit de beste bron gevloeid.)

Gij kunt het er dus voor houden, te weten hoe het gaat en staat in het Westen van de provincie Brabant, streek waar ik te uwen behoeve mijne tijdelijke tent heb opgeslagen. Hewel neen, gij vergist u: gij weet het niet. Of beter: gij weet het maar half. Het is te zeggen, dat gij het weliswaar weet van quantitatief veel meer dan de helft der aldaar verblijvende bevolking, maar niet van wat qualitatief op zijn minst de helft dier bevolking uitmaakt. Om het eenigszins duidelijker uit te drukken: gij kent ongeveer de levenswijze van het plattelandsche plebs; maar van de boeren, de grootere landbouwers, de aborigenen, die grond bezitten en nog wat beesten op stal hebben staan, weet gij niets of zoo goed als niets, en dit door mijne eigene schuld.

Dewelke schuld ik bij deze goed wil maken.

Eén ding kunt gij reeds hebben vernomen: de Boer, met

een hoofdletter, is in het tegenwoordige België wat men in den Bijbel den zondebok noemt. Als wij het hier niet meer hebben gelijk vóór den oorlog, dan is het de schuld van den Boer. De Stedeling vergaat van gebrek: de Boer 'zwelgt in genuchten', gelijk wijlen Theodoor van Rijswijck het eens uitdrukte; zoo wij, ik bedoel zoogoed als geheel het land, 'krimpen van verzuchten', dan ligt het aan niets dan aan zijn onmenschelijke schraapzucht, aan zijn hartelooze gierigheid.

Er zijn trouwens feiten die bewijzen, dat de Boer inderdaad floreert. Het jaarverslag voor 1915 reeds, van den Belgischen Boerenbond, wijst op het feit dat in de Spaarkas van dezen Bond zeven millioen meer dan het vorige jaar werd gestort. Het verslag gaf weliswaar als reden daarvan aan, de onmogelijkheid om meststoffen aan te koopen, waaruit dan gedwongen sparen volgde. Zeven millioen is echter een zeer groote som, - veel meer dan voor mest placht gebruikt te worden. Dit gebeurde, ik herhaal het, anderhalf jaar nà de oorlogsverklaring; thans zijn wij in het vijfde jaar helaas, en.... de landbouwproducten worden duurder en duurder. Ik kan u eenige prijzen geven van vóór een goede maand (zij zijn, tengevolge van wat weet ik niet, eenigszins gedaald): eene goede koe ging van acht tot negen duizend francs; een volwassen zwijn gold zes à zeven duizend idem; een schaap, dat pas gelammerd had, werd voor duizend francs verkocht en het lamzelf, een paar maand oud, drie à vier honderd; geiten waren nauwelijks goedkooper; terwijl ik een kalf, dat juist twee uur oud was, vijfhonderd francs heb zien afslaan. Wat landbouwgewassen betreft: tot voor een paar weken gingen de aardappelen drie frank vijf en zeventig,

en een kilo tarwe kost nog altijd vijf frank. Vruchten zijn er dit jaar niet: alleen wat appelen; maar ik weet een boomgaard van matige grootte, die voor het oogenblik vijf-en-twintig duizend francs waard is (een kilo peren kost in stad tot twaalf francs, een kilo appelen een frank of vijf; de goedkoopste vruchten zijn voor het oogenblik druiven en tomaten).

Het zal u dan ook niet verwonderen, dat de Boer tegenwoordig met koffers vol Marken zit. Hij zal u weliswaar vertellen dat hij dat tot vóór een goede maand geen brood in de schapraai had, en - dan zal hij nauwelijks liegen. Immers, de Boer, die grond bezit, wordt niet ondersteund: hij is integendeel gedwongen, een zeker gewicht aardappelen en koren per hectare af te staan voor de voeding zijner landgenooten. Valt nu de oogst mee, dan kan hij doorgaans voort; valt hij, zooals verleden jaar, tegen, en wordt de Boer daarenboven bestolen - een oorlogsrisico waarmede af te rekenen valt! -, dan kan het zeer gemakkelijk gebeuren dat de rijke landbouwer minder overhoudt dan wie het reglementair getal wekelijksche ‘grammen’ meel krijgt van het voedingscomité. Daarbij komt, dat de woekerhandel terdege speculeert op den geldzucht van den landsman: tegen hooge prijzen is zelfs een hongerige maag niet bestand. En zoo komt het dat op het einde van vorigen winter sommige boeren geen boterham te veel hadden: wel integendeel; doch.... het geld met duizenden en duizenden ophoopten.

Dat het geld zoo gemakkelijk gewonnen werd, bracht meê, dat er allerlei gewassen werden verbouwd, die niet, of in mindere mate, konden opgeëischt. Ik vertelde u reeds van uitgestrekte partijen paardeboonen, van boekweit,

van hennep, die men in geen vijftig jaar meer ten onzent had gezien. Daar wordt de boer weêr rijker op.... in geld. In feite echter.

Want de vraag is: wat doet de boer met al dat geld? Ik weet het wel: zijne dochters koopen kleêren van duizend francs, en hij zelf schoenen van twee honderd vijf en zeventig. Hij koopt juweelen; onlangs - ik weet het uit rechtstreeksche bron - kwam een boerin in een zilverwinkel, wees een haar-onbekend voorwerp aan. - 'Wat is dat?', vroeg ze. - 'Een suikertang,' werd geantwoord. - 'Wel,' bestelde zij met zelfvoldaanheid, 'geef er mij een dozijn van!'.... Modistes die in stad van honger stierven winnen thans op het land geld als slijk.

Maar op dit alles gaat de landbouw niet vooruit. Want .... ook voor den Boer is het vee duur: wil hij thans koeien koopen, hij betaalt geen cent minder dan de beenhouwer. Die koeien brengen voor het oogenblik heel wat op: een liter melk kost nog altijd niet veel minder dan één frank vijftig, een kilo boter niet veel minder dan veertig frank. Na den oorlog zal dit echter niet aldus blijven; het buitenlandsch vee zal geduchte concurrentie komen doen; zoodat het kapitaal, thans in koeien en ossen gestoken, heel wat gedepreciëerd zal zijn.

Hetzelfde voor landerijen. Veel geld brengt veel koopers meê en land is voor den Boer steeds een geliefde belegging geweest: zoo tracht hij al het beschikbare land te bemeesteren, natuurlijk tegen schromelijk-gestegen prijzen. De pachten zijn echter zoogoed als dezelfde gebleven, zoodat het bestede geld minder dan niets opbrengt, mocht de Boer zijn nieuwen grond willen verhuren. Het beste is dan voorloopig ook maar, het zelf te bebouwen. Aan den

oorlog moet echter een einde komen; het lijdt geen twijfel, of ook dán worden op de gewassen maximumprijzen gesteld, die men zal weten te doen eerbiedigen beter dan tegenwoordig het geval kan zijn. Het normaliseeren der prijzen zal dienen bewerkt en bevorderd op alle mogelijke wijzen. En wat de thans duur-betaalde landerijen nog opbrengen zullen, zal ongetwijfeld nog heel wat minder zijn dan vóór den oorlog, toen de Boer met recht klaagde, dat de grond nauwelijks drie à vier ten honderd gaf.

Er is, om te sluiten, het volgende. Worden de omstandigheden weer normaal, dan wordt elke oorlogswinst belast: daar valt niet aan te twijfelen, en het is maar billijk ook. Welke oorlogswinst is nu duidelijker dan die van den Boer? Hem dan ook zal de belasting in de eerste plaats treffen.

Maar wij zagen anderdeels dat hij de eerste zal zijn, om de onder den oorlog gewonnen verrijking eene uiterstgevoelige waardevermindering te zien ondergaan. Komt daar dan de belasting bij....

- ‘De Boer zal 't betalen!’, zei me onlangs een verstandig landbouwer..... die intusschen onder den oorlog een klein millioentje heeft gewonnen, en zucht als hij er aan denkt.

Die zucht is voorbarig, ik weet het. En trouwens: zelfs na depreciatie en belasting kan er van een millioen nog een aardige duit overschieten.

Het is niettemin, waar, dat van de enorme winsten van den Boer tegenwoordig wat al te hoog wordt opgegeven.

Al is het zeer zeker even waar, dat thans heel wat menschen al dat mooie geld naar den Boer zien gaan, terwijl zij zelf nauwelijks te eten hebben.

N.R.C., 15 September 1918.

Aspecten III

Brussel, 24 Augustus.

Dit is, op een paar na, de heetste dag van mijn leven. Het ‘paar na’ verplaatst mij in het aangenaamste der gezelschappen: dat van een aantal Hollandsche confrères die, een jaar of twee vóór den oorlog, hunne koningin naar Brussel hadden begeleid. Het was in Juni, en - de blâren hingen geroosterd aan de boomen, of stapelden zich eronder op in dikke lagen. In dezen hachelijken tijd zouden wij er onze matrassen of onze tabakspijpen mee vullen: toén was er nog wol in onze bedden, en rookten wij onbetwijfelbare havana's. Weten de Hollandsche vrienden het nog? Is in hun geheugen iets anders blijven hangen dan de herinnering aan eene corvée, die de hitte niet aangenamer maakte? Wat zouden wij, Brusselsche journalisten, na ruim vier jaar oorlog, niet geven om onmiddellijk zoo'n corveetje - een buitenkansje! - weer aan te mogen gaan!...

Intusschen is het vandaag even warm als toen. Het is twee uur in den namiddag: ik kom buiten; de vervaarlijke, de verstikkende samoem slaat mij in 't gezicht; doe ik mijn mond open om een asemken te scheppen, dan slik ik asch en stof, beladen - ik voel het - met millioenen Spaansche-griep-bacillen. Wanneer, zooniet nu (aldus redeneer ik), zal het de tijd zijn om ijsroom te genieten, die ijsroom dewelke, naar blijkt uit de talrijke gelegenheden waar men hem verkoopt, de geliefkoosde versnapering is geworden der Brusselaren? En waar geniet ik hem beter, ik vraag het u, dan, zes hoog, op het terras van het

groote warenhuis in de Nieuwstraat, dat ik u verder niet noemen zal, maar dat vóór den oorlog familiair Tietz werd geheeten? (De oorlog was trouwens geen twee dagen oud, twee dagen die lang genoeg waren om er een aantal ruiten van in te gooien, of het warenhuis liet luid verklaren dat het eene Belgische firma was).

Ik ga binnen, en ineens komt al mijn latijn mij te binnen. Quantum mutatus ab illo, immers! Wel is daar nog het huis, het ruime, schemer-koele huis; wáár zijn echter de waren? - Komt er ooit nog eens een Hollandsch journalist naar België op inspectie, dan moet hij hier even binnen, ter vaststelling hoe het met onzen handel staat. Dit is, nota bene, het magazijn waar nog het meeste kans bestaat, dat men vinden zal wat men zoekt. Zelfs bij het verlies van de dierbaarste illusies aangaande de echtheid van de gewenschte komenschap: dan moest men toch zeker zijn, hier, zooniet elders dan hier, bruikbare ersatz ervan te zullen ontdekken. En wat ontdekt gij? Duttende winkeljuffrouwen, die, helaas, sedert uw laatste bezoek, vier jaar ouder en vier maal magerder zijn geworden. Laat dit u koud, dan zal echter uw hart bevriezen in uw lijf bij 't zicht van al hetgene zij niet meer verkoopen. Ja, hier en daar is er nog wel een phonograafje, of wat goedkoope Duitsche literatuur. Een potlood is er nog wel te krijg, en zelfs geroosterde lupienen, die gij als koffie slurpen zult. Er hangen nog wel een paar andere artikelen, die u bitter smalen doen, zoo zij u niet doen walgen. Maar de overvloed van voorheen? ‘Super flumina Babylonis’, heeft men lust te zingen, terwijl men naar een wilgenhouten kapstok zoekt om er zijne harp aan op te hangen....

Ter vergoeding wordt echter op een veeltalig plakkaat verkondigd, dat het terras van het huis - eigenlijk het dak ervan, een dertig meter ongeveer boven het gaanpad, - voor het publiek toegankelijk is, en dat een orkest er allen weemoed weert. - Een lift haalt mij trillend naar boven; een schok, die mij van mijn teenen tot mijn hoed doorvaart, kondigt de aankomst aan; ik betreed het oord der bestemming.

Een landschap van gewapend beton - wij zijn in oorlogstijd - ontrolt zich onder mijn oogen. Of liever, er ontrolt zich niemendal: dit is de verstarring voor de eeuwigheid, eene verstarring in de rechtste der lijnen, van schoorsteenen die roetdik rooken, van dikmurige kazematten, die als gevangenisjes aandoen, van hardijzeren looverhuisjes zonder loover. Daar is een schraal tafeltje dat uwe nadering afbedelt; een stoel, die gloeit als een marteltuig, ontvangt u; een kellner, die al te beleefd is om rechtzinnig te zijn, komt u met staal-blauwe blikken in de oogen kijken. En gij bestelt, nietwaar, den ijsroom voor denwelke gij hier gekomen zijt.

Gij wacht op uw ijsroom, met het gevolg dat gij te beter de warmte gevoelt. Het panorama van Brussel ligt onder uwe oogen te vergaan als smeltend lood. Eenige kerktorens steken eruit op, alle zijden zwart, behalve ééne die wit flikkert. Vlak bij uwe hand als het ware, recht zich naast u de Congres-kolom als eene reusachtige vulpen. Heel in de verte ziet gij boomenmassa's purperen en gelen. En boven dat alles vliegt eene libel, vurig als de zon-zelve, en die gonst als een horzel, doordat zij een aëroplaan is.

Dit alles, gij voelt het eerst nu, hebt gij, door

hier naar boven te komen, ver van u gebannen. Gij zijt de vereenzaming genaderd, en de angst slaat om uw hart dat zij wel definitief zou kunnen zijn. Stel u voor: die lift kon eens breken, en gij weet niet of er een trap is om weer beneden te komen. Gij ziet rondom u heen: heet-wit staan daar de onvermurwbare schoorsteenen. De kazematten zijn laag en breed; ze zijn van beton, dat geducht gewapend is; er zitten misschien moordenaars in.

Neen, er zit niets anders in dan het aangekondigd orkest. Dat orkest bestaat uit eene dood-zieke piano, eene oude, verweduwde piano, die krankzinnig is geworden. Hoort, zij doet niets anders dan zingen, altijd maar razerig-eentonig zingen, al de walsen die gij in uw leven gehoord hebt: de ‘valse bleue’, waarna de ‘valse rose’, gevolgd door de ‘valse mauve’. Gij ziet de pianiste niet; maar gij weet dat zij ongeveer drie frank vijftig daags wint, en dat ze hier uren aan één stuk al de noten, witte en zwarte, lange en korte, van die armzalig-luchtige walsen aftokkelen moet.

't Ergste is, dat gij met die pianiste niet alleen zijt: geen middel haar, bij schaking uit hare martelende kazemat te verlossen, haar tot hare moeder terug te voeren, haar met wat goud eene eerzame toekomst te verzekeren, vrij van kommer en muziek. Zelfs dàt is u niet gegund: behalve de kellner zijn hier soldaten, natuurlijk Duitsche soldaten. Zij zijn met vacantie, auf Erholung, en doen hun best, het zich zoo aangenaam mogelijk te maken. Zij slurpen, als gij, ijsroom, die zwemt in dikke glazekens, weldra lauw is als slappe thee, en één frank vijftig kost. Eén van die soldaten is er, die wel twee meters

lang is, en het vierkant van het terras afstapt, of hij, als Peter Schlemihl, zijn schaduw verloren had. Helaas, wie heeft hier zijn schaduw niet verloren?

Deze volzin laat mij niet meer los: ‘wie heeft er zijn schaduw niet verloren?’ Ik vind er allerlei philosophische beteekenissen aan. Ik zit er in vast weldra, als binnen het traliewerk dat dit terras omrastert. De zon weegt op mijn hoofd als lood. Om mij heen fladderen twee meisjes van lichte zeden. Een ander meisje, eveneens van lichte zeden, maar anders zwaar van lichaam, als een Romeinsche matrone, gaat schuin over mij zitten. Haar elleboog leunt op haar knie, haar kin op hare hand. Zij kijkt de verten in, en ziet er ernstig uit. Zij zit midden in de schoorsteenen en kazematten, midden in al die geometrisch-rechtlijnige blokken gewapend beton. Zij doet mij plots denken aan de Melancholia van Albrecht Dürer....

Als daar te zelfder tijd een donderslag door de lucht kraakt. In minder tijd dan ik het hier neerschrijven kan, pakken wolken samen, pletsen groote druppels op het terras, dat voor het publiek toegankelijk is. Het publiek vlucht; ik ook. Goddank dat die oplossing kwam: ik zat hier zoowaar tureluursch te worden.

Alleen de pianiste blijft, die eene ‘valse mordorée’ aanheft....

N.R.C., 16 September 1918.

Andere aspecten of utile dulci

Brussel, 30 Augustus.

Wie zou op zijn neus staan kijken, indien hij met mij een wandelingetje ging ondernemen langs den Brusselschen Kruidtuin of Jardin Botanique? Dat zou Lenôtre wezen, wijlen de aanlegger van de tuinen van Versailles, of zelfs, bij dezes ontstentenis, Louis van der Swaelmen, de welbekende ‘amateur de Jardins’, zoo het hem overkwam, zijne Hollandsche ballingschap voor deze zijne geboortestad te verlaten.

Eigenlijk gezegd: het heeft zelfs mij verwonderd, - ik, die van alle reizen thuis ben sedert men mij alle reisgelegenheid heeft afgesneden. Wel had ik al heel wat zien gebeuren op dat gebied, tuinbouw in landbouw zien verkeeren, het gras onzer squares en openbare wandelingen plaats zien ruimen voor peentjes en andere kropsalade. Het is zelfs nauwelijks een maand geleden, dat ik u de hangende tuinen van Brussel beschreef (of zijt gij dat reeds vergeten?) en dat wij thans, zoo niet suikerbieten, dan toch prinsesse-boontjes telen op de zinken daken onzer woningen. Hier dient echter onmiddellijk aan toegevoegd: bij deze werden de ‘genres’ steeds streng uiteengehouden; het was óf tuinierderij, óf moesteelt. Thans echter....

Waarom ook niet? Er waren immers voorbeelden; voorbeelden die het voldoende was langs lijnen van geleidelijkheid te volgen en met eenige toegeving aan de verbeelding te ontwikkelen, om tot het resultaat te komen dat ik u, bij gebrek aan voornoemde tuin-architecten, uit-

noodig, met mij te komen bewonderen. Immers het is meer dan eene eeuw geleden dat de ongelukkige Lodewijk de Zestiende zijn knoopsgat versierde met wat? met de bloem van de anders zoo nuttige aardappelplant. En van kindsbeen af hebben wij immers allen mogen vaststellen dat het teêre gebladerte van de asperge, die toch óók voor andere doeleinden in het bed werd gelegd, een keurig bestanddeel uitmaakt van de liefelijkste boeketten of bloemenschooven.

Wat men nu heeft gedaan is niet anders dan, op reuzenschaal en in vollen grond, dit 'précédent' te volgen, niet echter alleen met aesthetische oogmerken, maar met bedoelingen die het nuttige aan het aangename willen paren. Ik zeg het onmiddellijk en zonder voorbehoud: het huwelijk, hoe disparaat ook in schijn, blijkt een gelukkig huwelijk te zijn. Wel mag men er geen kinderen uit verwachten; kinderlooze huwelijken zijn echter niet per se heilloos, en ik ken er die....

Doch ter zake, als ik u bidden mag. Laat ik u echter eerst vragen of gij u nog de theorie der complementaire kleuren herinnert. Ja? Hewel, des te beter, want anders zoudt gij u moeilijk kunnen voorstellen welk een prachtig effect een paarse roôkool maakt tussen twee heesters, teergele theerozen, of eene rij neersch-groene salade tusschen twee bedden fel-oranje Oost-Indische kers. Want dàt juist wilde ik u vertellen; ik wilde u vertellen, dat....

Laat ik ordelijk te werk gaan. Gij kent natuurlijk onzen Kruidtuin, en zoo gij hem niet kent, dan moet gij onmiddellijk na den oorlog komen kijken. Want het is een prachtig schouwspel. Stel u voor een steenen borstwering, heel de lengte langs van een boulevard. In de diepte lig-

gen de tuinen: links een Engelsche tuin met bergen en dalen, vijvers en rotswerk, waar vooral de boomen prachtig zijn; in het midden een miniatuur-Fransch park, blanke kiezelpaadjes om een fonteintje en daaromheen de sierlijke teekening der bowlinggreens en der bloembedden; rechts eindelijk, een proef- en studietuin - want heel de inrichting is een toevoegsel der universiteit -, echter met de meeste gratie aangelegd. En om dat alles heen ruime perken vol sierplanten, vol bloemen, systematisch wel, maar desniettemin kunstig verdeeld. Dit alles is maar een voorplan; op het tweede plan is een ronde broeikas voor de waterplanten, en achteraan is het, in de hoogte gebouwd, een complex van glazen gebouwen, waar onze tropische flora ten toon staat, en waar ook leeszalen zijn. Het geheel is één pracht: onder den goudwemelenden hemel is thans de bloei der rozen en der dahlia's een genot, waarvan ik den weemoed niet zal verzwijgen; daar is aan schoonheid teveel voor onze treurige tijden, dan dat het ons niet eenigszins angstig maken zou (wie mij in deze gevoelens niet volgen wil, kan zich gerust onthouden)....

Intusschen heeft men voor die melancholie eene afleiding, eene waarlijk grappige afleiding gevonden: overal waar de aesthetica het toeliet, heeft men de versiering bij middel van voedingsplanten aangebracht. De aanblik is op het eerste oogenblik verrassend, en doet barok aan: die koolen midden in de schoonste rozen, - het is als eene heiligschennis. Wie echter alleen oogen heeft moet bekennen dat het mooi is, en wie niets heeft dan een maag....: koolen zijn zóó groot, en rozen zóó klein, dat men de tweede licht voor de eerste vergeet. En dan: is

er niet de goede, de voedzame bedoeling?

Lenôtre en Van der Swaelmen zullen misschien vinden dat het niet zuiver in de leer is. Doch wàt, in dezen tijd, is nog zuiver in de leer, tenzij, misschien, het vernietigen van menschenlevens. Hier wordt naar het tegendeel gestreefd: op schoone wijze verzekert men ons het bestaan. Het is de elegantste oplossing die ik voor het moeilijke voedingsprobleem van zeven honderd vijftig duizend Brusselaars, vermeerderd met al hunne gasten, te zien kreeg. En dat het zijne persoonlijke eigenaardigheid heeft, is dat niet uiterst modern?

2 September.

Utile dulci....

Ik zeg het maar onmiddellijk: de Horatiaansche aanhaling krijgt hier den toon van een nogal macaber grapje. Wie echter, met een greintje practischen zin bedeeld, die zou durven ontkennen dat hier in alle werkelijkheid het aangename met het nuttige vereend werd? Wij staan er nog een beetje vreemd voor, hebben nog een tijd van aanpassing door te maken vóór wij volop waardeeren kunnen. Trouwens, het oordeel der voornaamste belanghebbenden kennen wij niet; wij komen er alvast niet achter dan als wijzelf in dat belang deelachtig zullen zijn geworden, en.... dan zullen wij er onze opinie over verzwijgen. Misschien is het ook tegen dien tijd allang vervangen door de uitvinding van een vriend van mij uit de studentenjaren, een genialen kerel, die het helaas niet verder heeft gebracht dan tot schenker in een bar, een soort Ganymedes

van moderne godessen, die trouwens zijne talenten ten hoogste apprecieeren....

Die uitvinding, waar geen brevet op genomen werd, heet: de auto-crematoriolijkwagen. Die naam zegt u genoeg waar het om gaat. Zijt ge dood, dan wordt uw lijk gestopt in den haard van een soort locomobiel, en wordt er op de zindelijkste wijze in opgebrand. De warmte, die gij aldus ontwikkelt - voor het laatst, helaas! - brengt het water aan het koken van den ketel, die als het ware de natuurlijke voortzetting van voormelden haard is. Dat kokend water ontwikkelt op zijne beurt stoom, welke.... Het overige hebt gij reeds begrepen: door eigen drijfkracht wordt gij naar het columbarium of kerkhof uwer keuze gebracht. Deze ultieme daad is trouwens hoogst-moreel: zij spaart een hoop moeite aan een aantal medeschepselen, als daar zijn de zoo zeldzaam wordende zwarte lijkkoets-paarden, de daarbij-behoorende automedoon, de lijkdragers, enz. Zijt gij corpulent genoeg, dan slaagt gij er zelfs in, misschien, uwe familieleden achter u aan mede te sleepen, en bespaart aldus het vertier van rijtuigen. - Welnu....

Welnu, zoover zijn wij in Brussel nog niet. Wij zijn zelfs feitelijk nog niet verder dan het gebrek aan behoorlijke en betrouwbare doodwagen-rossen, waar wij daareven de zeldzaamheid van betreurden. Daarentegen hebben wij echter trams. Wij hebben heel goede trams, die u in niet veel meer dan een goed half uur naar de best-ingerichte van onze begraafplaatsen brengen, - zelfs als gij dood zijt.

Want dàt is de noviteit: één dier tramwagens is in eene stemmig-zwarte, eene uiterst-deftig-uitziende, eene ruime en gemakkelijke lijkkoets herschapen. Er is zelfs

plaats, naar men mij heeft verzekerd (ik zelf heb het nog niet gezien, laat staan ondervonden), voor meer dan één lijk, dit ten behoeve van menschen die helaas tot besparingen gedwongen zijn (de tijden zijn slecht). Wat gebeurt nu? Hetgeen ge reeds geraden hebt. Bedoelde tramlijkwagen wordt aan een gewonen motor-tramwagen gespannen, en.... daar gaat hij!....

Gij zegt dat gij het systeem oneerbiedig vindt? Eerlijk gezegd: was ik een doode, het zou mij niet kunnen schelen!

En wat doet uwe opinie dan nog ter zake?....

N.R.C., 18 September 1918.

Zeep

Brussel, 14 September.

Onder het vele beklemmende en verbitterende dat de oorlog ons bezorgt, is het gevoel, hoe relatief de menschelijke waardigheid en het menschelijk geweten zijn, zeker het schrijnendste en het brutaalste. Zeker, ook vóór de cataclysmen behoefde men waarlijk geen ongeneeslijk pessimist te wezen om het bestaan eener algemeen-gangbare moraal te betwijfelen. Maar wat de beschaving ons dan toch had geleerd: eene zekere schaamte om wat men aan al te leelijks aan ons mocht ontdekken. Men vergeeft het een melaatsche moeilijk, dat hij onsmakelijke wonden vertoont: het besef daarvan was reeds voldoende om de eigen zedelijke lepra zorgvuldig te besluieren. Aangenomen dat heel ons maatschappelijk leven eene conventioneele leugen is, bleef daar toch dat men nog steeds het goede pleegt te beloonen en het kwade te straffen: het volstond, dat het kwade zich placht in de kleêren van het goede te steken, en, al verkeerde daardoor nog geenszins des kwaden aard, iedereen bevond er zich best bij, om dezelfde reden, die een verborgen gevaar tot een half gevaar vermindert.

Verre van mij de gedachte, hier eene apologie te schrijven van zulke schijnheiligheid, - hoe ze dan ook het gemeenschapsleven draaglijk maakt, wat haar dan ook reden geeft tot bestaan. Waar ze echter verdwijnt om plaats te maken voor de absolute amoraliteit in al hare joviale afschuwelijkheid, dan gaat men haast om de leugen roepen als om eene bescherming. Het is het gevoel dat thans, in eene stad als Brussel, domineert bij elk wie nog hechten

blijft aan de eigene eerlijkheid en aan de ongereptheid daarvan: eene illusie, zullen thans meer dan ooit sommige cynici meenen, maar dan toch eene reddende illusie, en die ons den voor het oogenblik eenig-mogelijken vrede schenkt, den vrede met ons-zelf.

Ik waag mij hier niet op de gangpaden der politiek. Ik wil het zelfs niet hebben over wat men doorgaans ‘de openbare zedelijkheid’ noemt, al neemt de prostitutie te Brussel toe in eene mate, die alle statistiek trotseert. Ik zal alleen spreken van de gewone maatschappelijke verhoudingen, van ons dagelijksch sociale leven, dat een dagelijksch sociaal lijden is geworden niet alleen voor wie met ondergang wordt bedreigd - en zij zijn velen! - maar evenzeer voor wie, zelfs zeer koelbloedig en zoo onpartijdig mogelijk, den ommekeer vaststelt die onze zeden aan het ondergaan zijn.

Die maatschappelijke verhoudingen, gelijk ze te Brussel waren vóór den oorlog: men kent ze. Eene drievoudige aristocratie stond er tegenover eene drievoudige burgerij, zonder dat er van strijd tusschen kapitaal en arbeid spraak kon zijn. Erfelijke adel, geldadel, geestelijke adel, zij vonden hun weêrslag in ambtenaarswereld, winkelburgerij en kleinburgerij, in welke laatste de beste werklui, die in eene stad als Brussel een aardig loon verdienen, konden begrepen worden. Een echte werkmansstand is er wel: hij is echter niet te vergelijken met dien uit de Belgische nijverheidscentra, en heeft er maatschappelijk veel minder belang.

Bij zulke verhoudingen nu speelde het geld eene geringe rol. Het aanzien - hier kwam het op aan - werd niet gemeten naar het fortuin. Ik moet hier, tot mijn spijt, den

geestesadel uitschakelen: een artiest werd in België niet algemeen geacht, dan nadat hij veel geld had verdiend; daar dit alleen voor plastische kunstenaars en enkele muziekvirtuozen mogelijk is, zijn letterkundigen hier geheel bij uitgesloten; sedert 1830 zijn daar niet meer dan een vijftal uitzonderingen op, waaronder ééne enkele Vlaamsche. Al verhaast ik mij hier aan toe te voegen, dat vlak vóór den oorlog ook in deze verandering een verbetering merkbaar scheen. Buiten bedoelden geestesadel is daar echter de ambtenaarsstand, en die genoot wèl aanzien, al werden ten onzent de ambtenaren zeer slecht betaald en al kan iedereen er het brengen tot directeur-generaal in een ministerie, - mits geduld en steun, natuurlijk. Hoe democratisch dan ook het stelsel zij, blijft in België een hooger ambtenaar steeds beschouwd als iemand van een hoogeren rang dan b.v. den rijkste der winkeliers, zooals een totaal geruïneerde edelman het er wint op een fabrikant, al zwom deze in millioenen. Dit gold vooral voor de hoofdstad: al is het standsgevoel hier veel geringer dan in Holland, het blijft scherp genoeg om de menschen uiteen te houden, en dit niet alleen vanwege het geld, dat zij verdienen of bezitten.

Aldus, zooals ik zei, vóór den oorlog.

En nu?

Het valt op te merken, dat de levensstandaard zóo verbijsterend-hoog is gestegen, dat velen aan het geld niet de minste waarde meer hechten. Een klein gezin kan tegenwoordig niet meer leven, alle mogelijke zuinigheid in acht genomen, beneden de duizend frank in de maand. Nu zult gij mij wel op mijn woord gelooven, als ik u verzeker, dat het getal lieden, die nog duizend frank inkomen per

maand verdienen - een betrekkelijk groote som vóór den oorlog -, vrij gering is geworden. Voornoemde ambtenaren bijvoorbeeld, waar heel wat handelsklerken, boekhouders, enz., die hun ontslag namen of werden afgedankt, bij te voegen zijn, kunnen thans niet rekenen dan op veel geringere inkomsten, terwijl het leven vier- en vijfmaal duurder geworden is. Heel wat fabrikanten, groote en kleine, verkeerden in hetzelfde geval; met een aantal handelaars is het niet beter gesteld; om dan nog niet te spreken van de, vóór den oorlog zeer welgestelde werklui, die thans aangewezen zijn op de volkssoep en eene schrale ondersteuning. Nochtans blijft er een zekeren stand op na te houden, meer: er is een natuurlijk verzet tegen de ondergane vermindering. En zoo koopen wij nog pakjes sigaretten die zes frank vijftig, en drinken wij apéritifs die er drie kosten, - al is onze beurs daar alles behalve tegen bestand. Doch, al bekommeren wij ons blijkbaar veel minder om ons geld dan vroeger het geval was (en die zorgeloosheid is eene weldaad te noemen), het spreekt van zelf dat hij, die het meeste geld heeft, natuurlijk het gemakkelijkst door het leven komt en, bij de heerschende ellende, den meesten naijver en weldra het meeste respect verwekt, - al is dat respect van een minder soort. En zoo komen wij te staan voor het verschijnsel, dat voormelde verarmde ambtenaren en andere lotgenooten, hoezeer zij zich ook tegen het leven weren, onder moeten doen in het wel is waar wrokkige en schampere, aanzien der menschen voor diegenen welke onder den oorlog geld hebben weten te kloppen in zulke mate, dat zij de meesters der stad geworden zijn.

Een wrokkig en schamper aanzien. Want iedereen weet wel hoe ze aan hunne honderdduizenden, sommige zelfs aan

hunne millioenen gekomen zijn. De naam, waarmede ze meer dan hun belieft, achterna worden geroepen, is schilderend genoeg; men noemt ze: baron Zeep. Het zijn de lieden die het ossenvet ad vijf en zeventig frank, het vet dat de gemeentewinkels verstrekken en dat ze tot veertig frank betalen, van de slachters, en ook van arme hongerlijders, die het voor hun gezondheid zoo noodig hebben, opkoopen, om het in geheime ziederijen om te zetten in zeep, die, hoe hoog de grondstoffen ook komen te staan, eene reusachtige winst oplevert. Het zijn de weinig-kieskeurige burgers die de suiker aan de openbare voeding onttrekken - zij betalen ze tot vijftien frank het kilo, - om ze, in eene der twee honderd vijf en zeventig clandestiene stokerijen, die in de laatste maanden werden ontdekt, om te zetten in slechten alcohol die veertig frank de flesch wordt betaald. Het zijn de opkoopers en groot-smokkelaars die de markt beheerschen, de rijken uitpersen, de armen uithongeren en - die men in de restaurants goede sier ziet maken, al weet men dat ze vóór den oorlog niet dan een zeer precair leven leidden, als handelsreiziger, als telegrafist, als onderwijzerken met een huis vol kinderen....

Een wrokkig en schamper aanzien. Maar een aanzien tóch. Want, al heeft voor een zekeren middenstand het geld geen waarde meer: voor heel velen, voor de meesten is het de grootste, de eenige bezorgdheid geworden. Gelukkig dat de oorlogskansen nu en dan keeren, van de eene partij op de andere overslaan; waren wij, in dit vijfde jaar van rampen, van deze emoties gespeend, dan zouden wij aan niets anders meer denken dan: aan eten, aan het stoffelijk voortzetten van een ellendig bestaan.

Wij zouden aan niets anders meer denken, dan aan het

eenige middel om ons het eten te verzekeren: aan geld, aan geld-verdienen, aan geld-.... ik durf niet schrijven, wat ik meen, maar stel vast dat in een paar voorsteden een bijzonderen politiedienst is moeten ingesteld worden tegen nachtelijke inbraken, diefstallen en manslag.... Is het een wonder dat Baron Zeep, dat oorlogswinst-symbool, wél veracht, maar in petto toch ook geëerbiedigd, en door velen zelfs bewonderd wordt? Het is om van te huiveren...

Ziedaar wat de oorlog van de Brusselsche zeden, van de maatschappelijke verhoudingen gemaakt heeft. Onlangs kwam ik bij een kennis: een eerlijk man, ik bedoel een man die vroeger op het stuk van eer zeer prikkelbaar was, al had hij om van te leven niet meer dan een traktement van een vijfduizend frank in het jaar. Ik vond zijn tweejarig zoontje spelend met een hoop trambiljetten, die hij dooreen smeet en dan weer samengrabbelde. 'Ik speel met mijne Marken, gelijk papa, zei de kleuter, - terwijl de papa een kleur kreeg. Nochtans is, ik zou er een eed op doen, die papa een eerlijk man gebleven, - maar zijn eerlijkheidsgevoel heeft niettemin, eene transponeering ondergaan, is bij de nieuwe bezigheid, die het onderhoud van zijn gezin hem heeft opgelegd, aan het begrip eerlijkheid eene waarde gaan hechten, die er ongetwijfeld eene vermindering van is. En nu rijst de vraag: zal die man ooit tot zijne vorige opvatting - eene misschien al te absolute, maar dan toch hóogere en edelere opvatting terugkeeren?

Men kan het betwijfelen....

N.R.C., 9 October 1918.

Aanvulling

Brussel, 28 September.

Het is nog zoo heel lang niet geleden dat gij van mij kwaamt te vernemen op welke wijze de Belgische boeren, ten koste van de dito burgerij, geld klopte, en in welke hoeveelheid. Een plaatselijk blad, dat zich ‘la Belgique’ noemt, brengt in zijn nummer van heden eenige cijfers, die ik niet aarzel stichtend te heeten, en die kostelijke illustratie uitmaken van mijne eigen beweringen. Ik meldde u reeds dat, nauwelijks één jaar na de oorlogsverklaring, de Spaarkas van de Boerenbonden door hare deelhebbers met ettelijke millioenen was gestijfd geworden: het juiste getal kon men vinden in het jaarverslag 1915 van bewuste bonden. De getallen, door de ‘Belgique’ gepubliceerd, lijken mij uit eene even betrouwenswaardige bron geput. Waar zij op gissing of beraming berusten, komen zij mij verre van overdreven voor, en de feiten zijn er, die ze voldoende staven. Men oordeele trouwens zelf.

Op honderd Belgen zijn er nog geen dertig, die den grond bebouwen: nog geen derde der bevolking, dat thans de twee overige derden uitzuigt, daarin geholpen door het paar overige tienden, die uit zeepbarons, ‘accapareurs’ en andere groot-smokkelaars bestaan.

Die landbouwers nu bewerken ongeveer twee millioen hectaren gronds; een goed derde daarvan, zes honderd duizend hectaren ongeveer, wordt bebouwd door de eigenaars zelf; de plus-minus 1,300,000 overige hectaren worden uitgepacht.

In gewonen tijd nu - ik citeer ‘la Belgique’ - brengt

één hectare gronds gemiddeld 500 francs op in het jaar. Trekt men daar den prijs af per pacht (91 fr.), van het zaaigoed, van de meststoffen, van de arbeidskrachten, van de algemeene kosten, zoo bleef er maar heel weinig winst meer over (in de beste gevallen, zooals ik de eer had u persoonlijk mede te deelen, niet meer dan drie à vier ten honderd) en slechte jaren sloten op verlies.

Sedert vier jaar nu brengt diezelfde hectare geen 500, maar op zijn minst 5000 francs in den zak des eigenaars of bebouwers; sommigen meenen zelfs, dat die winst tot 30.000 francs gaat. 'La Belgique' citeert het geval van Haspengouwsche boeren, die uit tien hectaren paardeboonen eene jaarlijksche san van 300.000 francs wisten te halen. Ik zelf weet hoe een Brabantsche boer uit de omstreken van Halle voor anderhalf millioen koolen in één seizoen verkocht.

Blijven wij bij het getal 5000 francs, dan stellen wij vast, dat de 1,300,000 hectaren verpachte bodem sedert de vier laatste jaren het ronde cijfer van zes milliard francs per jaar hebben opgebracht.

Wat de 600,000 hectaren door de eigenaars zelf uitgebaten grond betreft, wij weten dat zij voor ongeveer één milliard gehypothekeerd waren, en dat het cijfer der voor deze hypotheken betaalde interesten veertig millioen bedroeg. Hewel, het staat vast dat sedert 1916 heel die toestand aangezuiverd is, al die hypotheken betaald waren! Terecht schrijft 'La Belgique': 'Pareil miracle économique se produira peut être une seule fois dans l'histoire de l'humanité: l'agriculteur belge' - ik voeg er de zeepbarons en hunne acolyten aan toe - 'encaisse depuis quatre ans tous les bénéfices ordinaires et extraordinaires d'une

situation anormale.' Ik durf er niet aan toevoegen, zooals het Brusselsche blad, 'il n'en a en supporter aucune charge.' Economisch wegen de lasten echter op verre na niet op tegen de winsten; het blijft overigens een betreurenswaardig feit dat de overgroote meerderheid dier lasten drukt op de burgerij van hoog tot laag, op de mindere burgerij vooral, die van den ommekeer in de maatschappelijke verhoudingen het eerste en grootste slachtoffer is.

Hieruit gevolgtrekkingen te trekken voor de toekomst, ware zeer voorbarig. Sedert ruim twee jaar hoort men onder het volk vragen: wat zal men doen om boeren en woekeraars hunne schandelijke oorlogswinst afhandig te maken? En inderdaad, dit zal de eerste noodige daad na den oorlog zijn, het evenwicht herstellen, zoo goed dit gaat, naar den eisch eener volstrekte rechtvaardigheid en zonder politieke bijgedachten.

Die politieke bijgedachten, het is te hopen dat zij door den hoogeren vaderlandschen plicht tot zwijgen zullen worden gebracht. De boer beheerscht de Belgische politiek: dertig jaar lang heeft hij de Kamermeerderheid vastgesteld en bevestigd. Hem te misnoegen kan voor die meerderheid onaangename gevolgen hebben, vooral waar de boer rijk en van alle verplichtingen vrij geworden is. Wat zal geschieden? Welke zal de gezindheid van den rijken boer zijn? Het is een vraagstuk dat in de toekomst tot de boeiendste zal behooren.

N.R.C., 10 October 1918.

Kunst te Brussel
Anna Boch

(Kunstzaal Giroux)

Reeds in het tweede oorlogsjaar trok ik uwe aandacht op het feit, dat de gebeurtenissen en de voorwaarden van ons leven geen invloed bleken te hebben op de Belgische opbrengst aan plastische kunst, noch zelfs op den verkoop daarvan. Is het tweede de reden, dat het eerste, in dit vijfde oorlogsjaar, wel tweemaal zoo groot schijnt geworden te zijn; dat althans het aantal tentoonstellingen en tentoonstellingszalen op zijn minst verdubbeld is? Of is het ook hier de nood die dwingt, - de nood die het aantal antiquariaten vermenigvuldigt?

Als er werkelijk nood-productie is, dan zal dit wel te merken zijn aan de hoedanigheid der voortbrengst. Die nood-productie kan nu begrepen worden als innerlijke scheppingsdwang en als verbruikersbehoefte. Ik zal het maar onmiddellijk zeggen: noch het eene, noch het andere spreekt duidelijk uit de kwaliteit van het tentoongestelde werk.

Scheppingsnood bij een schilder te erkennen, onderstelt een criterium, dat door het werk van den schilder, in zijne algeheele productie of een gedeelte daarvan, wordt aangegeven: tusschen twee of meer doeken datgene te kiezen waar de schilder het dichtst zijn inzicht in genaderd, en waar dat inzicht hem het onmiddellijkst en het helderst werd geopenbaard, is, bij wie iets van de zeer bijzondere schildersintelligent ie afweet, zoo heel moeilijk

niet meer. Nu wil echter het ongeluk, dat de meesters, waarvan men het werk, het vergelijkingsmateriaal dus, goed kent, of afwezig zijn, of niet exposeeren, of niets toonen dat uitmunt. De artiesten, dewelke wij op tentoonstellingen ontmoeten, zijn meest allen jongeren, nieuweren, wier werk natuurlijk wel een intrinsieke waarde heeft, die echter evengoed aan knapheid als aan genie kan geweten worden.

Scheppingsnood wordt te moeilijker om onderkennen, waar het werk van deze jongeren in zijn aard zoo geheel te onderscheiden is van dat van het voorafgaande geslacht, in zijn geheel genomen en de uitzonderingskunstenaars, ik bedoel diegene die een bijzonder temperament tot persoonlijke uiting wisten te brengen, uitgesloten. De tentoonstelling van Anna Boch, eene oudere, zooniet oude, maakt ons dat verschil-in-aard duidelijk. Ik ken liefhebbers, die door deze tentoonstelling met het inzicht der jongeren, zooniet met hun tegenwoordig werk, verzoend werden.

Naar visie en techniek behoort Anna Boch tot de school van Claude Monet, en volgt meer in het bijzonder de lijn, door een Guillaumin getrokken. Scherper en willekeuriger dan de Vlamingen Heyman en Claus, is hare gevoeligheid, als bij sommige Fransche impressionisten, haast louter zintuigelijk, alle sentimaliteit is eruit afwezig; het persoonlijke ervan wordt bepaald door bepaald zicht bij de hoedanigheid in haar ‘onderwerp’, uitsluitend door de zuivere kleuren van het prisma weêr te geven, tracht zij de strelingen ervan door verf-schervelingen nabij te komen, en slaagt er dikwijls in, ons deze deelachtig te maken. Er dient aan toegevoegd dat zij over een stevig

métier beschikt, dat niets aan toeval behoeft over te laten, en hare schildersnauwgezetheid, die nooit tot minutie verlaagd wordt, voor stevigen bouw en zelfs voor kloeke massa-behandeling pleegt te zorgen, wat bij hare bentgenooten weleens faalt. Al deze hoedanigheden hadden haar, sedert ruim twintig jaar, gemaakt tot een der ernstigste leden van het kunstgenootschap der 'Libre Esthétique,' en hare tegenwoordige expositie bij Giroux, eene der soliedste kunstuitingen van onder den oorlog, komen dit overtuigend bevestigen.

Waarom echter laat Anna Boch ons onbevredigd, vergelijken wij haar bij de besten der jongeren, die zich meer bepaald onder den oorlog hebben geopenbaard? Is het vanwege de, meer en meer duidelijk gebleken vergissing, die toon en toonwaarde terzijde stelde voor de zuivergewaande kleur? Het valt op hoe, inderdaad, toon en toon-waarde bij de jongstgekomenen de beteekenis van een dogma, den inhoud van een doel hebben gekregen. Is het omdat het ergerlijk vlinderen der kleur-verdeeling zelfs bij de massa-gevoelige Anna Boch het schilderij rammelend maakte? - De nieuwere zoeken in de eerste plaats volum-uitdrukking; de besten althans onder hen doen het, zelfs waar zij ver van cubisme afblijven (te hunner eere en waardeering zij gezegd dat zij al heel weinig 'theoretisch' doen, in vele gevallen zuivere schilders blijken). Is het verder om de loutere zintuigelijkheid der oudere schilders, om het verzwijgen van innerlijke gevoeligheid - weer eene vergissing der Fransche impressionisten: hun smaak en zin van en voor toon en toonharmonieën is wel degelijk den grond hunner bijzondere aesthetiek, en ze ontkennen is dit aesthetiek? Het werk der jongste, hoe slordig in schijn

is bezonken; bestaat de slordigheid in wezen, dan berust zij doorgaans op onmacht.

Wat dan? Wil ik hier uit afgeleid zien dat de vernieuwing der Belgische kunst (die een teruggang mag heeten naar het allervroegste impressionistme evenals naar een whist eer) eene blijk verbetering mag heeten?

Laat ik hier op antwoorden dat het ook hier op de beteekenis en waarde der individuëele krachten, en de hoop uitdrukken - die stellig werkelijkheid wordt - dat ik die krachten één voor één beschouwen moge.

N.R.C., 6 October 1918.

Cavrot †

Brussel, 27 September.

Twee maanden nauwelijks na zijn intiemen vijand in de Belgische Kamer der Volksvertegenwoordigers, den luiden Jozef Hoyois, is de oude heer Cavrot, ‘papa Cavrot’ gelijk men hem placht te noemen, in zijn klein dorp van het zwarte land gestorven. En weer verliest het parlement één zijner uitdrukkelijkste, zijner persoonlijkste figuren, een dergenen die er kleur en physionomie aan gaven, eene gansche streek vertegenwoordigden met de meest-karakteristieke uitingen van die streek in houding en taal, geestesvorm en sociale verzuchtingen: echte vertegenwoordigers van hunne mandaat-gevers, die van onze Tweede Kamer een zoo juist beeld van gansch België wisten te maken, en.... die zeldzamer en zeldzamer worden, in de vier jaar van dezen oorlog één voor één weggemaaid. Zullen menschen als Cavrot ooit te vervangen zijn? Wij hebben vele redenen om te twijfelen. Politiek is immers eene carrière voor - jonge advokaten die ambitie hebben - doorgaans niets meer. Er hoeft waarlijk een ommekeer in het politiek leven, zooals 1894 ons die met een nieuw kiesstelsel bracht, om er mannen uit het volk, echte volksleiders en volksrepresentanten binnen te voeren, die er de ordonnantie weliswaar van storen komen, maar toch ook nieuwe lucht en vrije opvattingen, in één woord echt leven en echte vrijheid binnen brengen: rustverstoorders waar men een tijd lang den neus voor ophalen kan, maar die, bij hun gebrek aan cerebraliteit, den geur hunner aarde, ik bedoel den wil van hun volk meebrengen met zulke over-

tuigingskracht, dat zij onbevooroordeelden weldra eerbied afdwingen.

Onder dezen was vader Cavrot één der indrukwekkendsten. Niet dat hij imponeerde door statuur of stemgeluid, natuurlijke welsprekendheid of breedheid van het gebaar: deze grijsaard van twee en zeventig jaar was eerder klein dan groot; hij was als vele Walen der kolenstreek eerder zwijgzaam; sprak hij, dan was het met een soort ongemakkelijke verwoedheid, terwijl zijne vuist nijdig en kort in de ijlte hamerde. Zelfs als hij tegen Hoyois van leer trok, die vermocht zijne razernij te verwekken als ware hij de vleeschgeworden Leugen geweest - andere keeren trachtte hij hem te verpletten onder zijne sarcastische verachting - werd hij nooit een waarachtig redenaar. Doch, deze ‘ours mal lêché’, deze onbehouwen oud-mijnwerker met de roetig-aemechtige borst en de worst-armen, met den norschen blik in het ronde, geschoren kopje, was zelfs zóó overtuigd van zijne eigene waarheid, zoo doordrongen, zoo.... anders dan al die doortrapte kameradvokaten, dat hij van sympathie glimlachen deed, en van echte genegenheid ernstig zijn: een door-en-door braaf en eerlijk man, zonder meer, maar in de volle kracht van zijne goedheid: Marxistisch.

Trouwens, als socialist alles behalve een theoreticus. Als zoovele anderen, was hem de Internationale in de eerste plaats wekster eener nieuwe sentimentaliteit geweest; het valt overigens op te merken dat de eerste socialisten in België meest allen communisten waren; Fourrier liet Marx verre achter zich, en het valt op te merken dat zelfs een Vandervelde het aanvankelijk met Proud'hon hield. Die sentimentaliteit der Gelijkheid en der Broederschap werd trouwens al heel spoedig in daden omgezet; de eerste vruch-

ten ervan waren de coöperatieven, daarna de vakvereenigingen. Deze lieten zich minder door de leer bepalen, dan dat zijzelf langzaam-aan eene nieuwe orde scheppen zouden. Zij behoorden geheel, met heel hunne draagkracht en al hunne dracht, tot de practijk. Tot de inrichters ervan, en onder de koppigsten, behoorde Cavrot.

Toen de kiesomwenteling van '94 deze volksmenners en coöperatieven-stichters in de Statenkamers bracht, bevonden zij er zich eenigszins bedrukt en onthutst; voor hunne mentaliteit van inrichters en leiders was hier maar weinig te doen; nu en dan mocht ze uitschieten, zich luchten in overtuigde, maar - zij voelden het zelf wel - meestal misplaatste tirades: bij de Kameratmosfeer behoorende was zij niet, en slechts zeer weinigen wisten zich als een Anseele op de toestanden aan te passen, uit de toestanden profijt te trekken, over de toestanden te heerschen. De schranderheid, de helderheid en vlugheid van blik, de flitsende bespraaktheid die daartoe noodig zijn miste Cavrot.

Slechts waar zijne specialiteit betreden werd en zijne ervaring van werkman aan zijne getuigenis eene ware waarde geven kon, werd hij op de eigene wijze welsprekend en waarlijk het aanhooren waard. Dat hij zich hierbij liet verleiden tot aanklacht en vaak moest overslaan tot verweer: het was misschien niet altijd zijn eigene fout....

Thans is hij heen, - na zoovele anderen, die vaak onder de besten, vaak onder de eigenaardigsten, behoorden. Wat blijft er van onze Kamer over? Men denkt er niet aan dan met een benepen hart. Of is dit weer niet dan een gevaarlijk hangen aan oude gewoonten? Het zij zoo!....

N.R.C., 19 October 1918.

Exodus

Brussel, 7 October.

Het West-Brabantsche dorp dat, twintig kilometer van Brussel, aan de uiterste grens van Oost-Vlaanderen paalt en sedert een tiental dagen in de mobiele étappe ligt begrepen, is in beroering. Wij zijn Zondagochtend: daareven heeft, van uit zijn predikstoel, de Pastoor aangekondigd, dat in het dorp zesduizend vluchtelingen uit Noord-Frankrijk werden verwacht, en dat hij op een goed onthaal rekende.

Al telt het dorp nauwelijks vierduizend inwoners; al staat de bevolking dus ineens zoo goed als verdubbeld te worden; al is het voedsel schaarsch of althans afgemeten; al zijn de aardappelen bijna alle bij het Voedingscomité ingeleverd en is de overgroote meerderheid van den graanoogst vooralsnog onvermalen: het is minder op verslagenheid dan op een soort blijde gejaagdheid, dat het nieuws wordt onthaald. Men had het overigens voorzien: sedert een drietal dagen zag men groepjes mannen langs den grooten steenweg van Vlaanderen naar Brussel schichtig voorbijstappen, beladen met schamele bagage, zonder omzien altijd maar voort. Men wist, dat het Franschen waren. Zij vroegen niets; men sprak ze dan ook niet aan. Aan de groote afspanning waren ook een groote, vol-beladen wagen en eene deftige reisberline aangekomen. De reizigers, die er waren uitgestapt, zagen er deftig en zeer gemanierd uit. Ik ben de afspanning binnengegaan: ik heb gezien, dat ze koude kip en sneeuwwitte boterhammen aten; ik heb gehoord, dat zij voor het eerst van hun leven faro

dronken en hem lekker vonden (feitelijk was hij afschuwelijk); zij hadden een dashond mee en eene angora-kat met haar welpken; het waren voorname vluchtelingen, die reisden als in de achttiende eeuw.

Zij waren ook blijkbaar voorloopers van veel misère. De pastoor had het aangekondigd: zesduizend dompelaars, die sedert acht volle dagen op den dool waren. Stel u dan de bedremmeldheid voor van de leden van het plaatselijk voedingscomité, dat al die hongerigen te spijzen en onder dak te brengen had! Er was wel nog heel den nacht om de drie duizend kilo brood te bakken en de zesduizend liters soep te koken, die tegen 's anderen daags klaar moesten zijn. Doch: het meel? en de aardappelen? en de groente? - Gelukkig hebben wij een doorslaand middel leeren gebruiken: in-beslag-neming. En dan: het volk, de arme menschen zouden morgen maar eens géén soep krijgen! Al wat beschikbaar was voor toekomstige uitdeelingen zou worden gebruikt; voor 't overige: op Gods genade!.... En die vergadering van het comité zou dus in de aangenaamste stemming der wereld zijn afgeloopen, - was één enkel korreltje zand niet de oorzaak geweest van Cromwell's dood. De patatten zijn er en de groenten; men heeft het meel gevonden en zelfs goedwillige bakkers; er ontbreekt echter gist, gist - vergeet het niet - voor drie duizend brooden. Het is de desperatie. - ‘Wij zullen moeten eene heffe maken!’ zucht een lid; ‘eene heffe maken’, beaamt een tweede; ‘heffe maken’, stemt een derde, zonder echter veel geestdrift, in. Is het dan zoo moeilijk, eene heffe te maken, zelfs voor drieduizend kilo brood? Neen; maar het is Zondag; het gaat tegen den avond; een heffe wordt geen heffe dan na den noodigen heftijd; en het brood moet tegen

morgenochtend klaar zijn....

Morgen-ochtend, dat was vanochtend. Het was mooi, alleen maar wat frisch weer. Wij staan de uitwijkelingen af te wachten. De geur der soep en van het heete brood doorbalsemen, als het ware, de lucht. De schooljeugd, die vrij-af kreeg, is vol blijde verwachting. De huisvrouwen zijn druk bezig logies en extra-voeding klaar te maken: de ontvangst zal gul wezen. De heeren van het comité doen heel druk, al zijn ze toch al van de helft hunner zorgen verlost: van de zesduizend man zullen er, verluidt het nu, maar drieduizend op het dorp blijven. Hunne gejaagdheid, uiterlijk teeken van hun plichtbesef en georganiseerde menschenliefde, wordt er echter niet te minder om. Die zenuwachtigheid is trouwens goed te verklaren: de vluchtelingen, al vroeg verwacht, zijn om tien uur nog niet te bespeuren.

Maar zij komen. Duitsche voorloopende soldaten geven er ons de verzekering van. En zelfs zijn ze daar al. Twee groote wagens rollen aan, beladen met pakken en zakken, aangevoerd en bewaakt door onderofficieren. Daaromheen een bonte menigte mannen, een goede honderd, naar men op het eerste zicht schatten kan. Enkelen hebben van hun bagage niet kunnen scheiden. Het zijn allen werklui, op een paar kleine burgers na. - ‘Zijt gij de zesduizend heeren Fransche uitwijkelingen?’ Ja, zij zijn het; zij zien er niks vermoeid uit; zij komen van héél ver, van acht dagen ver, en dat alles hebben ze te voet afgelegd; maar zij vertellen, dat alles wel heel erg is meegevallen: in de dorpen, waardoor ze heen gekomen zijn, genoten zij uitnemend onthaal; overal de soep en het brood (zij snuiven de lucht op), die ook hier op hen wachten; zij schij-

nen wel heel overtuigd, dat zij ook hier prachtig ontvangen worden, betoonen zich nauwelijks nieuwsgierig naar hunne nieuwe, waarschijnlijk definitieve inkwartiering; slechts één ding bevreemdt aan hen: hunne oorlogsinlichtingen zijn ruim eene week oud.

Eigenlijk zijn zij voor de oerlandsche bevolking, vooral voor de meer romantisch-aangelegde, eene ontnuchtering. Men had al heel wat gehoord van vluchtelingen, van hunne ellende, van hunne hongergezichten, van - op zijn minst - hun zeere voeten. Men had durven hopen op eenig pittoresk uitzicht, op wat verkleurde en gescheurde kleeren, een gebroken haneveer op een Tyroler-hoed met verlepte randen; op gebruinde en ongeschoren gezichten, waar een kort pijpken in brandt. Want ik moet zeggen, dat het onderwijs hier zijne vruchten heeft afgeworpen en er aan herinneren, dat Conscience ook dit volk heeft leeren lezen. De jeugd, de vrouwelijke jeugd in het bijzonder, lijkt wel ontgoocheld; zij is niet geëmancipeerd, die jeugd, maar.... juist dáárom. Want schoon zijn door den band deze reizigers niet, noch heel jong: de meesten fabrieksarbeiders met de grove verstomptheid hun eigen; eenige bleeke lyceumof nijverheidsschoolleerlingen, de uniformpet op het hoofd, die van het gaan en gaan wel het meest zullen hebben geleden, en daardoor alle veroverende aantrekkelijkheid hebben verloren; een vlug en aanstellerig onderwijzerken, dat snoeft en druk doet, en een vreemd en zelfgenoegzaam Duitsch praat met den aanvoerenden Feldwebel, die goedzakkig is.

Het meest nog trekken, om hunne zelfbewustheid, de Gentenaars de aandacht en de sympathie. Want onder deze bewoners van Roubaix zijn vele Gentenaars, door hooger

loon naar Frankrijk gelokt. Sommigen zijn er zelfs geboren, zonder in het minst hun Gentschen aard, hun Gentsche taal te hebben verloochend of verloren. - ‘Le poète en tout lieu se sent chez lui, sentant qu'il est partout chez Dieu’, zegt ergens Victor Hugo. De Gentenaar, hij, sleept overal Gent aan zijne schoenzolen meê, en daardoor is hij eveneens overal thuis. Hier, in Vlaamsch Brabant kan hij zich in het bijzonder thuis gevoelen: hij kent de volkstaal. 't Is te zeggen, dat hij zijn Gentsch luid en zwaar galmen laat, dat men hem begrijpt, en dat hij er eerbied door afdwingt. Al de anderen staan hier nog, mak of ongeduldig, op inkwartiering te wachten. Zij, de Gentenaars, hebben zelf onder den weg hunne woning uitgezocht. Reikt men hun een ‘billet de logement’ toe, dan weigeren zij met misprijzen. Al de anderen staan met holle maag op voeding te wachten: zij bijten, zij, in boterhammen met vleesch en bekommeren zich niet om het overige....

Het is middag. De honderd vluchtelingen, nu en dan met een groepje achterblijvers vermeerderd, zijn twee honderd vluchtelingen geworden. Waar blijven de vijfduizend achthonderd die nog ontbreken? Het ontvangst-comité wordt ongerust: zesduizend liters soep staan te geuren en dampen, drie duizend brooden wachten op het mes. Men had gevreesd, voor de moeilijkheden eener spijziging in de woestijn te staan: nu dreigt het andersom te willen worden. Wat is dan gebeurd?

Ik word bij den Feldwebel afgevaardigd, die zijne armen in de lucht slaat. - ‘Hoe, wij verwachten zesduizend man?’ Hij proest het uit: ‘Neen, van meer dan vijfhonderd weet hij niets! En van die vijfhonderd zijn er nog driehonderd gaan vluchten, 's nachts. Zij vreesden slechte behandeling.

Alsof ik er naar was, een vlieg kwaad te doen!' Hij doet een langen haal aan zijn pijp, schokt met de schouders. - 'Zoodat wij het met deze twee honderd voor lief moeten nemen?' - 'Wel ja, nietwaar, en.... zij blijven slechts tot morgen; dan gaan ze verder, naar Brussel toe.'

Alle illusies stuiken in: men acht ons onwaardig van alle herbergzaamheid. En al die goede soep, waar de armen van het dorp een dag voor zouden vasten! En al het prachtig brood, waar men gisterenavond, een Zondag, de heffe voor heeft geklutst!....

Ik ga naar huis het middagmaal gebruiken. Ook ik ben misnoegd: men ontneemt mij gelegenheid tot een interessante correspondentie. Weliswaar krijg ik ter vergoeding den goedzakkigen feldwebel ter inkwartiering. Maar een troost is dat nu juist niet.....

N.R.C., 21 November 1918.

De laatste maand der bezetting
I

Brussel, 9 October.

Ik ben heden teruggekeerd van 't buitenverblijf, waar ik, zestien maand lang, behoorlijke voeding en althans lichamelijke kalmte heb gevonden - een kalmte die vaak een doffen angst geleek - en waar ik het sedert de boodschap van Wilson niet meer uithield. In tegenstelling met het pessimisme van mijne vrienden, ik mag gerust zeggen: van het meerendeel der Belgen, heeft de Duitsche vraag om wapenstilstand in mij eene groote hoop gewekt. Ik geloof niet, als de anderen, aan een list: ik heb de overtuiging van eene onmacht. De pees is te strak gespannen geweest: de geweldige druk der geallieerden is den weêrstand eindelijk meester. Maar in mijne omgeving gelooft men niet dat de macht van Duitschland ineenstorten zou, zoo ineens, plots. De defectie van Bulgarije kon voor de Duitschers toch niet meer dan eene teleurstelling geweest zijn. Dat Turkije Bulgarije's voorbeeld zou volgen: wat dan? En men wil niet gelooven aan de geruchten, die uit goede bron heb over de zeer wankelmoedige houding van Oostenrijk.

Ik ben dus heden van het platteland weêr in Brussel, en gebruik het middagmaal met Herman Teirlinck. Wij stellen ons de vraag: hoe reageeert Duitschland op Wilson's eisch - de eerste die ons rechtstreeks aanbelangt - nopens de ontruiming der bezette gebieden? Als ons daar ineens een kennis tegemoet treedt, een Hollander die met de Duitsche overheid in connectie staat. Zijn gezicht is bleek en ontdaan, als vormloos van ontroering met schichtige

bewegingetjes van oogleden en mondhoeken. - ‘Ik kom van hun casino,’ zegt hij met eene al-dorstige stem.

Mijn hart klopt onstuimig; ik zie Teirlinck rood worden tot in het wit zijner oogen.

‘Ja’, zegt de Hollandse kennis, ‘ik zou het eigenlijk niet mogen verklappen, en gij zijt de allereerste Belgen, die het te weten komt.’

Wij vragen: ‘De wapenstilstand?’

‘Nog niet’, is het antwoord, ‘maar zeker de ontruiming. Een uur geleden is Wilson's vraag binnen gekomen. Men heeft tevens bericht gekregen uit Berlijn: Duitschland stemt in alles toe. Voor Duitschland is het feitelijk de débâcle.’

Ik ben even diep aangedaan als toen ik, op vier Augustus 1914, de oorlogsverklaring vernam, met het zeer acute besef dat ik weer op een kim sta, een allerhoogste punt van mijn emotioneel leven, en dat ik nauwelijks den horizon durf te overzien die hier voor mij geopend ligt. Ik kan niet gelooven, dat wij inderdaad bevrijd zouden zijn, na vier jaar en drie maanden eindelijk bevrijd. Al dien tijd zijn wij zoo hartstochtelijk fier geweest om het behoud, door alle gedwongen compromissen heen, van onze geestelijke onafhankelijkheid; nu voel ik ineens dat zij waarlijk niet zoo veel beteekent zonder - de andere onafhankelijkheid. En aan die andere kan ik niet gelooven: het komt te plots, en als een gevaar....

Teirlinck hoort de Hollandse kennis uit. Deze vertelt, eenigzins met verlegen terughouding: ‘Ja, ze zijn natuurlijk het hart in; het is eene algemeene verslagenheid; sommigen hadden ongetwijfeld gehoopt, op de geallieerden eene revanche te nemen. Dit is blijkbaar eene onmogelijk-

heid. Duitschland is innerlijk gebroken, schijnt het wel, zonder te spreken van militaire defectie.'

Wij herinneren ons de geruchten die hier den omgang doen: duizenden en duizenden deserteurs, alleen in Brussel. Dagelijks trouwens ziet men er hier aanhouden, die men, handen gebonden en met stompen in de lendenen, naar een bijzonder lokaal brengt.

'In de Zivilverwaltung is de indruk wel eenigzins anders', vertelt de Hollandsche kennis voort 'ik ben daareven binnengeloopen bij Rittmeister X: hij zat in zijn eentje een partijtje schaak te spelen....' Hij glimlacht gedwongen.

- 'En de activisten?' vroeg ik.

De vraag is wel wat al te persoonlijk. De Hollandsche kennis haalt de schouders op: 'Alsof ze nu nog aan activisten, of zelfs maar aan heel den Belgischen rommel dachten!'....

Wij loopen de straat op naar het Boulevard toe. Het is half-vijf, het schoonste uur der schoonste Octoberdagen; de lucht trilt, iriseerend, als dun kristal; de straatweg en de huisgevels, de hooge daken en de hemel staan in eene droge ijlte, als het ware van getemperde tinten, - eene ijlte, die echter als eene verwachting is. Hier, in de niet drukke straat, loopen de menschen rustig en met degelijke bewustheid. Maar het Boulevard is doorschokt van zenuwachtigheid, bijzonder vol, met, hier en daar, verklonterende beweging. Niemand die weet, wat wij, Teirlinck en ik, wél weten, en.... het bevreemt ons bijna. Er zijn echter andere voorwerpen van gejaagdheid: er zijn de honderden en honderden vluchtelingen

uit West-Vlaanderen en Noord-Frankrijk die, nood-gedwongen de meesten, enkel ook vrijwillig, hunne haardsteden hebben verlaten. Velen, aangevoerd door Duitsche soldaten, die ze aan woning en voedsel helpen moesten - ik schreef u hoe ze in de dorpen van hun doortocht ingekwartierd en verzorgd werden, - zijn uit schrik misschien en ook uit opstandigheid, in den nacht gevlucht; het beteekent dat zij voorloopig niet officieel kunnen geholpen worden en - het volk van Brussel, eene groote stad, is uit den aard der zaak niet zoo dienstvaardig en herbergzaam als dat van het platteland. En zoo dolen zij dan, de dutsen, bij dicht-aaneengedrongen groepen, zware pakken op den rug, geschraagd op dikke gaanstokken.

Ongeschoren het gore, tot beestachtigheid toe vermoeide gezicht; de gebaren loom en onhandig in de modder-zware kleeren. Sommigen zien er woest uit; de meesten gedwee; geen die weet waarin of waaruit. Ik zie er enkelen, samen op een straathoek, midden in het gedrang hunne centen zorgvuldig aan het tellen. Een groote, zware vent plant zich, vast en koppig als een muur, voor ons; hij zegt niets, blijft een minuut staan; gaat dan ter zijde en vervolgt zijn doelloozen weg. Wat vreemd aandoet: er zijn geen vrouwen onder hen. Vrouwen zijn handig en wekken de gevoeligheid: al deze mannen, waarvan geen enkele iets vraagt, zien er gesloten en dom, brutaal en gelaten uit. Zij zijn zwarte, logge blokken die nauwelijks roeren; rotsen in de vlugge strooming, welke ze scheiden van het drukke Brusselsche volk.

Die drukte, in het naderende avonduur dat zacht ademt over de kabbeling der hoofden heen, heeft nog eene andere reden dan alleen de uitwijkelingen van Roubaix en Tour-

coing, van Oostende en Brugge: onze zenuwen, goed gedrild in al dien oorlogstijd, voelen dat er militair iets gebeurt. Teirlinck en ik, wij alléén weten het, en ditmaal schenkt het ons eene leuke beheersching. Maar er zijn al te veel auto's met officieren in pelsmantels; er gaan ook, in volle wapenrusting, goedgeordende troepen voorbij; er zijn zware vrachtauto's die het stadgestommel overdonderen. Brussel is weer eens na lange tijd concentratiestad. Het verluidt, inderdaad, dat wij hooge gasten hebben: de staven van het vierde en van het zesde leger, met den kroonprins Rupprecht van Beieren aan het hoofd. Daar nu stoort het Brusselsche volk zich maar heel weinig om.

Maar het schept atmospheer, en dat ondergaat men; er is eene zindering in de diep-blauwe lucht, die wijziging brengt in ons gewaarworden; wij zijn wel geblaseerd over al dat militaire gedoe, maar onze zenuwen zijn nog sterk en frisch genoeg om van de bijzondere gesteltenis, die het opnieuw wekt, de werking te ondergaan en zelfs een soort genieting, voor sommigen onhebbelijk, door de Brusselsche massa echter gaarne aanvaard. De drukte in de omstreken der Beurs, bijvoorbeeld, is symptomatisch: zij is als het teeken van komende gebeurtenissen. Teirlinck vraagt mij: ‘Zouden zij werkelijk nog niets weten?’ Wij koopen een, pas-verschenen ‘Belgische Kurier’, maar daar staat nog niets in, niets zelfs dat hoop geeft of op teleurstelling voorbereidt. Er is dus niets, - dan het voorgevoel, zeer goed te vergelijken bij de gevoelens, die ons, tusschen 30 Juli en 4 Augustus 1914, eveneens de straat op dreven en ons dompelden in een met electriciteit verzaden luchtkring...

Ik moet naar een Belgischen senator toe: het nieuws,

dat ik aanbreng, wordt op woelige ontsteltenis ontvangen, begroet als op ontredderde woede. Hoe, men zal ze laten vertrekken zonder meer, zonder ze verder te vervolgen, zonder hun den genadeslag te geven, die hun toekomt? Men zal ze dan werkelijk niet buiten trappen, de overweldigers, nu de kansen eindelijk schoon staan?.... Zulke razernij begrijpt men in het onzijdige buitenland niet, misschien: men heeft er, behalve de materiëele schade, de vernederingen niet ondergaan waar wij onder bukten; men is er niet beheerscht geweest door een geest - ik wil de zaken van heel hoog beschouwen - door een geest, die voor den onze een aanhoudende beleediging was; men heeft er niet beleefd hoe een deel, zij het een klein deel, der bevolking meeging en heulde met den veroveraar, met hem samenzwoer tegen de eigen regeering, en den triumph van den vijand wenschen moest, wilde het de eigen toekomst borgen. Dat alles hebben wij, in onze geknevelde onmacht, bijgewoond; thans heeft men den tegenstander onder den knie, en.... wij blijven onmachtig....

De woede duurt niet langer dan noodig: met de bezinning rijzen de vraagstukken voor het oog, die eene dringende oplossing zullen eischen, zoodra België weer België wordt. - Ik heb hier, met eene opzettelijkheid, die mij soms moeite kostte, zoo weinig mogelijk over onze binnenlandsche politiek gesproken: ook de laatste bladzijden van dit dagboek der bezetting zullen er vrij van blijven. Maar ik mag u, volledigheidshalve, niet verzwijgen wat de Belgische volksvertegenwoordiging uit het Vlaamsche land denkt. Die gedachte is samen te vatten in de leus: ‘Het Vaderland ghetrouwe’. Daarbij echter komt de machtspreuk, die den grondslag uitmaakt van onze Grondwet:

‘Alle macht gaat uit van het volk’. Wat nu wil het volk, eenmaal van het Duitsche rijk bevrijd? In de eerste plaats - dit is voor alle partijen een axioma geworden -: zuiver algemeen kiesrecht. Daarna komt echter, voor ons Vlamingen, de oplossing van de Vlaamsche quaestie, in een zeer verzoenenden zin, naar het passivistisch programma. Daarvoor - het is het oordeel van mijn vriend den senator - daarvoor moeten wij een dagblad hebben, dat verschijnen moet zoodra wij buiten censuur zullen staan. Dat dagblad: wij stichten het op hetzelfde oogenblik. Ja, ik beleef op dat oogenblik het zeldzame feit: wij stichten, in minder dan een kwartier tijd, eene courant, en vinden er de fondsen en de redactioneele krachten voor!

Ik ga op zoek naar mijne vrienden om hen met het feit bekend te maken. Ik weet dat ik Vermeylen en Teirlinck vinden in den Vlaamschen Schouwburg, waar zij als leden der stedelijke Tooneelcommissie aanwezig moeten zijn. Ik ontdek ze niet, - wél een paar andere vrienden, wien ik het ontruiming-nieuwsje meêdeel. Aldus ontstaat onsteltenis in een loges, de rest van de zaal blijft genoegelijk luisteren naar Cyriel Buysse's ‘Gezin van Paemel’. Ditmaal ga ik mij haast ergeren; het windt mij op, die menschen daar zoo rustig te zien zitten, en een traantje weg te pinken als vader Van Paemel weêr maar eens één zijner kinderen vervloekt....

Als ik, tegen half-tien, Belgischen tijd, buiten kom, is alle beweging op straat bedaard: het einde van een dood-gewonen dag. Aan niets is te bemerken dat op heden over België's lot afdoend is beslist. Ik ga een laatste biertje drinken onder het lezen der avondbladen. Naast mij spelen twee onderofficieren een dominootje. Een baron-

zeep praat welgevallig met het deerntje dat hij, in dit late uur, op port trakteert. De kellners zitten te dutten, het hoofd over de borst gezonken, de armen gevouwen, de beenen lang uitgestrekt. Alles is rustig.... alsof het werkelijk nog oorlog was.

N.R.C., 22 November 1918.

De laatste maand der bezetting
II

Brussel, 10 October.

De straat weet nog altijd niets. Zij ziet nog niets, de straat, - dan dat de oorlog nog niet uit is....

Vroeg in den ochtend op weg, alleen met mijn geheim, waar ik aan twijfelen ga, zóó vol is de straat met soldaten, zie ik de vrachtauto's aan mij voorbijsnorren, voel ik de steenen dansen onder mijne voeten bij den draaienden druk der wielen, die ze lichten uit hunne alveolen. Het zijn auto's, gelijk wij ze nog zelden zagen: auto's met gecamoufleerde huiven, en, achteraan, een klein fonkelend schild, waarop een gouden granaat uitbarst tegen een keelen veld. De beteekenis hiervan is duidelijk: dit zijn munitie-auto's. Minder duidelijk de beteekenis der gecamoufleerde zeilen. Dat camoufleeren verbeeldt natuurlijk allerlei: eene beteekenis krijgt het waarschijnlijk eerst, als men het ziet uit de hoogte van een aëroplaan. Wat wij er alleen aan vaststellen kunnen: dat de camoufleerkunst impressionistisch, en dat zij expressionistisch kan wezen. Aan de kunstenaars werd overgelaten, te werken naar hun artistiek geweten het hun oplei. Hier is de bedoeling synthetisch; elders de werkwijze analytisch op reusachtig pointillisme af. Sommigen toonen overdreven eerbied voor de lijn; voor anderen gaat het om toon en toonverdeeling. Wij hebben veel gehoord van oorlogskunst: van heden af weet ik, dat men ze in hoofdzaak te zoeken heeft onder de munitie-auto's....

Nog iets anders leer ik vanochtend: dat de Duitsche legers zich gaarne laten begeleiden door huisdieren. In den aanvang van den oorlog zag men niet zelden soldaten en officieren, die honden en zelfs katten meevoerden; mij zelf werd eens gevraagd, tegen welken prijs ik mijn angora wou afstaan. Dit nu is veranderd: geen honden en geen katten, maar geiten en konijnen zijn de geliefkoosde gezellen des krijgsmans geworden. Ten bewijze: een weinig geordende stoet trekt voorbij. Hij komt, heet het, uit Vlaanderen, en moet, naar men verzekert, naar Aerschot. Hij duurt een half uur; hij bestaat uit vuile loopgraafsoldaten, samen gehouden door nijdige onderofficieren. Het gebrek aan tucht wettigt die nijdigheid wel: de mannen blijven staan, gaan op den trottoir zitten, loopen met hun helm op den rug, gelijk men van Helleensche meisjes ziet van beeldjes uit Tanagra. Maar 't eigenaardige van den optocht - is dit werkelijk de ontruiming? Ik alleen zou het kunnen weten, en.... ik weet het niet -, 't eigenaardigste is, dat geiten op stramme pooten en met weigeren nek, aan sterke snoeren voortgezeuld, er eene talrijke plaats van innemen, en dat op platte boerenwagens, getrokken door veege rossinanten tusschen allerlei huisgerei konijnenhokken te herkennen zijn, waarvan de vette en vadsige bewoners, onverschillig in hunne pels, gestaag en met eene vervelende opzettelijkheid, hun neus zitten op te halen....

Is dit het einde; is die ellende (want prettig zien de soldaten er niet uit, zelfs niet met dien konijnentroost) is die ellende het einde van onze eigene ellende?.... Ik lunch van middag met den groep liberale parlementsleden, die 's Donderdaags plegen samen te komen. Voor het eerst, ben ik onder menschen, die het óók weten.

Elk geeft zijne bronnen op. Bij den eene, die bankier is, kwam de Duitsche Bankcommissair reeds afscheid nemen; een tweede, wethouder van eene Brusselsche voorstad, vertelt dat de jongelingen aldaar opgeroepen waren om gedeporteerd of tot werk gedwongen te worden, doch vanochtend werden losgelaten; nog een andere verzekert dat al de in preventieve hechtenis zittende betichten uit de kommandantur werden losgelaten. Over dat alles is men natuurlijk zeer tevreden. Tot uitgelatenheid komt het echter bij niemand, veel meer tot een vroom overdenken. Jawel, onze onafhankelijkheid is weer in aantocht; maar hoe ruim, hoe breed en diep het arbeidsveld dat ons verwoest land, onze verwoeste nijverheid, onze bedreigde nationale eenheid, zooveel andere problemen nog openen? Geen twijfel, of onze toekomst zal schoon wezen, niet echter zonder vervulling van een plicht, die onafmetelijk is. Deze dag is een zéér schoone dag: het is de dag waar wij een beter België op te richten krijgen.

En nog altijd weet de straat niets... Het is weer avond. Op het boulevard zijn het nog steeds de nauwelijks-roerende eilanden van opeengepakte uitwijkelingen. Nu zijn er ook al uit Kortrijk, zegt men. Maar.... het Brusselsche leven gaat heel vlug: men ziet de dompelaars veel minder dan gisteren; het nieuwe is er af; men weet trouwens dat er voor gezorgd wordt. Scholen worden te hunnen behoeve ontruimd. Ten behoeve ook van soldaten, naar het heet, en het maakt den Brusselaar wèl schichtig. Maar wéten? Neen, weten doet hij nog niet.

11 October.

Ineens weet de Brusselaar: vanochtend halfacht is men

mij komen wekken: ‘Zie toch door het raam! Zie toch door het raam!’

Ik spring uit bed, trek een paar kleedingstukken aan, loop naar het venster en.... Het is vast kinderachtig; maar mijn hart bonst in mijn keel; golven van geluk overstelpen mij; ik kan een kreet van vreugde niet weerhouden: gansch de straat, de lange straat, is bevlagd! Door tranen heen zie ik de driekleur dansen als in myriaden dauwdroppen: zwart-geel-rood, de felle tonen op den strakken wind, wapper-kletsend aan de schuine masten; het plots ontwaken van een volk in een nieuwe, een heldere wereld van blijdschap.

Het mag niet duren, helaas! Zware botten en geweerkolven schoppen de deuren aan; Duitsche bevelen blaffen de bewoners tegen. Het heeft geen kwartier geduurd. Misschien is het de gelegenheid tot eene laatste, natuurlijk enorme geldboete. Maar het volk heeft gesproken, het volk heeft zekerheid....

Weet men het ook elders, dan in den wijk waar ik woon? ...Ik ga een tapperij voorbij, waar een reuzachtig speeltuig vol blikkerende spiegeltjes een weinig bedaard ‘God save the King’ opdreunt. De herberg is vol volk. Iedereen staat recht. Te plechtig moet het echter niet worden. Weldra wippen enkele vrouwen; een man slaat een flikker, een gewillige meisjesleest wordt omvat. Weldra draait heel de zaal, terwijl eene geweldige Brabançonne het Engelsche volkslied overstemt, dat bij ongeval een Duitsch volkslied is.

Zoo zal het wel geweest zijn in nog andere volkswijken. In de middenstad, waar ik besprekingen heb met mijne vrienden, gaat het natuurlijk veel bedaarder toe. Men discu-

teert. Velen meenen dat Wilson nooit de ontruiming toestaat zonder verdere waarborgen. Er zijn er die fijntjes doen opmerken dat Duitschland nog geenszins officiëel gesproken heeft; misschien strooit het alleen valsche geruchten uit, om poolshoogte te nemen. Hoe zou Duitschland niet doorvechten tot het einde toe?: het heeft immers geen geld genoeg om de schadeloosstellingen te betalen, en - de kansen kunnen nog keeren?.... De meeningen slaan tegen elkander in: de critische geest van den Brusselaar, die gaarne negeert, is ontwaakt; het beteekent alleen dat hij in petto gelooft aan het einde. Intusschen wordt, verzekert men mij, in de Duitsche ministeries druk ingepakt.

Men verzekert mij ook dat dr. Pieter Tack, de paus van het activisme en tevens de factotum ervan op de vlucht is.

En als ik 's avonds naar huis keer, waggelen voor mij drie mannetjes die uit louter vreugd, doen alsof ze dronken zijn!

13 October.

Ik ben gisterenmiddag, langs de gulden herfstlaan vol dralige mist, teruggekeerd naar mijn plattelandsche woning. Diep onderging ik, met eene vernieuwde aandoening, de najaarsweemoed, zooals men hem kent om het twintigste jaar en zooals ik hem al den oorlogstijd niet mocht gevoelen, onderdrukt als hij werd door de strengste en plompe gebeurtenissen. Eene bevrijding, werkelijk, van het hart? De vrijheid weer, voor het individueele gemoedsleven? Het eindelijk ontkomen aan eene brutale en smartelijke collectiviteit? Het is nog te nieuw, te onverwacht:

er gaapt een groote vraag in mij, als bij het verscheiden van een zeer geliefd wezen....

Aan weerszijde van de baan liggen de paarsende akkers te dampen. Hoog welft de diep-blauwe lucht, overpulverd met dansend goud. De boeren richten het hoofd voor een kalmen groet. Hoog aan den horizont zie ik, violet tegen den hemel, schoftige ossen den ploeg aan het trekken. En een angst wordt langzamerhand wakker in mij: hoe heb ik, anderhalf jaar haast, in deze vrede kunnen leven, onontroerd, tenzij bij scheuten, door het machtige zich omwerpen der wereld?

Want nu ben ik weer in den ban van het Brusselsche geweld, het hechtige en toch tragische geweld dat in de hoofdstad opnieuw is ontwaakt. Men voelt het veel minder als men het zegt, doorwaadt en doorwentelt: ik word het thans als eene vernieuwing gewaar, nu ik wandel door het peiselijke land. Verleden week is het even geschokt geweest door de vluchtelingen; maar zooals ik het zei: dit is bijna op teleurstelling uitgeloopen. Hoe anders in Brussel, - Brussel eenmaal verlaten! Welke ellende, gansche landstreken leeggeloopen vóór het dreigend gevaar, dat eene bevrijding voorbereidde, maar niet minder een gevaar bleef, overmachtigend als het slotakkoord van eene symphonie!....

Ik nader het dorp waar mijn huis ligt. De bevolking kreeg bericht van wat voorvalt door een bode, die ik stuurde, want sedert een paar weken al is de post afgesneden. Er komt bij, dat de twee pandoeren van de veld-gendarmerie - twee kerels, die veel geld hebben gewonnen met smokkelen! - ineens verdwenen zijn. De streek is ineens van Duitschers gezuiverd, met het gevolg, waar mijne bood-

schap bijdroeg, dat de boter van veertig op twintig frank is gedaald, en de prijs van het vleesch eveneens voor ruim een derde is verminderd. Ik weet niet onder welken aandrang al de boeren hunne varkens hebben geslacht, als op den voordag der kermis.

Toch blijven zij zoo goed als onaangedaan, de boeren. Waar ik voorbijga, vragen ze mij: 'Het zou dus uit zijn met den oorlog? - Ik durf nauwelijks bevestigend antwoorden: hun blik is mij te sceptisch. Eene oude boerin zucht: 'Ik zal het gelooven, als de jongens terug zijn', en zij bukt zich met koppige nijdigheid over de tobbe, waar ze beeten aan het wasschen is voor de beesten. Mijn hovenier beziet mij met zijne atone blikken, en meent: 'Men schiet wel heel erg onder den wapenstilstand!' En inderdaad, meer dan ooit stompt het kanon deuken in de stilte....

Vandaag brengt een vriend mij de 'Belgische Kurier', die de inwilliging van Duitschland met een paar zalvende woorden en eene enkele valsch-klinkende rodomontade meêdeelt. Mijne omgeving twijfelt niet meer: het streelt mijne journalisten-ijdelheid. Maar wakkert tevens mijn angst aan. Wat zit ik hier op den buiten te doen, verre van alle gebeuren? Mijne huisgenooten zien wel, dat ik mij hier alleen slapelooze nachten voorbereid. Morgen ga ik weêr naar Brussel: ik wil mijne opgewondenheid niet aanstekelijk laten worden.

N.R.C., 22 November 1918.

De laatste maand der bezetting
III

14 October.

De lucht van Brussel hangt vol ironie en wantrouwen. Denken de Duitschers dan werkelijk dat zij er zoo licht van afkomen? Achten zij het mogelijk, dat ze kalmpjes weggaan zonder dat men hun de verwoesting van dit schoone land betaald zet? - Dit is snoeverij noch uitdaging. Tegenover den overweldiger is de Brusselaar nooit mak of deemoedig geweest; bleef hem niets over dan zijne aangeborene guitigheid, dan was zij hem nóg een wapen, dat weliswaar afgleed op de Duitsche dikhuidigheid. Tot opstand of verweer kwam het, bij opeisching van goed en levensmiddelen, echter nooit: daar zorgde weer die guitigheid voor, een teeken van onzen onafhankelijkheidszin. Men stelde den Duitschen speurzin eenvoudig op de proef. En, hoe brutaal of methodisch ook, die speurzin moest het in de meeste gevallen voor het verstop-genie der Brusselaars afleggen: ik verzeker u dat nog heel wat koper en heel wat wol geborgen zit, dat nimmer den weg naar Duitschland vindt. Aldus bedrogen wij den bezetter: aldus overwonnen wij hem.

Nu echter is eene andere, eene éérlijke overwinning op til, die de Brusselaar noodzakelijk acht. Hij windt er zich niet om op: zij is immers onontkomelijk. Maar niets of niemand mag ze ook tegengaan, - zelfs Wilson niet. Want is er eenige uitdaging in den Brusselschen geest, dan gaat ze naar Wilson toe. Niet toegeven! Niet versagen! Te meer dat men nooit weet in hoeverre men

den Duitscher betrouwen mag. Hij doet toegevingen? Wij laten er ons niet door beetnemen! Dus lachen wij erom....

Aldus de Brusselsche, soms wat oppervlakkig-aandoende, maar toch wel kranige mentaliteit van den dag: zij laat zich vooral door het Pruisische machtsvertoon niet verschalken.

Want van zulk machtsvertoon hebben de Duitschers niet afgezien: zij doen, alsof de oorlog pas begon. Ik weet niet of de aanwezigheid van de twee kroonprinsen er de reden en schuld van is, maar Brussel zit vol nieuwe soldaten, jongens meestal van beneden de twintig, met bolle boerengezichten en roode verbijsterde oogen. Zij stappen voorbij in hunne te groote uniformen. Weer zingen zij, als in de eerste oorlogsmaanden, van ‘Gloria victoria!’, alsof ze weer maar eens ‘nach Paris’ optrokken. De Brusselaars proesten het uit, roepen hun gulhartig de smakelijkste opmerkingen tegen. Heel consciëntieus zingen zij hun liedje voort, gerythmeerd door hunne logge laarzen. Moeten zij dienen om ons eerbied te imponeeren, om al te hooge verwachtingen te temperen? Maar voor dit laatste zorgen wij zelf wel, en het valt niet ten voordeele der Duitschers uit. ‘De Belgen zijn psychologische raadsels’, meende wijlen von Bissing; de bezettende macht heeft die raadsels niet opgelost....

Het machtsvertoon vindt in de inkwartiering van officieren, eene nieuwe uiting. Voor het eerst sedert 1914 krijgen wij krijgsvolk in huis. Dit ontstemt wel eenigszins: men weet hoe de heeren zich plegen te gedragen tegenover particulier huisraad; het zijn verder noch makke, noch zindelijke gasten. Maar er zijn schouwspelen, die voor het ongerief troosten.

Er is bijvoorbeeld de menschenjacht, dien ik vanmiddag bijwoonde. Ik zat in een café aan het Noorderstation, als daar plots een geweerschot knalt, en een hoos menschen samendwarrelt en als aangezogen wordt door het ruime boulevard. - 'Men heeft de honden losgelaten! Men heeft de honden losgelaten!' Het geroep overgalmt het gejoel; gefluit schrilt door de lucht; een storm steekt huilend op als over het gegrom van eene woedende zee. Eene patrouille Polizei stompt met hare kolven de menschenmassa aan: vergeefs; men wil zien; over de hoofden heen zie ik: een officier die vlucht, door twee honden, zwart als duivels, nagesprongen. - 'Een deserteur! Een deserteur!' juicht de menigte. Ik zie hem vatten door aan de andere zijde toegesnelde soldaten. Men bindt hem de handen op den rug. Ruw wordt hij weggebracht, terwijl met alle moeite de wervelende menschendrom uiteengerukt en voortgedreven wordt.

Er is ook het meer-pacifieke schouwspel van de lange optochten van boerenwagens, herkomstig uit het Doorniksche, die het teeken van de Duitsche verhuizing zijn. Want dáár wordt van nu af aan niet meer getwijfeld: met of zonder wapenstilstand, gaan de Duitschers er van door, en.... voeren ál meê wat ze maar krijgen kunnen. Want, zijn heele wagens vol kisten, die men niet zonder schroom beziet, want zij zitten, naar men vermoedt, vol munitie; zijn andere beladen met komforen en doozen vol waspitten, die blijkbaar Duitsch eigendom zijn; sommige voeren heelder ladingen herbergtafels aan, of bedsteden, of deftig salonmeubilair. Men heeft er niet alleen de groote, platte boerenkarren en de beste gespannen aan schonkige, echter wel heel wat vermagerde paarden voor opgeëischt; ook

de voerlui zijn meêgenomen, die, de meesten morrend en nijdig, naast hunne beesten loopen en hoog hunne zweepen kletsen doen. Vermoeid loopen de soldaten ernaast; zij komen van uren ver, aldoor maar loopen, naar eene bestemming, die hun niet goed duidelijk is. - 'Nach Paris?', vraagt oolijk de straatjeugd. Zij schuddebollen dom van neen. - 'Nach Berlin dan?' Zij schokschouderen; zij stappen loom verder; zij gaan huns weegs, de oneindige oorlogswegen langs en waarvan ze zeker niet kunnen gelooven dat zij naar huis leiden.

Niet allen zijn even onverschillig tam: de Brusselsche genever weet ze soms wat op te monteren. Te Molenbeek, een volkswijk, zie ik een bende arbeiders één der wagens omringen. Twee soldaten, het aangezicht rood van drank, zijn er bovenop gekropen, staan er te waggelen. Schor roepen zij het volk toe: zij willen hun vracht verkoopen. Een man krijgt een komfoor voor twee Mark. Een andere koopt een opgerold vloerkleed. Weldra slaat het over in plundering: men verdringt zich om den wagen; elk neemt zijn gerief; zeer eerlijk wordt den Duitschers geld in de hand gestopt, die niet goed meer weten hoe ze 't hebben. Naast zijn gespan staat de woedende Doornikker Waal te sakkeren: ziet het een officier, dan komt alles nog op hém terecht! - 'Verkoop uwe paarden! Verkoop uw wagen!', wordt hem toegejuicht. - Terwijl hij, ontredderd, tracht uit het volk los te komen, den soldaten toeroept dat het nu moest uit zijn, lachen dezen hem dom toe. En aldus geschiedt de Duitsche ontruiming. Te Molenbeek althans....

N.R.C., 23 November 1918.

De laatste maand der bezetting
IV

Brussel, 16 October.

Op een onzeglijk gevoel van geestelijke verruiming ontvangt het Brusselsche volk Wilson's antwoord op Duitschland's toegevingen; alle wrok is omgezet in vreugde bij 't vernemen van de nieuwe voorwaarden: het is of men geen vrede wil in dit zoo zeer beproefde land. Wel zijn er, onder de zeepbarons bijvoorbeeld, die meenen waarom nu nog aandringen?: ze liggen immers plat! Maar de overgroote meerderheid is fier: zij wil tot het einde gaan, en, is het noodig, dan nog maar wat meer misère, liever dan eenig bezwaar gespaard, dat den Duitschers hunne nederlaag kan verbloemen. En dit is wreed misschien; misschien ook haalt men de schouders op voor deze te gemakkelijke wraakneming; misschien nog meesmuilt men om het ál te menschelijk-zwakke van zulke houding. Inderdaad, eerst nu sedert de eerste oorlogsmaanden schijnt het haatgevoel bij den zoo luchtigen Brusselaar weêr ontwaakt, en het uit zich, vreemd genoeg, in blijdschap. Er is echter meer: behalve dat men aard en waarde van de Duitsche organisatie aan den lijve heeft leeren kennen, is daar het besef, dat de Duitsche werking, de Duitsche propaganda ten onzent nooit wordt uitgeroeid dan door de verplettering, de door de Duitschers zelf-erkende te-niet-doening van den Duitschen invloed in dit land. Moest ik niet vernemen, dat, op dit zelfde oogenblik, langs neutralen weg, van Duitsche zijde werd aangedrongen op het leggen van kultureele banden tusschen Vlaanderen

en de landen van over-Rijn? En dit ging over alle activisme heen! - Zulke ongelooflijke naïefheid, die niet meer berusten kan op een gevoel van sterkte, kan verbluffen: wij hebben ze leeren kennen als den Duitschers natuurlijk. Werd niet nog zeer onlangs aan een zeer bekend passivist een paspoort naar eene provinciestad in het operatiegebied, waar hij heen moest om dringende familiezaken, aangeboden, onder voorwaarde dat als doel der reis zou opgegeven worden: Flamenpolitik?

De bewustheid dat zulk boerenbedrog blijft duren, zoolang de Duitscher niet om zijne bodemlooze vernedering in zak en asch zit, is de ondergrond van het Brusselsche gevoel, dat liever den wapenstilstand ziet uitgesteld, wat het ook kosten moge, dan welke toegeeflijkheid ook. Wij kunnen nu eenmaal niet betrouwen: dat hebben wij afgeleerd van bij het ultimatum van 3 Augustus 1914, en sedert dien kwam feit aan feit onzen argwaan vermeerderen. Ik zelf kan dit schrijven zonder wrok of leedvermaak: ik beschuldig mij van al te vergaande menschelijkheidsgevoelens, al te gedrild, als ik ben, in het lijden, en van karakter niet steeds sterk genoeg. Ik herhaal, dat ik me zelf beschuldig, want zij die konden haten, aldoor en zonder genade haten, - ik schrik er voor te zeggen dat zij gelijk hadden, maar niets dan rechtvaardig: dat waren zij!

Hoe immers wordt nog steeds geleden in dit land! Men vertelt mij hoe vandaag nog honderden en honderden vluchtelingen aankwamen: ter bestemming gekomen, zijn er zeven van uitputting en ontbering gestorven. Men ziet er ronddolen, in wagentjes gespannen, die hun schamel huisraad meesleepen. Brussel telt duizend bedelaars meer...

Ik wil hier geene literatuur over uitspinnen: het ware te gemakkelijk, en niet zeer waardig. Gij zelf hebt zulke miserie bijgewoond: België blijft u eeuwig dankbaar voor de liefdezorgen, door u aan onze uitwijkelingen gepleegd. Bedenkt echter dat er hier in Brussel nog maar heel weinig zijn die te veel hebben: onze levensmiddelen zijn voor elk schaarsch-afgemeten; onze onmacht, onze ontreddering stijgen erdoor, bij 't zicht dier tallooze doolaards, verdwaald in de groote, in schijn-vijandelijke stad waar zij niets vinden dan nieuwsgierigheid, in afwachting van feitelijken en geregelden steun....

- Laat ik u, zonder overgang nog een en ander meedeelen van meer verkwikkelijken aard: ik heb het van een makker die nog in de censuur verkeert, iets waar ik voorloopig van afgezien heb. Die nu vertelt mij, dat de Zivil verwaltung wel heel grondige verandering heeft ondergaan: de heeren, die ze uitmaken, en die gewoonlijk rondliepen in politiek, zijn allen in uniform gestoken; nu de oorlog op zijn einde loopt, heeft men ze gemilitariseerd: laatste triumph van het militarisme. Of het hun goed staat, weet ik niet, indruk, schijnt het, maakt het wel, en in de eerste plaats op het activisme dat zijn smart in hun boezem uitschreien komt.

Want wat men thans het meest in Duitsche büro's ziet, zijn: inpakkisten en activisten. De toestand dezer laatsten, dat begrijpt gij wel, is weinig benijdenswaardig. De meesten hebben alle kranigheid verloren, zien geen ander heil dan in het vluchten, en.... hebben geen geld. Niet allen immers is hunne opstandigheid eene goede belegging geweest, en nu doet het zich voor dat het juist de minst-gecompromitteerden zijn die het eerst weg wil-

len. En dat bewijst hoe dom heel die actie is geweest, die ik psychologisch nog steeds niet anders verklaren kan dan als een ongelukkige zucht naar aldoor maar voort bewegen. ‘Tout le malheur des hommes vient de ne pas savoir se tenir tranquille dans une chambre.’ Dàt nu leeren de activisten: de boete om het niet stil zijn tijd te kunnen afwachten. Heel hun moed stuikt in bij het eerste stootje aan het Duitsche machtsgebouw: behalve eene straf voor hun verraad aan het Vlaamsche land dat ze aan Duitschland verpandden, een kwalijk bewijs van de sterkte en het goede recht hunner zaak. Ik heb hier niet dan noodgedwongen over onze droeve binnenlandsche politiek onder den oorlog geschreven; ik zal er ook verder het zwijgen over doen, tenzij bij wijze van informatie. De laffe houding der heeren machtigt ertoe dat men ze zou negeeren. Het zij zoo.

17 October.

Van wapenstilstand komt dus voorloopig nog altijd niets, - en het zou de Brusselaars spijten, moest daar onverwijld toe besloten worden. Dat het echter tot een wapenstilstand komt, dat weten wij beter dan wie ook, en wie er nog aan twijfelen mocht, zou oogen noch ooren hebben.

Want de Duitschers beleven de spannende verhuizingsdagen. Uit alle gebouwen waar zij, administratief of anders, hebben gehuisd, worden zware kisten aangedragen en geladen op karren en vrachtauto's. Groote bakken verlaten winkels, die er dood-onschuldig uitzagen, en die, naar uit opschriften blijkt, ‘Eigentum des General Gouver-

nements' verborgen hielden. Elke soldaat is kruier of sjouwer geworden; de drukke straat ziet er, tot ongemak van het verkeer, als een stapelplaats uit, of een dijk waar groote schepen van overzee liggen gemeerd. Alle ministeries worden geledigd; het Duitsche casino verkoopt aan genadelijke prijzen zijn voorraden wijn.

Het is niet alleen het officieele Duitschland dat Brussel ontruimt: de voormalige Duitsche kolonie, een zestienduizend man sterk, heeft den raad gekregen, nu weêr maar eens naar de Heimat te reizen. Gelegenheid wordt daartoe in de kranten geboden 'voor enkele dagen slechts', hetgeen voor ons een teeken is van spoedige verlossing. Bij 't uitbreken van den oorlog waren al die lui ijlings gaan loopen; na 20 Augustus kwamen zij met de Duitschers terug. Enkelen hadden een uniform gekregen en voerden nu het hoogste woord in de bureelen en in de Passzentrale. Wij mochten constateeren met welk groot getal spionnen wij dagelijks hadden verkeerd. Anderen, die het misschien nooit tot spion hadden gebracht maar toch goede Duitschers wilden blijken, gingen op alle straathoeken marketenderijen en voedingswinkels openen ten bate van das Militär. Zij legden zich tevens toe op het uitzuigen van den Brusselaar: zij alleen vermochten het nog een en ander in het land binnen te smokkelen, dat ons in '15 of '16 hoogstnoodig voorkwam, en waar wij sedertdien allang den smaak of het uitzicht van vergeten zijn. Aldus slaagden zij erin, de kroon te zetten op het fortuin, dat zij van de Belgen hadden verwacht. Thans kunnen zij met een gerust gemoed en het besef van volbrachten plicht naar huis toe gaan....

De verlossing is dus wel zeer nabij. Het belet niet

dat men voortgaat, wol en koper op te eischen. Dat wint Duitschland dan toch bij de vertraging in de onderhandelingen: de verordening op de requisities is niet geschorst, en wordt met harde scherpte uitgevoerd. Plankenvloeren worden nog steeds opgebroken tot eventuëele ontdekking van kroonluchters en matrassen. En de oogst is ditmaal veel voordeeliger dan hij tot hiertoe was geweest: in deze acht laatste dagen waren de schuiloorden geopend geworden, de muurtjes omvergehaald die in de kelders eene veiligheid geschapen hadden, ons koperwerk fonkelde te allen kante; wij sliepen niet langer op stroo of krantenpapier. Wij wilden niet gelooven aan het bestand der wapenen; wij geloofden al te licht aan de Duitsche haast. En nu mogen wij weêr maar eens vaststellen hoe koppig de Duitsche methode is, en hoe groot de Duitsche vraatzucht....

Waarom dan lijkt het wel, of wij ditmaal luchthartiger afstand doen van ons goed, dan een paar maanden geleden het geval was? Het ligt hieraan, dat wij aan andere zijde de Duitschers terugkrabbelen zien. Wij offeren gaarne persoonlijk eigendom, als wij tevens het gemeenebest rijker zien worden. Dat rijker-worden is voorloopig een verminderen van den tegenstander. Zelfs die weelde waren wij echter allang ontwend. Dat men in de buitenwijken ziet, hoe het den soldaten en officieren verboden wordt zelf inkwartiering te zoeken en voor zijn nooddruft te zorgen; dat de evacuatie van Doornik is stopgezet, dat, eindelijk, onze politieke gevangenen in het land los en uit het vijandig buitenland terugkomen, zooals ons wordt aangekondigd: hoe zouden wij niet juichen?.... Wij zijn nog niet veel gewoon: daarom

zijn wij misschien wat al te blij, wanneer ons in den grond niets dan recht geschiedt. Intusschen is het misschien voor den bezetter het best, dat wij niet al te gauw aan rechtserkenning wennen....

N.R.C., 23 November 1918.

De nieuwe dagen
I

Brussel, 12 November.

Mijn mede-correspondent voor België heeft u in groote lijnen medegedeeld, hoe de hoofdstad op den val van het Duitsche keizerrijk en het uitzicht op den wapenstilstand heeft gereageerd. Nu wij, na een rustig-blijden dag, met kalmte en bezinning, de verschillende bedrijven van het grootsche schouwspel vermogen te overzien, zal het mij toegelaten zijn er op terug te keeren met de overwegingen, die het meebrengt.

Het is eigenlijk reeds in den namiddag van Zaterdag begonnen. Hoe de Duitsche soldaten het vernamen, dat de Keizer was ‘afgedankt’? Men weet het niet. De dagbladen bevatten nog geen enkel bericht, en men zegt - ‘men’ is een zeer complex wezen, dat niet dan met voorzichtigheid kan behandeld worden, - men zegt, dat de officieele berichten uit Duitschland aan de grens waren opgehouden. Is het waar, dat een vlieger uit Kiel het nieuws overbracht? Het klinkt eenigszins vreemd, al is het niet onmogelijk. Een feit echter is, dat onmiddellijk een soort waanzin meester werd over de Duitschers, die, zeer talrijk, de hoofdstad bevolken. Alle tucht schijnt ineens gebroken. Deze mannen, die gisteren nog luidkeels ‘Leve de Keizer’ riepen - in petto dachten zij er misschien anders over - blijken ineens bekeerd. Het is dolle uitgelatenheid. Benden doorkruisen de straten, dansend, joelend. Geweren worden weggegooid of gebroken - heel sterk blijken zij niet! - en de Brusselsche ketjes, tuk op gedenkenissen,

loopen met de kolven weg. Roode vlaggetjes, weldra ook Fransche en Belgische, in de winkels talrijk te vinden, worden gezwaaid. Het volk, dat weldra op straat samenstroomt, doet meê. Hier en daar wordt eene vaderlandsche vlag geheschen: de geestdrift, de opgewondenheid om iets, dat men nog maar raadt, maar reeds in uitgelatenheid opflakkert en uitflappert, wordt een luid galmen over de donkere stad. Want de stad is nog steeds donker, het pikdonkere Brussel, waar wij sedert een jaar in wonen. Die duisternis is in deze eene redding, althans een rem. Daar helpt ook wel het Brusselsche scepticisme toe: de burgerij komt uit slechte, wankelmoedige dagen, en is sedert lang niet zoo lichtgeloovig meer. Tot eene algemeene vreugdemanifestatie komt het dan ook niet. Bij mijn weten is die Zaterdagnacht dan ook in de gewone stroeve kalmte verloopen.

Zondagochtend echter wordt het bericht algemeen als waar aangenomen. Al de vlaggen zijn voor den dag gekomen, zingen kletsend op den wind, die heftig is. De Belgische kleuren, warm rood-geel-zwart, en ook enkele koelere Fransche kleuren, trillen in de dunne vries-lucht. Tot den middag toe is het nog niet dan verwachting. De straten der middenstad loopen vol: wat komen gaat doorrilt elk lichaam, schokt en flitst weldra door het groote lichaam, dat het levende Brussel is. Een groote vreugde flikkert in de oogen, door de herfstkilte nat-gebrand. Tot eene uitbarsting komt het echter enkel in den namiddag.

Om twee uur, terwijl de drukte wat minder geworden is - het is etenstijd -, wordt aan het Noorderstation spontaan een stoet gevormd. Honderden soldaten zijn daar samengekomen, zonder wapenen, met Belgische, Fransche,

in hoofdzaak roode vlaggetjes. De tucht is er niet uit; het wordt weldra een geregelde optocht; rijen van tien man, ernstig en, lijkt het wel, zeer bewust van wat zij doen, zonder geschreeuw, stellen zij zich op. Weldra zijn zij duizend, zijn zij duizenden. Een vrachtauto vol wapenen neemt het hoofd. De geordende massa komt in beweging naar de Beurs toe, steeds aangegroeid door de soldaten, die er zich onder den weg bij aansluiten. - Het hart van den Brusselaar nijpt toe. Hij denkt aan het vreeselijke woord: bolsjevisme. Maar dit woord: beteekent het thans niet de bevrijding, onze bevrijding, eene bevrijding malgré tout, en zelfs zonder wapenstilstand? De vreugde breekt uit ineens. Het zijn niet de Duitschers, het zijn de Brusselaars, die de betooging instellen. Het wordt op den doortocht een gejuich, een toewuiven van de troepen... die gisteren nog op onze jongens schoten. Is het dááraan, dat sommigen denken, die toezien met een gezicht, dat ernstig blijft? Dunkt hun de manifestatie wel wat heel wild, wel wat heel oppervlakkig?.... Intusschen wordt de soldaat, die met een groote Fransche vlag wappert, overal op luid handgeklap begroet. De Duitsche officiers, in auto of te voet, vluchten....

De stoet, wel tienduizend man sterk, bereikt de Beurs, die zwart van joelend volk staat, gaat langs de Groote Markt, wier gulden gevels aangeslagen zijn van Belgische kleuren, stapt, steeds in volkomen orde, naar het Justitiepaleis. Dáár, op het immense plein, klinkt, uit eene auto, eene heldere stem, als een klavier: ‘Kameraden, de republiek is in Duitschland uitgeroepen! Die Waffen nieder!’ Nu is het de Duitsche vreugde die, geweldig, losbreekt. De roode vlaggen gaan den hemel vlekken, hon-

derden in getal. Er wordt met bloemen gegooid. En nu breekt ook eenige verwarring uit. De soldaten worden uit de rangen gerukt. Iedereen wil weten. Dames huilen overvloedig: het is dus waar? het is dus waarlijk het einde?

Nu gaat het, alle orde verbroken, naar het Kamergebouw en het Park. Dáár beheerscht eene schrale officiersgestalte, met donker uitzicht en prachtig stemgeluid, de menigte: het is Freund. Hij kondigt de Nieuwe Tijd aan: het stichten van den Soldatenraad, de algeheele vrijheid van het Belgische volk. Een Belgisch socialist treedt naar voren, spreekt op zijne beurt het volk met bedarende woorden toe. Een Fransch socialist, door de menigte naar voren geduwd, komt met schetterenden geestdrift de algemeene broederlijkheid der volkeren verkondigen. Freund spreekt een laatste woord: als de Keizer, zit ook de Gouverneur-Generaal gevangen; Brussel is, in afspraak met Berlijn, onder toezicht van den Soldatenraad. En nu - nu springt de band, die aller harten sedert vier jaar en meer omkneld hield. Gelijk de granaatappel, die, te rijp geworden, barst en zijne zaden uitzaait, zoo slaat de vreugde thans algemeen uit. Zeer scherp heeft ieder de perceptie - een waan misschien, maar hoe weldadig, dat de Nieuwe Tijd geboren is, dat wij den drempel betreden van een nieuwe wereld!

Intusschen worden luchtgevechten geleverd, die men van in de Brusselsche straten der buitenwijken zien kan. Maar wie geeft daar nog acht op? De algemeene verbroedering vangt aan. Terwijl hunne makkers de officieren, die ze ontmoeten en die verbijsterd doen, ontwapenen en de schouderstukken afrukken, loopen andere soldaten gearmd met Brusselaars rond, zingen, wuiven met hunne roode,

Belgische en Fransche vlaggetjes. Velen hebben bloemen aan hunne pet gestoken. De Brabançonne wordt jubelend gehuild; de Duitschers hameren eene Marseillaise. De vreugde is onbedaarlijk, slaat door de straten als een rukwind, hoost óf als een orkaan om, in stillere straten, uit te deinen tot het gemompel van eene zomerzee. En het algemeene gevoel krijgt vorm in het woord van een oude man uit het volk, die met een Duitscher aan zijn arm loopt. - 'Waarom doet gij dat? Het is onwaardig!', voegt hem een gebelgd priester toe. - 'Ach, meneer, wij zijn wij toch allemaal eendere dompelaars!', is het gemoedelijke antwoord. - En aldus gaat het een goed deel van den nacht door, de donkere Brusselsche nacht, waarin de vreugde gebaard is, en die zich, laat in den avond, uit in een vreugdevuur: de krantenhokjes aan Beurs en Brouckèreplaats gaan in vlammen op; de Duitsche papieren, die ons al den tijd vergiftigd hebben, zullen in Brussel niet meer verschijnen!....

De dag van Maandag zou, zooals gij weet, minder rustig verloopen. Het was atmospherisch, een druilende, als misnoegde dag. De stad was vuil; wat overbleef van de dagbladkiosken stonk bitter; het was een ontnuchterde 'lendemain de fête', waar het ochtendvolk, talrijk wel, maar loom, doorwaadde als door modder. Ieder, nochtans, voelde de galvaniseering; zij bleef echter voorloopig latent; zij brandde door den geest, maar sloeg nog niet uit; het was eene onhebbelijke gemoedstrepidatie; het beven, dat de koorts voorbereidt. De vlaggen hingen lam aan de stokken, gedrenkt van de vochtigheid der lucht. Het was geene moeheid wel: het was eene slechte bitterheid, waar men bang voor was.

Tot op het oogenblik, dat de vonk werd aangestoken die de electrische ontlading teweeg brengt: men heeft schrikkelijk geschoten aan de Beurs. Wat heeft het te beduiden? Is tweedracht ontstaan onder de soldaten? Is het een weerslag op het blijde bolsjevisme van gisteren?.... Er ontstaat onder de menigte, die nog steeds groot is, maar eene dubbelzinnige houding heeft aangenomen, een ongerustheid waar troebele elementen gebruik van schijnen te willen maken. De soldaten, afgevaardigd door den Soldatenraad en die men herkent aan een witten brassard, hebben wel moeite de orde te handhaven. Maar men wordt door het gevaar als aangetrokken. En slechts blijven kalm en als het ware hooghartig de man, die vlaggestokken verkoopt, en de andere, die met uitdagend geluid cocardes vent met de nationale kleuren.

De politie, Belgische en Duitsche, geeft bevel de vlaggen in te trekken. Die vlaggen, men gevoelt het, doen aan als snoeverij. De vreugde is snoeverij geworden, en zij is onaangenaam..... De lucht blijft druilerig; de mist valt uit in fletsende droppen. Maar kalmeeren doet het niet: het broeit integendeel de vreemde misnoegdheid die de stad doordavert.

Tot in den namiddag, eene nieuwe ontlading komt, ditmaal aan het Noorderstation. Ik was er niet bij; mijn vriend Herman Teirlinck echter wel, en hij vertelt mij: ‘Ik had de massa, die het stationplein vulde, met schouderen en knieën weten door te breken en stond vóór het groote, grauwe gebouw, als daar ineens eene rij soldaten het volk tracht naar achteren te drijven, en tevens andere soldaten, heel bedaard, het station verlaten met mitrailleurs, die zij opstellen. De mannen hebben om den hals

lange keepen, waar patronen op vastzitten. Zij handelen, als voor een doodgewone bezigheid. Zij keeren zich om naar makkers van hen, die ineens hun geweer schouderen en knallend vuren. De mannen van de mitrailleurs laden nu ook hun tuig, altijd heel gewoon. Ik vlucht in een herberg: reeds knettert het vuur, als hagelsteenen op een ruit. Even zie ik de massa weggeveegd over het plein; alleen wandelt daar nog een mannetje, die de rails van de tram schoon moet houden. Hij heeft een lange bezem. Hij bezemt. Als een soldaat hem wegrukt, schijnt hij niet te begrijpen. Het schieten duurt een tijd lang. Al dien tijd weet ik niet wat ik denk, zelfs niet óf ik denk. Als ik buiten kom en mij ten aftocht een zijstraat wordt gewezen, ben ik een beetje beschaamd, alsof ik betrapt werd op iets, dat ik niet had mogen doen.....'

Aldus is Maandag een paar maal gebeurd, maar tegen vier uur is alles afgeloopen. Heel het midden der stad is ontruimd. Van verre ziet men alleen de groote lichtballen branden, op den leegen boulevard tusschen station en Beurs, die sedert maanden zulke verlichting niet meer kende. Het is feestelijk en doodsch.... Alle café's, alle winkels zijn overal op bevel gesloten. Nooit heb ik de stad op dit uur zoo stil gezien. Het regent nu aanhoudend, een venijnige regen zonder klank. De straten zijn verlaten, als leeggezogen door eene reusachtige luchtpomp. En er heerscht angst, de angst der luchtijlte, maar doorzinderd van verslagenheid. Nu en dan klinkt nog een schot: het zijn maar verwittigingen. 's Avonds om zes uur is de stad als uitgestorven.

Om zeven uur gebruik ik het maal in een gastvrij huis, met lang vertrouwde vrienden. Daar zijn menschen van

velerlei gezindheid onder, maar allen - ik druk hierop - van ongeveer den zelfden leeftijd: om de veertig. Wij bespreken de gebeurtenissen. En - dit moge ongelooflijk klinken: allen zijn wij diep verheugd, allen voelen wij de innige verruiming, die deze dagen, ook de dag van heden, ons bracht; allen zijn wij overtuigd, dat wij aan den vooravond staan van eene toekomst, die wij eens droomden - een droom, die op het twintigste jaar ons duurste bezit was - en die wij nu als het ware in onze hand dragen. Welke gedaante zij aannemen zal? Wij weten het niet, en het kan heel goed gebeuren, dat zij uiterlijk geene verandering brengt in het uitzicht van vele landen. Voor ons eigen land wenschen wij uit den diepsten grond van ons wezen, dat zij alleen in de geesten eene omwenteling brengt. Eéne omwenteling! Neen, zelfs dát behoeft niet: alleen een breken van den dwang, van de 'gêne' waar hier ieder in leefde, bekneld door engen partijgeest, verdrongen door arrivisme en ploertig meerderheidsgevoel van hoog tot laag. Wenschen wij dan niets meer? Wij denken voorloopig waarlijk aan niets anders: in een land als België reeds véél. En dachten wij waarlijk aan een dieper ingrijpen van den nieuwen tijd, dan zouden wij ons weten te beheerschen om alleen te genieten de geboren vrijheid. Die vrijheid, zij doortrilt ons, - zelfs na den dag van heden, zelfs na de herhaalde uitbarsting van mitrailleursvuur, dat den dood zaaide. Want er zijn dooden gevallen. Maar - en dit is weer een algemeen gevoelenmaar wat geeft het vergoten bloed, als het den Brusselaars verdieping brengt van het besef der gebeurtenissen? Was die, ik geef toe brutale, verwittiging niet noodig? Mocht de oppervlakkige opwinding van gisteren blijven

duren, zonder meer? De tijden eischen toch, dat men wat inniger en wat hooger begrijpe!....

Die bloeddoop van gisteren heeft dan ook vandaag reeds zijne uitwerking. De Brusselsche geest is gewasschen, gelouterd, verreind. De rust is ingetreden, volkomen. Is er geen uitgelatenheid meer, er is ook geen angst, en dit is zeker niet alleen te danken aan de zon, die weêr schijnt. Het kan zelfs niet te danken zijn aan de ordemaatregelen die getroffen worden, inrichting van eene gemeentelijke burgerwacht; van eene cadettenwacht, die vermoedelijk scout-dienst zal doen; verbod op alkoholverbruik; sluiten, om vier uur 's avonds van alle openbare gelegenheden. Aan dit laatste wordt zelfs in de hooge stad niet voldaan; aan de Naamsche Poort, waar ik dit te schrijven zit, zijn acht uur 's avonds nog alle koffiehuizen open zonder dat er maar een zweem van opwinding, laat staan van oproer aan de lucht is. Daareven heb ik gewandeld langs den Boulevard, aan de Beurs. Weer waren er, als in den besten vredestijd, alle lichten aan; het was feestelijk, maar niettegenstaande de menigte zeer kalm. Daar staan wel, op herbergstoelen, twee machinegeweren. Ik woon het zelfs bij dat zij ineens bij het voorbijrijden in eene auto van officieren, in werking treden en aan het knetteren gaan: de auto had, op het gegeven bevel, niet willen stoppen. Maar het Brusselsche volk heeft leeren begrijpen, dat dit voortaan zaak is tusschen officieren en soldaten, het heeft leeren inzien, dat de zaken van Duitschland ons niet aangaan; dat wij weldra genoeg zullen hebben aan de eigen zaken.

Hoe het met die zaken staat, ben ik gaan vragen in het socialistisch Volkshuis. Het had mij eenigszins be-

vreemd in de ‘Belgische Kurier’, orgaan geworden van den Soldatenraad, aangekondigd te zien, dat de Belgische Arbeiderspartij in permanentie zetelde en voor belanghebbenden toegankelijk was. Was er dan samenwerking tusschen Belgische en Duitsche socialisten? Ik ben het gaan vragen, en het antwoord is zeer beslist geweest: neen. De arbeiderspartij blijft buiten de bezettende macht staan, hoe de kaarten ook gekeerd mogen zijn.

Een paar maal is op coöperatie van Duitsche zijde aangedrongen, er is zelfs hulp ingeroepen bij eene staking van bakkers. Maar telkens is het antwoord geweest: de Belgische arbeiderspartij treedt zelfstandig op, in absolute onafhankelijkheid. Wat zij trouwens wil, zij heeft het afgekondigd in een plakbrief, die zeer de aandacht trekt en die ik hieronder meedeel. - Over den verderen politieken toestand kan ik het volgende nog meedeelen. De Belgische regeering, zooals zij thans bestaat, zal niet onmiddellijk aftreden, zooals eerst verwacht was. Zij zal aanblijven tot bij het aanstellen van de nationale regeering, die voor de partijen, en ook wel, naar men hoopt en verwacht, voor de taalgroepen naar evenredige vertegenwoordiging zal worden samengesteld. Wat met de samenstelling der Kamer gebeuren zal, staat nog niet vast. Alleen is zoo goed als zeker dat de Senaat zal gewijzigd worden: velen wenschen er een lichaam van te maken dat bestaan zou uit mannen, bevoegd in de verschillende takken der nationale werkzaamheid....

Het is nu late avond, en, memoreer ik mijne indrukken, dan vind ik niets dan weldadige rust. Men ziet bijna geene Duitschers in stad: nochtans is het zoo goed als zeker dat de ontruiming veel spoediger voltrokken zal zijn dan

in de voorwaarden tot wapenstilstand wordt geëischt. Alles verloopt in voorbeeldelijke, in bewonderenswaardige orde. Aldus verwachten wij, neen: zijn wij verzekerd, dat het blijven zal tot onze geliefde koning, die gisteren zoo warm te Gent gehuldigd werd, in zijne hoofdstad binnentrede. Niets meer, lijkt mij, zal deze orde nog komen storen; moest tot stoornis eenige aanleiding bestaan, dan ben ik overtuigd dat de Brusselaars aan de verlokking zullen weêrstaan, om, met manmoedige vreugde, die geen zelfbeheersching uitsluit, de toekomst in het gelaat te zien.

N.R.C., 15 November 1918.

De nieuwe dagen
II

Brussel, 13 November.

Niets zoo wisselvallig, niets dat zoo ras omslaat als de psychologie van eene menigte. Het Brusselsche volk is zeer gevoelig voor indrukken; het leeft veel en graag op straat; op uiterlijk gebeuren reageert het dan ook heel ras, soms met eene heftigheid, die alle beheersching mist, vaak ook met eene leukheid, die haar zelf heel goed den baas weet te blijven. De aard van die reactie kan echter heel vreemd zijn, helaas anders dan men zou denken, en vast onnatuurlijk. Eén dier dagen van abnormaliteit, van illogische afwijking heeft het Brusselsche volk heden achter den rug.

Waaraan het te wijten? Zeker niet aan de kleine wijzigingen, die het Brusselsche leven heeft ondergaan. Dat leven houdt thans officieel op om vier uur in den middag en mag eerst ontwaken om negen uur in den ochtend. Althans, in die spanne tijds moet elk publiek lokaal - en bij uw kapper is het ook een publiek lokaal- gesloten blijven. Die ordemaatregel, ik zei het u reeds, wordt echter slechts voor een deel nageleefd. De Brusselaar kan nu eenmaal niet buiten publieke lokalen, en dat zijn kapper, zijn steeds goed ingelichte kapper, hem ontsnapt, is met eene ramp gelijk te stellen. De Brusselaar gaat dan maar naar de stadswijken, vooral naar de Hooge Stad, waar de koffiehuizen, en zelfs de kappers, zich aan het verbod niet storen, en prachtig openblijven tot 's avonds laat, en waar zelfs nog steeds nationale vlaggen wapperen in groo-

ten getalle, wat eigenlijk toch ook niet meer mag.

Dat Brussel vandaag niet normaal is, kan ook niet liggen aan ons nieuw politiek leven: de gemeentewacht, waar elk burger bij geboorterecht deel van uitmaakt. Aan den lijve heb ik daar de geneuchte nog niet van ondervonden, maar dat komt natuurlijk spoedig. Intusschen bereiden mijne stadsgenooten de wegen die ik zal begaan. Zij loopen gevieren met een vierkant kaartje op hoogte der maag. Zij schijnen te flaneeren, een wandelrietje luchtig tusschen de vingeren. Maar vergis u niet: hun oog is waakzaam, en, ik moet het zeggen, tot op dit oogenblik is de orde er niet door verstoord geworden. Geene markante personaliteit heeft bij mijn weten tot hier toe zijne beurt gehad, tenzij Herman Teirlinck. Ik heb hem over zijne indrukken uitgehoord; hij heeft er mij aan herinnerd dat in zijn buurt de straten nog altijd zoo donker zijn, dat politiemacht en boeven elkander onmogelijk kunnen ontdekken. Dat hij nachtdienst had, sloeg al bijzonder tegen.

Neen, dat de Brusselaar, na den rustig-blijden dag van gisteren, vandaag weêr wat schichtiger, wat ernstiger vooral, en meer doordrongen ook wel van de beteekenis dezer dagen lijkt, het ligt niet daaraan dat wij over onze toekomst iets meer of iets minder weten - dat burgemeester Max reeds in Brussel is, maar voor 't oogenblik onzichtbaar verkiest te blijven; dat koning Albert Dinsdag reeds zijn intrede in Brussel doen zal; dat wij Zaterdag reeds Engelsche troepen zien zullen, windt den Brusselaar veel minder op dan men zou hebben gedacht; - het ligt misschien meer hieraan, dat wij, heel dezen dag, en vooral tegen den avond, op brutale wijze steeds maar aan den oorlog worden herinnerd, waarvan velen zich nog niet voorstellen

kunnen, dat hij nu voor goed afgeloopen is. Nog knetteren, nu en dan, geweerschoten. Nog blaft en galmt bij wijlen het kanon. Wat het te beteekenen heeft, weet niemand. Er loopen schijnt het, nog steeds weerspannige en vermetele officieren in Brussel, en dan is het haast natuurlijk, dat de geweren als van-zelf afgaan. Wat het kanon betreft, dit geeft, heet het, alleen seinen, zooals de vuurpijlen, die zelfs bij dag afgeschoten worden. Want wij leven nog steeds in een atmospheer, die een versterkte oorlogsatmospheer is, en waar wij wonderbaar-vlug aan hebben gewend. Zelfs toen vanavond naar Laeken toe, een geweldige brand scheen uitgebroken te zijn, die telkens uitlaaide en opflakkerde, bracht dit zoo goed als geen opwinding meê. Ik was in de buurt en ben van bij gaan zien, wat er omging. En dat was heel eenvoudig: 's ochtends hadden Duitsche soldaten heele kisten munitie in het kanaal gegooid; daar waren ook handgranaten onder, naar men zegt; die handgranaten nu had de straatjeugd opgevischt, zorgvuldig op den grond gelegd, en, de eene na de andere, aangestoken. Ontploffen deden zij gelukkig niet; zij gaven alleen een mooie vlam. Teeken des tijds: onze kleuters spelen met handgranaten! En zelfs de gemeentewacht schijnt er zich niet om te bekommeren.

Wat verder des Brusselaars gemoed, na de openbloeiing van gisteren, weêr ineenkrimpen en als verschrompelen doet, het zijn misschien de talrijke krijgsgevangenen, die doelloos door de straten slenteren. Men heeft ze voor den soldatenraad laten verschijnen, men heeft hen gezegd: gij zijt vrij. Gelukkig had ze het Voedingscomité opgevischt en onderdak gebracht; heden echter hebben zij vrij af; zij mogen ‘wandelen’. Maar er is niets zoo ellendig als dat wandelen. Het meest van al nog vallen de Italianen mee. Zij

zien er, als trouwens Engelschen en Russen, haveloos uit, maar - zij weten het beter te dragen; in hun verlapte en gescheurde plunje blijven ze elegant; zij zijn vooral kinderlijk-nieuwsgierig en bijzonder-vriendelijk; biedt men hun sigaretten aan, dan lachen zij met al hunne witte tanden en met oogen die zeggen: ‘Och, is dat voor mij? U is waarlijk al te vriendelijk!’ - De Tommies, zij loopen maar rond, wel heel bewust, maar met het uitzicht van menschen, wien het niet schelen kan. Van hunne prachtige uitrusting blijft niets over, dan wat vodden; zij loopen ongeschooren, maar zij zien u vrank in de oogen met eene doordringende kalmte, die wel zou kunnen beteekenen: ‘Ik ben de Engelsche soldaat, ik!’, met al de commentaren die daar uit vloeien. - De Russen echter zijn er het ergste aan toe. Zij wandelen niet, zij gaan tegen de muren liggen en staren, onder hunne hooge Astrakan-mutsen, doelloos voor zich uit. Niemand trouwens, waar zij kunnen meê praten. Weten zij waar zij zijn? Weten zij, waar zij vandaan komen? Andere vraag: zullen zij ooit hun vaderland terug zien?.... 't Ergst is: men ziet, dat zij daar zelf niet aan denken. En dat zulke ellende de Brusselaars ernstig stemt vandaag, hoeft waarlijk niet te verwonderen.

Eindelijk zijn daar de troepen om daar aan meê te helpen. Wat ons gisteren een zoo blij, zoo open gevoel van verlossing gaf, was misschien wel dat wij zoo goed als geen soldaten zagen. Dit is vandaag wel heel erg veranderd. Heel het stadwezen is er door gewijzigd, de tramlinies ontredderd, heel ons gedoe uiteengerukt. De mannen trekken voorbij, in uitnemende orde, meestal monter zingend. Het gaat niet meer van ‘Gloria Victoria!’, als voor nauwelijks een paar weken. Maar het gaat nog altijd over

‘Deutsche Treue’, en dat is wel symptomatisch.

Symptomatisch en beteekenisvol. Ik schreef u gisteren, dat de Brusselsche Soldatenraad, emanatie van de Duitsche Republiek, herhaald had aangedrongen op samenwerking met de Brusselsche socialisten, of beter met de Belgische Arbeiderspartij. Was zulk een manoeuvre niet heel erg Duitsch? Zoekt Duitschland niet langs dien weg aan al te erge vredesvoorwaarden te ontsnappen? Of die gissing niet al te gewaagd was, ben ik vanavond gaan vragen aan het socialistisch Kamerlid Wauters.

De heer Wauters is een der meest gezaghebbende leiders van zijne partij. Dat hij over kort eene belangrijke rol zal spelen in de Belgische politiek staat zoo goed als vast. Hij zegt mij:

‘In hoeverre de Soldatenraad als zuiver socialistisch lichaam mag beschouwd, is natuurlijk niet uit te maken. En dat legt dan onze houding er tegenover uit. Die houding kent gij. Zij is door den volledigen partijraad goedgekeurd.

Er bestaat dus volkomen eendracht in het optreden der partij?’

‘Neen, die eendracht is niet volkomen. De syndikaten, die onder den oorlog zich zoo prachtig gedragen hebben, willen thans alle vrijheid van handelen terugnemen, wenschen geen enkele toegevingen te doen, zelfs niet op het stuk van het koningschap, zien de kans schoon, in één woord, om het geheele socialistische ideaal werkelijkheid te maken. Over een drietal leiders van die vakbonden is de geest van het Fransche syndicalisme vaardig geworden: dit maakt u duidelijk wat zij bedoelen.’

‘En welk is de sterkte van die syndikalisten?’

‘Voor een paar weken was zij nog zeer gering. De laatste dagen heeft ze eenigszins zien aangroeien. Hun optreden is echter een zuiver-Brusselsch symptoom. Heel de provincie gaat met de meerderheid van den raad mee, zoodat die macht als ongeschokt kan worden beschouwd.’

‘Maar scheuring is er toch?’

‘Ik heb u gezeid dat ons optreden tegenover den Soldatenraad unaniem werd goedgekeurd. Unaniem is ook den tekst goedgekeurd van het manifest dat gisteren werd uitgeplakt. Wij allen, heel de partij, is het er over eens, dat dit alleen een minimum van eischen is. Zelfs dezen onder ons, die in eene dichte toekomst een ministerportefeuille zullen aanvaarden, zullen tot het uiterste weten te gaan, waar het de verwezenlijking van ons program betreft. Maar wij denken, dat men sommige vraagstukken voorloopig moet uitschakelen, willen wij van de burgerpartijen die tegemoetkomingen bekomen, die wij noodig achten. Het is het eenige wat ons van de extremisten scheidt: een kwestie van taktiek dus, maar die op dit oogenblik wel gewichtig is’.

‘En die uitgeschakelde vraagstukken?’

‘Wel, in de eerste plaats dan: het koningschap. Voor het welzijn van het land is het noodig, over dit punt voorloopig te zwijgen. Dan het godsdienstig, en zelfs het schoolvraagstuk. Eindelijk: de bestuurlijke scheiding die, merkwaardig genoeg, in onze besprekingen geen enkel maal ten berde is gekomen.’

‘Gij wilt dus eene verzoeningspolitiek?’

‘Ja, om het minimum te bereiken, dat in ons manifest is neergelegd, en waar wij de medewerking der burgerpartijen voor hopen.’

‘Zal het de syndikalisten niet verleiden tot verzet?

Wij hebben den dag van morgen niet in onze hand. Er is electriciteit in de lucht: dat is zeker. Maar.... de wil van de overgroote meerderheid der Belgische arbeiderspartij kent gij nu; het is een wil, die vrede in houdt; daar zal men niet van afwijken.’

N.R.C., 17 November 1918.

De nieuwe dagen
III

Brussel, 14 November.

Dit zijn dagen dat men kinematisch leeft. Het geheugen verandert van wezen: waar het in gewonen tijd goed geordend en gesneden in dagen en uren ligt, snelt het thans als het ware den Duur vooruit. Bergson heeft de philosophie van den Duur vastgelegd: thans anticipeeren wij op die philosophie; het oogenblik is niet meer dan eene wipplank naar een ander oogenblik dat nauwelijks toekomst is, en reeds tot het verleden behoort. En nochtans lijden wij alles behalve aan de verdooving, die te ras, te vluchtig leven voortbrengt. Dit zijn feitelijk gezegende oogenblikken; deze nieuwe dagen zijn voor den geest goddelijke dagen: alles wat vergankelijk is vliegt aan ons voorbij in den rukwind die het onnoodige beteekent; wat wél dient onthouden dringt in de hersenen als spijkers in ontbijtkoek: het blijft er echter onvergetelijk zitten, en wij zijn zeker dat wij het onzen kleinkinderen met alle stiptheid zullen kunnen navertellen, zooals het de tijdgenooten van Napoleon deden aan de hunne.

En nochtans, deze dag is niet dan een dag van uitvaart geweest. Van eene drievoudige uitvaart.

Daar zijn eerst de Duitschers. Ik beken het: sedert een paar dagen bewonder ik hunne organisatie. Men vertelt dat die organisatie, door anderen mechanisatie genoemd, in de laatste maanden vreeselijk geleden heeft onder de negatieve heerschappij van het Surrogaat. Een beroemd generaal moet hebben gezegd: ‘Geef mij voor mijne vlieg-

tuigen motoren die niet barsten; geef mij voor mijne luchtballons zijde die zijde zij (die alliteratie laat ik voor zijne rekening); geef mij voor die luchtballons kabels die niet uit papier zijn gemaakt: neen: geef mij alleen voor mijne soldaten eene flinke biefstuk, en - ik overwin.' Die generaal was te veeleischend; voor den terugtocht heeft de Soldatenraad al die mooie dingen niet meer noodig: zelfs de biefstuk kan voor het vooruitzicht op een biefstuk voorloopig achterwege blijven; en daarom geschiedt de Duitsche terugtocht op zulke prachtige wijze, met een tucht, die door de roode vlaggetjes niet geschaad wordt. De Duitsche soldaat blijft gehoorzaam: ditmaal schaadt het ook ons allesbehalve. En als ik hem, in urenlangen tocht, voorbijtrekken zie, dan gun ik hem haast, tot zelfs de arme magere koeien, die hij ons ontsteelt, om ze onder den weg op te eten.

Is het te zeggen dat die orde regel is geworden, ook voor de politie in de stad? Het dient bekend: nu en dan doet zij aan Warschauwsche vrede denken. Men schiet nog steeds in Brussel, - al kan ik u dit vertellen zonder koude rilling in mijn rug: wij zijn dat nu eenmaal gewoon geworden, en voortaan geloof ik niet meer aan Schrikbewind. Het staat trouwens vast dat niet alle kogelontploffing aan de Duitsche bolsjewisten te wijten is. Ik vertelde u gisteren dat gansche scheepsladingen munitie in het kanaal waren gegooid, en.... daaruit weêr opgevischt werden. Legt men nu zoo'n opgevischten geweerpatroon op de tramrails, dan geeft het een prachtig geluid als men er over heen rijdt: dit is een experiment dat elk oogenblik te Brussel wordt gedaan.

Bij zulke muziek dan worden de Duitschers uitgeleid.

Er is eene andere uitvaart, die, om meer in de stilte en minder gemerkt, te geschieden, voor ons Brusselaars van misschien nog grooter belang is: de uitvaart, namelijk, der menschen die de man-der-straat, terecht de ‘zaktivist’ heeft genoemd. En nu ze weg gaan of weg zijn, mag ik het wel zeggen: ook deze lieden bewonder ik. Ik bewonder ze namelijk gelijk looping-the-loop-rijders, of het soort akrobaten die zich door een kanon de lucht inschieten.

Stelt u voor dat er, op het oogenblik dat de Belgische troepen onze hoofdstad binnen te rukken staan; dat de Koning zijn blijde intrede gaat doen; dat heel onze politiek eene politiek van verzoening wordt van partijen en rassen, tot grooter heil van het vaderland; - stelt u voor dat hier nog menschen rondloopen die op een Belgisch, bolsjewisme hopen, op ik weet niet welke omwenteling, op de minst-te-verantwoorden onlusten, op het gevaarlijkste en misdadigste oproer, om zich zelf boven water te houden en het gevolgrijke plaatsje te behouden, dat zij dank aan verraad veroverd hebben. Er zijn nog altijd Brusselaars die niet willen gelooven, dat de oorlog uit is; deze ongelukkige schepsels hopen dat hij nog voortduurt, en blijven betrouwen op de Duitsche trouw.... die ze sedert ettelijke maanden heeft verraden. Vanochtend nog hebben zich sommigen van deze lieden durven aanmelden aan het ministerie, waar zij onder Duitsch mededoogen hadden gefungeerd. Men heeft hun, wel te verstaan, de deur gewezen. En het schijnt dat zij hierover verbluft hebben gestaan. Gelukkig zijn de meesten in het namiddaguur tot bezinning gekomen; zij hebben zich herinnerd dat onze grenzen voortaan langs alle zijden openstaan; zij hadden trouwens bij voorbaat drie maand salaris getrokken

om de vruchten van eene verwijderende reis te kunnen genieten....

Er is voor vandaag eene derde uitvaart te vermelden, en zij is de beste. In tegenspraak met hetgeen ik u gisteren meldde, zal Zijne Majesteit - 'Roi vraiment Roi', zoals Verlaine dichtte, - eerst op 22 dezer zijne Hoofdstad binnenrijden. Intusschen gaat de Vertegenwoordiging des Volks hem te gemoet. Hedenochtend is de heer Wauters, waar ik u gisteren de belangrijkste inzichten van mede te deelen vermocht, met een aantal collega's per auto naar Gent vertrokken. Burgemeester Max zal denzelfden weg volgen, zoodra de omstandigheden het toelaten. Ik verduik u niet dat ik de hoop koester, weldra dit voorbeeld als een bevel te moeten beschouwen. En aldus zal België te Gent op gunstige wijze te voorschijn komen.

Eén man, en onder de beduidendste, zullen wij in Gent missen: het is Louis Franck. Spanje, zoolang neutraal gebleven, zendt ons zijne griep, en zij teistert als eene laatste beproeving, onze beste Kamerleden, en de onmisbaarste. Daar moeten wij ons helaas bij neêrleggen - in letterlijken zin. Maar dan toch met het betrouwen, dat plicht is, op 22 November, voor de intrede van den Koning, weêr recht te staan, strijdvaardig voor België's heil.

En dit kan, ten opzichte van Louis Franck, niet dan den wensch van zelfs den Koning wezen.

N.R.C., 19 November 1918.

De nieuwe dagen
IV

Brussel, 14 November.

Heel onverwacht, zonder de minste verwittiging, is minister Emile van der Velde heden middag in Brussel aangekomen. Eene Belgische auto, aangevoerd door een Belgisch soldaat, en die met Belgische vlaggetjes was getooid, bracht hem naar het Volkshuis, waar hem hulde werd gebracht door de schaarsche, daar aanwezige bezoekers, waarvan de meesten eene Belgische cocarde droegen. Want er dient nogmaals op gedrukt: de Arbeiderspartij gevoelt zich voor 't oogenblik in de allereerste plaats Belgisch.

Voor hedenavond werd een meeting belegd. Aangekondigd kon zij niet worden, tenzij in het lokaal van het Volkshuis. Nochtans was de groote feestzaal, die duizenden bevatten kan, stampvol, toen Max Hallet, de socialistische wethouder van Brussel, de zitting voor geopend verklaarde en, onder minutenlang gejuich, Van der Velde aan de menigte voorstelde. Deze ziet er blakend van gezondheid uit. ‘Hij heeft geen pataten te kort gehad, hij!’, zegt een werkman naast mij. - ‘Te beter, kameraad,’ wordt hem geantwoord, ‘'t is al profijt voor ons!’

En Van der Velde, 't gejuich en het Internationale gezang geëindigd, neemt met zijne gewone stem het woord. - ‘Weêr ben ik thuis,’ zegt hij, blijkbaar ontroerd, ‘in dit huis vol herinneringen, in deze stad waar wij, rond de roode tafel, op 28 Juli 1914 oorlog verklaarden aan den oorlog, en zwoeren den vrede te verdedigen tegen het militarisme. De besten der toenmalige wereld stonden

toen aan onze zijde. Helaas, Jaurès viel onder de domheidsmacht, terwijl Keir Hardi onder den last bezweek. Liebknecht, hij, en Rosa Luxemburg moesten lijden, omdat zij de waarheid hoog dorsten houden. Pas gisteren is hun recht geschied; ik breng hun mijne hulde. - Doch, waarom ons in het verleden te verdiepen! Wij staan voor de toekomst, eene toekomst die schooner dan ooit kan zijn, in België vooral, waar meer dan ooit plaats is geruimd voor het internationalisme. - Ik kom terug tot u, na vier jaar harden arbeid in het 'Comité du Salut public', dat de Belgische regeering al dien tijd geweest is. Die regeering zal u geene besluiten opdringen: zij heeft u rekening te geven, en gij zult beslissen. Het is met die gedachte, dat ik van het doorbroken front tot u kom,.... gelijk eene zwaluw. 'Une hirondelle ne fait pas le printemps,' zegt men, maar die lente komt, wij voelen het, gij allen voelt het. Morgen komt hier het Belgische leger terug. Dat leger, gerecruteerd door eene wet die onrecht was, heeft zich, ten koste van de grootste offers, midden in de grootste gevaren, herschapen tot een leger waar heel het volk, in al zijne geledingen, zich terug in vindt. Met dat leger heb ik geleefd, in de modder, aan den Ijzer. Daar heb ik, met onze jongens, gewacht en gewaakt, tot den tijd der beschaving dagen zou. Van de baren der loopgraven af zag ik naar die toekomst uit; ik kon er de torens van Brugge zien; in gedachte zag ik al de torens van het land, zag ik dit huis, dit bastion der democratie. En nu komt dit leger terug, bewust van den volbrachten plicht, bewust ook van het verworven, van het bevochten recht, en dat men hun niet meer onthouden kan: het kiesrecht.

Eén oogenblik, in April, hebben wij gevreesd: zullen wij verslagen worden? Maar neen: daar waren de Belgen; daar waren de Franschen en de Engelschen, daar waren de broeders van overzee. Samen waren zij onoverwinnelijk, want zij wilden niets dan recht, niets dan vrede door recht. En nu is het volbracht: wij hebben geen imperialisme meer te vreezen, van welke zijde ook. Maar dit is onvoldoende, want het is negatief. Ons wacht de positieve taak van den opbouw. Vier jaar hebben wij hard gewerkt. Maar zullen wij daarom nu aan rust gaan denken? Neen, nimmer! Meer dan ooit moet de leus klinken dat Zola's boek ‘l'Oeuvre’ besluit: ‘Allons travailler!’

Na eene ovatie, die eindeloos dreigt te worden, volgt als redenaar op Van der Velde een onbekende die, tot aller verbazen, uw socialistisch senator Van Kol blijkt te zijn. Ook hij wordt warm gehuldigd, en gretig aanhoord wanneer hij - waarom in het Fransch? - begint:

‘Ik breng hulde aan het Belgische leger, dat de zege van dit land bevocht, want de zege van België is de zege van Europa, is de zege van de gansche wereld. Ik kom uit een neutraal land, en meer dan ooit heb ik het besef dat neutraliteit in deze is geweest medeplichtigheid in de misdaad. België, door Duitschland bij den strot gegrepen, heeft zich niet overgegeven. Wij hebben voor het lot van België gevreesd; maar anderdeels wisten wij, dat het leven geen zin had zonder het lijden, en daarbij kwam, dat gij de eer hebben zoudt, niet alleen Frankrijk, maar heel Europa, heel de beschaving te redden. - Ik haat den oorlog; die haat is grooter geworden naar de oorlog berustte op de geniepige hulp der techniek. Maar sterker dan ooit is uit den oorlog het anti-militarisme geboren. Steeds

ben ik anti-militarist geweest, steeds ook internationalist. Hoe pijnlijk trof het mij dan ook, toen ik Van der Velde, voorzitter der Internationale, belasteren zag, omdat hij geen vertrouwen bleek te hebben in de Duitsche meerderheidssocialisten. Hij had hierin echter het grootste gelijk. Nu ligt de Keizer ten gronde; de roode vlag wappert op den Reichstag. Wat echter zou zijn gebeurd, indien Duitschland de overwinnig behaald had? Ik heb aan de Fransche socialisten, die mij naar mijn oordeel over de Duitschen meerderheidssocialisten vroegen, geschreven: zij zijn meer te vreezen dan de Junkers, want zij zijn in hun imperialisme minder oprecht. Er was slechts één middel om ze klein te krijgen: er op te kloppen; en.... daar heeft Foch voor gezorgd! - Thans is het militarisme in het hart getroffen, en rijst de nieuwe taak. De klassenstrijd zal wellicht hevig en hard zijn. Voor u Belgen hoeft dit echter niet aldus te wezen. Gij immers hebt uw recht op vrijheid gekocht met uw bloed, zonder zoover hoeven te gaan als in Rusland' (hier wordt spreker onderbroken door schaarsch geroep van 'Leve Rusland'). 'De volkswil is sterk genoeg, hier meer dan elders, om de maatschappij van morgen te stichten. Het imperialisme ligt neer: leve de Bond der Volkeren.'

N.R.C., 19 November 1918.

De nieuwe dagen
V

Brussel, 15 November.

Het moest vandaag de laatste dag der bezetting zijn: het is de dag geweest dat wij de eerste Belgische soldaten terug hebben gezien.

De laatste dag der bezetting. Hewel neen: het zal wel overmorgen zijn misschien, of zelfs Maandag, vóór de laatste Duitscher uit Brussel weg gaat. Het publiek weet het niet, en het is een geluk, want zelfs voor mij, die mij anders schrap zet tegen onberedeneerde volksbewegingen, zelfs voor mij is het, zacht uitgedrukt, eene desillusie. Sedert den revolutionairen dag van Maandag, waar wij thans al het opzettelijke van inzien, het willen-stichten-van-oproer dat ons in de verschrikkelijkste ellende dompelen kon, na den dag van Dinsdag, waar ons allen, als na een mystieken bloeddoop, de Bevrijding zóó duidelijk was dat wij hadden kunnen huilen van vreugde; na Woensdag en gisteren: terugkeer der bezinning en verdieping van het werkelijkheidsgevoel, is het heden een dag van korzeligheid geweest, met scheuten van hooge vreugde daardoorheen.

Gisteren was de uittocht der Duitschers aan orde waarlijk imponeerend: dit is vandaag niet meer het geval, althans binnen de straten van Brussel. Het is een treuzelen geworden, een lanterfanten, en bijna een spelen.... Ik denk dat de eigenlijke troepen weg zijn; thans worden de magazijnen leeggemaakt: het lijkt wel of men de soldaten, die ermee belast zijn, dronken heeft gemaakt voor

zij aan het werk gingen. Zij slenteren door de straten, met pakken op den nek.... die ze aan den meest-biedende verkoopen. Een broek kost twee mark, een paar schoenen tien, en ik zie cavalerielaarzen voor twintig mark verkoopen. Natuurlijk gebeurt dat niet zonder schichtigheid; de schichtigheid van een onhandigen gauwdief. De soldaat wacht vanzelf den kooper af; zoodra deze zich voordoet gaat alles heel vlug, uit vrees der officieren, die, in hunne auto, op elk oogenblik aan dezen of genen straathoek te voorschijn kunnen komen. En gij stelt u moeilijk voor hoe onhebbelijk zooiets is: die mannen, welke nauwelijks veertien dagen geleden in onze huizen binnendrongen en alles onderste boven keerden en openbraken om koper of wol te zoeken waarvan zij zeker wisten dat zij ze niet vinden zouden, deden nu als bedelaars, niet eens brutale bedelaars, waar men niet anders dan voor walgen kon.

Het is misschien onbillijk, en het is vast onbarmhartig (waar zouden zij trouwens barmhartigheid mee verdiend hebben?): maar die ploertige soldaten die daar hun eigen land bestolen om van ons wat geld los te krijgen, na met drieste onmenschelijkheid dat land in zijne onrechtvaardigste eischen te hebben gediend, - zij zijn voor ons symbolen, weêrzinwekkend als sommige priapische verheerlijking der oudheid.

Het wordt erger nog: in enkele gevallen wordt het schurkerij. Geen tien minuten geleden heb ik het bijgewoond: in het duister rijdt een zware wagen aan, beladen met kisten. Het koopgrage volkje daarachter aan: de kisten zitten vol suiker, en worden voor twintig frank stuk verkocht. Nu kost hier suiker nog steeds veertien frank het kilo: de verkoopende Duitscher heeft dan ook geen handen

genoeg om de kisten op schouders en zelfs stootkarren te helpen laden. Tot daar opeens een officier verschijnt. ‘Wat is dat?’ roept hij razerig. ‘Wel, ze willen mijn wagen plunderen!’ gilt de soldaat die, zonder meer, in der haast naar zijn geweer grijpt en in de menigte schiet.... Dit is geen alleenstaand geval: aan de stapelplaatsen langs het kanaal en in het Luna-park, waar de Duitschers hunne voornaamste proviandmagazijnen hebben, geleek het op sommige oogenblikken echt roffelvuur; het beteekende eenvoudig twee dingen: dat de soldaten zich dronken gezopen hadden aan wijn (de straat lag vol gebroken flesschen) en tevens dat zij goede zaken aan het doen waren. Met het gevolg dat er gekwetsten zijn en zelfs, zegt men, dooden.

Uit die laffe gemeenheid, uit die pijnlijke onzedelijkheid waar wij geen troost voor vinden dan in de vaststelling dat zij niets dan het natuurlijk gevolg is van hetgene wij ruim vijftig maand hebben onderstaan - de ontkenning van het recht heeft ook hare logica -, worden wij voor heden gelukkig gered door onze Belgische soldaatjes. Zij zijn nog niet talrijk, misschien geen twintig in geheel Brussel, maar geheel Brussel ziet ze, als waren zij weêrkaatst, te allen kante, door duizend spiegels. Het zijn maar enkele verlofgangers, Brusselaars die te Gent, waar zij hun nieuw garnizoen hebben, vrij kregen om even naar huis te gaan. Maar nauwelijks verschijnt er een, of het is alsof heel een stadswijk ze had gezien; eene menigte van honderden stormt er op los; de bedremmelde helden worden in de hoogte geheschen; men gaat eischen, dat zij eene redevoering zouden afsteken. Zij, ze zwijgen, natuurlijk; enkelen doen wel kranig; de meesten zijn be-

teuterd, weten niet goed wat doen met hunne handen die men vol sigaretten stopt. Zij worden omhelsd; zij moeten ontboezemingen aanhooren; ik ben zeker dat hun hoofd duizelt van liefdedeclaraties. Ik woon het bij, dat eene vrouw uit de kleine burgerij ineens doodsbleek wordt, en het daarop uitgilt: 'Henri! Henri!': het is eene moeder die, tusschen een groep menschen in, haar zoon heeft herkend, ineens....

Maar wat zijn ze ook mooi, onze soldaatjes! - Ik heb u gisteren de Ersatz-geschiedenis verteld van den generaal, die met dikke tranen in zijne oogen beweerde dat Duitschland verslagen was, omdat het niets echts meer bezat. Nu is het mij in allen ernst duidelijk: de Duitsche soldaat der laatste maanden, het verloomde beest-mensch dat wij in Brussel rondloopen zagen, was al even onecht als al de rest. Hoe zich trouwens goed te houden in de plunje, waar de Duitsche mannen in gestoken waren: versleten uniformen die te wijd of te nauw-spannend waren, bewapening waar geene eenheid meer in was, slordigheid vooral, vervuilde onverzorgdheid die zielsellende verried? De Belgische soldaat, hij, zit in kleêren die voor hem gesneden zijn; hij draagt schoenen naar zijn voet; hij blinkt van zindelijkheid; hij heeft den eerbied voor zijn persoon, die van een gezond gemoed en van blijden zelftucht getuigt. Ons leger was vóór den oorlog maar een schijnleger: slechts eenige keurkorpsen vertoonden de verzorgde kranigheid van den echten soldaat.

Thans, - neen, het is geen kranigheid, waar steeds iets valsch, iets als een wanklank aan is: het is een evenwicht, een bewust evenwicht dat spruit uit goede voeding des lichaams en uit klaar begrip van den geest. Er

is niets snoevends, aan onze jongens, nog minder iets dat op brutaliteit gelijkt, die op misnoegdheid kan wijzen: zij zijn doorgaans schuchter, zooals ik zei, middenin de duizendvoudige hulde die hun gebracht wordt; haast allen hebben eene blijde zorgeloosheid over zich; zij, die ongedwongen weten te doen, bezitten op zijn hoogst de aangeboren leukheid van den Brusselaar. Zij zijn eenvoudige volksjongens, die gelukkig zijn en meestal verbaasd dat ze aldus gefeest worden. Maar ze zijn prachtige soldaten omdat ze goed in de kleeren zitten en omdat ze, moreel en physisch, de noodige verpleging genoten.

Uit de hulde, aan eenvoudige soldaten bewezen, kunt ge afleiden op welke echte vereering onze officieren ontvangen worden. Een drietal, steeds dezelfde, toeren hier rond: misschien zijn zij wel belast met eene missie bij de Duitsche overheid. Zij hebben het druk; men bemerkt en begrijpt het; men maakt het hun niet al te lastig. Maar, zooals mijn eigen hart klopte toen ik ze zag, zal ook wel het hart hebben geklopt van heel het Brusselsche volk. Ja, ik beken het zonder schaamte: mijn oud hart, van zooveel desillusies terug en dat daardoor voor illusie zoo bang is geworden - wat niet gaat zonder eenige verdorring -, mijn hart heeft geklopt met onstuimigheid, en ik heb er geen koud water van redenatie opgegoten, toen het die drie mannen zag in een auto, mannen die ik niet kende, maar die het Vaderland vertegenwoordigden, het zich verwerende, het vechtende, het verloste Vaderland. Zult gij begrijpen, Hollandsche vrienden die door literatuur, door de literatuur der tranche de vie verkankerd zijt, dat dit alles behalve rhetoriek is? De oorlog heeft ons gelouterd.... tot haast chauvinistische bourgeois.

En hoe gelukkig ben ik niet, aldus in volle oprechtheid, in volle overgave te mogen zijn!....

Nu zeg ik niet, dat de geestdrift der Brusselsche bevolking, vooral tegen den avond, bij klimmende opgewondenheid niet wat al te uitbundig werd. Zoo is daar ook onverwacht een auto komen aanrijden, waar Engelsche officieren in zaten. En de ingenomenheid hiermede is zóó groot geworden, dat van de auto weldra niets overbleef dan een onttakeld wrak.

Intusschen ventten de Duitsche soldaten hunne gestolen waar, en schoten op de koopers.

N.R.C., 20 November 1918.

De nieuwe dagen
VI

Brussel, 16 November.

De Brusselaar, né malin, dacht, dat burgemeester Max sedert enkele dagen reeds in zijne goede stad aanwezig was, maar zich verstoppen wilde, zoolang er één Duitscher op ons grondgebied verbleef, en dit om alle verstoring der rust te beletten. Ik, die gisteren driemaal bij burgemeester Max heb aangebeld en er niets heb gevonden dan een huis vol bloemen en visietkaartjes, kan u de verzekering geven, dat hij eerst dezen nacht Brussel is binnengereden. Hetgeen hem niet heeft belet, hedenochtend vroeg, toen het nog geen negen uur was, weer Brussel te verlaten om zijne opwachting te gaan maken in het groote Belgische hoofdkwartier, bij den koning der Belgen. En dat heb ik weêr met eigen oogen vastgelegd, want ik ben met burgemeester Max tot in Gent medegereden.

Dit dank ik aan mijne journalistieke onbescheidenheid, maar ik dank het in de eerste plaats aan de vriendelijkheid van den Nederlandschen minister-resident te Brussel, den heer van Vollenhoven, die burgemeester Max had aangeboden, hem bij de reis tot leidsman te verstrekken tot het voorkomen van eventueele moeilijkheden. En aldus krijgt de heer van Vollenhoven mijne persoonlijke erkentelijkheid te voegen bij deze van de honderden, die hij deze laatste vier jaar aan zich heeft verplicht; hier spreek ik niet alleen van dezen, die hij het leven heeft gered; ik wil hier zelfs zwijgen van de schuld, die heel onze bevolking aan hem als aan den beschermheer van onze diverse onder-

steuningscomités heeft; ik heb het hier alleen over dezen, die in tallooze omstandigheden hebben mogen vaststellen met welke zeldzame kieschheid de heer van Vollenhoven heel den tijd van den oorlog de meest-strikte neutraliteit met het hoogste besef van recht en van rechtvaardigheid heeft weten te doen samengaan. Dit moest natuurlijk geheel den Belgen ten goede komen: zij hebben in uw minister een pracht van een advokaat gehad, die hier tevens den Nederlandschen naam hoog hield en eerbiedigen deed. En aldus diende de heer van Vollenhoven tevens zijn eigen land en het onze....

Om negen uur dan gaat de deur van burgemeester Max' particuliere woning open: wij zijn de eerste Brusselaars die hem zien mogen - na vijftig maand, stel u voor! - en ik verzeker u, dat het niet zonder eenige aandoening gaat. Burgemeester Max is weinig verouderd, niet meer dan de vier jaar van zijne afwezigheid. Hij is ook niet vermagerd, men vermagert zelden in de gevangeniscel, want den meesten tijd heeft de heer Max in eene cel doorgebracht, als een moordenaar. Zijne gelaatskleur is alleen valer geworden, zijn haar niet zoo blond meer, heel zijn uiterlijk schichtiger zou men zeggen, en smartelijk-ernstiger. Burgemeester Max, Brusselaar, had de Brusselsche luchtigheid tot de hoogte van eene fraaie kunst weten op te voeren. Heeft hij van dat luchtige de ijdelheid ingezien? Maar er is geen ijdelheid waar er moed is, en de Brusselsche luchtigheid is een prachtige moreele hefboom gebleken. Neen, het is alleen, dat Max, vier jaar lang heeft geleden en nagedacht. Men kan het hem aanzien - zonder meer. Want waarom ons hierin gaan verdiepen? Er is heel een toekomst om al onze geleden smart te vergoelijken!....

Om negen uur zijn dus in twee auto's burgemeester Max en de heer Francqui, voorzitter van het voedingscomité, zijne Excellentie minister van Vollenhoven en uw dienaar naar Gent gereden, in een scherpe vrieslucht, langs straten waar nog niet al te veel volk was. En dat volk heeft, vreemd genoeg, zijn geliefde burgemeester niet herkend, dan in de verre voorstad, waar de Gentsche Steenweg doorloopt. En dáár wordt het eene blijde verrassing; men wijst met den vinger naar de vlugge auto, hoeden wuiven, - twee minuten te laat; ik zie hoe het nieuws van mond tot mond gaat: de burgemeester is eindelijk terug, en.... hij ontsnapt ons reeds.

Wij komen buiten de stad. Tallooze Brusselaars volgen denzelfden weg, te voet of in karretjes. Ieder immers wil onze soldaten te gemoet: zoovele broeders en zonen zijn daaronder, en men schijnt werkelijk te denken dat men ze ongetwijfeld in Gent ontmoeten gaat. Met deze illusie wordt eene reis van zestig kilometers aanvaard. Wat veel vreemder is: ik mocht vaststellen dat in vele gevallen die illusie niet werd beschaamd, en dat vele sedert zoo lang afwezigen door ik weet niet welk dienstwillig noodlot in de armen werden gevoerd van dezen die er den langen tocht voor hadden ondernomen.

Ik moet zeggen dat het getal verlofgangers naar Brussel talrijk is. Tusschen de bevlagde huizen - nooit heb ik zooveel vlaggen gezien op het platteland, - rijden zij aan op fietsen of wagens. Anderen loopen arm aan arm. Sommigen hebben reeds familieleden ontmoet, die er naast loopen als naast een wezen van een andere wereld en van eene hoogere orde. De baan heeft een uitzicht van zeldzame feestelijkheid, en dat ligt niet alleen aan de vlag-

gen; het ligt nog minder aan hetgeen de Duitschers bij hun terugtocht hebben achtergelaten: ettelijke stukken grof geschut; wat mindere kanonnen; een paar stuk-gereden automobielen, en ook wel wat leeggebrande huizen. Het ligt veel meer aan het feit,.... dat er juist geen Duitschers meer zijn. Wij ontmoeten er geen enkele, en dat is eene verrassing die al heel bijzonder dankbaar stemt. Er zijn integendeel, zooals ik zei, talrijke mooie Belgische soldaten, hetgeen de stemming verhoogt. Er is eindelijk - de Bevrijding. Gij zult het niet gelooven, maar wij gevoelen ze physisch, wij ondergaan ze als eene euphorie, als een zeldzaam-aangename prikkel die ons het heden vernieuwt tot in de geringste vezels van ons lichaam, tot in de intiemste roerselen der gedachte. Zij houdt ons overal bezig; daar is iets in ons dat er ons gestadig aan herinnert, wij hebben de Bevrijding. Zij huppelt door onze bewegingen als door onze gewaarwordingen; zij is nog altijd iets dat wij gevoelen, als ons niet intiem behoorende, maar dat ons ieder oogenblik wat inniger doordringt, als een fijne regen vol glanzen; weldra zullen wij er gansch verzadigd van zijn; zullen wij het dan nog gevoelen? Wij huiveren, wij genieten, wij prenten het diep in ons brein dat wij het bezit ervan als het hoogste goed moeten blijven vereeren, elk oogenblik, voor ons eigen geluk, voor het geluk van allen....

Wij naderen Aalst. Eene patrouille komt voorbij. Bij het zicht van den oranjewimpel aan de auto blijft zij staan, groet Nederland in den persoon van uw minister. Weldra zien wij geregelde troepen. God, wij rijden Belgische troepen voorbij! Het is het tweede regiment der gidsen, en weêr welt bewondering in ons op: wat zien de

mannen er goed uit; welke prachtige paarden, welk een prachtige tucht vooral, prachtig door losheid, door bewustheid, door beheersching. Weêr wordt de eer bewezen; een officier wuift ons geestdriftig toe. Men weet in het leger blijkbaar welke verhoudingen tusschen Holland en België onder den oorlog zijn ontstaan. De stad Aalst, waar wij nu doorheen rijden, is ééne vlag. Er zijn vlaggen van Engeland en van Amerika, van Frankrijk en van Italië; er is zelfs eene Hollandsche vlag, en ik zie er een paar waar de verbeelding van het Heilig Hart van Jezus op bloedt.

De feestelijke stemming groeit trouwens aan naarmate wij Gent naderen. Reeds meer wandelaars langs de baan, en eene blijdere opwinding. Nochtans zijn de sporen van den oorlog weldra talrijker. Het stationnetje van Meirelbeke uitgebrand, de viadukten opgeblazen. In de voorsteden van Gent zelf, te Gentbrugge en te Ledeberg, de lidteekenen van de straatgevechten die hier hebben gewoed. Ik ga aan Leuven denken, dat ik in 1915 bezocht, het verwoeste, het verlatene Leuven. Gelukkig ziet men onmiddellijk te Gent dat de tijden anders geworden zijn. Nog hangt er in de lucht de opgetogenheid der ontvangst die hier, een paar dagen geleden, den koning en zijn huis te beurt viel; het is wel de opwinding niet meer van het eigenste oogenblik, maar eene geluwde heerlijkheid, een prettig gevoel meer dan een gevoel van pret met als ondergrond, die gewaarwording der Nieuwe Vrijheid die in dit land geboren is en thans heerscht tot in het verste gehucht.

Gendarmes rijden ons voorbij in hun oud, donker uniform: zij zijn in het leger de eenigen die niet veranderd zijn. De verandering, door de overige korpsen ondergaan

is voor ons nieuw, om reeds onderscheiding toe te laten. Ik ken nog geen artillerist uit een infanterist, en ik ben niet zeker, dat alle mannen te paard cavaleristen zijn. Maar ik beken dat het mij niet kan schelen: zij allen zijn het Belgische leger. Wij zien ze nu overal, zij bevolken de stad; onze auto heeft moeite ze te doorwaden. En allen vervullen mij in dezelfde mate met blijde dankbaarheid: zij zijn onze verlossers, en ze zijn schoon.

Aan het Stadhuis verlaat ik mijn hooge geleider: als Gentenaar ga ik wandelen door Gent, tusschen de vlaggen, voorbij de gedenkschriften, de tallooze portretten, voorbij onze vorsten en de plakbrieven waarin hun hulde wordt gebracht. Over mijn hoofd zingt de beiaard van het Belfort, waar de vier steenen Gemeentenaren de wacht houden tusschen de reusachtige vlaggen in. Voor mij rijst de machtige kathedraal; achter mij weet ik de eeuwen-sterke getuigenissen van het verleden die de beteekenis van een uitdaging hebben gekregen, gekeerd tegen den overweldiger: de stoere kerken, de geciseleerd-Gothische of bonkig-Romaansche burgergebouwen, het grootsche Gravensteen. En ik weêrsta de ontroering niet: Vlaanderen is mij grooter dan ooit, is grooter dan ooit uit den strijd gekomen, want gelouterd van alle onzuivere elementen. Meer dan vroeger voelt het zijne eenheid met geheel België: beter, inniger voelen wij dat Vlaanderens grootheid van België's grootheid afhangt, evengoed als zich geen groot België denken laat zonder een groot Vlaanderen.

Ik kuier langs den Kouter, en woon er eene wapenschouwing bij. De heldere cavalerietrompetten zingen hunne lange, gebonden, veelstemmige melodie. Een lange rij kanonnen, getrokken door de schoonste paarden die men zich

denken kan, rijdt voorbij in fikschen draf. De mannen, onder den gebronsden helms, zitten op de Caissons te dansen. En hier kan ik de bewering van Van der Velde verifiëeren: dat het Belgische leger namelijk een echt volksleger geworden is: een leger dat niet bestaat uit één enkele klasse, niet alleen uit arbeiders en boeren, maar een leger, gerenoveerd door de tallooze vrijwilligers uit de burgerij en uit den adel. En dit is onmiskenbaar vast te stellen: dientengevolge is er een soort geestesontvoogding onder de manschappen ontstaan, die, binnen allen tucht, zelfbewustheid is. Wat dit voor het België der toekomst beteekent, is licht te raden. Het standsverschil was in ons land al heel wat afgesleten; er was werkelijk plaats voor iedereen.... mits een beetje ondersteuning en activisme. Nu is daar broederschap ontstaan, dat bewuste hulpmiddelen lengerhand ter zijde stelt.

Ik wandel verder. En daar staat ineens een prachtig officier voor mij, die mij in prachtig Nederlandsch toespreekt. Nochtans is het geen officier, en zelfs geen Vlaming: het is integendeel een Waal, en het is een oorlogscorrespondent. Het is, in een woord, mijn oude makker Louis Piérard, Van Schendel's bekwame vertaler en voortaan, hij de internationalist, eene zuivere incarnatie van den Belg. Wij hebben elkander zóóveel te vertellen dat wij zwijgen. Niet lang trouwens, want wij beiden zijn weldra met drie, en de derde is niemand minder dan Anseele, wethouder, volksvertegenwoordiger en meer dan ooit tribunus plebis. Ik hoop wel eens een heele brief aan Anseele's gedrag onder de bezetting van Gent te kunnen wijden. Thans moge het blijven bij de mededeeling van hetgeen hij zoo vriendelijk was, mij over de nieuwe politieke verhoudingen

in het land te vertellen. Ik schreef u daar reeds over.

De aanvullingen, die ik Anseele dank, zijn des te belangrijker dat deze beschouwd wordt als, in de naaste toekomst, eene vooraanstaande figuur. ‘Hoe zal de nieuwe regeeringsperiode er uit zien?’ vraag ik. - ‘Daar kan ik nog niet veel van zeggen,’ is het antwoord. ‘Alleen kunt gij mededeelen dat tot hiertoe vier socialistische Kamerleden: Wauters, Bertrand, Pastur en ik door den Koning ontvangen zijn geworden. Wij allen hebben de medewerking der partij aan de nieuwe nationale regeering afhankelijk gemaakt van het aanvaarden, door het overige kabinet, van ons minimumprogramma, vastgelegd in het manifest dat te Brussel werd uitgeplakt. Wij eischen algemeen kiesrecht op 21-jarigen leeftijd en de vrijheid voor alle syndikaten, ook die van staatsbedienden. Zonder inwilliging hiervan gaan wij niet meê!’ - ‘En hebt gij hoop?’ vroeg ik weêr. - ‘Het is geen kwestie van hopen: het is een kwestie van willen,’ zegt Anseele met klem. ‘Men zal ons meêhebben of tegenhebben: er is geen andere keus.’ Ik, voor mijn part, heb geen vrees: men zal ze meê hebben....

Zal ik nog verder vertellen over Gent? Zal ik gewagen van de enorme lol, de echt-Gentsche humor die overal praalt en schatert als een Gargantualach? ‘Wat de keizerlijke bandieten niet hebben gevonden’, leest men op eene banderol; het is een winkelraam vol wol of vol koper. ‘Hoe de Vandalen aan leder komen.’ het zijn groote clubzetels, waar het overtrek van afgerukt is. Maar daar treurt het Gentsche volk niet meer om: het bezit thans meer dan leder: het bezit de onafhankelijkheid, na vier jaar buigen onder den Duitschen, na maanden bukken onder den aktivistischen hiel.

Wat van Duitschers en aktivisten overblijft is louter negatief: het groote St. Pieterstation dat in asch ligt; de huizen der aktivisten die leeggeplunderd en uitgebrand staan. Dat plunderen en branden is niet gegaan zonder baldadigheid, voor een ordelievend mensch altijd pijnlijk. Maar als ik bedenk al het kwaad dat de aktivisten aan de Vlaamsche beweging, neen: aan heel Vlaanderen gedaan hebben, dan kan ik die baldadigheid waarlijk niet betreuren.

Ik moet eindigen, en wil het doen op het bericht, dat er in Gent thans heel wat Fransch geld het Duitsche verdringt, en dat Amerikaansche mariniers onder aardige witte Mandarijnenmutsjes er met onze Belgische piotten verbroederen. Tegen den avond ontmoet ik den Gentschen burgemeester Emile Braun. Hij is ouder dan Adolphe Max: hij heeft onder zijne ballingschap veel meer geleden. Zijn terugtocht uit Duitschland is trouwens bijzonder pijnlijk geweest. Ik hoop van harte dat eenige rust en de wetenschap dat wij weer vrij zijn hem weldra zullen hebben opgeknapt.

De terugtocht. Wij hebben een jong Belgisch soldaatje mee, sedert April vrijwilliger. Het is de kleinzoon van één onzer beroemdste liberale ministers. Hij zegt: ‘Wat zal ik blij zijn, weer mama te omhelzen’; hij voegt er dit sublieme woord aan toe: ‘En zeggen dat er zijn, die ze in geen vier jaar hebben omhelsd!’

Onze jongens keeren terug: weldra omhelzen allen hunne moeder....

N.R.C., 21 November 1918.

De nieuwe dagen
VII

Brussel, 17 November.

Weer een dag van geweldige tegenstrijdigheid: wanneer zal daar een einde aan komen? - In het late avonduur, waarop ik dit te schrijven zit, loopen huilende benden onder mijn venster voorbij: het feestrumoer neemt geen einde; Brabançonne en Marseillaise doorgolven de lucht. Maar tezelfder tijd hoor ik, uit twee richtingen tegelijk, de schrikwekkendste ontploffingen: treinen vol munitie die, aan het Zuiderstation en aan dat van Schaerbeek, de lucht invliegen, overal in de omgeving brand stichten, den dood van honderden kosten. Zullen wij dan nooit aan het oorlogsgeweld ontsnappen? Waarom moest vooral de atmospheer van dezen eersten der groote feestdagen besmet worden en doorschokt door 't geraas der heftigste ramp?

De eerste der groote feestdagen: de inhuldigingsdag van burgemeester Max. En van in den vroegen ochtend is het weêr ons oude Brussel waar, van 1910 tot 1914, feestvieren bijna nimmer van de lucht was. Maar hoeveel grootscher, hoeveel ruimer en dieper moet het thans worden! Om acht uur des morgens reeds zijn de straten vol onder het kleurengewemel der vlaggen. Officiëel zijn wij van Duitschers verlost. Om negen uur ontmoet ik er echter nog een gansche bende, goed geordend, muziek aan het hoofd, en met Keizerlijk-Duitsche vlaggen: contra-revolutionairen dus, die tot op het laatste oogenblik hebben willen blijven op het veroverde gebied. Tot in den namid-

dag reden nog auto's met vijandige officieren; zij zagen er norsch uit; zij kozen de meest-verlaten straten om te vluchten. Maar linksche affiches hadden de volledige bevrijding, die eindelijke schoonmaak van in den prillen ochtend aangekondigd.

Om tien uur had, onder bazuingeschal, de waarnemende burgemeester Lemonnier de volledige ontruiming afgekondigd. Een optocht werd ingericht, waarin de eerbiedwaardige vlaggen van 1830 gedragen werden, en die op de Martelaarsplaats de helden der Belgische Revolutie gedenken ging op het oogenblik dat ons grondgebied van de Duitsche benden werd bevrijd.

Kort na den middag rees nog de hooge feestelijke stemming: Burgemeester Max zou op het stadhuis worden ontvangen. Ik woonde die feestzitting bij: zij was onvergetelijk, en ik kom er in een afzonderlijken brief op terug. Laat het voor het oogenblik volstaan met de vermelding dat, bij het verlaten van het stadhuis, den heer van Vollenhoven, uw minister te Brussel, eene lange ovatie te beurt viel.

Maar tezelfder tijd vernamen wij de ramp. Terwijl in en buiten het stadhuis de feestvreugde heerschte, was aan beide uiteinden van Brussel de ontstellendste ramp ontstaan, die men zich kan denken. Vreemd genoeg: de feestroes is er niet door gebroken geworden. Aan het Zuiderstation moeten honderd-vijftig lijken liggen: een paar straten verder host en zingt de gelukkige menigte....

Ik kan het hier voor het oogenblik niet over hebben: ik kan de gelegenheid niet laten voorbijgaan, die u dezen brief spoedig bezorgen moet. Ik verzoek voor verdere bijzonderheden om krediet: wil het mij toestaan.

N.R.C., 21 November 1918.

De nieuwe dagen
VIII

Brussel, 18 November.

Mijn medewerker voor België heeft u nadere bijzonderheden medegedeeld over de schrikkelijke ontploffingen die, midden in de feestvreugde, deze niet verstoren konden. Eerst heden overziet men het onheil in al zijn afgrijselijke breedte; aan wie of wat het te wijten is, kan niet zoo licht uitgemaakt; dat het eene laatste wraakneming is van den voortvluchtigen vijand zal men intusschen niet zoo licht uit het hoofd praten van de Brusselaars. Het belet niet, dat het ook heden geen enkel oogenblik afbreuk kon doen aan de stemming, die ons allen beheerscht: Brussel is verlost! En ook op oogenblikken, dat wij ons aan de opgewondenheid onttrekken, dat wij aan het galmend rumoer ontsnappen om tot inkeer te komen en ons rekenschap te geven van de eigen gevoelens - eene operatie die nu meer dan ooit haar nut heeft - dan nog ontsnappen wij niet aan een lichten doezel, een soort roes, die het werkelijkheidsbesef verdoezelt, een verplaatsing op een onwezenlijk beschouwingsvlak dat al het bestaande om ons heen omkleedt met een soort kinderlijk geluk. Vandaag zijn de eerste regelmatige troepen in Brussel binnengetreden: het tweede regiment gidsen dat ik Zaterdag te Aalst had ontmoet, een groote groep wielrijders. Men verwachtte ze reeds sedert een paar dagen: toch was het een verrassing als de flinke mannen op hunne prachtige beesten voorbijdraafden, gevolgd door veldkeuken en pakwagens. Zij kwamen binnen langs Koekelberg: nauwelijks hadden tien

menschen ze gezien, of heel de middenstad stroomde ze tegen. Het buitenboulevard was weldra zwart van volk, dat te juichen stond nog voor het iets had gezien. Als de schoone soldaten defileerden - een leger, zoo uitgerust, moest overwinnen, - werd het een waanzin, een koorts die uitschoot, knal bij knal, van straat tot straat. Heel de vlaggestad, de kleurige stad die schetteren bleef niettegenstaande eerste sneeuw uit druilerige lucht, was in één oogwenk één luid galmen. Het is nu elf uur in den nacht, en het heeft niet opgehouden. Brabançonne en Marseillaise joelen dooreen, er boven uit schalt, tot mijne groote verrassing een ‘Vlaamsche Leeuw’. De feestatmosfeer is geschapen; gisteren heeft ze een schrikwekkende proef doorstaan. Van één der hoogste gebouwen der stad af woonde ik het schouwspel bij: in 't Zuiden en in 't Noorden der stad de telkens ontknallende branden, aangejaagd, bij elke nieuwe ontploffing, als door een rythmische blaasbalg die de roode glanzen verhelderde en uitzette, en waar, nu en dan, gratielijke fuseeën uitveerden die roode en groene lichtballen over de stad zaaiden. Het kraakte, bij wijlen, vreeselijk; soms was het één geweldige knal; onderaan grolde de bas der losploffende granaten. Maar, zooals ik daar stond, meer dan vijftig meter hoog, was daar de zang der honderden duizenden feestmenschen, die de grimmige stem van het onheil luide overstemde. Dat onheil: in gewone tijd zou het een ramp zijn geweest om heel de wereld te ontstellen: thans vergat heel Brussel de lijken van honderden stadsgenooten, van de onzalige slachtoffers die, geen kwartier daar vandaan de laatste stuiptrekking waren van de vervloekte bezetting.

Eene onverwoestbare feestatmospheer: hare eerste officieele sanctie kreeg gisteren op het Brusselsche stadhuis, bij de ontvangst van burgemeester Max. En de ceremonie verdient wel dat ik er op terug keer.

Zij was bedoeld en aangekondigd als intiem. Maar.... hoeveel intieme vrienden heeft burgemeester Max niet! In de groote gothische zaal, die ik het laatst betrad in gezelschap van den 'afgedankten' Duitschen keizer, toen hij, het jaar voor den oorlog, ons vereerde met een bezoek, dat voor het land niet minder dan een dreigement was, en voor welke gelegenheid de vervaarlijke gast het symbolische uniform der Huzaren van den Dood had aangetrokken, - de gothische zaal is stampvol. Naast Belgische autoriteiten, scharen zich voor de Belgische en Brusselsche kleuren van het podium, een aantal Engelsche, Fransche en Amerikaansche officieren; onder deze laatsten trekt vooral de generaal-majoor van het Roode Kruis de aandacht, die er uitziet als president Wilson-zelf en in Brussel reeds overvloedige vrienden blijkt te bezitten, die hij bij beurten gaat groeten. Ik hoor dan ook een gonzen en kwelen van Engelsch om mij, vergoeding voor al het brutale Duitsch dat wij hier zoolang voor lief moesten nemen. Steeds stroomen hooge gasten aan; tusschen de wethouders Lemonnier en Jacqmain merkt men den Hollandschen minister-president den heer Van Vollenhoven op, die in Brussel voor goed burgerrecht heeft verkregen - men hoopt wel, dat hij ons bijblijft -, en waarvan de bescherming in de één en vijftig oorlogsmaanden hier zoo hoog en zoo dankbaar gewaardeerd is geweest. Eén stoel blijft op dat podium leêg. De deuren vliegen open; als een walm van klank slaat ons eene Brabançonne aan; men

kondigt aan: ‘Le bourgemestre!’; de leêge stoel blijft leêg, maar Adolphe Max en zijne smalle gestalte gaat hem aan onze blikken verduiken. De toejuichingen breken uit en blijven minuten duren. Tranen blinken in alle oogen; Max is krijtwit, terwijl hij Lemonnier, zijn lotgenoot in ballingschap, op beide wangen kust. En deze laatste spreekt den geliefden en vereerden held-van-het-recht toe, die daar staat, heel nederig, in een uiterst-democratisch, grijs-groen colbertje en met een slappe boord om. ‘Wij begroeten’, zegt Lemonnier, ‘onzen Grooten Burgemeester. Want groot, dat zijt gij in het oordeel en in het hart der bevolking, sedert den tragischen 20en Augustus 1914, den dag dat gij met den Duitschen overweldiger over de voorwaarden van Brussel's overgave gingt onderhandelen. De Duitschers eischten uitleveringen van honderd notabelen: gij hebt geweigerd, zooals gij weigerde de hand te drukken die u geboden werd. Enkele dagen nadien moest gij voor 't eerst tegen de Duitsche leugen optreden, die beweerde dat Frankrijk naar eigen bekentenis niet bij machte was ons bij te staan. Kort daarop werd het intrekken onzer vlaggen bevolen: weêr klonk uw fier protest. Daarop kwamen de opeischingen: gij wist betaling af te eischen, en de belofte dat niet meer zou worden gerequireerd dan tegen gereed geld. Die belofte werd, het spreekt van zelf, niet gehouden - wat is eene verbintenis, tenzij een vod papier? -; weêr tradt gij op met alle uwe energie; gij werd gebannen, 26 September was de laatste dag dat wij u zouden zien.

En sedert dien begon uw lijdensgang: vijftig maand ballingschap, waaronder negen en dertig doorgebracht in de gevangenis, als een boef! zonder dat één enkel maal

daartegen protest werd aangeteekend in den Reichstag. Intusschen heerschte te Brussel de terreur. Maar uw voorbeeld leefde in ons na: het personeel der gemeentediensten is in alle nederigheid trouw gebleven aan u en aan het vaderland, ondersteund trouwens door het Nationaal Comité, de Commissie for Relief in Belgium, de ministers van Spanje en Nederland (eene luide ovatie valt den heer Van Vollenhoven te beurt).' En tot besluit biedt wethouder Lemonnier den heer Max de twee ingelijste affiches aan, waarin deze op zulke krachtige wijze tegen den overweldiger, zijne valschheid en zijne brutaliteit optrad.

Na Lemonnier voerden vertegenwoordigers der verschillende groepen van den Raad geestdriftig en luid toegejuicht het woord. De gemeente-secretaris komt daarop van de bewondering en de verkleefdheid der gemeentediensten getuigen. Het hoofd van 's burgermeesters cabinet, dichter Auguste Vierset, leest een schoon huidesonnet voor. En daarop komt burgemeester Max, diep ontroerd, aan de beurt, kan moeilijk zijne aandoening bedwingen als hij herinnert aan de ontvangst die hem te beurt viel, eerst in het eigen huis vol bloemen, nu in het dierbare raadhuis, onder dierbare vrienden. Hij herdenkt de dooden die den triumph niet mogen beleven van recht en gerechtigheid. Maar hij vermant zich, om protest aan te teekenen tegen de wandaden die Brussel op dit oogenblik verontrusten. (Hij bedoelt de ramp die, op datzelfde oogenblik, op twee punten is uitgebroken).

Het is de plicht der bevolking, in deze ernstige stonde, zich waardig te toonen van al diegenen, die Brussel hebben bijgestaan. En weêr wordt hier, onder anderen, de heer Van Vollenhoven genoemd, die nieuwe toejuichingen

in ontvangst heeft te nemen. ‘Ik dank al dezen,’ aldus vervolgt de burgemeester, ‘die in de hachelijke oogenblikken mij in de bres vervangden. België en zijn hoofdstad hebben vreeselijk geleden, maar ik voel mij genoopt, de aanranding niet te betreuren, vermits zij het verweer heeft aangezet; zij heeft ons gedwongen uit de passiviteit te treden ter verdediging onzer eer. Hierin is de koning zijn volk, het volk zijn koning waardig gebleven. Samen hebben zij ons een bevrijde toekomst bezorgd, en eene eervolle plaats onder de volken, die gestreden hebben voor de vernieuwing der menschelijkheid. Die vernieuwing eischt offers, maar ook erkenning van rechten. Laat ons den arbeiders geven wat hun toekomt; laat ons werken aan het herstel van handel en nijverheid, laat ons, gij dierbare overheden der voorsteden, samen de banden toehalen die onze sterkte uitmaken; laat ons, in één woord, elke daad toetsen aan deze twee groote wetten: het gemeene goed en het gevoel der broederliefde.’

Onder eindelooze toejuichingen komen kinderen der scholen bloemen bieden. Heel de zaal huilt: weêr is de machtige gewaarwording der bevrijding ons meester. Maar weldra klinkt het: ‘Au balcon! Au balcon!’: het Brusselsche volk wil zijn burgemeester zien. Terwijl de burgemeester zich vertoonen gaat, vermeng ik mij onder de menigte, de duizenden die den eersten gemeentemagistraat overweldigend toejuichen. Dezen wil spreken: men ziet alleen zijne groote, breede gebaren; men raadt, terwijl zijn arm de hoogte ingaat, wat hij bedoelt: heel de Groote Markt, onder volle feestversiering, roept tot driemaal toe: ‘Leve de koning, Leve de koningin.’ De muziek zet in: duizenden monden huilen de Brabançonne meê; een trium-

phantelijke Marseillaise zie ik door Belgische officieren meêzingen; als daarop het ‘God save the King’ aanvangt, kan ik vaststellen dat al de naaistertjes der hoofdstad Engelsch hebben geleerd om het naar den onvervalschten tekst mede te kwelen. Dan klonk de Italiaansche hymne, die men voor een deuntje hield waar men op dansen moest; en als het ‘Yankee doodle’ volgde, dan zong men noch danste: men stond nogal vreemd voor deze muziek, waar men trouwens wel aan wennen zal....

Het duizendhoofdige, duizendmondige volk stroomt uiteen, vormt optochten, gaat tegen verplettering tegen de muren leunen. Ik ontsnap langs een zijstraatje, kom langs de Magdalenastraat voorbij de auto der Hollandsche legatie: van het stadhuis af tot hier wordt de heer Van Vollenhoven toegejuicht. Ik kom aan het Elite-gebouw, van welks terras af ik de tweevoudige ontzetting der munitie-ontploffingen ga zal slaan. Het volk... het volk ziet niets; het volk hoort niets; het volk is blijde, blijde....

N.R.C., 24 November 1918.

De nieuwe dagen
IX

Brussel, 19 November.

De feestlucht, Zondag tot eene vaste atmosfeer ontstaan en gisteren door al de elementen die ik aangaf bestendigd, heeft heden vorm gekregen. Zij heeft zich meesteresse betoond over de afgrijselijkste der rampen, - waar vandaag niemand meer aan denkt. Onze binnenrijdende troepen zijn voedsel geweest van het ijle, het prikkelende, het bedwelmende vuur dat wij inademen. Daareven hebben voorhoeden van het leger dat te verwachten staat, onze zeer geliefde grenadiers, het keur van onze mannen, te Brussel eene triumfantelijke intrede gedaan, na een groep artillerie, die een prachtigen indruk van, ook moreele, gezondheid maakt. Aldus krijgen wij langzamerhand een garnizoen terug, en dientengevolge een garnizoensleven: in de kazernes, waar Duitschers infaam leven hebben gehouden, heerscht thans eene vreugde, die in breede golven naar buiten stroomt, er een nieuw leven schept, dat heele wijken omzet, er nieuwe, althans lang vergeten gedaante aan geeft.

Maar dit is wel de geringste zijde van den nieuwen vorm, dien de stad aan de feeststemming dankt. Er is daar, om te beginnen, de versiering die Brussel verkleedt in een praalgewaad. Gisteren en ook de laatste dagen al der vorige week, genoot het midden der stad hare normale verlichting: na zoovele maanden modderdikke duisternis een zuiverend, verkwikkend lichtbad. Nu heeft zich, al wordt ons strenge zuinigheid gepredikt, nu heeft zich dat bad

uitgebreid tot een meer: wij baden niet meer, wij waden. Het prettigste: de groote lichtreclames van Nieuwstraat en Boulevard, slingeren hun vuurslangen, zwieren hun electrische wielen door het diepe blauw der avondlucht. De nacht is niet meer een stolp van bange verschrikking: hij leeft weer, hij heeft weer gedaante, men behoudt er zonder eenig dreigement het eigen wezen in.

Bij het bevrijdende gevoel dat daarvan uitgaat, voegt zich het pompeuze vertoon der uitstallingen van de groote magazijnen, Dat vertoon, getuigenis van uitbundige vaderlandsliefde, is in de meeste gevallen van eene wonderbare naïefheid; te meer verhoogt het de kinderlijke pret van ons feestvolk. Onze decoratieve schilders zullen wel de handen vol hebben gehad: overal zijn het weidsche tafereelen van Belgische Leeuwen, die, met vlammende oogen en schitterenden tand hun vier pooten planten op de vaderlandsche vlag; koning Albert heeft er Lohengrin-gebaren onder een vooroorlogschen staatsiesteek, terwijl de koning er geraamten nieuwen leven inblaast onder de aigis van een schermenden Aartsengel Michaël. De Keizer, in de groenste kleuren afgemaald, zit te treuren bij een dood-gebloed Germania, waarboven, in looden wolken, het Afgrijzen te grinniken zit. En zoo gaat het voort, straat in straat uit, in welsprekende tegenspraken, waaruit men vooral niet anders onthouden moet dan dat wij uitbundig blijde zijn. Zij straalt u tegen die vreugde, uit het vlaggefeest, dat boven de huizen flappert; zij zingt u tegen uit de trekorgels, die aan uwe ooren dreunen, uit de duizenden kelen, die beletten dat gij uw eigen stem hoort, als gij er u op betrapt dat gij zoowaar de Brabançonne aan het meezingen zijt. Gij loopt voorbij de winkels: zonder het te weten knikt gij al de gipsen

Alberts en Elizabeth'en tegen die u met wezenlooze blikken in een stekelkrans van vlaggetjes tegenstaren.

Maar het is vooral de versiering van stadswege die aan de Brusselsche vreugde vorm geeft. Die versiering mag een halfmillioen kosten: zij moet de stad omtooveren tot een gelegenheidsmuseum. Vooral de Groote Markt, het Brusselsch juweel, wordt opgesmukt. Dertig masten omringen hem, die vlaggen dragen. Van uit de hoogste verdieping van den toren dalen touwen die, als uit een mast, de vier hoeken van het gebouw bereiken; daar hangen, vermenigvuldigd, lange wimpels aan met de kleuren der bondgenooten. Hemel! wat een bondgenooten wij toch hebben! Kent gij de vlag der Tsjecho-Slowaken? Zijn u de nationale kleuren van het nieuwe Poolsche rijk bekend? De puzzle slaat op de wind, gij kijkt er u de oogen ziek op, uw hersenen worden een kaleidoskoop vol kleurtintelingen. Zoek niet te onderscheiden; stel u tevreden met de wetenschap dat zij aanwezig zijn, allen, alle onze geallieerden, en verheug u in de vaststelling dat zoo goed als heel de wereld aan onze bevrijding heeft medegewerkt.

Er zijn niet alleen de wimpels en vlaggen: er zijn de standbeelden. Al de beeldhouwers van Brussel hebben bestellingen gekregen of uit eigen beweging hunne medewerking aangeboden: op alle pleinen en plaatsen verrijzen mannen en vrouwen met weidsche gebaren, die de edelste gedachten en gevoelens symboliseeren. Zij zijn allen meters hoog; er zijn er bij die werkelijk imponeeren, al is daar veel losse improvisatie bij. Mag ik echter mijn hart recht uit spreken? Hier en daar krijgt mijn aesthetische zin wel een klapje, even een tik op den neus. Waarom moest de Groote Markt die groote vrouw, hoe voortreffelijk zij

als beeldhouwwerk ook weze, een deel der prachtige gevels komen verduiken, die, met hunne stemmige gildevlaggen, op zich zelf het schoonste sieraad uitmaken? - Elders is het de verhouding tusschen beeld en plaats waarop het komt te staan, die stoort. Onze pleinen zijn, gij weet het, doorgaans groot; nu mag een beeld tien meter hoog zijn: het loopt er verloren als een hondje.... Maar ik schei uit: ik wil niet vitten; ik wil de stemming niet verbreken, die ook mij in eene staêge opwinding houdt.

Die stemming: zij lucht zich, vooral in de voorsteden, in eene leukheid hier, in een onbedaarde uitbundigheid elders. Koper en wol die pralend uitgestald liggen, zonder meer, als eene glundere constatatie. Maar wat verder heel een opgevuld uniform van een Duitsch soldaat, gasmasker vóór, bajonet aan de zijde, met om den nek het strop, dat te bengelen hangt aan een vlaggemast. Ze uit zich ook, die stemming, in de dolle pret om het aanhouden der rampzalige activisten, of in de woede waarmede vrouwen worden achtervolgd, die tusschen Duitschers en haarzelf de grenzen hadden afgeschaft. Ook te Brussel worden haar de haren afgeknipt; ik zie een soldaat, die met zulk hoofdtooisel als een trophee zijn helm heeft versierd. In een dorp van de omstreken is men eenigszins verder gegaan: de lichtgeaarde dames heeft men, behalve dat men ze van haar chignon heeft beroofd, met een gloeiend ijzer op het voorhoofd gebrandmerkt....

Laat ik terugkeeren tot eene meer kalme vreugde: zij wordt mij ditmaal en bij uitzondering geboden door de politiek. Ik zal niet zeggen, dat die vreugde onvermengd is, maar zij is toch al heel groot. Voor het eerst immers, teeken der nieuwe tijden en gevolg van de instorting

der oude, krijgen wij eene nationale regeering, en ik kan getuigen, dat zij er heel goed door kan, zelfs op Vlaamsch gebied. Laat het voor heden volstaan met een lijstje van namen: commentaren volgen wel. De regeering bestaat dus uit zes katholieken: de heeren Delacroix (voorzitter en financiën), de Broqueville (binnenlandsche zaken), Harmignie (oeconomische zaken), Renkin (spoorwegen) en Jaspar (kunst en wetenschap); verder drie liberalen: Hijmans (buitenlandsche zaken), Franck (koloniën) en Janson (oorlog); eindelijk drie socialisten: Anseele (openbare werken), Vandervelde (justitie) en Wauters (arbeid). Er kunnen nog wijzigingen komen, één enkele in de personen, verschillende in de attributie. Zooals de regeering echter is, kunnen wij het er mee doen.

N.R.C., 25 November 1918.

De nieuwe dagen
X
Het nationaal ministerie

Brussel, 20 November.

Een dik mistgordijn is heden over de stad neêrgedaald. Wat verdoezelende lichtvlakken als de verre weêrschijn van een brand; de ebbe en vloed van een mompelende zeezang; daarboven uit het galmen van forsch gehamer zijn alles wat men verneemt van het Brussel, dat zich tot den feestdag-bij-uitstek: de intrede van Koning Albert aan het hoofd van zijn leger, toebereidt. Het laat mij eenige afzondering toe. Ik gebruik ze om de revue te passeeren van de uitstekende mannen, die ons Nationaal Cabinet uitmaken.

Laat ik beginnen met eene voorafgaande bemerking, die wel van het hoogste belang is, en het zekerste teeken, dat wij een nieuwen tijd ingaan. Ik schreef u reeds, dat voortaan de Eerste Kamer van ons Parlement zal bestaan, voor een goed deel, uit vertegenwoordigers van Belgische belangen en ‘arbeidsvelden’. Dat men eindelijk in ons land gaat begrijpen, dat de onderscheiden takken van onze nationale werkzaamheid nog het best gediend worden door menschen van bijzondere bevoegdheid; dat wij, om het aldus uit te drukken, ‘l'ère des compétences’ ingaan, zooals één der nieuwe ministers het noemt, wordt bewezen door dit andere feit: waar het hoort, zullen bij de ministeriëele departementen raadsheeren worden gevoegd, een soort staatsraad, die elke in behandelde zaak met kennis van

zaken belichten zal. In dit oude land van electoralisme en nepotisme beteekent dit een ommekeer van laag tot hoog; wat het land er bij winnen zal is nauwelijks te overzien; maar dat het bij onzen heropbouw, economisch en anders, van het allergrootste nut zal wezen, zal wel van nu af aan door ieder worden ingezien.

Dat de keus van de ministers-zelve uitnemend mag worden genoemd, als men de tegenwoordige partij-verhoudingen - die binnenkort belangrijk kunnen gewijzigd worden - in het oog houdt, valt buiten kijf. Wenkbrauwen hebben zich gefronst bij het lezen van namen als de Broqueville, Renkin en Harmignie. De katholieke partij beschikt echter vooralsnog over ruim de helft der Kamerzetels, en.... in die meerderheid had men wel slechtere keus kunnen doen. De nieuwe verkiezingen, die in uitzicht zijn, kunnen trouwens groote verandering brengen in de samenstelling van het parlement, zoodat wachten geboden wordt en geduldoefenen aanbevolen.

De ministers, wier naam ik daar noemde, hoeven geen presentatie: zoo goed als ik, of beter misschien, weet gij welke rol de Broqueville, onze ex-premier, in Hâvre gespeeld heeft. Renkin, hij, die men als stoere werker ook in de tegenpartijen steeds geacht heeft, vindt in het ministerie van spoor, post en telegraaf ongetwijfeld een prachtig proefveld voor zijn energie. Wat den heer Harmignie betreft: hij is de nestor van het nieuwe kabinet; wat hij op oeconomisch gebied gepraesteerd heeft, hij die nu voor den oeconomischen opbouw van het land te zorgen zal hebben, is mij niet goed bekend; maar het is zijn ministerie, dat den eersten staatsraad krijgt, zooals hierboven omschreven, zoodat van een nationaal

standpunt uit, hieromtrent geen vrees hoeft gekoesterd.

Van het oorlogskabinet uit Hâvre blijven, naast Broqueville en Renkin, slechts over Van de Vijvere, Van der Velde en Hijmans. De eerste wordt van nu af aan aangevallen om zijne Vlaamschgezindheid. Deze vlaamschgezindheid is van betrekkelijk jeugdigen leeftijd: zij is in Hâvre geboren; laat ik zeggen, dat zij er den Vlamingen grooter vertrouwen door inboezemt. Gij herinnert u misschien dat Van de Vijvere in de politiek debuteerde als katholiek wethouder van Gent; de hoedanigheden die hij daar ontwikkelde brachten hem in het voor-oorlogsche kabinet De Broqueville. Jong-katholiek is minister Van de Vijvere in de eerste plaats een noest werker, veel meer dan een politiek drijver. Zijn plaats in een nationaal ministerie was zoo goed als aangewezen.

Al spreekt het van-zelf dat hij, naar alzijdige beteekenis, in de schaduw staat van iemand, als Emile van der Velde. Ook deze heeft sedert lang bij den lezer geene introductie noodig. Niet meer trouwens, dan den liberalen leider Paul Hijmans. Deze aanstelling is den Vlamingen niet bijzonder sympathiek. Laten zij niet vergeten dat de heer Hijmans minister van buitenlandsche zaken blijft, en dat hij in deze hoedanigheid aan heel het land door zijn groot talent diensten bewezen heeft, die men niet mag onderschatten of vergeten.

Maar ik verhaast mij te komen tot de homines novi van ons nationaal ministerie. En onder dezen noem ik in de eerste plaats Louis Franck. Een groot gevoel van bewonderende dankbaarheid welt mij uit het hart, terwijl ik dien naam neerschrijf. Ik had het voorrecht, Louis Franck heel den tijd van de bezetting aan het werk te zien.

Die overweldigende werkzaamheid, ik heb ze hier in der tijd geschetst; het land zal er alle waardeering voor behouden, als een plicht der erkentelijkheid. Leider van den weerstand tegen den vijand, op politiek als op bestuurlijk gebied, had Louis Franck geen andere wapenen dan zijn moreel gezag: het imponeerde den tegenstander zoó dat hij den krachtdadigen man in langen tijd niet aandorst. Alle werk moest onderduimsch gebeuren: de Vlaamsche anti-activistische actie, die hij met Vermeylen voorging en die heden openlijk hare uiting vindt in het Manifest, dat gij hiermede afgedrukt vindt; zoovele andere vaderlandsche arbeid die tot prachtige uitslagen leidde en die zonder hem ongedaan zou gebleven zijn. Ik herinner mij de politieke Donderdag-déjeuner der ‘Taverne Royale’, waar het voorbeeld en het woord van Franck onze parlementsleden zoo dikwijls galvaniseerde; ik herinner mij hoe deze altijd vaardige geest de toekomst voorbereidde tot in hare minste geledingen. Tot ons daar de mare trof: telkens bedreigd, na drie, vier aanhoudingen, na geldboete op geldboete, is Franck naar Duitschland verbannen. Allen dan hebben wij het gevoel gehad, dat ons, moraliter, het hoofd was afgesneden. Dat kort na hem de liberale hoofdman Masson was aangehouden en naar Duitschland gestuurd, maakt de ontreddering haast volledig, en het kostte wel eenige moeite de zaken weer op dreef te brengen. Na acht maand gevangenschap, is Franck terug, - als minister: zijn verleden spreekt voor zijne, voor onze toekomst.

Masson, daareven genoemd, en helaas nog steeds in Duitschland opgehouden, zal, naast Franck, een ministerzetel innemen. Ik ken weinig menschen, zoo schrander en zoo onbevooroordeeld als hij. Zoo de benoeming van een

Waal den Vlamingen ooit welgevallig kon zijn, is het zeker die van Masson. Deze komt aan Nationale Verdediging, waar Paul Emile Janson te zijnen bate afstand van doet. Nu weet men, dat de legerkwestie in dit land de allergewichtigste staat te worden, en ook de neteligste. De gezindheid echter en de fijngevoelige takt van Masson zijn een voldoende waarborg, dat het vraagstuk een oplossing zal krijgen, waar men vrede zal meê kunnen nemen. In het voorbijgaan gezegd: legerhervorming evengoed als vervlaamsching der hoogeschool van Gent, dat andere struikelblok in eene nationale politiek, zullen waarschijnlijk eerst na de verkiezing behandeld worden. Het zal dus de Kamer, gekozen op algemeen kiesrecht, zijn, die over deze vragen te beslissen krijgt: naar mijne meening eene weldaad. Dat intusschen de Troonrede van overmorgen aan Vlamingen en Walen gelijk recht toezeggen zal, meen ik zonder onbescheidenheid te mogen meêdeelen.

Over den nieuwe minister van nijverheid en arbeid, Edward Anseele - zoo ooit een right man in the right place - had ik het, nauwelijks een paar dagen geleden. Ik ken hem sedert jaren, en sedert jaren, afgezien van politieke overtuigingen, bewonder ik hem. Die bewondering voor den krantenjongen, die de omstandigheden, maar ook zijn genie, op den ministerzetel brachten, heb ik hier nooit verzwegen: het bespaart mij de moeite, hier opnieuw zijn lof te zingen. Een type, Balzac waardig, kan in een ministerie, als dat aan Anseele bedeeld, een groote rol spelen, die geenszins een eenzijdige rol behoeft te zijn. Anseele's geest is ruim genoeg, om aan de nooden van ieder te denken.

Wauters, wien ik verleden week een interview afnam, dat hier werd afgedrukt, bezit misschien de breedheid

en grootschheid van gebaar niet, die van Anseele het kenmerk is. Doch wint hij het misschien op hem in diepte. Van onze socialistische voormannen is hij in vele opzichten de ernstigste, en naast Van der Velde deze, die in zijn partij den meesten eerbied afdwingt. Bezadigd, hoe ook krachtdadig, grondig onderlegd, maar daarnaast vol energie, bezit Wauters organisatorische eigenschappen, die hem in het ministerie, dat voor onze voeding zorgen moet, ten zeerste dienen zullen.

Voor twee namen heb ik hier nog uwe aandacht te vragen, deze van mannnen die in de politiek, althans in ons parlement, geheel nieuw klinken. Het zijn de namen van Delacroix, onzen nieuwen premier, mede minister van financiën, en van den nieuwen minister voor wetenschap en kunst, Henri Jaspar.

Ter karakteriseering zal voor ingewijden volstaan, dat de eerste dezer jong-Katholieken de rechterarm van August Beernaert was, en de tweede een geliefkoosde leerling van Jules Lejeune. Van wijlen den grooten Beernaert, een politicus van wereldbeteekenis kent gij de breede inzichten; minister Lejeune hij, placht te spreken van ‘l'infâme politique’, om dewelke hij zich te troosten placht door ze te drenken met liefde voor recht en menschelijkheid. Zullen de eerbiedige volgelingen hunne groote meesters waardig zijn? Dat zij van meet af hunne andersdenkende medeleden uit het cabinet zeer sympathiek zijn, levert al schoone waarborgen op.

Léon Delacroix ken ik niet dan als een gezaghebbend, zeer welsprekend, zeer breed-ziend advokaat: hij is stafhouder der advocaten van het hof van Cassatie, en heeft, zegt men, van financiën een bijzondere studie gemaakt.

Wat Henri Jaspar betreft, dikwijls heb ik hem ontmoet onder de bezetting: meer bepaald in de ‘Société Générale’ die als eene nieuwe Kamer der Volksvertegenwoordigers was, en op de hierboven gemelde déjeuners der Taverne Royale. Steeds heb ik zijn levendigen, helderen en fijnen geest bewonderd; deze bijzonder-jeugdige man onder zijn witten haarbos kon het bijzonder goed vinden met de liberalen en socialisten, waar hij daar zoo goed als uitsluitend in betrekking meê kwam; van een politiek sectair heeft hij niets; van een eerlijk en schrander man heeft hij alles. Zijne opneming in het nationaal ministerie is ieder zonder onderscheid welkom, en dat pleit geheel voor hem.

Tot slot een paar nieuwtjes, die ik als een primeur mededeelen kan: de heeren Franqui, voorzitter van het Nationaal Comité, en Max, burgemeester van Brussel, zullen overmorgen Minister van State zijn.

Waarna de eerste naar Spa zal vertrekken als délégué voor de behandeling der financieele zijde van den wapenstilstand, in gezelschap van de heeren Hautier, der Nationale Bank en Van Cutsem, der trésorerie.

Ter elfder ure verneem ik, dat de heeren Harmignie en Jaspar hebben gepermuteerd. Het verandert weinig aan de combinatie.

N.R.C., 25 November 1918.

De nieuwe dagen
XI
Intrede van den koning te Brussel

Brussel, 22 November.

De straat en de kamer

De spanning van het Brusselsche leven stijgt ten top: na een dag die een carnavaldag geleek in drukte en vreugde, hebben wij dezen nacht de feestwake gevierd.

Brussel, feeststad, weeldestad, heb ik nooit in praal en pret gezien gelijk de vier en twintig jongste uren. Heel de provincie is naar de hoofdstad gestroomd, zelfs uit Holland is men gekomen, te voet, aangezien geen enkele trein rijdt; met zestig, zeventig kilometer in de beenen, schijnt zij alle moeheid vergeten, zoodra zij den veerkrachtigen Brusselschen bodem betreedt. De Brusselaarzelf, hij, heeft nooit minder beheersching gekend. Alle scepticisme is van de lucht: er is alleen blijdschap. Het is geen acht dagen geleden dat wij aan de algemeenheid van die blijdschap twijfelen mochten. Hoe echter nu nog te twijfelen? Er is geen steegje, er is geen slop uit achterbuurten dat niet vol volk loopt; onder dat volk geen enkele wanklank, niets dat de eensgezindheid stoort. Die eensgezindheid, zij gaat in luide huldiging den Koning tegen; waar de Koning nog afwezig is, bepaalt zij zich tot het leger. Als bij den hier oppermachtig-heerschenden geestdrift van paal of perk mag gesproken! - Gisteren zijn hier de troepen binnengereden, die den Ko-

ning bij zijn intrede volgen moeten. Op dat binnenrukken waren wij voorbereid: de aandoening en het enthousiasme hebben er niet bij geleden; zij voeden zich gestadig aan zich-zelf; zij vinden in de herinnering der hevigste, der nieuwe dagen een steeds rijker voedsel.

En vandaag is het onder de nieuwe dagen, de groote dag. Van vóór zeven ben ik op weg; het schemerde nog, en reeds waren de straten vol volk. Het is nog geen dag - het wordt gelukkig een zonnedag! - of reeds vindt al dat volk reden en voorwerp tot toejuiching, daar zijn de gidsen achter trompetgeschetter; daar zijn vliegers, die ronkend de lucht bevolken.

Ik volg de straten, die de koninklijke stoet straks doortrekt. Men strooit er de tekst der Brabançonne uit: voor velen een nuttig geschenk. Ruiters van alle geallieerde nationaliteiten, militaire auto's, stuiven luid toegejuicht voorbij. De kinderen der scholen met wuivende vlaggetjes, stappen zingend in rij en gelid vooruit. De oude vaandels der maatschappijen rukken aan. De straat gonst en galmt.

Weldra krijgt de stroomende beweging hare stremming. In volmaakte orde wordt, achter goedmoedige soldaten, langs de trottoirs opgesteld. Iedereen is van een te Brussel zeldzamen goeden wil. Niemand wil gestoord worden en stoort niemand. Weldra heb ik het feestgevoel, journalisten eigen: heel alleen te mogen loopen tusschen eene dubbele rij volk, in de wijde open ruimte, blootgesteld aan de leuke opmerkingen der menigte. Maar ditmaal valt de stemming te mijnen opzichte bijzonder mee. Het volk denkt niet anders dan aan zingen en aan ‘Leve’ roepen. Het gaat aldoor van ‘leve de Koning’ en ‘leve het leger’,

‘leve de Belgen’ en ‘leve de geallieerden’. Terwijl ik met, als verkenningsteeken, mijn eigen portret op het hart loop, heb ik zelfs een ‘leve de Pers’ in ontvangst te nemen: het maakt mij, een enkel oogenblik, uitermate verlegen.

Ik nader de volkswijken, waar de orde ook door pleegzusters van het Belgische leger waargenomen wordt, een bewijs, dat men niet vreest, deze orde gestoord te zien. Het volk is hier nochtans bijzonder geestdriftig; geen motocyclette snort voorbij - en of ze talrijk zijn - of ze heeft haar deel in de vaderlandlievende hulde. Die Belgische vaderlandliefde uit zich te dezer plaats vooral in luidkeelsche Marseillaises. Maar er zijn nonnetjes, die, met hare school, voor afwisseling zorgen: zij hebben het God save the King geleerd, dat zij met verwringende lippen in de puntjes uitvoeren. De Brabançonne blijft niet achter. Nu en dan klinkt een dreunende Vlaamsche Leeuw, en ter verpoozing wordt joviaal gehuild:

Gloria! Victoria!
De keizer heeft de cholera!

eene herinnering aan de nog zoo dichte en reeds zoo verre bezetting.

Uit de kroegjes wordt koffie en bier aangedragen voor onze soldaatjes, die dankend slurpen. De algemeene toon is in zijn uitbundigheid gemoedelijk. Geen enkel wangeluid: slechts kinderlijke blijdschap.

Ik nader de Vlaamsche Poort: hier wordt straks de Koning door de burgemeesters verwelkomd; het is ook drukker dan waar ook. Boven op het spoorwegviaduct, den talud

langs, staat het vol vlaggemannetjes, die in trillende beweging komen als een kort klaroengeschal weerklinkt. Het zijn Amerikaansche soldaten, die met muziek aan het hoofd worden opgesteld. Bij deze dapperen verwijl ik even; ik heb gelegenheid hun leuk flegma op te nemen. Een der Tommies maakt van de gelegenheid gebruik om virtuozelijk op de mondharmonica eene Marseillaise uit te voeren, die uitbundigen bijval geniet. Nieuwe muziek nadert: licht-blauwe Fransche muziek, met nog grootere uitbundigheid toegejuicht. Ik loop langs Fransche en Amerikaansche artillerie voorbij. En nu rijden ook Engelsche troepen aan: al deze mannen zal de Koning straks schouwen.

De Koning! Het is bij half-elf, en men wacht nog steeds, - heel geduldig trouwens, en in niet te storen orde. Hier meer dan waar klinkt heldhaftig de Vlaamsche Leeuw. Neen, ze zullen hem blijkbaar niet temmen!

Altijd vooruit. De menigte wordt schaarscher. Ik zal weldra te Berchem zijn. Als ik daar ineens een groep ruiters in de zon aankomen zie. Mijn hart klopt onstuimig. God! Het is de Koning, het is mijn Koning, onze Koning, onze groote Volkskoning! En weêr ontdek ik nieuwe mijnen van genegenheid bij mij, nieuwe liefdeschachten. Hoeveel ik in mijn eenigste zelf dien Koning heb gedacht, deze vier lange bezettingsjaren. Nu is al de ellende voorbij. Maar de Koning blijft, zijn voorbeeld blijft! En hoe gelukkig zijn wij hierom!

Nu gaat mijn tocht naar de Kamer der Volksvertegenwoordigers toe: over een uur pas zal de Koning hier zijne intrede doen, maar het is er reeds druk van volksvertegenwoordigers en senatoren. De nieuwe ministers worden toegejuicht en gefeliciteerd. Een paar ervan komen ons, jour-

nalisten, de hand drukken. Het is eene bijzonder beleefde Kamer vandaag: iedereen is gelukkig vandaag, en zelfs de heer Woeste schijnt welgezind. De zaal is sober versierd, links van het bureel de roode troon voor den Koning en dito stoelen voor het Koninklijk gevolg. Het beste ornaat is echter een moreel ornaat, het ornaat van den goeden wil. En ik ben overtuigd dat het hier bij niemand ontbreekt.

Het bureel wordt samengesteld. De ouderdomsdeken, Visart de Bocarmé, zit voor: hij krijgt als secretarissen twee officieren: Belgische Kamerleden, die den oorlog hebben meêgemaakt, en luid worden toegejuicht. Terwijl ik dit schrijf wordt de commissie uitgeloot, die straks den Koning ontvangen zal.

Nu wacht men op den Koning. Onder dien tijd ga ik er voor zorgen, dat deze copy u spoedig bereikt.

N.R.C., 23 November 1918.

De nieuwe dagen
XII
Intrede van koning Albert te Brussel
In de kamer

Brussel, 22 November.

Terwijl voor het Paleis der Natie eene onoverzienlijke menigte den koning afwachtte en de troepen, die hem volgden, hield het aftredende kabinetshoofd, de heer Gérard Cooreman, eene rede, die, ik moet het zeggen, zonder groote aandacht werd aangehoord. De heer Cooreman had de katheder beklommen, wat in onze Kamer niet dan in gewichtige oogenblikken gebeurt. Was het, omdat het gewicht van het oogenblik ditmaal buiten het Kamergebouw lag, dat de heer Cooreman niet geheel naar verdienste werd beluisterd? Het was een geloop zonder groote beleefdheid onder de leden van Eerste en van Tweede Kamer, blijkbaar is er het parlementaire leven nog niet gansch in. En het dient gezeid, wat de heer Cooreman te vertellen had, kon men zich best voorstellen, zonder er zich bovenmatige spanning der hersenen voor te moeten geven.

Zal ik er bij verwijlen? Het was het vereffenen van eene rekening, met wat daarbij behoorde aan lof, ook voor diegenen die aan ons oorlogsministerie niet hebben medegewerkt. De heer Cooreman droeg het voor met de waardigheid van den volbrachten plicht, - eene houding die, iedereen zal het gaarne erkennen, volkomen is te wettigen. Hij zei wat zijn kabinet had verricht; het is verre van

gering te schatten en wij weten zeer goed dat het den Belgischen naam gediend heeft en hooggehouden, ook buiten den kring der geallieerde naties. De heer Cooreman was trouwens zeer goed ingelicht over de wijze, waarop de actie van zijn ministerie hier in het land doeltreffend werd aangevuld. Hij liet, zooals ik zei, recht wedervaren aan wie, ook buiten zijn beheer, recht toekwam. Dat is een nobel gedrag, dat ons van hem geenszins verwondert. Op zijne redevoering kom ik te gepasten tijde terug; er is wel, mede als commentaar op de troonrede, een en ander over te vertellen.

De heer Cooreman had niet half uitgesproken, of de kamer liep zoo goed als leeg: de Koning was, van af het perron van het Paleis der Natie, onder gejuich dat ons nu en dan tegenwalmde, de troepen aan het schouwen die aan Hem en het Brusselsche volk, een uur lang, voorbijtrokken. De heer Cooreman schijnt er zelf wel eenigszins den moed bij te verliezen, hij wordt slap in zijne voordracht, en de kamer schijnt het hem niet kwalijk te nemen. Ik neem ze op, die Kamer, en merk dat zij er democratisch uitziet. Geen enkel minister draagt zijn uniform; gezel Vandervelde is zelfs in jaquette verschenen. Slechts twee drie leden zijn in frac, als oberkellners; zij lijken er dan ook geenszins fier om. En het is slechts als de bloed-roode kardinaal Mercier in zijne groote smalle gestalte verschijnt, en plaats neemt naast den staalijzere rok van Burgemeester Max, dat in de zaal eenige kleur komt.

Ook van den Koninklijken stoet gaat geen kleur uit. De Kamer is weer volgeloopen: de revue is ten einde. Een huissier roept: ‘La Reine’. Zeer bescheiden treedt, onder

applaus, onze beminnelijke Koningin binnen, gaat, met hare twee jongste kinderen, plaats nemen op het podium, waar slechts ééne enkele hofdame wacht, draagt, over haar verpleegsterkleed, een grooten kakimantel met grauw opossumbont. Zij is uiterst ernstig. Speelsch is, als ook vóór den oorlog, prins Karel in zijn marineuniform; hij vergist zich van zetel, lijkt nog niet volkomen op de hoogte van het protocol, waar zijn jongere zuster, onze schoone, slanke Marie-José, hem les kon in geven. Iedereen zegt: wat is ze groot geworden! En wij denken allen aan de Belgische kinderen, die, na ruim vier jaar afwezig en in den vreemde, ons zullen komen bewijzen dat wij, die bleven, vier jaar ouder zijn geworden, die wel tellen voor tien...

'Le Roi!' roept de luide huissier. De Koning bestijgt het kamerbureel; de zeventienjarige kroonprins met zijn vroegrijp gezicht neemt plaats aan zijne linker zijde. De Kamer juicht luide toe. De Koning imponeert met kort gebaar stilte, en zegt: 'Je prie les représentants de la nation de s'asseoir.' Terwijl hij het zegt maakt zich een groote verwondering van ons meester: de Koning is physisch weinig veranderd. Zijn stemgeluid zegt het echter duidelijk: daar heeft bij deze man eene groote moreele wijziging plaats gehad. Verlegen en linksch voorbij trekt, komt de Koning terug met een zelfbewustheid van waarlijk een man, die voor een grooten plicht staat. En dat is vooral in het geluid te hooren, het heeft alle haperigheid verloren; het is vol en mannelijk geworden; terwijl hij de troonrede voorleest, onderlijnt de Koning ze met korte, maar losse en toch besliste gebaren, hetgeen de beslistheid van zijn optreden verhoogt. Hij zegt:

Mijne Heeren,

Ik breng U den groet van het leger!

Wij komen van den Yzer, mijne soldaten en ik, door onze steden en velden, van vijanden vrij.

En thans bevind ik mij hier voor 's Lands vertegenwoordigers.

Vóór vier jaar, hebt gij mij het leger der Natie toevertrouwd ter verdediging van het bedreigde Vaderland; ik kom U rekenschap geven van mijne daden. Ik kom U melden wat de soldaten van België geweest zijn, welk uithoudingsvermogen zij hebben doen blijken, welken moed en welke dapperheid zij ten toon gespreid hebben, welke buitengewone uitslagen zij door hunne inspanning verkregen hebben.

Door welke regels heb ik mij laten leiden in den loop van dezen langdurigen oorlog?

Eenerzijds, binnen het gebied van het mogelijke, onze internationale verplichtingen in haren vollen omvang te vervullen, en mede den luister onzer Natie te vrijwaren, plichten waaraan een volk, dat in de algemeene achting hoog wil staan, getrouw moet blijven; anderzijds, met het bloed onzer soldaten zuinig te zijn, hun stoffelijk en zedelijk welzijn te verzekeren, hun lijden te verzachten.

Tijdens den veldtocht van 1914 waren de krijgsverrichtingen van het Belgische leger van zulk ingrijpenden aard, dat zij de groote verbonden legers in staat stelden het machtig Duitsch offensief te stuiten op de lijn, waar het gedurende vier jaar tot staan werd gedwongen.

't Is in dien veldtocht, dat de vrijheid der wereld zich werkelijk afspeelt; de reuzenstrijd, die in België en in Frankrijk wordt gevoerd, moet uitmaken of het inder-

daad de Duitsche macht is, die over het menschdom de heerschappij zal voeren.

De verbonden natiën waren niet in gelijke mate gereed om, uit al hunne krachten, den ontzettenden schok te doorstaan, die op handen was.

Slechts twee daarvan, Frankrijk en Rusland, waren in staat zich, zonder groot tijdverlies, te lande te verzetten tegen de onderneming van de centrale rijken, welke door eene lange en nauwgezette voorbereiding het toppunt hunner macht hadden bereikt.

Aan het Belgische leger viel de verheven, doch gevaarvolle taak ten deel, post te vatten waar de Duitsche staf, zeker van den uitslag, zijn grootste en beste krachten zou doen optreden.

Gedurende twee en halve maand streed het Belgische leger gansch alleen op de gansche uitgestrektheid van het grondgebied, van Luik tot Antwerpen, vervolgens van Antwerpen tot den Yzer: het verijdelde vooreerst de eerste en stoutmoedige pogingen van den invallenden vijand; daarna vertraagde en beperkte het de bewegingen van den machtigen aanvaller; eindelijk, door den langen en heldhaftigen slag, welken het leverde op den Yzer, droeg het bij tot het bepaald stuiten van de Duitsche troepen.

De veldtocht van 1915 nam aanvang onder betere omstandigheden; Groot-Britannië bracht machtige legers tot stand en Italië verleende zijne gewichtige medewerking aan de Entente. Thans gingen vier groote militaire volkeren den strijd aangaan tegen de Centrale Staten.

Na weldra heringericht te zijn, dank zij de vaderlandsliefde van die vurige jongelingschap, welke trots alle gevaren de grenzen overstak om zich ten dienste van het

Vaderland te stellen, nam het leger, in de modderige loopgraven van den Yzer, de laatste vesting waar het onze driekleur had geplant, een aanvang met de trouwe wacht, die zij rusteloos, onvermoeibaar, gedurende bijna vier jaar zou moeten houden.

Het weerstond er talrijke en harde gevechten om het bezit daarvan ongeschonden te behouden: met geduld wachtte het den dag af, waarop het eindelijk mogelijk zou zijn uit die stellingen te treden, den vijand te verslaan en hem te verjagen.

Het jaar 1918 bracht dien zoo vurig verlangden dag mee.

Amerika, nieuwe en machtige bondgenoot had den druk van zijne grootsche en geestdriftige poging gevoegd bij dien van de overige natiën:: dat deed den geduchten vijand wankelen.

Dit oogenblik verkoos het Belgische leger.

Den 28sten September, bij het aanbreken van den dag, spant het al zijne kracht in en valt de vijandelijke linies aan: met een enkelen, doch onweerstaanbaren en grootschen ruk overwint het dien kant van Vlaanderen's grond, welke tot dan toe aan de aanvallen van de moedigste troepen had weerstaan.

Na die gedenkwaardige dagen viel het den vijand voortdurend aan en vervolgde hem aan de zijde van de verbonden legers tot den dag waarop de vijand gedwongen werd te verklaren, dat hij overwonnen was.

Ik besluit dit beknopt verhaal van onze krijgsverrichtingen, en zeg tot u allen: met trots kan België terugzien op de taak, door zijn leger vervuld; in den loop van dezen strijd zonder weergâ heeft het leger ten volle zijn plicht

gedaan; het heeft het nationale aanzien en den roem van onze wapenen hoog opgevoerd; het heeft aan de gansche wereld een onschatbaren dienst bewezen. (Toejuichingen.)

Ik heb een anderen plicht te vervullen, met name getuigenis af te leggen van de prachtige krijgsmansdeugden van de geallieerde legers, die op den vaderlandschen bodem hebben gestreden, in broederlijke vereeniging met de onze, en allen bezield met een zelfde ideaal en een zelfde offervaardigheid. Eere den soldaten van Frankrijk, Engeland en Amerika, die ons ter hulpe zijn gesneld! Eerbiedig buig ik neêr voor hen, die zijn gesneuveld en die in onzen, ten eeuwigen dage heiligen bodem rusten: erkentelijk zal België hun roemrijk aandenken bewaren. (Toejuichingen, heel de vergadering staat recht.)

Eere ook voor onze dooden, onze roemrijke dooden; voor hen die zijn gevallen in 't aangezicht des vijands, op de slagvelden en vóór 't executiepeleton; voor hen die 't leven hebben verloren in den ijzerdraad langs de Hollandsche grens; voor hen die laffelijk vermoord zijn geworden; voor hen die in de gevangenissen en in de gruwelijke concentratiekampen martelingen hebben geleden, voor hen die van leed en ellende zijn omgekomen. Allen hebben den dank van het vaderland verdiend. Hunne namen wezen toegevoegd aan die van de strijders van 1830, in ons Pantheon, ginder, op het Martelaarsplein! (Toejuichingen.)

Mijne Heeren,

Ik hecht er prijs aan, het bezette land geluk te wenschen met zijn edele houding onder het Duitsche juk.

Eerst denk ik aan de ouders der soldaten, welke gedurende nagenoeg vier en een half jaar van de minste tij-

ding bleven verstoken. Terwijl de strijders der andere legers met hunne bloed- en aanverwanten in verbinding bleven, en de eenen zoowel als de anderen uit deze hartelijke briefwisseling en uit periodieke verloven, de noodige versterking hunner krachten putten, bleven de Belgen van 't buitenland en van 't binnenland gescheiden door een muur, dien met den dag moeilijker te overschrijden bleek. Ten spijte van de vernuftige en bewonderenswaardige pogingen dergenen, die, op gevaar hunner vrijheid af, zich hebben ingespannen om een zoo druk mogelijk verkeer in stand te houden, heeft de oorlog onzen kinderen aan het front en hunnen ouders bij den haard, de oneindig gerekte foltering doen ondervinden van te leven en te lijden zonder te weten welke toekomst hun te wachten stond. Met welke manhaftigheid werd door het gansche Belgische volk, die zoo langdurige en zoo wreede proef doorstaan! Dag aan dag moest zij iets nijpends toevoegen aan de stoffelijke ontberingen, aan de bezorgdheid voor den dag van morgen, aan de stijgende ellende. De veelvuldigheid der werken van onderstand, zoo prachtig ontloken naarmate de behoeften zich lieten gevoelen, heeft tempering in de scherpheid van zulk regiem gebracht. Men heeft alle maatschappelijke standen, met een zelfden geest van eensgezindheid en genegenheid bezield, in innig verband tot elkaar zien treden om smart en onheil te lenigen: eens te meer hebben de vrouwen getoond wat men mag verwachten van hare goedheid, en van dat helder doorzicht, dat haar de te helen wonde en de te troosten smart doet ontdekken. De edele gevoelens van solidariteit hielden in gansch het land de hechtste banden bijeen, en zij zijn het levend bewijs eener in de toekomst onverbrekelijke

eendracht. De op edele wijze gedeelde en met een hoog hart gedragen smart is een gemeenschappelijk erfdeel geworden; zij heeft door den tijd heen, onder gansch de bevolking, dat rein vertrouwen gehandhaafd, hetwelk de gebeurtenissen ten volle gerechtvaardigd hebben.

Mijne Heeren,

Men zou niet begrijpen dat de vruchtbare eendracht, waar de Belgen tijdens den oorlog zulk een prachtig voorbeeld van hebben gegeven, reeds daags na de bevrijding van het grondgebied, plaats zou maken voor ijdele twisten. Deze eendracht behoort in de huidige omstandigheden te blijven bestaan. (Goedkeuring.)

Dit is de bestaansreden voor de samenstelling van het nieuwe ministerie dat zich bereid heeft verklaard, waar zij was onderbroken, de moeilijke taak over te nemen, welke de twee vorige kabinetten in beangstigende omstandigheden hebben verricht met een vaderlandsliefde die nooit heeft gefaald.

Het Land zal er zich in verheugen, dat de volksvertegenwoordiging weer met de regeering in verbinding treedt, in afwachting dat spoedig de dag aanbreekt, waarop het door middel van verkiezingen geraadpleegd zal kunnen worden, nadat zij, die door den oorlog uit het land werden verwijderd, teruggekeerd zullen zijn en na de noodige voorbereiding.

Uit het leed, gelijkelijk in geduld gedragen, zijn gelijke rechten geboren ter uitdrukking van 's volks verzuchtingen. De regeering zal bij de Kamers een voorstel indienen om, in vaderlandslievende verstandhouding, de oude hindernissen weg te ruimen en de nationale raadple-

ging plaats te doen hebben op den grondslag van gelijk stemrecht voor al de mannen, die den leeftijd hebben bereikt, vereischt om de burgerlijke rechten te kunnen uitoefenen. (Toejuichingen.)

Tot deze raadpleging plaats zal kunnen hebben, zal het Parlement zich uit te spreken hebben omtrent eene reeks dringende wetten, waarvan het doel zal zijn, de onmiddellijke gevolgen van den oorlog te keer te gaan, inzonderheid ter bewerking van den spoedigen terugkeer van allen die, om verschillende oorzaken, van den vaderlandschen grond verwijderd zijn gehouden.

's Lands bestuur, gedurende de lange bezetting onderste boven gekeerd, moet worden hersteld met een zelfde aandrift, als waarvan onze soldaten in critische oogenblikken getuigden. Dit groote werk vereischt de medewerking - benevens de ministers en hunne departementen - van regeeringscommissies van vakkundigen of specialisten, met name uit de leiders onzer bedrijven, de financiewereld en de volksklasse gekozen. Van deze nauwe samenwerking van al de levende krachten der natie kan het land de volle ontwikkeling van zijn vitaliteit en van zijne economische ontplooiing naar buiten verwachten. In samenwerking met deze Raden van State, zullen de bevoegde ministers de zoo beproefde arbeidersklasse begiftigen met wat noodig is voor hare lichamelijke, zedelijke en verstandelijke ontwikkeling, ter naleving van de grondbeginselen eener welbegrepen volkshygiëne en ter doelmatige bestrijding van de drankplaag.

De beoefening van den godsdienst, die in de dagen van smartelijke beproeving, voor de geloovigen een zoo troostende toevlucht was, is in het leger nooit eene belemme-

ring voor 't vriendelijk verkeer geweest; hoe zou dan uit een verschil van inzicht op dat gebied eene bron van verdeeldheid in het burgerlijk en politiek leven kunnen ontwellen? De wetten en dezer uitvoering behooren samen te werken om van deze beginselen eene werkelijkheid te maken.

De zoo veelomvattende taak van 's Rijks voeding tijdens den oorlog, welke, te midden der bezwaren van de ure, dank zij den steun van de Vereenigde Staten, van Spanje en van Nederland, ten uitvoer kon worden gebracht, zal moeten aangehouden worden met de medehulp der inrichtingen, die tot dusver den last op zich genomen hebben, en die niet zullen weigeren aan de regeering hunne zoo toegewijde en zoo vernuftige diensten te verleenen met zich aan het ministerie van nijverheid en arbeid te verbinden. Eveneens behoort het aankoopkantoor, hetwelk onder staatstoezicht fungeert, en aan het ministerie van economische zaken is verbonden, zijne bedrijvigheid op peil te houden ter herinrichting der nijverheid en ter nieuwe voorziening van grondstoffen.

De weergalooze schade en verwoestingen door den oorlog aan de particulieren veroorzaakt, zullen, in een gemeenschappelijk belang, volledig en snel herstel vorderen. De uitwerking dier verdelgingen heeft uitgewezen hoezeer alles in het economische leven in elkander grijpt: de fabriek staat tot de arbeiders gelijk de arbeiders tot de handelaars, en dezen tot de vrije beroepen staan.

Vernieling van een onderdeel volstaat om gansch het raderwerk stop te zetten. Deze solidariteit gebiedt het sluiten van een eerlijk verbond tusschen Kapitaal en Arbeid, verbond van onderlinge medehulp en van streven,

met billijke en stelselmatige verdeeling der vruchten van dat gemeenschappelijk streven, ten einde paal en perk te stellen aan twisten, welke, door hunne scherpheid zelve, de belangen van beide partijen benadeelen.

Als de wetgever zal worden aanzocht zulke bevergemakkelijking der mededinging op de vreemde markten, zal de regeering ervoor zorgen, om terzelfdertijd en door dezelfde bekrachtigingen, inzonderheid door de syndicale vrijheid, het evenwicht te verzekeren tusschen de belangen van werkgevers en werknemers, wanneer zulke belangen met elkander in strijd mochten zijn.

De noodzakelijkheid van een vruchtbare eendracht vereischt de oprechte samenwerking van al de kinderen van een zelfde vaderland zonder onderscheid van oorsprong of taal; op dit gebied der talen zal de strengste gelijkheid en de volstrekte gerechtigheidszin voorzitten bij het uitwerken der ontwerpen, die de regeering aan de nationale vertegenwoordiging onderwerpen zal. Op die wijze zal een verstandhouding ontstaan die de eenheid en onverdeelbaarheid van het land bestendigen zullen, zooals zij zich gedurende den oorlog geopenbaard hebben door zooveel bloedoffers. Een wederkeerige eerbied der belangen van Vlamingen en Walen moet het bestuur doordringen, elkeen de zekerheid geven, in zijn taal verstaan te worden en hem zijn volle verstandelijke ontwikkeling te verzekeren, namelijk in het hooger onderwijs.

Dat de ambtenaar, de magistraat, de officier de taal moeten kennen van hen die zij besturen, is een grondregel der billijkheid. Het belang zelf van het land brengt mee dat elke van onze twee bevolkingen in hare taal ten volle hare persoonlijkheid, hare oorspronkelijkheid, hare ver-

standelijke gaven en haren aanleg voor kunst ontwikkelen kunne. De regeering zal het Parlement voorstellen van nu af aan de grondvesten te leggen van een Vlaamsche Hoogeschool te Gent, behoudens het recht van de Kamers die uit de verkiezingen zullen ontstaan, de bepaalde vormen en wijze te regelen.

Voor de drijverijen van hen, die op het pijnlijk uur dat de toekomst van het land in gevaar was, tot doel hadden het heelemaal ten val te brengen, is geen amnestie denkelijk. De Vlaamsche bevolkingen zelf hebben die drijverijen reeds geschandvlekt, maar de schuldigen moeten de strengheid van een rechtvaardige straf ondergaan.

De opschorsing van de werking van het gerecht, aan de rechterlijke macht gedurende den harden tijd van de bezetting opgelegd, was stellig oorzaak, dat vele zaken achterstallig zijn en de algeheele ontreddering van het handelsleven schijnt den toestand nog te zullen verergeren. Deze gebeurtenissen doen het uur slaan van diepgaande hervormingen in de rechterlijke inrichting, hervormingen, die sedert lang gewenscht werden door rechtsgeleerden en rechtsbedeelden.

Mijne Heeren. Door de volharding, het stoïcisme, den heldenmoed van zijn leger en van zijn volk, heeft België de sympathie en de bewondering van de wereld veroverd. In hare oogen werd het, sedert de eerste dagen van de tragische crisis, waarin het geslingerd werd, de geheiligde uitdrukking van de zaak van het recht.

Steeds getrouw aan zijne plichten en ten onrechte aangevallen, heeft het de wapenen opgenomen om zijne eer en zijne onafhankelijkheid te verdedigen. Het treedt uit den strijd, gekneusd, doch trotsch en met glorie omgeven.

Het zegevierende België, niet meer omkneld door de onzijdigheid opgelegd door de verdragen waarvan de oorlog de grondslagen heeft geschokt, zal volkomen onafhankelijk zijn.

Die verdragen, welke zijnen toestand in Europa bepaalden, hebben het niet beschermd tegen den afschuwelijksten aanslag. Zij mogen de crisis, waarvan het land het slachtoffer was, niet overleven. België, hersteld in al zijne rechten, zal zijne zaken volgens zijne behoeften en zijn strevingen oppermachtig regelen. In zijn nieuw statuut zal het de waarborgen moeten vinden, die het moeten bevrijden van het gevaar van volgende aanvallen. Het zal de plaats innemen, die met zijne waardigheid en zijnen rang overeenstemt, in de aanstaande internationale regeling, gegrond op de rechtvaardigheid.

De vreemde inval en bezetting hebben aan het land, aan zijne inwoners en aan hunne goederen, aan zijne nijverheid, aan zijnen handel en aan zijnen landbouw ontzaglijke schade toegebracht, welke de vijand volkomen herstellen moet.

Van het begin der vijandelijkheden af trachtte België, om te voldoen aan zijnen plicht op internationaal gebied, te vermijden dat de oorlog zich ook tot het conventioneel Congogebied zou uitstrekken. Vergeefsche moeite!

Ook hier verplichtte de aanval van Duitschland ons tot den strijd. Ons koloniaal leger deed zijn plicht ten volle onder soms zeer moeilijke omstandigheden. De gebeurtenissen van den oorlog in Afrika, de gehechtheid van de inlandsche bevolkingen aan de regeering, de gedane vooruitgang hebben onverbreekbare banden tusschen België en Congo gesmeed. België heeft het bij het overnemen van Congo-

land plechtig en uit eigen beweging verklaard: de bescherming en het welzijn van de inboorlingen zullen wij in de eerste plaats ter harte nemen; dit is overigens een vereischte in 't belang van de ontwikkeling der kolonie; en wij zijn vast besloten ons alle noodige offers op te leggen om onze beschavende zending in Afrika voort te zetten en te voltrekken.

De natie zal er naar streven in de kolonie de vervoerwegen te vermeerderen, een hoofdvoorwaarde om zijne groote natuurlijke rijkdommen te waarde te maken. Zij beschouwt haar koloniaal gebied als een onafscheidbaar deel van het land en als een eerste vereischte van zijn opbeuring en van zijn grootheid in de toekomst.

De openbare meening, vroeger al te onverschillig voor wat daarbuiten leefde, verdiepte zich in besprekingen over binnenlandsche vraagstukken. Thans, door de ervaring geleerd en bewust van de plaats, welke België in de wereld heeft verworven, zal zij, met vaderlandslievende zorg, hare aandacht wijden aan de buitenlandsche kwesties en zal zij aldus een krachtige steun zijn voor den arbeid der regeering.

De sterke banden van vriendschap, die België om zich heen heeft gevoeld, zullen, ik weet het, in den vrede even hecht blijven als zij onder de beproevingen van den oorlog hecht zijn gebleken. Die vriendschap zal het Land helpen bij 't vernieuwen van zijne werktuigen en zijne voorraden en bij 't herstellen van zijn economisch leven. Langs den weg van handelsovereenkomsten met de groote verbondene Rijken, zal België van dezen moeten verkrijgen, dat nieuwe afzetgebieden vrij en ruim zullen opengezet worden en dat de toekomst van de Antwerpsche haven worde

verzekerd.

De Natie brengt een luide en eensgezinde hulde aan al de gealliëerde en geassocieerde Rijken, die, met haar, dezen heroïschen oorlog voor de verdediging van Recht en Vrijheid hebben uitgevochten tot den zege: aan Frankrijk en aan het Britsche Rijk, aan hunne soldaten en hunne zeelieden, wier heldendaden de wereld hebben doen trillen van bewondering; aan het Amerikaansche volk, dat België heeft gered van den hongersnood en welke zonen over den Oceaan zijn getrokken om de Kracht ten dienste van het recht te stellen; aan Italië, waar onze zaak zulke vurige sympathie heeft verwekt; aan Japan, aan Servië dat zooveel heeft geleden en gestreden.

De gemeenschappelijkheid van de offers, van het lijden en van de hoop heeft tusschen hen en ons een vriendschap en een zedelijke solidariteit gesmeed, die door den tijd niet zullen verzwakt worden.

Mijne Heeren,

Onder de groote lessen van dezen oorlog is er geene die aangrijpender is dan de politieke en maatschappelijke ontreddering van natiën, die voorheen zoo voorspoedig waren.

Orde is de grondslag van het maatschappelijk leven; zonder haar kan het zich niet ontwikkelen. Maar de vruchtbare orde bestaat niet in een opgelegde onderworpenheid noch in de uitwerkselen van een uiterlijken dwang; zij moet bestaan in de overeenkomst van de harten en van den wil. Zoo blijkt de geest van broederlijkheid en verstandhouding een burgerplicht met hetzelfde recht als de zorg om de orde te handhaven.

Aan het werk dus, Mijne Heeren! Dat God u helpe om van België een steeds eensgezind Vaderland te maken, meer en meer waardig om door zijne kinderen bemind te worden.

Onder lange toejuichingen loopt deze vormschoone rede ten einde. De indruk, die vooral het nieuwe ministerie toekomt, is bijzonder goed. Het is het oogenblik niet om ze uit te pluizen: daar komt, zooals ik u zei, een nieuwe brief over. Laat het volstaan, met de meening, dat de Kamer voldaan schijnt, - hetgeen voor sommigen onder het publiek misschien niet geheel het geval is. De besliste houding echter van den Koning imponeert ieder.

Deze trekt zich met zijn gevolg terug. Eindelijk mag hij, tot bij de ontvangst in het Stadhuis, eenige rust gaan nemen: hij heeft ze zoowaar niet gestolen.

Onze correspondent te Brussel meldt ons:

Op het laatste oogenblik heeft nog een wijziging in de samenstelling van het Nationaal Ministerie plaats gehad: baron Ruzette, oud-gouverneur van West-Vlaanderen, vervangt aan landbouw den heer Van de Vijvere.

Zijn verder, behalve de heeren Max en Franqui, tot minister van state benoemd, de oud-ministers Paul Segers, Aloïs Van de Vijvere, Levie en Carton de Wiart, oud-senator van Hoegaerden en de bekende philantroop en socioloog Ernest Solvay.

N.R.C., 23 November 1918.

De nieuwe dagen
XIII

Brussel, 26 November.

Voor 't laatst ontvangt ge een brief van mij, die voor titel draagt: ‘de nieuwe dagen’. Niet dat het met die nieuwe dagen uit zou zijn, dat wij er onze deuren op sluiten zouden als op iets verledens, als op eene parenthesis wier inhoud geen beteekenis meer heeft voor hetgeen er op volgt. De nieuwe dagen: zij beginnen pas; na de bevrijdingsroes waar wij nu veertien dagen in leven, gaan zij nu vorm krijgen; de feestvreugde uitgezongen en de bezinning lengerhand gekomen, vangt eindelijk het tijdperk aan, waar de eerste duimindruk de klei onzer toekomst gaat boetseeren. Het luide feestvieren is nog niet geheel van de lucht: straks heb ik daar nog wel iets over te vertellen. Maar wij voelen dat ons leven zich normaliseeren gaat; dat wij weer tot beschaving komen na vier jaar barbaarsche ontreddering; dat wij de steenharde vruchten van den oorlog verduwen gaan en verwerken tot leven en kracht van morgen.

Feitelijk keeren wij zelfs in zekeren zin tot een praenormalen tijd, tot eene verre beschavingsperiode, waarop nog geen alkohol bestond. Want alkohol is voor ons afgeschaft, tenzij onder specie van slecht bier en duren wijn. Het besluit-wet daartoe werd in Havre genomen, de gouverneur der provincie Brabant heeft het afgekondigd en met het uitzicht op straf bekrachtigd; ik zeg niet dat gij niet hier en daar nog een borrel ontdekken en gebruiken kunt, maar het syndikaat van hotel- en caféeigenaren heeft

zich bij den maatregel neergelegd, zoodat ons niets overblijft dan hetzelfde te doen. Wij, Brusselaars, die van een zeldzamen goeden wil blijken te zijn, doen het trouwens met ingenomenheid, en het heeft reeds prachtige resultaten opgeleverd. Want het is zeker dat de grandioosuitbundige feestdagen van Vrijdag tot gisteren hun aan orde prachtig verloop danken aan dat alkoholverbod. Al die dagen hebben wij geen enkelen dronkaard ontmoet, geen enkel opstootje, eene oneindige uitgelatenheid, maar geen enkele baldadigheid. Voorwaar, ik zeg het u: voert de afschaffing van gedistilleerd ons naar ik weet niet welke middeleeuwen terug, zij ook beteekent een nieuwe tijd vol gelukkige vooruitzichten.

Verder dan alle middeleeuwen, verder dan de oudheid zelf, worden wij door het niet-bestaan van de telegraaf teruggebracht. Wanneer zullen wij weer telegrammen verzenden? Ik ben het gaan vragen: de bevoegde ambtenaar heeft vertwijfelde armen gezwierd als een verouderd Morse-toestel. Telegrammen! het kan nog maanden duren!....

En met de post is het niet veel beter gesteld. Wilt gij, binnen Brussel, aan een vriend de intrede van koning Albert mededeelen, dan moet gij uwe missief zelf aan een winket van het hoofdkantoor af gaan geven, en het kan heel goed gebeuren dat hij ze reeds vier-en-twintig uur nadien ontvangt, want meer dan ééne uitdeeling daags is er nog niet. Gij fluistert mij in het oor, dat men evengoed telefoneeren kan; maar sedert een-en-vijftig maand wordt er niet meer getelefoneerd in deze praehistorischgeworden stad, en niemand denkt er voorloopig aan, dat daar nog verandering in kan komen. Het bericht zelf te gaan dragen, per tram bijvoorbeeld, levert meer kansen

op uitkomst, al is ons, anders zoo prachtige, tramnet nog heel verward en verre van ontkluwd. Wij hebben trouwens leeren loopen, als echte wilden. Wij loopen zelfs heel goed en in één adem naar Antwerpen, en zelfs naar Gent, en zelfs naar Luik. Weliswaar zijn daar nog enkele beati possedentes, die weer hun fiets voor den dag hebben gehaald, of over een auto beschikken. Waar echter aan banden geraakt en aan benzine? Cruelle énigme, zou Paul Bourget zeggen....

Er zijn, ik geef het toe, treinen. Er zijn militaire treinen, die, als er bij geval een plaatsje over mocht blijven, ook burgers meenemen. Van die treinen zijn er zelfs drie: één in de richting van Oostende, één in de richting van Luik, één in de richting van Antwerpen. Ik zeg: in de richting, en het is de officieele, en voorzichtige, uitdrukking. Want men rijdt wel de kant uit van voormelde steden; of men aankomt is echter eene vraag, die zelfs de Eumenieden niet zouden weten te beantwoorden. En wat den terugtocht betreft: wie zou van zóó iets durven droomen?....

Dit alles is, ik verhaast mij het u te zeggen, alles behalve eene aanklacht, tenzij tegen de Duitschers die bij hun aftocht alles consciencieus hebben ontredderd en vernietigd; de vernieling getuigt weer eens van een merkwaardigen organisatiegeest. En gij weet dat te niet doen veel vlugger gaat dan weer in orde brengen. Voor die laatste taak ziet zich minister Renkin gesteld: het is een waarborg van ijver en bekwamen spoed. En trouwens: wie zou hem krediet ontzeggen? Niemand.

Nu vooral niet, dat ons materieel leven van dag tot dag beter wordt. Wij krijgen aanmerkelijk meer brood,

al staat het wat duurder te worden. Het vleesch, daarentegen, is nu reeds wat goedkooper. En de verkoop van vet is vrij. Het verheugt ons uitermate: het opent aangename vergezichten, die geheel opklaren zullen zoodra Engelsche en Amerikaansche schepen weer geregeld varen kunnen en zich de grenzen van uw land gaan openen.

Die vooruitzichten waren er niet noodig, om er tot op heden het wijd-uitflappende feestvuur in te houden. Want, zooals ik zei, het vieren is er lang niet uit, en de omstandigheden zijn er niet naar, om het er uit te houden. Reeds doet het als een anachronisme aan, nog van den vooruitgang der geallieerde legers te lezen. Het is met ongeloovig verbazen dat wij nog van Duitschers in België vernemen. Zij hebben tot op heden Luik niet geheel verlaten en Verviers zit er nog vol van: wij, wij denken er niet meer aan dan met verwoede scheuten, als wij, heel even, denken aan hetgeen ze ons hebben doen lijden. Wat er in Duitschland omgaat, boezemt ons voor het oogenblik niet het minste belang meer in. Daar is het leven om ons heen, het verloste leven, waarlijk al te verrukkelijk om. Die verrukking laait telkens op: heden trekken Fransche legers door Brussel, waar hun generaal Massenet, de stoere broeder van den zoeten musicus, ze schouwt. Gisteren bezocht de koning het verfomfaaide Paleis van Justicie; hij werd er op prachtige, waardigheidsvolle redevoeringen onthaald, waarbij de nooden van het heden - onderdrukken van alle baldadigheid, helaas door de baldadigheid der Duitschers maar al te goed te verklaren; streng optreden tegen landverraders; hooghouden van alle rechten maar ook van alle plichten, - geenszins verzwegen werden. Zondag woonden wij een feest bij van nog hoogere orde,

een feest dat de waarde had van een symbool en dat, voorbereid onder de bezetting en op een oogenblik dat er van wapenstilstand nauwelijks spraak was, de beteekenis had van eene profecie: eene heerlijke uitvoering van de negende symphonie en hare Ode aan de Vreugde, door Lodewijk van Beethoven, onzen oer-Vlaamschen Beethoven. Daar was, om te besluiten, het Te Deum van Zaterdag, het grandioze, Belgisch-decoratieve Te Deum in de Kathedraal van de Vlaamsche Sinter Goedele: het eindelijke feest-der-kleuren, ten onzent eene psychische noodzakelijkheid, en dat ons in het Parlement onthouden was.

Maar, ik zeg het u eveneens: dit is het verleden; terwijl de toekomst met grooten ijver wordt ingezet. In de eerste plaats door onze volksvertegenwoordiging. Zij bereidt zich voor den pacifieken strijd, waarvan het eerste wapen pas Donderdag en Vrijdag in Kamer en Senaat zal bevochten worden.

Hier kan ik niet op anticipeeren: ik heb mij tot plicht gesteld, u hierover niet mijn oordeel, doch slechts dat van personen te geven die medezeggenschap en zelfs verantwoordelijkheid bezitten. Daartoe ben ik bij machte, geloof ik. Dat gij er niet bij verliest, zult gij wel begrijpen....

Intusschen kan ik u melden dat over heel kort de oudste klassen van het leger weer naar hunne haardsteden terug zullen keeren, terwijl, als billijk is, dezen worden opgeroepen die door de bezetting vastgehouden, niet bij machte waren het vaderland te dienen. Voortaan zal ieder soldaat zijn, die geen volle veertig jaar oud is. De burgerwacht ofte garde-civique wordt natuurlijk afgeschaft, en niemand zal het betreuren. Daarentegen zullen, bij afwijking van

de jongste legerwet van 1918, ook geestelijken dienst hebben te nemen, zij het dan in hospitaaldienst.

Bij al die nieuwigheden zijn er Belgen, die het hoofd schudden. Die nationale regeering die alle door het oude parlement gestemde wetten verkracht, en zelfs, met haar nieuw kiesrecht zelfs de Grondwet schendt.... Die menschen zijn echter allen ouder dan veertig jaar. En nu doet zich voor, dat dit de tijd is van roekelooze jongeren....

N.R.C., 30 November 1918.

De troonrede

Brussel, 26 November.

De Troonrede, op het plechtigste oogenblik, door België beleefd, uitgesproken, is nog gewichtiger dan deze, die het land heeft gehoord bij 's Konings troonbeklimming. Toen gold het in hoofdzaak België's weerbaarheid. Thans worden toestanden vastgesteld, vooruitzichten geopend, die nieuw zijn op het schrikbarende af. In mijn jongsten brief zegde ik u, dat oudere Kamerleden erbij hebben geschuddebold. Hunne verslagenheid is goed te begrijpen. Men noodigt hen eenvoudig uit, hun eed aan de grondwet te verbreken; de Kamer, die tegenwoordig bijeenkomt, is trouwens ongrondwettelijk; zij heeft de ongrondwettelijke besluiten van de ongrondwettelijke regeering te Havre goed te keuren of althans als wet aan te nemen; op ditzelfde oogenblik brengt deze regeering - het is hare laatste daad geweest - wijzigingen aan de militaire wet zonder dat het land in zijne wetgeving werd gehoord. En nu wordt, tegen wil en dank, buiten de formaliteiten door de Grondwet opgelegd, die ongrondwettelijke wetgeving eene Constituante.

Het is, eenvoudig, dat de geest meester is geworden over de letter. Immers, de nieuwe, de nationale regeering werd samengesteld op de leus van algemeen kiesrecht op één-en-twintig jarigen leeftijd voor mannen alleen; was die leus niet aangenomen geworden, dan zouden, zooals ik u meldde, de socialisten tot mederegeering niet over te halen geweest zijn; misschien hadden de liberalen eveneens geweigerd, en een nationale regeering, door allen

gewenscht, zou niet tot stand zijn gekomen. De meeste katholieke Kamerleden waren weliswaar geneigd, algemeen kiesrecht toe te staan, maar dan met gelijk recht voor de vrouwen: het is een Katholiek, de heer Mélot, die in onze Kamer de eerste apostel van vrouwenkiesrecht is geweest, en in zijne partij had hij vele volgelingen gekregen; het algemeen-kiesrecht-idee beheerschte immers sedert jaren heel ons politiek leven, en nu kon zij der rechterzijde ten goede komen op voorwaarde, dat de vrouwen in 's lands beheer medezeggenschap verkreeg. Principieel waren de socialisten voor vrouwenkiesrecht al lang gewonnen: zij hadden het op hun programma gesteld. De liberalen, zij, waren voor den oorlog voorstander van kiesrecht op vijf-en-twintig - jarigen leeftijd, de kwestie van vrouwenkiesrecht voorloopig uitgeschakeld. En men vertelt verder dat sommige Belgen, die onder den oorlog in het buitenland verbleven, het zuiver algemeen kiesrecht hadden willen zien invoeren op de formule: vijf-en-twintig jaar oud, zes maanden verblijf en eene tweede stem voor elken vijf-en-dertig jaar ouden familievader.

Al die ontwerpen vallen nu in duigen: de feiten eischen het, en de Geest die deze feiten beheerscht. Vóór den oorlog verkeerden vele intellectueele Belgen in den toestand van Taine, toen hem zijn eerste kiesbulletijn in handen kwam: hij wist er niet wat mee te doen. Van huis uit en vanwege hunne opvoeding waren de Belgen vrijzinnig of conservatief-katholiek. De evolutie van hun geest kon in dien toestand verandering brengen: van de politiek bleven zij echter meestal ver, met een soort walg waar de politiek zelve voor gezorgd had. De oorlog bracht daar echter voor de meesten verandering in; zij werden zich bewust dat

de staatszaak eene persoonlijke zaak ging worden. Met welke hevigheid dan zal dit besef wakker geworden zijn aan het front! Jaren gemeenschappelijk lijden onder het vijandelijk vuur heeft ongetwijfeld het besef der politieke rechten gewekt tot het bij velen een ideaal werd waar men desnoods voor vechten zou. En zelfs waar zulk bewustzijn sluimerend ware gebleven zou dit recht als wélverdiend, als betaald met bloed dienen erkend.

Uitzonderingen op dit recht, matiging ervan, voorrechten of achteruitstellingen kunnen niet worden geduld. Het weerbare België heeft voor het herstel van het grondgebied, tegen alle recht in onder den voet geloopen, tegen alle beschaving in verwoest, gevochten; daaronder waren jongens die, bij het uitbreken van den oorlog, geen zeventien jaar oud waren; al deze mannen (ik druk erop: zij waren uitsluitend mannen) hebben recht op loon: het kiesrecht, zooals in de troonrede omschreven, komt hun toe. Het is dan ook maar billijk, dat alle aarzeling als elk persoonlijke opinie hierbij tot zwijgen wordt gebracht, - niettegenstaande de Grondwet.

Niettegenstaande de Grondwet; want het is waarlijk het oogenblik niet, om onder te gaan dompelen in, meest dorre en onvruchtbare, discussies over herziening en al wat het, vooral aan tijdverlies, meebrengt. Hoe zouden wij thans aan byzantinisme gaan doen, als wij 't arbeidsveld overzien, dat dit land te wachten staat! Hoe zouden wij één dag, één uur verliezen, als de heropbouw van België aller kracht opeischt? Niemand zou zeker de verantwoordelijkheid aandurven, de.... schim der Grondwet op te gaan roepen, voor het betwijfelbaar genoegen van langdradige of venijnige Kamerpalabers?

Een tweede punt, dat velen schrik op het lijf jaagt, is het opgeven onzer onzijdigheid. Zij hebben, weliswaar, geleerd wat verdragen waard zijn, en zeer onlangs nog hebben twee der meest bevoegde autoriteiten in internationaal recht, Nijs en Errera, als hunne meening bekend gemaakt dat België aan neutraliteit maar heel weinig meer heeft. Verheven tot den rang van Groot-Mogendheid, zullen wij dus niet langer 'omkneld door de onzijdigheid' zitten, zooals de Koning het uitdrukte, en 'volkomen onafhankelijk' zijn. Is het dit laatste dat sommigen afschrikt? Vreezen zij eene unilaterale politiek die juist voor die onafhankelijkheid gevaarlijk zou wezen? De Koning zelf geeft het antwoord: 'België, hersteld in al zijne rechten, zal zijne zaken volgens eigen behoeften en strevingen oppermachtig regelen. In zijn nieuw statuut zal het de waarborgen moeten vinden, die het moeten bevrijden van het gevaar van volgende aanvallen.' Het wil zeggen dat ook op militair gebied, de Belgische politiek neutraal zal blijven; het evenwicht in Europa eenmaal hersteld, zal die politiek niet langer eenzijdig kunnen zijn. Veel zal hierbij, wel te verstaan, van de regeering afhangen; welke Belgische regeering echter zou het bestaan-zelf van het koninkrijk België in gevaar durven brengen?

Een derde vraag rijst bij de volgende zinnen: 'De beoefening van den godsdienst, die in de dagen van smartelijke beproeving, voor de geloovigen een zoo troostvolle toevlucht was, is in het leger nooit eene belemmering voor 't vriendelijk verkeer geweest; hoe zou dan uit een verschil van inzicht op dat gebied eene bron van verdeeldheid in het burgerlijk en politiek leven kunnen ontwellen? De wetten en dezer uitvoering behooren samen te werken

om van deze beginselen eene werkelijkheid te maken.' - Hier wordt een in België zeer netelig terrein betreden, wordt een wensch uitgedrukt die, men mag het vreezen, een vrome wensch blijven zal. Kan men er waarlijk aan denken, bij wetten de godsdienstige geschillen in dit land te regelen? Hoopt men waarlijk het godsdienstige wezen dat, ten rechte of ten onrechte, als grondslag wordt beschouwd van politieke opvattingen, te verdoezelen ten bate van alleen de vaderlandsliefde?.... Weer zijn er, die dit optimisme overdreven achten. Zij hebben echter ongelijk, althans in hunne verklaring van den Koninklijken tekst. De - wel wat vage - tekst bedoelt, naar ik verneem, niet meer, dan dat aan onze kinderen het moreele onderwijs zal gegeven worden, dat de ouders verkiezen. Zelfs vrijdenkers, zelfs agnostici zullen hierin bevredigd worden. En verder zullen alle gesubsidieerde scholen, vrije als officieele, onderworpen worden aan staatsinspectie. Ziedaar wat achter den tekst der Troonrede te zoeken valt.

Daar is eindelijk de taalkwestie. Buiten de rechtserkenning, is de tekst der Troonrede niet veel duidelijker. Het legt uit, waarom hij wel wat heel koel ontvangen werd. Men kondigt ons eene Vlaamsche Hoogeschool aan te Gent: het laat de Vlamingen onbevredigd, die sedert een kwarteeuw haast, de vervlaamsching der Gentsche Universiteit vragen, zonder meer, zonder min. Het misnoegt eveneens de scherpsten onder de tegenstanders der Vlaamsche politiek, die - nu ja - wèl het principe eener Vlaamsche Hoogeschool aanvaarden (al zijn zij minder dan ooit overtuigd van het recht der Vlamingen in deze), maar niet aannemen, dat zij de Fransche Universiteit te Gent schaden zou door

er in die stad-zelve naast te komen staan. Aan de Vlamingen wordt de hoop gelaten, dat de nieuwe wetgeving, die men tegen Juni 1919 verwacht, over den vorm der toegezegde Vlaamsche Universiteit zal te beslissen hebben; het hangt dus van de samenstelling der aanstaande Kamer af, of ja dan niet de tegenwoordige Gentsche Universiteit zal worden vervlaamscht. Misschien biedt dan de taalcommissie der rechterzijde, die in de laatste weken der bezetting samenkwam, een uitkomst in den zin van haar rapport, dat voorstelt: Vlaamsche eentalige diploma's te Gent; Fransche eentalige diploma's te Luik, met verplichte leergangen en getuigschriften in de andere nationale taal voor ieder, die in de magistratuur of de administratie een plaats wil bekleeden.

Dit voorstel verwatert de Vlaamsche eisen en is in zijne formuleering nogal dubbelzinnig; zelfs de meeste passieve Vlamingen hebben er geen vrede mee, en zouden er zich niet dan noodgedwongen bij neerleggen. Hun blijft overigens het wapen van het kiesbulletijn; de samenstelling der nieuwe Kamer hangt voor een goed deel van hen af. Het is olie op het vuur der anti-Vlamingen, die tegen het rechts-argument hunner tegenstrevers slechts deze opwerping hebben: men kan niet aannemen dat te Gent een brandpunt van eeuwenoude Latijnsche kultuur wordt uitgedoofd. Nu weet ieder, die eenigszins den Vlaamschen geest, eenigszins den grond der Vlaamsche kultuur kent, dat deze alles behalve tegen Latijnschen geest, tegen Latijnsche kultuur gekant is. Het blijkt duidelijk genoeg uit de Vlaamsche literatuur dat zij, in tegenstelling met de Hollandsche juist een Latijnschen grondslag bezit, en het is niet te denken, dat daar verandering in komen zou,

te minder waar onze Belgische Universiteiten toch niet veel meer dan vakscholen zijn, waar men zich maar heel weinig om algemeene vorming bekommert.

Het is overigens het oogenblik niet om hier verder over te polemiseeren: dat begrijpen ook de Fransch-Brusselsche bladen. Het kwam er dan ook alleen op aan te wijzen op het feit, dat, zoo de Koninklijke verklaring nopens deze kwestie eerder koel werd ontvangen, dit geenszins als eene halsstarrige vijandelijkheid van de overgroote meerderheid van het Parlement, maar veel meer als eene afwachtende houding ervan te interpreteeren valt.

N.R.C., 6 December 1918.

Op audientie
I. Bij minister Anseele

Brussel, 27 November.

Ik had bij mijzelf gezeid dat het nog zoo kwaad niet zou wezen, aan onze nieuwe ministers eens te gaan vragen hoe zij zich de uitoefening van hun ambt voorstelden. Eene vraag die, ik geef het toe, nog al vaag klinkt, maar die juist daardoor diepere perspectieven, ruimere uitzichten of inzichten scheppen kon; sluiers opheffen zou - wie weet? - op ambities die, hoe ook den lande ten goede, misschien anders verborgen zouden blijven. Daar zijn vooral drie ministeries, waarvan onmiddellijk enorm veel zal worden gevergd, al zullen zij juist de grondigste hervormingen moeten ondergaan. Twee daarvan zijn zoo goed als nieuw, hoewel in België en in Havre voorbereid: het ministerie van Bevoorrading en dat van Oeconomische zaken. Het derde, dat van Openbare Werken, staat vóór den feitelijken heropbouw van het gansche land. Het zijn deze drie ministeries die voor het oogenblik het meeste belang opleveren. Maar zou het niet juist dáár zijn, en om de opgegeven reden, dat de gevoeligste blauwe scheen te verwachten was?

Ik brak trouwens met eene traditie: niet meer dan hunne ambtgenooten in andere landen, hadden de vooroorlogsche Belgische ministers de gewoonte, hunne geheimste gedachten ter openbaarmaking aan journalisten toe te vertrouwen, - tenzij geheel uit eigen beweging en.... als zij er belang bij hadden. En nu koester ik geenszins de ijdelheid,

te meenen dat mijn proza het eigenbelang van een minister dienen, of zelfs streelen kan; terwijl ik onze nieuwe meesters waarlijk al te goed ken, om te weten dat alle eigenbelang hun vreemd is. Hoe ware dit mogelijk, overigens, in oogenblikken als wij tegenwoordig beleven?: er zal heel hard gewerkt moeten worden, en dat werk zal ongetwijfeld loonend, maar daarom nog niet noodzakelijk dankbaar zijn; het zal eene groote abnegatie vergen, en egoïsme die te rijmen is met zulke zelfverloochening is van eene te hooge orde, dan dat het lof zou afbedelen of zelf uitlokken. Het interview dat ik wilde uitlokken zou dus alleen mijnen lezers ten goede komen: het was misschien eene reden om juist naar de overlevering te verwijzen en - ervoor te bedanken.

De tijden zijn echter ter dege veranderd, en ten bewijze: van één onzer ministers kreeg ik reeds antwoord op mijn smeekbrief; de minder dan ooit gewenschte indringer werd tot een audiëntie toegelaten; op de meest-charmante wijze der wereld werd hem geschreven dat men waarlijk nog niets mede te deelen had - de minister was pas sedert vier dagen geïnstalleerd, - maar ‘à la guerre comme à la guerre’, klonk de vriendelijke uitnoodiging: ik moest maar eens binnenloopen. En ik ben binnengeloopen, en ik heb verbaasd gestaan over wat in die vier dagen reeds was bereikt.

Die verbluffende minister was dan ook Edward Anseele, wat de verbazing voor een goed deel verminderen kan. Van hem immers is aan werkzaamheid alles te verwachten, en men wist heel goed wat men deed toen men hem de Openbare Werken toevertrouwde. Vijf-zes maal al ben ik hier een panegyriek van hem begonnen, met een ijver, die hoe groot

ook, het nooit bij den zijne halen kon. Telkens is mij dan ook de pen uit de hand gevallen: het is onbegonnen werk, een carrière als de zijne in een dagbladartikel te schetsen. Voor zulke carrière, voor de drijfveeren, die er de grond van zijn, voor het doel dat zij nastreeft, kan men afkeer hebben; het mom dat de socialistische leider voordoet om dat doel te bereiken, kan weerzin wekken: dat heel de personaliteit echter op zeldzame wijze imponeert, wie zou het durven loochenen. In een tijd van zenuwmoeheid als de tijd vóór den oorlog deed de werkkracht van een Anseele aan als eene uitdaging, voor veler pessimisme waarlijk al te brutaal; nu dat zenuwmoeheid geenszins geweken is - hoe zou ze, na vijftig maand leven als wat ons beschoren was? -, maar waar ze ons eindelijk als eene ziekte voorkomt waar absoluut genezing voor te zoeken is, nu dat wij ons pessimisme als eene ontaarding gaan inzien, nu is die energie een voorbeeld en, wie weet?, misschien een remedie. Dit werd mij zeer duidelijk toen ik, met een minimum van ceremoniëel, bij zijne Excellentie werd geïntroduceerd.

'Het is hier een rommel', zei Anseele, en dat wist ik al. Het gebouw der Openbare Werken werd door de Duitsche Zivilverwaltung al den tijd van den oorlog bewoond, al de bureelen hebben hoogere ambtenaars geherbergd tot op den laat sten dag toe; tot op de ultiemste oogenblikken hebben de heeren er gewerkt. Het belet niet dat zij de lokalen in zulken toestand hebben achtergelaten, dat het den Belgen onmogelijk was, er zich te installeeren. De schoonmaak zal misschien weken innemen; de Openbare Werken beginnen dan maar met algemeen verlof voor heel het personeel.

Behalve dan voor den Minister en een vijftal hoofdingenieurs, met dewelke ik hem in drukke conferentie vind.

- 'Want,' zegt hij mij schalksch, 'ik ben niet meer dan een letterzetterken, dan het typograafje, dat ik was in mijne verre jeugd.

Ik bedoel dat ik, als toen, niet meer bezit dan goede intenties en goeden wil, met veel werkkracht daarbij. Ik heb mij dan ook maar onmiddellijk aan het werk gezet, en heb daar van meet af eene dubbele vreugde aan te danken. Mijne ingenieurs hadden op mij niet gewacht om uit eigen beweging rapport op te maken over al hetgeen ons hier aan werk te wachten stond. En ten tweede: mijn vriend Coppieters, de senator en groote aannemer, dien gij kent, heeft zich met zijne uitgebreide ervaring en diepgaande vakkennis te mijner beschikking gesteld, en daar ben ik hem zeer dankbaar voor. Want, zelfs zonder ambtenaren, kunnen wij van nu af aan prachtig vooruit, en ik smaak het genoegen, al heel wat bereikt te hebben.

'Zoo, bijvoorbeeld, te Antwerpen. Van heden af is de haven toegankelijk. Zij heeft een diepte van twee en dertig voet bij hoogtij, van twintig voet bij laagwater. De haastigste baggerwerkers zijn volop aan den gang: de Schelde is weêr eindelijk bevaarbaar en het land zal daar weldra de vruchten van genieten.

Te Oostende is Engeland ons prachtig ter hulp gekomen; reeds bezit ik een in alle onderdeelen volledig rapport over de aldaar uit te voeren werken; men heeft er niet op gewacht om die werken uit te voeren. De "Vindictive" is vlot; de haven is niet meer geblokkeerd; men arbeidt er met koortsigen spoed; ik hoop, dat zij weldra te gebruiken zal zijn. - Wat Zeebrugge betreft, onderhandelin-

gen zijn zonder verwijl aangeknoopt met de maatschappij aan dewelke de havenexploitatie is toevertrouwd. Ook hier zal met bekwamen spoed worden geageerd.

Ook voor Gent zijn de noodige maatregelen getroffen. Het zeekanaal naar Terneuzen verkeert in bedenkelijken toestand. Drie der groote bruggen over dat kanaal zijn kapot; vóór Langerbrugge, benoorden Gent, heeft men twee torpedojagers tot zinken gebracht. Maar ook hier laat men zich niet tot rust verleiden: men heeft krachtdadig de handen uit de mouwen gestoken, en ik hoop, dat ook langs dezen weg het vervoer weêr spoedig in orde komt.

Tusschen Gent en Doornik heeft de Schelde enorm-veel geleden; alles is er systematisch verwoest. De Neder-Schelde heeft minder geleden. De Dender echter nogal veel: zij is voor een goed deel onbevaarbaar geworden. Naar het Maas-gebied zijn gedelegeerden gestuurd: zoodra ik nieuws heb, zal men ook daar aan het werk gaan. Zooals ik u zei, hebben mijne ingenieurs dit werk op eigen initiatief voorbereid: zij hebben er goede diensten door bewezen....

Gij ziet, dat wij niet slapen. Ik heb trouwens het noodige gedaan om aan de werklui ijver en moed terug te schenken: nieuwe toestanden eischen nieuwe loonen, en in dien zin heb ik de noodige bevelen uitgedeeld. Ik heb anderdeels Gedeputeerde Staten van Luik, Henegauw en Brabant gehoord over de lastenkohieren, de nijverheidsgestichten verzocht om groote, snelle en goede productie.'

En minister Anseele wrijft lachend in zijne handen: hij, die niet gauw tevreden is, vindt dat hij zijn tijd vooralsnog niet verloren heeft.

En inderdaad: hij is pas op 23 November in functie ge-

treden en wij schrijven 27 November.

Wat zal het wezen, als hij over de noodige ambtenaren beschikken zal?

N.R.C., 6 December 1918.

Op audientie
II
Bij minister Jaspar

Brussel, 10 December.

Toen ik den heer Jaspar, onzen nieuwen minister van oeconomische zaken, om eene audiëntie vroeg, was ik bij voorbaat zeker van het antwoord. Niet dewijl ik met hem vriendschappelijke betrekkingen onderhoud, maar omdat ik zijn karakter ken, dat open en mededeelzaam is, en geheel in overeenstemming met zijne nerveuze en uitstralende, zijne medesleepende en stichtende werkzaamheid. Ik heb hem leeren kennen en waardeeren onder den oorlog, in de ‘Société Générale’, die het centrum was en als het brandpunt waar het Nationale Comité, dat nieuwe Belgische Parlement, zijne krachten in samentrok tot sterkere irradiatie, en op de déjeuners der ‘Taverne royale’, waar die krachtige actie hare verpoozing vond, weldadig en opwekkend als de vergaderingen der ‘Générale’-zelf, bemoedigend in de vervolging en in het verzet, vruchtdragend in de ideeën die er werden gezaaid, in de ontwerpen die er ontstonden. Henry Jaspar was er, met Louis Franck, de ziel van. Deze twee mannen, die tot twee tegenstrijdige partijen behoorden, vulden er elkander prachtig aan, de eerste ééne fijnheid en vlugheid, de tweede van inzichten breed en forsch; beiden gloeiend van krachtdadige vaderlandsliefde, die echter uiting vond, bij den eene in geestigen speurzin, bij den andere in een mild optimisme. De eerste zeer goed in staat alle hinderpalen te ondermijnen, te doorboren met zijn scherpen geest; de andere over alle hinderpalen

heenziende en ze als het ware negeerend, waren beiden tegen wankelmoedigheid beter dan eene remedie, een probaat prophylactisch middel, dat beter dan vertrouwen inboezemde: dat eene warme vriendschap stichtte.

Op die vergaderingen was de heer Jaspar de eenige katholiek: de vriendschap die hij tot zich trok was er te minder dubbelzinnig om. Hoe kon het immers anders?: de bijzondere werkzaamheid des heeren Jaspar was er naar, om de sympathie te wekken en levendig te behouden; hij had het op zich genomen, de zorg, het behoud voor onze kinderen te verzekeren. Want het zijn onze kinderen die onder den oorlog het meest geleden hebben; op sommige tijdstippen is de kindersterfte schrikbarend geweest, en de verzorging ervan uiterst moeilijk; tuberculose in al hare vormen: longtering, oogziekten, scrofulose-rachitis teisterde de eerste jeugd; de verschrikkelijke ondervoeding, zorgde voor tallooze candidaten; het arbeidsveld dat Jaspar zich gekozen had was niet te overzien. Dat hij het bewerkte met een weêrgaloozen ijver, die voor zijne medewerkers een tyranische spoorslag was: hoe kon het anders, of hij verwekte er eene algemeene genegenheid door die berustte op innige dankbaarheid? Henry Jaspar had de toekomst van het ras, van het land in zijne handen: hij heeft, men kan het zonder overdrijving zeggen, die toekomst gered. België heeft tegenover dien jeugdigen, levensgretigen, scherp-schranderen man eene groote schuld aangegaan. Daar was de ministerzetel hem door den koning toevertrouwd - hem die buiten de strijdende partijpolitiek stond - eene belooning voor.... die vol wolvenijzers en schietgeweren ligt, en, na al den oorlogsarbeid, eene verdubbelde krachtinspanning vergt; die Jaspar echter

met erkentelijkheid heeft aanvaard, omdat hij nu eenmaal de werkzaamheid-zelve is, en het hem toelaat, zijne taak met verzekerde uitslagen voort te zetten.

'Ik heb me nooit zoo levenskrachtig, zoo opgewekt gevoeld als in deze laatste veertien dagen,' zegt hij mij onmiddellijk. 'Gij stelt u moeilijk voor wat er hier te verrichten is, maar.... juist daardoor.... Mijne hulpmiddelen zijn nog steeds beperkt: een secretaris-generaal, eene dactylografe en een auto: daar moet ik voorloopig alles mee doen. Want personeel heb ik nog niet: de lokalen lieten niet toe het te plaatsen; ook hier was het een ongehoorde rommel; onder dit kabinet stak het vol munitie, hetgeen niet zonder gevaar was; en overal elders was het terdege onbewoonbaar gemaakt. Het heeft ons echter niet belet, te werken: en nu zijn wij al prachtig op dreef. Er was weliswaar in Le Havre heel wat voorbereid: eene zeer belangrijke documentatie, waar wij echter nog niet geheel over beschikken, en die trouwens geen rekening kon houden met hetgeen hier in het land gebeurde; daar was de toenmalige minister alleen op de hoogte van, en.... die had zooveel om het lijf dat waarlijk van hem niet meer te verwachten was dan hetgeen hij heeft verricht, - en dat is verre van gering. Dat beteekent, bijvoorbeeld, al wat wij van onze gealliëerden verwachten mogen, wat ons is toegezegd, en wat ons van nu af aan op prachtige wijze bereikt. De hulp van onze vrienden heeft zich reeds laten gelden in daden, waar wij over heel kort van genieten zullen; reeds plukken wij de vruchten van de diensten die wij hun hebben bewezen; zij betoonen hunne dankbaarheid op grandioze wijze: onze eigene dankbaarheid zal nooit groot genoeg zijn, zij dient in de eerste plaats

te gaan naar onzen koning, die hierin als tusschenpersoon groote diensten bewijst. Anderdeels ben ik verbaasd geweest over den werklust van onze bevolking; na vijftig maanden lijden kon men eenige natuurlijke depressie, eene inzakking der krachten vreezen; daar is echter niets van: ik word bestormd door vragen, die alle de kracht van ons volk bewijzen; ook hierin is België België gebleven, en gij kunt niet denken met welke groote vreugde en hoop het mij vervult. Ik stel vast dat onze toekomst verzekerd is, voor een goed deel door onze bondgenooten de Engelschen en de Amerikanen, maar in de eerste plaats door de Belgen zelf: het verlicht mijne taak, omdat ik weet op welke hulp en op welke onverwoestelijke energie ik rekenen kan.

Hoe ik mij nu die taak voorstel? - Het ligt in de lijn der nationale traditie van dit liberale land, dat de economische wederopbouw van België moet geschieden door de industrieëelen en handelslui zelf. De plicht en de arbeid der regeering moet erin bestaan, daartoe gemak te verschaffen en er contrôle op uit te oefenen. Wij steunen op vrije concurrentie, omdat naar ons oordeel de staat een slecht industrieel, een onvoldoend handelsman is; toezicht is echter noodig om anarchie en hamsterpraktijken tegen te gaan; terwijl tusschenkomst van de regeering voor de bevoorrading van nijverheid en handel eene vereischte was.

Toezicht en hulpvoorziening nu zijn op volgende wijze verzekerd. Eerst dan voor de nijverheid: licencie wordt alleen aan groeperingen, aan vakbonden toegekend. Iedere nijverheidstak - er zijn er achttien - zendt een afgevaardigde naar een middencomité, dat in verbinding staat met

de Ciriab, of zoo gij het liever hebt: met de C.I.R.I.A.B., of om het duidelijker uit te drukken: de “commission interalliée pour la reconstruction industrielle et agricole de la Belgique”. Deze, die de productie vaststelt, verdeelt ze ook over de wereld. Het middencomité of “Comptoir national d'achat” (de naam drukt de bedoeling uit) ontvangt de bestellingen der nijverheidsgroepeering, en voert ze naar gelang van nooden en mogelijkheden uit. Aldus krijgt ieder volgens behoefte en voorraad, zoodat oneerlijke of onbillijke mededinging is uitgesloten, alle accaparatie en elke handicap onmogelijk wordt gemaakt. - Voor den handel was de werkwijze wat moeilijker. Wij hebben aansluiting gezocht met de syndikale kamers; ook hier werkt het “Comptoir national d'achat” als naamlooze vennootschap mee, altijd onder ons toezicht, en in aansluiting met de Ciriab. Intusschen is alvast vergunning verleend aan de kolenmijnen en aan de openbare diensten.

Maar ik heb niet alleen de wederopbouw van nijverheid en handel onder mijne bevoegdheid. Men heeft mij toegestaan, de kinderzorg te blijven verzekeren: dat is nu eenmaal mijn levenswerk. Doch er is nog meer: er is de oorlogsschade die te vergoeden is, en dat is een heele taak. Ik heb er mij met hardnekkigheid voorgespannen, en - ziehier!’

En de minister toont mij vier dossiers: vier ontwerpen van wet met de erbij-behoorende memories van toelichting.

‘Zij worden Woensdag op het bureel der Kamer neergelegd’, zegt de minister met gewettigde voldoening. ‘Zij loopen, de eerste over de schade geleden aan roerende en onroerende goederen, en berust op de beginselen, die de Fransche wet ten gronde liggen; de tweede, over de

schade aan personen geleden, en die vergoed wordt door gelden en andere tegemoetkomingen; de derde betreft de oorlogsweezen; de vierde gaat over de invaliden: zij voorzien het instellen van publieke inrichtingen van werken, enz.'

IK druk den heer Jaspar mijne bewondering uit, en mijn dank die, in mijne innigste bedoeling, meer is dan een persoonlijke dank. Hij heeft mij geestelijk ontroerd: de Belg, die ik ben, kan niet dan dien anderen Belg erkentelijk zijn.

De heer Jaspar heeft echter een afwijzend gebaar: 'Ik ben nooit zoo gelukkig geweest,' zegt hij.

Nooit was zulk geluk verdiend: nooit immers was het zoo weinig egoïstisch.

N.R.C., 13 December 1918.

[1919]

Onttakeling

Brussel, 2 Februari.

Vroegt gij mij, met eene gretigheid, die ik hoop, wat ik u na geruimen tijd gedwongen zwijgens mededeelen kan, dan zou ik u niet kunnen antwoorden dan met een gebaar, dat u misschien zou teleurstellen.

Dag aan dag heeft men u de gebeurtenissen geseind en gemeld van onze binnenlandsche politiek, en van een buitenlandsche politiek, die niet beter vraagt dan binnenlandsch te worden. Men heeft u gesproken van officieele en van half-officieele feesten. Men heeft u de moeilijkheden kond gemaakt waar onze regeering en ons publiek leven tegen worstelen. Gij kent onze hoop en onze ontgoocheling, onze vreugde en onze ontmoedigingen. Wat zal ik eraan toevoegen? Niets anders dan de nogal dubbelzinnige atmosfeer waar wij in ademen, die ons opheft en weer neerdrukt, die ons machteloos opwindt en ons onberedeneerden neerslachtigheid inboezemt.

Wij onttakelen. Tot voor een week hadden wij uitzicht op de voortzetting van de feeststemming, die, dachten wij in December, nu niet meer, in geen maanden althans, van de lucht zou wezen. De desillusie is echter gekomen, tred voor tred; wij hebben er onze oogen voor toegeknepen; weldra heeft het niet meer geholpen. Wij hoopten op een luisterlijke ontvangst van Hoover, die vier jaar lang onzen mond open heeft gehouden; hij is niet gekomen. Wij hoopten Wilson toe te mogen jubelen: hij is niet gekomen. Zij, die over de ijdelheid van volksvreugde heen zagen, hoopten een politiek van vaderlandsche verzoening en na-

tionale eenheid: zij is niet gekomen, - zij deinst integendeel en brengt ons tot het onhebbelijk eenden- en kikvorschengekwaak van voor den oorlog terug met een vinnige haast, die onze hoop in wanhoop keert.

En - wij onttakelen. De vlaggen zijn binnengehaald, zelfs op openbare gebouwen. Men breekt de standbeelden en eeretropheeën weg die onze bevrijding beteekenden. De Duitschers zijn gelukkig weg: wij kregen ruimschoots poilus en Tommies, kilt-Schotten en vilt-Amerikanen in de plaats, en.... men verneemt met iets als verademing dat zij weldra afreizen gaan, want, daargelaten dat het vrienden zijn en dat zij zich goed voordoen - ik zal de laatste zijn om het tegen te spreken! de openbare zedelijkheid is er niet op vooruitgegaan, en wij hebben er niet veel meer dan eenige pijnlijke straattooneelen bij gewonnen. Wat immers te denken van Fransche soldaten die, haveloos, tot niet veel minder dan tot bedelarij gedwongen zijn; die in de café's potlooden en op de straathoeken kranten verkoopen? Wat te zeggen van Canadeezen of Australiërs die in deze of gene verdachte gelegenheid alles stuk schieten? Wij krijgen, weliswaar, als vergoeding, in het stadhuis of in de Taverne Royale een Engelsch officiersbal; wij zijn niet blind voor den schitterenden wapenschouw van heel een Engelsch legerkorps; wij hooren van de liefdadige bedoelingen van Miss Wilson die, met haar ‘band’ voor onze soldaten zingen komt en helaas, net als ik, door de geniepige griep werd aangegrepen. Maar....

Wij onttakelen, nietwaar? Onder den sneeuw, in de modder, onttakelen wij. En het is vooral moreel, dat wij onttakelen. - Op prachtige wijze hebben wij, ruim vier

jaar, eene helsche ellende geleden. Ik spreek hier niet alleen van de doorgestane ontberingen: de zedelijke ontbinding aan activisme en accaparatie vrat ons even diep aan. Doch, wij doorstonden alles met eene luchtigheid, die de wereld verwonderde, met een moed, die de wereld bewonderen moest. Nergens minder sporen van défaitisme dan onder de argelooze en ontembare Belgen, nergens meer woede dan voor wie, om redenen van eigen belang, aan défaitisme wel doen moesten. Maar zie, nauwelijks zijn wij uit de klem van den bespotten en gebraveerden vijand verlost, of wij zijn overstelpt door de herinnering aan die miserie. Wat wij zoo kranig droegen weegt ons ineens te zwaar; wij willen vergoeding voor wat wij hebben ontbeerd; wij eischen loon om leed. In Oktober jl., toen ineens uitzicht op bevrijding kwam, was de leus: liever nog maanden dóórvechten, met al wat het aan dwingelandij kost, dan eene halve overwinning. Thans zijn wij vrij; wij leven vrij en dag aan dag wordt dat leven dragelijker en beter, want goedkooper en veiliger. Wij hebben eene regeering, eene nationale regeering die, het dient gezegd en herhaald want men laat haar niet genoeg recht wedervaren, die heel erg haar best doet, hare fouten herstelt, zoodra zij werkelijk fouten blijken, die hard werkt en, boven alle politiek uit, geen ander oogmerk heeft dan het herstel van het land. Maar.... tevens ontwaken onze vitzucht en onze betweterij; de godsvrede wordt niet alleen op politiek maar ook op sociaal gebied gebroken; een samoem van misnoegdheid, een sirocco van opstand gaat over de hoofden. Niet alleen onder de arbeiders, ook onder de soldaten, onder de ambtenaars, onder de burgers heerscht ontevredenheid. De tramontane der revolutie blaast over de hoofden.

De erkenning der rechten, die den vrede scheppen en bestendigen moesten - algemeen kiesrecht en syndicaal recht - maakt ze tot twistappels en Damokles-zwaarden. En niets of niemand die de opstandige onttakelingsstemming in te dijken of tegen te houden vermag.

Want, het dient gezeid: geen enkele politieke partij geniet nog geruststellend gezag, noch de kracht om zulk gezag in het leven te roepen. Verdeeldheid heerscht overal. Een groot deel der meerderheid, der zeer precaire katholieke meerderheid, weigert hare eigen leden in de regeering te volgen; de liberalen worden aangaande de invoering van kiesrecht en syndikaal recht door sommige hunner bladen verloochend; bij de socialisten zijn er ultra-nationalisten, die er hun plezier in vinden, de internationalisten, trouwens noch zuiver noch openhartig - ik zonder Kamiel Huysmans uit, die er genoeg moet onder lijden! - te pesten en te verketteren.

Met de pers is het misschien nog slechter gesteld. Zij mist alle leidende macht, omdat zij nog alleen uiting van enkelingen, en op zijn best van personaliteiten is. Waar de politici, door hunne oneenigheid, alle inspiratieve overtuigingskracht verliezen, verliezen ook de kranten hun overredingsvermogen op den lezer. Ieder journalist tracht zijne eigene inzichten aan den man te brengen: leest die man meer dan één krant van dezelfde politieke kleur, dan weet hij waarlijk niet meer wat hij denken moet. Het ongeluk zou nog zoo heel groot niet zijn, indien die oneenige redacteurs allen goed ingelicht waren. Het is echter een feit, dat zij heel dikwijls vergissingen begaan, zoo bijvoorbeeld in zake Vlaamsche Beweging, waarbij de scheidslijn tusschen onwetendheid en kwade trouw

maar heel dun meer is. En aldus wordt de welwillende lezer niet alleen in de onzekerheid, maar ook dikwijls, en misschien wel met opzet, op een dwaalspoor gebracht. En dit alles is weinig geschikt om gerustheid in de gemoederen te brengen.

Er komt bij, dat er nu en dan wel reden bestaat tot misnoegdheid en teleurstelling. Ik sprak niet van vergissingen die kunnen hersteld: er heerscht soms opzettelijke dwarsdrijverij, en die is, in tijden als deze, meer dan ooit uit den booze. Na eene korte staking der brievendragers, hebben wij er eene lange der trambedienden gehad: deze laatste heeft eerst een einde genomen als de regeering met requisitie gedreigd had, doordat het bestuur der tramwegmaatschappijen het toegestane syndikaal recht zoo niet ontkende, dan toch saboteerde, en tevens doordat het personeel zich niet wilde herinneren dat het onder den oorlog toch heel vriendelijk behandeld was geworden. Aldus ontstaan sociale wrijvingen, die tot onder de bevolking der ministerieele bureaux weerklank vinden. Men eischt maar, en wie niet eischt, weigert. Alle autoriteit zit op een wankelen zetel, en klampt er zich met hardnekkigheid aan vast. Terwijl alles zoo goed in orde zou kunnen zijn, indien de Rede niet alle recht tot medespreken had verloren.

Waar zij nog medespreekt, wordt zij, onder de leus van vaderlandsliefde, tot zwijgen gebracht. Aldus waar het gaat om de behandeling van België door de gealliëerde regeeringen. Zoo er van reden tot teleurstelling sprake kan zijn, dan is het wel hier: terecht is men misnoegd geweest over de miskenning der Belgische prerogatieven op het Vredescongres; terecht over de behandeling van

het Luxemburgsche vraagstuk, waarbij de houding van Frankrijk op zijn minst dubbelzinnig moet heeten; terecht over het ophouden van ons spoorwegmateriaal, hetgeen in de Kamer vanwege twee ministers klachten, en vanwege een minster van State protest heeft uitgelokt. Er al te zeer op te drukken of aan te dringen heet echter.... ondankbaarheid en gebrek aan patriotisme. België, dat van den oorlog den eersten stoot heeft opgevangen en aan den oorlog den laatsten nekslag gegeven heeft, België zou ondankbaar zijn als het ondergaan onrecht aanklaagt, en het is onvaderlandslievend als het voor zijn recht opkomt.

Dit nu durft men hier wel onder mekaar zeggen, in het geheim, als niemand het hoort, Maar luid op!.... Wij mogen de gealliëerden toch niet ontstemmen? Intusschen mogen onze troepen het Groot-Hertogdom Luxemburg niet binnen; zelfs Luxemburgschen vrijwilligers wordt, naar het heet, de terugreis ontzegd. En, vóór zij in Frankrijk binnengelaten worden, ondergaan, naar men mij verzekerde, onze dagbladen eene strenge censuur....

Dat dit alles een malaise tot gevolg heeft, die onhebbelijk dreigt te worden, spreekt van zelf. Het helpt tot de onttakeling, de verdrietige onttakeling, waar wij allen onder lijden, omdat zij het gevolg is van gebeurtenissen, waar wij niet aan wilden gelooven, die wij daarna naar onze beste krachten hebben tegengewerkt, maar die ons blijken de baas te zijn, tegen alle Rede in, en bij gebrek, ook wel, aan Rechtsgevoel, aan erkenning van dat Recht, waar wij ruim vier jaar voor gestreden hebben.

N.R.C., 6 Februari 1919.

Bevestiging

Brussel, 10 Februari.

Het is juist acht dagen geleden dat ik u sprak over onttakeling: onze moed was gezonken tot op de laagte van onze schoenen; onze teleurstelling steeg tot op de hoogte van ons hart.

Doch, gij weet het, wij zijn een volk vol veerkracht. Mijn brief trouwens bezat, uit hoofde van een lang gedwongen stilzwijgen, vooral retrospectieve beteekenis. Thans zijn wij, kan men zeggen, op een stadium, zoniet van berusten, dan toch van stabilisatie gekomen. Wij zijn, wel te verstaan, geenszins tevreden met ons lot, en het kan nog heel een tijd duren voor wij het worden. Maar wij naderen een tijd van bezinking, wij hebben vooruitzichten die zich bevestigen, die een vaste grond gaan worden waarop eene toekomst te bouwen die nu juist diegene niet is waar wij op vertrouwden, maar dan toch een vorm krijgt, een uitzicht waar wij aan wennen, en dat een mooier gelaat vertoont dan den grijns van een verleden, dat nauwelijks vijf maanden oud is.

Onze hoop van bij het ‘uitbreken’ van den vrede: zij komt ons thans wel heel dolzinnig voor, en ik aarzel niet het te bekennen. Een jaar geleden, in volle bezetting, sprak ik erover met een journalist: die hoop ging naar de bevestiging van den godsvrede, naar eene gezamenlijke en eendrachtige samenwerking voor het bereiken van dat ééne doel: den spoedigen heropbouw van het land. Ik was daarbij zeer oprecht: ik meende te spreken in naam van de groote meerderheid der Belgen. - ‘Mais vous voulez

donc changer la face du monde?', antwoordde mij mijn vriend. - Ik dacht toen, dat zijn antwoord hem door eigenbelang werd ingegeven: de politieke partij, waar hij een woordvoerder van was, kon hem voor den godsvrede dien ik wenschte eenigen tegenzin inboezemen. Thans echter moet ik bekennen dat hij geen ongelijk had en in de toekomsttoestanden een klaarder inzicht had dan ik. Sommige menschen, sommige politici vooral, hebben nu eenmaal beginselen waar zelfs geen vier jaar lange oorlog iets aan te veranderen vermag; er zijn versteende gedachten gelijk er versteende lichamen zijn; niet ieder is jong genoeg, noch heeft eene hersenschors die de voldoende veerkracht bezit, om van de nieuwe tijden de nieuwe opvattingen, ten dienste van de gemeenschap waar hij in leeft, vruchtdragend te verwerken. Nauwelijks was er spraak van wapenstilstand of de heer Woeste sprak, in eene geheimvergadering der rechterzijde, deze gedenkwaardige woorden: 'Je considère la guerre comme une parenthèse'. Dit wilde naar zijn meening zeggen: 'Wij vatten de politiek weêr op zooals wij ze op 4 Augustus 1914 hebben ter ruste gelegd'. De heer Woeste is nu al een mooi stuk in de tachtig: men haalde dan ook de schouders op, want op dien leeftijd verandert men niet meer, of men moet Goethe heeten; waarbij komt dat de heer Woeste koppig en heerschzuchtig van aard is. Maar nu is onze politiek twee maanden aan den gang, en wij hebben al heel wat zien gebeuren; maar vaststellen moeten wij, haast met schrik: onze meeste Kamerleden denken, zonder het zelf te weten, zooals de heer Woeste denkt. - De psychologen hebben uitgemaakt dat de oudste indrukken de stevigste zijn: wij vergeten wat wij gisteren deden maar herinneren ons onze kindsheid

heel goed. Aldus onze politici: wat zij doen is het reflex van vóór-oorlogsche gedachten. En daar is, vrees ik wel, geen remedie voor.

Gelukkig - en dit is een weldadig wonder - schijnt het publiek zich voor het oogenblik maar heel weinig om politiek te bekommeren. Het zijn dus allerminst de gedragingen onzer Parlementsleden, die op onze samenleving invloed uitoefenen. Zoo deze rustiger wordt, zoo zij minder gejaagd en minder ontmoedigd is, zoo zij niet meer op te winden is als nauwelijks een paar weken geleden, dan ligt dat aan heel iets anders dan aan de politiek. Van die gezondere, meer normale stemming hebben wij een voorbeeld. Een achttal weken geleden wond heel Brussel zich op omdat Hoover zijn bezoek had laten afzeggen. Nu is Hoover onverwacht gekomen, - en niemand bekommert er zich nog over, dan inzooverre dit misschien verbetering brengt in onze levensstandaard.

Die levensstandaard: hij is de groote vredestichter; zoo daar weêr kalmte in de gemoederen komt, dan is het omdat wij beter eten. De koffie kost geen tien frank het kilo meer: hij kostte er veertig tot vijftig in October; wij betalen zestig centiemen eene sigaar, die enkele maanden hier ruim driemaal duurder werd verkocht. Vleesch en boter blijven nog heel duur, en maximumprijzen hebben geen ander uitwerksel, net als onder de bezetting, dan dat de waren erdoor van de markt verdwijnen. Suiker blijft onbegrijpelijk schaarsch. Maar al het overige wordt belangrijk goedkooper. Wat misschien van nog grooter belang is, in een land waar het ‘superflu’ zoo hoog in aanzien is: zijden kleerstoffen, meer dan andere, worden koopbaar; handschoenen idem. Eene modiste fluistert mij

in het oor dat onze damestoiletten nog slechts driemaal zoo duur zijn als vóór den oorlog, hetgeen wil zeggen dat zij driemaal goedkooper zijn dan in 1918. En dat is, ook voor ons, mannen, een roze-kleurig vooruitzicht... Gij, in het buitenland, leidt er uit af, dat wij onverbeterlijke optimisten zijn. Ik, in Brussel, weet maar één ding: al mijne vrienden, die thans op reis gaan - en iedereen wil en gaat naar Amsterdam, naar Parijs, naar Zwitserland, behalve de Belgische socialisten, die Bern negeeren, - iedereen gaat.... en slaakt zuchten van verlossing als ze weêr den voet zetten op het Brusselsch asfalt, want: hier is het leven nog het best, het vrijst, en zelfs het goedkoopst.

Waarbij komt, dat de loonen belangrijk-hooger worden. Het is een verschijnsel dat de aandacht ruimschoots verdient: uit vrees misschien wel voor staking, geven de werkgevers, niet zonder zuchten, maar dan toch met minder tegenstribbelen, toe aan de eischen der werklui: acht uren werk en een minimum van één frank loon per uur. Die toegeving is de beste waarborg tegen de onhebbelijke staking met al hare storende gevolgen; zij herstelt het zoo noodige evenwicht en is de hoeksteen van den socialen vrede, zonder denwelke heropbouw een waan is. De gemeentebesturen hebben het voorbeeld gegeven, en het staatsbestuur in de allereerste plaats: minister Van der Velde stond het achturenwerk toe aan de werklieden der Staatsdrukkerij, en voegde er aan toe, dat het toetreden tot de vakbonden een plicht was. En de politieke vijanden van minister Van der Velde stribbelden niet tegen: nauwelijks twee dagen geleden kondigde ‘La libre Belgique’, het katholieke blad van den premier Delacroix, een hoofdartikel

af, waarin het zuiver syndicalisme, mits het buiten actieve politiek stond, aanpredikte als het beste middel om orde en vrede te doen heerschen, om de toekomst voor te bereiden, die het menschdom zoo dringend noodig heeft: ‘eene machtige en georganiseerde eenheid, die van macht tot macht met het kapitaal onderhandelt;’ - ik haal aan, - ‘aldus de wederzijdsche belangen vrijwarend, loyaal en met goed gevolg, in evenwijdige ontwikkeling: hoofdvoorwaarde van industriëelen en handelsvooruitgang. De klassenstrijd dringt naar overmacht van den sterkste op den zwakste; gezond syndicalisme, daarentegen, naar evenwicht, naar goede verstandhouding, naar vruchtbare samenwerking, naar de erkenning dat er voor niemand rechten zonder verplichtingen bestaan.’ Dit wordt ons voorgesteld als het ideaal van Gompers, en dat Gompers als voorzitter van de afdeeling arbeid bij de Vredesconferentie werd aangeduid, wordt symptomatisch genoemd, en met blijdschap toegejuicht.

En de Belg, hij juicht meê. Wij zijn nu eenmaal een bij uitstek optimistisch en vooral werkzaam volk; België is nu eenmaal ‘terre d'expériences’! En dat de zenuwachtigheid stilaan van de Belgische lucht wegdrijft, zonder dat nochtans de syndicalistische eischen in kracht verminderen: kan men er, hoe men ook over den aard der zaak denke, geen teeken van bevredigende herstelling onzer nationale bedrijvigheid, waar heel de toekomst van afhangt in zien?

Intusschen houdt het Parlement zich bezig met wetten van meer-practischen, meer rechtstreekschen aard: wet op achterstallige huishuur; wetten op oorlogsbelastingen en op financiëel herstel; wet op het begeven van acade-

mische graden voor diegenen, die vanwege den oorlog tijd hebben verloren - ‘Il faut, dans les lois, une certaine candeur’, heeft eens Montesquieu gezeid. Van die ‘candeur’, die beminnelijke argeloosheid, geven, naar het oordeel der Kamer, de ministers dikwijls blijk, die de onderscheiden ontwerpen hebben neêrgelegd. Het is vooral de Rechterzijde, die het der Nationale Regeering lastig wil maken: zij zoekt het steentje dat die regeering moet doen struikelen, het korreltje zand dat het leven kostte van Cromwell, naar Blaise Pascal's verzekering. Tot op heden houdt zij zich recht, de regeering, en zij doet het met het volle bewustzijn van haar plicht. Ik heb het u gezeid: zelden bezaten wij aan het hoofd van het land menschen, die meer plichtsbesef bezaten, en van meer krachtdadigheid blijk gaven. Ons spoorwegverkeer leed onder het feit, dat onze railway in militaire handen was: de civiele overheid heeft hem weêr opgeëischt.

Datzelfde verkeer werd bedreigd door onwil: het personeel der spoorwegcompagnies werd eenvoudig opgeëischt, hetgeen regelmatigen gang der zaken herstelde en verzekerde. Het gevolg van dit alles is: intensiever leven, betere en vluggere betrekkingen tusschen provincie en hoofdstad. De lijn Antwerpen-Brussel wordt lengerhand normaal, en, zoo het met Vlaanderen nog heel slecht gaat tengevolge der verwoestingen, met Wallonië schiet het werk mooi op. De gevolgen hiervan zijn duidelijk: men reist meer dan ooit in België, en de reizen verloopen beter en beter; kolentoevoer is verzekerd, zoodat wij eene bedenkelijke verlichtingscrisis ontgaan, en ook dat maakt ons leven rustiger en zorgeloozer.

Er blijven, weliswaar, nog heel wat lastige vraagstuk-

ken, die verdeeldheid zaaien. Daaronder de Vlaamsche kwestie. Als wij, Vlamingen, de kalmte willen stichten zonder dewelke geene bespreking en inwilliging van onze wenschen mogelijk is: als wij bij den tegenstrever de treurige en vaak moedwillige verwarring willen teniet doen tusschen activisten en passivisten; als wij eenigszins den tijd willen inwinnen dien de activisten aan de Vlaamsche Beweging verliezen deden, dan moeten wij 't hoofd koel houden en het gerecht zijn gang laten gaan, hoe streng dit ook weze. Het geval-De Wael, dezes ter-dood-veroordeeling, heeft veel kwaad bloed gezet. Waarom ons op te winden? De Wael was één der minst-schuldigen; maar hij maakte niettemin deel uit van den Raad van Vlaanderen en ging naar de vergaderingen ervan, hetgeen voldoende bewijst dat hij er geen vijand van was; onder de Duitsche bezetting vroeg hij een plaats aan als hoogleeraar der Vlaamsche universiteit, aanvaardde Duitsch geld om in Duitschland te gaan studeeren, en.... dit alles is toch landverraad. Hem uit te roepen tot een martelaar der Vlaamsche Autonomie, verworpen door de passivisten, is de Vlaamsche Beweging, gelijk ze voor den oorlog bestond en gelijk ze door de overgroote meerderheid der flaminganten wordt voortgezet, de eenigen die recht van medespreken hebben behouden, - is, zeg ik, de Vlaamsche Beweging den nekslag geven. En dit is, tegenover Vlaanderen, misdadig.

Nogmaals: wij moeten kalm blijven, want slechts kalmte kan ook in dat groote nationale vraagstuk de bevrediging brengen, waar men thans op alle gebieden meer en meer naar streeft.

N.R.C., 15 Februari 1919.

Tooneel te Brussel
I

Brussel, 11 Februari.

Ik schrijf een lijstje over:

‘Ouf, ils sont partis’; ‘Belgique!’; ‘Flotte, petit Drapeau?’; ‘Débochons-nous!’; ‘Pour la Patrie!’; ‘Tripleboche’; ‘Alsace’; ‘Coeur de Française’; ‘La Kommandantur’; ‘Viens donc voir Madelon’; ‘Devant l'Ennemi’. - Ik zou er nog een aantal bioscoopnummers moeten aan toevoegen, en het aantal ‘Brabançonnes’, ‘Marseillaises’ en ‘God save the King’ moeten aangeven, die op alle concerten werden gezongen, om u eenigszins duidelijk te maken welke de atmospheer is van onze schouwburgen, sedert zij, geen twee maand geleden, weêr hunne deuren voor het publiek openzetten.

Die atmospheer hoeft niet verder omschreven. De hoofdhoedanigheid van een titel is, niet al te duidelijk, eerder de nieuwsgierigheid-prikkelend te zijn. Deze hoedanigheid zien onze gelegenheidsdramaturgen over het hoofd; zij slaan hun titel den toehoorder in het gezicht: dat hij klinkt als eene overwinningsfanfare, daar zijn zij juist gelegenheidsdichters voor; dat de geest die er uitspreekt soldatengeest is: alleen de soldaten zullen het hun waarschijnlijk kwalijk nemen; dat zij in de meeste gevallen trouwens niet verder dan hun titel hebben gedacht: van op het vlak der eeuwigheid beschouwd is het misschien eene tekortkoming; maar - wie denkt in overgangstijden als deze, aan eeuwigheid?

Ik moet hier tot mijn spijt mededeelen, dat ik geen enkel der bovengemelde werken heb gezien. Of 't meester-

stukken zijn: ik zou het durven bevestigen, noch loochenen. Eén ding weet ik: op een drietal na prijken zij niet meer op het affiche, en werden vervangen door oudere werken als: ‘La dame de chez Maxim's’ en ‘Le Contrôleur des Wagons-lits’. Misschien leidt gij er uit af dat hunne hoedanigheid van mindere gehalte was dan van deze probate lachsuccessen. Misschien concludeert gij verder dat zij, door den spoedigen uitbloei van hun bijval, juist bewezen uitnemende gelegenheidsstukken te zijn, aangezien actualiteit en pereniteit tegenstrijdige begrippen zijn. Ik zelf moet het bij dergelijke beschouwingen laten: ik heb ‘Tripleboche’ noch ‘Flotte petit Drapeau’ met mijne aanwezigheid vereerd, en zij winnen erbij, want ik hadde er misschien kwaad moeten van spreken.

Ik spreek niet gaarne kwaad, vooral als ik gelegenheid heb, den loftrompet te steken. Daar verschaften mij Henri Bernstein en Georges de Porto-Riche gelegenheid toe. Van den eerste, die mij anders afkeer pleegt in te boezemen, zag ik een goed stuk, dat nochtans ook een oorlogsstuk is: ‘l'Elévation’ hetwelk, naar men mij verzekert, in de loopgraven werd geschreven, en nochtans veel minder opgewonden is dan veel ander werk van den bezetene, die ‘Le Voleur’ en ‘Israel’ schiep. Stelt u voor: een philosophisch drama en eene intieme tragedie vol doordringende psychologie maar gedrenkt ook van idealisme, met het groote nadeel dat het aan den onhebbelijken roman: ‘Le sens de la Mort’ van Paul Bourget doet denken, maar het voordeel ook dat het levend blijft zelfs waar het diepzinnig wil zijn.

Een stuk, waar de echte literator trouwens met een soort leedvermaak de schouders voor ophaalt. Want wat

bewijst het meer, dan knapheid? Er is hier meer literaire pudeur dan in het overige werk van Bernstein. Maar rechtuit gezeid: hadde ik waarlijk genoten, zonder de geniale soberheid in het spel van Férandy? Hij is het, die van de hoofdrol iets maakt, dat pakt, die er eene ziel in blaast; die vermoeden doet, wat van het gegeven te maken zou zijn, indien 'l'Elévation' niet tot een drama, maar tot een roman was geworden, of, als drama, geschreven zou zijn door G. De Porto-Riche.

Dezes 'Amoureuse' verdient, met al de decadentie waarvan het getuigt, classiek te heeten, zooals Baudelaire's 'Fleurs du Mal' dat waardig zijn. Juist omdat het literair zoo belangwekkend, zoo kieskeurig en tevens zoo nieuw, zoo persoonlijk en zoo algemeen is. Is er iets moeilijker dan voor tooneel te schrijven, dan is het, dit met de eigen gemoedstaal te doen. De personen van Porto-Riche zijn scherp omlijnd en diep doorgrond: zij spreken nochtans de taal van hun schepper, en dit zonder er iets van hunne individualiteit bij te verliezen. Het evenwicht van het werk, het gevoel van welbehagen, dat het in al zijne tragiek teweegbrengt, heeft sommigen aan Racine doen denken: ik ben de eerste niet, die dezen naam naast dien van Porto-Riche noem. Bij dezen laatste - het dient er aan toegevoegd - gaat het literair geweten misschien nog dieper, uit het zich vooral in persoonlijker taal....

Ik noem Racine: ik heb gelegenheid Gluck te noemen en het zal u niet verwonderen, dat ik het met welgevallen doe, nu de gelegenheid mij daartoe geboden wordt. Want ook de 'Muntschouwburg' heeft, tot ons grootste genoegen, weer zijne deuren geopend.

De 'Muntschouwburg' geeft ons overkort een drietal

noviteiten, en het zijn eveneens vaderlandsche noviteiten, in dezen dubbelen zin, dat het patriotsche noviteiten van Belgische auteurs zijn. Te gepasten tijde kom ik daarop terug. Intusschen heb ik ‘Orphée’ teruggezien, en met eene vreugd te grooter, dat ik opnieuw heb mogen vaststellen met welke liefdevolle zorg de directie van de ‘Monnaie’ de klassieke werken omringt. Dat bestuur beschikt voor 't oogenblik over nogal precaire middelen, vooral wat uitvoerend personeel betreft. Het heeft mevr. Luart uit den Haag laten overkomen. Uw Albers heeft gastvoorstellingen gegeven, en nu wil ook Roosen dat doen. Mevr. Estvina komt nu en dan uit Covent Garden over. Doch, dit is het niet, dat ik van de voorstellingen onthou, die ik heb bijgewoond; het is de nieuwe ensceneering van het derde bedrijf van Gluck's ‘Orphée’. Stelt u, bij een onvergelijkelijke orkest-uitvoering, vol sordine-nuanceering, een onwezenlijk schemering-tooneel voor, witte, traagtrippende droomgedaanten in een blank dageraad-landschap, een Elyseum van Vergiliaanschen vrede en Maeterlincksche geheimzinnigheid; Gluck nagevoeld door een Debussy, minuetti gedanst door volgelingen van eene Isadora Duncan, die, naar Fransch-klassieke wijze, maat zou weten te houden, maat niet alleen in het lichaamsdeinen, maar vooral in smaak en in begrip....

De Amerikaansche Duncan biedt mij den overgang naar Miss Margaret Wilson. Wilson-vader wordt ons Brusselaren, vooralsnog onthouden; zijn dochter, de dochter van den grooten idealist die den wereld-vrede voorbereidt op zulke troostvolle wijze, komt, in laag-uitgesneden toilet, in een variété-schouwburg ‘La Madelon’ zingen voor onze Belgische soldaten. Het heeft vele menschen gescandaliseerd,

want Miss Wilson's realistische zin is groot en onbevangen. Zij, die in ons monarchistisch land doorgaat voor een soort prinses-van-den-bloede, dochter trouwens van een vorst-naar-den-geest, heeft een zaal gevuld met het enthousiasme dat nog slechts tingeltangel-sterren weten te verwekken. Zij zingt in een Amerikaansch, dat soms op Fransch gelijkt, en men beweert zelfs dat het Fransch was, gelijk de Amerikaansche ‘haute’ het sedert La Fayette uitspreekt. Zij is doordrongen van den Rhythmus zoo, dat hare schoentjes, mitsgaders de laarzen van hare toehoorders microben-rijke stofwolken uit de tapijten van den schouwburg op deden gaan. En het was hartverheffend als eene redevoering van haren doorluchten vader.

Hartverheffing... Het brengt mij op het laatste paragraafje van dit mijn tooneeloverzichtje: op eene Belgische première in den Parkschouwburg. Na zeer schoone, zeer onpersoonlijke verzen van Albert Giraud, hoorden wij met eerbied naar ‘Les Semailles’, van onzen hooggewaardeerden confrère Gustave van Zijpe. Deze is de Belgische Eugène Brieux, want hij schrijft geen stukken of er zitten moreele en ethische bijbedoelingen achter. Maar ik stel hem zonder vaderlandsche overdrijving hooger dan Brieux, omdat hij vaak dramatischer, en altijd meerliterair is. Ik ken - Maeterlinck natuurlijk uitgeschakeld, - geen Belgische dramaturg die meer dan hij de aandacht verdient. Nobel in zijn streven, mannelijk-sober in de uitwerking van zijn onderwerp, staat zijn werk steeds zedelijk hoog. ‘Les Semailles’ is het drama van het optimisme. Ik druk, om verdere verklaringen onnoodig te maken, op het woord ‘drama’; maar verhaast mij er aan toe te voegen, dat het optimisme als een breed licht het

drama overwint. Plaats is hier niet voor uitweidingen: ik ken geen grooter lof voor Van Zijpe's werk, dan hier de hoop uit te drukken dat gij het onverkort in het Hollandsch toejuichen moogt.

N.R.C., 16 Februari 1919

Vraagstukken
I

Brussel, 17 Februari.

Minister Jaspar, die geen oud partijman is, en zelfs geen diplomaat, verklaarde in de laatste vergadering der Kamer: ‘Men vergete niet dat, zoo wij onze onafhankelijkheid aan de geallieerden danken, de geallieerden ons de verlossing uit de barbaarschheid verschuldigd zijn. De geallieerden dienen te weten, dat de Belgische regeering het Parlement en het volk achter zich heeft. Zij dienen ons onmiddellijk te helpen; het is onontbeerlijk, dat heel onze energie gericht zij op de oplossing van het vraagstuk: ons land herop te bouwen. Alle binnenlandsche vraagstukken moeten voor dit vraagstuk zwijgen, en het Belgische Parlement staat voor de hoogste zending en de heiligste die zich denken laat!’

Prachtige tekst voor een correspondent, op het oogenblik vooral dat de Belgische onafhankelijkheid zoo duur betaald, zich met ongelooflijke lichtzinnigheid schijnt prijs te willen geven aan invloeden, wier plicht het in de eerste plaats zou zijn, die onafhankelijkheid te steunen....

Ik wil hier geen sibyllentaal spreken, en welke insinuatie ook ligt verre van mijn bedoelingen. Maar België staat voor een vraagstuk, waar ook Nederland ten nauwste in betrokken is, en het kan wellicht geen kwaad dat vraagstuk scherp te omlijnen, het in zijn waar daglicht te stellen en aldus de rustige atmospheer te helpen scheppen die alleen de oplossing voorbereiden kan.

Men weet wáár het Belgisch annexionisme geboren werd, - niet op Belgisch grondgebied. Men kent er ook de tegenwoordige voorstanders van - zij vertegenwoordigden slechts een heel klein deel van het Belgische volk. Zeker, de Fransch-Belgische bladen zijn er, voor de overgroote meerderheid, op uit, stemming te willen maken. Maar ik heb u onlangs gezegd wat men voor het oogenblik van de Fransch-Belgische pers, en zelfs van heel de Belgische pers denken moet: ieder blad vertegenwoordigt niets anders meer dan zich-zelf, en verliest daardoor op zijn publiek den invloed, dien het vroeger bezat. Vóór den oorlog waren de kranten óf gouvernementeel, óf antigouvernementeel. Zij lieten zich leiden door de partij die aan het bewind was, of werkten die partij tegen; de schakeeringen deden er weinig toe: men was pro of men was contra - zonder meer. Thans echter bezitten wij eene nationale regeering, die, op een paar na, uit uitstekende, energieke en gezaghebbende mannen bestaat. Het ongeluk wil echter, dat ieder dezer mannen niet kan gezegd worden, de partij te vertegenwoordigen, waartoe hij behoort. De katholieke leden dezer regeering worden, ik zei het u, door hunne partij verketterd, in ééne zaak althans: die van het algemeen kiesrecht, zooals het door het kabinet werd voorgedragen, en daaruit ontstaat een zeker wantrouwen dat hun invloed fnuikt. Enkele liberale bladen handelen nagenoeg op dezelfde wijze tegenover hunne vertegenwoordigers in de regeering. Alleen de socialisten steunen zonder voorbehoud de hunnen, maar dan op de gebiedende wijs, die weleens noodige of althans wenschelijke tegemoetkomingen tegenhoudt.

Daarentegen schijnen sommige journalisten een inspira-

tieve rol te willen spelen. Zij ondergaan niet meer den invloed der ministers: zij-zelf wenschen op dezen invloed uit te oefenen. Aldus dezen, die uit den vreemde met annexionistische plannen huiswaarts zijn gekeerd en - het dient wel gezegd - bij vele van hunne confrères een welwillend oor hebben gevonden. Ik wil niet zeggen, dat zij niet ook een deel van het kabinet hebben bekeerd; ik kan echter verzekeren, dat zij door een deel van dat kabinet niet worden gevolgd, tenzij onder voorbehoud. Het lijdt geen twijfel: het district Malmédy komt België toe en daar is men het over eens. Het staat eveneens vast, dat iedereen, zonder uitzondering, gaarne zien zou, dat de inwoners van het groot-hertogdom Luxemburg toenadering, hetzij oeconomisch, hetzij politiek, tot België zoeken zouden. Maar het is geenszins zeker, dat al de leden der regeering onvoorwaardelijk Hollandsch grondgebied wenschen in te palmen en men kan zelfs, zooals ik seinde, met stelligheid verzekeren, dat geen enkel minister zulken wensch zou durven uiten dan nadat hierover de noodige onderhandelingen hebben plaats gehad. Gesteld zelfs dat men de inlijving van Staats-Vlaanderen en van Hollandsch Limburg noodzakelijk zou achten, dan zouden de katholieken aarzelen de Zeeuwsche protestanten, en de liberalen en socialisten de Limburgsche klerikalen tot Belgen uit te roepen. Terwijl de Vlaamsche ministers wel inzien dat de verbittering van Holland voor Vlaanderen nadeelig zou zijn en zelfs activisme zou kunnen worden.

Het belet de Fransch-Belgische annexionistische pers niet, het Havasbericht, dat, naar ik u mededeelde, volstrekt onbetrouwbaar is, klakkeloos over te nemen, het breedvoerig van commentariën te voorzien, de weerspannige

Zeeuwen en Limburgers met eene ongepaste vijandelijkheid te bejegenen. Zij schrijven aan onze gedelegeerden bij de vredesconferenties gevoelens toe, die dezen in geen geval geuit hebben in de bewoordingen die een tendentieus bericht hun spreken doet. Slechts een paar dier bladen namen de terechtwijzing van één dier gedelegeerden in zijn blad 'Le Peuple', over. En aldus maken zij heel onze regeering verantwoordelijk voor eene redevoering, die wij niet kennen, en die hoogstwaarschijnlijk geheel anders luidt dan men den volke wil doen gelooven.

Er dient aan toegevoegd dat het volk vrij onverschillig blijft, en dat zelfs een deel ervan alle Hollandsche annexatie vijandig is. Want, zooals minister Jaspar zei: 'il est indispensable que toute notre énergie tende vers la solution du problême: refaire notre pays.' Met die bedoeling heeft minister Jaspar een voor een al de hinderpalen uit den weg geruimd, die hij zelf, met de eerlijkste bedoeling der wereld, had opgericht. En het volk is hem daar dankbaar voor: het volk mag immers voortaan invoeren wat het wil, op heel weinig na, en - van waar moet het komen, tenzij, voor een goed deel, uit Holland? Dat wil ons volk niet vergeten, en daarom zou het niet dan met weêrzin de vriendschapsbetrekkingen tot Holland verbroken zien, - niettegenstaande den Duitschen terugtocht door Limburg, die hier veel kwaad bloed heeft gezet; niettegenstaande de zeer betreurenswaardige manifestatie tegen de 'Legia' van Luik, te Maastricht, een paar dagen geleden.

Het volk, het wil, als de minister, die niet aarzelt vermanende woorden tot de geallieerden te richten, - het wil in de eerste plaats den wederopbouw van ons land,

in industrieel opzicht en op handelsgebied. Het wil, eenvoudig en zonder meer, leven, in de onafhankelijkheid waar het vier jaar lang naar gesnakt heeft, en buiten allen fnuikenden invloed, al ging die invloed uit van vrienden. Het is gelukkig, het volk, dat de stabilisatie, waar ik het in mijn vorigen brief over had, intreedt, vroeger nog dan men hopen dorst, want zelfs de groot-nijverheid ziet in dat het intredend evenwicht tusschen kapitaal en arbeid voor den heropbouw van het land van even groot belang is als, bijvoorbeeld, de voedselvoorziening.

Dat die heropbouw, in volle onafhankelijkheid, niet gaat zonder een afdoend zuiveringsproces: het spreekt van zelf. Dat proces is aan den gang. Ik spreek er u over in mijn volgenden brief.

N.R.C., 19 Februari 1919.

Vraagstukken
II

Brussel, 18 Februari.

Ik sprak u gisteren van het zuiveringsproces, dat den grond schoon moet vegen, waarop België dient opgebouwd.

Want, het dient herhaald, geen opbouw zonder schoonmaak. Eerst nu overziet men wat er in België te doen valt: de catalogus der vernielingen, door de ministeries opgemaakt, toont het dag aan dag met grootere zekerheid aan. Ons land is leêg, ligt braak, en heeft daarenboven eene heele bewerking te ondergaan vóór wij weêr op eenigen oogst mogen rekenen. Goede wil is er te over, doch wij hebben geene machines meer, wij hebben geen voldoende vervoermiddelen, en de gedwongen staking put de financieele krachten uit. Onze bevoorrading gaat moeilijk en langzaam; Engeland doet nog maar heel weinig; de Hollandsche deur staat op eene al te smalle kier, en, is Spanje vol goeden wil, alleen van sinaasappelen kan men niet leven. Ik zei u, dat onze levensstandaard nochtans verbetert, dank zij het persoonlijk initiatief vooral, dank zij ook de krachtdadigheid van ministers als Wauters en Jaspar. Maar.... er zijn zeventigduizend teringlijders in België, en drie- viermaal meer staan het, ten gevolge der geleden ontbering, te worden. Ik weet niet hoeveel duizenden daarenboven lijden aan werkgebrek, en gij stelt u niet voor hoe ontzenuwend, hoe demoraliseerend het aandoet, zulks te moeten vaststellen, zonder het te kunnen verhelpen.

Minister Wauters zei het Zondag j.l., in eene redevoe-

ring te Charleroi: wij hebben evenzeer zedelijke als industriëele heropbeuring noodig. Want gij begrijpt hoe het ter neêr drukt, te zien, dat alleen deze fabrikanten in staat zijn iets te praesteeren, die voor den vijand hebben gewerkt en aldus hunne uitrusting vermochten te vestigen. Gij ziet in wat het gevolg is, als het volk verneemt, dat de Spaarkas der Boerenbonden, die in 1914 een kapitaal van drie millioen frank boekte, thans een inhoud van vijftig millioen bekent!

't Zal verkeeren, zei Breêroo, en, inderdaad, de wetgeving grijpt in. Maar, zijn wij nu ook eene wet op de oorlogswinst rijker, het volk blijft morren als het ziet, dat men nog steeds met Belgische lankmoedigheid den vijand blijft behandelen, die van dit alles de schuld is, en zonder wier totale uitroeiing de atmospheer niet terugkeert, die tot blijmoedige werkzaamheid, of althans tot standvastige hoop in eene goede toekomst prikkelt.

Men heeft minister Vandervelde lastig gevallen over het feit, dat Brussel nog vol Duitschers zit. Minister Vandervelde heeft er al te zeer eene persoonlijke aantijging in gezien, en zijne aanvallers hebben al te zeer uit het oog verloren hoe moeilijk en tijdroovend het is, het dossier uit te pluizen van al de 'undesirables', die meenen, voldoende redenen te bezitten om in Brussel te blijven rondloopen. Intusschen kan ik u het volgende anecdootje vertellen: verleden week ontdekte men, in het station te Vilvoorde bij Brussel, verborgen onder eene rij spoorwegwagens waarvan men wist dat zij met Duitsche munitie beladen waren, vier kerels, die op den loop gingen zoodra men hunne aanwezigheid had opgemerkt. Men slaagde er in ze op te pikken; het bleken vier Duitschers te zijn,

dragers van lonten, die het op zich genomen hadden den munitietrein, mitsgaders de in den omtrek staande huizen, in de lucht te laten vliegen.... Ander anecdootje: dezer dagen is eene spoorwegbrug gesprongen, op het oogenblik, dat de trein van Mons op Brussel er over rijden zou; en uit een onderzoek bleek, dat die brug op verschillende plaatsen was ondermijnd en met dynamiet beladen, zonder dat de Duitsche commissie, aangewezen om mededeeling te doen van bruggen en wegen, die in dit geval verkeerden, zich de moeite gegeven had hiervan melding te maken.

Terwijl wij aldus blijven lijden onder de gevolgen der Duitsche bezetting, vraagt het volk, en in de eerste plaats de werkende klasse zich af, hoe het komt, dat ons de machtiging onthouden blijft, in Duitschland, aan machines en ook aan vee, terug te nemen wat ons ontstolen werd. In een interview van 'Le Petit Parisien' heeft onze premier, minister Delacroix, erop gewezen: ons volk, dat zooveel geleden heeft, begrijpt de noodzakelijkheid niet van de vertraging in de hulp die wij, vanwege de geallieerden en in de eerste plaats vanwege de Vredesconferentie, verwachten. Men kan er aan toevoegen, dat het te minder begrijpt, waarom de algeheele zuivering van vijanden bloot een dure wensch moet blijven.

Moreele schoonmaak. - Het is mij gebleken, dat men in Holland nog maar heel onvoldoende begrijpt, waarom de Belgen in het algemeen, de Vlamingen - op weinigen na - niet uitgezonderd, de Vlaamsche, en ook Waalsche, activisten hier in één adem noemen met de Duitschers. Men vergelijkt die activisten, die men verwart met de flaminganten van vóór den oorlog, met de verdrukte Tsjechen, met de vertrapte Polen, en.... vergeet hierbij dat, naar

het woord van Isaac da Costa en een welgekend Latijnsch spreekwoord, alle vergelijking odiëus, dewijl mankend is. Ik weet zeer goed dat er een eerbiedwaardig Vlaamsch mysticisme is, en ik ga zoover, aan dat mysticisme het feit toe te schrijven, dat dezer dagen eene activistische bom ontplofte in het gebouw van een Gentsch dagblad, dat zich veroorloofd had anti-activistische spotprenten ten toon te stellen. Dat feit is en blijft echter - wie zou het durven loochenen? - een misdaad, evenzeer als dat Vlaamsche mysticisme een anachronisme is.

Want wat in de eerste plaats tegen het Vlaamsche activisme pleit - het Waalsche houd ik voor eene verdere gelegenheid over - is, dat het een anachronistische domheid is. De Vlaamsche Beweging immers was, na louter kultureel, archeologisch en vaderlandsch-literair te zijn geweest; na een tweede periode dat zij zich politiek ontwikkelde, periode, die, bij het uitbreken van den oorlog, door de vervlaamsching der Gentsche universiteit haar einde tegemoet trad, een sociale, een nuchter-oeconomische beweging geworden. Zij was niet nog alleen een taalstrijd: zij beoogde, onder leiders als Mac Leod en De Raet, de opbeuring van heel het Vlaamsche volk, onmondig gehouden door het feit, dat het van zijn natuurlijke hulpmiddelen verstoken bleef. Dat men voor dat volk een eigen opleiding, ook op het gebied van het vakonderricht, met eigen middelen eischte, was te beschouwen als een zucht naar vergemakkelijkende vereenvoudiging van de ontwikkelingsmogelijkheid van dat volk; dat men tegen het franskiljonisme bleef optreden, geschiedde, niet uit haat tegen het Fransch, maar om een heilzame toenadering tusschen de maatschappelijke standen te bewerken.

Nu valt het op, dat de activisten van meet af vervielen in de verouderde opvatting van Vlaamschen strijd - taalstrijd. Vóór den oorlog dachten wij, dat de voorstelling, als zou de strijd tegen Frankrijk, - 'den erfvijand' gelijk het veertig jaar geleden heette, - zijn gericht, voorgoed had uitgediend. Het rassen-romantisme hadden wij achter den rug: wij wisten wel, dat wij de werkelijkheid van onze Latijnsche kultuur niet konden te niet doen, en wenschten dit allesbehalve, aangezien die Latijnsche kultuur bij een volk dat eene Germaansche taal spreekt juist onze merkwaardigste eigenaardigheid uitmaakte. Germanen voelden wij ons geenszins: wij stonden - en wisten het - met heel ons karakter en levenswijze veel verder van de Duitschers en zelfs van de Hollanders dan van de Walen en zelfs van de Franschen. Anseele zei eens, aan president Fallières, op eene ontvangst in het Elysée: 'Nous autres Flamands, nous sommes les Gascons de Belgique', en Anseele had gelijk.

Het anachronisme van het activisme was nu, dat het weer de antinomie Latijnen-Germanen in het leven riep. De Clercq riep uit: 'Wij zijn Germanen, geen Latijnen'; hij sprak onwaarheid, en wekte aldus opnieuw het oude, het verouderde Vlaamsche mysticisme, tevens de weer-oplaaiende vijandschap van dezen, die zich bij eene oeconomische Vlaamsche Beweging hadden neergelegd, omdat zij machtig kon bijdragen tot België's bloei (onder dezen, die aldus dachten was niemand minder dan wijlen Emile Waxweiler te rekenen). Dat verouderde mysticisme, dat op een leugen berustte, werd eene domheid, toen het op de onbaatzuchtigheid rekende van Duitschland, om een Vlaamsch-Germaanschen staat, van allen Latijnschen invloed

verlost, te stichten: domheid op zichzelf reeds, daar zulke staat zou hebben moeten breken met heel zijne geschiedenis, om eene waarheid te worden; tevens omdat hij, door het breken met de Belgische eenheid, eene verarming beteekenen moest.

Duitschland hielp al wat het kon - al waren daar toch sommige Duitschers, die het gewaagde van het Vlaamsche avontuur inzagen -; maar onbaatzuchtig....

Die hoop op voorgegeven onbaatzuchtigheid is aan den dag gekomen, en met eene teisterende overtuigingskracht, nauwelijks enkele dagen geleden. In een onzer ministeries is een Duitsch stuk ontdekt, waaruit de bedoelingen van Duitschland met argelooze wreedheid bleken: de scheuring moest in België bewerkt, ten bate alleen van moeder Germania....

Dat officieele bewijs, wij hadden het natuurlijk niet meer noodig. En ook de activisten hadden dat helaas niet meer noodig, zoodra de Duitschers zich de activistische dienstvaardigheid verzekerd hadden. Gesteld, dat het activisme in den aanvang niet anders en niet meer dan een anachronistische domheid was: het werd misdadig, het werd een echt landverraad, zoodra het gewaar werd, dat het de Duitsche politiek diende. Het wist dat het diende: het volhardde, aanvaardde toelagen, streek Belgisch geld op, heel veel geld, met de bedoeling België uiteen te rukken.....

Zal ik hier verder op ingaan? Ik wilde alleen bewijzen, dat, van het zoo noodige zuiveringsproces, de strijd tegen het activisme een bestanddeel is, en dat die strijd nogal goed is te billijken.....

N.R.C., 23 Februari 1919.

Vraagstukken
III

Brussel, 22 Februari.

Een vriend, die uit het bezette Duitschland komt, waar hij als militair de Belgische overwinning heeft vertegenwoordigd, zegt mij:

- 'Pas op, over drie maand is het hier revolutie.'

Een ander vriend, die uit Holland overwipt, verklaart mij:

- 'Ik ga gauw weer weg. Over enkele weken is het hier immers de omwenteling?'

En de 'Petit Parisien' brengt ons een interview, door Paul Ginisty aan onze ministers Delacroix en Jaspar afgenomen; en daar lees ik zinnetjes in, geplukt op de lippen dezer heeren, die luiden:

'Al de vraagstukken doen onder voor dit ééne: het vraagstuk der werklieden, en dit is van het uiterste gewicht. Geweldsgedachten vinden onder het volk geen merkbaren bijval, maar de "malaise" wordt grooter en grooter. Denk toch wat het geleden heeft! Denk aan de hoop, die het onder de ergste beproevingen heeft recht gehouden, en die thans teleur wordt gesteld! Voor duizenden en duizenden is het de werkloosheid, bij fabrieken, die vernield en van alle noodige machines leeggeplunderd zijn! De opvatting van het recht is bij die werklieden simplistisch: zij begrijpen niet wat ze aldus machteloos slaat. En de tijd gaat voorbij, en de misnoegdheid groeit aan.... Alleen werken kan ons weder opbeuren. Men vreest ten onzent, dat wij dood zullen zijn vóór de Vredesconferentie

haar taak zal volbracht hebben. En inderdaad, wij staan op een punt, waarop wij ons afvragen of wij zullen blijven leven. Wat helpt financieele steun? Wat wij noodig hebben zijn, behalve machines, de grondstoffen, die aan de arbeidende klasse weêr arbeid moeten verschaffen. Wij moeten het ontstolene onmiddellijk terug hebben, en, komen de geallieerden niet onverwijld tusschen, dan is de ruïne van het land onherroepelijk.'

Dit zijn zéér ernstige woorden, en zij komen van ministers, die gekozen zijn uit een behoudsgezinde partij.

Intusschen bereikt ons - andere bron van bezorgdheid - het nieuws, dat het comité tot bestudeering van de oeconomische vraagstukken van het Groot-Hertogdom Luxemburg bij eenparigheid, op één stem na, zich uitgesproken heeft ten voordeele van een toenadering tot Frankrijk. Dit is een feit, dat voor onze onmiddellijke toekomst van het grootste gewicht is: het ijzererts uit den Luxemburgschen bodem was voor onze nijverheid een behoefte, en zoo er van annexatie, in den zin van oeconomische wisselwerking, ten onzent spraak kon zijn, dan was het wel het Groot-Hertogdom, waar in de eerste plaats het oog op te richten was. Hier lijden wij dus een gevoelige neêrlaag, die bij sommigen de wenschen op een overeenkomst met Nederland inzake Limburg en de Scheldemonden als een compensatie verscherpen kan, en ongetwijfeld olie op het vuur der schaarsche maar roerige annexionisten is. Er is erger: velen, die tot op heden van inlijving ten koste van Holland niet weten wilden, maar die nu de Luxemburgsche desillusie mede ondergaan, zien met leedwezen dat uw land de verfoeide activisten met lankmoedigheid en zelfs met eene zekere sympathie behandelt, en beschouwen

dit met spijt als eene fout van uwentwege. Gij zegt dat zulke verwarring tusschen twee zeer onderscheiden feiten belachelijk is. Maar vergeet daarbij dat ook het nietdan wel-annexionistisch gezind-zijn voor een deel eene kwestie van sympathie is, en zult dan ook begrijpen dat eene te gulle gastvrijheid van Belgische landverraders schade kan berokkenen aan de Belgische gezindheid nopens de vraag van de onaantastelijkheid van het Hollandsch grondgebied.

En zoo ondergaat de lijn van ons maatschappelijk leven weer eene inzakking. Dit diagram heb ik hier trouw nageteekend; eene korte oproerige beweging bij het 'uitbreken' van den wapenstilstand, onmiddellijk onderdrukt door het beleid van de socialistische hoofdmannen. Zoekende misnoegdheid daarna, gevolg der onvermijdelijke onttakeling. Na eenige weken echter, stabilisatie die het gevolg is van de erkenning van het syndikaal recht en van den goeden wil der werkgevers, waar heel ons bestaan en het bestaan van ieder thans gericht bleek op dat ééne: werken. Doch, nu gaat de kromme weêr in dalende richting: werken blijkt zoo goed als onmogelijk, voor een heelen tijd nog althans; terwijl wij op een soort van oeconomisch-sloopende bedelarij aangewezen zijn, wij die eens zoo rijk waren.

Wel is het bevredigende zuiveringsproces aan den gang: de oorlogswoekeraars worden getroffen; de laatste Duitschers uitgedreven; de komplotteerende activisten gevat in afwachting van de bestraffing. Dit alles zijn uitnemende middelen om de revolutie tegen te houden, die men buiten de grenzen meer schijnt te vreezen dan wij. Want wij hopen nog altijd, wij, dat de gealliëerden hun woord zullen gestand doen, dat wij onze machines uit Duitschland

spoedig terugkrijgen, dat men ons, naast mondbehoeften, ook eindelijk grondstoffen stuurt. Wij hopen....

Daar is echter dezer dagen, in de laatste Kamervergadering, iets gebeurd, dat velen geërgerd heeft en onze hoop belangrijk aan het dalen bracht. En het geeft mij gelegenheid, een woord te reppen over het vraagstuk, een moreel vraagstuk, waar alle andere, meer practische vraagstukken voor onder doen.

Ter gelegenheid van een op dit oogenblik weinig-dringend wetsontwerp, meende de socialist Destrée: ‘Wij moeten van een vervallen mandaat geen misbruik maken om nieuwe wetten te stemmen. Wij zijn hier ten gevolge van bloot eene noodwendigheid. Wij hebben het recht niet, langer te blijven. Maakt zoo spoedig mogelijk het algemeen kiesrecht tot eene werkelijkheid. En laat ons daarna vertrekken. Het land heeft van ons genoeg.’ Waarop de premier Delacroix: ‘Wij zijn het er eens over, dat de verkiezingen zoo spoedig mogelijk moeten geschieden.’

Maar de katholiek Goblet is eene andere meening toegedaan: ‘Wij hebben al den tijd,’ zegt hij vóór zijn neus weg; ‘de verkiezingen zullen toch niet vóór November plaats grijpen.’

Zoo'n gesprekje is symptomatisch. De grond ervan is: eene groote hoop vanwege de socialisten, eene niet geringere vrees vanwege de katholieken en vanwege de regeering, die het best in staat is om over den toestand te oordeelen, en overwegende zucht naar rust en vrede, behalve den wil, het koninklijk programma na te leven.

Ik zal mij in het debat niet mengen: ik stel alleen feiten vast. Onder den oorlog was men het er in de drie partijen over eens, dat toekenning van algemeen kiesrecht

de hoeksteen van het nieuw op te richten België was. Het was de tijd van den godsvrede, men deed aan geene partijpolitiek. Maar nauwelijks kwam het Parlement weêr bijeen, of de behoudszucht en den drang tot machtswil, - men zou het misschien nog beter: parlementaire sleur kunnen noemen, - kwamen weêr boven. Sedert meer dan dertig jaar aan het bewind, wilde de oude regeeringspartij de noodzakelijkheid van algemeen kiesrecht niet ontkennen, maar zocht in het voorstel van vrouwenkiesrecht, door een harer leden reeds in 1912 verdedigd, het middel om zich 's lands beheer voor een nieuwe termijn te verzekeren. Bij sommige liberalen rees eene andere, niet ongewettigde vrees: deze der algeheele opslorping door de uiterste linkerzijde, op het oogenblik dat eene politiek, die op de persoonlijke vrijheid, met als grondslag de rede berusten zou, meer dan ooit gewenscht kon zijn. Waaruit dan ook in enkele liberale bladen een zekere sabotage niet van het princiep maar van de opportuniteitskwestie, het gevolg was.

Wel te verstaan stelden de ministers van rechts en die van de liberale linkerzijde zich boven dergelijke beschouwingen. Dat het heil van het land toekenning van het syndikale recht eischte, bewezen reeds de omstandigheden: na enkele schommelingen, die in geen geval onlusten werden, trad in zeer korten tijd het evenwicht tusschen kapitaal en arbeid in, dat nu nog alleen op werkgelegenheid wacht om weldadig en vruchtdragend te blijken. Hoe dan het vraagstuk van het algemeen kiesrecht op de lange baan te willen schuiven, sedert jaren een eisch van de overgroote meerderheid der Belgische bevolking, alleen omdat persoonlijke belangen er tijdelijk bij kunnen worden geschaad, aangezien iedereen het er over eens is

dat het A.K. er komen moet? Van de invoering van deze hervorming verwacht ieder, die van goeden wil is, de stipte aanwijzing van 's lands wil en dientengevolge het richtsnoer in ons politiek leven, dat thans zoozeer ontbreekt; zelfs de Vlamingen hopen, dat zij duide op den wil of onwil van het volk inzake Vlaamsche Beweging: eene aanduiding waar zóóveel van afhangt voor de passivistische actie. Om al deze redenen, waarbij de vraag van constitutionaliteit en andere struikelblokken en blokken-aan-het-been toch van mindere beteekenis zijn, moet de raadpleging van het land zoo spoedig mogelijk gebeuren.

Want.... indien de schim der revolutie nu toch eens een lichaam kreeg?....

N.R.C., 27 Februari 1919.

Prof. Dr. Julius Mac Leod †

Brussel, 9 Maart.

Met nijpende ontroering hebben de Vlamingen uit Brussel dezen ochtend het afsterven vernomen van één der hoogststaande leiders der Vlaamsche Beweging. Na prof. dr. Van Gehuchten, na Lodewijk de Raet, na Prof. Dr. Verriest, verdwijnt een man, die het levend bewijs van de mogelijkheid eener Vlaamsche zelfstandige kultuur was - en sommigen hebben dit bewijs nog noodig! -, door in zich de fierheid van zijn stambewustheid te vereenigen met eene algemeen-gewaardeerde wetenschap; door het gezag van zijn naam als wetenschappelijk man, als geleerde, te leenen aan den wil tot alzijdige ontwikkeling van het volk waartoe hij behoorde.

Van zulke alzijdige ontwikkeling was Mac Leod een prachtig voorbeeld: kunstliefhebber in haast even hooge mate als natuurkenner, was hij het type van den Vlaamschen geestesaristocraat, voornaam, zonder de minste terughoudende verwaandheid, gul met al de gaven van zijn hart en van zijn brein, bedeeld tevens in eene schier ongelooflijken graad met uitstralende werkzaamheid, ook op gebieden waar men zijne tusschenkomst niet zou hebben verwacht.

Ik ken hem van dichtbij sedert haast vijf-en-twintig jaar. Dikwijls riep hij mij naar zijn gastvrij huis, vol verzamelingen aan prenten en historische penningen, aan antiek porselein en aan oud zilverwerk. Het was een zeer oud landgoed, even buiten de poorten van Gent gelegen in een weidsch park. Hoe zou een jong literator,

behekst door de schoonheidsidee, de uitnoodiging niet met gretigheid hebben beantwoord? Maar niet tot genieten was men aldaar opgevorderd: de kokende geest van den gastheer had mededeeling noodig; eischte van anderen, van jongeren, de daad waar de vier-en-twintig uren van den dag te kort voor waren, wilde de aanzetter ze zelf verrichten. Mac Leod miste kalmte misschien: de reden waarom 't opborrelend initiatief, de electrische stroom van zijne gedachte weleens verloren liep in onvoorbereide gronden, in veerkrachtig-weêrspannige moerassen; er was bij hem gebrek aan wel-overwogen geleiding. Maar hoe groot, hoe veel te groot voor één enkel mensch, te veelomvangend, te zeer verscheiden, de geestelijke lading, de aanhoudend-woelende inhoud van dat schoone, nerveuze, innemende, aangrijpende hoofd! De vonken spatten uit; de stralen schoten en verlichtten de minstverwachte vergezichten; Mac Leod was ze niet meester: hij had gemoederen, hij had hersenen noodig die ze konden opvangen, ze konden verwerken tot nuttige kracht, tot vruchtdragende daad, ze althans weêrspiegelen en weêrkaatsen zouden ter algemeene verspreiding.

Maar die veelheid, die volheid des geestes, haar eigen niet meester: een warreboel werd zij nooit, want zij was samengehouden door, samengebondeld tot eene eenheid. Heel het leven, en zelfs het physische leven van Mac Leod was beheerscht door de ééne idee: de grootheid van Vlaanderen. Dat hij kunst verzamelde en dat hij wetenschappelijken arbeid verrichtte; dat hij kringen en tijdschriften stichtte waarin alleen aan botanie werd gedaan, dan wel of hij ijverde op gebied van tooneel of van kinderliteratuur; dat hij aan sociologie deed

of den spoorslag gaf tot het bijeenroepen van taalkundig-historische congressen; dat hij jonge artisten opspoorde en nog-onmondige studenten om zich heen verzamelde, het had maar één doel, zooals het van ééne zelfde vleeschgeworden gedachte uitging: de geestelijke heropbeuring van zijn geboorteland.

Men verweet hem gebrek aan vasthoudendheid, aan doordrijvingskracht: het is alsof men hem een te veel aan ideaal zou hebben verweten. Mac Leod, prachtige ‘professeur d'énergie’, was dit in de eerste plaats als aanzetter, als krachtwekker. Over de waarde van het wetenschappelijke werk, door hem zelf gepraesteerd, vermag ik niet te oordeelen; als paedagoog was hij echter buitengewoon; het levende, oproepende, aanschouwelijk-makende van zijn onderwijs was alleen bij dat van een Pirenne te vergelijken. Maar het is vooral als gecultiveerd flamingant dat ik hem waardeeren kan, en, mag hier het gebrek aan doorzettingsvermogen met eenigen grond aangenomen, dan is tevens te erkennen dat het dient toegeschreven, eerst aan den omvang van het gekozen en steeds uitdeinend arbeidsveld, ten tweede aan de onbaatzuchtigheid van den mensch, ten derde - en vooral - aan de eerlijkheid, de abrupte grootheid van het karakter.

Mac Leod bezat het argelooze talent, zich vijanden te maken, en het is eene eer, voor wie met hem heeft omgegaan, zijn vijand niet geworden te zijn. Hij riep ontwerpen - dat eener Vlaamsche Universiteit o.m. -, hij riep vereenigingen - zooals ‘Dodonaea’ -, en congressen - als dat voor Genees- en Natuurkundige wetenschappen - in het leven. Waren zij echter op weg van verwezenlijking of van bloei, dan liet Mac Leod ze heel dikwijls los, zonder

er zich verder om te bekommeren dan in een aanval van woede of in een vlaag van spijtige ontgoocheling. En dit alleen omdat hij een onversaagd idealist was, die voor menschelijke zwakheden, als daar zijn heerschzucht en berekening, niets dan onmachtigen weêrzin overhad. Zeer jaloersch op de geheelheid, de onaantastelijkheid van wat hij in zijn breed-ziend brein had opgebouwd (en hij bezat het heldere genie, het zich onmiddellijk tot in de minste bijzonderheden voor te stellen), kon hij moeilijk velen dat er aan getornd werd. Hierin was hij een artiest -, dat hij moeilijk kritiek verdroeg; al zocht hij steeds medewerking, deze moest geestelijk-passief blijven. En aldus kwam hij ertoe, de eigen geesteskinderen te verketteren en zelfs te veroordeelen, eenmaal dat andermans handen ze aankleeden gingen en ter wandeling medenemen. Waarbij komt dat hij-zelf met een haast-ziekelijken kritischen zin behept was, waar het om menschen ging die niet volmaakt waren, - en wie is volmaakt? Daardoor ging hij zoo graag tegemoet al wat jong, onverschrokken, belangeloos was. Daardoor had hij den scherpsten hekel aan al wat zich overleverde aan de betrekkelijkheid. Deze man heeft gehaat; hij heeft ontzettend geleden: hij deed het met dezelfde mate als hij liefhad en geloofde. Toegeven kon hij niet: een zuiver romanticus, was zijn gebied het Absolute.

En dàt is zijne kracht geweest: eene kracht waar alles op afstuit; het geeft tevens de beteekenis aan van zijn invloed op de jongeren. Men moest niet te oud zijn om met Mac Leod op vriendschappelijken voet te blijven; tenzij men vermocht op een aardgelijk, desnoods vijandelijk, geestesplan te staan.

Gelukkig zijn er heel veel die zulks vermogen in dit jonge land vol gevoelsmenschen, waar men afschuw heeft voor al te veel water in zijn wijn.....

N.R.C., 14 Maart 1919.

De week van den vogel struis

Brussel, 15 Maart.

Welke éénige gelegenheid om u nogmaals te bewijzen, hoe prachtig ingelicht ik toch ben!

Daar hebt gij de dubbele manifestatie, een nationalistische en een internationalistische, in beide gevallen trouwens in hoofdzaak socialistische, waar het over annexatie ging, en waarvan gij natuurlijk heel graag weten zoudt in welken zin, pro of contra inlijving van grondgebied, zij dient opgevat. Want uit de bladen is het waarlijk heel moeilijk op te maken, of de meerderheid der Belgen, die erbij aanwezig waren, Staats-Vlaanderen ja dan niet willen binnenpalmen, en de Hollandsche Limburgers tot Belgische Limburgers omscheppen willen. Beide meetings, deze der Nationale Partij en deze der Socialistische partij, waren immers onder de rumoerigste, die het een Brusselaar gegeven was, ooit bij te wonen. Eén punt kwam er aan den dag, waarover eensgezindheid scheen te bestaan: de volkeren alleen hebben het recht over hunne nationaliteit te beschikken; het is trouwens het eenige punt, waar niemand in petto aan bleek te gelooven. Iedereen gaf toe, dat uwe Zeeuwen en Limburgers mans en mondig genoeg waren om te weten wat zij wilden; maar de eenen trokken rechts, de anderen trokken links, en van het beschikkingsrecht van genoemde bevolkingen bleef niet veel meer over, dan hetgeen paste in de eischen der eenen en in de wenschen der anderen. Zoodat de onpartijdige toeschouwer - een toehoorder durf ik hem niet te noemen, want van de argumenten vóór of tegen was niet veel meer

te hooren dan 't gefluit en gejoel die ze uitlokten - zoodat de toeschouwer zonder vooroordeelen tot geen ander besluit kon komen, dan dat er wel Belgen te vinden zijn, die de landkaart van Europa te hunnen voordeele wenschen gewijzigd te zien, maar er toch op zijn minst even veel kunnen aangewezen, die hunne geografische studies liefst niet herbeginnen....

Daar hebt gij ook de dubbele interview van minister Franck. De eerste interview, in een Antwerpsch blad, had in de hoofdstad geen weêrklank gevonden; in de tweede, deze der 'Etoile belge', preciseert onze eminente minister van koloniën zijne zienswijze; zij is samen te vatten in deze tweeledigheid: wij moeten niet annexeeren, én wij moeten vertrouwen hebben in onze vertegenwoordigers te Parijs. De vraag rijst bij voornoemden onpartijdigen toeschouwer: bestaat er verband tusschen de twee leden van deze gedachteoppering; moet men ze begrijpen als: Minister Franck stelt het volste vertrouwen in onze gedelegeerden bij de Vredesconferentie, dewijl hij het met dezen eens is dat van inlijvingen ten koste van Holland geen spraak kan zijn? Die vraag hebben zich de annexionisten en antiannexionisten niet gesteld. Zij hebben alleen onthouden dat minister Franck u gaarne Zeeland en Limburg, mits stroompolitie op Schelde en Maas, gunt; zij hebben gevloekt en zij hebben gejuicht; en als onze premier, minister Delacroix, is komen verklaren: 'Men heeft mijn collega Franck niet goed begrepen, en al de leden van het cabinet zijn het over de Belgische eischen eens', dan nóg heeft men niet verder nagedacht; voor de eenen blijft Franck het schurftig schaap in de regeering, volgens de anderen is hij van die regeering de eenige

die de zaak bij het rechte eind heeft; en....

Ja, hier is het geschikte oogenblik om een slip van den sluier op te heffen; thans is het moment gekomen om te laten blijken, hoe goed ik weet hoe of het eigenlijk met de zaken staat.

Hewel neen, ik zal u het fijne ervan niet mededeelen; ik zal u niet zeggen waarom Kamiel Huysmans sommigen zijner socialistische collega's verweet eene beweging voor te staan en te leiden, die gelijk staat met deze der ‘Action française’; ik zal u niet zeggen wat ik aan minister Franck.... niet heb gevraagd, zeker als ik was van het antwoord. Want de waarheid is, dat ik maar één ding weet: dat niets zoo onrustbarend is als de half-geheime diplomatie, die eene karakteristiek is van de Vredesconferentie, en hier in België als bij u in Holland zooveel kwaad bloed zet, - hoogstwaarschijnlijk zonder groote reden. Want: wat heeft minister Hymans aan de conferentie in onzen naam gevraagd? Wij weten het niet. Wat heeft hij aan de commissies voor Buitenlandsche Zaken van Kamer en Senaat medegedeeld? Wij weten het niet. Wij weten alleen: er zijn ten onzent een aantal roerige annexionisten die hem allerlei bedoelingen toeschrijven, welke wij niet controleeren kunnen; er zijn nog veel meer antiannexionisten die deze bedoelingen bevechten, zonder ze goed te kennen. Wij weten verder dat een Belgisch minister zich tegen inlijvingen verklaart, en dat het hoofd der Belgische regeering hierbij zegt: in zake eischen zijn al de Belgische ministers het eens. Maar wij weten ook dat deze verklaring dubbelzinnig kan zijn, en in den grond maar heel weinig verklaart, - althans niet uitdrukkelijk zegt wat iedereen meent te begrijpen en wat mis-

schien niemand begrijpt.

Wat dan? - Het beneemt mij zoowaar den lust vandaag voor een politiek profeet door te gaan. Meer: het verleidt mij tot de politiek van den struisvogel. Ik heb trouwens een tekst, die deze houding meer dan voldoende wettigt. Dien tekst ontleen ik aan onzen minister van state Paul Segers, en hij luidt: ‘De politiek van den dag is de politiek van het dagelijksch brood.’

Vrees niet: ik verval niet voor de zooveelste maal in het verhaal van hoe goed, of hoe slecht, wij het hier tegenwoordig in België hebben. Ik disch u geen lijstje van prijzen op, geene vergelijkende tabel tusschen voorheen en thans. Want er is nog een andere tekst, nietwaar, die zegt dat de mensch niet alleen leeft van het voedsel des lichaams; er is, dat deze week ons terug heeft gevoerd naar het voedsel des geestes en des gemoeds, waar wij Brusselaars vóór den oorlog op teerden, en dat wij het met welgevallen genuttigd hebben. Een paar, niet zeer gewichtige, maar zeer lokale feiten hebben ons naar oude usantiën ende costuymen teruggevoerd; oude gewoonten hebben wij zien herleven, en, goed of slecht, zij billijken het, dat ik mijne struisvogeloogen luik op binnen- en buitenlandsche politiek, om ze te ontsluiten op langgeliefde zeden en gebruiken.

Daar is bijvoorbeeld, dat ik dezer dagen, voor 't eerst sedert den wapenstilstand, vernomen heb van een passioneelen moord in de Hoogstraat. En geloof mij: dit nieuwtje heeft menigen Brusselaar verkwikt.

De Hoogstraat bronader van den Marollenwijk, kan moeilijk zonder passioneele misdrijven. Zij behooren er tot het dagelijksch leven. Zij zijn er sedert den Spaanschen

tijd de kloekste instelling van, en als het ware de hoeksteen van het zedelijke leven. De Hoogstraat is vol rumoerige danshuizen, gevaarlijk voor wie niet tot den wijk behoort, eene behoefte voor wie er is geboren. De lieden zijn er kalisthenisch aangelegd, van in den aanvang was dáár de Rythmus, met al zijne driften-aankweekende eigenschappen. Onder die driften is de liefde de eerste, en de tweede de jaloerschheid. Elke allegorie wapent de jaloerschheid met een mes, en de plaats van het mes der jaloerschheid is eene vrouwenborst. En deze eeuwige Hoogstraat-waarheden zijn deze week weêr maar eens gebleken. Een jongen heeft er zijn meisje vermoord, naar den eisch der voorvaderlijke zeden. Ik herhaal het u: wij keeren tot den ouden, goeden tijd terug.

Tweede terugkeer: de Warande ofte 'Parc' is weer opengesteld en voor het publiek toegankelijk. En de gebeurtenis is te heugelijker, dat zij gebeurde onder de nationale regenvlaag. Onder den stortvloed, die eveneens eene eeuwenoude Brusselsche traditie is, ging koning Albert met burgemeester Max wandelen tusschen de heerlijke lanen, waar de Duitschers eene 'Tankstelle', eene manege en een ganzenkweekerij hadden ingericht. Weer speelde er het stedelijk muziekkorps opwekkende deuntjes ten behoeve van oude renteniertjes, melancholische kindermeisjes en gratievolle babies. Niettegenstaande den regen, heeft de opgetogen jeugd er Zijne Majesteit toegejuicht. Weer spuiten er de fonteinen, die wachten op de lentezon om in duizenden regenbogende diamanten te schitteren. Weer harken er over donzen grasperken de zorgzaam-trage hoveniers. En zoowaar: wij vergeten dat dit beminnelijke oord ons ruim vier jaar gesloten werd als een verloren

Paradijs, nu wij ons weer met een mooi boek neer kunnen vleien onder een Venusbeeld met sierlijke vormen.

En daar is eindelijk Manneken-Pis. - Een Fransch regiment, tijdelijk bij ons te gast, heeft bij het afscheid nemen de echt-Fransche attentie gehad, den ‘oudsten Burger van Brussel’ den graad van korporaal te vereeren, en het uniform te verstrekken, dat erbij hoort. Een gansche dag heeft het eigenaardigste, misschien ook schoonste monument van Brussel geprijkt in de kleeren van een Fransch ‘chasseur alpin’, het heeft de decoratie gedragen, die het regiment op het slagveld heeft verdiend; men heeft het bebloemd met seringen en mimosa's; men heeft eene serenade gespeeld te zijner eere. Het Manneken is er argeloosonverschillig aan gebleven; het heeft niet opgehouden te.... doen wat het nu sedert de zeventiende eeuw al doet. Maar de Brusselaars waren opgetogen: de hulde aan Manneken-Pis was eene hulde aan ons Brussel van het verleden, het Brussel van vóór den oorlog....

En om het te relateeren, heb ik er heden van afgezien, door te gaan voor den op politiek gebied steeds goedingelichten correspondent, die ik dan toch ben.

N.R.C., 20 Maart 1919.

Nieuwe Fransche boeken

Toen, ten jare 1848, de omwenteling Parijs doorvoelde, was daar een kunstenaar van het woord, die de snoodheid had, geene andere partij te willen kiezen dan deze der absolute Poëzie. Hij sloot zich op in zijne kamer, blindde de vensters tegen de brallende buitenwereld, en schreef een boek waar van de revolutie geen spraak in was. Toen hij weêr op straat verscheen, was de revolutie afgeloopen, en het boek voleindigd. Het heette ‘Emaux et Camées’, en die misprijzende dichter heette Théophile Gautier.

Zal ik de beteekenis der omwenteling van 1848 als hij negeeren? Neen, want zij was de baarmoeder waarin groeiden de dagen die wij thans met gruwen en hopen zien geboren worden. Maar ‘Emaux et Camées’, de bundel verzen die van de Fransche poëzie eene nieuwe aera inluidde, behoort hij niet tot eene eeuwigheid van hoogere natuur, dan alle maatschappelijk bouwsel dat geen steviger ondergrond dan uiteenbarstende barricaden bezit?....

Op mijn tafel ligt een stapel boeken, in de laatste oorlogsjaren ontstaan. En - zeker, van geen durf ik beweren dat het, hetzij van den oorlog een weêrglans, hetzij tegen den oorlog in uit zuiveren schoonheidsdrang ontsproten, in de geheugenis der menschen langer dan de wereldbrand zal leven, of den wereldbrand zal vergeten doen. Maar den troost zult gij mij niet ontzeggen, dat ik dan toch, en nu reeds, naar deze bundels grijp, waar ik eerder den klank eener leefbare, misschien voor eene lange toekomst bestemde schoonheid, dan het gebulder van het kanon uit verneem, dat ik nóg in mijn hart hoor bonzen. Neen,

aan geen der boeken die ik in de laatste weken las, al waren zij, doordat zij mij van de oorlogsherinnering afbrachten, eene weldadige, eene haast-physisch-lenigende verpoozing, - aan geen dezer literaire producten (al te zeer producten en al te zeer literatuur), durf ik de toekomst der fiere ‘Emaux et Camées’ voorspellen. Al zijn daar werken onder die ik eens herlezen zal, en waar ik van zal genieten, zonder eraan te moeten denken, dat zij onder den oorlog geschreven werden.

Daar is, bijvoorbeeld, Monsieur le Curé d' Ozéron, door Francis Jammes (Paris, Mercure de France, 1918). Ik kan mij Francis Jammes niet voorstellen in de koppig-exclusieve houding van Théophiele Gautier. Maar hij woont te Orthez, in de verre Pyreneeën die den donder van het geschut niet zouden weêrkaatsen, en zijn geest van vrome bekeerling, beminnelijke buurman der Wonderdoenster van Lourdes, heeft ander verkeer dan onder broeder-moordende menschen. Wel heeft Jammes zich het wereld-jammer aangetrokken: het was om nogal-gemakkelijke, niet zeer overtuigende, eerder wee-literatureluursche Prières te schrijven die de Art Catholique smaakvol uitgaf. Maar 't gezelschap van Monsieur le curé d' Ozéron is hem blijkbaar voor de onzaligheid der tijden een zoete balsem geweest, en wij moeten er ons om verheugen, want het gaf aanleiding tot een zeer aangenaam, op vele plaatsen diep-bekoorlijk boek.

Francis Jammes noemt het een roman: spijtig dat wij hem hierin tegenspreken moeten. Zonder van een lyrisch dichter het construëerend genie van een Balzac te verwachten, en zelfs met de toegeving dat het begrip roman rekbaar is, moeten wij van Jammes' jongste prozawerk zeggen, dat het eene mislukking is. Want de opzet van dit werk

is wel degelijk die van een roman; de bedoeling is wel geweest, een roman te schrijven, zij het dan ook met al de lyrische afwijkingen die een dichter zich veroorloven mag; en wat wij dan ook in de eerste plaats betreuren is juist, dat de schrijver er niet in slagen mocht zijne bedoeling in eene werkelijkheid om te zetten.

En nochtans was daar een begin van uitstekende verwezenlijking, dat mij, na de twee-drie eerste hoofdstukken, met ware en warme bewondering vervulde. Een verhaal, wat romantisch en als dusdanig wat opzettelijk..... maar waren wij den ‘charme’ vergeten van Clara d' Ellébeuse, van Almaïde d'Entremont en van de goddelijke Pomme d' Anis? Het archaïstisch-sentimenteele, thans verdiept en mannelijker echter, in evenwijdige tegenstelling gehouden met eene hedendaagsche realiteit vol goedmoedige humor; om er eindelijk in te versmelten tot eene diep-menschelijke tragiek van alle tijden. Aldus de bedoeling; aldus ook, aanvankelijk, de verwerking, met probate middelen die niet zoo verouderd zijn, omdat zij, door een gewekt gevoel van evenwicht en securiteit, aanzetten tot verder-leven.

Maar vol te houden vermocht de schrijver niet; niet alleen de architectonische structuur van algemeenen bouw en van onderdeelen faalt, maar - en het verwondert bij den dichter van, b.v. Un Jour, - maar zelfs de eenheid van atmospheer ontbreekt. Men kan het hem - ik zei hetvergeven, dat hij afdwaalt op zijpaden van lyriek, dat sommige bladzijden, en zelfs reeksen van bladzijden, gedichten-in-proza zijn, één op zich-zelf, - het beste trouwens wat wij in het boek genieten. Maar wij vergeven niet, want het hindert ons, dat sommige episodes echte ‘horsd'oeuvre’ zijn buiten verband met den inhoud, de moreele

gesteltenis en zelfs de gevoeligheid van het boek. Zoo merken wij, dat het geestige element, nieuw bij Jammes, en dat doet denken aan een Jules Renard, die te scherpe punten bot zou hebben geslepen, noch op zijn plaats, noch in den toon weet te blijven; wij stellen vast, dat sommige bijverhalen niet alleen onnoodig en bij 't verloop van het verhaal stremmend zijn, maar op zich-zelf de uitwerking missen, die ze op ons gemoed maken moesten: de eenige reden - eene atmospherische - die ze aanneemlijk, laat staan belangwekkend kon maken. Wij komen vóór eene onhandigheid te staan, die in eene literatuur als de Fransche, bij een ontwikkelingsstadium als waar deze literatuur op wijzen kan, verbaast en niet is aan te nemen: zij is het te minder waar het geldt de in zijne argeloosheid zeer zelf-bewuste Francis Jammes, en verleidt ons - waarom het niet te bekennen? - tot slechte gedachten.

Tot de gedachte eerst, dat die onhandigheid er eene opzettelijke is. De naïefheid van Francis Jammes, die bij zijn verschijnen op een voorplan, aandeed als een koele dronk bronwater na den zwoelen Baudelaire-wijn, verschaald in symbolistische bekers, is van zijn zeer spoedige, zeer spontane en trouwens zeer verdiende sukses het hoofdelement geweest. Zij heeft, die naïefheid, den dichter niet belet, zich naar de diepte zijner zinnelijkheid, die groot, en zijner steeds-wijder-ziende liefde voor de natuur, die Vergiliaansch edel was, te ontwikkelen. Tot op het oogenblik, echter, der bekeering, die de zinnelijkheid verbood, de natuurvereering in functie van dogmatisch geloof plaatste, en alleen de naïefheid als bekoringsmotief over mocht houden.

De psychologie van den bekeerling, is deze eer dichter,

laat den lezer altijd den pijnlijken indruk van eene hapering, van een angstig waken tegen alle overtreding van een gebod dat met de fraaie letteren, en vaak zelfs met het echte geloof niets te maken heeft. De geloovige, die het is als het ware bij geboorte, kent zulke aarzelingen, kent dergelijke schroomvalligheid niet. Maurice de Guérin schreef Le Centaure, en Barbey d'Aurevilly Les Diaboliques (en ik zwijg van Villiers de l' Isle Adam), zonder heidensche of satanische bijbedoelingen, maar tevens zonder de bekommernis, of men ze ja dan niet verketteren zal. Zij kennen veel minder de vrees voor den biechtvader doordat zij een aangeboren vertrouwen in de Genade hebben. Maar die, zelfs waar ze naar geene 'raisons de croire' - deze ongerijmdheid! - zochten, het pad kozen getrokken en afgebakend door eene kerk, zij zullen, hoe de natuur ook gebiede, daar niet meer van afwijken, en het wordt hun eene koketterie, op dat pad te loopen als op een gespannen staaldraad: met den angst, de wankelende stijfheid, en de valschen glimlach van een koordendanser. Het eenige wat hen nog onderscheidt (als zij, een Verlaine gelijk, geene volledige menschen weten te blijven), is het uitgangspunt van hunne nieuwe overtuiging; dat uitgangspunt waar zij, met groot gelijk, aan vasthouden, omdat het van hun geloof het zuiverste bestanddeel is.

Dat Francis Jammes tot de Kerk terugkeerde, ligt aan de liefde voor zijne zeer katholieke omgeving. Geestelijk hooger ontwikkeld dan deze omgeving, ging hij ze, eenmaal bekeerd, beschouwen met de oogen van een beminnelijk maar bekrompen buitenpastoor. Ik wil zeggen: hij bekromp zich tot zulke beminnelijke mentaliteit, zette een domper op zijne sensualiteit, plaatste zijne natuurbeschouwing in

het teeken van de geschilderde heiligen-beelden der kerk van zijn dorp. Bemerk de vrijheid van pastor Guido Gezelle, die te zeker was van de zuiverheid zijner bedoeling om te aarzelen of te talmen, en die zelfs zijne zinnelijkheid in alle argeloosheid dorst te uiten; bemerk daarna de bedwongenheid van Francis Jammes, bekeerling, minder behekst nog door de vrees voor de zonde dan beheerscht door zijn zorg om het behouden van een deftig, zij het ook zoetsappig fatsoen. Zelfs zijne toegeeflijkheid houdt eene vriendelijke bestraffing in. En aldus verwordt zijne natuurlijke naïefheid tot een schroomvallig formalisme als zij hem niet verleidt tot eene valsche dichterlijkheid vol opzettelijke dwaasheden.

Aldus blijkt op vele plaatsen uit Monsieur le Curé d' Ozéron. Ik zei nochtans dat het een aangenaam, en dikwijls diep bekoorlijk boek is. Want, week de natuurlijke impulsie onder den druk der leer, het talent bléef, in bestanddeelen die wel eenigszins verstarden, maar hunne aantrekkingsen ontroeringskracht geenszins verloren. Het is een schrijver moeilijk, zich-zelf met altijd dezelfde middelen evenwaardig te blijven, al noopt het sukses zoo schrijver als lezer zulke middelen in blijvende vereering te houden. Francis Jammes houdt zijne middelen goed vast: Monsieur le Curé d' Ozéron bewijst, dat hij geen ongelijk heeft. Al zou het eene zeker-aangename verrassing zijn, hier eenige verandering in te zien komen.

N.R.C., 23 Maart 1919.

Het tooneel te Brussel
II

Brussel, 27 Maart.

Na een vlaag van zeer uiterlijke, zeer uitbundige vaderlandsliefde, heeft het bestuur van den Parkschouwburg, voor onze Belgisch-Fransche schrijvers en hun gewoon publiek hét nationaal tooneel, begrepen, dat heel goed vaderlandsch werk kon verricht zonder dat men zijn toevlucht te nemen had tot het verheerlijken van oorlogs- en overwinningspatriotisme. Met al de zorg, die het aan zijn vertooningen pleegt te besteden en die van den ‘Théâtre du Parc’ de ‘Comédie française’ der Fransche Belgen maakt; met de gebreken ook, die dergelijke schouwburgen kenmerken, als daar zijn een kiesche sleur en een afkeer van al te moedwillig realisme, heeft deze onderneming ons in het laatste paar weken vergast op de vertooning van een ‘cycle belge’, zoo eclectisch-‘belge’, hoe dan ook uit den aard der zaak uitsluitend Fransch-‘belge’, dat de liefhebber der Waalsche ziel, dezen der Vlaamsche, en dezen eindelijk der Brusselsche, die ze samenvat, er hunne gading in hebben gevonden.

De Walen kregen de intieme, psychologisch-intense, maar ingetoomde tragedie van wijlen Henry Maubel: ‘Les Racines’. Onder den oorlog gestorven, is Dr. Henry Maubel in het buitenland, en helaas ook hier in België, voor het groote publiek een onbekende gebleven. Men moest hier te lande zelfs een boekenschrijver zijn, om zijn werk, dat niet rijk aan omvang en nog minder aan vertoon is, hoog te achten en lief te hebben. Niet meer dan zijne echtgenoote, Mevrouw Blanche Rousseau, behoorde deze

schrijver en essayist tot de veel-gelezen, veel-geprezen auteurs. Zij beiden zijn nochtans, met den grooten dichter Fernand Séverin en den, trouwens veel oppervlakkiger, maar zeer aanminnelijken Louis Delattre, de hoogste uiting, in dezen tijd, van de Waalsche psyche; van hare aristocratische, hoe dan ook volkslievende kuischheid en aantrekkelijke argeloosheid; van hare echt-Latijnsche zuiverheid en doorschijnendheid, die geenszins diepte uitsluit.

Het breede, Vergiliaansche vers van Fernand Séverin, dat aan een verinnigden Chénier doet denken, is in de Fransche literatuur van dezen dag eenig, niet doordat het eene scherp-geteekende personaliteit in felle of kantige plastiek weergeeft, maar in zijn klassieken eenvoud die gezochtheid veracht, veel meer dan een Henry de Régnier of een Jean Moréas, en meer zelfs dan een Francis Vielé-Griffin de muzikale uiting is van eene uiterstoprechte ziel in al hare schoone en bloode naaktheid. Mevrouw Blanche Rousseau, zij, veel spontaner en rechtstreekscher in hare uiting, weerspiegelt met kristallen helderheid al de ontroerende gevoeligheid, in verlangen en vermoeden, van de meisjesziel. Eene vergelijking van hare subtiele verhalen, die nauwelijks verhalen zijn, met aardgelijk werk van een René Boylesve of een Francis Jammes is haast ontstellend: de mannen Boyesve en Jammes verraden veel méér, dan de vrouw Blanche Rousseau raden laat. Zij ontsluiert het raadsel der maagdenziel nauwelijks: zij verdiept het en voor ons, mannen, maakt zij het niet duidelijker. Zij stelt het probleem in zeer klaar licht: het licht dringt tot de innigste roerselen niet door, die minder begrijpelijk blijken dan Jammes of Boylesve vermoeden doen, en de verklaringen van deze Fransche

schrijvers haast verdacht maken. En hierom alleen verdient mevr. Blanche Rousseau in de wereldliteratuur een erkenning, die ze helaas vooralsnog ontberen moet. Mevr. Rousseau vond bij Henry Maubel eene zusterziel: de bekommernis van dezen, vooral muzikaal ontwikkelden, auteur is zijn leven lang ‘la jeune fille’ geweest. In zijne dramatische proeven, haast geen drama's te noemen, is hij ze genaderd met evenveel eerbied als kuische liefde, wat de doordringende analyse geenszins in den weg heeft gestaan, al missen wij bij deze ontleding ditmaal wat al te zeer mannelijke zinnelijkheid. Zijne doorschouwing is niet koel; zij is vooral teeder en eenigszins vreesachtig: het eenige wat een man verraadt, die een schuchtere is.

Alle luchtigheid is ver van hem, zooals alle perversiteit. In alles blijkt hij een nobel mensch te zijn, die afschuw heeft voor sensuëele grofheid. Daardoor blijft ons zijn werk eenigszins geheimzinnig, - geheimzinnigheid die hij vermeerdert door de middelen die hij ter uiting aanwendt, en die denken doen aan den vroegeren Maeterlinck, zonder dezes gemaakte naïviteit. - Van het ingetogen drama ‘Les Racines’ maakt weêr een meisjesfiguur de groote aantrekkelijkheid uit. Daaromheen handelen, met weinig uitdrukkelijkheid, nogal aarzelige figuren. Het drama gebeurt binnenin deze menschen, en, al oefent het groote dramatische kracht uit, minder te zeggen dan te doen vermoeden, het is van den toeschouwer eene wel heele groote inspanning te vergen, zijn vermoeden op het rechte spoor te houden met al te schaarsche aanduidingen. Maubel hield ‘Les Racines’ voor zijn beste werk: hij had er zeker meer dan elders het beste en zinrijkste van zijn

eigen innerlijke leven in verdicht, bij wijze van een diamant dien de schoonste stofverdichting is. Maar een diamant schittert en straalt, terwijl ‘Les Racines’ dof blijft en niet dan na lang terugdenken ontroert.

Niet aldus ‘Le Cloître’ van Emile Verhaeren: het deel der Vlaamsche ziel in dezen Belgischen cyclus. Men kent het geweldige drama, dat zoo weinig kloosterachtig, zoo weinig psychologisch, maar daarentegen zoo brutaal-decoratief en zoo opdringerig-romantisch is: een literair anachronisme, was daar niet het vers, het als eene vlag wapperende vers, in de Fransche literatuur modern dewijl uitheemsch, met zijne door-en-door Vlaamsche alliteraties en assonanties, zijne klankvolheid, zijn zware en toch meêslepende cadans; - modern althans in den tijd dat ‘Le Cloître’ geschreven en voor het eerst vertoond werd: een tijd waar de Fransche poëzie aan ontwassen is, om weêr traditioneel te worden, niet alleen in taal en wending, maar in de eerste plaats naar de gedachte.

Verhaeren, wat hij ook meende, was geen dichter der gedachte: niet dan een lyricus die, omdat hij ze had doorleefd, in alle ernst meende denkbeelden te hebben uitgevonden die sedert lang gemeenplaatsen waren. Heel ‘Le Cloître’ is gemeenplaatselijk, en heeft dan ook geen waarde dan om de lyrische, dat is persoonlijke, verkleeding van dat gemeenplaatselijke. Dit heeft deze nieuwe vertooning ons weêr maar eens geleerd, met des te meer duidelijkheid dat zij er was op aangelegd, en zeer terecht, om het lyrische van het werk overtuigend te doen uitkomen. Men had er uit Parijs twee tooneelspelers der ‘Comédie française’ voor over laten komen: de heeren de Max en Paul Mounet, twee patente vertolkers van het romantische

drama dat het ideaal was van den Victor Hugo der ‘Burgraves’. Aan de Hugo-traditie zijn deze acteurs niets te kort gekomen; zij hebben veeleer eenigszins aangedikt, zoodat vele toeschouwers er aanstoot aan genomen hebben. Nochtans is deze paroxistische speelwijze, epileptisch in de gebaren en hol in de uitgalming, en die ook ik nogal onsmakelijk vind, de eenige die bij Verhaeren's drama past. Het heldhaftige ervan, dat gezwollen aandoet, komt erdoor ten volle tot zijn recht; de schoonheid, die het inhoudt, verkrijgt zijne volle waarde door het weidsche en - niettegenstaande de overdrijving - nobele der vertolking. Dit kunstwerk doet grootsch en is naïef: zoo leken mij ook de heeren Mounet en de Max, en ik heb den indruk gehad dat de kinderlijke Verhaeren zijn hart van fierheid zou hebben voelen zwellen om het spel van twee zulke beroemde vertooners. En welk recht hebben wij, verfijnde en geblaseerde toehoorders méér te eischen dan de groote dichter zelf, die trouwens niet anders gewenscht en bedoeld had?....

Er is ook nog de Brusselsche ziel, die in den Belgischen cyclus haar deel krijgt. Dit gebeurt echter eerst vanavond met ‘Malgré ceux qui tombent’, van Paul Spaak, de beminnelijk - losse dichter van ‘Kaatje’. Dat ik hier niets van zeg, spreekt vanzelf. Mocht het de moeite loonen, dan kom ik er gereedelijk op terug.

N.R.C., 2 April 1919.

Belgische muziek

Brussel, 29 Maart.

Wat ons gesproken tooneel nalaat, neemt ons lyrisch tooneel over. De twintig of dertig schouwburgen van Brussel hebben van het vaderlandsch drama of blijspel, van het gelegenheidsstuk dat een weelderige paddestoel van de overwinning was, voor ernstiger werk afgezien. De Muntschouwburg begint pas: in één avond biedt hij ons twéé muziekdrama's, vruchten van den oorlog. Weliswaar hebben zij niet als dusdanig, ik bedoel: als parasitaire gewassen, beteekenis, niet meer dan Bruneau's ‘Attaque du Moulin’ wekken zij in de eerste plaats patriotische gevoelens, althans bij wie oor heeft voor deugdelijke muziek; en het is niet omdat er een Duitsch onderofficier in doodgeschoten wordt, of omdat in eene apotheose onze zegepraal verheerlijkt wordt, dat zij van eenige waarde zijn. Ik weet niet of beide werken zullen blijven leven: zij zullen niet doodgaan - en dat is het voornaamste - om het feit, dat zij ‘pour la circonstance’ werden getoondicht, al zijn zij vol warm vaderlandsch gevoel. En dat is een eerste lof, die aan ‘1914’ en aan ‘Vers la Gloire’ ruimschoots toekomt.

Want aldus luidt de titel van de twee werken, die gisteren voor het eerst in den Muntschouwburg werden opgevoerd. Het eerste is, voor de muziek, van den nog jongen François Rasse; het tweede, van den ouderen Léon Du Bois. Als eerste opmerking dien ik te zeggen, dat de muziek van den tweede jonger klinkt dan die van den eerste. Eene tweede opmerking: de eerste, naar de opvatting meer dra-

matisch dan de tweede, staat voor de dramatische uitwerking op den toehoorder bij de tweede achter.

François Rasse, de toondichter van '1914', is blijkbaar een krachtmensch. Dat hebben wij onder den oorlog mogen vaststellen, toen hij telkens als dirigent optrad: een kapelmeester met groote gaven, met eigen begrip, vooral rhytmisch aangelegd, en die onwillekeurig druk doet: een 'temperament', zooals men pleegt te zeggen, wien het mangelt aan zelfbeheersching; eene dyonisische kracht, die vreest, nooit genoeg te zullen geven. Dit blijkt hij weêr te zijn in zijn jongste lyrisch drama, een veristisch stuk werk, vol dramatische toestanden, waar hij zijne furia in bot kon vieren; waar hij echter de lyriek niet uit opgediept heeft die van de drukke toestanden als de bezinking zijn; ....toestanden, die hem trouwens in de eerste plaats gelegenheid gaven, en eene gretig-aanvaarde gelegenheid, om diepe kennis te bewijzen van orkestrale behandeling. - Het drama zelf is niet veel meer dan een melo: eene opeenvolging van sterk-tragische monumenten, die echter niet tragisch vermogen te werken, doordat zij te druk en te opgeschroefd, en in ruime mate te naïef zijn, uitzonderingsgevallen, die niet tot algemeenheid, tot diepe menschelijkheid weten te groeien, en daardoor muzikale uitbeelding in den weg staan; schokkende gebeurtenissen die elkander als het ware verdringen en aldus de muzikale sublimicatie ervan beletten. Al die paroxistische drukte van zijn librettist heeft Rasse op den voet gevolgd met zulken ijver, dat het hem den lyrischen adem afsneed. Heel dit muziekdrama is uiterlijk; atmospheer werd er zoo goed als nergens in bereikt. En de zeer echte verdienste ervan ligt dan ook niet daarin, dat het ons

zou ontroeren, want dit doet het zoo goed als nergens, maar in de diepe kunde waar het een blijk van is, in de knapheid der muzikale illustratie waarvan het getuigt, als men maar goed oplet en niet al te gauw vermoeid is. Misschien vervult de partituur den rustigen lezer met bewondering: den onvoorbereiden toehoorder is zij wel wat al te bont; zij mist doorschijnendheid; zij is waarlijk al te doorwrocht, al te ijverig-gecompliceerd, al te 'geleerd' om onmiddellijk aan te spreken. En als zij boeit, dan is het om hare levendigheid en om hare oprechtheid, die nimmer falen.

Als 'Vers la Gloire' veel dieper treft, met grootere zekerheid zijn doel bereikt, dan is het, niet omdat de muziek zooveel eenvoudiger is (want dat is zij zeker niet), maar omdat het talent van Léon Du Bois heel wat bezonkener is. Ik weet wel dat het libretto hier voor een goed deel tusschenkomt. Het bedoelt niet anders dan eene 'Ode dramatique' te zijn, zou evengoed een oratorium of eene cantate naar den ouden stijl kunnen heeten. Maar juist dáárin lag de moeilijkheid: de naaktheid ervan diende gestoffeerd, hetgeen inspiratie nog meer dan kunde vergt. Al heel weinig geholpen door handeling, had de toondichter de dramatische werking uit eigen gemoed te putten. Niet meer louter-illustratief: werkelijk-scheppend had hij te zijn, wilde hij treffen. En hierin bleek Du Bois van meet af de meerdere van Rasse. Zijne middelen zijn tevens nieuwer en traditioneeler, gelijk men van Debussy kon zeggen dat hij tegelijkertijd nieuw en traditioneel was. Du Bois gaat in de muzikale stof niet onder: met meesterschap, zooniet met groote persoonlijkheid, weet hij deze te beheerschen. Er is minder zoeken, er is beter

vinden dan bij Rasse. Er is, in een woord, grootere rijpheid, zonder nochtans de minste slapheid, de minste gemakzucht, Rasse wil het met orkestrale volheid, rijk aan bedoelingen, bereiken; niet zelden doet Du Bois het met niets dan hout en snaren, en het resultaat is zóó compleet, dat het met een welbehagen vervult, dat nooit op ijlte, op alleen 'zoetvloeiendheid' berust. Dubois houdt van zuivere, maar goed-overwogen middelen; wat te bereiken is met klare zuinigheid wordt niet gezocht in groezelige veelheid. Hij weet dat, ook muzikaal gesproken, de rijkste taal niet deze is die op het grootste getal woorden kan wijzen, maar deze integendeel waar een minimum het maximum uitdrukt. Hij weet ook dat klankrealistiek geen noodzakelijk synoniem is van onmiddellijke ontroering. Hij weet eindelijk dat geraffineerdheid nog geenszins perversiteit hoeft te zijn. - Meer dan '1914' is 'Vers la Gloire' een gelegenheidswerk, bestemd voor een bepaalden tijd, zooals ik echter zei is het breed-humane er rijker in dan in het lyrisch drama van François Rasse, en blijft de muzikale beteekenis ervan zeker langer duren dan van een werk dat op eene te uitzonderlijke techniek berust, evengoed als op te uitzonderlijke dramatische toestanden.....

Dit briefje gaf ik den titel van 'Belgische muziek': het adjectivum had kunnen wegblijven, en ik gebruikte het alleen om deze muziek te onderscheiden van nog twee andere, zuiver symphonische werken, die het programma volledigden, en die meer specifiek-Vlaamsch en -Waalsch zijn. Bij Rasse en Du Bois is de nationale kleur zoo goed als afwezig: zij is een kenmerk van de 'Omwentelingstafereelen' van den Vlaming Jan van den Eeden, onder den

oorlog gestorven, als van de symphonie op Waalsche themata, door wijlen Theo Yvoire. Het eerste is pralend-uiterlijk, in den trant van Peter Benoit, die het had van Berlioz; het tweede fijner maar minder gevuld, en, zou men kunnen zeggen, schoolwerk. En beide stukken doen waarlijk verouderd aan.

N.R.C., 3 April 1919.

Koning Albert te Versailles

Brussel, 6 April.

Op den Zondagochtend, dat ik dit te schrijven zit, komt Koning Albert per vliegtuig terug uit Parijs. Het is heel mooi weer; de voorjaarslucht is vol gulden wemelingen; een trillend briesje ademt op hoogte der voorhoofden: een paar honderd meters hoog voelt men dat zeker niet; dáár is het een kalme ijlte, waar de koninklijke luchtkoets glijdt door eene onbewogenheid van effen licht....

Maar neen, men denkt bij deze reis aan geen goddelijkimmaterieelen sport. Toen, enkele dagen geleden, koning Albert heenvloog, kon men daar wél aan denken: de sports-man-reputatie van den vorst is een dogma geworden, waar zelfs zij aan gelooven, die in hem een schuchter en terughoudend man blijven zien, die zich herinneren dat hij geen handig ruiter is, die niet gelooven dat hij een doortastend karakter bezit en die wel weten dat hij geen waaghals worden kan. Het heette hier trouwens, dat die luchtreis naar Frankrijk niet langer dan een paar dagen zou duren. Reeds Donderdag werd de koning terugverwacht. Een officieel karakter kon trouwens aan den tocht niet toegeschreven: men had het zelfs blijkbaar vermeden, waar de hooge reiziger weidsche ontvangst scheen te vermijden, zich liever te Versailles dan in de Fransche hoofdstad ophield.

Dat verblijf echter te Versailles wees er op, dat het om iets anders en ernstigers ging dan om luchttouring. Het kon hier heel goed gaan om zaken. Weldra was men zéker dat het om zaken ging, en om de allergewichtigste. Uit

de Fransche bladen vernam men zoo goed als niets, maar dan toch genoeg om er uit af te leiden, dat van den luchttocht heel veel af kon hangen voor het lot van het land. Men kwam te weten dat de reis eerst naar Londen zou zijn, en dat slechts op 't allerlaatste oogenblik de koers op Parijs was gezet. En de gevolgtrekking viel niet moeilijk: er is wrijving tusschen België en Engeland; Engeland steekt stokken in de Belgische wielen.

Dit was trouwens geen nieuws. Trachtte men het in politieke kringen te verbloemen, in de wereld der industrie wist men het maar al te goed. Die wereld is op dit oogenblik angstig en wrevelig. Men bedenke, dat eerst sedert een paar dagen de machines, door Duitschland verduisterd terug beginnen te komen; wij hebben een sloopend gebrek aan grondstoffen: waar wèl kon gewerkt, weet men niet wáár zich te wenden om er te verkrijgen; of beter: men weet het wèl, maar vraagt vergeefs naar de invoermiddelen. Wat erger is: bij bestelling worden bedoelde grondstoffen ons geweigerd; men zendt ons echter gefabriceerd goed in de plaats, dat uit geallieerde landen komt, maar heel goed van Duitschen oorsprong kon zijn. Intusschen, en, dit is het ergste, loopen in België meer dan achthonderd-duizend menschen nog steeds zonder werk; de staat ziet zich gedwongen, ze nog steeds bij te staan; rekent men daar een paar millioen andere ondersteunden bij, dan komt men tot de slotsom, dat België, dat zeven-en-half millioen inwoners telt, in het onderhoud van een kleine drie millioen heeft te voorzien, en dit voor het grootste deel tengevolge van gebrek aan oeconomische bewapening. Daarbij komt dringend gebrek aan geld. Hebben sommige particulieren nog wel genoeg, om te verhelpen in de dagelijksche

nooden; komt er genoeg binnen, om het dagelijksche leven te rekken; wordt het voedsel, zoo niet kleeding en schoeisel, goedkooper, de milliarden ontbreken, waar wij, bij gebrek aan eerlijke teruggave of uitstel daarvan, in Amerika of elders nieuwe machines mee kunnen koopen. En zoo gaan wij dag aan dag met meer stelligheid den dieperik in, terwijl de bevolking aan kleine burgers en werklui, vermeerderd met het aantal soldaten, die vrijstelling krijgen, in den gang der politiek geen bevrediging vindt, hetgeen het gevaar aan weerspannigheid en muiterij niet vermindert.

De politieke wereld, al haalt ze de snoeren zoo dicht mogelijk toe, loopt trouwens eveneens met groeven in het voorhoofd. Het is niet goed te denken, dat de Koning aller Belgen uitdrukkelijk aan annexionisme zou gaan doen. De annexionisten zullen dan ook wel geen enkel oogenblik aan zijn hooge tusschenkomst bij de Verbondenen hebben geloofd. Hun streven lijdt trouwens schipbreuk, althans wat Hollandsch grondgebied betreft. Maar het blijft een noodwendigheid, dat wij met Luxemburg een oeconomische toenadering sluiten, zooals zeer gewenscht voorkomt, zoo voor Nederland als voor België, dat eindelijk het vraagstuk der Scheldemonden als dat van den vaart op de Maas duidelijk en zuiver gesteld zij, in afwachting van een spoedige oplossing, die beide partijen bevredigt. En nu wordt ons wel in een dichte toekomst een deugdelijken vrede voorgesteld, maar wij Belgen zouden toch heel graag zien, dat ons tevens zulke oplossing wordt geboden, - die men wel op de lange baan schijnt te willen schuiven. Ook hierin is zelfs lankmoedigheid uit den booze: onze toestand moet zuiver zijn, willen wij aan echten vrede

kunnen gelooven. Wij dienen te weten wat ons te wachten staat; wij dienen te weten wat wij verwachten mogen. De voorzichtige diplomatie der Vier duurt ook ons wat lang, - te langer, dat wij waarlijk niet weten wat België ervan hopen mag. Gebrek aan grondstoffen, gebrek aan geld, gebrek aan vergoeding, gebrek aan politieke zekerheid: het is een averechtsche belooning voor onzen luid-bezongen heldenmoed.

Merkt wel op, dat ik niet de eenige ben, om in deze aan de misnoegdheid van het Belgische volk lucht te geven. Zelfs de bladen, die met heel hun hart de politiek der Verbondenen huldigen, verhelen het niet, dat wij van dezen een betere, en zelfs een bevoorrechte bejegening verdienen. Sedert het duidelijk is geworden, dat de Koning niet voor zijn plezier naar de Vredesconferentie is gevlogen, vermonden die bladen anecdoten, die niet gemaakt zijn, om sommige Geallieerden sympathieker te maken. Een hevig geschil tusschen Lloyd George en onzen minister Hijmans moet aanleiding zijn geweest van de Koninklijke reis: volgens den Engelschen premier was de toestand hier te lande lang niet zoo ernstig als hij werd voorgesteld. Andersdeels neemt men het Engeland en Amerika kwalijk, dat zij van nu af aan heel wat Duitsch goud in ruil van eetwaren bemachtigen, dat anders tot schadeloosstelling van de verwoestingen in ons land kon dienen. Men zegt, dat van de milliarden, die Duitschland bij het sluiten van den vrede te betalen zal hebben, tien naar Frankrijk zullen gaan, terwijl wij, die op zijn minst even ernstig leden, er slechts vijf betaald zullen krijgen; en ook dát vindt men niet geheel billijk. In elk geval is ieder het erover eens, dat de Belgische belangen natuurlijk

op de Conferentie wel heel goed verdedigd worden, maar dat men ze toch wel wat onderschat. Tot op den bodem uitgeput, is België lediger dan de doos van Pandora, want wat er ons aan hoop overblijft wordt iederen dag geringer. Slechts in schijn komen wij tot het normale leven terug, en daar is al onze aangeboren kloekmoedigheid noodig om zelfs dien schijn te redden. Wij hebben geen fabrieken meer; wij hebben geen spoorwegnet meer; onze financieele en oeconomische ruïne kan zelfs niet goedgemaakt worden met wat wij, hoe optimistisch ook, uit Duitschland kunnen verwachten. Daarenboven zijn wij ongerust, en die ongerustheid blijkt gewettigd. Wij begrijpen niet, hoe men de bewezen diensten aldus miskennen kan; wij nemen niet aan, dat men plechtige beloften in den wind slaat, dat de vervulling ervan althans achterblijft. Dat wij er onze nieuwe ellende, onze na-oorlogsche ellende te dieper door inzien; dat onze moed er door dreigt in onze schoenen te zinken; dat het geduld van het werklooze volk erdoor in onwil en razernij kan keeren; dat wij trouwens niet zeer zeker zijn, een kleine helft der Belgen in het oneindige den mond open te kunnen houden, en het gedwongen staken der ondersteuning de ergste gevolgen kan hebben: er zijn geen wonderen van verbeeldingskracht noodig om het te begrijpen en te billijken.

Om het te keer te gaan, zoo goed als dit een constitutioneelen vorst mogelijk is, ging koning Albert naar Versailles en naar Parijs, - langs den kortsten en spoedigsten weg. Die luchtreis is een symbool van de dringendheid onzer nooden. Wat zal er het gevolg van zijn? Als hij straks terugkomt, zal de Vorst het ons vermoedelijk niet zeggen. Wij hopen op het zedelijk gezag, dat zijn

glorierijk deel is, dat hij duur genoeg heeft betaald, en..... waar toch heel België op moet kunnen rekenen. Dat zijn aanwezigheid onder de Vier hieraan moge herinnerd hebben: het is onze vurige hoop. Mocht het ook maar ons vurig betrouwen zijn!

N.R.C., 12 April 1919.

Ons algemeen kiesrecht

Brussel, 10 April.

‘Nous l'avons en dansant, marquise, échappé belle!’

Ik weet niet of de Belgische regeering van citaten houdt, die eene gemakkelijke wijze-van-denken zijn. Maar ik weet wél dat ze, eene kleine drie weken lang, gedanst heeft.... op een vulkaan, volgens de rhetorikale deuntjes van een orkest, waarvan de oude heer Woeste de kapelmeester wilde zijn, die de maat sloeg... tegen de maat in, hetgeen, zooals men weet, het dansen bemoeilijkt. Nu is het dansen afgeloopen: bij algemeene instemming, althans in schijn, blijft de regeering aan het roer tot na de algemeene verkiezingen, die, naar men vermoedt, in October plaats zullen hebben; met algemeene stemmen, immers, werd het kiesontwerp der regeering in zijn principe aangenomen, - principe, dat echter met de kiemkern, den nucleus van een ouder principe, werd aangedikt. Zelfs de heer Woeste stemde in, - al werd hij er misselijk van. En aldus werd vanavond, acht uur, het algemeen kiesrecht in België eene werkelijkheid.

Het is eigenlijk de vreemdste ‘historische dag’ die ik ooit in het Belgisch Parlement heb meegemaakt, ik, die er sedert ruim dertien jaar op historische dagen aas en teer. Een historische dag, die niet ter eere is van het parlementarisme. Een historische dag, die, uit de hoogte beschouwd, bewijst hoe wankel de grondslag onzer politieke partijen is; maar dan toch den troost oplevert dat men zoo goed als algemeen aangenomen ziet hoe noodig eendracht in dit arme land, en hoe dringend er eene waar-

lijk-nationale regeering is.

Het is, gij weet het, uitgeloopen op een vergelijk; het was nochtans heel anders, ik bedoel heel nobel, begonnen. De twee eerste dagen der kieswet-bespreking waren inderdaad indrukwekkend. Het argument der ongrondwettelijkheid had men zoo goed als terzijde gelaten: hoe nog van grondwettelijkheid gesproken in eene Kamer die tegen de grondwet in vergaderde! Het ging dus nog alleen over beginselen, en, kon men nu ook aan de oprechtheid dier beginselen twijfelen, zij werden met eene nobele bedaardheid bevestigd. Twee-drie dagen lang hadden wij eene werkelijk-welsprekende Kamer, zooals in lang niet meer gebeurd was; geen eigenlijke stormloop: ieder behield zijn terrein, en het geleek wel een verstard tournooi, zooals op een schilderij.

Het bleef aldus, tot op het oogenblik dat de beginselen ophielden overtuigingen te zijn, om wapenen tot aanval en verweer te worden. Meteen hield het schouwspel op, behaaglijk te zijn, om angstwekkend te worden. Angstwekkend namelijk voor onze parlementaire mentaliteit. Die mentaliteit staat, men weet het, in het teeken van sentimenteel opportunisme. Er zijn nog heel wat menschen in België die, behoorend tot de burgerpartijen, niet dan eene zeer gematigde genegenheid koesteren voor het algemeen kiesrecht, en men kan er aan toevoegen dat aldus ook in petto de vertegenwoordigers, liberale én katholieke, van die Belgische burgers denken en voelen. Daar zijn echter de politieke noodwendigheden: men moet zijne plaats behouden in de zon, en zich zelfs inkrimpingen van die plaats getroosten om er niet gansch uit verdrongen te worden en met den schaduw te versmelten. Vóór

den oorlog al, in 1914, bij de laatste Belgische verkiezingen, had minister de Broqueville, toenmalige premier, verklaard, dat hij zou heengaan zoo de verkiezingen van 1916 niet plaats hadden naar het egalitair stelsel. Ik zou niet durven verzekeren dat heel de rechterzijde hem te dien tijde zou hebben gevolgd op die baan, die evenwijdig liep met de socialistische; bevestigen durf ik echter wél, dat onder den oorlog geen enkel rechter parlementslid nog zou hebben geaarzeld: het samenleven en -lijden van zoo goed als heel de Belgische jeugd had gedaante aan sommige denkbeelden gegeven, had er vleesch van gemaakt; het kwam er niet meer op aan of die denkbeelden gezond of logisch waren: het kwam aan op het feit, dat het drijfveeren, politieke drijfveeren waren geworden, en.... dat men er dus mede afrekenen moest. De houding van de liberalen in zake algemeen kiesrecht kon zuiverder heeten; zij hadden er trouwens minder kiesbelang bij; sedert jaren stonden zij algemeen kiesrecht op 25-jarigen leeftijd voor: de stap was klein, dien leeftijd van 25 op 21 te brengen. Katholieken en liberalen waren dus voor het socialistische stelsel gewonnen, en toen de socialisten in November jl. hunne deelneming in de regeering van het aanvaarden van dat stelsel afhankelijk maakten, was men bij rechte, dit overtollig en al te voorzichtig te achten. - Toen, dezer dagen, het kiesrechtdebat begon, was ieder het dus eens: het land kreeg gelijk en algemeen kiesrecht op 21 jaar, met zuivere toepassing van ondubbelzinnige evenredige vertegenwoordiging. Dit zou trouwens reeds aldus zijn geweest in 1916: de meeste katholieken waren er toen reeds voor gewonnen; vermoedelijk zelfs zonder toevoeging van kiesrecht voor de vrouwen: de over-

winningen in 12 en in 14 gaven aan de rechterzijde genoeg vertrouwen, om het ook zonder de vrouwen te doen, al hadden zij toen reeds geleerd, het wapen van het vrouwenkiesrecht te hanteeren. - In 1919 waren echter de toestanden, ik bedoel: de gevoelens, de sentimenten, en in eerste plaats de volkssentimentaliteit veranderd. Onder de soldaten stond de voormalige regeeringspartij in geen gunstig licht; daar het voor die partij aankwam op het volledig heroveren van het gezag, werd de suffragette eene dea ex machina; en de tweede week der bespreking, die heden is afgeloopen, leverde ons het schouwspel op van de vinnigheid, waarmede deze godes werd aangewend, hoofdzakelijk door sommige leden der oude regeering uit Le Havre, die in den heer Woeste den steun vonden van een historisch-gevestigde autoriteit. De regeering, met den premier Delacroix aan het hoofd, hield prachtig stand: zij deed haar best, de nobele lijnen der discussie te behouden. Maar de aanval van de meerderheid der rechterzijde, gericht tegen hare zes medeleden van het ministerie, was zóó heftig, dat het uitloopen moest op het compromis, dat gisteren en heden plaats greep. - België verkeert op dit oogenblik in eene te hachelijke positie, dan dat links niet zou worden toegegeven. Wij mochten het schouwspel niet opleveren van innerlijke verdeeldheid, op het oogenblik, dat wij tegenover het, zelfs bevriende, buitenland te bewijzen hebben, dat wij nog slechts in eendracht macht bezitten. Den socialisten moest de toegeving licht schijnen: zij hadden vrouwenkiesrecht op hun programma. De liberalen hielden het langst stand, bewust als ze zijn, dat gevoelspolitiek gevaarlijk is en blijft, vooral onder het bolsjewistisch dreigement. Door bemiddeling van Carton de Wiart kwam

echter het sentimenteel vergelijk tot stand: naast de mannen krijgen weduwen en moeders van gesneuvelden, en ook vrouwelijke politieke gevangenen het kiesrecht. Op den uitslag van de verkiezingen zal dit wel geen grooten invloed uitoefenen: de nieuwe kiesrechtvrouwen zullen geene veertigduizend in getal zijn, en kunnen dus slechts de verplaatsing van één of twee zetels bewerken. Maar zij zijn een kern die heel wat protoplasma aantrekken kan, als ik het aldus uitdrukken durf....

't Eigenaardige nu van dezen historischen dag ligt juist hierin, dat hij niet in de Kamer zelf, maar in de coulissen is afgespeeld. Van twee tot zes hebben wij zitten wachten op eene laatste openbare bespreking. De zittingzaal was schitterend: alle tribunes vol, behalve die der diplomaten die zich de Belgische zaken blijkbaar niet aantrekken. Maar in de Koninklijke loge de intelligentste vertegenwoordigers van de hofhouding; in de ruimte die der pers is voorbehouden de opwinding der groote dagen; in de tribunes van het publiek een steeds wassend getij van nieuwsgierigen. Alleen ontbraken.... de volksvertegenwoordigers, behalve Demblon die, naar oude gewoonte, de Larousse te bestudeeren zat. Al de anderen vergaderden in buitengewone en geheime commissies. En dat duurde ruim vier uur: vier uur dat het parlementarisme bewees, hoe de politiek de kunst der mogelijkheden is, die men niet bereikt dan in het duister, en bij tasten....

Intusschen bezitten wij algemeen kiesrecht: het sentimenteelste algemeen kiesrecht der wereld. Het brengt misschien bevrediging onder de millioenen misnoegden die voor het oogenblik in België rondloopen. Misschien zelfs houdt het een ook hier dreigend bolchevisme tegen, - bol-

chevisme dat het toppunt is van sociale en politieke sentimentaliteit. Dat het tevens, zooals het ons thans geboden wordt, de deur opent aan heel wat parlementair getwist, staat vast. De nationale regeering van thans heeft het verzekerd en voor nog enkele maanden bevestigd: wie trouwens, behalve wellicht de heer Woeste, zou de verantwoordelijkheid hebben durven dragen, ze omver te werpen op een oogenblik als dit? Maar of het de nationale eendracht verzekert, of het zelfs maar eenige zekerheid geeft voor de gedaante der Belgische toekomst.....

N.R.C., 16 April 1919.

Tooneel en muziek te Brussel

Brussel, 9 Mei.

‘Elk volk heeft de middelmatigheid die het toekomt’: aldus, in korte woorden, en voor zoover ik hem goed begrepen heb, het besluit van Herman Teirlinck, bij zijne schitterend-geïmproviseerde inleiding tot de letterkundige vertooningen waarover ik het hier hebben wil.

Deze vertooningen hebben plaats in de Folies-Bergère, vanwege een Vlaamsch gezelschap bestuurd door den heer Kindermans; zij worden geleid door de Rotterdammer Arie van den Heuvel die met Royaards de Amsterdamsche Tooneelschool verliet, een twintig jaar geleden naar België overkwam, en sedert dien in ons land als regisseur gewoekerd heeft met de karige middelen die hem hier werden toegestaan. Vlaanderen is hem op het gebied der tooneelkunst heel wat verschuldigd; hij heeft het niet alleen verkregen van de onderscheiden directeurs waarmede hij heeft gewerkt, ze ertoe te brengen goed buitenlandsch en Nederlandsch werk in behoorlijke voorwaarden op te voeren: hij is tevens de opvoeder en leider geweest van gansch eene school jongere tooneelspelers, die hij heeft gered van de dilettanterij die hier, ook onder beroepsacteurs, lang niet is uitgeroeid. Dezen Hollander hulde.

Ditmaal heeft de heer Van den Heuvel gedaan gekregen dat te Brussel worden opgevoerd een aantal stukken van schrijvers uit geallieerde en neutrale landen. Reeds zagen wij ‘Vrije Wolken’ van den Tsjech Kvapil en ‘Droeve Min’ van den Italiaan Giacosa. Zullen volgen de noordelijke Björnson en de Angelsaksische Valentine, de Fransch-

man St. Georges de Bouhélier en uw Herman Heyermans (met ‘De Vreemde Jacht’). Misschien vergeet ik er; misschien ook wel wordt het lijstje, bij gebleken sukses - en dit was van meet af zeer groot en ook wel verdiend wat de opvoering betreft - langer. Bekende letterkundigen verleenen hunne meêwerking door de vertooning bij het publiek met verduidelijkende woorden in te leiden. Herman Teirlinck deed het voor de twee eerste stukken. Volgende week komt F.V. Toussaint van Boelaere aan de beurt met eene toelichting van Björnson's ‘Jong-gehuwden’. Karel van de Woestijne zal het doen voor den ‘Kinderkarnaval’ (Le Carnaval des Enfants) van St. Georges de Bouhélier. Aldus krijgt deze reeks voorstellingen een opbouwend, een opleidend karakter. En dit is er dan ook de beteekenis van.

Want ‘elk volk heeft de middelmatigheid, die het toekomt.’ Herman Teirlinck wees er terecht op: die Tsjecho-Slovachische ‘Vrije Wolken’ zullen in de tooneelliteratuur van dat land wel niet meer dan middelmatig werk zijn. Hetzelfde mag gezeid van het, dialogisch zeer knappe, stuk van Giacomo Giacosa. Ik ken de andere op te voeren werken niet dan uit de lezing, en wacht de opvoering af om het met mezelf uit te maken of zij buiten eene zekere middelmatigheid uitrijzen. Van nu af aan staat het echter voor mij vast, dat geen ervan een onaantastelijk meesterwerk is. En, het klinke paradoxaal, maar: dát hadden wij in Vlaanderen op dit oogenblik juist noodig. Door te leeren wat elk volk aan zijne doorsneê-tooneelliteratuur heeft, leeren wij tevens inzien.... hoe laag onze eigen middelmatigheid er nog beneden staat. Niet alleen vermogen wij er het kultuurpeil der onderscheiden volkeren in te leeren kennen, waar het middelmatig tooneel een

spiegelbeeld van is: wij zien erin wat onszelf ontbreekt, en misschien hoe erin kan verholpen.

Het is een feit: dat onze eigen tooneelletterkunde in hare goede gemiddelde productie niet hooger strekt of streeft, ligt voor een goed deel aan ons publiek, en ik aarzel niet te zeggen, dat bedoeld publiek - het bestaat voor het overgroote deel uit minder-ontwikkelde lieden - is vergiftigd. Het is vergiftigd door de tooneeldirecties, die den drakentijd nog niet te buiten zijn, dien tijd niet te buiten willen, omdat de stukken van het Fransche volksromantisme en de Duitsche Blumenthal - possen nog steeds hunne kas blijven vullen; die trouwens zelf in ontwikkeling hun meerderheidspubliek niet te boven gaan, en hierin hunne verontschuldiging kunnen vinden. Dat publiek nu, ik weet het bij ervaring, is heel wat beters waard, in dezen zin, dat het alles slikt, en zelfs het beste. Voor het beste schrikken echter de tooneelbesturen af - enkele zeldzame uitzonderingen niet te na gesproken; zij vreezen voor het gapende monster van de leêge zaal; meestal durven zij niet hooger reiken dan tot de operette, die zéker volk lokt, en.... zoo zouden wij nog lang in onzen afgrond blijven zitten, kwamen menschen als de heeren Van den Heuvel en Kindermans er ons niet nu en dan even uithalen.... met schroomvolle middelmatigheid. Want ook zij durven het allerbeste nog niet aan: het publiek, dat van nu af aan voor volledig waardeeren klaar is, is stellig gering, en werkdadige hulpverleening is er vooralsnog niet van te verwachten.

Er is, weliswaar, eene heel wat krachtigere reddingsboei: Staatstusschenkomst. Die tusschenkomst bestaat: bij ons is kunst Staatszaak. Die tusschenkomst bestaat

echter alleen voor het nationaal tooneel, het Vlaamsche, Fransche of Waalsche; dat tooneel - de loffelijke uitzonderingen weêr niet te na gesproken - rekent af met het.... vergiftigde publiek. En zoo draaien wij rond in een circulus vitiosus, waar geen uitkomst voor is dan door meer doelmatige bewilliging vanwege den Staat.

Is deze mogelijk? Zeer zeker, en kort vóór den oorlog hield zich eene officieele commissie met de zaak bezig. De oorlog belette dat men kwam tot een resultaat. De zaak kan echter hervat, desnoods op nieuwen grondslag, en wij koesteren de hoop dat zij het zal: de.... middelmatigheid in Frankrijk, in Nederland, in Scandinavië, en zelfs in Engeland, en zelfs in Italië, en zelfs bij de Tsjechen is een bewijs dat het, te onzen behoeve, noodig is. Dat bewijs leveren ons de literaire vertooningen van de heeren Kindermans en Van den Heuvel. Laat ons vertrouwen dat zij vruchten dragen.

Mag ik even buiten de middelmatigheid uit? Ik heb gisteren in den Muntschouwburg de eerste vertooning bijgewoond van Henri Rabaud's lyrische comedie: ‘Marouf, le Savetier du Caire’. Tot op heden had, in dit speelseizoen, de Muntschouwburg ons niet verwend: met ‘Marouf’ neemt het eene schitterende revanche; deze vertooning brengt ons terug tot den goeden tijd, dat Richard Wagner buiten Duitschland voor 't eerst begrepen en bewonderd werd te Brussel in Brabant; dat te Brussel de eerste vertooning gegeven werd van werken die in hun oorsprongsland - ik bedoel Frankrijk - geweigerd en genegeerd werden, en die thans klassiek zijn geworden; dat te Brussel de muziekdrama's van Vincent d'Indy werden gecreëerd en voor 't eerst buiten Frankrijk ‘Pelléas et Mélisande’ en de heer-

lijke ‘Ariane et Barbe-Bleue’ van Paul Dukas werden vertoond en genoten. De Muntschouwburg heeft ons gisteren ‘Marouf” gegeven: het is de eerste vertooning van het jaar geweest, waarop wij ons hebben vervuld gevoeld met de dankbaarheid die het zuivere kunstwerk schenkt.

Veel minder angstvallig-individualistisch dan bovengemelde lyrische drama's van Debussy en Dukas, is ‘Marouf” ééne opwelling van aangehouden melodie, een perpetuëele zang der milde natuurlijke, heerlijk-vloeiende inspiratie, soms rijzend en zwellend om uit te breken in wat men een aria zou kunnen noemen, een hymne, een lyrisch afgerond geheel; dat dan echter weêr opgelost wordt in verderrollend kabbelen en vlieten, glinsteren en effen lichten van de onophoudende klankrivier. Ik gebruik hier een visuëel beeld, toegepast op muziek. Ik doe het met opzet. Want naast Debussy in zijn lichter en gemakkelijkst werk is Rabaud een impressionist. Hij vermeit er zich in, landschappen op te wekken, Oostersch-zonnige, tintelende landschappen, gestoffeerd met Oostersch-lichte groepen en optochten. Zijne orchestreering is louter-atmospherisch; zij trilt als het waterstof van eene hoog-opspringende fontein in het ochtend-licht, als de pulvering van schemerings-horizonnen; met de doorschijnendheid die den jongeren Franschen eigen is, en die ze in de zeventiend' en achttiend' eeuwsche overlevering van hun land mochten vinden, toovert zij ons beelden voor oogen die, hoe ook gedempt van kleur, van kleur gebroken als bij Claude Monet of... Claude Pellée, ons met dankbaarheid terugdenken doen aan de Elyseesche velden of de Armida-tuinen van Ridder Gluck, maar modern-gezien, modern-doorvoeld, modern-weêrgegeven, in het perpetuum mobile van eene doorloo-

pend-muzikale, heerlijk-milddadige natuur van kinderlijke en toch verfijnde, zeer-spontane en nochtans zeer-bewuste, gulle en toch geraffineerde, blijde maar kieskeurige overgave.

Hiermede is aangegeven, in welke mate Henri Rabaud tot de Fransche traditie behoort; hij schroomt er niet voor, nu en dan zelfs een weêrklank te zijn; de angst om de uiterste persoonlijkheid kent hij veel minder dan Debussy, Dukas, Ravel. Hij heeft hunne middelen overgenomen, maar - misschien omdat wij er gewend aan geraakt zijn - bevreemden, verontrusten zij ons niet meer. Zijne overgave eischt de onze; wij leveren ons aan zijne muziek over gelijk hij ze ons uit eigen overvloed schenkt. Het wil tevens zeggen, dat zijne teederheid, zijne lichte ironie, zijn vaak-oolijk lyrisme weêr minder individuëel dan traditioneel zijn. Zij zijn achttiend'eeuwsch; zij doen denken aan Voltaire, zooals Voltaire door Anatole France werd nagevoeld. Hij heeft geene symbolistische bijbedoelingen, en wij kunnen dan ook zeggen, dat hij in verdieping wel eens te kort schiet. De Duizend en één nacht, waar zijn onderwerp aan ontleend is, leveren wel stof op tot philosopheeren; zij zijn in hunne zware zinnelijkheid, bodemloos van humaniteit. Maar Rabaud heeft het niet gevat, misschien niet willen zien; hij sluit liever bij de zoo echt-Fransche vertaling der ‘Mille et une nuit’ van Galland of Lemaistre de Sacy, dan bij deze van den niet-Franschen docteur Mardrus aan. Zijn Oosten kent geen tegenstellingen van schelle klaart en dikke duisternis, van fel leven en afgrondelijken dood: het speelt in een Fransch décor, in het blonde Touraine-licht waar de goud-pulverende avondschemering opmerkelijk over-

gaat in zilverpulverend mane-licht, dat in dageraden dóór blijft trillen.

Het is te zeggen, dat dit werk niet zwaartillig is, en geen bedoeling heeft dan door eigen gratie te bevallen. Het lichtere genre der ‘opéra comique’ scheen dood en begraven. Met den punthoed op en het sterren-doorstikte kleed aan van een glimlachend toovenaar, wekt Henri Rabaud het tot nieuw, vernieuwd, goddelijk-jeugdig leven op. ‘Pelléas et Mélisande’ en ‘Ariane et Barbe-Bleue’ bevatten de algemeenheid in kern, zooals de drama's van Maeterlinck die ze ingaven. Hier is de algemeenheid - weliswaar van heel wat engeren, en niet veel meer dan louter-muzikalen aard, - als eene bloem, die openbloeit, en geurt en kleurt den ganschen zonnedag door, en die voor ieder toegankelijk is in hare argeloosheid, en waar ieder met al zijne zintuigen van genieten kan. Daarom aarzel ik niet ‘Marouf, savetier du Caire’ een meesterwerk te noemen. En het zet mij aan, vandaag ‘Candide’ te herlezen. - Waarna ik, misschien, tot straf, Chamfort ter hand neem.

N.R.C., 19 Mei 1919.

De dubbele geest
I

Brussel, 23 Mei.

De Vlaamsche interpellatie is afgeloopen. Uitvoerig werd er u over geseind: gij kent ze in hare hoofdlijnen. Als feitelijke uitslag heeft ze niet veel meer opgeleverd dan de niet zeer scherp omlijnde suggestie van den minister van wetenschappen en kunsten, die eene bijzondere commissie ter bestudeering van het vraagstuk der Vlaamsche Hoogeschool in het uitzicht stelde. Zij is aanleiding geweest tot eene gemakkelijke, dewijl onverantwoordelijke, verdediging door minister Masson van.... de regeering te Havre, en tot eene vaderlandsche ontboezeming door den heer Hubin, den vreemden socialist die internationalisme en antimilitarisme den rug toekeert voor acuut chauvinisme. Misschien is het bloot toeval, dat onder de bespreking, die aan minder gelukkige zetten rijk was, de onderscheidingen bekend werden gemaakt aan parlementsleden die in het leger dienst hebben gedaan. Dit alles deed het debat van zijne bedoeling afwijken, ten voordeele van eene atmospheer waar een deel van de Vlaamsche burgerij nog gaarne in ademt, maar die hoogstwaarschijnlijk de lucht niet meer is waar de groote massa van het Vlaamsche, en zelfs het Belgische, volk in leeft. Het is een feit: naarmate de demobilisatie van het veldleger vordert, vermindert de militaire geest, en met hem de patriotardische roes. Er is zelfs eene reactie, waar ik reeds op wees, en die als alle reactie overdrijft. Individueele misnoegdheid werkt aanstekelijk, vermenigvuldigt zich

ook onder de burgerlijke bevolking. Onze decoratieve zin, onze gemakkelijke exaltatie beletten geenszins, dat wij een practisch, realistisch volk zijn. Was het anders, dan zouden de omstandigheden er nog voor zorgen, dat het zóó werd. Is het trouwens minder vaderlandslievend, thans waarborgen voor de toekomst te eischen en te verwezenlijken, liever dan te pochen op het jongste verleden, dat wel glorievol maar toch steriel is, en waar per slot van rekening te velen onder geleden hebben dan dat zij er met welgevallen aan terugdenken zouden? Niet allen zien in collectieven roem een balsem voor persoonlijke wonden. Die wonden legt men thans bloot als eene aanklacht tegen wie er verantwoordelijk voor worden geacht. Het schouwspel is niet hartverheffend: het is menschelijk en natuurlijk, en als dusdanig verdient het de aandacht.

Nu is het een ander feit: niet het geheele parlement wenscht er die aandacht aan te wijden. De geest van welk parlement ook is steeds op den geest van het volk achter; het volk is nooit vertegenwoordigd; de geest van het volk is nooit vertegenwoordigd naar zijne eigenlijke gedaante, naar zijn essentieelen inhoud; eene volksvertegenwoordiging wordt steeds tot vergelijk, tot middenmaat teruggeleid. Dit kan een geluk zijn, waar zij jong en frisch, nieuw-gekozen en versch uit de stembus is, bij benadering althans de uiting kan worden geacht van een volkswil. Het is vast een ongeluk als die Kamer verouderd is, en niet meer in overeenstemming met den klaarblijkelijken gevoelsdrang van het volk. Het Belgisch volk, zoo Walen als Vlamingen en vooral de Vlamingen, is voor een goed deel ten oorlog getogen zonder scherp-omlijnde maatschappelijke inzichten. Wat men ook meene: men had het te goed bij

ons om werkelijk omwentelingsgezind te zijn. De loonen waren wel laag; van onze werkkracht werd wel heel veel gevergd; maar het leven was niet duur en.... men was aangepast. Ons geluk en ons ongeluk zijn, dat wij alles zoo gemakkelijk verwerken, hetgeen opstandige gezindheid in den weg staat.

Maar onder den oorlog is dat anders geworden: het samenleven van honderden duizenden buiten hun gewonen werkkring, in een soort abstract leven, heeft kiemkracht en uitzettingsvermogen geschonken aan een zeker getal gedachten, waar men vroeger met meer of minder belangstelling aan voorbij liep, waar men aan geloofde naar gelang het blad dat men las, maar die in geen geval meer waren dan bestrevingen. Zelfs het socialistisch mysticisme had zich met de gaven beperkt tot bereikbare eischen, waar het programma, het algeheele programma voor onder deed. Onder den oorlog nu kwam daar heel wat verandering in. De theorie won het op de onmiddellijkheid, op de te verwezenlijken brokjes praktijk. De leidende, zuivere gedachte kreeg duidelijker beteekenis; weldra werd zij vleesch, een integreerend deel van het individu. Het zou mij niet verwonderen dat uit de aanstaande verkiezingen een heftig-willende democratische geest sprak, die zich niet meer tevreden stelt met brokjes hervorming. En ik heb zoo goed als de zekerheid dat onder de Vlamingen, die soldaat waren, de Vlaamsche idee eveneens vleesch is geworden, en zich eveneens bij de verkiezingen veel meer zal doen gelden dan vóór dezen het geval was. Misschien is dit niet het geval in de groote centra - ik zonder onmiddellijk Antwerpen uit - waar de Fransch-Belgische pers haar evangelie preekt met nog beter gevolg

wellicht dan te Brussel. Nochtans is ook dáár het volk, het eigenlijke volk, bekeerd. En dit is nog veel meer het geval op het ruime platte land waar de geestelijken, die als aalmoezenier of brancardier in het veld stonden, niet meer aarzelen, met proselietendrift hunne Vlaamsche overtuiging uit te zaaien.

Aldus, op het oogenblik van de Vlaamsche interpellatie, het volk; aldus de Kamer die het volk niet vermocht te volgen en nog gaarne verwijlt in de atmospheer der jongste November-dagen. Daardoor wordt duidelijk, waarom de interpellatie niet heeft opgebracht wat sommigen ervan verwachtten. Er komt bij, dat zij zoo goed als geïmproviseerd was. Zij is het natuurlijk gevolg van eene vraag, door den heer Van den Perre gesteld aan den bevoegden ministers, nopens het verbod-van-verspreiding van sommige Vlaamsche boeken aan het front: zij drong zich derhalve van-zelf op, veel meer dan dat zij haar oogenblik zelf gekozen had. Zij werd daarenboven vervroegd door het vervallen van een ander punt aan de agenda. Dit bracht de beeren Van de Vijvere, Van Cauwelaert en Van den Perre in een minder gunstige positie. Dat zij den strijd aanvaardden en zelfs, niettegenstaande alles, uitlokten, pleit voor hunne overtuiging, maar het staat vast dat betere omstandigheden hun betere bewapening zouden hebben bezorgd. Eene Kamer met minder illusies en met meer werkelijkheidszin zou zoo met minder vooringenomenheid en meer kritischen zin de discussie hebben aanvaard. Meer tijdruimte, betere keus van het gepaste oogenblik zouden eene stiptere documentatie, minder zweving in de aantijgingen tot gevolg hebben gehad. De opgewondenheid der Kamer was er niet naar, bepaalde beschuldigingen, vastomlijnde feiten

te aanvaarden: ermede voor den dag te komen had heel de zaak voor langen tijd kunnen bederven. En zoo moesten de ondervragers zich hooren verwijten dat zij al te zeer in het vage bleven, terwijl meer duidelijkheid van hunnentwege nog heel wat heftiger stormen zou hebben verwekt. En zoo kan men met de Etoile Belge instemmen, al heeft zij bij het neerschrijven zeker heel andere bedoelingen gehad dan wij, als zij zegt dat het opgeworpen vraagstuk behoort tot de bevoegdheid van de regeering, die uit de verkiezing zal ontstaan en meer gezag zal bezitten om er eene oplossing voor te vinden. Het staat immers vast dat de aanstaande Constituante met een anderen geest zal bezield zijn dan het tegenwoordige zegepraalsparlement.

Wil het echter zeggen, zooals van Vlaamschgezinde zijde werd beweerd, dat deze interpellatie ontijdig, dat zij inopportuun was? Ik antwoord hierop in mijn volgenden brief.

N.R.C., 28 Mei 1919.

De dubbele geest
II

Brussel, 24 Mei.

Kwam, vroeg ik aan het eind van mijn vorigen brief, de Vlaamsche interpellatie ongelegen? Was het onvoegzaam, thans de bevoegde ministers te ondervragen over toestanden waar iedereen heel goed van gevoelt dat zij dienen opgeklaard?

Zeker, andere omstandigheden, die zich ongetwijfeld voordoen, zouden betere uitslagen hebben opgeleverd. Inopportuun zijn besprekingen, als die wij hebben bijgewoond, echter nooit, en misschien kwamen zij ditmaal, onmiddellijk na de overwinningsroes beter te pas dan meer dan eens het geval is geweest. Zij hebben ditmaal geleid, in de allereerste plaats, tot deze vaststelling: van eene politieke scheiding der twee rassen - om dat gemakkelijk woord nog maar eens te gebruiken - die België bewonen, is geen spraak meer. Iedereen ziet heel goed in dat, in de toestanden die wij doorploeteren, eenheid een dringend gebod is. Noch Vlaanderen, noch Wallonië mogen het slachtoffer zijn van de verzwakking die de schending dier eenheid tot gevolg zou hebben. Het dient echter gezegd: die eenheid werpt niet al hare vruchten af, zoo niet alle geschilspunten tusschen beide rassen worden vereffend. Er is geen eenheid zonder vrede; er is geen vrede zonder rechtserkenning.

En er dient onmiddellijk op gewezen, dat dit standpunt thans meer dan ooit door de vooraanstaande Walen wordt bijgetreden. Niet alleen gaan zij het volkskarakter,

den dieperen aard, de uitgebreide strekking der Vlaamsche Beweging erkennen; zij zien in dat de mentaliteit van een Vlaming moeilijk die van een Waal kan wezen. Destrée zegt het vandaag nog heel geestig in Le Soir: Vlamingen en Walen zijn allebei Belgen, maar gelijk een hazewind en een bull-dog allebei honden zijn; waarnaast vast staat dat de muilband van een buil-dog voor een hazewind minder geschikt is. Zoo liggen de economische belangen van de beide stammen die de natie uitmaken in de eenheid der natie; die eenheid kan echter niet heerschen als beide stammen niet naar eigen aard ontwikkeld worden. Dit hebben wij hier vóór ruim tien jaar bepleit: elke scheuring kan noodlottig wezen, terwijl dieper bewustzijn van eigen wezen en harmonische ontwikkeling bij beide rassen een middel kan zijn om tot het besef te komen dat zulke scheuring gevaarlijk ware. De heer Buisset, een vriend van Destrée, las aan het einde der interpellatie de volgende motie voor, waar echter niet over gestemd werd: ‘De Kamer, haren wil bevestigend om het land eendrachtiger, levendiger en sterker te behouden dan ooit; overtuigd echter dat deze eendracht niet kan ontstaan of in stand gehouden zonder dat de twee volkeren, Vlamingen en Walen, het gevoel hebben op eenzelfden voet van gelijkheid te worden behandeld; dat de overmacht van een der beide volkeren op het andere 's lands eenheid niet kan versterken doch slechts verzwakken; dat hetzelfde dient gezegd van alle poging tot vermenging door eene opgelegde tweetaligheid; dat Vlamingen en Walen gelijke rechten hebben op het genot van 's lands bestuur, van het gerecht, van het onderwijs en van het leger; dat de eenen en de anderen vrije keuze moeten bezitten van de wijze waarop zij van dit recht

gebruik verlangen te maken.' En nu weet ik zoo goed als wie ook wat hier aan bijgedachten en bijbedoelingen achter zit; ik weet welke schietgeweren en voetangels, bestemd voor de Vlamingen, het verbergt; het 'timeo Danaos' is, ik vergeet het niet, in deze steeds eene gebiedende verwittiging. Theoretisch beschouwd is deze motie echter eene aanwijzing, die de Vlamingen met waardeering kunnen aanvaarden.

Want eene zich ontwikkelende Waalsche Beweging kan de Vlaamsche Beweging niet dan ten goede komen, zelfs als zij bleef berusten op de onwaarheid, dat Wallonië door Vlaanderen wordt verdrukt. Mits de overtuiging dat de schending van 's lands eenheid eene ramp zou wezen, is het besef, dat de volledige ontwikkeling van elk ras alleen ontstaan kan uit het gevoel van verkregen recht, een hoeksteen van wederzijdsche goede verstandhouding; dat gevoel te wekken is dus een hoofdplicht; de toepassing der maatregelen daartoe, hoe ook buiten de begane paden liggend, is een gebod waar niet mag van afgeweken, wil men den vrede vestigen en bestendigen.

Het ongeluk echter wil, dat de strijd tegen het nemen van dergelijke maatregelen (die trouwens heel goed kunnen liggen buiten de voorstellen der beeren Van de Vijvere, Van Cauwelaert en Van den Perre: de aanstaande Constituante zal dit uit de verkiezing op te maken hebben), dat die strijd, zeg ik, minder van Waalschen, dan van Vlaamschen kant te vreezen is. De Vlaamsche strijd wordt gestreden in Vlaanderen-zelf, en langs zoo meer wordt hij een klassen-, een kastenstrijd. In Vlaanderen - voorloopig begrijp ik daar Brussel onder - heerscht een dubbele geest: de democratisch-Vlaamsche geest, die onder den oorlog

aan kracht heel wat bijgewonnen heeft; de patricisch-Fransche geest, die door sterkere actie van den volkswil tot heviger verzet wordt aangeprikkeld. Fransch in een leger dat hoofdzakelijk uit Vlamingen bestaat, Fransch in een bestuur dat zich tot Vlamingen richt; Fransch in een onderwijs dat voor Vlamingen is bestemd: het wordt door het volk gevoeld als kaste-privilegies waar storm tegen geloopen wordt, en die zich verdedigen. Die stormloop doet niets af van het nut dat het Fransch in Vlaanderen hebben kan; gaat hij tornen aan het recht dat ieder heeft zijn eigen taal te kiezen, gaat hij tegen de persoonlijke vrijheid in dat men onderwezen worde in eene taal die niet deze van het volk is (en daar blijft trouwens altijd de wet die deze vrijheid volstrekt en onaantastbaar behoudt), dan is het alleen omdat de democratische stroom nu eenmaal het belang der gemeenschap boven dat van het individu stelt. Vlaanderen is sedert de middeleeuwen tweetalig; de volkstaal is er echter steeds Vlaamsch geweest, en daar kan persoonlijke keus of individuëel vrijheidsgevoel niets aan veranderen. Zal daarom de kultuur in Vlaanderen ophouden, drie-kwart Latijnsch te zijn, gelijk men met verwoedheid beweert? Geenszins, en om eene aardgelijke historische reden, en omdat de kultureele traditie bij ons Latijnsch is. De voertaal van het onderwijs doet daar maar heel weinig toe; de vorm, de verwerkingswijze vooral van den geest zijn alles. En bij mijn weten heeft een eeuw Duitsche werkmethode die geestesgesteldheid niet bedorven, ook niet in Frankrijk waar zij evengoed als bij ons gegolden heeft.

De Vlaamsche strijd is dus meer en meer een sociale strijd, en dat heeft de Belgische Kamer onder de Vlaamsche

interpellatie dan ook heel goed gevoeld, zoo niet toegegeven. Kamerleden hebben, tegen de verkiezing, bijzondere voelsprieten: zij gevoelen heel goed van waar de wind komt. En toen het er dan ook op aan kwam, over de verzoeningsmotie te stemmen, die eigenlijk het Vlaamsche programma voorloopig ad calendas verzond, werden er vijf en veertig stemmen tegen uitgebracht. En, op twee na, waren die vijf en veertig stemmen Vlaamsche stemmen.

Hetgeen, na eene zoo woelige en den Vlamingen weinig-sympathieke bespreking, toch wel een opmerkenswaardig verschijnsel is.

N.R.C., 30 Mei 1919.

Un songe de nuit d'été in den Muntschouwburg

Brussel, 27 Mei.

Gisterenavond had hier in den Muntschouwburg de première plaats van eene Fransche vertaling, door Paul Spaak, van ‘A Midsummer night's dream’, met de gekende muziek van Mendelssohn en door de vereenigde gezelschappen van Munten Parkschouwburgen. En misschien zou ik over die, trouwens merkwaardige vertooning, gezwegen hebben, om redenen, die ik louter aangeef, was hier geen aanleiding tot het navertellen van eene anecdoot, die hare waarde heeft als document voor de psychologie van een zeker milieu, en te grooter beteekenis heeft waar het gaat om eene personaliteit, die vóór den oorlog en tot op de laatste maanden der bezetting in dat milieu hoog aanzien en groot gezag genoot. Het geschiedenisje wordt ons geopenbaard door Lucien Solvay, lid der Académie royale de Belgique, en tooneelcriticus der ‘Etoile belge’. Ik deel het u op zijne verantwoordelijkheid mede, zonder er eenig commentaar aan toe te voegen.

De opvoering van Shakespeare's heerlijk tooverspel moest, na deze van een paar patriotische stukken waar ik u over schreef en die trouwens hooger staan dan veel gelegenheidswerk, een kunstgebeurtenis uitmaken. Zij zou vaderlandsch zijn in dezen zin, dat een Belgisch dichter en de eerste der Belgische musici Shakespeare in Belgisch gewaad aan het Belgisch publiek zouden... openbaren (ik geloof niet dat het woord al te overdreven is); Shakespeare-zelf zou er trouwens voor zorgen dat het tijdelijke

van het werk afvallen zou; misschien kregen wij er een goede vertaling bij; zoo goed als zeker werden wij eene belangwekkende partituur rijker.

Voor zijn en ons ongeluk, begaf zich echter de componist (niemand noemt hem, maar er bestaan goede redenen om te onderstellen, dat hij Paul Gilson heet) in compromissie met de activisten. Hij was staatsambtenaar: hij aanvaardde eene weddeverhooging en liet zich verleiden tot het aanvaarden van het tijdelijke bestuur eener muziekschool. Dat vond niemand zoo heel erg; zelfs Lucien Solvay toont zich hierbij inschikkelijk, al is hij lid van de Académie royale de Belgique, die den toondichter als haar lid schrapte. Er volgde echter uit dat men zijne partituur voor 'Un songe de Nuit d'Eté' liefst maar niet uitvoerde, en men er zich, voor de ontworpen vertooning, tevreden mede stelde,.... den activist door een Duitscher te vervangen (de boutade is van Lucien Solvay zelf). En zoo kregen wij in plaats van den niet-genoemden Paul Gilson, de overgekende partituur van Mendelssohn-Bartholdi, wier verdienste wij zeker niet onderschatten, maar die ons toch zeker niet bracht wat wij met groote nieuwsgierigheid verwachtten.

Ziedaar het anecdootje.

Wat nu de vertooning-zelve betreft: zij bracht ons dit ééne nieuwe, voor ons en het Belgische publiek interessante: de vertaling van Paul Spaak. Die vertaling - die, o heiligschennis, eene bewerking is - zal, vrees ik, niet vele ernstige literatoren bevallen. Zij verlost, weliswaar, Shakespeare van al het overtollige aan woordenpraal en 'longueurs' dat zijn tooneelgedicht aankleeft. Niet dat men er zoo heel veel uit weggekerfd heeft: alleen

maar de al te langdradige tooneelen, die den Belgischen toeschouwer, hoe eerbiedig hij ook zij voor elke gevestigde reputatie, vervelen konden. En rechtuit gezeid, men heeft geen ongelijk gehad, als men de vertaalkunst van Paul Spaak in het oog houdt. Het talent van dezen dichter is een aanminnig-gemakkelijk talent; hij munt uit in het burgerlijk-poëtisch couplet, dat tot tranen toe ontroert; zijn milde gevoelens weet hij met overtuiging, zonder groote moeite, op den toeschouwer over te brengen. Hij verwierf een plaatselijken roem met een aantal trouwens verdienstelijke tooneelspelen in verzen, welke verzen van al te dichterlijke opgeschroefdheid vrij zijn. Dit verleent hem het recht te meenen, dat hij beter dan wie den smaak kent van het publiek inzake dramatische poëzie.

Nu is het een feit, dat er tusschen de dramatische poëzie van Paul Spaak en die van William Shakespeare verschil bestaat. Misschien kent gij Shakespeare genoeg, om dat verschil uit het bovenstaande af te leiden. Doch Paul Spaak kent zijn publiek: hij heeft dan ook zeker aan Shakespeare een dienst bewezen, door hem, bij inkortingen en omzetting in Spaak-taal, voor dat publiek kant en klaar te maken. En den Brusselaar is zijne vertaling dan ook ongetwijfeld de aangenaamste der wereld. In zijn kritiek over de vertooning van gisteren vraagt Lucien Solvay nogal nuchter: mag men Shakespeare vertalen? Paul Spaak meent van ja. Zeer zeker zijn er velen, behalve dan sommige vitzieke literatoren die hem groot gelijk zullen geven....

En om nu tot de opvoering te komen.... Maar heb ik het recht te vergeten, dat Royaards het waagspel bij u heeft aangedurfd, en, naar ik lezen mocht, met hoogst-

gewaardeerde gevolgen? De Royaards-interpretatie heb ik niet gezien, en het maakt mij perplex, want het belet mij te loven in de mate dat ik het gaarne deed.

Dit kan ik wel zeggen, dat de vertolking, waarschijnlijk minder vernuftig dan deze die gij toejuichen mocht, en qua tooneelspel daar zeker beneden - de Brusselsche acteurs moesten Shakespeare maar niet aandurven! - ik kan wel zeggen dat de avond van gisteren een aangename avond is geweest. Eerst dan, doordat Shakespeare ook in de slechtste omstandigheden toch steeds Shakespeare blijft. Daarna, doordat het orkest van den Muntschouwburg onder de beste der wereld is, de koren uitstekend ingestudeerd en merkwaardig gezongen werden, en de, wel verouderde, partituur van Mendelssohn toch heel wat nog steeds zeer genietbare bladzijden bevat. Eindelijk, doordat de insceneering, geenszins revolutionair, dan toch rijk en behaaglijk aandeed. Zoodat....

Ja, zoodat het vervult met spijt, dat ongelukkige omstandigheden ons hebben belet, de opzettelijk voor deze vertooning geschreven partituur ten gehoore te krijgen.

N.R.C., 31 Mei 1919.

Hollandsche kunstenaars te Brussel

Brussel, 31 Mei.

Wij leven van, wij teren op, wij lijden onder, wij verdedigen ons met en tegen algemeene begrippen. Waren daar niet onze twee en dertig duizend Belgische gesneuvelden, dan zouden wij mogen beweren dat de oorlog een oorlog tusschen algemeene begrippen geweest is. Sommige dier begrippen deed hij in ons tot werkelijkheden, althans tot drijfkrachten, tot ‘idées-forces’ rijpen: wat wisten wij, Belgen, vóór Augustus 1914 van vaderlandsliefde? En thans, dat millioenen, van den oorlog terug, zich van den oorlog een ander algemeen idee hebben gevormd dan deze waarmede zij ten strijde zijn getogen; thans dat zoovele krachtgedachten aan 't verbrokkelen zijn, dat al de smukkleurtjes van den militaristischen kolos aan 't afschilferen gaan en deszelfs leemen voeten, niet langer met bloed gedrenkt, van droogte uiteen en tot onvruchtbaar pulver vallen, thans.... hebben wij weêr nieuwe algemeene denkbeelden klaar die de oude wereld om moeten zetten in het regnum van liefde, dat den vrede verzekeren moet. Ik laat hier Wilson ter zijde; ik bedoel veel meer - ik schrijf immers onder ‘Kunst en Letteren’, - de geestelijke internationale, door Barbusse gesticht, die onder hare leden, behalve heel de jongere Fransche literatuur en den ouderen Anatole France, een philosoof als Gabriel Séailles, een economist als Charles Gide, een psycholoog als Richet telt, die reeds een vertakking in Spanje onder leiding van Blasco Ibanez bezit, waar talrijke Belgen toe bijgetreden zijn en waar ook Vlamin-

gen aan meê willen doen; een internationale boven politiek, boven de godsdiensten; eene.... utopia, jawel maar waar wij nog nauwelijks buiten kunnen, wij die walgen voor den oorlog en de algemeene ideeën die hem mogelijk hebben gemaakt, doordat wij niet willen vergaan in bloot de negatie en al heel blij zijn in ons levend te voelen wat het beste is in ons: eenige 'Idées générales' die beteekenen Hoop, Geloof en Liefde....

En om tot mijn onderwerp te komen: 'De Nederlandsche Vereeniging' te Brussel heeft heden in de Zaal AEolian eene tentoonstelling opengesteld van 'De Hollandsche Teekenaars en de Oorlog'. En onmiddellijk kan men het betreuren, dat wij hier geen enkel oorspronkelijk werk te zien krijgen: alleen een, zeer uitgebreide, verzameling van uitknipsels, hoofdzakelijk uit de 'Telegraaf', uit groen-oude en mosgroen-nieuwe 'Amsterdammer', uit 'Notenkraker' en Zondagsblad van 'Het Volk'. Men kan tevens jammer vinden, dat de prenten niet naar eene betere orde zijn geschikt, dat ze wat druk op mekaar en door mekaar zijn opgehangen. Sommigen maakt het kregel - ons niet! - dat de bedoeling der organisators wel even politiek als artistiek kon wezen (want voor het 'Comité de politique nationale', in Nederland trouwens overschat, is dit zeker geen goede dag!). Zooals ze echter is, deze tentoonstelling, biedt zij niet alleen aesthetisch genot, noch is zij niet alleen een afdoend, voor enkelen nóg noodig, bewijs van de warme genegenheid die een groot deel van intellectueel Nederland België onder den oorlog heeft toegedragen en die - wij hopen het, want het is onontbeerlijk - ook na den oorlog zal blijven leven: zij is, deze tentoonstelling, eene openbaring van weêr maar Algemeene Begrippen, en dezer diverse

omkleeding. En dat maakt haar zéér belangrijk.

Gij kent de platen, die wij hier te zien krijgen. Voor ons zijn ze nieuw, voor een goed deel althans. Wèl deden een aantal teekeningen van Ramaekers ook hier, in het strengbezet België, de ronde. Gelijk echt-apostelijke tradities van hand tot hand overgeleverd, kwamen zij onder onze oogen, verfrommeld, verfomfaaid, verscheurd en verkleurd, - als tropheeën, als overwinningen op den verdrukker. Thans - ik herhaal het - verkrijgen zij een meeralgemeene beteekenis: zij zijn verbeelde gedachten. Toén waren zij het teeken onzer ellende. Ik verberg het niet, al neemt men mij mijne openhartigheid misschien kwalijk: soms leken zij ons..... declamatorisch; er zat een beetje te veel ‘panache’ aan; onze arme werkelijkheid was immers vernepen, en zooals het met arme menschen gebeurt waren wij bang geworden voor wrekende woorden en daden, die op ons terug konden vallen. Maar hoe dankbaar waren wij tevens voor het schoone gebaar, dat ons verheerlijken moest, en ons groot maken in de oogen der wereld! - Rechtuit gezeid: hadden wij toén de teekeningen van Piet van der Hem mogen kennen, wij hadden er misschien een juistere weêrgave van onzen gemoedstoestand in teruggevonden. Het gebaar is misschien minder weidsch; het is niet zoo algemeen: het grijpt dieper in; het is sarcastisch; het is doordrongen van den galgenhumor, die óns hier rechthield, die ons felste en doordringendste wapen was; een verweermiddel, eene kuras, die ons onaantastelijk maakte en den titel bezorgde van psychologische ‘Räthsel’.

Aldus weze aangegeven - en bij deze aanwijzing moet het hier blijven - wat de Algemeene Gedachte aan deze

tentoonstelling heeft. Over de aesthetische waarde der geboden werken heen (waar nochtans heel wat over te zeggen ware: zoo kon hier met vrucht de technische evolutie van Ramaekers nagegaan) ware nog wel te wijzen op den geestelijken ‘inhoud’ van Jan Sluyter en Willy Sluyter, den onartistieken Braakensiek, den zeer-doorwerkten Van Raemdonck. Er zijn nog andere: er is Verstijnen en er is Jordaan; er zijn wijlen Albert Hahn en Hahn junior. Nog tien anderen waren te noemen. Ik herhaal echter: gij kent ze beter dan wij. En wij: wij vinden er veel minder in dat naar onze gading is, ook op het abstracte gebied dat ik, nauwelijks betreden, in dit stukje-voorde-krant weêr verlaten moet.

Maar dit wil ik nog zeggen: de ontroerde dankbaarheid die wij hun allen wijten; die ons, boven alle getheoretiseer uit, overweldigd heeft, toen wij nauwelijks eenige stappen in de tentoonstelling hadden gedaan. Boven alle bloote vaststelling der Idee uit, gevoelden wij dat die Idee, die hartelijke idee, die wrekende idee, die vleeschgeworden en duizenden-uitgereikte idee, ons gold. Dat kunnen wij niet vergeten. Dat zullen wij niet vergeten.

N.R.C., 10 Juni 1919.

Begrooting

Brussel, 3 Juni.

In afwachting van de tweede taalvraag-interpellatie, die morgen beginnen moet (de bel is nu eenmaal aangebonden, en blijft het ongetwijfeld tot het oogenblik dat men op reces gaat tot voorbereiding der najaarsverkiezing), hebben de Kamerleden heel de verleden week, niettegenstaande de warmte, met gesloten deuren gezeteld. Waarschijnlijk wel omdat het eene zaak betrof die, meer dan elke andere, van openbaar, van algemeen belang kan heeten; de begrooting voor 1919, die reeds voor de helft verteerd is, zoodat men zich wel gedwongen zal zien, ze aan te nemen zooals ze zich voordoet. Het heeft sommigen misnoegd. Dat misnoegen had de betrokken minister voorkomen, door aan te kondigen dat het financieel jaar ditmaal, en dan ook in de toekomst natuurlijk, met 1 April zou beginnen, en dat men, vóór er zou over gestemd worden, zou kunnen oordeelen over de financiëele inzichten der regeering. Op 20 Maart legde hij dan ook het ontwerp van begrooting - het zou voortaan eene gezamenlijke begrooting zijn, - ter tafel, mitsgaders zijne gebondelde inzichten nopens ons belastingswezen. In deze vervulde hij dus zijne belofte. Maar tot een stemmen vóór 1 April kwam het natuurlijk niet. Die 1 April-belofte leek wel een Aprilvisch. En men moest wachten tot einde Mei vóór men de gedrukte stukken in handen had, en.... toen bestond er niet de minste reden meer om met ons financieel jaar op 1 April te beginnen. Men klom dan ook maar weêr tot 1 Januari op; zoodat wij dan ook vijf volle maanden een beetje in 't wilde,

hoe dan ook met de gepaste zuinigheid hebben verteerd, en nu.... in de begrooting gevangen zitten.

Zij opent vooruitzichten, die begrooting, waar een gewoon mensch, en zelfs een groot-financier, achter zijn oor bij krabben zou. Daar hebt gij, vooreerst, onze gewone uitgaven. In 1914, jaar van den oorlog, bedroegen zij achthonderd millioen: toen waren zij reeds heel wat gestegen vanwege de wet op leerplicht en de militaire wet. Thans bedragen zij 1 milliard 149 millioen, wat mag toegeschreven aan levensduurte, eventueele verhooging der wedden van staatsambtenaren (eene werkelijkheid is zij nog niet), militaire pensioenen en vergoedingen, kosten aan spoorwegen enz. Daarbij komt dan de post: buitengewone uitgaven, waarmede wordt bedoeld: niet de uitgaven die door hun aard buiten de gewone uitgaven vallen, maar de uitgaven die men betaalt bij middel van buitengewone inkomsten, door leeningen bijvoorbeeld of door aliënatie van staatseigendom. Zulke uitgaven komen ons dit jaar tot een kleine honderd-vijftig millioen te staan, waarbij komen een goede vijftig millioen achterstallige rekeningen: samen 210 millioen frank.

Dat is natuurlijk niet alles, aangezien hierbij van de oorlogskosten nog niet is gerept. Wat de geallieerden ons aan voorschotten hebben betaald en kwijtscholden - voor zooverre wel te verstaan Duitschland uitkeert, - belet niet, dat wij hier het hoofd hebben te bieden aan acht milliard en half. Dit verontrust onze regeering niet; Duitschland heeft zich immers herhaald bereid verklaard, alle oorlogsschade in België en Noord-Frankrijk te vergoeden. Aangenomen dat Duitschland woord houdt: dan valt echter nog te bezien of het zoo maar blindelings betalen

zal, zonder na te rekenen. En, hoe optimistisch men ook weze: angstige uren kan dit vooruitzicht ons toch nog wel bezorgen.

Tellen wij samen, dan komen wij voor een debet te staan van meer dan één milliard, driehonderd millioen, buiten de door Duitschland uit te keeren oorlogsschuld.

Wat stellen wij daartegenover?

Oorlogsbuit kan, rekent de minister, een tweehonderd millioen opbrengen, de belasting op oorlogswinst honderd millioen. De regeering behoudt de door de Duitschers opgelegde taksen, nl. op schouwburgen, op grondbelasting, op patent, op beroepsinkomsten. Met onze overige, vooroorlogsche inkomsten kan dat een kleine negenhonderd millioen geven. Dat zuivert de rekening nog geenszins: en nieuwe belastingen zijn dringend noodig, en het spreekt van zelf dat men hierbij onmiddellijk aan eene, bij ons nog onbekende en niet gaarne aanvaarde, belasting op het persoonlijk inkomen heeft gedacht.

Hiervoor heeft onze minister van financiën een stelsel verzonnen, dat van meet af heel wat kritiek heeft uitgelokt.

Het ware natuurlijk geweest dat, bij eene belasting op het globaal inkomen, de bestaande rechtstreeksche belastingen zouden komen te vervallen. Nood echter breekt logica. Wij staan voor het feit dat de Staat eene zekere som noodig heeft, en het getuigt van psychologisch doorzicht, de van elk te eischen bijdrage aldus voor te stellen, dat hij de uitbetaling ervan gemakkelijker aanneemt. In plaats dan van één enkele, en dan ook vrij hooge belasting te vergen, wordt die belasting in minder contributies verdeeld; de medicijn wordt bij kleine lepeltjes

toegediend; de belastingschuldige slikt ze gemakkelijker en.... de Staat wordt erbij niet geschaad.

Wat de hoofdbelasting, de nieuwe belasting op het inkomen betreft, ook hierin heeft men met den psychologischen factor gerekend. De Belg heeft niet gaarne dat iemand zijn neus in zijne persoonlijke zaken komt steken; sedert eeuwen heeft hij een heiligen afschuw voor alle inquisitie; inquisitie is trouwens al te gemakkelijk te ontgaan, dan dat de staat er heul en bate bij vinden zou. En daarom bepaalt de regeering er zich toe, het persoonlijk vermogen te schatten naar uiterlijke teekenen, als daar is, bijv. het huis dat men bewoont. De Belg is decoratief; hij houdt van uiterlijk vertoon, van ‘paraître’: van die eigenschap wordt hij ditmaal het slachtoffer.

De nieuwe wetstekst zegt dan ook, dat de controleur der belasting het inkomen bepalen zal naar de huurwaarde van de woning; deze wordt vermenigvuldigd door een coëfficient - dat van 5 tot 15 gaat - berekend naar het bij vermoeden vastgestelde netto-inkomen van den belastingschuldige; dat coëfficient zal verschillen naar de, in reeksen uitgetrokken, gemeente; een cantonnale fiscusjury stelt in laatste instantie het vermenigvuldigingscijfer vast, waar de presumptie in strijd schijnt met de werkelijkheid.

Op eerste zicht lijkt dit wel eenigszins... Chineesch. In meer bijzonderheden uitgewerkt, komt het neer op het volgende: het bedrag der belasting is vastgesteld op 8 t.h. voor het belastbare deel van het inkomen dat de 100,000 fr. overtreft, het vermindert telkens met een kwart t.h.a. voor elke 10,000 fr. begrepen tusschen 100,000 fr. en 10,000 fr.; b. voor elke 1000 fr. begrepen

tusschen 10,000 fr. en 5000 fr.; c. voor elke 500 fr. beneden de 5000 fr. inkomen. Kleine inkomsten van 1200 tot 2400 fr., naar gelang der gemeenten, blijven onbelast, waarbij de belasting verminderd wordt met 5 t.h. voor gehuwden, en 5 t.h. voor elke persoon die den belastingschuldige ten last komt.

Dit voor de hoofdbelasting. Daarbij komen dan, zooals gezegd, de vroegere persoonlijke belastingen op huurwaarde, deuren en vensters, meubilair, die voor 1919 behouden blijven; waarvan echter het bedrag afgetrokken wordt van de belasting op het inkomen. Dit is niet het geval met de taks op dienstboden en op paarden.

Eindelijk zijn daar nog de onrechtstreeksche belastingen op alkohol, op tabak, enz., die bij wette dienen vastgesteld.

Wat dit alles geven zal? Of de begrooting erdoor tot evenwicht komt? De memorie van toelichting zegt het ons niet, en wat de minister er in de gesloten Kamer over medegedeeld heeft is ons niet ter oore gekomen. Dat trouwens de zeer ingewikkelde wet op de belasting over het inkomen zoo maar klakkeloos aangenomen wordt, valt ten zeerste te betwijfelen. Anderdeels kan het voor de regeering gevaarlijk zijn, ze vlak vóór de verkiezing te moeten verdedigen. Dat geen enkele partij ze goedsmoeds aanvaarden zal, staat vast. En dat belooft ons boeiende besprekingen.

Waar echter onze staatskas niet bij gestijfd wordt, helaas!

N.R.C., 17 Juni 1919.

De tweede interpellatie

Brussel, 6 Juni.

De heer Van Cauwelaert had het met breed gebaar aangekondigd: de oorlog was aan de regeering verklaard. ‘Met den rug gekeerd naar de bank der ministers’, het zijn ongeveer zijne woorden, richtte hij zich tot het Vlaamsche volk met de verklaring, niet te zullen rusten vóór de regeering kleur had bekend in zake de Vlaamsche eischen, zooals samengevat in de drie punten van het programma des Vlaamschen Verbonds. Redenen - men noeme ze voorwendsels, zooals sommigen doen - om die regeering in het nauw te brengen, zijn er te over: gevangen binnen den tekst der Troonrede van 22 November, zou zij door de mazen van het net niet glippen; de Vlaamsche volksvertegenwoordiging had ze feitelijk in hare vuist; die vuist zou dichter en dichter worden geknepen, naarmate duidelijker de onwil onzer bewindvoerders bleek. En inderdaad, zelfs de heer Franck werd in den Standaard aangeklaagd: hij, de voormalige ‘kraaiënde haan’, werd ervan beschuldigd, door ‘ministeriëel snot’ aangetast te zijn. Wat dan te zeggen van de andere ministers, die nooit of te nimmer blijk van Vlaamschgezindheid hadden gegeven!

De felheid van Frans van Cauwelaert wordt toegeschreven aan electoralisme. Hij bereidt, meent men, zijne verkiezing. En hetzelfde wordt beweerd van al wie op Vlaamsch gebied, aan zijne zijde staat. En nu lijdt het wel geen twijfel dat aanstaande verkiezingen steeds een prikkel zijn tot het, zij het overdreven, vooruitkomen, met wat den kiezer welgevallig zijn kan. Is het echter in deze

niet bekennen, dat een aantal kiezers verklaringen als deze van Frans van Cauwelaert.... eischen; dat zij ze bij voorbaat bijtreden en er de voorwaarde van hunne stem van maken? Heel de Antwerpsche katholieke bank, verzekerde baron de Kerchove d'Exaerde - die voor het eerst blijk gaf van zulk een openlijk flamingantisme -, treedt het programma van het Algemeen Vlaamsch Verbond bij, en, wat Minister van State Segers ook aan kritiek op de houding van Van Cauwelaert e.c. hebbe laten hooren: tot die Antwerpsche bank behoort hij, en te gepaster ure zal ook hij daar wel blijk van geven. Aan de gezindheid van minister Aloïs van de Vijvere, gekozen in West-Vlaanderen, valt niet meer te twijfelen. Minister Joris Helleputte trad onlangs in eene gesloten vergadering bij, hij die gekozen werd door Limburgers; Minister Poullet, voorzitter der Kamer, die door Leuven naar de Kamer gestuurd wordt, maakte ze openlijk tot de zijne. En de groep-Kamiel Huysmans, die te Antwerpen tegen de ‘bezadigde’ socialisten van de kleur-Terwagne staat, gaat op zijn minst zoover als de aanhangers van Frans van Cauwelaert. En.... electoralisme? Goed, mits men erbij aanneme, wat zonneklaar is, dat te Antwerpen zoowel socialisten als katholieken hunne vertegenwoordigers gaarne de Vlaamsche beginselen hooren verkondigen, wat ook het geval is met de katholieken uit West-Vlaanderen, Limburg en Vlaamsch-Brabant. Heel het Vlaamsche land dus, behalve Oost-Vlaanderen, zou dan aan zijne vertegenwoordigers Vlaamsche verklaringen opleggen, willen dezen herkozen worden. En symptomatisch is dit wel.

Waarmede nog niet is gezegd, dat geheel de bevolking van die gewesten Vlaamsch gezind zou zijn. Natuurlijk

niet. Immers, en ik zei het in een vorigen brief: de Vlaamsche strijd is in den laatsten tijd een kastenstrijd geworden, die vooral woedt in het meer-industriëele Oost-Vlaanderen. Daardoor is de onthouding van Oost-Vlaamsche, trouwens als Vlaamschgezind bekende volksvertegenwoordigers, vooralsnog te verklaren. Die kastenstrijd lokt natuurlijkerwijs te heftiger verzet uit, dat hij verwoeder aan den dag komt. Het gaat hier echter, men kan het zich niet verhelen, tusschen eene minderheid en eene meerderheid, en - wij leven onder parlementair regiem, in een democratischen tijd. Daar kan bedoelde minderheid voorloopig niets aan veranderen. Zoodat de Vlaamsche kansen feitelijk veel beter staan dan men oppervlakkig uit de heftige Kamerdebatten zou kunnen afleiden.

Dr. Van Cauwelaert heeft deze twee laatste dagen zijne.... kiespropaganda weêr voortgezet. Het is de tweede interpellatie geworden van eene reeks, die men niet voor afgesloten kan houden. En, al is zij minder belangrijk, dewijl minder algemeen dan de eerste geweest, hare beteekenis heeft ze toch wel, daar zij de elementen van den strijd bevestigt en nader omschrijft.

Gij weet waar het om gaat. Kort vóór het uitbreken van den oorlog had de regeering er toe besloten, twee Vlaamsche normaalscholen, eene voor onderwijzers, de andere voor onderwijzeressen, op het gebied van Groot-Brussel te openen. Daartoe werd, wat de tweede betreft, door de ambtenaars van het Belgisch ministerie overgegaan: een lokaal werd te Laeken gehuurd; weldra werd de school door ruim vijftig meisjes bezocht, terwijl een dertig kinderen naar de oefenschool kwamen. Van activisme kon daar geen sprake zijn, dan later: een paar verdachte leerkrachten

en eene minder betrouwbaar econome werden er aan toegevoegd door de keurings-administratie. Het bestuur bleef echter loyaal-Belgisch, en de geest der school eveneens.

Het ongeluk echter wilde, dat het Vlaamsche ministerie het lokaal aankocht: het bracht heel de school in slechten geur, en toen met den terugkeer van het Belgisch regiem, de reactie uitbrak tegen al wat onder Duitsche bezetting was ingesteld, moest daar ook de school van Laeken onder lijden. Minister Harmignie sloot ze. Hij ontving echter heel wat klachten, o.a. van leerlingen die aldus hare toekomst bedreigd zagen; hij zag trouwens in dat die normaalschool wel degelijk eene Belgische inrichting was: hij besloot ze te heropenen.... in een ander lokaal. Dit antwoordde hij aan Frans van Cauwelaert, die zich met de verklaring tevreden stelde. En - al werd het jammer gevonden dat de leerlingen in elk geval een jaar zouden verliezen - de interpellatie zou kunnen als doelloos worden beschouwd, als zij geene aanleiding had gegeven tot eene redevoering van Kamiel Huysmans, die, bij de eerste interpellatie belet, thans lucht kon geven aan zijne overtuiging, met veel aandacht en weinig onderbrekingen werd toegehoord, en die in hoofdzaak als nieuws het voorstel van eene splitsing in het ministerie van wetenschappen en kunsten bracht. Hij verklaarde zich niet alleen tegen politieke, maar ook tegen administratie-scheiding in alle andere, ministeries: daar komt immers de oplossing van zelf, als men aan iedereen toelaat zich te bedienen van de taal die hij verkiest. Het is een zaak van innerlijke politie; zijn er ambtenaars voorhanden, in staat eene Vlaamsche zaak zelfstandig in het Vlaamsch te behandelen, dan is de oplossing gevonden en eene scheuring overbodig,

om geen erger woord te gebruiken. Het wordt echter anders in een ministerie waar tweetaligheid berust op de dubbele kultuur van het land. De kultureele nooden der Vlamingen zijn niet de kultureele nooden der Walen. Om de eene te begrijpen en te behandelen moet men Vlaming, om de andere te beredderen moet men Waal zijn. Het zou heel zeker de eendracht van het land bevorderen zijn, de belangen van de Vlaamsche kultuur niet aan het onbegrip van een Waalsch ambtenaar toe te vertrouwen, en omgekeerd. Die eendracht immers dient op tevredenheid, of het besef van rechtsbehoud te berusten. En daar zou de voorgestelde splitsing toe kunnen leiden.

Aldus, naar ik meen, de grondgedachte van Huysmans. Ik geef ze u, objectief, als een nieuwe factor in de staatsregeling, die, in het oog van velen, de Belgische eenheid moet bevestigen.

Want men moet er niet blind voor zijn: de tegenwoordige status der natie laat velen onbevredigd, en de Walen blijken hierbij het minst-tevreden van al. Terwijl de Vlamingen, die voor de activistische drijverijen boeten, zich voor een goed deel van alle scheidingspolitiek eerder afkeerig blijven toonen en meenen, dat eene aanpassing op de bestaande toestanden voor de onderscheiden ministeries volstaan zou om ieder vrede te schenken, gaan de Walen verder. Het is gebleken op het jongste Waalsch congres: men heeft er allerlei stelsels verdedigd, die veel meer beteekenen dan zulke aanpassing. Sommigen, geleid door den heer Remouchamps, staan het ‘bilateralisme’ voor: een soort dubbel parlement, dat niet heel ver van politieke scheiding afstaat. Anderen verkiezen het regionalisme van den heer Buisset, dat vooral rekening houdt

met de dubbele kultuur van het land. De dichter Albert Mockel ziet geen gevaar in eenvoudig federalisme; terwijl de heeren André en Pastur de gemeentelijke zelfstandigheid, bij ons sedert de Middeleeuwen zeer sterk, willen uitbreiden tot de provincie, in dezen zin, dat het land in vijf gewesten zou zijn verdeeld: een stelsel, dat aan het staatsverband van Zwitserland en van de Vereenigde Staten doet denken.

Dit alles is natuurlijk nog toekomstmuziek: de ‘assemblée wallonne’ heeft nog geen uitspraak gedaan, en men kan met eenige stelligheid beweren, dat dit niet zoo spoedig gebeuren zal. En, zelfs waar dit reeds ware gebeurd, dan zou het nog geene werkelijkheid wezen. Ik vermeld het dan ook alleen als eene aanwijzing van hetgeen in de hoofden en gemoederen omgaat. Intusschen wijst er Destrée met stelligheid op, dat de ‘Assemblée wallonne déclare sa ferme volonté de maintenir la nationalité belge’, en dat is zeker ook wel het standpunt van zoo goed als alle Vlamingen. Zal 't verkeeren? Op de toekomst moeten wij niet vooruitloopen. Maar dat genoegdoening aan de Vlamingen de eenheidsgedachte niet dan versterken kan, staat vast. En het weze hier nogmaals herhaald: hiervoor zal van de aanstaande verkiezing heel wat afhangen.

N.R.C., 18 Juni 1919.

Tooneel te Brussel
III

Brussel, 17 Juni.

Meer nog dan het tooneel, waarmede ik de tooneelliteratuur bedoel, is de tooneelspeler een beeld van zijn tijd. Tooneelstukken geven vaak de strekking van zijn tijd. Het gebeurt even dikwijls dat een acteur óf dien tijd, óf dien smaak vooruit is, omdat hij den geest vertegenwoordigt van eene élite, die wel midden in dien tijd staat, maar met den geest er toch, als een bloeisel, overheen is. Zoo mogen, ten uwent, een Royaards, een Verkade, werkvan-gisteren spelen: hunne opvatting streeft ze voorbij naar de neo-romantische opvatting van, misschien, morgen. Uit den aard actief-gevoelig, overdrijft de intelligente acteur, in zijne uiting, wat de sensibiliteit van zijne omgeving nog niet tot uiting bracht. Hierbij vergist hij zich natuurlijk meer dan eens, want zijne redeneering is er eene zeer aparte, waarbij dan nog zijn zucht-naar-personaliteit hem niet zelden naar gewaagde uitersten drijft. Het blijft echter waar, dat men in hem, zoo niet de feitelijke gedraging van een tijdperk kent (wat aan het tooneelwerk gelaten wordt), dan toch de geestelijke aspiraties van dat tijdperk. Wat hem maakt tot een kostbaar verschijnsel.

Wij hebben er deze week een voorbeeld van gehad in den heer De Max. Vlak vóór den grooten Féraudy, is hij ons klassiek werk komen geven. En het dient onmiddellijk gezeid: bij Féraudy is hij stellig een mindere. Doch, waar deze, de beste vertolker van een geest die gisteren nog bloeide (hij is de fijnste der tooneel-realisten en

-psychologen), biedt De Max, met een paradoxistischen wil die soms mishaagt, een verstandelijke, een cerebrale uitdieping, die volkomen strookt met de, bedoelde of onbewuste geesteshouding van wat wij onze jeugd noemen, - al gaat die jeugd stilaan naar het vijftigste jaar.

De Max trad op in tragedies, die voor klassiek-bij-uitstek gelden: in Racine's Britannicus en Andromaque. Wij kennen die werken heel goed; het laat ons toe, meer aandacht te wijden aan de interpretatie. Deze heeft ons, rechtuit gezeid, niet bevallen. Belet het echter, dat zij geheel deze is die bij dezen tijd past, in afwachting dat ze, gelouterd en verbreed, zonder nochtans van hare grondopvatting af te zien, de interpretatie van Morgen worde?

Britannicus is, in Racine's kostelijk oeuvre, het eerste werk-der-rijpheid. Volgens Voltaire ‘la pièce des connaisseurs’, is het het werk van het dertigste jaar, het werk van het bewuste kunnen, dat ook het volst met bedoelingen zit. Racine verklaart zelf: ‘Voici celle de mes tragédies que je puis dire que j'ai le plus travaillée.’ Met welgevallen voegt hij er aan toe: ‘si j'ai fait quelque chose de solide et qui mérite quelque louange, la plupart demeurent d'accord que c'est ce même Britannicus.’ - Het is om deze ‘solidité’ dat het den dichter ging; geen stuk zoo kloek gebouwd; geen (en dit is kenschetsend) waar het puurste eigendom van den dichter, de passie zoozeer opzettelijk in vermeden werd. Bij dien ernst, bij die stevigheid, komt de vastheid der dichterlijke factuur. Phèdre zal heel wat schoonere verzen bevatten: de vastheid der versificatie blijkt nergens volgehouden als in Britannicus. - Er is meer: Racine, de weeke, stelt zich

Tacite, den stoere, als voorbeeld. Hij zegt het zelf: wat hij heeft willen maken is: ‘un tableau d'histoire’. Wij zijn niet meer aan het hof van Lodewijk XIVe: wij zijn te Rome, onder Nero. Hij, de klassieke veralgemeener, deinst niet meer terug, drukt integendeel op de lokale bijzonderheid. Wij, die Racine zoo ‘modern’ aanvoelen, omdat hij zoo humaan is, wij staan bij Britannicus eenigszins onthutst, omdat het zoozeer een specifiek-Romeinsch stuk is.

Hetgeen nochtans niet wil zeggen, dat het stereo-type-Romeinsch zou zijn: daarvoor is Racine een te diep-gaand psycholoog. Dat merkt men onmiddellijk in zijn personnage van Nero. Hij kiest hem niet, als de perverse bloedhond: hij neemt hem in het aanvangsstadium, in het incubatietijdperk van zijn karakter. Alles wat hem tot het latere monster maken moet: zijn sadisme en zijne ijdelheid in de eerste plaats, is nauwelijks aangeduid. Maar met welke scherpte en welke zekerheid!

Het is ongetwijfeld wat de Max in deze rol zal hebben aangetrokken: zijne zeldzame intelligentie gevoelde wel wat hier aan inzichten lag; die inzichten aan te duiden: het was de taak die hij op zich nam. In tegenstelling met de meeste klassieke spelers, die de rol van buiten uit weergeven, was hij ééne intentie. De fout echter was, dat zulke, zeer echte, opvatting te zeer met cerebrale middelen werd verbeeld. Wat de acteur-van-morgen zal moeten geven, n.l. het intuïtief en als spontaan uitbloeien van dit aanwassend karakter - aldus het individu tot archetype opvoerend - bleef hier een samenstelling van scherp-bedachte middeltjes, die eindigen met als grof en onsmakelijk aan te doen. Dit is natuurlijk de Nero

nog niet van uit Het Teeken des Kruises: het is nog niet de Nero van Racine's Britannicus....

En hetzelfde geldt voor de Max' Oreste uit Andromaque. Wij weten het, die Oreste is reeds een romantisch personnage, eene gehypertrophiëerde ikheid, behept, als Werther en Antony, met een soort vervolgingsmanie. Dat kon aan een De Max niet ontgaan, en hij heeft het ten overvloede laten blijken. Waarbij hij weêr, met decadente middelen, het individu uitbeeldde ten koste van het genie, dat bij Racine nochtans zoo duidelijk naar voren komt.

Twee jaar jonger dan Britannicus, is immers Andromaque, een spel der passie. Het is het stuk der eerste groote liefde van Jean Racine. Deze, acht-en-twintig jaar oud, is geboeid geworden door de vijf- of zes-en-dertigjarige Duparc, de schoone Duparc, laatste liefde van Corneille. Deze is eerder vrouwelijk dan schrander: men kan aannemen dat Racine haar rijpe charme zeer diep heeft ondergaan, zooals dikwijls gebeurt waar de vrouw ouder is en in liefde zeer bedreven. Maar anderdeels heeft ook zij zijn invloed ondergaan; hij vormt ze, maakt er zijne leerlinge van, schrijft voor haar Andromaque, zijn eerste doorvoeld treurspel, het eerste Fransche treurspel waar echte, physiologische liefde uit spreekt, zoodra hij haar zich-zelf waardig acht. De wulpsche weemoed van den minnaar wordt hier gegalvaniseerd door den trots van den opvoeder, die trouwens nooit van ambitie ontbloot is geweest. Uit dezen dubbelen gemoedsgrond rijst Andromaque: voor een dichter als Racine, bij uitstek voor algemeene humaniteit aangelegd, kon zelfs een hystericus, een epilepticus als Oreste niet buiten die breede nobel-gevoelde menschelijkheid.

En nu is het weêr de fout van De Max geweest, alleen het epileptische met angstvalligheid te hebben opgediept, terwijl hij er juist, en niet meer dan den bodem tot het klassiek-algemeene had moeten in zien....

Toch blijft, wij herhalen het, hetgeen hij ons bood uiterst belangwekkend, omdat het zoo goed van onzen tijd is. Maar voor de toekomst is het tevens te weinig en te veel. Waarop wij hier hebben willen wijzen.

N.R.C., 27 Juni 1919.

Thomas Woodrow Wilson

Brussel, 19 Juni.

Men heeft het u ten overvloede geseind: met een geestdrift, die grooter ware geweest zoo de massa maar kon beseffen welke beteekenis de personaliteit van president Wilson, welke beteekenis ook zijne reis naar België heeft; maar ook zonder het gehoon en gefluit dat enkele weken geleden, een annexionistisch blad beloofde zoo de president het aandierf onder onze oogen te verschijnen, is de groote Amerikaan, de vader van den Volkenbond door de Brusselaars ontvangen geworden.

In een vaart, waar de meest-moderne journalist voor duizelen zou, heeft hij gisteren de teistering van West-Vlaanderen gezien; vanochtend bezocht hij, in even vlug tempo, de Waalsche nijverheidsstreek; terwijl ik dit te pennen zit, heeft te zijner eer een groot galadiner aan het Hof plaats: tusschenin is er plechtige zitting in het Parlement, prachtige ontvangst in het stadhuis, en bezoek, te Mechelen, aan kardinaal Mercier geweest. En toen ik daareven naar huis ging, ben ik binnengewipt in het station, langs waar, vanavond, de president weer naar Parijs zal keeren. Ik zie den slaapwagen die voor hem klaar staat, en het witte beddeken waar deze man van drie en zestig jaar - toch geen jongeling meer! -, altijd reizend, uitrusten zal van den razenden tocht, die hem als in een krankzinnig-radden bioskoop onze ellende en heerlijken moed zal hebben getoond, en die voor ons zoo fortuinlijk moet worden.

Want dat is het eenige wat ik van dit bezoek wil ont-

houden, wat zich trouwens als eene evidentie opdringt aan ieder die den president heeft gezien en gehoord en wat zelfs de zeer teleurgestelde landgenooten niet zullen loochenen, die nog kort geleden hun wrok in hoofdzaak op Wilson uitwerkten, toen zij vernamen dat België te Parijs de genoegdoening niet kreeg die zij hadden gehoopt: dit toover-vlugge bezoek, lang niet zoo praalziek als de bezoeken waar, in den ouden tijd - ik bedoel: voor den oorlog, en zeg nogmaals dat dit waarlijk de oude tijd was -, de bezoeken waar vorsten en staatshoofden ons mee vereerden en die niets nalieten dan een hollen galm.... als zij geen dreigement inhielden; dit betrekkelijk eenvoudige, zeer democratische, maar zoo innig-hartelijk bezoek houdt voor ons meer zegeningen in, dan al de beloften die ons onder en na den oorlog werden gedaan.

Wij hebben het gezien, wij hebben het gehoord, en de Parlementszitting waar het werd gezegd, neen: waar het, meer nog dan door zijne woorden, door heel den persoon van president Wilson werd betoogd, krijgt er eene beteekenis door die ze onvergetelijk maakt. Deze man, die de vertegenwoordiger is van Amerika, maar zoo weinig Amerikaansch aandeed, dat hij vooral bleek de belichaming van eene algemeen-menschelijke idee te zijn; deze man en zijn ongewoon, zeer verfijnd verschijnen heeft ons eene intellectueele emotie geschonken, zooals wij die alleen kennen uit zeer zeldzame boeken. Wij dachten een staatsman te zien, zij het dan ook, naar Clemenceau's woord, een ‘candide’ staatsman: het is veel meer een apostel geweest die ons is verschenen, een zeer moderne, een practische apostel; vleeschgeworden idealiteit die den meest bruikbaren uitweg zoekt voor het verwezenlijken van de gedachte die hem bezielt

en hem zoo vertrouwd is geworden, dat hij allen hoogmoed verloor om die zoo schoone gedachte en nog alleen zoekt, met de eenvoudigste middelen der wereld, te overtuigen dat zij toch van-zelf spreekt.

Hij is, hoog-blozend, eenigszins verlegen, de soberversierde Parlementszaal binnengetreden. Rechts zag hij, op haar rooden troon, onze wit-satijnen koningin naast zijn eigen vrouw - een rijke burgervrouw in zwarten kant - en zijn dochter, eveneens in deftig zwart met diep-roode roos op den grooten hoed, die een paar maanden geleden de planken der 'Gaité' onder haar zingen daveren deed, en die thans elegant-ongegeneerd, met vlugge nieuwsgierigheid de zaal rondkijkt. Echt-Amerikaansch, deze, ziet hij voor zich de ronde roode, wel wat plebejische Hoover zitten naast den leuk-gedistingeerden, los-diplomatischen Brand-Whitlock Aan zijn linkerzijde heeft hij de khaki van onzen rijzigen koning. En de zitting begint. Poullet, voorzitter der Kamer, zet wat te hoog eene nobel-academische rede in. Daarna komt, met eene stem die doffer is dan gewoonlijk, Paul Hymans, die spreekt in wel los en ongedwongen, maar wat geforceerd -correct Engelsch, en zich niet onthouden kan, op dit oogenblik van verzoening, brandende vraagstukken aan te raken.

En dan bestijgt, nog steeds wat linksch, Wilson-zelf het podium. Hij staat, hij de Toekomst, tegen de hooggehouden IJzer-vaandels aan, de symbolen van onze glorierijke miserie.... die nu het verleden zijn, - hetgeen wij zoo niet vergeten, dan toch achter stellen moeten bij den Morgen, die dan toch klaren zal. Hij staat, en zijn groot raspaard-gelaat, onder het witte, hoog-vierkante voorhoofd, glimlacht. En dat is weer de stereotype staatsman-glimlach

niet, waar zich ook enkele Belgische politici in verheugen; die glimlach is niet van een Sphinx; Wilson is geen sphinx: hij is, van meet af, een fijzinnig en gemoedelijk professor, en dit podium krijgt onmiddellijk het uitzicht van een vertrouwde katheder.

Hij legt zijn papiertjes, zijn stapeltje papiertjes koket-zorgvuldig voor zich. Aan beide zijden ervan komen zijne handen aan de lange gestrekte armen, zijne groote platte handen liggen hoeksch als soldatenvoeten. Hij begint met kalme, betoogende, goed-articuleerende stem, zonder nog een enkel maal zijn papiertjes te bezien: aanvangsbeleefdheden, heel even humoristisch, onder den glimlach, die straalt, doch verbleekt en verstrakt als de edele man het heeft over zijn ‘duty’. Het brengt hem tot den volkenbond. En nu heeft een geheimzinnig wonder plaats. De linkerhand komt ineens van de groene tafel los. Zij zwaluwt door de lucht over en weer. Men ziet: de geest van den spreker komt in beweging, en die beweging gaat in het lichaam over en weer. Niets is boeiend als een oprecht mensch kinetisch te mogen nagaan: Wilson's kinetiek is bijzonder-jong, hoewel nooit uitbundig. Hij praat nu veel minder duidelijk; men wordt gewaar dat dit niet meer in de papiertjes staat, althans niet met die bewoordingen: het is een improvisatie, en zij spreekt vooral in het onderlijnende, geenszins-oratische, zeer spontane, en toch sierlijk-aristocratische gebaar. Het is eerst een verklaring; weldra wordt het een profetie; en nu speelt vooral de zeer lange, beenderige, maar buitengewoon-losse wijsvinger zijn rol: hij schrijft, hij cirkelt, hij wijst, hij tikt als een spechtenbek in de ijlt. Het witte gelaat wordt licht-rozig, de schelpige neus-vleugels bewegen,

de loodrechte rimpels golven om den mond, die ineens gaat lijken op den mond van monseigneur Mercier. Luister ik nog? Ik kijk vooral. En daar is trouwens naast mij een mystiek philosoof, een mijner goede vrienden, die 't luisteren belet doordat hij in mijn oor mompelt: ‘Merk dat het Godswoord klinkt, ten derde male in dezelfde decaloog-formules. De eerste maal was het bij monde van Mozes, die de hygiënische wet, de wet des lichaams gaf; de tweede maal klonk het uit Christus, die de moreel-individueele wet voorschreef; thans brengt ons deze Amerikaan de groote sociale wet, en weêr heeft zij haar grond in de Tien Geboden’.... Luister ik? Wilson bedaart stilaan; zijn lange kop verbleekt; het zware kinnebak gaat weêr hangen. Weêr zuigt de tafel zijn vlakke hand aan. Maar er is een leuke glinstering in zijn grijze lorgnet-oogen, omdat hij een mop heeft bedacht. Hij zegt: ‘The proof of the pudding is the eating thereof’. En hij verklaart: Willen jullie onze vriendschap kennen, dan moeten jullie die maar beproeven. Maar dit wil hij niet alleen toegepast tusschen Amerika en België; het strekt zelfs boven de naties uit: het gaat van mensch tot mensch. En weêr is het humanitair betoog, zonder de minste pathos echter: met het accent van het immers van-zelf-sprekende. En nu grijnst aan mijn ander oor een andere stem, die niet van een mysticus, maar van een sceptisch real-politieker, en trouwens ook van een mijner goede vrienden is; en die zegt: ‘Ach wat! Een aap in een kooi! In een kooi, zeg ik je! Herinner je het woord van Mirabeau over Robespierre: “Le malheur de cet homme est de croire ce qu'il dit”.’ - Ik kijk verschrikt om; had men achter ons de stem van dezen tweeden vriend gehoord, dan zou het hem wellicht slecht zijn ver-

gaan.....

Wilson heeft gedaan. Zonder peroratie, als na 't afloopen van een heel gewoon deuntje, heeft hij opgehouden. Met een druk op het voorste lid der vingeren zijn de handen losgekomen. Hij heeft zijn onnoodige papiertjes niet vergeten: neemt ze op. Weêr schuchter-rood, neemt hij evenschuchtere felicitaties van den koning in ontvangst.

En met de massa daal ik den steenen wenteltrap af van het Parlement, en denk ik aan dien anderen Amerikaan, die ik eens te Brussel hoorde redevoeren: aan Teddie Roosevelt, die op zijn podium over en weer liep als een bezetene, en brulde, en met zijn linkervuist in zijn rechter handpalm sloeg dat het kletste. En ook die Amerikaan, die échte, leek wel heel overtuigd. Maar er is overtuiging en overtuiging; er is verschil in de hoedanigheid; er is ook verschil in de mededeelzaamheid, die van die kwaliteit afhangt. Ik verkies de kalme methode van Wilson; ik geloof niet dat ik ongelijk heb.

N.R.C., 23 Juni 1919.

Het tweeledige België

Brussel, 21 Juni.

Wat men ook zegge of meene, of men er zijn oogen op sluite of wijd open doe: het blijft hét vraagstuk. De Belg heeft geen buitenlandsche politiek; sedert 1839 heeft hij zich staatskundig binnen zijne enge grenzen gesloten. Zelfs nu, na den oorlog, maakt hij zich moeilijk warm voor wat buiten die grenzen gebeurt, zelfs als het er op aankomt die grenzen eventjes te verplaatsen. Men kan verder gaan en beweren: de vraag, of Duitschland teekenen zal dan niet, houdt de Belgische hersenen heel wat meer bezig dan de annexionistische eischen van sommigen. Gij herinnert u de mislukte groot-Belgische manifestatie van voor enkele weken: nog blijft men betreuren dat zooveel goed linnen er aan zwart of wit geschilderde proclamaties en reclamaties bij vermorst werd, waar men met nuttiger gevolg onontbeerlijke hemden had kunnen uit snijden. Eene deputatie van de ‘Ligue de propagande nationale’ werd door Wilson ontvangen: zelfs de bevriende bladen hechtten er niet meer dan middelmatig belang aan. Ik ken een paar annexionisten, die te goeder trouw zijn en die, naast brallen, toch ook nog denken kunnen: zij lijken meer en meer perplex, en de redevoering van Hymans heeft hun moed niet versterkt. Aan één argument klampen zij zich vast: de defensie van ons grondgebied. Antwoordt men hun met het, toch nog al gewettigde, uitzicht op den Volkenbond, dan blijft hun niets over dan de uitwerksels van dien Bond zonder meer te negeeren; hetgeen alle discussie even onvruchtbaar maakt als de Homerische zee.

Aan discussie denkt het groote publiek niet. Nu niet meer dan voor den oorlog houdt het zich met iets anders bezig dan met binnenlandsche aangelegenheden. Vroeger had het de sociale toestanden, of de schoolkwestie, of het militaire vraagstuk als twistterrein. In de laatste jaren kwam daarbij de Vlaamsche Beweging meer en meer op den voorgrond. Duitschers en activisten hebben er den hoofdschotel van onze zuiver-Belgische politiek van gemaakt: ik zal niet zeggen dat de klove tusschen Walen en Vlamingen er dieper en breeder door gaapt, want nog slechts zeer weinigen in den lande willen van een echte afscheuring weten. Iedereen, integendeel, beroept zich op de noodzakelijkheid der Belgische eenheid, men interpreteere die eenheid nu ook als ‘unité’ of als ‘union’, zooals tegenstanders of vrienden des heeren Destrée c.s. doen. Er wordt zelfs meer en meer, en zeer loyaal, en zeer oprecht, naar overeenkomst, zoo niet naar toenadering gestreefd. Het blijft niet te minder waar, dat het vraagstuk van tweeledig België, niettegenstaande zooveel onmiddellijk-te-lenigen miserie, het brandpunt is geworden van heel onze politiek. En zoo zal men het mij niet kwalijk nemen, zoo ik daar nogmaals, als aanvulling van een mijner laatste brieven, op terugkom.

Ik doe het aan de hand van den heer Destrée, die er gisteren een nieuw artikel aan wijdde. Want, zooals ik u zei, het zijn in hoofdzaak de Walen, die thans de zaak van eene mogelijke wijziging van den status van België in de hand houden: het blijft immers eene onwaarheid, dat voor 1914 welke scheidingsidee ook op het Vlaamsch programma voorkwam. De Walen nemen dus eene oude gedachte weer in overweging, - over alle activisme heen. Van die

gedachte toonde ik u onlangs in het beknopt de verschillende zijden, de onderscheiden brekingshoeken aan. Thans bevestigt en onderzoekt ze de heer Destrée elk afzonderlijk: ik volg hem, bij wijze van inlichting, zonder meer.

Hij stelt dan vast, dat er wél enkele Walen gevonden worden, die, de flamingantische drijverijen en de al te groote inschikkelijkheid van de opvolgenlijke Belgische ministeries beu - dixit Destrée -, de scheuring van het land, en de aansluiting van Wallonië bij Frankrijk wenschen. Zij staan op het standpunt van de voormalige Jong-Vlamingen, van de voorstanders van een koninkrijk Vlaanderen. Destrée verwerpt ze: wie, zegt hij, verzekert, dat de Fransche centralisatie hun evenveel vrijheid als de Belgische centralisatie laten zal? Zal Frankrijk trouwens het geschenk aanvaarden, als Brussel en Antwerpen er niet aan worden toegevoegd? - Van Vlaamsch standpunt kan hierbij worden gezegd, dat Frankrijk voor die Walen een echt hinterland zou kunnen worden; de Vlamingen kunnen dit van Holland amper verwachten: daar zijn heel wat Vlamingen, vooral katholieken, overvloedig van overtuigd.

Het dichtst bij de afscheurende absolutisten staan, in Wallonië, de aanhangers van de heeren Jennissen en Mockel. Dezen staan ongeveer op het standpunt der vroegere Vlaamsche Unionisten. Zij verdedigen een stelsel, waar zij het voorbeeld van vinden in Zwitserland en in de Vereenigde Staten van Amerika: Vlaanderen, Wallonië en het Brusselsch agglomeraat vormen afzonderlijke staten die, gefedereerd, België zouden uitmaken. Dergelijke federatie sluit eene machtige centralisatie naar hunne meening niet uit. Wij hebben in Amerika gezien dat zulke centraliseering met de omstandigheden eerder sterker dan zwakker is gewor-

den. Toch blijven velen van dit als van elk ander separatisme afkeerig, die zich anders aansluiten bij het regionalisme van het liberaal Kamerlid Buisset.

De heer Buisset vervangt de, op historische grondslagen berustende en zelfs door het keizerrijk voor een goed deel geëerbiedigde indeeling in negen provincies door eene kunstmatige, volgens hem rationeele, in vijf regionen, die zouden zijn: Vlaanderen (de twee tegenwoordige provincies), de Kempen (Antwerpen en Limburg), de Maas (Luik, Luxemburg en een deel van Namen), de Samber (een deel van Namen en Henegouw), en Brabant (dit laatste verminkt). Deze vijf deelen zouden ruime autonomie en elk een parlement bezitten met de bevoegdheid, uitgebreid, van Provinciale en Gedeputeerde staten, onder de hoede van een middenparlement dat over algemeen-nationale aangelegenheden beschikken zou. Hierin ziet de heer Buisset, blijkbaar door den heer Destrée bijgetreden, eene oplossing der taalkwestie.

Het stelsel-Remouchamps, dat bilatéralisme heet en waar door den uitvinder gansch een boek aan gewijd werd, komt neer op het volgende: elke aan het Belgisch Parlement onderworpen wet wordt aan eene dubbele stemming onderworpen, deze der Vlaamsche, en deze der Waalsche volksvertegenwoordigers. Ik beken niet goed te begrijpen waar het ons heenleidt, bijzonderlijk in zake talen. Het staat immers vast dat aldus geene enkele Vlaamsche taalwet er nog door komt, daar er geen Waalsche meerderheid voor te krijgen zal zijn. Een bevredigings-stelsel kan derhalve het stelsel-Remouchamps niet genoemd worden.

En daar is eindelijk het voorstel-Pastur: zeker het minst-revolutionaire, maar dat ook wel het minste uitslagen zal opleveren. De heer Pastur is in Henegouwen de vader

van uitstekende technische onderwijsgestichten, de glorie van deze nijverheidsstreek. Bij het oprichten daarvan heeft hij heel wat moeten vechten tegen het centrale bestuur. De macht van dat bestuur wil hij nu eenvoudig inkrimpen, ten voordeele der provincie, zoodat deze, inzake opvoeding b.v., zoo goed als haar eigen baas wordt. Zal men echter zoo naïef zijn te meenen, dat dit eene oplossing kan brengen van het brandend vraagstuk: de vervlaamsching van de Gentsche universiteit, het middenpunt waar, in laatste instantie, alles om draait?.....

Ziedaar de Waalsche stelsels in hunne veelheid. Wat de Vlamingen in deze vragen - bestuurlijke aanpassing - is veel eenvoudiger, veel vager ook. Slechts Kamiel Huysmans, wijst eene practische oplossing aan. - Dient er echter op gewezen dat noch van het eene, noch van al het andere iets komt, zoolang de Kamer samengesteld blijft zooals zij het thans is, ik bedoel naar eenzelfden geest?

N.R.C., 27 Juni 1919.

Feesten
I

Brussel, 19 Juli.

Van eene Vlaandersche vacantiereis terug, vol physieke miserie aan regen en rheumatiek, vol van de moreele ellende der waarnemingen en aandoeningen (ik doe er u later verslag over), in Brussel, in het Groot-Brussel dat zich voorbereidt tot grootscheepsch feestvieren.

Heb ik toegegeven aan persoonlijke stemming? Leed ik onder den druk van een zwoele onweêrslucht? - Toen ik vanochtend door de stad kuierde, zag ik wel dat men aan de openbare gebouwen de gasbuizen hechtte die in de algemeene feestverlichting moesten voorzien; in de Warande zag ik estrades optimmeren; talloos hingen, en loom, de Belgische en Fransche vlaggen. Overal affiches, met bloemige randen en in nationaal-kleurige lijsten, tot afkondiging van feestelijkheden en kostelooze schouwburgvertooningen. Maar naast de affiches andere, zuur-groene, waarop vermeld de groote meeting die overmorgen, dag dat Poincaré ons bezoekt, maar dag ook van de groote wereldstaking, plaatsgrijpt, en waarop de trompet van Demblon het einde der kapitalistische wereld zal profeteeren. Ik zie nog andere affiches, valsch-rozige, waarop een paar honderdduizend oud-soldaten elk tweeduizend frank per dienstjaar, en voor onze glorievolle verminkten, een pensioen van tien frank daags eischen. Het zijn de eenige affiches niet: er zijn daar nog anderen die lucht geven aan de Fransch-Belgische vriendschap. Andere weêr....

Neen, het ligt niet aan mij, zoo ik, dezen voormiddag,

een gevoel van malaise niet afweren kon. Die malaise, ik heb ze, als eene lucht-ijle stolp, over mij gevoeld van toen ik weer den Brusselschen bodem betrad. Wij leven in een vreemden tusschentijd; wij allen spelen in een interludium meê, waarvan wij het abnormale te beter voelen, nu men het grootsche feestvieren voorbereidt. Willen wij niet meêdoen? Staan wij weiger voor het eerste naoorlogsche nationaal feest, het nationaal feest van de zege, het feest der zoo natuurlijke verbroedering met Frankrijk? Niemand zou het durven beweren. Velen zelfs die de nationale plakbrieven met al hunne heerlijke beloften gulzig herlezen, die voor de socialistisch-bolsjewistische eischen misprijzend de schouders ophalen, die wel iets gevoelen voor de verzuchtingen van onze IJzer-helden maar hoog-ernstig de brauwen ophalen terwijl ze het woord 'bezuiniging' als eene sacramenteele formule prevelen. En men vindt zelfs maar weinig flaminganten die openlijk zouden durven beweren dat de taal der 'Amitié's françaises' hun gezwollen voorkomt. Meer: er is een zeer groote wil, zich dit jaar eens terdege te wreken op het vier jaar lang stil zitten de dagen van 21 Juli en volgende. Parijs gaf trouwens, nauwelijks een week geleden, het voorbeeld: het is een gebod, op deze feestdagen de ellende te vergeten, niet te denken dan aan de vreugde van verlossing en van zegepraal, niets te willen dan het gedenken en huldigen van dezen die ze bevochten.

En nochtans.... Het is vreemd, hoe weinig het, anders zoo intelligente, volk van Brussel schijnt te beseffen, dat er ten onzent sedert den wapenstilstand echte politieke wonderen zijn gebeurd. Wij hebben het mogen beleven, dat, in onze Kamer, de aankondiging werd toegejuicht van belas-

tingen, die ons jaren lang zullen teisteren, en dat de belasting op het inkomen zoo goed als algemeen in beginsel werd bijgetreden: wij hebben een katholiek minister den lof hooren zingen van het achturenwerk, waar meer dan eens bloed voor gevloten heeft; wij hebben staatsarbitrage tusschen kapitaal en arbeid in een oogwenk werkelijk zien worden en welgevallig aangenomen door de eene als andere partij. Terwijl aldus het evenwicht der sociale weegschaal oversloeg naar den kant die, voor den oorlog, jaren aan een stuk, klaagde, dat hij te gemakkelijk omhoogging, dorst niemand meer te twijfelen aan de heerlijkheid van algemeen kiesrecht; het syndikale recht bracht zelfs het bolwerk der traditie, het personeel van het staatsbeheer, in opstand, zonder dat de regeering tegenstribbelde. Er is meer en beters; naast de theoretische overwinningen, die hunne waarde en beteekenis nog moeten bewijzen, staan de daden, de practische daden, die evenzeer als onze weerstand de bewondering der wereld afdwingen mogen: niettegenstaande de moeilijkheden, niettegenstaande de eischen der arbeiders, is, in zes maand tijd, ons spoorwegnet, zoo goed als geheel verwoest onder de bezetting, thans weer zoo goed als geheel in orde. Ik heb voor enkele dagen onze verwoeste streken nauwkeurig doorreisd: men werkt er zoo, dat het een heerlijk gevoel van vertrouwen geeft. Onze kolennijverheid bloeit veel rasser op dan men had durven hopen. Hetzelfde kan helaas niet gezegd van de Vlaamsche weef- en van de Waalsche metaalnijverheid, en onze hoogovens leveren steeds nog maar heel weinig af: te veel machines werden ontvoerd of systematisch vernietigd; maar de terugvordering gaat op bevredigende wijze vooruit; het zal zoo heel veel maanden niet meer duren, dat er weêr

voor iedereen werk zal zijn, dat aldus de dure werkloosheid vermindert, dat wij zelf kunnen fabriceeren en uitvoeren. Dat alles, ik herhaal het, gaat met reuzenstappen vooruit. Zooals ik voorspelde zullen de algemeene verkiezingen midden-November plaatsgrijpen: het brengt ons, zoo niet politieke veiligheid, dan toch de zekerheid, de rust, die ons thans zoozeer ontbreken. Zelfs inzake Vlaamsche Beweging biedt de evidentie der cijfers misschien eene oplossing. En zie, dit zijn de resultaten van nog geen drie kwartaal wapenstilstand, - want vrede kan men het niet noemen.

Neen, vrede is het nog niet, en dat juist voelde ik vanmorgen onder het wandelen. De reusachtige spanning, met hare zeer te waardeeren en hoog te achten gevolgen, heeft nog niet vermocht te leiden tot vertrouwen en tevredenheid. Met massa's zijn dezer dagen onze soldaten gedemobiliseerd: de meesten staan voor eene toekomst, die horizonlooze ijlte beteekent. Terwijl de staat de geweldige pecuniaire last van de arbeidloosheid tracht te verminderen, is de individuëele status van werkman tot patroon nog geenszins in het reine getrokken. De staatsbeambten krijgen wel een, trouwens geringen, duurtebijslag: hunne wedde wordt nog steeds berekend op den standaard van twintig jaar her, hetgeen een intellectuëel proletariaat in het leven roept dat niet langer gedwee schijnt te willen blijven en dat gevaarlijker kan worden dan het proletariaat der arbeiders; wat de mindere staatsbedienden - spoor, post, telegraaf - betreft: zij houden het stakingsdreigement als een aanhoudend Damocles-zwaard over het hoofd der regeering die, noodgedwongen, al heel wat toestond en nog meer hopen liet; die welgevallig het spoor der tege-

moetkoming bewandelt; die, meer dan ooit gebeurde, aan onderhandelingen toegeeft, maar.... de verantwoordelijkheid draagt van onze nationale financiën, en aan dewelke men nu en dan, hier en daar, verkwistingen verwijt.....

Het Brusselsche volk ‘ne s'en fait pas’, doorgaans. Het weet heel wat te dragen voor het klaagt of dreigt. Onder de bezetting heeft men het lichtzinnig genoemd, zonder steeds het heldhaftige van die lichtzinnigheid in te zien. Het is goedaardig en, hoe spot-graag ook, toegevend, en van die hoedanigheden heeft het geen afstand gedaan. En nochtans....

Lezer, ik ben nu juist geen pessimist, aangezien ik sedert drie lustra een Brusselaar ben. Kon ik er echter aan doen, dat hedenmorgen nog de stemming van Brussel zoo weinig feestelijk was?

N.R.C., 26 Juli 1919.

II

Brussel, 21 Juli.

Het kon verkeeren: het is verkeerd....

Met een paar ontzettende onweersvlagen zijn de nationale feesten ingezet. Ik zal hier maar geen symbolische beteekenis gaan achter zoeken, niet spreken van verhelderde, gezuiverde atmosfeer. In feite is zij heelemaal niet verhelderd, die atmosfeer: het heeft sedert Zaterdag nau-

welijks opgehouden te regenen. Toch kan men wel zeggen, dat, zoodra het kanon ons had aangekondigd dat de Brusselsche foore geopend was, de looden kap van de Brusselsche schouders scheen te vallen en, enkele uren nadat de ongezellige stemming, thans den Brusselaars zoo gewoon, nog over de stad hing - eene geweldige feestroes scheen uit te breken, zooals wij sedert den vooravond van den wapenstilstand niet meer hadden gekend.

Wat 's ochtends nog zoozeer ontbrak, wat ons werkelijk als een physisch gemis aandeed: het naderend feestgegons over de zich voorbereidende stad, brak ineens uit als het razerig gesnor van een hommelnest waar vuur aan gestoken is. Terwijl de donder ratelde in een bliksem-doorreten lucht, barstten beneden, van aan de Halschepoort tot voorbij de slachthuizen, langs den wel drie kilometer langen boulevard, de feestvreugde uit: de sedert vijf jaar opgekropte feestvreugde die thans de lucht invloog als.... eene rij spoorwegwagens geladen met munitie (ik vat het beeld dat voor ons, Brusselaars, het dichtst bij de hand ligt). Terzelfder tijd knalt het in de schietkramen en knettert het van kokend vet in de ‘fritures hollandaises’; orgels janken en trompetten schetteren; de worstelaars prijken met spieren die geen hongersnood schijnen gekend te hebben en huilen uit kelen wien het nooit aan jenever ontbrak; de ballen bonzen in de ‘massacres’, of de grijzende koppen van Von Bissing en van de ex-Kaiser; het vrouwengegiechel fluit u tegen uit tobogans. Luidruchtiger dan klank, zou men zeggen, is hier kleur. Waar de electrische guirlandes van boom tot boom slingeren en 't gebladerte verven in valsche tinten; waar de lange regenschichten voorbijschieten als glinsterende stalen priemen of in peer-

lenrijen voorbij de spetter-stralende lichten, gloeien als kokende ertsballen groote licht-lichtbollen aan de prachtige molens vol glinsterende koperen staven en schervel-blinkend spiegelwerk, waarop vliegmachines ons deinend voorbijdraaien. Warm-gezellig wenkt het licht in de geurige wafelkramen binnen, terwijl, als contrast, een geheimzinnig duister u stilhoudt voor het ‘salon’ eener sibylle. En ik blijf onwillekeurig staan voor een fel-roode barak waar, onder een reusachtig portret van Björnsterne Björnson, mij voor vijftig centimes onthulling van mijn verderen levensloop beloofd wordt.

Maar niet de foore-zelf, de schoonste, de uitgebreidste foore, die de Brusselaars ooit zagen, de echte overwinningsfoore, gelijk wij ze ons niet droomen dorsten: vooral het foore-publiek, dat van uit de vier windhoeken aandreunt en aankomt, bewijst den wil der stad, dat het, tegen alle ellende in, feest zal zijn. Bij deftige borgeren en borgeressen onder de feestjuweelen, loopen Hoog- en Blaasstraat leêg aan Marollenvolk. De vuur-satijnen blouses blekkeren onder de blinkend-zwart gekuifde hoofden met glinsterende blikken. De diepgeschoven petten op klissig cosmetiekhaar overschaduwen het gloeiend kooltje van hangende sigaretten tusschen blauw-geschoten lippen. De schouders deinen en duwen overhands; de breede voeten schuiven en vinden hun pleizier bij het trappen, drukkend, op onnoozele teenen. Daar tusschenin, nieuw element in de Brusselsche feestviering, de geallieerde en geassocieerde mogendheden, vertegenwoordigd door het puik hunner soldatesca: vlugge Japaneezen en gesloten Chineezen, die met starre koelbloedigheid al de pijpen der schietkramen stuk-mikken; schoftige Amerikanen met lummelig lachende gezichten, brutale

Engelschen en flegmatisch-elegante Italianen; vermoeide Portugeezen met sentimenteele gezellenblikken; breed-schouderige Polen onder de vierkante schapka-muts naast kleinbonkige, donkere ‘Chass-bis’ onder de baret der bergbewoners; onthutste Serviërs en losdoende Roemeniërs: heel West- en Zuid-Europa samengestroomd naar den stralenden navel van Europa, die de foore van Brussel is....

Gisteren: meer-plaatselijk vertoon, en zonder vreemde medewerking; - de jaarlijksche Ommeganck. De Brusselsche Reuzen, Janneken en Mieken, die bolwangig en stijfstarend als de goddelijke Hera, hoog boven de hoofden dansen; de handboogschutters met het achttiend'eeuwsche wapen blinkend op den schouder en hunne witte cantinière, die aan burgemeester Max den traditioneelen borrel gaat bieden; de driehoekige banieren van verschoten fluweel waar bovenaan de medailles rinkelen; al de gilden, al de maatschappijen, al de genootschappen, die draaien en keeren over de Groote Markt, onder de oranje vlaggen, die Herman Teirlinck ontwierp, toen hij nog een stadsbediende was, die droomde van Mijnheer Serjanszoon en van Johan Doxa....

En vanavond, eindelijk, de aanvang van het internationale in deze nationale kermis: aankomst van president Poincaré en zijne gemalin, met maarschalk Foch en verder gevolg. Hoevele dergelijke bezoeken heb ik te Brussel al meêgemaakt en te dezer plaatse nauwkeurig beschreven? De ex-keizer en zijne strenge staatsie, met op het voorhoofd den grooten zilveren doodskop van zijne huzarenmuts; de goedmoedige burgerlijke Fallières als een gezette wijnkoopman met den stijven Mollard, chef du protocole, die hem in het oog hield alsof hij vergissingen vreesde; de gracieus-majestatische Wilhelmina en de los-reusachtige

Christian met het kleine politiemutsje; de graciele Adelaïde en, geen maand geleden, den zoo sympathiek-soberen, nobel-professoralen Wilson. Dit bezoek echter, het bezoek van Raymond Poincaré, eerste burger der Fransche republiek, en van Foch, aanvoerder der verbondene millioenen en nieuwe ‘organisateur de la Victoire’, heeft wel een ander karakter dan al deze die wij, onder of na de tentoonstelling van 1910, als ‘herberg van Europa’ ontvingen; in feite heeft het misschien de gevolgen niet, die wij mogen verwachten van Wilson's bezoek, maar - en het manifest van den Vlaamschen Studiekring heeft er op gewezen - voor alle Belgen, de minst-verbasterde Vlamingen inbegrepen, heeft de naam van Frankrijk toch steeds een bijzonderen klank, en thans meer dan ooit klopt 's lands hart naar dezelfde maat als het hart van het volk aan de Zuidergrens, na eender lijden, in eenzelfden toestand, met eene toekomst die even donker is van kleur, maar die door eene zelfde hoop is belicht. Dat voelt ons Brusselsch volk heel goed, en het was zoowaar niet noodig het er in gezwollen taal aan te herinneren. Het hangt, dat volk, van hoog tot laag aan de huisgevels; het zit, als groote donkere katten, in de boomen; en het trilt en het snort, dat volk van Brussel dat al zoovele vorsten aan dat Noorderstation heeft zien aankomen; het volk dat Poincaré en Foch anders al heel goed kent van af de kinema, waar ze vlaggen decoreeren en soldaten toespreken met korte gebaren en hortend beweeg, maar dat zien wil, omdat het persoonlijk deel wil hebben in deze vertegenwoordigers der overwinning, zooals het zoowaar zijn deel heeft gehad in het oorlogswee....

In het station is de ontvangst heel eenvoudig geweest, het indrukwekkendst misschien als, in bleu-horizon met

roode eik-omlooverde generaalspet, de koel-gedistingeerde Foch is aangekomen; echt-hartelijk, burgerlijk haast als de president en mevrouw Poincaré zijn uitgestapt. Maar, over dien eenvoud welvend, dreunde de glazen kap van het station: daarbuiten brak het gejuich der menigte uit, nog voor de bezoekers op het buitenperron verschenen; en toen zij de karossen hadden bestegen, die ze in draf naar het Paleis voerden, de witte haag voorbij der schoolmeisjes die met duizenden vlagjes wapperden, zullen zij, zoo zij 't nog niet wisten, hebben gevoeld hoe warm hier de genegenheid is voor het land dat zij vertegenwoordigden.

N.R.C., 27 Juli 1919.

III

Brussel, 22 Juli.

‘Le jour de gloire est arrivé’: wij hebben de wapenschouw der overwinnaars bijgewoond, en zoowaar....

Er is tegenwoordig in Brussel eene intellectueele jeugd, een groep ‘jongere’ literatoren, schilders, musici, die, zonder aan den oorlog werkdadig deel te hebben genomen - hetgeen hunne houding zou kunnen verklaren - van al wat soldaterij is haar volle bekomst heeft, en welker afkeer voor alle militarisme en imperialisme, die van de geïnteralliëerden incluis, wel eens rijst tot eene weinigverheelde oproerige stemming. Ik zal die houding niet pro-

beeren te billijken: ze begrijpen doe ik ze echter heel goed. Een gevoelsmensch, die daarenboven eenigszins redeneeren kan, doch behebt is met de manie der generalisatie - zooals vrouwen en jongelieden gemakkelijk doen - krijgt, na vier jaar en half soldatenheerschappij, een hekel tot zelfs aan de eigen verlossers, omdat hij wellicht gewaar is geworden dat de militaire geest, alle systematische gruweldaderij ter zijde gelaten, toch in alle legers dezelfde is, en dus overal uit den booze. Nogmaals: ik vergoelijk niet; ik stel het alleen vast.

Maar vanochtend heb ik iets vastgesteld, dat ik ook niet vergoelijk, maar dat anders evenzeer zou te vergoelijken zijn: één van die 'jongeren', die, op een paar meters afstand, onder een druipende, druk-betrommelde parapluie - want de nationale regen is trouw op zijn post - als een bezetene 'Vivent les Poilus!' en 'Vivent les Belges!' stond te roepen, met eene oprechtheid die niet onder moest doen voor de oprechtheid waarmede hij gisteren tegen alle militarisme aan het sakkeren was.

Het was dan ook, niettegenstaande alle mogelijke buien, heel schoon; het had vooral zeer indrukwekkend ingezet, toen men, in twee groote ambulancewagens, zes verminkten voor het Koninklijk Paleis had aangevoerd, en die men daar, in hunne witte beddekens, ten toon had gesteld. En nauwelijks liggen zij daar, door de bewogen menigte begroet, of de koning, maarschalk Foch, de soldaat prins Leopold, gevolgd van den staf, zijn buiten komen rijden en zijn, langs den boulevard om, de wapenschouw begonnen. Kort daarop heeft de koningin met mevrouw Poincaré en een schitterend gevolg het Paleis verlaten. Aanhoudend gejuich begroet president Poincaré, die eveneens ver-

schijnt, en zich, zoo goed als het gaat, kwijt aan deze moeilijke, protocolair niet voorziene moeilijkheid: de koningin onder zijn parapluie te beschermen, terwijl hij met de noodige gratie en het blijk van al zijne dankbaarheid het volk groet en met de hand toewuift. Het regent bloemen, alsof het water was. Ik verzaak er overigens aan, een geestdrift te beschrijven die door geen regen, van welken aard ook, te blusschen is.... De koning, de maarschalk, de prins duiken trouwens al weer op, stijgen af, nemen op de koninklijke estrade plaats onder nieuw gejuich. En het défilé begint.

Het zijn eerst de Amerikanen: mannen zooals men ze alleen in de landen van overzee kan aantreffen: aanrukkende muren van hooge, breede lichamen onder de blinkende helmen, marcheerend ongedwongen maar in zulken stijl, met zulke gebondenheid, in zulke geestelijke eenheid, dat het aesthetisch ontroert. De Amerikaansche tucht bloeit, niet omdat men er gehoorzaamheid, maar begrip achter voelt. Deze mannen zijn athleten zooals men ze elders niet vindt, misschien wel wat brutaal op zich zelf en elk voor zich, maar in hunne enkelvoudige opvatting zoo onderling gelijk, dat men er, militair gesproken - en waarom zou ik ook niet eens militair spreken? - misschien het ideale leger in zien moet.

Men heeft voor een behoorlijk contrast gezorgd: het zijn de Poilus die volgen, ‘polus de tout poil’, te voet en bereden, met de baret van de chass-bis en de chechix der kolonialen, huzaren en dragonders, noch stoer noch zelfs lenig, niet zeer elegant zelfs - ach neen! - al hebben zich haast allen met bloemen getooid, en toch zoo martiaal, zoo medesleepend-los, zoo veelvuldig van geestig

entrain, dat de bewondering hier onmiddellijk een ander meditatieveld vindt in eene vergelijking tusschen oude en nieuwe wereld.

Waar zich, eveneens in zeer eigen gedaante, de insulaire wereld van Engeland toe voegt. Zij zijn, onder het scheerbekken van Don Quichotte, doorgaans weinig groot: zij zijn pezig en sterk gelijk geen andere. Hunne wijdstappende beenen zijn veeren. Veel orde is er niet in hunne houding: 't is of zij gingen foot-ball spelen.

Decoratief in hun olijfkleurige uniformen, volgen de kleine en statige Italianen; daarna, hiëratisch, de Japaneezen, zonen van Hokusaï's daïmio's. Onder de Grieken doet een uiterst nationaal officier ons aan den laatste der Palikaren denken. En Polen dan, en Portugeezen, en Roemeniërs, en Serviërs, en Siameezen, en Tsjeckoslowacken, die khaki-chassbis zijn. En vlaggen! En muziek (o, de Portugeesche interpretatie van onze Brabançonne!) En gejuich, gejuich, gejuich! En.... regen, helaas, regen...

Oogen en ooren nog vol van kleur en gehuil, kleêren nog vol van nattigheid (bij een wapenschouw is een parapluie eigenlijk een hinderend wapen), ben ik naar de Kamer der Volksvertegenwoordigers en het laatste bedrijf der feesten gegaan. Het indrukwekkendste bedrijf tevens, en weêr, voor onze leerzamen geest, een veld van nuttige vergelijkingen. Het is immers pas enkele weken geleden, dat op den katheder, waar straks Raymond Poincaré op verschijnen zal, Thomas Woodrow Wilson stond. Wilson is - wij hopen het althans met al de vurigheid van ons hart want wij zijn nu eenmaal hartstochtelijke idealisten: een recht dat wij met vijf jaar oorlogswee hebben betaald, - Wilson is de vader eener nieuwe wereldorde. Wat is daar-

naast Poincaré? Niet eens een groot geleerde en wijsgeer als zijn doorluchte, vereerde neef Henri Poincaré; geen staatsman van eersten rang zelfs, iemand, die onder den oorlog zelfs als staatshoofd geen groote rol heeft vermogen te spelen. Straks zal hij het spreekgestoelte betreden, met vluggen, verigen tred, met losheid. Hij zal zijne lichtgrijze handschoenen, die vast aan zijne vingeren zitten, met ongedwongenheid uittrekken; met slepende neusstem zal hij eene rede uitspreken, die wel naar den vorm voornaam en naar den inhoud beminnelijk zal zijn, maar toch lang niet de dracht en het karakter zal hebben van de goedige improvisatie, die Wilson hier hield. En nochtans....

Toen Poincaré de Parlementszaal binnentrad is hij, van uit het hemicycle waar de volksvertegenwoordiging stond en van uit de tribunes waar de genoodigden zich opeenpakten, ontvangen geworden met een ovatie zoo geweldig, dat hij er doodsbleek bij geworden is, en die zelfs Foch den staal-koelen Foch, ontroerd heeft. Poullet, voorzitter der Kamer, heeft hem toegesproken: wij weten dat Poullet schuchter is, maar alles behalve sentimenteel; nochtans is hem, op een gegeven oogenblik, de emotie zoozeer de baas geweest, dat tranen in zijne stem stokten. En eindelijk, toen alles was afgeloopen en de hofstoet vertrekken ging, is iets gebeurd, dat nooit gebeurde in het Belgische Parlement: ingezet door de socialisten, weldra eene terts hooger hernomen door de rechterzijde, eindelijk medegejuicht door heel de duizendmondige zaal, heeft eene majestatische Marseillaise geklonken....

Het is daarop dat wij het Parlement hebben verlaten. Met welke gevoelens? Gij moet maar zien, die zelf uit dit mijn jongste Kamerverslag op te maken....

N.R.C., 28 Juli 1919.

Choregraphie

Brussel, 5 September.

Het oude heertje was blijkbaar nijdig. In de duisternis der zaal, tegen het felle tooneellicht aan, zag ik, vlak vóór mij, binnen een halos van veelkleurige klaarte, zijn vogelkopje bewegen, zoo driftig dat het mij rustig zien en genieten ontzegde en mij zelf korzelig maakte. Deze ‘empêcheur de danser en rond’ - hij was het in aller daad -, deze zwijgzame, maar te kriegelere aanklager, deze protestaanteekenaar-zonder-woorden maar die het te uitdrukkelijker in gebaren was, hij belette het egoïstisch genot van de eigene oordeelvorming. Want ik had mij van dezen avond eene nieuwe weelde, altans eene nieuwe streeling der eigenliefde voorgesteld: ik zou eindelijk weten wat ik moest denken over de Russische balletten.

Neemt het mij niet kwalijk: ik die de vaste overtuiging koester, op de hoogte der kunst van mijn tijd te zijn; ik, voor wien kubisme een expressionisme, voor wien vooral futurisme tot een vermoeid verleden behooren; ik die geen muziek meer genieten kan of zij moet uit China komen, tenzij ze, vier eeuwen vóór Christus, op het eiland Creta ontstond; ik die de meening ben toegedaan dat het schoonste vers in eene algebraïsche formule is te zien (wat zijt gij ver, unanimisme der jonge Franschen en imagisme der jonge Engelschen, om te zwijgen van het dynamisme van onzen talentvollen Pol van Ostaijen!); ik die, jongste tijdgenoot van het Théâtre libre mij niet meer beet laat nemen door de mystificatie van Claudel's mysticisme, - ik ignoreerde zoowaar tot op heden-avond de

Russische balletten.

Het is wel eenigszins mijne eigene schuld: vlak vóór den oorlog kregen wij hier eenige dansvertooningen, die ik helaas verwaarloosde, wellicht uit podagrischen nijd. Maar de groote schuldenaar is toch de oorlog: ook hiervan kan ik hem aanklagen, dat hij mij heeft belet, Nijinski in levenden lijve te zien wippen. Is dit den oorlog een verwijt? Ik verhaast mij ontkennend te antwoorden: wij beleefden hier, zelfs in tijden van verdooving, emoties geweldig genoeg, om den Londenaars, die er zich aan vergaapten, het genot der Oost-Europeesche callisthenie te gunnen. Slechts één enkel maal onder den vijfjarigen volkerenmoord heb ik hartgrondelijk om gebrek aan schoonheidsgenieting getreurd: toen ik in de N.R. Ct. gelezen heb dat men uit de Egeïsche zavelen den torso van eene priljeugdige Aphrodite had opgedolven; en dien dag heb ik mij verweten, al te zeer, en onverwoestelijk, een estheet te zijn....

De hiaat nu in mijne geestelijke opvoeding zou vandaag worden gedempt: in Belgisch gewaad weliswaar, ik bedoel: naar Belgische verwerking, maar met de gewone nauwgezetheid en bekwamen schoonheidszin, zouden wij op Rimsky-Korsakow's ‘Sheherazade’ naar Russische wijze zien dansen. Het zou wel het oer-echte niet zijn, met Bakst en de oorspronkelijke corypheeën; weêr kregen wij, weliswaar, slechts ersatz. Daar heeft de bezetting ons echter te zeer vertrouwd meê gemaakt, dan dat wij er den zeer bijzonderen bij-smaak als eene nieuwe eigenaardigheid niet van zouden waardeeren: prikkel trouwens onzer fantazie, die, bij het vormen van een oordeel, van onschatbare waarde is. Met evenveel toegeeflijkheid als nieuwsgierigheid

had ik mij dan ook in mijn fauteuil neergezet; over verbluffend-knappe décors zag ik kleurige lichtbondels evoluëeren; ik zag een sultan, en ik zag odalisken; ik zag mannelijke en vrouwelijke slaven, aan wier Oosterschrijken dos hunne sociale positie niet te verkennen was; ik zag schoone gebaren maken uit handen en voeten; ik zag minnekoozen en ik zag vermoorden, en dit alles tot illustratie van eene muziek, die heel goed het tegenovergestelde had kunnen beteekenen, en die feitelijk, bij al die felheid van kleur en beweging, wel wat hinderlijk deed. Ik zag echter vooral, ik zag in hoofdzaak dien duisteren bal bewegen, als de vlek, die men in het oog behoudt, als men te lang in de zon heeft gekeken; ik zag, boven het witte reepje van het boordje, het vinnige koppeke van het blijkbaar-misnoegde heertje, dat vlak vóór mij zat, en mijn aangroeiend oordeel telkens verhakkelen kwam en in heel kleine brokjes hakken. Ik zag dat mephistophelisch verneinen, dat mijn genot telkens tegensprak, en ik ging mij zoowaar boos maken, - toen ik daar ineens bemerkte, dat op wat trompettengeschal het gordijn ineenviel en de zaal weêr licht werd, als hadden daar nooit Russische balletten bestaan.

Dit zou dus voor mijn esthetisch repertoire weêr maar eens een verloren avond zijn; ik kon mij immers met de definitie niet tevreden stellen, dat een Russisch ballet is: het onhebbelijke schudden, tegen schelle beweging aan, van het hoofd eens ouden heeren. Ik zou mij dan ook op dien pijnlijken indruk verwijderen, toen daar ineens de oude heer-zelf voor eene heel wat betere definitie zorgde. Driftig boog hij naar de jonge vrouw, die naast hem zat,

en die ik kende als eene trouwe bezoekster onzer modernste kunsttentoonstellingen. En ik hoorde hem zeggen:

- ‘Mevrouw, ik wist niet dat gij zoo onzedelijk waart!’

Zij schrok, al glimlachte zij. Die glimlach zette hem tot nog grootere impertinentie aan. Hij vervolgde:

- ‘En zoo verstoken van allen geest, Mevrouw!’

Zij hief haar waaiertje op, een heel klein waaiertje, dat eene meeuw verbeeldde met uitgespreide vlerken. Zij tikte op zijne vingeren. Het vervulde hem met behagen, en zelfvoldaan ging hij met grijsaardsgratie kwelen:

‘Neem mij niet kwalijk, Mevrouw: niet zoozeer op u, als op heel uwe generatie, of heel dezen verderfelijken tijd heb ik het gemunt. Vrees niet: dit is de vrucht niet van eene vergelijking, want ik voel mij werkelijk nog te jong om een laudator der verleden tijden te zijn, die ik geenszins meer dan volmaakt verleden tijden acht. Elk het zijne, mevrouw: ik betreur wel eenigszins wat ik verloren heb, maar schat te hooger wat mij nog is gegund. Helaas, geef toe dat gij, ik bedoel: uw generatie, mij niet veel meer te bieden hebt.

Want: wat biedt gij mij? - Onlangs ging ik naar de Gaîté, en zag er “Phi-Phi”, door de auteurs zelf eene libertijnsche operette geheeten. Feitelijk was dat libertijnsche ervan niet veel meer dan pessimisme, terwijl de operette een zeer slechte navolging was van.... laat ons zeggen Offenbach's “Belle Hélène”. Dat meesterstukje uit mijne jeugd bedoelde ook misschien wel libertijnsch te zijn: het misbruik van prikkels stompt de zintuigen af, zoodat ik mij niet goed meer herinner of wij die schoone Helena als libertijnsche aanvoelden. Eén ding herinner ik mij echter uit het jaar 1864, het geboortejaar van

bedoeld meesterstukje, wél: onze libertinage was geestigsentimenteel. Heel die tijd stond in het teeken van sentimentaliteit: déze in het teeken van pessimisme. Dat "Phi-Phi" bijvoorbeeld is ook wel geestig, maar het is pessimistisch, en het bewijs vind ik in het feit dat de actrices, geen maillot meer dragen. Wij, in de jaren 60, wilden de sentimenteele illusie van het libertijnsch naakte: wij deden onze actrices een maillot aan van een absurd-rozige kleur; gijlieden van de jaren 1920, gij wilt het libertijnsch naakte in al zijne natuurlijke grauwheid. En ik wensch u er geen geluk meê, mevrouw....

Dezer dagen ben ik ook naar "Le Coucher de la Mariée" geweest: die vertooning is wel heel erg meêgevallen. Want hier was wel degelijk geest, en goede geest, hoe dan ook pastichegeest. Er was sentimentaliteit ook, Mevrouw, misschien een beetje valsche sentimentaliteit, sentimentaliteit zonder vlam, maar die mij, die de jaren 60 mocht beleven, toch aangenaam streelde als een geur van het verleden. Helaas, er komt een bed in dat stuk, mevrouw, een dom bed, een bed dat tot niets dient, doch.... dat zich aan de schrijvers had opgedrongen, omdat tegenwoordig geen enkel stuk nog succes kan hebben, waar geen bed in komt. En ook dáár kan ik u geen geluk meê wenschen....

Op geen van beide vertooningen mocht ik u ontmoeten, mevrouw. Gij zegt dat het daar de plaats niet was van eene vrouw die zichzelf respecteert. Laat mij toe, te glimlachen; laat mij toe, te zeggen dat zulke woorden ten hoogste in den mond van mevrouw uwe grootmoeder zouden hebben gepast, die zich, jong-gehuwde, ergerde om Madame Bovary en om de Fleurs du Mal, deze zedelooze boeken,

waar zij trouwens in petto meê dweepte vanwege onze toenmalige sentimentaliteit, weet u. - Neen, heusch, mevrouw: “Le coucher de la mariée”, noch zelfs “Phi-Phi” moesten u schandaliseeren, want, niettegenstaande het pessimistische cynisme der grauw-naakte dijen, niettegenstaande het onhebbelijk-onvermijdelijke bed, is er in beide stukken toch nog wel eenige geest te vinden: een geest uwer onwaardig, ik geef het toe, maar die....

Gij duidt het mij heel zeker ten kwade, mevrouw, maar gij, die niet naar libertijnsche operettes en niet naar bijspelen-met-bedden gaat, gij komt naar de Russische balletten en bezoekt trouw de kinema, en zie: dàt vind ik véél erger. - Wat immers maakt den bijval der kinema uit? Dat men er alleen bij kijken, niet eens bij luisteren en allerminst bij denken moet. Wat maakt den bijval der Russische balletten uit? Geef gij, bid ik u, zélf het antwoord.... Och, ik weet het, er is Mejuffrouw Cerny, onze danseuse étoile, heel wat oefening toe noodig geweest om zoo gratie-vol op te treden; en Delécluze is een goed décorateur; en Ambrosiny is een régisseur uit de duizend. Maar.... wij hebben er zoowaar de muziek van Rimsky bij vergeten, en.... dat deden de danseuses ook wel, eenmaal dat zij den rhythmus beet hadden. Want wáár was het ons om te doen (ik klaag hierbij me-zelf aan, Mevrouw, want ik heb heftig moeten reageeren)? Het was ons te doen om het zintuigelijk genot, om niets anders dan om de streeling onzer blikken, waarbij het geestelijke element, de muziek, ten onder ging, en misschien wel verkracht werd, want ik betwijfel of de toondichter zijne bedoeling terug zou vinden in de evoluties van al deze lichte dames en heeren.

Begrijpt u mij, mevrouw?: de Russische balletten, zoogoed als de kinema die gij wekelijks bezoekt, zijn er alleen voor onze zintuigen, en ten hoogste tot het schokken van onze grofste zinnelijkheid, eene zinnelijkheid zonder het excuus van nu en dan een misschien libertijnsch, maar dan toch geestig calembour. En dát is het diep-onzedelijke van uw gedrag, mevrouw. Gij wilt nog wel naar de komedie, maar op voorwaarde dat er niet meer gesproken worde. Zelfs de pantomime jaagt u schrik aan: zij kon eens eenige inspanning vergen. Terwijl het Russisch ballet, waar heel dikwijls de muziek geen ander belang meer heeft dan tot het regelen van passen en flikkers, waar het kleurig decor emotieloos, dewijl, bij definitie, louter decoratief is, waar....'

Het oude heertje zweeg: hij merkte ineens dat de zaal was leeggeloopen, dat het electrisch licht voor een helft uit was, en dat zorgvuldige ouvreuses de fauteuils met groene reepen lijnwaad dekten. Eerst dan bemerkte hij mijne aanwezigheid, en dat ik onbescheiden geluisterd had.

'Is u soms Meneer Rimsky-Korsakow, dat u zooveel belang stelt in deze losse opmerkingen?' vroeg hij glimlachend, na eene korte aarzeling.

Ik antwoordde beleefd, dat hij mijne onbeschoftheid alleen aan de diepe interesse moest wijten, die zijne woorden mij hadden ingeboezemd.

'Och,' zei hij, terwijl hij de jongedame voor zich aan doorliet, 'zoo ernstig moet gij dat niet opnemen. Wellicht drijf ik, met mijn verwijt van domheid en onzedelijkheid, de zaken wat heel ver. Laforgue zei immers: "Je suis si exténué d'art," en Mallarmé: "La chair est

triste, hélas, et j'ai lu tous les livres.” Ik begrijp die beuheid: wij hebben te veel geest verspild, te veel vernuft vergooid, en al te dikwijls zedelijkheid en onzedelijkheid doorelkaar verhaspeld dan dat het niet gezond zou zijn, nu nog alleen te genieten van kunst-der-oppervlakte, van barbaarsch-Russische balletten.’

Wij traden samen buiten. Het was een heerlijke zomernacht, één dier nachten waarbij men zijn hart haast hoorbaar kloppen voelt.

‘En nochtans....’, meende het oude heertje....

N.R.C., 8 September 1919.

Kunsttentoonstellingen

Brussel, 8 September.

Verleden maand werd een ‘Salon du Printemps’ gesloten: de eerste ‘officiëele’ tentoonstelling van kunstwerken sedert den oorlog. Langen tijd liep ik met het plichtgebod in mij om, er u over te schrijven, maar ik ging, ik lééd onder een weerzin, en niet veel minder dan een walg, die het mij beletten. - Gisteren, ging eene nieuwe ‘officiëele’ expositie open: deze van ‘La société royale des Aquarellistes’; en weer kost het mij moeite, dien afkeer te overmeesteren, al weet ik thans beter waaraan hem toe te schrijven, omdat wij zooveel verder in den vrede gevorderd zijn en de redenen kennen van onze vredesmisnoegdheid.

Gisteren zei ik aan een confrère, een gezien criticus, dat ik al dien waterverf nog nauwelijks bekijken kon. Hij antwoordde mij: ‘de hoedanigheid van het tentoongestelde is nochtans niet slechter dan van hetgeen wij vóór den oorlog zagen en toejuichten.’ Hij had gelijk: de oorlog heeft onze schilders natuurlijk niet onhandiger gemaakt. Wij zijn ontgoocheld bij het zien van hun werk: wij hebben ongelijk, want deze twee groote tentoonstellingen zijn, behalve wat den omvang betreft, precies even-goed en even-slecht als het ‘Salon du Printemps’ van 1914, dat de oorlog kwam sluiten.

Waaraan dan onze desillusie toegeschreven? Waarom onze kregeligheid! Eerst wel, omdat onze schilders er niet vooruit op gegaan zijn. Onze Belgische schilders, men weet het, beschikken meest allen over heel geringe,

heel beperkt geestelijke middelen; een aantal ervan kunnen nauwelijks lezen en schrijven, en na de verschrikkelijke crisis die wij hebben doorgemaakt komt dat meer dan ooit aan den dag. De omstandigheden hebben ze opgesloten in een ivoren toren, die ellendig-slecht gemeubileerd bleek te zijn. Zij werkten dikwijls uit tijdverdrijf, zonder grooten aandrift, zonder de emulatie vooral die voortspruit uit het zien van andermans arbeid. En aldus herbegonnen zij aldoor maar hetzelfde schilderij, te weinig ontwikkeld, te ontredderd ook door de gebeurtenissen om er in hun werk den weerslag van gevoelig te maken. Waarbij het gebrek aan vrijheid ook eene groote benepenheid des geestes teweegbracht bij menschen die in zich de kracht voor reactie niet bleken te bezitten. Wij verwachtten van hen, niet dat zij oorlogsgezichten of -allegorieën zouden gaan maken, maar dat uit hun werk de indruk zou blijken dien ze van den oorlog hebben ontvangen. Helaas, daar blijkt al heel weinig van, niet zoozeer natuurlijk doordat zij geen indruk ontvangen hebben, maar omdat zij er geen weg meê hebben geweten, zich dienvolgens, naar oude gewoonte, al te zeer hebben laten gaan op het ambachtelijke van hunne kunst, en dan ook misschien wel - hetgeen te begrijpen en te billijken is, hoe dan ook geen getuigenis van sterkte - omdat zij aan dien vervaarlijken indruk wilden ontsnappen, die ze als kunstenaar heel goed te niet kon doen.

Dat is de eerste reden, waarom wij niet gerechtigd zijn minachtend op de tegenwoordige expositie neêr te zien: men schildert in België niet slechter dan vroeger; een tweede reden is, dat wij op den tijd te zeer vooruit willen loopen. Al te voortvarend eischen wij nieuws,

of althans vernieuwing, en alles zegt ons, dat wij hierbij weêr ongelijk hebben, want uit alles blijkt dat ons eischen een onmogelijkheid is. De Vredesconferentie heeft het ons geleerd, die een nieuwe orde moest instellen, maar den nieuwen tijd opbouwt uit oude materialen, waar iedereen van zegt, dat zij niet meer bruikbaar zijn; de pers zegt het ons, die, na vijf jaar oorlog, er niet buiten schijnt te kunnen, nog steeds maar oorlogsgevoelens te perpetueeren; wij leeren het helaas aan onszelf, die, al houden wij de waardeomzetting, niet alleen van begrijpen, maar van feiten vast - het vredesverdrag wil de waardebepaling van kapitaal en arbeid regelen -, nog steeds maar blijven teren op vóóroorlogsche verlangens, die doorgaans versleten-egoïstisch zijn. - Wij willen dus het nieuwe, waar wij het zeer sterke voorgevoel van bezitten, door hetwelk zelfs velen van ons, en niet de geringsten, van bezeten zijn. Maar ons losmaken van het oude kunnen wij niet, hoe wij er ook onder lijden.....

Dit is echter geen reden om toe te geven aan het knusvernepene, dat ons als een muffe lucht in de tegenwoordige kunsttentoonstellingen omgeeft. Voldaan zijn wij nu eenmaal niet: niemand die het zal bekennen. Waarom dan voldaanheid voor te wenden?..... En daarom kan ik er niet dan met weêrzin aan denken, over nieuw Belgisch schilderwerk te schrijven, waar ik het niet met alle noodige rechtvaardigheid zou kunnen doen.

Die onrechtvaardigheid zou te grooter wezen, dat ik er door op heel de Belgische schilderkunst een blaam zou kunnen werpen, die slechts een deel er van treffen moet. Immers, een groot aantal onzer schilders, en daar-

onder onze allerbeste, verblijven nog in het buitenland, of zijn er nauwelijks uit terug, zoodat zij voor de twee hier genoemde tentoonstellingen niets klaar hebben kunnen maken. Men betreurt er hunne afwezigheid, en naar ik weet te recht. Want niet alleen hebben velen in den vreemde uitnemend en hoog-gewaardeerd werk voortgebracht, maar het feit alleen, dat zij doorgaans in veel betere omstandigheden hebben verkeerd; dat zij in de gelegenheid waren hun gezichtskring te verruimen; dat zij eindelijk in vrije lucht ademden, kan niet dan den besten invloed op hun werk hebben gehad. Dat zij eerlang op hunne beurt grooten invloed kunnen uitoefenen op hunne collega's, die in bezet België gebleven zijn, is zeer goed aan te nemen, zoodat de stagnatie die wij vaststellen, en die ons wat al te nijdig maakt, zeer waarschijnlijk van korten duur zal wezen.

Men houde het mij dan ook ten goede, dat ik mezelf de gevolgen van weinig-beredeneerde gramstorigheid bespaar en tot op eene betere gelegenheid de waardeering uitstel van onze Belgische plastische kunst, zooals zij uit den oorlog te voorschijn komt.

N.R.C., 10 September 1919.

Register

1. Personen

Adelaide, aartshertogin: 669
Aesopus: 102
Albers, Henri: 550
Albert, koning: 207, 435, 437, 445, 446, 457, 461, 473, 476, 477, 480, 487-491, 493, 494, 510, 515, 518, 531, 579, 597, 599-601, 652, 655, 671
Albrecht von Württemberg: zie Württemberg
Allais, Alphonse: 97, 194
Ambrosiny, François: 680
André, François Alexandre: 644
Anseele, Edouard Camille: 392, 463, 464, 479, 484, 485, 522-524, 526, 562
Apollo(on): 173
Augusteyns, Leo: 282
Aymard, Gustave: 261

Baertsoen, Albert: 297
Bakst, Leon: 676
Balzac, Honoré de: 484, 582
Banville, Théodore de: 125
Bara, Jules: 340
Barbey d'Aurevilly, Jules: 61, 585
Barbusse, Henri: 630
Barre, André: 303, 304, 306, 308
Barrès, Maurice: 188, 311
Bastin, Adolphe: 353, 354
Baudelaire, Charles: 305, 549, 584
Beernaert, Auguste: 485
Beethoven, Lodewijk van: 513
Beieren, koning van: zie Lodewijk III
Benedictus XV (paus): 163, 164
Benjamin, René: 38, 187-190
Benoit, Peter: 286, 596
Bergerac, Cyrano de: 327
Berghe, Adolf van den: 279, 286
Bergson, Henri: 443
Berlioz, Hector: 596
Bernard, Tristan: 191-194
Bernstein, Henri: 548, 549
Bertrand, Louis Philippe: 464
Beyle: zie Stendhal

Bissing, Moritz Freiherr von: 108, 115, 122, 138, 155, 279, 415, 666
Björnson, Björnstjerne: 609-610, 667
Blasco Ibanez, Vicente: 630
Blum, Léon: 308
Blumenthal, Oscar: 611
Boch, Anna: 386-388
Bonaparte, Napoleon: 443
Bouhélier, St. Georges de: 610
Bourges, Elémir: 188
Bourget, Paul: 310, 511, 548
Boylesve, René: 588
Braakensiek, Johan: 633
Brangwyn, Frank: 297
Braun, Emile (baron): 465
Bredero, Gerbrand Adriaanszoon: 320, 559
Brieux, Eugène: 551
Broka, Louis: 242
Broqueville, Charles de (graaf): 479, 481, 482, 605
Brummel, Georges: 61
Bruneau, Alfred: 592
Bruycker, Jules de: 242, 297
Buffon, Georges-Louis Leclerc de (graaf): 246
Buisset, Emile: 622, 643, 659
Buysse, Cyriel: 347, 405

Caesar, Gaius Julius: 340
Carson, Edward Henry (baron): 102
Carton de Wiart, Henry: 508, 606
Cauwelaert, August van: 75-77
Cauwelaert, Frans van: 71, 348, 619, 623, 639-642
Cavrot, Ferdinand Joseph: 390-392
Cerny: 680
Chamfort, Nicolas Sebastien Roch de: 615
Chamisso, Adalbert von: 305
Chateaubriand, François René de: 311
Chateaubriant, Alphonse de: 188
Chénier, André: 588
Christiaan van Denemarken: 669
Christus: 654
Ciamberlani, Albert: 242
Claudel, Paul: 675
Claus, Emiel: 387
Clémenceau, Georges Benjamin: 651
Clercq, René de: 562

Cock, Karel Alfons: 162
Conard: 312
Conscience, Hendrik: 219, 348, 396
Cooreman, Gerard: 492, 493
Coppée, François: 20
Coppieters, Emile Louis: 525
Corneille, Pierre: 648
Costa, Isaac da: 561
Courteline, Georges: 194
Couyba, Maurice (minister): 305
Cromwell, Oliver: 394, 545
Cutsem, G. van: 486

Debussy, Claude: 550, 594, 613, 614
Degouves de Nuncques, William: 242
Dehmel, Richard: 305
Delacroix, Léon Frédéric Gustave: 479, 485, 543, 560, 564, 567, 576, 606
Delattre, Louis: 209, 588
Delaunois, Alfred: 240, 241, 243
Delécluze: 680
Demblon, Célestin: 607, 661
Destrée, Jules: 567, 622, 644, 657, 658, 659
Domela Nieuwenhuis Nyegaard, Jan Derk: 282
Donnay, Maurice: 305
Dubois, Léon: 592, 594
Duerer, Albrecht: 370
Dukas, Paul: 613, 614
Duncan, Isadora: 550
Duparc, Thérèse: zie Parc

Eeden, Jan van den: 595
Elizabeth (koningin): 63, 477, 493-494, 652, 671
Elskamp, Max: 307
Encyclopedisten: 192
Ensor, James: 210
Errera, Paul: 518
Esopus: zie Aesopus
Estvina: 550

Faguet, Auguste-Emile: 304
Falkenhausen, Ludwig Alexander Freiherr von: 427
Fallières, Clément Armand (president): 562, 668
Farrère, Claude: 188
Fayette, Marie Joseph La: 550

Féraudy, Dominique: 549, 645
Finch, Willy (Alfred William): 210
Flaubert, Gustave: 310-312
Foch, Ferdinand (maarschalk): 450, 668-671, 674
Fourier, Charles: 391
France, Anatole: 614, 630
Franchomme, mevr.: 244
Franck, Louis: 446, 479, 482, 483, 528, 576, 577, 639
Francqui, Emile Lucien Joseph: 459, 486, 508
Frédéric, Léon: 242
Freund: 428

Galland, Antoine: 613
Gautier, Théophile: 581, 582
Gehuchten, Arthur van: 570
Gelder Zonen, familie van: 92
Gezelle, Guido: 162, 353, 354, 586
Ghil, René: 305
Giacosa, Giuseppe: 609
Gide, André: 188
Gide, Charles: 630
Gilkin, Ivan: 304
Gilson, Paul: 627
Ginisty, Paul: 564
Giraud, Albert: 551
Gluck, Christoph Willibald von: 152, 549, 550, 613
Goblet, Nicolas: 567
Goethe, Johann Wolfgang von: 541
Goltz, Colmar Frh. von der: 108
Gompers, Samuel: 544
Goncourt, Edmond en Jules de: 310
Gouverneur-generaal: zie Bissing en Falkenhausen
Grout, Caroline Franklin-: 311
Guérin, Charles: 306, 307
Guérin, Maurice de: 585
Guillaumin, Jean-Baptiste Armand: 387

Haerens, Emiel: 283
Hahn, Albert: 633
Hahn jr., Albert: 633
Hallet, Max: 447
Hannon, Théo: 124-126
Hannonyme: pseud. van Hannon, Théo: zie aldaar
Hardi, Keir: 448
Harmignie, Alphonse Félix Auguste: 479, 481, 486, 642

Hautier, F.: 486
Hegel, Georg Friedrich Wilhelm: 265
Helleputte, Joris: 640
Hem, Piet van der: 632
Henderickx, Adelfons: 282
Hermans, Charles: 241
Herodotos: 175
Heuvel, Arie Leendert van den: 609, 611, 612
Heyermans, Herman: 610
Heyman(s), Adrien-Jozef: 387
Hoegaarden,, Paul Victor Marie van: 508
Hoffmann, Paul: 279, 283
Hokusai, Katsusjika: 672
Homeros: 86, 656
Hoover, Herbert: 534, 542, 652
Horatius Flaccus, Quintus: 374
Hoyois, Joseph: 338, 390, 391
Hubin, Georges: 616
Hugo, Victor: 342, 397, 591
Huysmans, Joris Karl: 188, 306
Huysmans, Kamiel: 195, 537, 577, 640, 642, 643, 660
Hymans, Paul: 479, 482, 577, 600, 652, 656

Inaudi, Jacques: 61
Indy, Vincent d': 612

Jacqmain, Emile: 470
Jammes, Francis: 99, 582-586, 588
Janson, Paul-Emile: 479, 484
Jaspar, Henri: 479, 485, 486, 528-533, 553, 556, 558, 564
Jaurès, Jean: 448
Jenissen, Emile Jean Hubert: 658
Jordaan, Leendert Jurriaan: 633

Karel van Vlaanderen, prins: 494
Keizer: zie Wilhelm II
Kerckhove d'Exaerde, Robert de (baron): 640
Kindermans, Ernest: 609, 611, 612
Kipling, Rudyard: 331
Kol, Henri Hubert van: 449
Koningin van Nederland: zie Wilhelmina
Kroonprinsen: zie Wilhelm
Kvapil, Jaroslav: 609

Laermans, Eugène: 242

Lafayette, Marie Joseph: 551
Laforgue, Jules: 681
Lagae, Jules: 126, 242
Lahousse, Emile: 283
Lamartine, Alphonse de: 354
Langenhove, Fernand van: 162
Lanson, Gustave: 304
Lavater, Johann Kaspar: 218
Lejeune, Jules: 485
Lemmen, Georges: 209-212, 242
Lemonnier, Maurice Charles (baron): 467, 470-472
Lenotre, André: 371, 374
Leopold, prins (=Leopold III): 494, 671
Levie, Edouard Michel: 508
Liebknecht, Karl: 448
Lloyd George of Dwybor, David: 600
Lodewijk XIV: 65, 647
Lodewijk XVI: 372
Luart, Emma: 550
Luxemburg, Rosa: 448
Luytgaerens, Jan Eduard (kanunnik): 273

Mac Leod, Julius: 561, 570-574
Maeterlinck, Maurice: 550, 551, 589, 615
Mallarmé, Stéphane: 306, 681
Mardrus, Joseph Charles Victor: 614
Margueritte, Paul: 188
Marie-José (prinses): 494
Marlow, Georges: 209
Marx, Karl Heinrich: 391
Massenet (generaal): 512
Masson, Fulgence Paul Benoit: 483, 616
Maubel, Henry: 587-589
Max, Adolphe: 437, 446, 457-459, 465, 466, 467, 470-473, 486, 493, 508, 579, 668
Max, Edouard Alexandre de: 590, 591, 645-649
Medardus (heilige): 168, 169
Mellery, Xavier: 241
Mélot, Auguste: 516
Mendelssohn Bartholdi, Felix: 626, 627, 629
Mercier, Désiré (kardinaal): 493, 650, 654
Mérimée, Prosper: 310
Mérode, gravin de: 243
Millevoye, Charles: 269
Mirabeau, Honoré Gabriel Victor de Riqueti (graaf): 338, 654

Missoul, Yvonne: 242
Mockel, Albert: 644, 658
Mohammed V: 82
Mohammed VI: 82
Mollard: 668
Monet, Claude Oscar: 387, 613
Mont, Pol de: 162
Montagne, Victor de la: 123
Montaigne, Michel de: 47, 48
Montesquieu, Charles de Secondat (baron): 545
Mont(h)yon, Jean Baptiste Antoine de: 354
Moréas, Jean: 306, 588
Morny, Charles Auguste: 61
Mounet, Paul: 590, 591
Mozes: 654
Multatuli: 323

Napoleon Bonaparte: 443
Nero, Claudius Drusus Germanicus Caesar: 647, 648
Nijinski, Vaslav: 676
Nordau, Max: 306
Nys, Ernest: 518

Obrie, Julius: 283
Offenbach, Jacques: 678
Oleffe, Auguste: 242
Ostaijen, Paul van: 675

Pantazis, Périclès: 210
Parc, Thérèse du: 648
Pascal, Blaise: 44, 193, 545
Pastur, Paul: 464, 644, 659
Paulus (heilige): 350
Pellée, Claude: 613
Perre, Alfons van de: 619, 623
Petrus (heilige): 350
Philippe, Charles Louis: 267, 311
Piérard, Louis: 127, 463
Pirenne, Henri: 35, 572
Poincaré, Jules Henri: 674
Poincaré, Raymond: 661, 668, 669, 670, 671, 673, 674
Ponchon, Raoul: 125
Porto-Riche, Georges de: 548, 549
Poullet, Prosper: 640, 652, 674
Proudhon, Pierre-Joseph: 391

Quetelet, Lambert Adolphe: 271

Rabaud, Henri-Benjamin: 612-615
Racine, Jean: 549, 646-648
Raemaekers, Louis: 632, 633
Raemdonck, Georges van: 633
Raet, Lodewijk de: 286, 561, 570
Rasse, François: 592-595
Rassenfosse, Armand: 242
Ravel, Maurice Joseph: 614
Régnier, Henri de: 588
Reinhard, Frans: 282
Remouchamps, Pierre Joseph Edouard: 643, 659
Renard, Jules: 584
Renkin, Jules: 479, 481, 482, 511
Retté, Adolphe: 307
Richet, Charles Robert: 630
Rijswijck, Theodoor van: 362
Rimbaud, Arthur: 305
Rimsky-Korsakow, Andrej Nikolajevitsj: 676, 680, 681
Robespierre, Maximilien de: 654
Rochefoucauld, François VI, la, hertog: 193
Rodenbach, Georges: 306
Rodin, Auguste: 128
Roosen, Leopold: 550
Roosevelt, Theodore: 655
Rousseau, Blanche: 587-589
Royaards, Willem Cornelis: 609, 628, 629, 645
Royer, Emile: 123, 125, 129
Ruprecht van Beieren, prins: 403
Ruzette, Albéric (baron): 508
Rysselberghe, Theo van: 242

Sacy, Lemaitre de: 614
Sainte-Beuve, Charles Augustin: 305
Sarcey, Francisque: 310
Schendel, Arthur van: 463
Séailles, Gabriel Jean Raymond: 630
Segers, Paul Antoine: 508, 578, 640
Seurat, Georges: 210
Séverin, Fernand: 588
Sévigné, Marie de (marquise): 102
Shakespeare, William: 626-629
Shelley, Percy Bysshe: 196
Sidaner, Henri le: 242

Signac, Paul: 210
Sluyter(s), Jan: 633
Sluyter, Willy: 633
Smits, Jakob: 241
Solvay, Ernest Gaston Joseph: 508
Solvay, Lucien: 626, 627, 628
Spaak, Paul: 591, 626-628
Stendhal (pseud. van Henri Beyle): 309-311
Streuvels, Stijn: 356
Stroobant, François: 160, 161
Sultan van Turkije: zie Mohammed V en VI
Swaelmen, Louis van der: 371, 374

Tacitus, Publius Cornelius: 647
Tack, Pieter Lodewijk: 411
Taft, William Howard: 88
Taine, Hippolyte: 310, 516
Teirlinck, Herman: 399-401, 403, 405, 430, 437, 609, 610, 668
Teirlinck, Isidoor: 162
Terwagne, Modeste: 640
Tharaud, gebroeders Jérome en Jean: 76, 188
Thierry, Armand: 240
Toussaint van Boelaere, Fernand Victor: 610

Valentine: 609
Vandervelde, Emile: 129, 391, 447, 449, 463, 479, 482, 485, 493, 543, 559
Velde, Henry van de: 210, 211
Vergilius Maro, Publius: 550, 584, 588
Verhaeren, Emile: 294, 590, 591
Verhulst, Raphael: 282
Verkade, Eduard: 645
Verlaine, Paul Marie: 279, 306, 311, 446, 585
Vermeylen, August: 405, 483
Verriest, Gustaaf: 570
Verstijnen, Henri: 633
Vielé-Griffin, Francis: 588
Vierset, Auguste: 472
Vijvere, Alois Jean Marie Joseph van de: 482, 508, 619, 623, 640
Villiers de l'Isle Adam, Auguste (graaf): 585
Vinck, Emile Louis Désiré: 146, 148, 149
Visart de Bocarmé, Amedée (graaf): 491
Vogels, Willem: 210

Vollenhoven, Maurits Willem Raedinck van: 457-459, 467, 470, 472, 474
Voltaire, François-Marie, Arouet, dit: 614, 646
Vreese, Willem de: 282, 283, 286

Waele, Robert de: 546
Wagner, Richard: 113, 612
Walden, Hugo van: 168
Warocqué, Raoul Abel Henri de: 123, 125, 127, 128
Wauters, Arthur: 440, 446, 464, 479, 484, 485, 558
Waxweiler, Emile Pierre Clément: 204-209, 562
Whist1er, James: 389
Whitlock, Brand: 65
Wilhelm II (keizer): 83, 163-164, 424, 427, 449, 469, 475, 488, 665, 667
Wilhelm (kroonprins): 414
Wilhelmina (koningin): 667
Willem I (koning): 281
Wilson, Margaret: 534, 549, 550, 651
Wilson, Thomas Woodrow (president): 36, 399, 400, 411, 414, 418, 470, 534, 550, 630, 650-656, 669, 673, 674
Woeste, Karel: 110, 491, 541, 603, 606, 608
Woestijne, Karel van de: 610
Wolff, Renda: 279
Württemberg, Albrecht von (hertog): 299

Yvoire, Theo: 596

Zijpe, Gustave van: 551, 552
Zola, Emile: 310, 449
Zoon des Keizers: zie Wilhelm
Zonen Sultan Turkije: zie Mohammed V en VI

2. Zaken

Aalst: 460 461 468
Aardappelen: 16 23 25 26 39-43 53 55 78 79 120 139 141 178 223 235 262 276 301 350-352 372 393 394
Aarschot: 408
Absolutisten: 658
Academie: 270 304
Académie de Goncourt: 187-189
Action française: 577
Activisme/activisten: 400 403 411 419-421 445 462 464 465 478 504 512 536 546 555 560-563 565 566 627 641 643 657

Aide et Apprentissage aux Invalides de la Guerre: 166
Aide au Mariage: 166
Algemeen Nederlandsch Verbond: 286
Ambachtsschool: 195
Amnestie: 504
Amsterdammer, De (blad): 631
Analytisch-psychologische roman: 310
Annexionisme: 554-556 565 566 575-577 599 650 656
Antiquiteiten: 322
Antwerpen: 63 156 195 203
Aquarellist: 126
Arbeidsambt: 206
Architectuur: 242
Art décoratif, L': 212
Art et charité: 240
Assistance Agricole, L': 275
Atlantis: 265
Audergem: 203
Auto-crematoriolijkwagen: 375

Bassée, La: 199
Bedelarij: 15-17
Belastingen: 637
Belgique, La (blad, Brussel): 383-385
Belgisch leger: 445 446 462-465
Belgische Arbeiderspartij: 440-442 zie ook socialisme
Belgische Boerenbond: 273-278 383 559
Belgische Heidemaatschappij: 276
Belgische Kurier, der (krant, Brussel): 403 413 434
Belgische regering: 434 448
Berlijn: 98 222
Beschavingscrisis: 21-23
Bestuurlijke aanpassing: 660
Beurs: 117
Bevrijding: 460 467 473
Bier: 56 90 118
Bilateralisme: 659
Boek Job: 326 349
Boer: 120 262 274 358 361-365 383-385 413
Boter: 225 226 232 262
Bolsjevisme: 427 430 444 445 606 607 662
Bourgeois de Calais: 128
Brabançone: 469 470 473 476 489 547
Brabant: 120 226-228 235 236 397
Brood: 89 226 227 233 234 236 262 394
Brugge: 160

Brussel: 12-16 21 27 38 47 50-54 62 64 74 78 82 83 94 102 107 109 114 125 131-134 136 151-153 160 168 169 173 174 177 181 183 195 198 199 201 210 213 216 217 224 231 258 259 262-266 289 291 320-325 337 341 371 386-389 398 402 408 412-415 419 426 436 459 468 471 472 475 480 487 547 587 609 630 645
Bulgarije: 399

Censor: 18
Choreografie: 675-682
Comité-Fleskens (= C.R.F. = Koninklijke Nederlandsche Commissie tot Regeling der Voorziening van noodzakelijke levensmiddelen in België): 226 233 235 238
Comité, Nationaal: 472
Comité de politique nationale: 631
Commission for Relief in Belgium: 472
Commission interalliée pour la reconstruction industrielle et agricole de la Belgique (= C.I.R.I.A.B.): 532
Communisme: 328 344 391 zie ook bolsjevisme
Comptoir national d'achat: 532
Conard: 312
Congo: 505
Coöperaties/ven: 392
Croquignole: 267
Cyrano de Bergerac: 190 327

Damoc/kles: 357 664 690
Dandy: 61 62
Davidsfonds: 23
Decoratieve schilderkunst: 210 211
Deense sociaal-democraten: 230
Delorme, Joseph: 305
Déracinés, Les: 187
Deserteurs: 401 416
Diest: 63
Diëtetiek: 222-238 297-301
Dingley: 76
Dochters van den jachtopziener: 84
Don Quichote: 673
Doornik: 340
Dordrecht: 160
Doxa, Johan: 668
Drankhuizen: 324
Dubbele muntstandaard: 59
Duits beheer/bestuur: 25 109 112 140 146 153 173 226 230 246 289 290

Duits concert of vertoning: 115
Duits uur: 59 60 94
Duitse Politie: 261-263
Duitse Republiek: 440
Duitse taal: 11-14 47
Duitsland: 212 656

Ecriture artiste: 310
Eieren: 106
Elsene: 160
Emaux et Camées: 581 582
Engeland: 598 600
Espagnolisme: 339
Essor, L': 210
Etappengebied: 213 289 298 358
Etoile belge (krant): 576 620 626
Etsen: 297
Expressionisme: 675

Federalisme: 644 658
Figaro: 327
Filantropie: 353-355
Filologie: 11-13
Flamenpolitik: 419
Folies-Bergère: 609
Folklore: 162
Frankrijk: 94 212
Franse literatuur: 185-191 302
Franse tijd: 96
Frieten: 267-269
Futurisme: 95 675

Galicië: 160
Ganymedes: 374
Gazette d'un Immobilisé: 191
Geallieerden: 399 553 556 560 565 566 598 600 609
Geloof: 584 585
Gemeentemagazijnen: 55 75 133 139 142 143 148 172 196 201 203 237 329 381
Gemeentewacht: 437 438
General-Gouvernement: 97 143 146 291 292 358 421
Gent: 25 26 82 213-221 279 301 396 435 458-465
Germanen: 562
Gezin van Paemel, Het: 405
Giroux, Galerij: 386 388
God Save the King: 474 489 547

Godsvrede: 568
Greenwich-tijd: 59 61 95
Griep, Spaanse: 26 315 366 446 535
Groente: 141 329 394
Grondwet: 157-158 517
Groot-Hertogdom Luxemburg: 565 599
Grote Trek: 258 260

Havas (agentschap): 555
Havre, Le: 111
Heidelberg: 160
Hera: 667
Heropbouw/wederopbouw: 517 522 553 556
Holland/Nederland: 17 23 38 47 51-55 85 90 107 113 127 147 149 156 177 234 236 252-257 399 420 461 556 576 599
Hollandsche Teekenaars: 631
Hond: 62 101 167

Ijsroom: 323
IJzer: 200 662
Imagisme: 675
Imperialisme: 670
Impressionisme: 210 389
Internationale: 450

Jean-Christophe: 187
Jong-Vlamingen: 658
Jouet Belge, Le: 244
Journalistiek: 18-20 91 93 110 125-126 157 280 291

K.V.S. (= Koninklijke Vlaamse Schouwburg): 404
Kalfsvlees: 223 224
Kamer der Brusselse Notarissen: 97
Kamer van Volksvertegenwoordigers: 110 112 127 339 484 490-508 607
Kaste-privileges: 624
Katholieken/katholieke partij: 568 604 640
Kiesrecht, algemeen: zie stemrecht
Kindersterfte: 529
Koffie: 142
Konijnenvlees: 228 229
Koninklijk paleis: 63-66
Krakau: 169
Krijgsgevangenen: 64 438 439
Kubisme: 295 675
Kunst: 239-245 386-389 630-633 683-688

Laken: 99
Land: 341-352 356-365
Larousse: 607
Latijnse cultuur: 562
Leeuw van Vlaanderen: 219
Legerhervorming: 484
Legia, Luik: 556
Leipzig: 104
Leuven: 239-243 274 461
Liberalen/liberale partij: 568 504 606
Libre Esthétique, La: 210 388
Ligue de propagande nationale: 656
Ligue des marchands et producteurs du Brabant, La: 225
Limburg: 555 556 565 575
Lissewege: 244
Lohengrin: 476
Lavedines, Monsieur de: 188
Luik: 63 69
Lyon: 184

Maas: 199 626 599
Maastricht: 210
Maatschappelijke verhoudingen: 378-382
Machiavelisme: 309
Manifest (van Loppem): 464
Marforio: 327
Mariemont: 127 128
Marseillaise: 469 473 489 547 674
Marxisme: 391
Matrassen: 317
Melk: 139
Memoranda: 11-122 131-136 151-159 162-170 173-183 195-203
Messenmakerij: 105
Middenkredietkas of Centrale Boerenleenbank: 276 278
Militarisme: 670
Minister van State: 486 508 539
Ministerie van Economische Zaken: 528-533
Ministerie van Openbare Werken: 524-527
Ministerie van Wetenschappen en Kunsten: 642
Mode: 45-47 61 317
Molen: 348
Molenbeek: 161
Muntschouwburg: 113-116 550 592 626-629
Muziek: 592-596 609-615 626-629

N.R.C. (= Nieuwe Rotterdamsche Courant, blad): 54 96 178 279

676
Nationaal Hulp- en Voedingscomité: 148 227 275 278 393 394 438 486
Nationaal ministerie/regering: 480 545 554 604 606 608 620
Nationale emblemen: 36-39
Naturalisme: 310
Nederlandsche Vereeniging: 631
Noord-Frankrijk: 393
Norden-bureau: 121
Normaalscholen: 202 641
Notenkraker, De (blad): 631

Occultisme: 240
Ommeganck: 668
Onafhankelijkheid: 34-36 557
Oorlogsschade: 532
Oostenrijk: 399
Openbare zedelijkheid: 378 535
Opera: 152 609-615 626-629
Optimist: 55
Orphée: 152

Paard: 247-251 259 260
Pacht: 384
Pamel-Roosdaal: 393 411-413
Papier: 91-92
Parijs: 96-98 102 104
Parsien, Le Petit (blad): 560 564
Parkschouwburg: 587 626
Pasquino: 327
Passivisme/passivisten: 405 419 483 520 546 569
Peuple, Le (krant): 556
Platteland: 341-352 356-367
Pluimvee: 133
Poëzie: 17-20
Poil-Cicil, Le: 192 194
Poilu, le: 189
Pompei: 107 265
Poppen: 105 243-245
Post: 131 510
Prix Bastin: 354
Processie: 98

Raad van Vlaanderen: 546
Recht van den Sterkste, Het: 347
Reis rond de Wereld in 80 dagen, De: 261

Rekenkunde: 57-62
Revolutie: 564 566 569
Revue: 125
Ring des Nibelungen, der: 113
Romdéo: 244
Roodhuiden: 261 263
Roubaix: 396 402
Russische balletten: 675 682

Salon des Indépendants, Le: 33
Salon du Printemps, Le: 126 683
Scandinaafse socialisten: 222-226 231
Scheldemonden: 565 599
Scheuring land: 658
Schilderkunst: 33-35 126 160 239-245 386-389 630-633 683-686
Schlemihl, Peter: 370
School voor teekenen en decoratieve kunsten: 161
Schoppenboer: 347
Schouwburgen: 151-159 587-591 609-615 626-629 675-682
Senaat: 434 480
Sentimentelen: 52
Serjanszoon, meneer: 668
Sigurd: 115
Sint-Lucasscholen: 299
Sint-Petersburg: 96 97
Smokkel: 358 377-382 405 418
Sociale wetgeving: 339
Socialisme/socialistische partij: 434 440 568 575 577 605 606 640 662
Société Générale: 486 528
Société nationale des aquariums et terrariums de Belgique: 197
Société royale des Aquarellistes: 68M3
Soir, Le (krant): 622
Soldatenraad: 428 430 434 438 440 441 444
Soldats de la Guerre, Les: 187
Solvay-instituut: 162 206
Splitsing ministerie: 642
Staatsraad: 480 482
Staatssubsidies: 611
Staats-Vlaanderen: 555 575
Staking: 538 543 558 664
Stemrecht: 405 448 464 484 501 515 537 554 567 568 603-608 663
Steuncomité's: 316 342

Straatverkoop: 73
Suffragette: 606
Suiker: 138-150 170-172 178 223
Symbolisme: 240 303-307
Syndicale vrijheid/recht: 440 503 537 566 568 663

Taalkwestie: 659
Tabak: 360
Taverne Royale: 483 486 528 535
Telefoon: 510
Telegraaf: 510
Telegraaf, De (krant): 631
Théâtre libre, Le: 675
Thermopielen: 114
Tietz, warenhuis: 367
Toneel: 547-552 587-591 609-615 645-649 675-682
Troonrede: 484 515-521 639
Tuberculose: 315 529 558
Turkije: 23 82 399
Tussentijds uur: 96
Twee wezen: 84

Uilenspiegel: 326 327 699
Unanimisme: 675
Universiteit: 279-301
University Extension: 204

Vakverenigingen: 392
Venetië: 260 320
Venus: 667
Vereeniging van letterkundigen: 23
Verkiezingen: 603 634 639 664
Verklikkers: 359
Vervlaamsing hogeschool Gent: 484 519 520 561 660
Vetstoffen: 139
Vilvoorde: 155
Vingt, Les: 210
Vis: 134 225 231 237
Vlaams ministerie (oorlog): 642
VLaams mysticisme: 562
Vlaams senator: 404-405
Vlaamsch Verbond, Algemeen: 639 640
Vlaamsche Hoogeschoolcommissie: 205
Vlaamsche Post, De: 92
Vlaamse Beweging: 162 405 537 546 561 569 570 618 622-624 641 657 664

Vlaamse hogeschool, Gent: 279 504 616
Vlaamse interpellatie: 616-625 639-644
Vlaamse Leeuw: 469 489 490
Vlaanderen: 462 546 555 571 609 621 623 624
Vleesgebrek/vraagstuk: 25 26 55 134 139 230 301
Vlieger: 263 263
Vluchtelingen: 393 419
Voedselpaketten aan krijgsgevangenen: 21
Voedselschaarste: 31 32 55-57 393
Volk, Zondagsblad van Het: 631
Volkenbond: 656
Volksbibliotheeken: 196
Volkshuis, S.M. Het: 142
Volkshuis, Brussel: 434 447
Volksliederen: 163
Volksonderwijs: 201
Volkssoep: 16 73 195 379 393
Volksuithongering: 137-150 170-172 203
Volksvoeding: 16 137-150 170-172 197 227 362-365
Vredesconferentie: 560 565 576 577 600 653 685
Vrije universiteit, Brussel: 206
Vrouwenarbeid: 339
Vrouwenkiesrecht: 516 568 606 607

Waalse beweging: 127 623
Wallonië: 621 623 643 644 657 658
Wapenstilstand: 399 400 413 416 421 425 427 578 662 666
Warande: 153 154 173
Werk der Aardappelschil: 24
Werklozen: 195 196
West-Brabant: 361
Westvlamingen: 356
Willemsfonds: 23 196
Wolff (telegraafbureau): 279

Yankee doodle: 474

Zaktivist: 445
Zanters: 162
Zeep, baron (= smokkel): 377-382 405 418
Zeppelin: 135 155
Zivilverwaltung: 401 420 524
Zomertijd: 60
Zonnebloemen: 271
Zuid-Afrika: 258
Zuiveringsproces: 557-562 566
Zwitserland: 162